

Banкарstvo

Miroljub Hadžić

 Univerzitet
Singidunum

Beograd, 2025.

BANKARSTVO

11.
izdanje

Miroljub Hadžić

UNIVERZITET SINGIDUNUM

Beograd, 2025.

BANKARSTVO

Autor: dr Miroljub Hadžić

Recenzenti: dr Milovan Stanišić
dr Milorad Filipović

Izdavač: UNIVERZITET SINGIDUNUM
Beograd, Danijelova 32
www.singidunum.ac.rs

Za izdavača: dr Milovan Stanišić

Priprema za štampu: Jelena Petrović

Dizajn korica: Aleksandar Mihajlović

Godina izdanja: 2025.

Tiraž: 1200 primeraka

Štampa: BiroGraf, Beograd

ISBN: 978-86-7912-670-2

Copyright:

© 2025. Univerzitet Singidunum

Izdavač zadržava sva prava.

Reprodukcija pojedinih delova ili celine ove publikacije nije dozvoljeno.

Kratak sadržaj

	PREDGOVOR	XI
	1. UVOD U BANKARSTVO	1
	MAKROASPEKT BANKARSTVA	23
1	2. SAVREMENE TENDENCIJE U BANKARSTVU	23
	3. KOMPARATIVNI BANKARSKI SISTEMI	49
	4. MEĐUNARODNE BANKE I REGIONALNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE	73
	5. CENTRALNA BANKA	94
	MIKROASPEKT BANKARSTVA	117
2	6. OSNIVANJE, STATUS I ORGANIZACIJA BANKE	117
	7. FINANSIJSKI POTENCIJAL BANKE	151
	BANKARSKI POSLOVI	185
3	8. KREDIT I KAMATA	185
	9. UNUTRAŠNJE PLATNE USLUGE	211
	10. SPOREDNI BANKARSKI POSLOVI	237
	11. SREDSTVA OBEZBEĐENJA	261
	12. MEĐUNARODNI BANKARSKI POSLOVI	280
	BANKARSKI MENADŽMENT	305
4	13. PRINCIPI BANKARSKOG POSLOVANJA	305
	14. UPRAVLJANJE RIZICIMA	323
	15. UPRAVLJANJE BILANSOM BANKE	344

Sadržaj

PREDGOVOR	XI
1. UVOD U BANKARSTVO	1
ZAŠTO PROUČAVAMO BANKARSTVO	2
ISTORIJAT BANKARSTVA I BANKARSKIH POSLOVA	5
BANKARSTVO KAO NAUKA	7
POSLOVI I ORGANIZACIJA BANKE	9
BANKA KAO NOVČANO PREDUZEĆE	10
FINANSIJSKI SISTEM I INSTITUCIJE	11
KLASIFIKACIJA BANAKA	14
BANKARSTVO U SAVREMENOJ PRIVREDI	16
ISTORIJAT BANKARSTVA SRBIJE	18
 PRVI DEO – MAKROASPEKT BANKARSTVA	 23
2. SAVREMENE TENDENCIJE U BANKARSTVU	23
SVETSKA EKONOMSKA KRIZA	24
TRANSFORMACIJA BANKARSKOG SISTEMA	28
PROMENE BANKARSKOG MENADŽMENTA	33
GLOBALIZACIJA I MEĐUNARODNO BANKARSTVO	35
MULTINACIONALNA BANKA	38
INVESTICIONO BANKARSTVO	40
DEREGULACIJA I REREGULACIJA BANKARSKOG POSLOVANJA	42
MEĐUNARODNA STANDARDIZACIJA	44
3. KOMPARATIVNI BANKARSKI SISTEMI	49
MODELI ORGANIZOVANJA BANAKA	49
PRAKSA I KOMPARACIJA BANKARSKIH SISTEMA	52
BANKARSTVO RAZVIJENIH ZEMALJA	52
BANKARSTVO ZEMALJA U TRANZICIJI (ZUT)	59
TRANZICIJA BANKARSTVA SRBIJE	63
ISLAMSKO BANKARSTVO	69

4. MEĐUNARODNE I REGIONALNE	
FINANSIJSKE INSTITUCIJE	73
MEĐUNARODNI MONETARNI FOND, MMF	73
SVETSKA BANKA, SB	77
EVROPSKA MONETARNA UNIJA, EMU	80
EVROPSKA CENTRALNA BANKA, ECB	84
EVROPSKA INVESTICIONA BANKA, EIB	88
EVROPSKA BANKA ZA OBNOVU I RAZVOJ, EBRD	91
5. CENTRALNA BANKA	94
KARAKTER I ULOGA CENTRALNE BANKE	94
FUNKCIJE CENTRALNE BANKE	97
ORGANIZACIJA CENTRALNE BANKE	98
CENTRALNE BANKE RAZVIJENIH ZEMALJA	100
CENTRALNE BANKE ZEMALJA U TRANZICIJI	103
NARODNA BANKA SRBIJE	105
ORGANIZACIJA I ORGANI NBS	106
MONETARNA FUKCIJA NBS	108
KONTROLA BANKARSKOG POSLOVANJA	113
DRUGI DEO – MIKROASPEKT BANKARSTVA	117
6. OSNIVANJE, STATUS I ORGANIZACIJA BANKE	117
PRAVNI OKVIR BANKARSKOG POSLOVANJA	118
OSNIVANJE BANKE I GUBITAK DOZVOLE ZA RAD	123
SPAJANJE I PRIPAJANJE BANAKA	125
AKCIONARSKI KAPITAL BANKE	127
VRSTE I OBIM BANKARSKIH POSLOVA	129
PRIHODI, RASHODI I DOBIT BANKE	131
KORPORATIVNO UPRAVLJANJE BANKOM	132
UPRAVLJAČKA STRUKTURA BANKE	133
ORGANIZACIJA BANKE PO POSLOVIMA	138
ORGANIZACIJA BANKE PO TERITORIJI	141
HARMONIZACIJA SA MEĐUNARODNIM	
ZAKONODAVSTVOM	144
USKLAĐIVANJE POSLOVANJA BANKE SA	
ISO STANDARDIMA	146
7. FINANSIJSKI POTENCIJAL BANKE	151
FINANSIJSKI POTENCIJAL	152
Struktura finansijskog potencijala	154
Investicioni potencijal	155

KAPITAL BANKE	156
Struktura kapitala	158
Funkcije kapitala	160
Adekvatnost kapitala	160
Fondovi i rezerve	165
DEPOZITI	166
Depoziti po viđenju	168
Oročeni depoziti	168
Štedni depoziti	169
Depoziti HOV	172
Depozitni potencijal banaka	173
Zaštita depozita	174
NEDEPOZITNI IZVORI SREDSTAVA	176
ROČNA TRANSFORMACIJA	179
 TREĆI DEO – BANKARSKI POSLOVI	 185
 8. KREDITI I KAMATA	 185
KREDITNI POSAO, ZNAČAJ I FUNKCIJE	186
VRSTE KREDITA	188
KREDITNA POLITIKA	195
USLOVI ODOBRAVANJA KREDITA	196
PROCEDURE U POSTUPKU KREDITIRANJA	197
ORGANIZACIJA KREDITNIH POSLOVA	201
KAMATA, POJAM, POREKLO I OPRAVDANOST	202
FAKTORI I VRSTE KAMATNIH STOPA	204
FUNKCIJE KAMATE I UTICAJ NA PRIVREDNU AKTIVNOST	205
KAMATNA POLITIKA	207
 9. UNUTRAŠNJE PLATNE USLUGE	 211
REGULATIVA UNUTRAŠNJEG PLATNOG PROMETA	211
NOVINE U PLATNOM SISTEMU	214
PLATNE USLUGE	215
PRUŽAOCI PLATNIH USLUGA	218
INSTITUCIJE ELEKTRONSKOG NOVCA	220
PLATNI RAČUNI I PLATNI SISTEMI	223
ORGANIZACIJA UNUTRAŠNJEG PLATNOG PROMETA	224
RAČUNI ZA OBAVLJANJE PLATNOG PROMETA I	
TRANSAKCIJA PLAĆANJA	226
ULOGA NBS I BANAKA	228
OBRASCI PLATNIH NALOGA	228
SISTEM VELIKIH I MALIH PLAĆANJA	234

10. SPOREDNI BANKARSKI POSLOVI	237
ELEKTRONSKO BANKARSTVO	238
POSLOVI SA HARTIJAMA OD VREDNOSTI	244
FORFETING I FAKTORING	248
LIZING	251
AKCEPTIRANJE I AVALIRANJE	253
KONSALTING	254
FRANŠIZING	254
HEDŽING I INOVATIVNI BANKARSKI POSLOVI	256
11. SREDSTVA OBEZBEĐENJA	261
BANKARSKE GARANCIJE	262
MENICE	267
LIČNA OBEZBEĐENJA	270
STVARNOPRAVNA OBEZBEĐENJA	272
Zaloga	273
Hipoteka	276
12. MEĐUNARODNI BANKARSKI POSLOVI	280
TEKUĆE DEVIZNO POSLOVANJE	281
Plaćanje, naplata i prenos	283
Kurs dinara	284
Lični prenos sredstava plaćanja	286
Kontrola deviznog poslovanja	287
Menjački poslovi	288
PLATNI PROMET SA INOSTRANSTVOM	289
Elektronsko plaćanje	289
Instrumenti plaćanja	292
Međunarodni dokumentarni akreditiv	292
Međunarodni dokumentarni inkaso	293
Instrumenti bezgotovinskog plaćanja	294
KAPITALNE TRANSAKCIJE SA INOSTRANSTVOM	295
Direktne investicije	296
Ostali kapitalni poslovi	297
Kreditni poslovi sa inostranstvom	299
 ČETVRTI DEO – BANKARSKI MENADŽMENT	 305
13. PRINCIPI BANKARSKOG POSLOVANJA	305
PRINCIP LIKVIDNOSTI	308
PRINCIP EFIKASNOSTI	312
PRINCIP SIGURNOSTI	313
PRINCIP RENTABILNOSTI	315

PRINCIP SOLVENTNOSTI	317
PRINCIP AŽURNOSTI	318
KONFLIKT PRINCIPA BANKARSKOG POSLOVANJA	319
14. UPRAVLJANJE RIZICIMA	323
POJAM RIZIKA	323
VRSTE RIZIKA	326
UPRAVLJANJE RIZICIMA	335
OPERACIONALIZACIJA UPRAVLJANJA RIZICIMA	338
15. UPRAVLJANJE BILANSOM BANKE	344
UPRAVLJANJE AKTIVOM I PASIVOM, ALM	345
USPEŠNOST POSLOVANJA BANKE	348
OPCIONI ODNOS IZMEĐU PRINOSA I RIZIKA	352
UNUTRAŠNJA I SPOLJNA REVIZIJA	354
USKLAĐENOST POSLOVANJA	355
UPRAVLJANJE KAPITALOM BANKE	356
Merenje veličine kapitala	356
Regulatorni pristup potrebi za kapitalom	358
Planiranje kapitala u bankama	359
LITERATURA	365
Spisak korišćenih skraćenica	375
Sadržaj slika, tabela i grafikona	377

Predgovor

Novo izdanje udžbenika Bankarstvo nastalo je kao posledica potrebe za izmenama kojima se materija usklađuje sa aktuelnim kretanjima u finansijskoj sferi. Nakon skoro decenijskog suočavanja sa globalnom ekonomskom krizom neke ekonomije su se oporavile (SAD), druge još nisu (evrozona), dok se neke suočavaju sa novim, važnim izazovima (Velika Britanija - Bregzit). Osnovno pitanje sa kojima se suočavaju centralne banke je kakav je profil monetarne politike u takvim uslovima neophodan i tu postoje važne razlike u pristupu. Pred centralnim bankama se takođe postavljaju izazovi koji se tiču njene buduće uloge. Kao posledica svetske ekonomske krize došlo je do transformacije bankarstva u cilju zadovoljavanja strožih standarda bankarskog poslovanja i nastojanja da se obezbedi profitabilno poslovanje u otežanim uslovima. Velike promene u bankama se dešaju takođe kao rezultat ubrzane primene informatičkih tehnologija, koje snažno menjaju ponudu bankarskih usluga i ujedno utiču na izmene bankarskog menadžmenta.

Kako je program predmeta Bankarstvo, koji se sluša kao obavezan predmet na drugoj godini diplomskih studija Poslovnog fakulteta Univerziteta Singidunum, prilikom procesa reakreditacije po sadržaju ostao približan prethodnom, to se izmene u sadržaju sastoje u sažimanju pojedinih oblasti, kao što je na primer finansijski potencijal banaka, odnosno sažimanju gradiva u celini i prilagođavanju obima gradiva dužini trajanja semestra. Neke oblasti su skraćene obimom da ne bi bilo preklapanja sa drugim srodnim predmetima. Sadržaj udžbenika je takođe usklađen sa izmenama propisa, koji se prvenstveno odnose na poslove u oblasti platnog sistema, kontrole poslovanja banaka i međunarodnih standarda bankarskog poslovanja.

Udžbenik je koncipiran tako da su uključene brojne studije slučaja, podaci i ilustracije koje odslikavaju aktuelna događanja u bankarstvu i primeri iz prakse, koji mogu poslužiti kao podloga za izradu seminarских i pristupnih radova, diskusiju i analizu na predavanjima i vežbama. Ovo ujedno omogućava približavanje bankarske prakse i tehnike slušaocima predmeta, studentima.

Uvod

1. UVOD U BANKARSTVO

Bankarstvo kao primenjena ekonomska nauka se bavi bankama, kao monetarnim ustanovama i novčanim preduzećima čija je osnovna posrednička funkcija da snabdevaju potrebnom količinom novca i kredita ekonomske subjekte, odnosno bankarstvom kao podsistemom u okviru finansijskog sistema.

Cilj učenja:

- Da se razume važnost proučavanja bankarstva;
- Upoznavanje sa začetima bankarskih poslova i njihovim razvojem;
- Da objasni predmet bankarstva kao nauke i karakteristike nauke o bankarstvu;
- Da pruži definicije osnovnih i sporednih bankarskih poslova;
- Da ukaže na finansijski sistem i institucije kao šire okruženje u kome banke funkcionišu;
- Da izvrši klasifikaciju banaka i
- Da opiše proces razvoja bankarstva u Srbiji.

ZAŠTO PROUČAVAMO BANKARSTVO

Poslovanje savremene kompanije i život pojedinca i porodice gotovo su nezamislivi bez banaka i bankarskog poslovanja. Od javljanja poslovne ideje i plana da se ona realizuje preduzetnik je upućen na banku u obavljanju platnog prometa ili kao najčešći izvor finansiranja nastanka i razvoja kompanije. Pojedinci i porodice se oslanjaju na banku kada nastoje da zadovolje neku od potreba preko granica njihovih mesečnih (godišnjih) prihoda, kada kupuju nameštaj, opremu, automobil ili stan.

Studenti stiču teorijsko - analitička i primenjena znanja iz osnova monetarnog i bankarskog sistema, osnova organizacije, funkcionisanja banaka i bankarskih poslova, proučavajući predmet bankarstvo. Tako se mogu nakon završenih osnovnih studija uključiti u rad poslovnih banaka, državne administracije, centralne banke, regulatornih i kontrolnih tela i naučno - istraživačkih institucija.

Po završetku studija uključivanje u rad poslovne banke moguće je na mnogim ineteresantnim poslovima, kao što su: prodaja najraznovrsnijih bankarskih proizvoda i usluga kompanijama i pojedincima, prikupljanje depozita, kupoprodaja hartija od vrednosti, kontrola i revizija bankarskog poslovanja, analiza kreditnih zahteva i priprema predloga za odobrenje kredita, upravljanje bankarskim rizicima, finansijska analiza kretanja u bankarstvu i poslovnom okruženju, analiza i praćenje monetarne i kreditne politike centralne banke, obavljanje poslova elektronskog bankarstva, platnog prometa i devizno - valutnih poslova.

Bankarstvu se pridaje velika važnost, o čemu najbolje govore suprotstavljena mišljenja javnosti o bankarstvu pre i tokom svetske ekonomske krize. Pre krize javnosti je smetao neslućeno brzi razvoj domaćeg bankarstva, a najbolja ilustracija takvog pristupa je bilo mišljenje da „banke niču kao pečurke posle kiše,“ ili da se „banke otvaraju na svakom ćošku“. Sa stručnog stanovišta važnije pitanje je otvaranje velikog broja novih radnih mesta u bankama za mlade, školovane ljude i činjenica da je u tom periodu zahvaljujući velikoj ekspanziji kreditne aktivnosti banaka omogućen brz privredni razvoj. Nakon širenja svetske ekonomske krize na domaću ekonomiju javnost je manje naklonjena bankama i bankarstvu, optužujući (međunarodne) bankare i njihovu neograničenu pohlepu za izazivanje krize. Opet su u drugi plan potisnuta zapravo glavna stručna pitanja, koja se tiču zaštite interesa klijenata u bankama tokom krize i potreba za obnovom kreditne aktivnosti banaka u cilju prevazilaženja privredne recesije.

Mogućnosti za karijeru u bankarskom sektoru (Rose S.P. i Hudings, S.C., Upravljanje bankama i finansijske usluge, 2015., s. 25-27)

Banke i njihovi konkurenti su više od pružalaca finansijskih usluga. One mogu biti mesto dobre profesionalne karijere. Koje različite vrste poslova postoje u većini finansijskih preduzeća?

Kreditni referenti Mnogi finansijski menadžeri započeli su svoju karijeru prikupljajući i analizirajući kreditne zahteve koje su podnela pravna ili fizička lica. Kreditni referenti banke uspostavljaju početne odnose sa potencijalnim klijentima, zatim im pomažu pri podnošenju zahteva za odobrenje kredita i razvijanju odnosa sa bankom. Kreditni referenti su potrebni u različitim finansijskim institucijama, pre svega bankama.

Kreditni analitičari Kreditni analitičar nastavlja posao kreditnog referenta pripremajući detaljne pismene procene finansijskog stanja svakog podnosioca kreditnog zahteva i savetujući menadžment oko odobravanja bilo kog pojedinačnog kredita. Kreditni analitičari i kreditni referenti bi trebalo da imaju profesionalno obrazovanje iz računovodstva, analize finansijskih izveštaja i poslovnih finansija.

Menadžeri operativnog poslovanja Menadžeri u operativnim odeljenjima banaka odgovorni su za obradu čekova i poslovanje s gotovinom u ime svojih klijenata, za održavanje informacionih sistema, za nadzor zaposlenih na blagajnama, za rešavanje žalbi klijenata, za održavanje sigurnosnih sistema zaštite i nadgledanje rada odeljenja za upravljanje ljudskim resursima. Menadžeri u tim operativnim odeljenjima bi trebalo da poseduju dobro obrazovanje o principima poslovanja, korišćenju informacionih tehnologija i sistema i moraju imati sposobnost rada sa velikim grupama.

Direktor filijale Kada banke imaju razvijenu mrežu filijala i ekspozitura, onda poslovanje tih organizacionih delova nadgledaju menadžeri svake filijale. Oni upravljaju konkretnom poslovnom jedinicom, kako bi privukli nova sredstva sarađujući sa preduzećima i građanima na lokalnom području. Oni odobravaju i zahteve za kredite i rešavaju žalbe klijenata. Oni bi trebalo da znaju kako da motivišu zaposlene i kako da predstavljaju svoju instituciju lokalnoj zajednici.

Sistem analitičar Informatički stručnjaci sarađuju sa službenicima i ostalim osobljem u svim odeljenjima, prevodeći njihove zahteve u vezi bankarskih proizvoda i informacija u programski jezik. Sistem analitičar obezbeđuje povezanost između menadžera i programera, kako bi se efikasno rešili problemi i zahtevi klijenata – internih i eksternih. Sistem analitičari bi trebalo da imaju dobru obuku iz programiranja i stečene veštine za rešavanje poslovnih problema.

Zaposleni u reviziji i kontrolingu Dužnost revizora i računovođe jeste istovremeno kontrolisanje tokova priliva i odliva sredstava, uz praćenje efekata na bilans uspeha banke. Ovo su neki od najvažnijih zadataka unutar finansijske institucije, jer pomažu u sprečavanju nastanka gubitaka usled kriminalnih aktivnosti i nemara. To podrazumeva da ovi zaposleni imaju odgovarajuće iskustvo u oblasti finansija i računovodstva.

Zaposleni na šalteru Zaposleni koga vide gotovo svi klijenti i koji sa njima razgovara jeste službenik na šalteru – pojedinac koji ima svoje stalno mesto u ekspozituri i koji prima uplate, vrši isplate, realizuje naloge i daje informacije. Šaltersko osoblje je nadležno za izdavanje i arhiviranje različitih potvrda po zahtevu klijenta, realizaciju i arhiviranje platnih naloga, verifikaciju potpisa, proveru stanja na računima pre realizacije platnih naloga. Zbog njihove ključne uloge u komuniciranju s klijentima, šaltersko osoblje mora biti ljubazno, tačno i upućeno u poslove ostalih odeljenja banke i usluga koje nude (prodaju).

Trgovci i analitičari hartija od vrednosti Trgovci i analitičari hartijama od vrednosti obično rade u brokersko-dilerskim odeljenjima banke (koja posluju u okviru sektora sredstava u Republici Srbiji) ili odeljenjima koja upravljaju imovinom klijenata (u našim uslovima to su *premium banking* odeljenja sektora za rad sa stanovništvom). Sve finansijske institucije imaju veliku potrebu za pojedincima koji su sposobni da procene hartije od vrednosti koje emituju kompanije i države, a koje bi ta institucija mogla da kupi, kao i procene uslove na finansijskom tržištu. Ovakvi stručnjaci imaju odlično znanje iz oblasti ekonomije, finansija, bankarstva, finansijskih tržišta i investicione analize.

Zaposleni u marketingu S rastućom konkurencijom, danas finansijski posrednici imaju stalnu potrebu za razvojem novih usluga i agresivnijom prodajom postojećih usluga – ti zadaci se obično dodeljuju odeljenju marketinga. Ta važna funkcija zahteva razumevanje problema koji su uključeni u proizvodnju i prodaju usluga, kao i poznavanje promotivnih tehnika. Poznavanje ekonomije, marketinga usluga, statistike i poslovne organizacije je od posebne pomoći u ovom području.

Menadžeri ljudskih resursa Sposobnost finansijske institucije da zadovolji javnost i svoje vlasnike zavisi od talenta, obuke i predanosti menadžmenta i zaposlenih. Posao menadžera ljudskih resursa jeste da pronađe i zaposli osobe sa superiornim veštinama, da ih dalje razvija. Mnoge institucije sprovode interne programe obrazovanja menadžera koje vode odeljenja za upravljanje ljudskim resursima ili su povereni nekom eksternom preduzeću. Menadžeri ljudskih resursa vode evidenciju o rezultatima zaposlenih i savetuju zaposlene kako da poboljšaju svoj rad i stvore mogućnosti za napredovanje.

Stručnjaci za investiciono bankarstvo Banke često pomažu svojim klijentima pri emisiji akcija i obveznica kako da prikupe novi kapital, potom pružaju savete o prilikama na finansijskim tržištima i na kraju o mogućim spajanjima i preuzimanjima. To je dinamično polje investicionog bankarstva, jedno od najbolje plaćenih i najizazovnijih područja finansijskog tržišta. Osoblje investicionog bankarstva bi trebalo da ima dobro obrazovanje iz računovodstva, ekonomije, strateškog planiranja, investicija i međunarodnih finansija.

Kontrolori i regulatori banaka Zbog činjenice da su banke među najregulisanijim od svih poslovnih kompanija, postoji stalna potreba za stručnjacima koji će kontrolisati finansijsko stanje i operativne postupke banaka i njihovih najbližih konkurenata, koji će pripremati i sprovoditi pravila. Regulatorna tela povremeno zapošljavaju kontrolore dolazeći na fakultete ili putem poziva i prijave potencijalnih kandidata. Kontrolori i regulatori bi trebalo da dobro poznaju računovodstvo, poslovno upravljanje, ekonomiju i pravo (aktuelnu zakonsku regulativu) u oblasti finansija.

Zaposleni za proveru poštovanja regulative (compliance) Ovi zaposleni bi trebalo da se staraju da finansijske institucije na koje se odnosi neka regulativa poštuju državna, nacionalna i međunarodna pravila. Najkorisnije obrazovanje za ove stručnjake je iz oblasti poslovnog prava, ekonomije i računovodstva.

Specijalisti za upravljanje rizikom Ovi stručnjaci prate izloženost svake finansijske institucije različitim vrstama rizika (posebno tržišnom, kreditnom i operativnom) i razvijaju strategije kako da se optimalno upravlja. Poznavanje ekonomije, statistike i računovodstva je posebno važno u ovom brzorastućem području.

ISTORIJAT BANKARSTVA I BANKARSKIH POSLOVA

Istorija bankarstva usko je povezana sa **istorijom novca**. Robno – novčanoj privredi istorijski je prethodila naturalna privreda, u kojoj se proizvodilo za svoje sopstvene potrebe i nisu postojali viškovi koji bi mogli biti izneti na tržište i razmenjeni za druge proizvode. Novac je kao sredstvo razmene nastao sa pojavom tržišne (robno – novčane) privrede i predstavlja nezaobilaznu pojavu u životu pojedinca i nacionalne ekonomije. Savremeni život i poslovanje gotovo su nezamislivi bez novca. Otuda i značaj bavljenja novcem (Green, 1989).

Prvi novac Prva pojava novca u antičkom dobu se vezuje za kneza Kreza, koji je vladao u antičkoj Frigiji u VII veku p.n.e.(Mala Azija). On je pustio u opticaj prve kovanice - male metalne poluge, poluzlatne – polusrebrne („belo zlato”), međusobno identične, koje su bile iskovanе u državоj pečatnici u provinciji Lidiji. Novac – *creseides* – na kome su bili utisnuti znaci lava(*avers* – lice) i bika (*revers* – naličje) , počeo je da opslуžuje privredu čitavog područja, a mnogi autori ga smatraju prvim novcem uopšte. Knez Krez, najbogatiji čovek antičkog doba, usavršio je kovanje novca, tako da je nedugo potom ovaj novac počeo da se koristi po celom Srednjem Istoku.

Drahma - srebrnjak iz antičke Egeine

Drahma - Prvi srebrnjak iz antičke Egeine (poluostrvo Atika) iskovan je, kako se pretpostavlja, oko 700 godina p.n.e. (18 mm u prečniku, težine 5,43 g) na licu (*aversu*) je imao kornjaču, a na naličju (*reversu*) lik delfina i natpis *ΑΙΓΙΝΑ* (INA).

Geneza (nastanak) bankarstva proistekla je iz razvoja bankarskih poslova, pre svih depozitnog i kreditnog posla, koji određuju osnovnu institucionalnu funkciju banke kao novčanog preduzeća (Bjelica, 2001.). Depozitni, kreditni, menjački i založni poslovi postojali su već u starom veku kod Sumera, Asiraca, u Vavilonu, na Kipru, kod Egipćana i Grka. Ove aktivnosti su bile vezane za religiozne hramove antičkog sveta, što je doprinosilo razvoju trgovine i poljoprivrede. U periodu od VII – V veka p.n.e.u Vavilonu su se pojavile prve privatne kuće *Igibi i Murašu*, koje su se bavile poslovima skladištenja i čuvanja roba (žita, hrane, zlata i dragocenosti), kao i davanja u zajam robe drugim licima. Potvrde o deponovanim proizvodima služile su kao sredstvo obračuna i plaćanja, a pozajmice su vršene uz visoku (zelenašku) kamatu. Ove kuće su nazivane *tezauri*, pa otuda i potiče odomaćeni naziv za povlačenje, skladištenje i čuvanje robe i novca (tezaursiranje) (Šehović, 2007).

Hamurabijev zakonik, prvi zakonik o bankarskim poslovima Godine 2500. p.n.e. je vavilonski kralj Hamurabi (kralj finansijer) inspirisan Šamašom, bogom sunca, doneo zakon tj. kodeks o bankarstvu, koji se smatra prvim bankarskim kodeksom, kojim je bankarstvo prešlo iz verske u trgovačku delatnost. Mesto „boga bankara“ zauzimaju brojni bankari, sveštenici i veleposednici, koji napuštaju hramove i otpočinju pravu bankarsku aktivnost. Ovaj kodeks je bio temelj celog pravnog sistema tog područja i jedini do pojave rimskih zakona. On precizira bankarske poslove kao što su: zajam, kamata, depozit u robi, ugovor o komisionu. Kodeks je takođe govorio o zelenašenju, tako što su svi ugovori o zajmu podlegali odobrenju kraljevog službenika u pogledu visine kamatne stope, kako bi se sprečilo da budu previsoke tj. zelenaške.

U **antičkoj Grčkoj** zbog postojanja velikog broja nezavisnih gradova – država (*polis*), koje su kovale sopstveni novac, razvili su se poslovi menjača – *sarafski* poslovi, a ljudi koji su vršili zamenu novca – *trapezari* (trapeza – sto za kojim je vršena zamena). Oni su se istovremeno javljali i kao zajmodavci, a kasnije dajući zaloge na založnice, primajući novac na štednju i obavljajući poslove prenosa novca (Roover, 1954).

U **starom Rimu** je uz dalji razvoj bankarskih poslova došlo do administrativnog regulisanja finansijskih institucija i prakse. Rimski bankari imali su naziv *argentarius* – lice koje se bavi primanjem depozita i uloga, davanjem zajmova i posredovanjem u novčanom prometu. Veći broj autora ukazuje na razvijenost ovih poslova i na uticaj *argentarius* na privredne i na državničke poslove.

U ranom srednjem veku karakterističan je dalji razvoj menjačkih poslova, jer je veliki broj lokalnih vladara kovao sopstveni novac. U periodu ranog srednjeg veka dolazilo je do pojave „kvarenja novca“ (odstupanjem u težini i kvalitetu metala od kojih je novac izrađen).¹ Kreditni posao se javljao u formi naturalnog kredita, da bi se kasnije razvio novčani kreditni posao koji prati trgovačke transakcije. Širu primenu dobija menica, na osnovu koje se kao instrumenta plaćanja uspešnije odvija trgovački i novčani promet. Značajnu ulogu u razvoju bankarskih poslova (XI- XIII vek) imali su Templari², koji su uveli praksu izdavanja menica u lokalnoj valuti, što je omogućavalo prenošenje novca bez rizika. U to vreme se šire poslovi državnih zajmova i međunarodnih kredita.

U ranom srednjem veku došlo je do pojave **prvih banaka** modernog tipa kao institucionalno organizovanih novčanih ustanova u italijanskim gradovima:

- *Banca di Genova* osnovana 1320. godine,
- *Casa di Sant Georgio* – 1407. godine.

1 Tako je napr. u Engleskoj srebrni peni 1300. godine težio 22 g, a 1364. godine samo 12 g., u Francuskoj su od iste količine srebra 1309. godine kovali 2 livre, a 1720. godine 98 livri (Lazarević, 2013).

2 Red vitezova Templara osnovana je 1118. godine u vreme Prvog krstaškog pohoda, kao red siromašnih zaštitnika Hristovog i Slomonovog hrama u Jerusalimu.

U poznom srednjem veku došlo je do pojave **prvih emisionih banaka (centralnih banaka)**:

- *Sverigen Riksbank* - emisiona banka Švedske - osnovana 1668. godine,
- *Bank of England*, takođe emisiona banka osnovana 1694. godine,
- *Bank de France* - osnovana 1800. godine,

Savremeno bankarstvo nastalo je tokom XIX veka, kada je razvojem (međunarodne) trgovine i industrijskom revolucijom stvoren osnov za institucionalno organizovanje savremenog bankarstva, kada su osnovane prve banke kao akcionarska društva. Obezbeđene sopstvenim i pozajmljenim kapitalom banke su postale nezaobilazan faktor za razvoj privrede u svetu (Cameron, Crisp, Patrick, 1967).

BANKARSTVO KAO NAUKA

Banke imaju posebno značajnu ulogu u nacionalnoj ekonomiji. Građani i kompanije mogu da investiraju i time ostvare prihod od kamata, uz minimalni rizik. Banke prikupljaju sredstva, čime vrše koncentraciju akumulacije, i odobravajući kredite vrše preraspodelu. Upoznavanje sa načinom poslovanja banaka je zbog toga veoma važno.

Lingvistika³ i etimologija⁴ ukazuju da je reč banka (italijanski *banco*, francuski *banque*, nemački i engleski *bank*) korišćena tokom više od 20 vekova postojanja u značenju „klupa“ ili „pult za promenu novca“. Banka se može smatrati poslovnom jedinicom – preduzećem koja obezbeđuje bankarske usluge u profitne svrhe. U zavisnosti od različitih uslova u kojima se bankarstvo razvijalo u pojedinim zemljama, javile su se i različite definicije banaka. U Engleskoj se smatra da je osnovna karakteristika banaka novčana emisija, u Francuskoj posredovanje u odobravanju kredita, dok je u Nemačkoj njihovo učešće na berzama i bavljenje novčanim špekulacijama (Rose, 2003).

Banka je novčano preduzeće i kreditna ustanova čiji su osnovni poslovi depozitni, kreditni i poslovi platnog prometa (Rose, 2003.). Banka takođe može da se definiše u smislu:

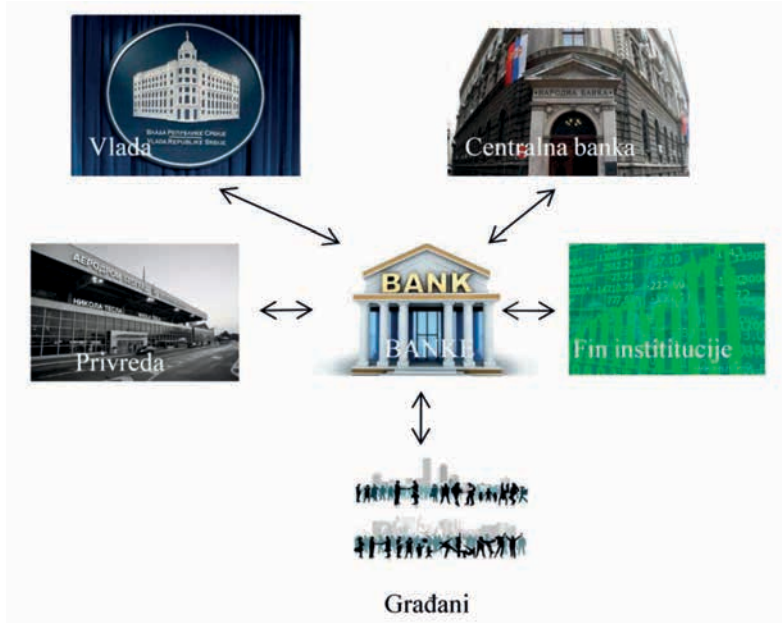
1. Ekonomskih funkcija – banke obavljaju transfer sredstava od štediša ka zajmoprimcima (finansijsko posredovanje) i plaćanja za robe i usluge koje su prometovane;
2. Usluga koje pruža klijentima – banke pružaju veliki broj usluga klijentima - odobravanje zajmova kompanijama, fizičkim licima i državama, trgovanje hartijama od vrednosti (HOV), organizovanje i garantovanje emisije HOV, zaštita osiguranja, planiranje finansija, upravljanje penzionim sistemima, savetodavne usluge kompanijama;
3. Pravne osnove postojanja – banka je najpre (krajem XIX veka u SAD) definisana kao bilo koja kompanija koja pruža usluge deponovanja sredstava i odobrava zajmove, a skorije Savezna Korporacija za osiguranje depozita SAD (FDIC, *Federal Deposit Insurance Corporation*) banku je definisala kao bilo koju instituciju koja može da se prijavi za osiguranje depozita koje je u njenoj nadležnosti⁵.

3 Nauka o jeziku.

4 Nauka o poreklu reči.

5 Da bi se razgraničilo bankarstvo od drugih finansijskih institucija, koje su poslednjih decenija sve aktivnije (Rose, Hudgins, 2015.)

Slika 1.1. Mesto banaka u ekonomiji

Bankarstvo je nauka o organizaciji i poslovanju banaka. Nauka o bankarstvu se bavi bankama kao monetarnim ustanovama i novčanim preduzećima, čija je osnovna posrednička funkcija da snabdevaju potrebnom količinom novca i kredita ekonomske subjekte, odnosno bankarstvom kao podsistemom u okviru finansijskog sistema, monetarnog i kreditnog sistema. Nauka o bankarstvu spada u red primenjenih ekonomskih disciplina i sastoji se od teorijskih osnova i primenjenog dela istraživanja.

Cilj bankarstva kao naučne discipline je da se naučnim metodama opiše, objasni i prouči funkcija banaka, organizacija i način funkcionisanja i delovanje banaka na privredu.

Kao naučna disciplina bankarstvo se prvenstveno bavi:

1. Funkcijom, ulogom i organizacijom banaka u bankarskom i kreditnom sistemu;
2. Bankarskim poslovima - depozitnim, kreditnim i ostalim poslovima, kao i načelima (principima) bankarskog poslovanja;
3. Monetarnom, deviznom i kamatnom politikom centralne banke koje određujuće utiču na poslovanje banaka;
4. Privrednim i monetarno - finansijskim delovanjem banaka i drugih finansijskih institucija.

Bankarstvo se kao naučna disciplina o organizaciji i poslovanju banaka razvilo u drugoj polovini XIX veka. Ona je prvobitno bankaru pružala potrebna znanja kako da sa uspehom vodi banku, a u novijem periodu posmatra banke i sa stanovišta njihovog uticaja na privredne, finansijske i monetarne tokove u celini. Dva su aspekta proučavanja banaka: **mikroekonomski** aspekt istraživanja (interna pitanja funkcionisanja

banaka) i **makroekonomski aspekt** (funkcionisanje bankarskog sistema kao celine). Opšti pojam bankarstva najčešće podrazumeva uključivanje u proučavanje bankarskog sistema i bankarske prakse zajedno sa izučavanjem kreditnog sistema i prakse. Veoma važno je pitanje **nacionalnog bankarstva** - ograničenja proučavanja bankarske prakse na nacionalnu ekonomiju. Naime, pored opšte teorijskih zajedničkih osnova, faktora i načina i principa funkcionisanja postoje značajne razlike po zemljama, koje se tiču: organizacije, ciljne funkcije poslovanja, društveno - ekonomskog i društveno - političkog okruženja, uticaja na privredne tokove i povratnog uticaja privrede na banke. Veoma je značajno imati u vidu specifičnosti koje se tiču: stepena razvijenosti zemlje, sklonost ekonomskih subjekata ka štednji i investicijama, istorijske uslove razvoja, pravnu regulativu itd.

POSLOVI I ORGANIZACIJA BANKE

Bankarstvo je opredeljeno vrstom i sadržinom bankarskih poslova i institucija, što zajedno čini sadržaj bankarskog sistema. Razvoj banaka bio je određen oblicima i specifičnostima proizvodnje i reprodukcije, čemu su se organizacija banaka i poslovi prilagođavali, a svo vreme je banka opstala posrednik u novčanim poslovima. Osnovna posrednička funkcija banke je pribavljanje i usmeravanje sredstava sa svrhom uzimanja i davanja kredita (Mishkin, 2010.). Otuda su **osnovni bankarski poslovi** sledeći:

1. prikupljanje depozita i pribavljanje sredstava,
2. kreiranje novca i odobravanje kredita,
3. obavljanje platnog prometa

Savremena banka je značajno razvila paletu (listu) proizvoda i usluga koje pruža, u cilju osiguranja profitabilnog poslovanja kroz sporedne (parabankarske) poslove, nastojeći da odgovori tražnji klijenata i istovremeno parira jačanju konkurencije ne-bankarskih finansijskih institucija (Rose, 2003.) .

Sa stanovišta **organizacije** razlikuje se organizacija banke u funkcionalnom i teritorijalnom, odnosno hijerarhijskom smislu.

1. **Po poslovima (funkcionalno)** bankarski poslovi se organizuju i odvijaju u posebnim organizacionim jedinicama banke: sektorima, direkcijama, odeljenjima.
2. **Teritorijalno (hijerarhijski)** - poslovna banka je organizovana po poslovnim jedinicama: centrala banke, filijale, ekspoziture, šalteri. Smisao ovakve organizacije je, s jedne strane, specijalizacija pojedinih poslovnih jedinica za pojedine vrste delatnosti, a s druge strane, neposredni kontakt sa klijentima na teritoriji koju pokriva.

BANKA KAO NOVČANO PREDUZEĆE

Banke su kao novčana preduzeća specifična, jer poslove obavljaju radeći sa kapitalom iz tuđih izvora. Naime, banka zarađuje na osnovu prikupljenih depozita i uzetih kredita kroz plasiranje kredita i drugih vrsta plasmana, dakle na osnovu tuđih izvora finansiranja, dok sopstveni kapital ne može plasirati i služi joj samo za privlačenje tuđih sredstava. Otuda je **ciljna funkcija bankarskog poslovanja** takođe specifična u odnosu na druge kompanije u tržišnoj privredi time što se uobičajenoj ciljnoj funkciji preduzeća - maksimiranje dobiti (profita), pridodaje povećanje kapitala, što govori o značaju razvojne funkcije banke. Dakle, **ciljna funkcija banke kao novčanog preduzeća je maksimiranje profita (dobiti) i povećanje kapitala.**

Zbog velikog značaja i osetljivosti poslovanja banke i bankarski sistem su veoma kontrolisani⁶. Mere državne intervencije u bankarstvu se svode na:

- stvaranje institucija za kontrolu bankarskih poslova,
- nacionalizaciju centralne banke,
- pomoć i podržavljenje (dela) kapitala velikih banaka,
- stvaranje institucija za osiguranje depozita banaka,
- formiranje posebnih finansijskih institucija sa ciljem podrške izvozu.

Navedene mere ograničavaju stihijnost privatne inicijative u ovoj oblasti. Ovome treba dodati razloge koji su rukovodili vlade zemalja i centralnih banaka da u uslovima eskalacije globalne finansijske i ekonomske krize 2008. godine preduzmu najpre mere za spašavanje likvidnosti finansijskog sistema – upumpavanje velikih suma likvidnih sredstava, a kasnije preduzmu mere ekspanzivne monetarne politike, da bi se ekonomije izvele iz zone recesije i mere u cilju spašavanja pojedinačnih, naročito velikih banaka, uključujući čišćenje bilansa, preuzimanje nenaplativih potraživanja, sve do nacionalizacije (Jovancai, Stakić, 2013.).

U cilju uspešnog, profitabilnog poslovanja banke se moraju pridržavati određenih **pricipa, kao zakonitosti (pravila) bankarskog poslovanja**. Postoje zajedničke karakteristike funkcionisanja banaka, koje su izražene u bankarskim načelima (principima) poslovanja, a odnose se prvenstveno na smanjivanje stepena rizika i maksimiranje racionalnosti poslovanja:

- Princip likvidnosti banke,
- Princip efikasnosti,
- Princip sigurnosti plasmana,
- Princip rentabiliteta poslovanja i
- Princip ažurnosti.

6 Jedini podsistem u okviru privrednog sistema koji je više kontrolisan je berzansko poslovanje tj. poslovanje sa HOV.

FINANSIJSKI SISTEM I INSTITUCIJE

Banke su institucije koje funkcionišu u okviru finansijskog sistema, u kojem je sve više institucija koje u finansijskoj sferi konkurišu bankama. Zato je važno da odredimo mesto banaka u finansijskom sistemu.

Finansijski sistem ili finansijski sektor, čiji su sastavni delovi monetarni i fiskalni sistem (sistem javne potrošnje), je skup institucija i instrumenata preko kojih se vrši prikupljanje, koncentracija i transfer i alokacija finansijskih resursa (Dušanić, 2003.). Step en razvijenosti finansijskog sistema snažno pozitivno utiče na razvoj realnog sektora privrede, uz postojanje istovremenog povratnog dejstva.

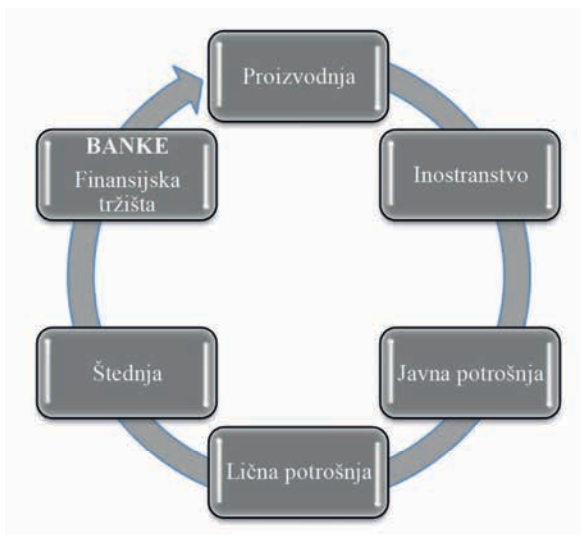
U okviru monetarnog sistema relevantni (važni) su tokovi kreiranja i povlačenja novca, za šta je odgovorna centralna banka i tokovi koji se obavljaju u okviru bankarskog sistema:

1. tekuće finansiranje - finansijske transakcije po osnovu tekućeg poslovanja privrednih subjekata i
2. razvojno finansiranje - finansijske transakcije kojima se vrši transfer od (subjekata, transaktora) sektora koji raspolažu viškovima finansijskih sredstava (štednje) onima kojima sredstva nedostaju.

Razvoj se može finansirati na sledeće načine:

- a) samofinansiranjem – korišćenje sopstvenih izvora sredstava,
- b) direktnim finansiranjem – snabdevanje sredstvima od strane suficitarnih transaktora,
- c) indirektnim finansiranjem – finansiranje preko posrednika (intermedijera) - finansijskih institucija.

Sika 1.2. Mesto banaka u procesu reprodukcije

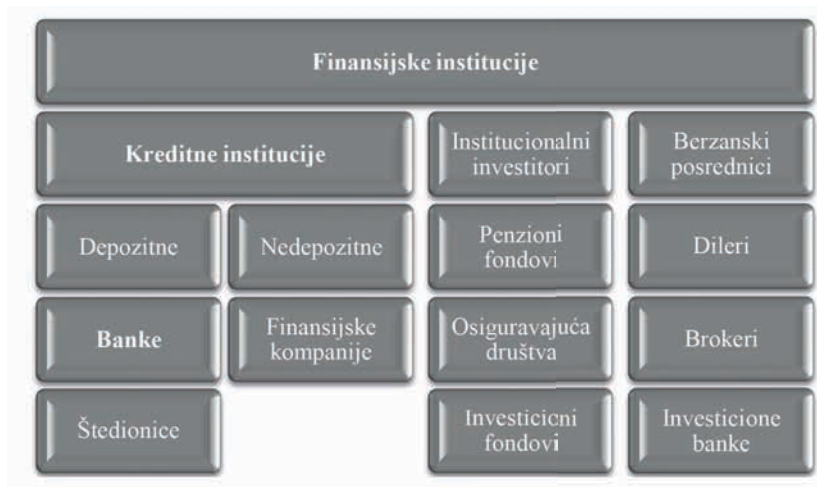

Direktno finansiranje razvoja predstavlja obezbeđivanje sredstava preko finansijskih tržišta (berze) emisijom hartija od vrednosti. Finansiranje se vrši preko dugovnih ili vlasničkih hartija od vrednosti (HOV). Kod dugovnih HOV reč je o uzimanju kredita, emitovanju obveznica, komercijalnih zapisa, koja se vrši uz obavezu da se pozajmljena sredstva vrata u određenom roku i da se plati i odgovarajuća kamata. Kod vlasničkih hartija od vrednosti (akcija) prednost je u tome što se sredstva ne moraju vratiti, ali transaktor koji vrši plasman sredstava u kupovinu odgovarajućih HOV, u ovom slučaju akcija, postaje srazmerni vlasnik, što je manje primamljivo za postojećeg vlasnika.

Indirektno finansiranje razvoja obezbeđuju finansijske institucije – banke - kao posrednici u transferu sredstava. Indirektno finansiranje sa posredovanjem banaka se pojavljuje često, jer u pravilu teško dolazi do direktnog finansiranja preko finansijskih tržišta, zbog nepoklapanja iznosa sredstava koji je neophodan, odnosno na raspolaganju transaktoru koji pozajmljuje, nepoklapanja rokova, rizika ulaganja za suficitarne transakture itd.

Zavisno od toga kome pripada vodeća uloga u finansiranju kompanija, razlikuju se dva osnovna modela finansijskog sistema: nemačko – japanski i anglosaksonski. **Nemačko – japanski model** je bankarsko - finansijski sistem kod kojeg dominantnu ulogu u finansiranju kompanija imaju banke. U ovom sistemu banke su istovremeno i veliki akcionari preduzeća. **Anglosaksonski model** finansijskog sistema karakteriše veoma razvijeno finansijsko tržište, kome pripada primarna uloga pri finansiranju kompanija, najčešće na bazi plasmana akcija i obveznica. Ovome treba dodati finansijske sisteme zemalja u razvoju i/ili tranziciji koji imaju karakteristike **bankocentričnih finansijskih sistema**, gde su banke glavni (pretežni) ponuđači usluga.

Slika 1.3. Finansijske institucije

Finansijske institucije se definišu kao posrednici u transferu sredstava između deficitarnih i suficitarnih transaktora (sektora). Finansijski posrednici se svrstavaju u tri osnovna tipa:

1. kreditne institucije,
2. institucionalni investitori,
3. berzanski posrednici.

Pri tom se razlikuje situacija kod zemalja sa razvijenim finansijskim tržištem, gde pri finansiranju kompanija primat imaju institucionalni investitori i berzanski posrednici, i kod zemalja sa nerazvijenim finansijskim tržištem, gde kao posrednici dominiraju kreditne institucije, banke. U zemljama sa razvijenim finansijskim tržištem se takođe zapaža trend jačanja uloge institucionalnih investitora, s jedne strane, i slabljenja pozicije kreditnih institucija, s druge strane.

Osnovna karakteristika **kreditnih institucija** je da one na osnovu formiranog potencijala plasiraju sredstva pretežno u obliku kredita. Zavisno od toga kako formiraju finansijski potencijal – na bazi depozita ili na neki drugi način, razlikuju se depozitne kreditne institucije i nedepozitne kreditne institucije. U **depozitne kreditne institucije** spadaju banke i štedionice, koje svoj potencijal pretežno formiraju na osnovu depozita prikupljenih od svojih klijenata, a preovlađujuće ga plasiraju u obliku kredita. Finansijske kompanije spadaju u **nedepozitne finansijske institucije** (Vunjak, Kovačević, 2016.), jer svoj potencijal formiraju na bazi plasmana sopstvenih HOV na finansijskom tržištu i uzimanjem pozajmica od banaka, a ne na prikupljanju depozita. Kao finansijske institucije one plasiraju ovako formirana sredstva građanima (za potrošačke kredite) i proizvodnim i trgovinskim kompanijama (za finansiranje proizvodnje i prodaje robe na kredit).

Institucionalni investitori su finansijske institucije koje plasman sredstava vrše ulaganjem u HOV. Oni svoj finansijski potencijal formiraju na bazi dugoročnih izvora sredstava, a ovako formirana sredstva plasiraju pretežno, takođe, u dugoročne HOV. Raspolazući velikim finansijskim potencijalom institucionalni investitori predstavljaju danas najvažnije „igrače“ na finansijskim tržištima, jer obimom svojih kupoprodaja dominantno utiču na kretanja na finansijskom tržištu. Oni pri tom mogu poslovati u svoje ime i za svoj račun (dileri), kao i za račun klijenata (brokeri). U ovu grupu finansijskih posrednika spadaju: penzioni fondovi, osiguravajuća društva i investicioni fondovi.

Penzioni fondovi su institucionalni investitori koji obezbeđuju penziono osiguranje građanima kako bi u starosti, nakon završetka radnog veka, dobijali naknadu – penziju. Na bazi ugovornog osiguranja osiguranik uplaćuje mesečni iznos doprinosa za penziono osiguranje, da bi nakon penzionisanja primao penziju od fonda. Penzioni fondovi na bazi ugovorenog osiguranja imaju mesečne prilive sredstava, koje koriste za isplatu penzija, a ostatak sredstava plasiraju prvenstveno u kvalitetne HOV. Penzioni fondovi se prema vrsti osnivača dele na privatne i javne penzione fondove.

Osiguravajuća društva su institucionalni investitori koji za određeni iznos sredstava – premiju osiguranja – preuzimaju obaveznu da osiguraniku, fizičkom ili pravnom licu koje je nosilac premije osiguranja, pruže uslugu osiguranja od eventualnog dešavanja

određenog (nepovoljnog) događaja. Na bazi ugovorenog osiguranja ova društva prikupljaju kontinuirano mesečne prilive sredstava. Višak sredstava u odnosu na isplaćene premije osiguravajuća društva plasiraju na finansijskom tržištu. Ove kompanije obavljaju u pravilu dve vrste osiguranja: osiguranje života i osiguranje imovine.

Investicioni fondovi su institucionalni investitori koji svoj finansijski potencijal formiraju prikupljajući sredstva manjih individualnih investitora kojima emituju vlasničke HOV ili ređe udele u finansijskoj aktivi fonda. Poslednjih decenija ovi fondovi su imali izuzetno dinamičan razvoj. Iz tako formiranog potencijala vrši se kupovina različitih HOV na finansijskom tržištu i time diversifikuje investicioni portfelj, čime se smanjuje rizik ulaganja. Mali investitori ulažu u ovakve fondove zbog ekonomije obima koja se na taj način ostvaruje, zbog korišćenja menadžerskih znanja onih koji rukovode fondom, mogućnosti diversifikacije portfelja i mogućnosti ostvarivanja velike stope prinosa na dugi rok.

KLASIFIKACIJA BANAKA

Banke se mogu klasifikovati na osnovu pretežnog sadržaja poslova kojim se bave, prema ročnosti odobrenih kredita (kratkoročne, srednjoročne i dugoročne), prema karakteru vlasništva (javno - pravne, zadružne i privatne), prema pravnoj formi (inkosne, društva sa delimičnom odgovornošću, akcionarska društva, zadruge), prema regionalnom rasporedu (lokalne, oblasne i savezne, regionalne i globalne) (Vunjak, Kovačević, 2016).

Osnovna klasifikacija banaka zasnovana je na sadržaju poslova koje banka pretežno obavlja:

- centralne ili emisione banke,
- depozitne banke,
- univerzalne banke,
- specijalizovane i granske banke,
- poslovne banke,
- štedno – kreditne organizacije,
- ostale bankarske i finansijske institucije i
- međunarodne i regionalne banke i međunarodne finansijske organizacije.

Centralne ili emisione banke – prema poslovnom obeležju to su emisione banke ili banke banaka. Država na centralnu banku kao monetarnu instituciju prenosi prava i ovlašćenja u domenu novčane emisije, regulisanja novčane mase, kreditne, kamatne i devizne politike.

Depozitne banke – primarni posao ovih banaka je pribavljanje sredstava iz depozita i uloga na štednju kompanija i građana. S obzirom na kratkoročni kvalitet ovih sredstava, saglasno sa tim i kratkoročni karakter plasmana, ove banke se nazivaju komercijalnim bankama.

Univerzalne banke – ove banke se bave najvećim brojem poslova iz bankarske nomenklature (spiska, zbirke, lepeze, palete), a obim i širina bavljenja pojedinim poslovima određeni su veličnom banke i njenim potencijalom. Osnovna potreba za formiranjem ovakvih banaka potiče od interesa klijenata - privrednih subjekata da sve bankarske usluge obavljaju kod jedne banke, s jedne strane, i od interesa same banke da zadrži klijenta, te da on za svoje potrebe ne ide drugim bankama, s druge strane.

Poslovne banke - One se bitno razlikuju od komercijalnih banaka, mada se u domaćoj bankarskoj praksi pod ovim nazivom najčešće podrazumeva banka opšte poslovnog tipa. U razvijenim zemljama se ove banke pretežno bave finansiranjem razvoja kompanija na osnovu depozita ili hartija od vrednosti (HOV) sa dugim rokom.

Specijalizovane i granske banke - Ove banke se bave pojedinim vrstama bankarskih poslova, pa se sa stanovišta stručne usmerenosti govori o uskoj specijalizaciji i o podeli rada među bankama. Granske banke se mogu smatrati specifičnim, specijalizovanim bankama koje se bave pojedinim bankarskim poslovima, za potrebe grane, grupacije ili veće asocijacije. Najčešće je reč o investicionim bankama, izvozno – uvoznim bankama, bankama koje se bave deviznim poslovima, eskontnim poslovima, poslovima sa hartijama od vrednosti ili grupi poslova. Posebnom vrstom banaka se smatraju lombardne i hipotekarne banke.

Štedno - kreditne organizacije – Ove institucije ne ispunjavaju primarni uslov da kreiraju novčana sredstva, ukoliko se polazi od kriterijuma kojima se definišu banke. Njihova primarna uloga je prikupljanje i usmeravanje sredstava stanovništva. U zavisnosti od strukture poslova i ciljeva postoje posebni organizacioni oblici, kao što su štedionice, štedno - kreditne zadruge i štedno - kreditne službe. Osnovni sadržaj poslova ovih institucija je, s jedne strane, prikupljanje štednih uloga, depozita po tekućim i žiro računima i, s druge strane, plasiranje kredita stanovništvu, ali kako se samo deo prikupljenih sredstava plasira, to su one značajan izvor sredstava koja se usmeravaju u privredu.

Bankarski konzorcijum (sindikata banaka) – Konzorcijum se može zasnivati na trajnoj ili projektnoj osnovi i može obuhvatiti domaće banke i/ili inostrane banke. Na trajnoj osnovi formiraju se konzorcijumi za realizaciju kreditnih aranžmana u cilju plasmana pojedinih vrsta roba, radi proizvodne kooperacije, zajedničkih ulaganja u inostranstvu, zajedničkih nastupa na trećim tržištima. Prava i obaveze članica regulišu se posebnim ugovorom. Pošto konzorcijum nema svojstvo pravnog lica njegovo delovanje usmerava upravni odbor, sekretarijat i/ili izabrana banka, tzv.gestor banka.

Ustanove za kreditnu podršku izvozu – U gotovo svim zemljama, u cilju unapređenja ekonomskih odnosa sa inostranstvom, formirane su posebne kreditne ustanove koje obezbeđuju finansijsku podršku refinansiranjem odobrenih kredita i njihovim osiguranjem. Ovakva podrška obezbeđuje subvencije, izvozne kredite, carinske i poreske olakšice i to zbog barijera i drugih neekonomskih, kao i ekonomskih ograničenja u zemljama koje uvoze.

BANKARSTVO U SAVREMENOJ PRIVREDI

Vekovima su banke bile ispred drugih finansijskih institucija u pružanju usluga štednje i investiranja, plaćanja i zaštite od rizika, likvidnosti, odobravanja zajmova. One su dominirale u nacionalnim finansijskim sistemima do pre nekoliko decenija⁷, kada je došlo je do brzog razvoja nebankarskih finansijskih institucija, koje konkurišu bankama i zauzimaju sve veće učešće u ukupnim finansijskim poslovima.

**Bankarstvo u senci pod svetlošću reflektora (Tomas Hale, Financial Times, 5. april 2017
<https://www.ft.com/content/21a42afe-f92f-11e6-bd4e-68d53499ed71>)**

Banke u senci prete dominaciji banaka na tržištu kredita

Jedna od najgorih posledica globalne krize iz 2008. godine je remećenje tržišta kredita. Nebankarski konkurenti koji se najčešće nazivaju „bankama u senci“ su iskoristili slabosti finansijskih institucija, uvodeći nove načine pozajmica za porodice i kompanije. Rastući uticaj alternativnog kapitala je najizraženiji u SAD, pošto je napr. u aprilu 2015. više od polovine novih hipotekarnih kredita pokivenih hipotekom državnih institucija imalo ovaj karakter. Istovremeno u Evropi su banke još uvek najvažniji pozajmljivači, ali je uloga alternativnih institucija rastuća. Mnogi novi igrači su vezani za tzv. industriju sekjuritizacije, koja je između ostalog bila jedna od važnih uzročnika krize. Sada mnoge od ovih institucija konkurišu bankama. U V. Britaniji firme iza kojih stoje američke privatne ekviti kompanije nude kredite, dok su banke ili nezainteresovane ili nisu u stanju da naprave dobru ponudu. U Holadiji i Irskoj penzioni fondovi i osiguravači se uključuju na hipotekarno tržište. Drugde su razvijene on - line platforme koje omogućavaju kompanijama i stanovništvu da se zadužuju. Dakle, tradicionalni pozajmljivači koji su pretrpeli velike štete od krize su se u priličnoj meri povukli, dok njihovo mesto uspešno zauzimaju sve više novi igrači.

Nortview Group, koja omogućava hipoteke pod brendom Kensington je finansirana kroz šemu sekjuritizacije, a sebe opisuje kao nebankarskog pozajmljivača. Ranije je ova kompanija bila u vlasništvu Investtec-a, a kupljena je od strane privatne ekvity kompanije Blackstone i TPG iz SAD 2015. godine. Ova kompanija je uknjižila 5,8 milijardi funti hipotekarnih kredita.

Slično, Prestige, deo Parter Charter Court Financial Services, koja je deo takođe američkog investitora Elliot Associates, je takođe aktivna na britanskom hipotekarnom tržištu.

U SAD su do pre jednog veka banke držale više od 2/3 sredstva i prihoda u poređenju sa svim drugim finansijskim institucijama. U poslednje dve decenije to učešće je opalo na samo 1/5 sredstava finansijskog tržišta. Istovremeno u Japanu banke još uvek drže 2/3 svih sredstava koja cirkulišu u okviru domaćeg finansijskog sistema. U pogledu poslova finansijske institucije su počele da konkurišu obavljajući istovetne poslove kao i banke i disperzijom usluga na nove oblasti. Takve su kompanije koje trguju hartijama od vrednosti (HOV), brokerske i dilerske kompanije, kreditna udruženja, štedionice,

7 Finansijski sistemi u kojima su banke glavni ponuđači usluga nazivaju se bankoncentričnim, i reč je u pravilu o zemljama u razvoju i/ili tranziciji.

investicioni fondovi i osiguravajuće kompanije, kakve su na pr. *Merrill Lynch, Dreyfus Corporation* i *Prudential Insurance*. Poslednjih decenija su poslovne kompanije započele sa odobravanjem zajmova, izdavanjem kreditnih kartica, projektovanjem sistema planiranja štednje i pružanjem ostalih tradicionalnih bankarskih usluga. Primeri takvih kompanija su *General Motors, Acceptance Corporation (GMAC), General Electric Capital, Ford Motor Credit* (Rose, 2003.).

Banka se u odnosu na druge (nebankarske) finansijske institucije razlikuje u pogledu sledećih karakteristika:

- bavi se uzimanjem i odobravanjem kredita, kao primarnim poslom;
- korišćenjem primarne emisije centralne banke i plasiranjem kredita na osnovu sopstvenog potencijala vrši sekundarnu emisiju;
- pribavljajući i prikupljajući sredstva utiče na usmeravanje i raspored akumulacije i štednje;
- zavisno od obima i strukture kreditnog potencijala ona vrši ročnu transformaciju sredstava;
- osim ostvarivanja svoje ciljne funkcije (maksimiranja dobiti), utiče i na ostvarivanje ciljeva razvojne i ekonomske politike;
- funkcijom platnog prometa utiče na brzinu novčane cirkulacije.

Koje su mogućnosti banke da kreira novac? Kreiranje novca opredeljuje kreditni potencijal banke, stopa obavezne rezerve i kreditna multiplikacija. Centralna banka nema ova ograničenja, jer poseduje monopol na novčanu emisiju, što je definisano neophodnom količinom novca u opticaju, što opredeljuje Bruto domaći proizvod (BDP - GDP), stopa inflacije, brzina novčanih transakcija. Kreditnom funkcijom banka delom kreira novac i vrši posredničku ulogu između sektora privrede i stanovništva, preusmeravajući viškove finansijske štednje. Funkcijom posredovanja banka obavlja sledeće aktivnosti: mobilise i koncentriše raspoloživa novčana sredstva, na bazi kreditnog potencijala vrši ročnu transformaciju sredstava i doprinosi integriranosti novčanih tokova i prevazilaženju vremenskih, teritorijalnih i drugih ograničenja.

Paralelno sa procesom jačanja konkurencije nebankarskih finansijskih institucija teče proces **integracije** kroz spajanja i pripajanja (merdžera – *merging* i akvizicija - *acquisition*) malog broja solidnih, velikih banaka i drugih finansijskih kompanija. Na primer broj američkih komercijalnih banaka opao je sa oko 14 hiljada na manje od 8 hiljada u periodu između 1980. i 2002. godine. Efikasnost u korišćenju automatizacije i drugih tehnoloških inovacija podrazumeva veliki obim poslovanja (ekonomija obima). Zato banke nude svoje usluge na sve više tržišta nastojeći da prošire krug svojih klijenata. Proces geografske ekspanzije i konsolidacije bankarskih i drugih finansijskih institucija je zahvatio i prekogranične integracije poprimajući razmere **globalizacije** bankarskog i finansijskog sektora. Na taj način se stvaraju internacionalne/transnacionalne (globalne) banke za čije poslovanje nema granica.

Liberalizacija finansijskog sektora i ulazak najrazličitijih kompanija na ovo područje je imala negativne i pozitivne strane, prvenstveno za korisnike tih usluga. Sve veća konkurencija i širenje spektra usluga posledica je slabljenja državne kontrole – deregulacije – u sektoru finansija. Ovaj proces započet je u SAD (1990-tih godina) uklanjanjem maksimiranja (plafoniranja) kamatnih stopa i proširenjem prostora za delovanje nebankarskih institucija.

Banke i njihovi finansijski konkurenti prolaze i kroz proces **informatičke revolucije**, koja snažno utiče na obogaćivanje liste (palette) proizvoda i usluga koje se pružaju klijentima. Suočene sa porastom troškova poslovanja banke sve više pribegavaju procesu automatizacije i korišćenja elektronskih sistema. Očigledan primer ovakvih promena je masovna upotreba bankomata (*automated teller machine* – ATM-s) i prodajnih mesta koja su povezana sa bankarskim kompjuterskim sistemima (*point of sale terminals* - POS), kućnog bankarstva (*homebanking*) i mobilnog bankarstva. Postavljanje bankomata omogućava klijentima 24-časovni pristup računima za povlačenje gotovine ili deponovanih sredstava, kao i brojne druge usluge. Slična je situacija sa razvojem kućnog bankarstva (*homebanking*), koje omogućava obavljanje najrazličitijih bankarskih usluga korišćenjem internet veze u toku 24 časa direktno iz kancelarije ili kuće i to na globalnom nivou.

ISTORIJAT BANKARSTVA SRBIJE

Novac se na tlu današnje Srbije pojavio veoma davno, jer je nastanak metalurgije kao osnove kovanja novca vezan za ovo područje. Otuda su prve kovanice na našem tlu vezane za antičko doba i za srednji vek. **Savremena etapa razvoja bankarstva** u Srbiji vezana je za period nakon nacionalnog oslobođenja, paralelno sa razvojem trgovine i industrije, drugu polovinu XIX veka. Nastanak i razvoj savremenog bankarstva u Srbiji umnogome je zavisio od društvenih promena tokom XIX veka, od osnivanja većeg broja bankarskih i finansijskih ustanova i osnivanja **Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije**, kao emisione banke. Postojanje i korišćenje velikog broja različitih valuta bio je jedan od razloga da se sredinom XIX veka inicira ideja stvaranja domaće centralne banke i domaćeg novca, za koju se vezuje savremena epoha srpskog bankarstva (Vuksanović, 2003) .

Slika 1.4. Novac Cara Konstantina (306-337.) zlatnik

Slika 1.5. Srebrni dinar Kralja Radoslava (1228-1234.)

U Srbiji se prvom savremenom bankom smatra **Uprava fondova**, preteča Državne hipotekarne banke, kao državna ustanova za izdavanje dugoročnih hipotekarnih kredita, koja je osnovana 1862. godine. **Centralna banka - Privilegovana narodna banka Kraljevine Srbije** - osnovana je 1884. godine (Kršev, 2014.).

Prva bankarska institucija u Srbiji – Uprava fondova (Vreme, 16.avgust 1999., autor Dr Boris Kršev) Nakon Svetoandrejske skupštine u narodu se javila nada da će ponovni dolazak Obrenovića na vlast označiti početak korenitih reformi u privredi i društvu. Druga Miloševa vlada počela je reformom pravosudnog sistema, a njegov sin i naslednik, Mihailo, s organizovanjem legalnog bankarskog sistema. Mihailovim ukazi-

ma od 16. i 24. avgusta 1862. godine doneti su Zakon o Upravi fondova i Zakon o davanju novca pod interes iz kase Uprave fondova, kojima zapravo počinje istorija bankarstva u modernoj Srbiji. Uprava fondova je svoj osnivački kapital (10 miliona groša – dinara) stekla akumulirajući sve dotadašnje državne fondove – crkveni, manastirski, školski, bolnički, šumski, udovički i pupilni i depozitni novac kod sudova. Uprava fondova je davala hipotekarne kredite, koji su odobravani do polovine vrednosti procenjene založene nepokretnosti, s godišnjom kamatom od 6%. Do početka I svetskog rata Uprava fondova je postala jedina srpska banka koja je uspela da plasira svoje akcije na međunarodno finansijsko tržište. Tokom rata Uprava se povlači sa Vladom, a nakon rata se transformiše u Državnu hipotekarnu banku Kraljevine SHS (DHB 1922. godine) i proširuje rad na čitavu teritoriju države. U dva navrata DHB je bila na udaru štediša koji su septembra 1939. i aprila 1941. reagovali povlačenjem depozita. Nakon II svetskog rata DHB je pretvorena u centralnu banku za kreditiranje dugoročnih investicija, promeniivši naziv u Investbanka. Januara 2002. godine doneta je odluka o likvidaciji najstarije bankarske ustanove u zemlji.

Periodizacija razvoja bankarstva u Srbiji zasnovana je na karakteristikama društveno – ekonomskog sistema:

Prvo, period od osnivanja prve emisije banke do 1945. godine;

Drugo, period komunističke vladavine i izgradnje specifične plansko - tržišne privrede i

Treće, period tranzicije na tržišni način privređivanja.

Analiza funkcionisanja bankarskog i šire finansijskog sistema pokazuje da je ovaj sistem bio dominantno uslovljen promenama društveno – političkog i ekonomskog ambijenta, a manje faktorima internog karaktera i zahtevima samog bankarskog sistema.

Slika 1.6. Bakrenjak Kneza Mihaila

Prvi novac Savremene Srbije iskovan je od bakra 1868. u aponima od 1, 5 i 10 para sa likom Kneza Mihaila na licu (aversu) i godinom na naličju (reversu)

Slika 1.7. Srebrnjak Kneza Milana

Kovanica sa nazivom dinar , srebrnjak iskovan je 1875. godine sa likom Kneza Milana na licu u apoenima od 50 para, 1 i 2 dinara

I period - Period nastanka nacionalnog bankarstva Prva banka u Srbiji bila je **Uprava fondova**, preteča Državne hipotekarne banke DHB, osnovana 1862. godine, koja je poprimila karakter banke 1898. godine. „Prva srpska banka“ osnovana je 1869. godine sa privatnim kapitalom i učešćem Francusko – ugarske banke iz Pešte. Istovremeno se u Srbiji osniva još pet kreditnih zavoda sa čisto domaćim kapitalom, a nakon toga počinju da se osnivaju okružne štedionice. Do 1908. godine funkcionisalo je 154 novčana zavoda – 52 banke, 49 štedionica i 5 kreditnih zavoda, a neposredno pred balkanske ratove 187 novčanih zavoda sa 51 milion dinara uplaćenog kapitala, 65 miliona uloga i 96 miliona izdatih zajmova (Kršev, 2014.). Između dva svetska rata domaće bankarstvo karakteriše heterogenost sa velikim brojem sitnih, akcionarskih banaka univerzalnog tipa, s jedne strane, i krupnih banaka koje su bile osnovane stranim kapitalom, s druge strane. Godine 1938. postojale su u Kraljevini Jugoslaviji 2 državne banke (Državna hipotekarna banka i Poštanska štedionica), 3 poludržavne (Narodna banka, Privilegovana agrarna banka i Znanstvena banka), 61 samoupravna štedionica, preko 600 privatnih banaka i 766 gradskih kreditnih zadruga (Aleksić, 2011.) (Gnjatović, 2012.). **Centralna banka - Privilegovana narodna banka Kraljevine Srbije** - je osnovana 1884. godine, sa isključivo domaćim kapitalom u vidu privilegovane privatne institucije akcionarskog tipa. Organizovana je po ugledu na Belgijsku narodnu banku, koja je u to vreme važila kao obrazac savremenog organizovanja centralne banke. Kao organi Banke formirani su Zbor akcionara, Glavni odbor, Upravni odbor, Nadzorni odbor, Eskontni odbor i ustanovljene su funkcije guvernera i viceguvernera. Narodna banka Kraljevine Srbije transformisana je 1920. godine u Narodnu banku SHS, a 1931. godine dobila je naziv Narodne banke Kraljevine Jugoslavije.

II period – period plansko – tržišne privrede Nakon 1945. godine izvršena je nacionalizacija svih bankarskih institucija. Pored državnih u početnom periodu postojale su republičke banke, mesne i lokalne banke, zadružna i privatna bankarska preduzeća. U periodu administrativnog upravljanja (centralno planska privreda) došlo je do koncentracije bankarstva, koje je kulminiralo postojanjem sistema jedinstvene banke

(1952-54.). Nakon toga došlo je do decentralizacije, tako da su bankarsku strukturu sačinjavale Narodna banka, specijalizovane banke, lokalne banke, kao što su komunalne, zadružne štedionice, gradske i mesne štedionice. Sa tzv. privrednom reformom (od 1965. godine) stvorene su poslovne banke, koje su slično kao i domaća preduzeća relativno samostalno funkcionisale.

III period – tranzicija Period tranzicije (prelaska) u tržišnu privredu se vezuje za političke promene 2000. godine i transformaciju privrede iz plansko – tržišne u tržišnu, koja je obuhvatila i tranziciju finansijskog i bankarskog sistema. Strukturu bankarskog sistema Srbije čine:

- Narodna banka Srbije (NBS) kao centralna monetarna ustanova;
- Banke opšteg tipa ili univerzalne poslovne banke, specijalizovane i mešovite banke,
- Banke i posebni oblici sa posebnim delokrugom rada, ovlašćenjima i odgovornostima, kao što su JUBMES i bankarski konzorcijumi;

Rezime poglavlja: Preteče bankarskih poslova – depozitnog i kreditnog - javile su se u starom veku, a osnove savremenog bankarstva stvorene su u XIX veku. Bankarstvo spada u grupu primenjenih ekonomskih nauka koja se bavi funkcijom, ulogom i organizacijom banaka, bankarskim poslovima i principima poslovanja, monetarnom, kreditnom, kamatnom i deviznom politikom i privrednim i monetarnim uticajem koje banke imaju. Banka je novčano preduzeće koje teži maksimiranju profita i povećanju kapitala. Osnove savremenog bankarstva u Srbiji stvorene su u drugoj polovini XIX veka, nakon sticanja nezavisnosti Srbije, paralelno sa procesom industrijalizacije zemlje. U periodu tranzicije privrede u tržišnu, nakon 2000. godine, odvija se tranzicija nacionalnog bankarstva.

Ključne reči: bankarstvo, poslovno bankarstvo, bankarski poslovi, nauka o bankarstvu, organizacija banaka, novčano preduzeće, bankarske institucije, kredit, depozit, platni promet, finansijske institucije, finansijsko tržište

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 1.1. Razlike tržišne ekonomije i naturalne privrede?
- 1.2. Gde je osnovana prva emisiona banka u svetu?
- 1.3. Kada i gde je nastala prva poslovna banka?
- 1.4. Koje elemente uključuje definicija banke ?
- 1.5. Koji su osnovni bankarski poslovi?
- 1.6. Kako se vrši klasifikacija banaka sa stanovišta poslova?
- 1.7. Šta je „kvarenje“ novca?
- 1.8. Čime se bavi bankarstvo kao naučna disciplina?

- 1.9. Šta je mikroekonomski aspekt bankarstva kao nauke?
- 1.10. Šta je makroekonomski aspekt bankarstva kao nauke?
- 1.11. Koji su osnovni principi bankarskog poslovanja?
- 1.12. Naziv i vreme formiranja domaće centralne banke?
- 1.13. Ciljna funkcija poslovne banke?
- 1.14. Koji su sporedni bankarski poslovi?
- 1.15. Da li je centralna banka profitonosna?
- 1.16. Čime se bavi bankarstvo kao naučna disciplina?
- 1.17. Cilj centralne banke?
- 1.18. Koja je prva osnovana domaća poslovna banka?
- 1.19. Kojе su karakteristike domaćeg bankarstva u periodu plansko – tržišne privrede?
- 1.20. Koji su poslovi preteče bankarskih poslova?
- 1.21. Da li postoji veza između razvoja nacionalnog bankarstva i realne privrede?
- 1.22. Kako je organizovana poslovna banka prema poslovima kojima se bavi?
- 1.23. Koja je osnovna klasifikacija banaka?
- 1.24. Kako se naziva finansijski sistem u kojem dominiraju banke kao ponuđači usluga?

I deo

Makroaspekt bankarstva

2. SAVREMENE TENDENCIJE U BANKARSTVU

Finansijska i ekonomska kriza globalnih razmera poslednjih nekoliko godina najviše utiče na bankarsko poslovanje, a nastala je između ostalog kao posledica liberalizacije propisa, razvoja međunarodnog bankarstva i neslućenog razvoja investicionih banaka. Savremeno bankarstvo poslednjih decenija obeleženo je prvenstveno uticajem informatičkih tehnologija, čije je korišćenje rezultiralo bogatijom ponudom usluga, izmenjenim i unapređenim upravljanjem u bankama.

Cilj učenja:

- Da ukaže na najvažnije tendencije koje se odvijaju u savremenom bankarstvu;
- Da predstavi aktuelnu svetsku ekonomsku krizu, njene pojavne oblike, uzroke, mere vlada i centralnih banaka u cilju ublažavanja njenih posledica;
- Da objasni proces transformacije bankarskog sistema, prvenstveno promene upravljanja bankama;
- Da objasni tendenciju globalizacije bankarskog poslovanja;
- Da ukaže na proces deregulacije bankarskog zakonodavstva;
- Da objasni proces uvođenja međunarodnih standarda bankarskog poslovanja;
- Da definiše šta je investiciono bankarstvo.

UVOD

Bez obzira na činjenicu što se bankarstvo može označiti kao privredna oblast u kojoj preovladava oprezan pristup i konzervativizam nosilaca odluka, ono je umnogome izmenilo svoje bitne karakteristike poslednjih nekoliko decenija. Osnovna aktuelna karakteristika bankarstva je njegovo suočavanje sa globalnom krizom, kojoj je bankarstvo umnogome doprinelo. Informatičke tehnologije su svojom primenom najviše uticale na promene u bankarstvu poslednjih decenija, a uticale su na ponudu bankarskih proizvoda i usluga obogaćivanjem i na izmene i poboljšanje kvaliteta upravljanja bankama. Globalizacija je proces koji je zahvatio i banke stvarajući nekoliko desetina međunarodnih banaka, koje imaju obeležja tzv. globalnih igrača, koje posluju bez prostornih i vremenskih ograničenja. Standardizacija bankarskog poslovanja nastala je sa potrebom da se banke koje posluju globalno, pokušaju efikasnije kontrolisati. Bankarstvo je kao privredna delatnost veoma precizno regulisano i kontrolisano, zbog svog velikog značaja za čitavu privredu i zbog mogućnosti da banke zbog rizičnosti svog poslovanja, a suočene sa problemima, posegnu za prevladjivanjem troškova svog preživljavanja na klijente i poreske obveznike. Bankarska regulativa se u talasima povremeno liberalizuje, da bi nakon toga došlo do pooštrenje kontrole bankarskog poslovanja.

SVETSKA EKONOMSKA KRIZA

Još uvek aktuelna **ekonomska kriza** veoma brzo je poprimila **globalne razmere** i počela negativno da utiče na poslovanje kompanija, banaka i živote pojedinaca. Njene posledice su jedino uporedive sa krizom 1930-tih godina. Ono što posebno zabrinjava je njeno **produženo delovanje** uprkos brojnim preduzetim merama vlada i centralnih banaka. Upoznavanje sa njenim pojavnim oblicima, uzrocima, posledicama i preduzetim merama važno je za preduzetnike, one koji se neposredno bave ekonomijom, uključujući i stanovništvo, da bi bolje razumeli aktuelna događanja i mogući razvoj u budućnosti.

Svet se septembra 2008. godine suočio sa kulminacijom najveće ekonomske krize do sada. Neposredni okidač bio je **krah hipotekarnog tržišta u SAD**. Kriza je veoma brzo poprimila karakteristike globalne finansijske krize što je izazvalo ekonomsku recesiju – pad privredne aktivnosti. Centralne banke i vlade zemalja sveta reagovala su najpre upumpavanjem likvidnih sredstava u bankarski sektor, a kako to nije bilo dovoljno naročito za spašavanje velikih banaka, prišlo se delimičnom preuzimanju njihovih nenaplativih potraživanja i/ili delimičnoj nacionalizaciji (Mishkin , 2010).

Broj krivaca izazivača krize je dugačak: banke, klijenti – zajmotražioc, centralne banke, rejting agencije, revizori i druga regulatorna tela. Istovremeno je doveden u pitanje celokupan neoliberalni koncept razvoja tržišne ekonomije, koji je poslednjih decenija, od početka 1970-tih, bio vladajuća ekonomska doktrina. Mere koje su preduzete u cilju spašavanja finansija i privrede zasnovane su na suprotnom, neokenzijanskom pristupu.

Početak svetske finansijske krize vezan je za dugoročnu **ekspanzivnu monetarnu politiku u SAD** (tzv. patriotska potrošnja), koja je započela 1996. godine, a dobila je dodatni zamah nakon terorističkih napada 11. septembra 2001. godine. U tom periodu banke su odobravale kredite drugorazrednim zajmotražiocima, naročito hipotekarne kredite, licima čiji je bonitet ispod neophodnog, jer su zbog decenijskog rasta cena nekretnina pretpostavljale da će ti krediti biti vraćeni. Naime, u tom periodu (1996-2006.) zahvaljujući rastu tražnje cene na tržištu nekretnina su porasle za 124%. U međuvremenu FED¹ je dodatno snizio kamatne stope bojeći se posledica prskanja balona na berzi visokotehnoških firmi (*dotcom bubble*), što je uticalo na dalji rast tražnje za nekretninama, sve više iz špekulativnih razloga. Da bi smanjile rizik ovakvih kredita banke su pristupile njihovom osiguranju (sekuritizaciji) kroz plasmane HOV na bazi hipotekarnih kredita, a da bi privukle investitore kamate su morale biti dovoljno visoke, pa su na taj način bile uvučene banke i fondovi iz čitavog sveta. Sredinom 2006. godine došlo je do kraha hipotekarnog tržišta u SAD i cene nekretnina su počele naglo da padaju. Dužnici su se suočili sa situacijom da je njihov dug postao vredniji od cene nekretnine koju su kupili i veliki broj njih prestao je da vraća kredit. Tržište nekretnina bilo je pritisnuto rastućom ponudom nekretnina koje su prodavale banke, a banke su suočene sa problemom nenaplativosti kredita i čitav finansijski sistem SAD postao je nelikvidan.

Ko poseduje svet? Gotovo polovina kapitala korporativnih giganta ima 30 vlasnika (Who owns the world? Tracing half of the corporate giant's shares to 30 owners, 11 April 2017, Peetz D., Murray G., <http://theconversation.com/who-owns-the-world-tracing-half-the-corporate-giants-shares-to-30-owners-59963>)

Iste organizacije, obično finansijske kompanije ređe porodice ili pojedinci, poseduju većinu udela u najvećim akcionarskim društvima.

Naše istraživanje iz 2009. godine pokazalo je da koncentracija raste tokom poslednje tri decenije u nekim zemljama. Nalaz je da različite forme finansijskog kapitala kontrolišu 68,4% udela u velikim svetskim korporacijama, dok istovremeno porodice i pojedinci kontrolišu tek 3,3%. Banke su najčešći tip organizacija koje kontrolišu velike korporacije.

Najvećih 30 akcionara, od ukupno preko 2.100, poseduju ili kontrolišu 51,4% kapitala najvećih 299 kompanija, a to je samo 1,5% svih akcionara, što govori o velikom stepenu koncentracije.

Kompanija BlackRockInc je relativno nepoznat van finansijskih krugova, ali poseduje najveću udeo u najvećih 2999 kompanija na svetu. Nakon ove kompanije slede AXA (3,4%), JP Morgan Chase (3%) i CapitalGroup (2,5%).

Kakve su posledice? Svetska finansijska kriza razotkrila je uticaj finansija na realnu ekonomiju, koju su imali finansijski derivati, svopovi nenaplativih kredita i kolateralizovane dužničke obaveze. Drugim rečima, iza industrijskog kapitala stoji finansijski kapital, a današnji svet je pod uticajem velikih korporacija koje slede jedino logiku finansijskog kapitala – logiku novca.

1 FED – Centralna banka SAD, *FederalReserves*

Spisak krivaca, izazivača krize je dugačak, a uzroci dublji i složeniji od navedenih pojava oblika (Gorčić, Vuković, Mihaljčić, 2010.). Komercijalne banke su krivci, jer su olako odobravale kredite, čak i zajmotražiocima koji nisu imali prvorazredni bonitet. One su naročito krive zbog sekjurtzacije ovakvih kredita, čime su u rizično investiranje uvukle veliki broj investitora iz čitavog sveta. Krivci su zajmotražioc, klijenti banaka koji su očekivali da će cene nekretnina rasti dugo i brže od vrednosti njihovih dugova, a naročito oni koji su bili svesni svojih ograničenih mogućnosti da kredite vrata, a prvenstveno oni koji su se zaduživali iz špekulativnih razloga. Kupci hipotekarnih HOV su krivi, jer su bili pohlepni na visoke kamatne stope. Veliki krivci su regulatorna tela, nadležna za kontrolu bankarskog poslovanja, uključujući centralne banke, naročito FED, jer su više vodile računa o suzbijanju moguće recesije, umesto njihove osnovne obaveze, da brinu o superviziji banaka i stabilnosti valute.

Efekti pucanja balona hipotekarnog tržišta u SAD su bili dramatično veliki i globalni. Kada je tržište nekretnina doživelo kolaps sredinom 2006. godine kamate su sa istorijskog minimuma najpre počele da rastu. Obim nenaplativih potraživanja dostigao je maksimum avgusta 2007. godine i uzdrmao opštu finansijsku stabilnost, a vlasnici HOV koje su za podlogu imale hipotekarne kredite suočili su se sa nelikvidnošću. Na svetskim finansijskim tržištima došlo je do ozbiljnog pada (Dow Jones je pao za 8% u toku jednog meseca sa istorijskog maksimuma od 14.000 na 13.000, kao i ostale svetske berze). Kriza likvidnosti dostigla je maksimum septembra 2008. godine, što je uzrokovalo reakcije centralnih banaka sa upumpavanjem svežih likvidnih sredstava u finansijski sistem. Lista banaka koje su bankrotirale je veoma duga, a još duža je lista banaka koje su preživele samo zahvaljujući različitim vrstama restruktuiranja i državne pomoći. Kulminacija krize je bila kada je najstarija investiciona banka, *Lehman Brothers* bankrotirala. *Northern Rock*, britanska hipotekarna banka je suočena sa redovima štediša preživela samo zahvaljujući nacionalizaciji. Najveće hipotekarne institucije u SAD *FeddieMack* i *Fannie Mae* su takođe nacionalizovane (račun od USD 5.2 mlrd). *MerrillLynch* je pripojena *Bank of America* (uz pomoć države od USD 44 mlrd). Evropa je reagovala slično: *Bredford* i *Bingli* su nacionalizovane, vlade Beneluksa su spasle *Fortis*, Nemačka vlada je pomogla *HYPORE* sa 50 mlrd evra.

Preduzete mere vlada i centralnih banaka bile su usmerene na: 1) stabilizaciju finansijskog sektora i 2) amortizovanje recesije realnog sektora. Suočene sa problemom likvidnosti finansijskog sistema centralne banke su reagovala slično, kao „poslednja odstupnica likvidnosti“. Komercijalne banke u uslovima nelikvidnosti nisu više bile spremne da pozajmljuju drugim bankama i u težnji da sačuvaju sredstva, depozite su prebacile u centralne banke. Depoziti banaka kod ECB su povećani u septembru 2008. u vreme kulminacije krize za preko 60% u odnosu na godinu ranije i dostigli preko 44.000 mlrd evra, uz istovremene pozajmice ECB bankama od skoro 16.000 mlrd evra. FED je u prvi mah intervenisao sa preko USD 1.000 mlrd, Bank of England sa GBP 500 mlrd, Banka Japana sa Yen 600 mlrd. Kamatne stope centralnih banaka su najpre počele da rastu, kako je navedeno, da bi sa nagoveštajima recesije krenule naniže na stope blizu nule.

U cilju izlaska iz krize **vlade i centralne banke su preduzele mere (neo) kenzi-janskog tipa** (Rogoff, 2016) (Gorčić, Vuković, Mihaljčić, 2010.), pri čemu je FED bio skloniji preuzimanju sumnjivih potraživanja banaka, a evropske centralne banke delimičnoj nacionalizaciji banaka. Uz to, Kongres SAD je usvojio TARP program pomoći vredan USD 700 mlrd, a EU sličan program vredan 1.700 mlrd evra.

Nakon preduzetih mera vlada i centralnih banaka došlo je do privremenog oporavka privredne aktivnosti i izlaska iz zone recesije, ali je sredinom 2011. godine došlo do novog usporavanja privredne aktivnosti, koja je izazvana prekomernom javnom potrošnjom u SAD i u nizu zemalja EU², tzv. zemlje grupe PIGS: Portugal, Italija, Grčka i Španija.

Lažni oporavak ekonomije SAD se može brzo završiti (The Fake US Economic Recovery May Be Ending, Vermeulen C., 4 April 2017 <http://www.marketoracle.co.uk/Article58654.html>)

Niko nema blagu predstavu o tome šta se dešava, pošto neverovatan nivo javnog duga narušava uobičajen model ekonomije na osnovu koga predviđamo budućnost. Prema tzv. podacima iz senke BDP SAD je trenutno u padu od 2%.

FED i druge državne agencije su preuzele odgovornost za upravljanje sistemskim rizikom nakon krize iz 2007. godine. Posledice korišćenja niskih kamatnih stopa na štedišu su u tome da su postali siromašniji. Osim toga, niske kamatne stope su doprinele anemičnom privrednom rastu. Odgovor FED-a je da se primeni još agresivnija politika štampanja novca, što jednog dana mora dovesti do implozije sistema.

Austrijski ekonomista Ludwig fon Mises je ispravno tvrdio: „Nema načina da se izbegne konačni kolaps buma izazvanog kreditnom ekspanzijom. Alternativa tome je da se kriza desi u kraćem roku, kao posledica dobrovoljnog ograničenja dalje ekspanzije ili kasnije, kao konačna katastrofa monetarnog sistema.“

Nakon višegodišnjih napora centralnih banaka i vlada postignuti su različiti rezultati u prevazilaženju krize. FED je vođenjem ekspanzivne monetarne politike (niske kamatne stope i širenje intervencije CB) uspeo da SAD izvedu iz krize, što potvrđuje niska stopa nezaposlenosti (oko 5% što se smatra frikcionom nezaposlenošću) i nivo cena HOV na berzama na nivou višem nego neposredno pre početka krize (Rogoff, 2016). Slično je sa Velikom Britanijom i Japanom. Evropska monetarna unija se dugo (čini se suviše dugo) odupirala uvođenju tzv. nekonvencionalne monetarne politike (monetarne ekspanzije) prvenstveno zbog insistiranja Nemačke na vođenju politike štednje, da bi od oktobra 2016. godine ECB počela da sledi politiku FED, intervenišući sa 60 milijardi € mesečno u cilju izlaska privrede iz recesije (u kraćem periodu i svih 80 milijardi evra mesečno) produžavajući intervenciju i preko predviđenih 18 meseci i istovremeno politikom izrazito niskih kamatnih stopa (kamate na držanje sredstava kod ECB su čak u negativnoj zoni). Pozitivni efekti ovih mera su još uvek skromni.

2 Reč je o tzv. „W“ efektu koji ukazuje na izlazak iz recesije, kojem sledi nova recesija.

Psst, evropska ekonomija je na dobrom putu (Psst, European economy is doing well, Treck J., Politico 7 February 2017, <http://www.politico.eu/article/psst-europes-economy-is-doing-well/>)

Snažniji rast evropske privrede ne predstavlja više slabašni plamen sveće.

Pitanje o opstanku i budućnosti Evropske monetarne unije je i dalje aktuelno kao što je bilo na vrhuncu krize. „Rast nije dovoljan da bi se pobedili populističari na izborima,“ kaže ekonomista iz ING-a Karsten Brzeski.

I pored iznenađenja zvanog Brexit, pobede Trampa, kao i nekoliko izbornih trka koje predstoje u važnim evropskim zemljama tokom 2017. godine (Holandija, Francuska, Nemačka), čini se da je evrozona pronašla svoj miran način za oporavak. U 2016. godini evropski rast je bio brži nego u SAD (1,7 u odnosu na 1,6% , respektivno). Neke od najbrže rastućih ekonomija su upravo u Evropi, napr. Španija sa 3,2% i Irska sa 4% rasta, dok je najsnažnija nemačka ekonomija imala rast od 1,9%.

Kada nemački ministar finansija, Wolfgang Šojble kaže da je američka privreda profitirala od potcenjenog evra sigurno je u pravu. Međutim, u pravu je i Mario Dragi, predsednik ECB, kada je ukazao da je ekspanzivna monetarna politika, koju je on inicirao za rezultat imala snažan podsticaj izvozu Nemačke, uz istovremeno priznanje da je takođe uticala na kurs evra.

TRANSFORMACIJA BANKARSKOG SISTEMA

Kao odgovor na svetsku finansijsku krizu mnoge banke i druge finansijske institucije su preduzele programe transformacije. Dok pojedine banke još uvek trpe prevelike troškove i nisku ili čak negativnu profitabilnost, istovremeno vodeće banke i finansijske kompanije započinju drugi talas transformacije usmeren prvenstveno na povećanje efikasnosti poslovanja.

Tokom protekle decenije regulatorna tela su pred banke i kompanije sa finansijskog tržišta postavila nove zahteve u pogledu modernizacije poslovanja. Nije tajna da se mnoge banke suočavaju sa problemom da ispune zahteve novog Bazelskog sporazuma (Bazel III) u izvršenju zacrtanog, u promašenim rokovima i/ili da ispune zacrtane ciljeve. Istovremeno, postkrizni poslovni ambijent je znatno izmenjen, sa višim troškovima proisteklim iz povećanih zahteva regulatornih tela, kao što su veći zahtev za kapitalom, uz bitno umanjene mogućnosti zarađivanja. Takav poslovni ambijent postaje standardan (normalan) i u njemu banke ne mogu da se oslone samo na kreditiranje klijenata i rast, već moraju posezati za novim promenama. Taj drugi talas transformacije je usmeren prvenstveno na povećanje efikasnosti poslovanja i pojednostavljenje poslovanja.

Tabela 2.1. Najviše banaka ubrzava digitalizaciju

	2007	2010	2014	2020
Strategija	Multikanalska S	Početak digitalne S	Ubrzanje digitalne S	
	Uvođenje smartfona	Uvođenje tableta	Smartfoni ½ tržišta	Smartfoni 80% tržišta
Tehnologija	PC	Smartfoni i tableti	Internet stvari	
Klijenti	Rani korisnici	Mobilni Internet korisnici	Ozbiljno konektovani klijenti	

Izvor: AT Kerney, Efma, Going Digital: The Banking Transformation Road Map, 2014, s.2

Nakon eskalacije svetske finansijske krize regulatori su veoma brzo reagovali u cilju uspostavljanja novih pravila kojima će omogućiti da se finansijski sistem samostalno održi (bez pomoći države). Banke i druge finansijske institucije su lansirale programe koji su bili usmereni na usavršavanje kontrole i upravljanje rizicima. Na žalost, mnoge od ovih inicijativa nisu postigle rezultate koji su regulatori očekivali, a bile su troškovno zahtevnije nego što se prvobitno računalo. Sada je vreme za novi talas transformacije banaka, jer se banke susreću sa okruženjem koje do sada nije viđeno, uz veće kapitalne zahteve i manje mogućnosti za rast. Aktuelne promene uključuju: osavremenjavanje operativnih modela, najširu primena IT, digitalizaciju front i bek ofisa.

Koje su **lekcije iz prvog talasa transformacije** koji je bio izazvan još uvek aktuelnom svetskom finansijskom krizom? (PWC, December 2016).

1. Izmena operativnih modela poslovanja banaka često je uticala na pogreške programa transformacije;
2. Unutrašnje i spoljašnje promene organizacione strukture ljudskih resursa nisu sprovedene;
3. Mnoge strukture upravljanja i odgovornosti su se pokazale manjkavim.

Kompanije menjaju ustaljeni model poslovanja imajući na umu nekoliko zadataka, kao što su: efikasnija alokacija resursa, brza realizacija inicijativa zaposlenih i širenje i prihvatanje dobre prakse. U nameri da se takav model i realizuje nailazi se na prepreke koje onemogućavaju da program promena zadovolji savremene zahteve. Ukoliko banka suviše striktno podvaja funkcije korporativnog i ritejl poslovanja (poslovanje sa kompanijama i sa stanovništvom) može lako doći do zanemarivanja uloge korisnika bankarskih usluga. Takođe se može javiti problem preneglašavanja svakodnevnog poslovanja, kod pojedinih nosilaca promena, odnosno na drugoj strani nedostatka sagledavanja šire slike poslovanja banke, kod drugih zaposlenih.

Tabela 2.2. Tri karakteristična pristupa digitalizaciji

Projekat digitalizacije Sledbenici (26%)	Posao digitalizacije Napredni (42%)	Digitalizacija glavna vrednost Ubrzani (32%)
• Pristup projekat po projekat • Piloti i postupno prihvatanje • Dugoročno planiranje	• Jasna dugoročna vizija sa fokusom na klijente i inovacije • Međufunkcionalni timovi distribucija i marketing • Pristup test i učenje • Fleksibilno i agilno izvršenje • Obilna interna komunikacija	• Čisti digitalni model • Korišćenje subsidijara • Čisti model igrača • Raščlanjen digitalnog • Čvrst digitalni pristup

Izvor: AT Kerney, Efma, Going Digital: The Banking Transformation Road Map, 2014

Angažovanje pravog tima zaposlenih je veoma teško, a pogotovo promena organizacione strukture zaposlenih. Izmenjeni tim veoma često postaje neadekvatan u sledećem smislu: preklapanje uloga pojedinih zaposlenih, izbor zaposlenih je zasnovan na pogrešnim pretpostavkama, neadekvatnom toku u karijeri zaposlenih i nedostatku ponude. Banke i druge finansijske kompanije tokom izmene organizacione strukture teže da se fokusiraju na one aktivnosti koje je najlakše identifikovati, pa otuda izvršna podrška (poslovni analitičari, testiranje, projektno upravljanje) ne retko podrazumeva da svi timovi poslovanje sa kompanijama, poslovanja sa stanovništvom i tehnološka podrška uključe sve navedene uloge. U prvom talasu transformacije prepoznata je greška kada su zaposleni usmereni na obavljanje poslova sa kompanijama, jer je to bilo važnije ili lakše, bez obzira na njihove sopstvene afinitete i sposobnosti, što direktno vodi nezadovoljstvu zaposlenih, lošem sastavu timova i niskoj efikasnosti. Banke uobičajeno odvajaju striktno timove koji su angažovani na poslovima sa kompanijama od poslova sa stanovništvom. Striktna podela uloga na ovaj način može se loše odraziti na neuobičajen i/ili neželjen tok karijere zaposlenih. Banke ne retko angažuju spoljne savetnike radi unapređenja pojedinih usluga, međutim da bi se to obezbedilo neophodna je adekvatna, kvalitetna ponuda, koja nije uvek raspoloživa.

Skupa transformacija velikih, važnih banaka (Big, Bold Bank Cost Transformation, Brief B., Heinrich J., 20 December 2016, <http://www.bain.com/publications/articles/big-bold-bank-cost-transformation.aspx>)

Gde je to smanjenje troškova koje su svi obećavali? Ovo je hronični komentar izvršnih direktora ili finansijskih direktora banaka o progresu učinjenom na osnovu inicijativa o digitalizaciji i povećanju efikasnosti poslovanja banaka.

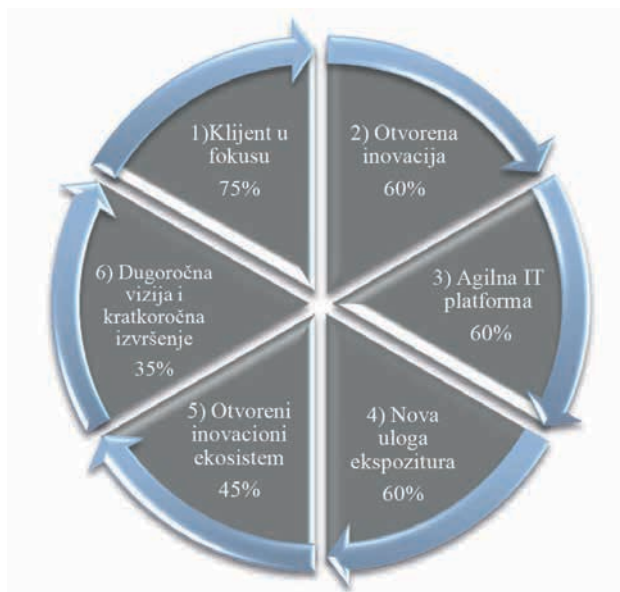
Istina, IT projekti obično se nikada ne završavaju i obično zadržavaju postojeću strukturu troškova netaknutom.

Osam godina nakon što je eskalirala kriza banke su još uvek pod presijom da poboljšaju efikasnost poslovanja. U proseku banke jedva da ostvaruju poboljšanje prinosa na kapital, zbog povećanih zahteva za kapitalom po osnovu Bazela III, pa su brojne banke na nekim važnim tržištima, kao što su V. Britanija, Nemačka i Japan u nesigurnoj zoni. Imajući u vidu snažna makroekonomska i regulatorna ograničenja nastojanje za rastom prihoda i boljim leveridžom su još naglašenija. Ako se u bliskoj budućnosti pojačaju zahtevi za većim kapitalom, opstanu niske kamatne stope, nizak rast prihoda i veći regulatorni pritisci samo će porasti pritisci za obaranjem troškova i povećanjem efikasnosti poslovanja.

Banke se suočavaju sa velikim izazovima upravljanja. One su već preduzele najlakše korake smanjenjem troškova sužavajući mrežu organizacionih jedinica, smanjujući rizično poslovanje i napuštajući manje profitabilne poslove, smanjujući outsorovanje i prokuru. Na žalost, ove uštede su u velikoj meri ofsetovane (neutralisane) investiranjem u digitalizaciju i pojačanje funkcija upravljanja rizikom i compliance.

Ko je odgovoran za sprovođenje promena često nije jasno. Iskustvo prvog talasa transformacije banaka pokazuje da je upravljanje bilo nepovezano i da je sadržalo konflikte unutar obračuna troškova (budžetiranja). Reagujući na novouvedene zahteve regulatora banke su reagovala bez uspostavljanja sveobuhvatnog pristupa i umesto toga svaki od nosilaca promena, sektor rada sa kompanijama, sektor za poslove sa stanovništvom i tehnološki tim su imali svoje agende, svoje upravljanje, procedure i protokole, bez međusobne saradnje. Na žalost, ovako postavljeno upravljanje imalo je lošeg odraza i na lošu organizacionu strukturu. Slično tome, bez jasne šire slike, odgovornost na nižim nivoima je otvarala beznačajna pitanja i probleme.

Slika 2.1. Faktori uspešne digitalizacije banke

Izvor: AT Kerney, Efma, Going Digital: The Banking Transformation Road Map, 2014

Drugi talas transformacije banaka i drugih finansijskih institucija se razlikuje od prvog koji je započeo neposredno nakon eskalacije svetske finansijske krize. Sadržaj ovih promena je sledeći(PWC, December 2016):

1. Modernizacija izmenjenog modela poslovanja;
2. Promene organizacione strukture zaposlenih i preispitivanje spoljnih partnerstava;
3. Prebacivanje odgovarajuće kontrole i odgovornosti na sektor poslovanja sa stanovništvom.

Smatra se da je neophodno preispitati čitav sistem operativnog poslovanja banke. Ono što se preporučuje je uvođenje kontinuiranog procesa promena u kojem centralizovani tim za transformaciju uzima vođstvo da bi ga podržali zaposleni koji su u neposrednom kontaktu sa klijentima. U svakoj fazi sprovođenja promena treba zadržati balans između lidertstva i izvršenja, pri čemu kako program odmiče sve je veća uloga onih koji su u neposrednom kontaktu sa klijentima.

Neophodno je takođe izvršiti ponovno izmenjenu organizacionu strukturu banke uz preispitivanje postojećih spoljnih partnerstava. Naročito je važno pažljivo formiranje tima koji je nosilac promena. Treba započeti sa izradom jasnog i sveobuhvatnog kataloga usluga banke za sva tri nivoa organizacione strukture, sektora za rad sa kompanijama, sektora za rad sa stanovništvom i tehničke podrške. Na taj način se fokusiramo na usluge, a ne na postavljenja, čime se izbegavaju promašaji. Tim za promene, kao i za izvršenje pojedinačnih zadataka u organizacionoj strukturi banke treba da bude pažljivo uspostavljen i imajući na umu da je važnija održivost od raspoloživosti zaposlenih. Pri tom je važno uključiti mogućnost promena između najvažnijih sektora, da se pojedinci u njihovom napredovanju u karijeri ne bi ograničavali. Neophodno je na kraju voditi računa o angažovanju spoljnih savetnika na odgovarajući način i to samo ukoliko spolja angažovani savetnik može da donese adekvatna znanja u specifičnim oblastima i da podrži standardizaciju usluga.

Treća preporuka se odnosi na uključivanje u projekat transformacije banke onih koji rade neposredno sa klijentima. Promene se ne dešavaju u vakuumu, već ih sprovode ljudi od kojih zavisi uspeh transformacije. Oni koji rade nesporedno sa klijentima su istovremeno oni koji treba da nose i razumeju promene. Naročito je važno uključiti rukovodioce pojedinih biznis (poslovnih) linija banke. Iako je budžetiranje odvojeno po poslovnim linijama (stanovništvo, kompanije, tehnika) ono treba da bude u funkciji promena i treba da bude upravljano i kontrolisano od strane onih koji neposredno rade sa klijentima.

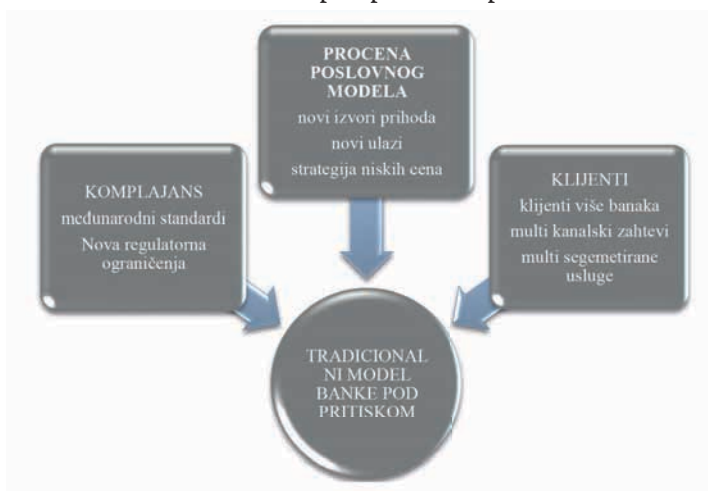
PROMENE BANKARSKOG MENADŽMENTA

Transformacija ekonomije, tehnologije i društva, koja se odvija u nekoliko proteklih decenija, odrazila se na način funkcionisanja i organizaciju finansijskih institucija.

Promene u bankama uključuju:

1. Deregulaciju poslovanja – podrazumeva ukidanje i /ili snižavanje pojedinih ograničenja što je rezultiralo fleksibilnijim poslovanjem banaka i njihovom većom konkurentnošću;
2. Implementaciju informacionih tehnologija – vrtoglavo unapređenje informatike i njena primena odrazila se na povećanje broja usluga banaka i lakše i efikasnije upravljanje bankama;
3. Globalizaciju bankarstva – širenje poslovne aktivnosti jednog broja banaka na čitav svet. Zahvaljujući liberalizaciji propisa i tehničkim unapređenjima nekoliko desetina najagresivnijih banaka uspostavilo je funkcinisanje na globalnom (svetskom) tržištu;
4. Rast obima poslovanja i obima pojedinačnih transakcija – rast svetske privrede, povećanje obima spoljnotrgovinske razmene i proces globalizacije rezultirali su da pojedinačne finansijske transakcije i ukupan obim poslova značajno povećaju vrednost;
5. Povećani rizik – proces globalizacije i ubrzanje tehnoloških promena uticali su na pojavu novih rizika, brže širenje lokalnih kriza na čitav svet i skraćivanje vremena između kriznih situacija, povećavajući nestabilnost u poslovanju;
6. Povećanje znanja i zahteva klijenata – fizička lica i preduzeća značajno su unapredili znanja u oblasti finansija i bankarstva i povećali svoje zahteve u pogledu kvaliteta usluga, a dostupnost informacija im omogućava lako poređenje uslova koje im banke pružaju.

Slika 2.2. Banka pod pritiskom promena

Transformaciji ekonomije, tehnologije i društva banke su se morale prilagoditi unapređenjem upravljanja tj. **bankarskog menadžmenta. Promene upravljanja bankama podrazumevaju:**

1. Primenu marketinga – strateški marketing koncept omogućava bankama da izađu u susret povećanim zahtevima klijenata i da se bolje prilagode promenama na tržištu finansijskih usluga;
2. Primenu varijabilnih kamata – u uslovima povećanog tržišnog rizika i neizvesnosti banke pristupaju ugrađivanju promenljivih kamatnih stopa u svoje usluge, kako bi snizile tržišne rizike;
3. Projektno finansiranje privrede – pristup koji naglašava važnost trajnog vezivanja banke za korporativne klijente ustupio je mesto manje rizičnom finansiranju pojedinih projekata;
4. Primenu sekjuritizacije – banke korišćenjem raznovrsnih hartija od vrednosti (HOV) transformišu svoje kreditne portfolije u plasman HOV, smanjujući na taj način rizik i poboljšavajući performanse bilansa;
5. Aplikaciju i razvoj elektronskog bankarstva – korišćenje informatičkih tehnologija (IT) u bankama je prevalilo dug put od jednostavne obrade podataka, do višestrukih kanala pružanja usluga preko internet i mobilnog bankarstva;
6. Kontrolu poslovanja banaka – kontrolu usklađenosti poslovanja banaka sa propisima i međunarodnim standardima vrši sama banka i uz to, nadležna institucija za superviziju, obično centralna banka.

Među osnovnim problemima sa kojima se banke suočavaju u savremenim uslovima poslovanja je neophodnost stalnog unapređenja bankarskog menadžmenta. Reč je o sposobnosti ili nesposobnosti banke da ostvari ciljeve svog poslovanja, a to u prvom redu zavisi od kvaliteta i napora koje uloži menadžment tim banke.

Menadžment banke su pojedinci i/ili tim koji je odgovoran za analizu, pripremu i donošenje odluka, kao i njihovu realizaciju u procesu ostvarivanja ciljeva banke. Menadžment tim treba da poseduje opšta i specifična znanja o bankarskom poslovanju, da poznaje tehnike poslovanja i da poseduje liderske kvalitete i sposobnosti.

Liderstvo u bankama u nestabilnim uslovima stalnih i ubrzavajućih promena ima viši kvalitet nego klasični menadžeri, jer menadžerska znanja i sposobnosti naprosto nisu dovoljni za efikasan menadžment. Glavna karakteristika lidera je da poseduje razvojnu viziju banke i načine da se razvojni ciljevi realizuju. Liderstvo čine sledeće osobine:

- jasna razvojna vizija,
- jasno objašnjenje razvojne i poslovne vizije,
- preduzetnički elan,
- perfekcionizam.

Menadžeri su rukovodioci koji upravljaju bankom koristeći prvenstveno princip ugledanja i posvećeni su započetim projektima, a lideri organizaciju i način poslovanja banke menjaju u skladu sa budućom vizijom. Liderstvo je naročito važno za najviši menadžerski nivo, a poželjno je na nižim nivoima. Na nivou top menadžmenta, sledeća ključna pitanja opredeljuju kvalitet upravljanja bankom:

- da li je menadžment kadar da upravlja promenama;
- da li je sposoban da formuliše stratešku viziju razvoja;
- da li može da obezbedi prilagodljivu organizacionu strukturu;
- da li zna da se osloni na strateški marketing pristup.

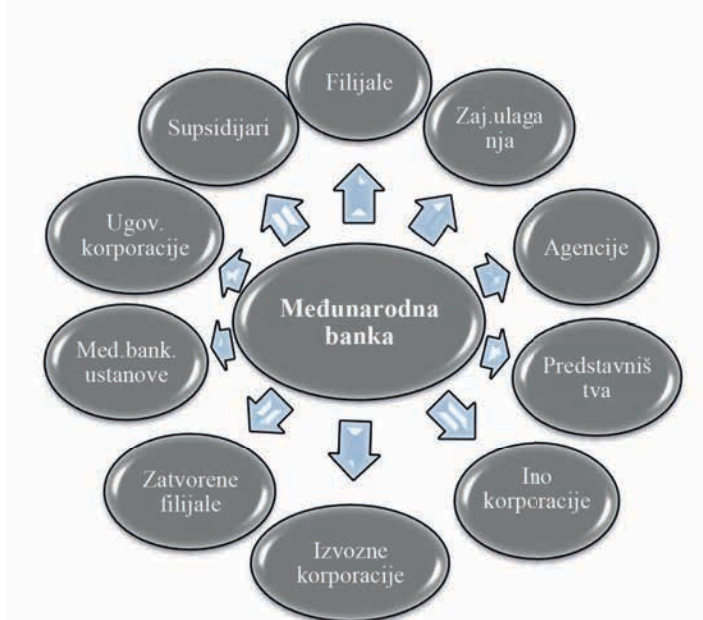
Menadžeri i lideri treba da imaju osnovna znanja bankarske tehnike i tehnologije, kako bi proces donošenja i realizacije odluka bio brz, odlučan i adekvatan, što pretpostavlja poznavanje metoda kojima će se odluka realizovati, nosilaca pojedinih poslova, tajming sprovođenja i njihovih posledica, odnosno rezultata za banku.

GLOBALIZACIJA I MEĐUNARODNO BANKARSTVO

Globalizacija bankarstva je kao proces započeta 1960-tih godina, a vrhunac je doživela 1990-tih kao rezultat primene IT, koje su omogućile poslovanje bez vremenskog i prostornog ograničenja. Do snažnog rasta međunarodnih finansija došlo je kao rezultat rasta spoljnotrgovinske razmene u svetu i jačanja integracija pojedinih regiona. Nacionalna tržišta postala su tesna za razvojno ambiciozne banke, koje su započele međunarodno poslovanje. **Faktori koji su uticali na proces globalizacije su internog i eksternog karaktera** (unutrašnji i spoljni faktori).

Interni (unutrašnji) faktori ubrzanog razvoja međunarodnog bankarstva su: koncentracija banaka, univerzalizacija banaka, deregulacija bankarstva i tehnologizacija bankarskih aktivnosti (Hausler, 2003).

Slika 2.3. Vrste međunarodnih bankarskih organizacija i institucija

Izvor: Rose P., Hudgins.S.C. – Bankarski menadžment i finansijske usluge, Data status, Beograd, 2005.

Eksterni (spoljni) faktori procesa globalizacije bankarstva su: međunarodna standardizacija bankarskih aktivnosti i globalizacija finansijskih tržišta.

Globalizacija ekonomije je svesno usmeren i organizovan proces kojim postupno privrede pojedinih zemalja bivaju sve više međusobno isprepletene i zavisne. **Globalizacija bankarstva** je proces umrežavanja bankarstva pojedinih zemalja u svetski bankarski sistem, a nosioci ovog procesa su internacionalne (multinacionalne) banke (Hausler, 2003).

Proces globalizacije karakterišu (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.):

1. Intelektualni rad - komparativna prednost u ranijim periodima su bila raspoloživa prirodna bogatstva, potom visoka tehnologija, serijska proizvodnja, brzina transformacije, a u savremenim uslovima je znanje, tj. intelektualni rad;
2. Digitalni oblik komunikacije – omogućio je da transakcije u savremenim uslovima budu jeftine, standardizovane, sigurne i bez posrednika;
3. Eliminisanje posrednika, odnosno smanjenje njihovog broja – nestaje potreba za angažovanjem veletrgovaca, posrednika, medija i agenata, što omogućava neposredan kontakt i realizaciju transakcije direktno između proizvođača/ponuđača usluga i potrošača;
4. Permanentno obrazovanje - umesto ustaljenih načina obrazovanja i povremenog obučavanja, danas postoji neophodnost stalnog, doživotnog usavršavanja.

Proces globalizacije bankarstva je veoma značajan, a zahteva adaptaciju globalnim uslovima poslovanja i naglašava potrebu za brzim prilagođavanjem, sa nultim kašnjenjem. Globalizacija bankarstva i finansijskih tržišta je najsloženiji i najteži deo procesa privredne globalizacije, jer su u pitanju specifične oblasti, sa velikim značajem, suočene sa brojnim rizicima i zasnovane na međusobnom poverenju ponuđača usluga i klijenata. Ne treba zaboraviti da je istovremeno reč o oblastima koje su u velikoj meri čvrsto kontrolisane od strane države. Između ostalog, bilo je neophodno sa nacionalnog na globalni nivo postaviti finansijske standarde, kodekse, kontrolu, knjigovodstvo tj. harmonizovati poslovanje finansijskih institucija (Sachs, 1998).

Svetsko, globalno bankarstvo se karakteriše eksteritorijalnošću i nadnacionalnošću, međunarodnim ekspertima i međunarodnim kapitalom, kao i standardizovanim proizvodima i uslugama, strategijama, digitalnom, umreženom i vremenski i teritorijalno neograničenim transakcijama, značajem etike, etičkih vrednosti i principa i organizacijom i funkcionalnošću globalnog tržišta (Gorčić, Vuković, Mihaljčić, 2010.).

Jedan od osnovnih načina širenja poslovanja banaka i stvaranja internacionalnih „igrača“ bile su **fuzije (pripajanje i spajanje) banaka na međunarodnom nivou** (Đurić, 1999.). Ovaj trend bio je prisutan na tržištima svih kontinenata, a ne retko fuzije su obuhvatale banke sa različitih regionalnih tržišta. Ovim korakom postižu se sledeći ciljevi:

- a) povećanje kapitalne baze i finansijskog potencijala banaka;
- b) snižavanje troškova poslovanja;
- c) plasman inoviranih bankarskih usluga;
- d) agresivniji marketinški pristup i
- e) primena IT i elektronskog bankarstva (*E – banking*).

Tabela 2.3. Top 10 banaka

Rang	Raniji rang	BANKA	Aktiva \$ m	+lokalna valuta	Kapital \$ m	Na dan
1	1	Industrial Commercial Bank of China Limited, China	3,420,520	+8.00%	67,115.00	2015
2	2	China Construction Bank Corporation, China	2,825,998	+10.00%	41,532.00	2015
3	3	Agricultural Bank of China Limited, China	2,740,046	+11.00%	62,327.00	2015
4	4	Bank of China Limited, China	2,589,764	+10.00%	60,696.00	2015
5	5	BNP Paribas SA, France	2,165,483	-4.00%	29,207.00	2015
6	6	China Development Bank Corporation, China	1,943,451	+22.00%	64,876.00	2015
7	7	JP Morgan Chase Bank National Association, USA	1,914,658	-8.00%	1,785.00	2015
8	8	Japan Post Bank Co Ltd., Japan	1,839,762	-1.00%	31,099.00	1q2016
9	9	The Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ Ltd, Japan	1,779,394	+3.00%	15,211.00	2016
10	10	Deutsche Bank AG, Germany	1,769,063	-5.00%	3,834.00	2015

Izvor: bankeralmanach.com

Iskustvo u realizaciji fuzija, međutim, pokazuje da postoje snažni otpori i ograničavajući faktori naročito u procesu velikih fuzija, megafuzija. Prvo, troškovi pripajanja i prilagođavanja su često veliki. Problem je takođe usklađivanje strategija i poslovnih politika. Megafuzije su otvorile pitanje konkurencije i konkuretnosti, odnosno kontrole poslovanja ovako stvorenih banaka, zbog njihovog dominantnog, odnosno monopol-skog položaja na tržištu.

Međunarodno bankarstvo je jedan od najvažnijih elemenata međunarodnog finansijskog sistema. Dobar deo sredstava na internacionalnom bankarskom tržištu su krediti finansirani od strane **sindikata (grupe) banaka** (www.bdklegal.com). Sindiciranje kredita omogućava prevazilaženje nacionalnih ograničenja u pogledu koncentracije finansijskih sredstava, uz dodatno smanjenje rizika podelom rizika između više banaka. U organizovanju sindikata banaka korisnik pruža ovlašćenje jednoj, a rede više banaka, da organizuju sindikat banaka u ulozi zajmodavca. Banka sa glavnom ulogom u organizovanju sindikata banaka se naziva banka *lead manager*. Banka agent obavlja administrativne bankarsko - tehničke i knjigovodstvene poslove u vezi sa realizacijom sporazuma o kreditu, a za račun sindikata.

MULTINACIONALNA BANKA

Međunarodna ili internacionalna (multinacionalna, transnacionalna) banka je banka uspostavljena na međunarodnom kapitalu i menadžmentu (Salvatore, 2009.). U periodu 1960-tih godina došlo je do transformacije do tada tradicionalnog poslovanja banaka. Dotadašnji plasman pojedinačnih usluga je napušten, a strategija razvoja banke transformisana tako da bude oslonjena na kreaciju i plasmanu tržišno segmentiranih bankarskih usluga, usmerenih na novčano, devizno tržište, tržište kapitala i terminsko tržište i to za nepoznatog kupca (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.). Da bi se prevazišla inercija i ubrzao razvoj došlo je do nadnacionalne tržišne integracije i stvaranja međunarodnih banaka. Pojedini autori ove banke definišu kao transnacionalne, jer se sa stanovišta vlasništva kapitala i menadžmenta nacionalni karakter prevazilazi i podiže na međunarodni nivo. U međunarodnim bankama menadžment donosi odluke i snosi odgovornost za poslovanje u zemlji i inostranstvu, a međunarodne transakcije postaju značajan i rastući deo svakodnevnog poslovanja (Salvatore, 2009.).

Proces rada u međunarodnom bankarstvu ima karakteristike elektronsko – automatizovanog, uz korišćenje sofisticiranih softverskih rešenja u kreaciji i ponudi usluga i upravljanju bankom. Poslovanje banaka se odvija preko brojnih različitih kanala ponude: automatski bankarski šalteri, bankomati, usluge mobilnog bankarstva, internet bankarske usluge. Na taj način je pređen put od bankarstva sa olovkom, preko elektronskog, do bankarstva na daljinu, od šalterskog, korporativnog, *retail* ili univerzalnog bankarstva preko digitalnog, do međunarodnog bankarstva, od otuđenog do sopstvenog bankarstva iz kuće, odnosno preduzeća.

Poslovanje međunarodne banke uključuje:

- kreiranje i serijsku ponudu konkurentnih usluga,
- autonomno upravljanje segmentiranim tržišnim bankarskim procesima i strategijama,
- komparativnu prednost raznovrsnih usluga i njihovih cena,
- razvojni tržišni položaj i kontrolu rizika,
- zasnovanost ponude na potrebama klijenata.

Nastup na globalnom tržištu moguć je na različite načine. Prva mogućnost je kroz uspostavljanje **korespondentskih i kontokorentnih** odnosa sa bankama u inostranstvu³, koje omogućavaju realizaciju finansijskih transakcija. Drugi pravac nastupa na međunarodnom tržištu je **otvaranje ogranaka, afilijacija i filijala** u inostranstvu.

3 Korespodentski odnosi banaka iz različitih zemalja su u osnovi saradnički odnosi, dok kontokorentni odnosi uz to uključuju međusobno otvorene račune, što omogućava međusobna plaćanja.

Tabela 2.4. Usluge međunarodne banke

Vrsta usluga	
Obezbeđivanje inostrane valute klijentima za transakcije	Odobranje kratkoročnih i dugoročnih kredita i izdavanje garancija (direktni zajmovi, emitovanje nota, evroobveznica, ADR)
Hedžing inostrane valute (valutni terminski aranžmani i opcije, terminski ugovori i svopovi)	Plaćanje i upravljanje gotovinom (akcepti, akreditivi)
Garantovanje emisija HOV za korporativne klijente (obveznice, menice i akcije)	Instrumenti štednje (depozitni sertifikati, štedni računi i penzioni programi)
Hedžing kamatnog rizika (kamatni svopovi, finansijski terminski poslovi i opcije)	Marketing na inostranom tržištu (analiza ino tržišta i finansiranje trgovine)

Izvor: Rose P., Hudgins.S.C. – Bankarski menadžment i finansijske usluge, Data status, Beograd, 2005.

Najvažnije **funkcije koje vrše međunarodne banke** (Rose, 2003.) su: finansiranje spoljnotrgovinske razmene, menjački poslovi, kupoprodaja dugova i akcijskog kapitala, upravljanje gotovinom, finansijski inženjering, konstatling poslovi i pružanje informacija klijentima. **Statut međunarodne banke** je uobičajeno uključen u statut banke osnivača u okviru posebnog odeljka. Sem definisanja poslovanja na nacionalnom tržištu, neophodno je da sadrži elemente međunarodne bankarske regulative. Time se definišu statusna pitanja, poslovni, organizacioni, kadrovske, tehnološke i dr. relacije između banke osnivača i međunarodne banke, nje i klijenata, kao i između banke i trećih lica.

Tabela 2.5. Organizaciona šema međunarodne banke

A – menadžment i poslovne strategije za kreaciju i emisiju finansijskih proizvoda i strategija		
A1 Regionalna tržišta	A2 Internacionalna tržišta	A3 Tržišna logistika
B – Menadžment i poslovne strategije za primarni plasman, sekundarnu trgovinu i politiku negovanja kursa		
B1	B2	B3
Sektor disponibiliteta generalni prokurista prokurista dispečer senior dispečer junior	Dilersko - brokerski sektor generalni prokurista prokurista diler - broker senior diler - broker junior	Sektor pozadinske službe (dispečera) generalni prokurista prokurista dispečer senior dispečer junior
1. Odeljenje žiralnog novca - portfolio menadžer - serviseri	2. Odeljenje menica, čekova i dr. - portfolio menadžer - serviseri	3. Odeljenje deviza - portfolio menadžer - serviseri
4. Odeljenje HOV - portfolio menadžer - serviseri	5. Odeljenje efekata, hipoteka i zaloga - portfolio menadžer - serviseri	6. Odeljenje derivata - portfolio menadžer - serviseri
- praktikumi - praktikant pripravnik - praktikant na stručnoj praksi		

Izvor: Đukić Đ., Bjelica V., Ristić Ž. – Bankarstvo, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.

INVESTICIONO BANKARSTVO

Uobičajena definicija **investicione banke** govori da ona vrši najrazličitije poslove povezane sa hartijama od vrednosti (HOV). Otuda se u poslove **investicionog bankarstva** uključuju: aktivnosti pripreme i plasmana korporativnih i državnih HOV na **primarnom finansijskom tržištu** i vršenje usluga na **sekundarnom finansijskom tržištu** u svoje ime i račun i za račun klijenata (Vunjak, Ćurčić, Kovačević, 2008). Investiciono bankarstvo nije isključivo vezano za investicione banke, već se njime bave i univerzalne banke, naročito tamo gde je ovo dominantan oblik banaka (Evropa) ili gde nema dovoljno razvijenog finansijskog tržišta za njihovo samostalno funkcionisanje (zemlje u razvoju i tranziciji). Investicione banke predstavljaju najznačajnije igrače na finansijskim tržištima. Investicione banke, naime, predstavljaju pokretače tržišta (*market movers*), jer imaju dovoljno finansijske snage da utiču kao samostalan finansijski subjekt na čitavo finansijsko tržište i njegove tokove. One preduzećima i državi na svim nivoima funkcionisanja i inostranim klijentima aranžiraju plasman dužničkih HOV u cilju obezbeđenja finansijskih sredstava koja su im neophodna na finansijskom tržištu, kroz preuzimanje i plasiranje HOV na primarnom tržištu (*Underwriting*). Na sekundarnom tržištu investicione banke potencijalnim investitorima (kompanijama i pojedincima) pružaju usluge dila i brokera ili vrše kupoprodaju HOV za sebe u svoje ime. Investicione banke, dakle, igraju važnu ulogu na primarnom i na sekundarnom finansijskom tržištu (Barjaktarović S., 2012.).

Slika 2.4. Aktivnosti investicionih banaka

Izvor: Marshall J. E., Ellis M.E., *Investment Banking and Brokerage*, Blackwell Publishers, Oxford, 1998.

Poslovi investicionih banaka bi se mogli grupisati na sledeći način (Barjaktarović S., 2012.):

- Usko definisano investiciono bankarstvo – preuzimanje i plasiranje dužničkih HOV (obveznica) i trajnih HOV (akcija), kupovine i pripajanja (*mergers and acquisitions*) (Van Horn, Wachowicz, 2007.) restruktuiranje, refinansiranje, konslating usluge;

- Trgovina HOV, devizama i robom, investicije investicione banke u svoje ime;
- Trgovina HOV za račun klijenata;
- Poslovi menadžmenta investicionim i penzionim fondovima ili portfoliom pojedinaca;
- Pozadinski (*back – office*) poslovi, kliring i saldiranje, jemstva, istraživanje, konsalting i
- Merčent bankarstvo, poslovi sa nekretninama, osiguranje i rizično investiranje (*venture capital*).

Pojava i razvoj investicionog bankarstva karakteristična je za **Evropu XIX veka**, a investicione banke u SAD su osnivane od strane evropskih banaka (Mishkin, 2005.). Začeci ove vrste usluga vezani su na žalost za obezbeđivanje finansijskih sredstava većeg obima državama za finansiranje vođenja ratova. Brz razvoj investicionog bankarstva u SAD se vezuje za finansiranje infrastrukture da bi se saobraćajno povezale istočna i zapadna obala i za finansiranje infrastrukture za industrijalizaciju.

Brz razvoj investicionog bankarstva nastavljen je početkom XX veka. Za period pre velike ekonomske krize karakteristična je regulatorna sloboda da se banka istovremeno može baviti investicionim i komercijalnim poslovima. Slom berzi 1929. godine i velika depresija učinili su da se preispita uloga investicionih banaka u generisanju krize, pa se došlo do zaključka da je simbioza investicionog i komercijalnog bankarstva dalje neodrživa zbog prisutnog konflikta interesa. Zbog toga je 1933. godine donet *Glass-Steagall*-ov zakon, kojim je na duže vreme onemogućeno da pojedina banka istovremeno obavlja komercijalne i investicione bankarske poslove. Tek u 1990- tim godinama pod pritiskom banaka, zbog značajnog gubitka njihovog učešća na tržištu finansijskih usluga, došlo je do liberalizacije propisa kojom je opet omogućeno istovremeno obavljanje ove dve vrste poslova u jednoj finansijskoj instituciji (Gramm-Leach-Bliley zakon). Ovo je bio okidač za ponovni uzlet investicionog bankarstva.

Investicione banke dostigle desetogodišnji maksimum, pogurane velikim akvizicijama i Trampom (Investment banking fees rocket to 10-years high, boosted by big M&A deals and Donald Trump, 4 April 2017, Turvil V., <http://www.cityam.com/262364/investment-banking-fees-rocket-10-year-high-boosted-big-ma>)

JP Morgan Chase investiciona banka stigla je na vrh liste zarade investicionih banaka početkom 2017.godine. Uz to, investicione banke su dostigle svoj desetogodišnji maksimum zarade početkom godine.

Pogurane velikim mardžerima i akvizicijama i tzv. Trampovim bumom ove banke su dostigle zaradu od oko 24 mlrd USD u prvom kvartalu 2017. godine, što je najbolji početak godine od krizne 2007. Ovi pokazatelji su naročito značajni ako se ima u vidu rast zarada investicionih banaka od čak 7,1% u 2016. godini.

Tokom nekoliko poslednjih decenija brzog rasta i razvoja investicione banke su postale međunarodne banke, preuzimajući komercijalne. One su bile među ključnim izazivačima još uvek aktuelne globalne finansijske krize, pod čijim su uticajem pretrpele značajne udarce. Početak kraha tržišta nekretnina u SAD, kao okidač krize, bio je jula 2007. godine, jer se banka *Bear Stearns* suočila sa problemom u upravljanju fondovima, zbog čega je došlo do povlačenja klijenata i ugrožavanja njene likvidnosti, da bi na početku naredne godine FED pristupila prinudnom merdžovanju banke sa *JP Morgan Chase*, uz finansijsku injekciju vrednu čak 30 milijardi dolara (www.e-novine.com). Do kulminacije krize došlo je u septembru 2008. kada je bankrotirala najstarija investiciona banka na njujorškoj berzi, *Lehman Brothers*. Jedna od najvećih globalnih investicionih banaka *Merrill Lynch*, angažovana je da spase najveću američku osiguravajuću kompaniju *American International Group* (AIG), na kraju je pripojena *Bank of America*. Krizu su od najvećih investicionih banaka preživele *Morgan Stanley*, zahvaljujući dokapitalizaciji od strane japanske *Mitsubishi UFJ* banke, dok je *Goldman Sachs*, najveća nezavisna investiciona banka, bila primorana da se transformiše u depozitnu instituciju.

DEREGULACIJA I REREGULACIJA BANKARSKOG POSLOVANJA

Bankarstvo je jedna od najregulisanijih privrednih oblasti, pri čemu je tokom vremena dolazilo naizmenično do deregulacije pa onda reregulacije, tj. perioda liberalizacije propisa (deregulacije), što bi omogućilo slobodnije poslovanje i ubrzanje rasta, da bi naročito nakon kriza ovi propisi bili zamenjeni strožim, uz povećane zahteve i striktnu kontrolu bankarskog poslovanja (reregulacija). Tako je u periodu 1980-tih i 1990-tih godina došlo je do deregulacije bankarskog zakonodavstva. **Deregulacija finansijskog sektora** predstavlja proces liberalizacije (labavljenja) propisa na nacionalnom i/ili globalnom nivou. Nakon velike depresije 1930-tih godina izvršeno je pooštavanje propisa, zbog čega banke nisu bile u staju da odgovore adekvatno na konkurenciju drugih nebankarskih finansijskih institucija i počele su da gube učešće u ukupnom BDP finansijskog sistema. Do konca 1980-tih banke su kroz neformalnu deregulaciju, koristeći tzv. zakonske praznine u praksi zaobilazile zabrane i ograničenja (Mishkin, 2010.). Pod daljim pritiskom banaka na državu kao regulatora došlo je i do formalne deregulacije, najpre donošenjem **Zakona o deregulaciji depozitnih institucija** u SAD, kojim je izbrisana podela na komercijalne i investicione banke i ukinuto zakonsko limitiranje (plafoniranje) aktivnih kamatnih stopa. Deregulacija se može posmatrati takođe kao politika, kojom se želi prevazilaženje negativnih razvojnih tokova i gubljenje tržišnog položaja banaka (Rose, 2003.).

Liberalizacija bankarskih propisa obuhvatila je (posmatrano hronološki):

- 1978. Zakon o međunarodnom bankarstvu – uvođenje zahteva za pokriće osiguranja depozita za strane banke koje posluju u SAD;
- 1980. Zakon o deregulaciji institucija – obavezne rezerve se propisuju svim depozitnim institucijama;

- Federalna deregulacija kamatnih stopa – ukidaju se limiti za kamatne stope na depozite;
- 1982. Zakon The Garns – St. za nemačke depozitne institucije – banke i finansijske institucije su postale sličnije u pogledu finansijskih usluga koje imaju pravo da obavljaju;
- 1987. Zakon o jednakosti konkurencije – omogućio je formiranje nefinansijskih institucija koje u svom sastavu imaju i banke, konkurentne komercijalnim bankama i štedionicama;
- 1988. I Bazelski sporazum – definisan minimalni zahtev u pogledu adekvatnosti kapitala, kao odnosa kapitala i rizikom ponderisane aktive;
- 1989. Zakon o reformi finansijskih institucija, oporavka i implementaciji (FIRREA) – dozvoljeno holding kompanijama banke da otvaraju štedionice i da oforme filijale i formiran Fond asocijacije za osiguranje štednje (SAIF);
- 1991. Zakon FDIC o razvoju - definiše se osiguranje depozita na osnovu izloženosti banke riziku;
- 1994. Zakon The Riegle – Neal o međudržavnom bankarstvu i efikasnosti filijala – omogućeno prekogranično poslovanja banaka;
- 1999. The Gramm – Leach – Bliley zakon o modernizaciji finansijskih usluga – ukinuto ograničenje formiranja supsidijara banaka za osiguranje HOV i omogućeno osnivanje finansijskih holding kompanija (FHC);
- 2000. godine formirana EMU (Evropska monetarna unija) i sistem ECB (Evropske centralne banke);
- 2002. The Sarbanes – Oxley zakon o računovodstvenim standardima – pojačanje zahteva interne i eksterne revizije.

Proces **deregulacije bankarstva, međutim, je otvorio niz pitanja.** Najpre, iako je proširena lista usluga koje banke i štedionice mogu pružati klijentima, da bi to učinile neophodno je da obezbede dozvolu regulatornog tela. Takođe je otvoreno pitanje osiguranja depozita klijenata i potrebe za određivanjem osigurane sume. Približavanje načina funkcionisanja i usluga koje pružaju banke i nebankarske finansijske institucije otvara pitanje potrebe za jedinstvenim zakonodavstvom za sve finansijske institucije i jedinstveno nadzorno telo. Otvoreno je takođe pitanje sposobnosti i mogućnosti kontrole međunarodnih banaka i finansijskih institucija od strane nacionalnih regulatornih organa.

Tokom globalne finansijske krize došlo je do reregulacije bankarskih propisa, kao procesa suprotnog deregulaciji. **Reregulacija bankarskog zakonodavstva** uključuje pooštavanje propisa, većih zahteva i pojačanje kontrole bankarskog poslovanja. Cilj izmene propisa je obezbeđenje održivosti razvoja bankarskog i finansijskog sistema, bez oslonca na državnu intervenciju i pomoć. Novim bazelskim sporazumom. **Bazelim III** (Bazelski komitet za bankarsku superviziju, 2010.) uvedeni su povećani zahtevi za izdvajanjem rezerve likvidnosti banaka i veći zahtevi za kapitalom. Sadašnji proces reregulacije po prirodi je sličan procesu pooštavanja propisa nakon velike depresije 1930-tih godina.

MEĐUNARODNA STANDARDIZACIJA

Banka kao novčana kompanija zavisi u svom poslovanju od veličine kapitala koji poseduje, jer njegova veličina određuje finansijski potencijal banke. Banka je, dakle, motivisana da ima što veći obim kapitala, kako bi poverenje u nju od strane klijenata, drugih banaka i regulatarnog tela bilo veće. S druge strane, treba imati u vidu da kapital koji banka poseduje ne može biti uporebljen neposredno za zarađivanje, jer se novac uložen u njega ne može oploditi. Banke kao važne institucije za celokupan privredni sistem veličinom kapitala treba zaštititi od kraha, zbog njih samih i zbog drugih privrednih subjekata. Iskustvo finansijskih kriza pokazalo je da banke moraju imati odgovarajući minimalni nivo kapitala da bi u slučaju eksternih (spoljnih) šokova preživele. (Rose, 2003.). Pitanje veličine kapitala otvara niz drugih pitanja. Najpre, ko treba da definiše minimalni nivo kapitala koji banka poseduje, tržište tj. iskustvo ili kontrolni organ za nadzor bankarskog poslovanja. Imajući u vidu da je kapital najskuplji deo finansijskog potencijala banke, jer iziskuje troškove a ne može se oploditi, otvoreno je pitanje racionalnog obima kapitala. Najčešće nacionalno zakonodavstvo propisuje **minimalni nivo kapitala – kapitalni cenzus**, kao novčani deo kapitala koji banka mora posedovati svo vreme svog funkcionisanja.

Svrha uvođenja zahteva veličine kapitala banke je:

- Da smanji rizik od bankrota;
- Da ostvari i očuva poverenje klijenata (građana i kompanija);
- Da ograniči troškove države za slučaj bankrota banke po osnovu osiguranja depozita.

Bazelski komitet, čije je sedište u Banci za međunarodna poravnanja (*Bank for International Settlement*), u Bazelu, sačinjavaju po pravilu guverneri centralnih banaka najrazvijenijih zemalja: SAD, V. Britanije, Francuske, Holandije, Belgije, Kanade, Nemačke, Italije, Japana, Švajcarske, Španije, Švedske i Luksemburga.

Bazelski komitet je bio inicijator uvođenja međunarodnih standarda bankarskog poslovanja, a prvi standard se odnosio upravo na zahtev za određenom veličinom kapitala banke. **Bazelski sporazum o kapitalu – Basel I** (Basel Committee on Banking Supervision, 1988) je definisan 1988. godine i uneo je minimalni zahtev za veličinom kapitala u odnosu na ukupnu aktivu banke, odnosno obim njenog poslovanja. Ovaj prvi međunarodni standard je uveden u nacionalna bankarska zakonodavstva, a bankama je dato određeno vreme da se prilagode ovim zahtevima (Gorčić, Vuković, Mihaljčić, 2010.).

Bazel I je definisao **strukturu zahtevanog kapitala**:

- **primarni – osnovni kapital** – obične akcije, suficit, neraspoređena dobit, kvalifikovane neakumulativne prioritetne akcije bez roka dospeća, manjinski interes na računima akcijskog kapitala i nematerijalna aktiva (*goodwill*⁴);

4 *Goodwill* predstavlja stavku u bilansu stanja, aktiva koja je proizašla iz pretpostavljene situacije u kojoj akcije banke ili nebankarsko poslovanje više vrede od knjigovodstvene vrednosti tj. ono što se vrednuje kroz tržišni položaj banke.

- **sekundarni – dodatni kapital** – rezerve za kredite i gubitke na poslovima lizinga, instrumenti kapitala za obligacije potraživanja, obavezna konvertibilna potraživanja, srednjoročne prioritetne akcije, kumulativne prioritetne akcije bez roka dospeća, vrednosne papiri akcijskog kapitala i drugi dugoročni instrumenti kapitala.

Prvi međunarodni standard bankarskog poslovanja bio je istovetan za sve banke, bez razlike. Prvi formalni standard za kapital je uzimao u obzir izloženost kreditnom riziku i izloženost od transakcija sa vanbilansnim stavkama.

Propisani su **minimalni nivoi zahtevanog kapitala**

- › minimalni koeficijent od 4% primarnog kapitala prema ukupno ponderisanoj rizičnoj aktivi i
- › **minimalni koeficijent od 8% primarnog plus sekundarnog kapitala prema ukupno ponderisanoj rizičnoj aktivi**, gde je suma sekundarnog kapitala maksimalno 100% primarnog;

Bazel III i odnos prema neizvršenim kreditnim linijama (Basel III And The Move Toward Uncommitted Lines of Credit, Dempsey M., Barmet Z., 23 March 2017, Law 360, <https://www.law360.com/articles/905286/basel-iii-and-the-move-toward-uncommitted-lines-of-credit>)

Regulatorni zahtev za kapitalom Bazel III je definisan kao odgovor na još nezavršenu finansij-sku globalnu krizu. Tokom krize banke su bile u teškoćama da svoju aktivu pretvore u novac. Ovaj novi standard uveo je nove, oštrije zahteve u pogledu brige o likvidnosti i kapitalu na makroekonomskom i mikroekonomskom nivou.

Ovaj novi regulatorni zahtev se postupno stavlja na agendu i realizuje kroz prihvatanje i ugradnju u nacionalna bankarska zakonodavstva i između ostalog utiče na situaciju na finansij-skom tržištu i na tretman odobrenih kreditnih linija banaka.

Generalno „neizvršena kreditna linija“ se odnosi na kreditnu liniju koja je ponuđena od strane banke koja ne obavezuje banku da kredit i realizuje prebacivanjem sredstava na račun klijenta. Zapravo reč je o spremnosti banke da kredit učini raspoloživim prema diskrecionoj odluci same banke. Ovakve kreditne linije otvaraju niz važnih pitanja, kao što su dospelost kredita i datum zastarelosti ili pitanje kašnjenja.

Posledice sagledavanja ovakvih kredita su brojne. Ovakve kreditne linije ne mogu svakako imati isti uticaj kao i realizovane kreditne linije na kapital banke. Drugo pitanje tiče se cene ovako odobrene kreditne linije, koja ne može biti ista kao i kod realizovanih kredita. Treće, ovako odobreni krediti mogu biti veoma nezgodni kod sindiciranih kredita.

Naše je mišljenje da će tržište i dalje pokazivati tražnju za tzv. nerealizovanim kreditima. Tražnja će biti naročito izražena od strane velikih fondova kojima su neophodne multiten-derske mogućnosti zaduživanja. Novi bazelski standard (Basel III) bi mogao ohrabiti banke naročito one koje nemaju lak pristup likvidnim sredstvima da ponude dodatne tzv. nerealizovane kreditne linije.

Najveći broj zemalja je Bazel I ugradio u svoja nacionalna zakonodavstva kao standard. Vremenom je poslovanje banaka pretrpelo značajne promene, prvenstveno pojavu novih vrsta rizika i povećanje izloženosti rizicima zbog procesa globalizacije i razvoja finansijskih tržišta. Tokom 1996. godine unete su izmene Bazela I, da bi se odgovorilo povećanju rizika po osnovu korišćenja finansijskih derivata i poslova vezanih za trgovanje devizama. U izmenama pravila omogućeno je velikim bankama da vrše kvantifikaciju rizika i da vrše procene pokrića tržišnih rizika, uz korišćenje sopstvenih metoda za utvrđivanje maksimalnog gubitka za određeni period – modeli rizika vrednosti (*Value at Risk, VAR*). Ova izmenjena pravila su uneta u nacionalna bankarska zakonodavstva (Gorčić., Vuković, Mihaljčić, 2010.).

Zbog promena u poslovanja banaka donet je **Drugi Bazelski sporazum, Bazel II** (Basel Committee on Banking Supervision, 2001.) koji:

- Unosi mogućnost procene rizika i obezbeđenje rezervi vezane za poslovanje na finansijskom tržištu;
- Omogućava primenu različitih metoda procene rizika zavisno od prirode poslovanja i strategije banke i prilagođavanje različitog nivoa potrebnog kapitala;
- Uvodi obavezu banke da brine o svim vrstama rizika prilikom utvrđivanja potrebnog nivoa kapitala, uz veću osetljivosti u odnosu na I Bazelski sporazum;
- Zahteva razvoj internih modela procene rizika i uvođenje stres testova u proceni izloženosti riziku u različitim tržišnim uslovima;
- Zahtev za utvrđivanje specifičnog nivoa potrebnog kapitala za svaku banku, koji može da bude preispitan od strane regulatornog tela, uz poštovanje principa „razumnosti“;
- Preporučuje povećanje stepena transparentnosti finansijskog izveštavanja banke, u cilju snižavanja prevelikog rizika.

Kao odgovor na posledice još uvek prisutne svetske finansijske krize, a u cilju snižavanja rizika od ponavljanja grešaka na mikro i makro nivou, donet je novi međunarodni standard sa povećanim zahtevima prema bankama. **Treći Bazelski sporazum – Bazel III** (Bazelski komitet za bankarsku superviziju, 2010.) je nastao zbog ocene da zakonodavstvo, regulatorna tela i same banke snose dobar deo krivice za aktuelnu krizu i da promene bankarskog zakonodavstva treba da uvedu veće zahteve, stroža pravila i kontrolu poslovanja. Ugrađivanje odredbi ovog sporazuma u nacionalna zakonodavstva je izvršeno, a njegovo uvođenje prvobitno predviđeno za 2019. godinu je odlagano više puta.

Bazel III predviđa:

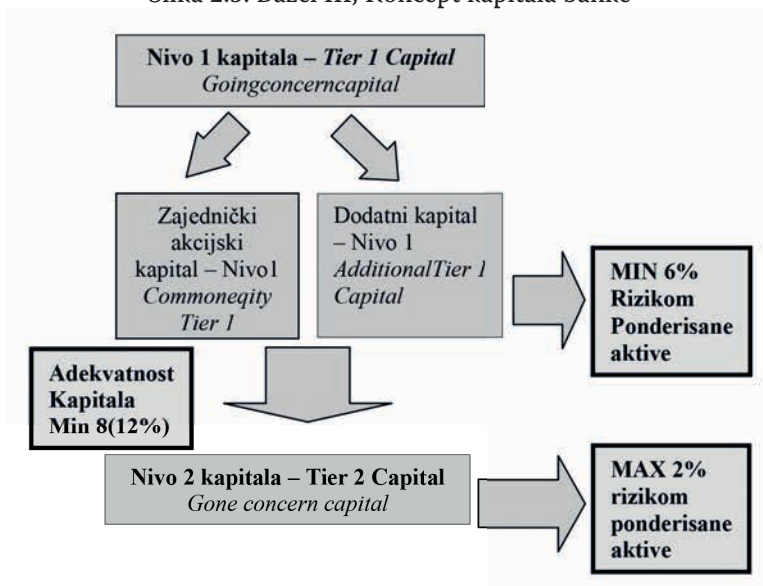
A) Uvođenje standarda opšte likvidnosti – minimalni standard finansiranja likvidnosti

- › Racio pokrića likvidnosti (*LCR – Liquidity Coverage Ratio*) – uvodi otpornost banke na pogoršanje likvidnosti u horizontu dužem od 30 dana, a kao osnova njegove procene služe kratkoročni stres scenariji;
- › Racio stabilnosti neto finansiranja (*Net Stable Funding Ratio – NSFR*) – minimalni iznos stabilnih izvora finansiranja u odnosu na likvidnosni profil sredstava, uključujući potrebe po osnovu vanbilansnih obaveza u periodu dužem od godinu dana;

B) Povećani zahtev za kapitalom

- › Nivo 1 kapital - Zajednički akcionarski kapital (*Common Equity Tier 1*) i Dodatni kapital (*Additional Tier 1*), uz povećani minimalni zahtev na 6% rizikom ponderisane aktive;
- › Nivo 2 kapital (*Tier 2 Capital – Going Concern Capital*) – maksimum 2% rizikom ponderisane aktive.

Slika 2.5. Bazel III, Koncept kapitala banke

Rezime poglavlja: Finansijski sistem i banke se još uvek suočavaju sa posledicama svetske finansijske krize, koja je nastala zbog slabosti u poslovanju banaka i slabosti u kontroli njihovog poslovanja. Nekoliko decenija unazad odvija se transformacija bankarskog poslovanja i organizacije, kao i upravljanja u bankama. Razvoj i primena informatičkih tehnologija najviše je promenilo bankarsko poslovanje i bankarski menadžment. Među najvažnijim procesima koji se odvijaju u savremenom bankarstvu je globalizacija, koja je iznedrila nekoliko desetina globalnih bankarskih igrača. Krajem prethodnog veka pod pritiskom banaka u cilju njihovog bržeg razvoja došlo je do procesa deregulacije, koja je drugo ime za liberalizaciju propisa. U isto vreme došlo je do definisanja međunarodnih standarda za bankarsko poslovanje koji su ugrađeni u nacionalna zakonodavstva, što je doprinelo harmonizaciji propisa i ubrzalo globalizaciju. Na talasu liberalizacije bankarskih propisa stvoreni su uslovi za veoma brz ponovni uzlet investicionog bankarstva, koje je bilo među glavnim izazivačima nedavne finansijske krize.

Ključne reči: globalizacija, transnacionalizacija, standardizacija, elektronsko bankarstvo, univerzalizacija, deregulacija, investiciono bankarstvo i svetska ekonomska kriza.

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 2.1. Koje mere uključuje transformacija bankarskog sistema u svetu?
- 2.2. Šta je univerzalizacija banaka?
- 2.3. Šta su ključni procesi u transformaciji finansijskog sistema zemalja u tranziciji?
- 2.4. Koje su savremene tendencije u razvoju bankarskog sistema u svetu?
- 2.5. Koje su najvažnije promene u bankarskom menadžmentu danas?
- 2.6. Koje su faze razvoja savremenog bankarstva?
- 2.7. Koji su faktori razvoja međunarodnog bankarstva?
- 2.8. Koje su najvažnije karakteristike međunarodne banke?
- 2.9. Šta je deregulacija bankarskog poslovanja?
- 2.10. Koje su ključne odredbe sporazuma Bazel I?
- 2.11. Šta je ključna odredba Bazela II?
- 2.12. Razlozi za potrebu novog Bazelskog sporazuma III?
- 2.13. Koje su ključne odredbe Bazela III?
- 2.14. Pojavni oblici svetske ekonomske krize?
- 2.15. Koje su razlike između FED i ECB u merama u cilju ublažavanja posledica krize?
- 2.16. Kakvi su rezultati mera CB na ublažavanju posledica krize?
- 2.17. Uloga investicione banke na primarnom finansijskom tržištu?
- 2.18. Uloga investicione banke na sekundarnom finansijskom tržištu?
- 2.18. Kakva je uloga investicionih banaka u izazivanju aktuelne ekonomske krize?
- 2.19. Kakve su posledice krize na investicione banke?
- 2.20. Koji je zahtev Bazela I u pogledu adekvatnosti kapitala?
- 2.21. Koji su razlozi za uvođenje strožijeg zahteva adekvatnosti kapitala u bankarstvu Srbije?
- 2.22. Šta je proces globalizacije bankarstva?
- 2.23. Šta je proces reregulacije bankarstva?

3. KOMPARATIVNI BANKARSKI SISTEMI

Poređenje (komparacija) nacionalnih bankarskih sistema se vrši na osnovu razlika u stepenu razvijenosti finansijskih sistema, organizaciji, vlasništvu, stepenu nezavisnosti u funkcionisanju centralnih banaka, specifičnostima bankarskih sistema i profila poslovnih banaka.

Ciljevi učenja:

- Da studenti upoznaju različite bankarske i šire finansijske sisteme pojedinih zemalja;
- Da znaju karakteristične modele savremenog organizovanja banaka;
- Da nauče koji su kriterijumi po kojima se vrši klasifikacija različitih bankarskih sistema;
- Da znaju osnovne karakteristike bankarstva razvijenih zemalja uopšte i pojedinačno, zemalja u tranziciji i na kraju, osnovne karakteristike islamskog bankarstva;
- Da znaju osnovne procese koji su se odvijali tokom tranzicije bankarstva u Srbiji.

UVOD

Ukoliko upoređujemo bankarske sisteme različitih zemalja, pored sličnosti u pogledu proizvoda i usluga koje banke nude, uočićemo i razlike. Razlike postoje, recimo, u pogledu vlasništva centralnih banaka, stepena njihove samostalnosti u vođenju monetarne politike ili njihove organizacione forme. Razlike takođe postoje u broju poslovnih banaka, njihovoj organizaciji, tretmanu klijenata. Naročito velike razlike se uočavaju između konvencionalnih banaka i tzv. islamskih banaka, koje se relativno brzo razvijaju poslednjih decenija. Razlike u nacionalnim bankarskim sistemima rezultat su razlika u stepenu opšte ekonomske razvijenosti, specifičnosti društveno - ekonomskog sistema, istorijskih, kulturoloških i drugih specifičnosti pojedinih zemalja.

MODELI ORGANIZOVANJA BANAKA

Razvoj **savremenog bankarstva**, od XIX veka do danas, se može podeliti na sledeće faze:

1. **tradicionalno bankarstvo** - 1860-1960.,
2. **industrijsko bankarstvo** - 1960-1990. i
3. **međunarodno bankarstvo** – nakon 1990. godine.

Tradicionalno bankarstvo (konzervativno ili klasično bankarstvo) – u danas razvijenim zemljama ovo je bila razvojna faza između prve polovine XIX veka i druge polovine XX veka. Pojedini elementi tradicionalnog bankarstva zadržali su se i danas u zemljama u razvoju i tranziciji. U ovoj fazi karakteristične su, u organizacionom i funkcionalnom pogledu, najčešće univerzalne, investicione, depozitne i hipotekarne banke (Vunjak, Kovačević 2016.). **Tradicionalna banka** bi se mogla prepoznati po malom broju usluga koje pruža, a uključuje uglavnom prikupljanje depozita i odobravanje kredita. Kod ovakve banke dominira forma namesto sadržaja poslova:

- Banka ima dominirajuće mesto u finansijskom sistemu;
- Bankarski poslovi su suženi na depozitne i kreditne;
- Veća tražnja od ponude usluga uzrokuje neosetljivost banke na konkurenciju;
- Banka ne izlazi u susret potrebama klijenata;
- Razvoj planira i realizuje stihijno i provizorno;
- Propaganda dominira nad značajem kvaliteta usluga;
- Broj organizacionih jedinica ima najveći značaj za razvoj.

Tabela 3.1. Tradicionalno - Industrijsko bankarstvo

Tradicionalno bankarstvo	Industrijsko bankarstvo
• Banka – glavni ponuđač • Tražnja $\geq$ Ponuda • Neosteljivost na konkurenciju • Kratkoročna perspektiva • Manji broj usluga • Formalna više nego suštinska • Dnevna likvidnost • Nerazvijen sistem zarada • Neažurno vođenje knjiga i izvršenje obaveza	• Konkurencija nebankarskih institucija • Osetljivost na konkurenciju • Usmerenost na klijente • Dugočna perspektiva • Disperzija usluga • Kvalitet ponude • Menadžment Aktivom i Pasivom • Motivisanost zaposlenih • Ažurnost u izvršavanju obaveza i vođenju knjiga

Industrijsko bankarstvo¹, karakteristično za period od 1960-tih godina, je značajno izmenjeno u odnosu na prethodno, tradicionalno bankarstvo. Banka ima jaku konkurenciju nebankarskih institucija, više brine o potrebama klijenata, a poslovanje je obeleženo na sledeći način:

- Naglasak je na kvalitetu i obimu usluga i kvalitetu menadžmenta;
- Proširena je lista usluga u cilju širenja izvora prihoda;
- Vlasnici banke su značajniji od njenih osnivača;

1 Industrijsko bankarstvo = bankarska industrija.

- Osnova razvoja je osmišljavanje, emisija i plasman proizvoda;
- Usluge se pružaju kroz različite pakete grupisanih usluga;
- Problemi se lokalizuju i rešavaju u banci;
- Značajna je upotreba IT;
- Prisutna je centralizaciji sredstava, s jedne strane, i decentralizacija odlučivanja do neposrednih izvršilaca, s druge;
- Klijent se obraća ličnom bankaru, koji je univerzalno obučen.

U vreme industrijskog bankarstva nije u potpunosti napuštena organizacija i funkcionisanje ranije faze razvoja, tradicionalne banke, jer u zemljama u razvoju i tranziciji su se zadržali pojedini elementi ranije faze.

Za period industrijskog bankarstva karakteristična je podela na anglosaksonski i evropski bankarski model.

1. **Anglosaksonski model** - u njemu postoji dominacija investiciono – komercijalnog bankarstva sa ritejl i korporativnom bankom (rad sa stanovništvom i kompanijama) kao glavnim oblicima. Model se razvio zbog zakonskih ograničenja za prekogranično poslovanje banaka i ograničenja u vezi istovremenog obavljanja poslova komercijalnog i investicionog bankarstva u istoj banci. Naime, to vreme još uvek su postojala jasna razgraničenja na investicione i komercijalne banke, a premošćavana su stvaranjem bankarskih holding kompanija.

Ipak i u okviru anglosaksonskog modela postoje izvesne razlike između britanskih i američkih banaka:

a) **Britansko bankarstvo** – karakteristično je postojanje malog broja relativno velikih banaka. Vodeće britanske banke obično imaju razvijene sledeće sektore: bankarstvo za stanovništvo -- *retail banking*, bankarstvo za kompanije – *corporate banking*, privatno bankarstvo, osiguranje, sektor investicionog bankarstva i međunarodno bankarstvo.

b) **Bankarstvo SAD** – postoji veliki broj banaka različitog obima. Zakonski je bilo onemogućeno poslovanje i formiranje ogranaka banke van matične države i razgraničeno je postojanje investicione i komercijalne funkcije pod istim krovom.

2. **Evropski model** - za ovaj model najvažnije je postojanje univerzalnih banaka i štedionica. Kroz proces univerzalizacije (nastojanje da banka obavlja sve vrste poslova) banke su nastojale da odgovore na izazove proistekle iz snažnog razvoja nebankarskih finansijskih institucija.

Međunarodno bankarstvo, koje je dominantno nakon 1990-tih godina, obeleženo je procesom deregulacije, uvođenjem međunarodnih bankarskih standarda, implementacijom IT u poslovanje i menadžment banaka. U ovom periodu primarni značaj imaju poslovi koje banka obavlja, a organizacija banke je tek od sekundarnog značaja. Naime, modeli organizovanja banaka postaju sve sličniji, jer banke nastoje da se odupru konkurenciji nebankarskih finansijskih institucija organizacionom transformacijom i formiranjem međunarodnih banaka koje posluju na svetskom tržištu.

Menadžment bankarske organizacije uključuje **uspostavljanje organizacionih delova po osnovnim grupama bankarskih usluga i pojedinačnim bankarskim uslugama**, a organizacione jedinice po poslovima (funkcijama) su sektori, direkcije i odeljenja. Na osnovu takve organizacione strukture banke može se sameravatai doprinos pojedinih organizacionih jedinica i usluga ukupnom prihodu i dobiti banke.

Pored razlikovanja organizacionih delova banke po poslovima moguće je definisati **geografsku organizacionu sutrukturu, tj. hijerarhijsku segmentaciju**, koju čine osnovne organizacione jedinice kao što su centrala banke, filijale i ekspoziture. Važno je napomenuti da pojedini organizacioni deo ne mora profitabilno poslovati, ali je ravnoteža prihoda i rashoda neophodna na nivou banke. U periodu finansijske krize u cilju smanjivanja ukupnih troškova banke ipak posmatraju profitabilnost naročito filijala, koje imaju status profitabilnih centara i ako ne ostvaruju duže vreme dobit banke ih ili gase ili pripajaju drugim samodovoljnim (profitabilnim) filijalama.

Velike banke imaju razvijenu mrežu filijala i nefilijalskih delova (kućno bankarstvo). U periodu međunarodnog bankarstva mreža organizacionih delova se organizuje kroz manji broj glavnih filijala koje posluju kao profitni centri, koje opslužuju veći broj sate-litskih filijala. Neki autori smatraju da je filijalski model funkcionisanja banke efikasan do određene veličine banke, a da je preko te granice banku neophodno organizaciono pretvoriti u čvrsti holding, bez mogućnosti izlaska novoformiranih banaka iz sistema, a banke ćerke bi bile regionalno poslovno fokusirane (Vunjak, Kovačević, 2016.).

PRAKSA I KOMPARACIJA BANKARSKIH SISTEMA

Klasifikacija i poređenje nacionalnih bankarskih sistema vrši se na osnovu sledećih pokazatelja:

- 1. Razvijenosti i karakteristike privrednog i finansijskog sistema**, odnosno bankarskog sistema;
- 2. Karakteristika centralne banke**, način organizovanja centralne banke, njena vlasnička struktura, organizaciona šema, uloga i funkcije u kreiranju i sprovođenju monetarne, kreditne, kamatne i devizne politike, kao i stepen nezavisnosti centralne banke u odnosu na državu i vladu u vođenju monetarne politike;
- 3. Karakteristike poslovnog bankarstva**, u pogledu stepena razvijenosti, broja i veličine pojedinih banaka, razuđenosti ponude usluga, razvijenosti finansijskog tržišta, načina funkcionisanja i specifičnosti pojedinih organizacionih oblika poslovnih banaka i njihovog upravljanja.

BANKARSTVO RAZVIJENIH ZEMALJA

Bankarski sistem SAD – Federalne rezerve, (*Federal Reserve System, FED*) su Centralna banka SAD, osnovane 1913. godine kao Federalni sistem rezervi SAD. U organizacionom pogledu predstavljaju model složene centralne banke (Rose, 2003.). Ova CB se sastoji od 12 banaka federalnih rezervi, a razloge ovakve organizacije treba

tražiti u federalnom državnom uređenju. FED osmišljava i realizuje monetarnu politiku, obavlja transakcije i usluge za članice složenog sistema CB, predstavlja bankara države i vrši nadzor i kontrolu bankarskog poslovanja članica. Pošto je finansijsko tržište veoma razvijeno FED se u kontroli količine novca u opticaju oslanja u prvom redu na kupoprodaju obveznica, državnih dugovnih HOV, a glavnu ulogu u sprovođenju operacija na otvorenom tržištu (OOT), što je drugo ime za kupoprodaju HOV, ima članica FED, banka u Njujorku. Države članice svoje depozite ulažu u FED i njemu plaćaju obaveze trezora, pa otuda FED ima ulogu fiskalnog agenta. Kapital FED je u vlasništvu banaka članica (Mishkin, 2006.).

FED bi mogao povećati kamatne stope četiri puta ove godine (FED could raise interest rates four times this year, Evans says, 27 March 2017, Robb G., Marketwatch, <http://www.marketwatch.com/story/fed-could-raise-interest-rates-four-times-this-year-evans-says-2017-03-27>)

Predsednik čikaške banke, članice FED, kaže da bi CB mogla biti agresivnija ukoliko se pokaže da je ekonomija na dobrom putu.

Dženet Jelen, predsednica FED bi mogla odlučiti da ove godine četiri puta podigne kamatne stope. „Ukoliko je zaista došlo do ubrzavanja, ukoliko bi imali snažan rast i inflacija ostane niska, moglo bi se dogoditi da se kamatne stope povećaju četiri puta ove godine“, rekao je Evans u intervjuu za Bloomberg. Istovremeno, ukoliko bi došlo do povećanja neizvesnosti u ekonomskim projekcijama tada bi povećanje kamata dva puta bio pravi broj. Srednjeročne prognoze podržavaju trostruki rast kamata ove godine, a Evans dodaje da bi i ovim bio zadovoljan, ukoliko se projekcije pokažu dobrim. Na pitanje da li bi podržao tri pomeranja kamata, imajući u vidu ekonomske performanse, Evans je odgovorio da bi podržao i dodao da bi tome bio sklon ukoliko bi se prognoze pokazale tačnijim, a on sam zadovoljniji prognozama. Naime, on očekuje 2,25% rasta BDP ove godine i inflaciju do 2%.

Guverner² predsedava Odborom guvernera (*Board of Governors*), a odluke o monetarnoj politici donosi Komitet za operacije na otvorenom tržištu (OOT), jer operacije na otvorenom tržištu predstavljaju najznačajniji instrument monetarnog regulisanja. FED ima zakonski značajan stepen autonomije, ali se u praksi ispoljava veliki uticaj političkih faktora.

2 Predsednica FED od 2014. godine je Dženet Jelen (Janet Yellen)

Bankarski sistem SAD karakteriše veliki broj raznovrsnih banaka (Mishkin, Eakins, 2005.):

- komercijalne banke – najveći broj, koje funkcionišu na osnovu prikupljanja depozita i emitovanja kredita;
- udružene štedne banke – vrše mobilizaciju dugoročnih depozita klijenata, a sredstva plasiraju u državne HOV (obveznice), hipotekarne i druge fondove i ostale dugoročne investicije;
- efektne banke – sredstva prikupljaju emisijom i plasiranjem HOV, a obezbeđene su velikim sopstvenim kapitalom, a prikupljena sredstva raspoređuju na plasmane pretežno u industriju;
- *trust* banke - bave se menadžmentom imovine bogatih klijenata kao njihovi agenti u različitim svojstvima;
- EXIM banka – ova banka je uspostavljena u cilju podsticanja spoljnotgovinske razmene.

Za američki bankarski sistem karakterističan je višestruki mehanizam kontrole i nadzora nad poslovanjem banaka, koji je izmenjen pod uticajem aktuelne ekonomske krize i to u pravcu smanjene uloge državnih agencija i povećanjem značaja uloge FED.

Pada Dod-Frenkov zakon, bankari i Vukovi slave (Tanjug, 4.april 2017., [http:// www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2017&mm=04&dd=04&nav_id=1247197](http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2017&mm=04&dd=04&nav_id=1247197))

Američki predsednik Donald Tramp izjavio je da njegova administracija radi na izmenama bankarske regulative poznate kao „Dod-Frenkov zakon“.

Izmene se vrše u nastojanju da se bankama olakša odobravanje kredita. „Izačićemo sa nekim veoma snažnim preporukama i radićemo stvari koje će biti veoma dobre za bankarski sektor kako bi banke mogle da odobre sredstva ljudima kojima su potrebna,“ rekao je Tramp na sastanku sa poslovnim liderima u Beloj kući, a prenosi Rojters. „Značajno ćemo izmeniti Dod - Frenk zakon. Želimo jaka ograničenja i jaku regulativu, ali ne regulativu koja onemogućava bankama da odobre kredit ljudima koji će otvoriti nova radna mesta.“

Dod-Frenkov zakon donela je administracija Baraka Obame 2010. godine kao odgovor na posledice finansijske krize, s ciljem da se ne ponovi situacija u kojoj država milijardama dolara od poreskih obveznika spašava banke, prevelike da bi propale. Zakonom su uvedena brojna ograničenja i smatra se najopsežnijim od predsedsednika Ruzvelta i Velike depresije 1930-tih. Od njegovog donošenja mnogi investitori sa Volstrita mu se protive.

Bankarski sistem Velike Britanije – Banka Engleske, *Bank of England*, kao Centralna banka V.Britanije, osnovana je kao druga u istoriji CB 1694. godine (Karić i dr., 2010.). U organizacionom pogledu predstavlja model jedinstvene institucije. Vlasništvo kapitala Banke bilo je privatno do 1966. godine i njene

nacionalizacije. Guvernera i zamenika guvernera na predlog Vlade postavlja kraljica, a mandat je 5 godina. Odbor direktora BoE broji 16 članova, uz četvoricu izvršnih direktora. Banka Engleske je dugo važila za primer nezavisne CB u vođenju monetarne politike, da bi do većeg uticaja političkog faktora, što je paradoksalno, došlo u vreme vlada na čijem čelu je bila Margaret Tačer, inače veliki zagovornik neoliberalnog pristupa u ekonomskoj politici. Važno je podsetiti da Velika Britanija nije pristupila Evropskoj monetarnoj uniji iako je ispunjavala kriterijume konvergencije, dakle nije prihvatila evro kao valutu, a nakon izglasavanja BREXIT-a 2016. godine predstoji joj proces izlaska iz EU.

Američki bankari pakuju kofere: Zbogom Britanci (21.mart 2017, B92,)

Američka banka Goldman Saks saopštila je da će u narednih godinu dana da prebaci stotine radnih mesta iz Londona.

Banka nije iznela detalje u koju evropsku državu će se preseliti posle Bregzita. „Goldman Saks će angažovati ljude unutar same Evrope i doći će do nekih prebacivanja iz Londona“, izjavio je generalni direktor Banke, Ričard Gnod. Ipak je rekao da će London ostati važan centar i značajno globalno središte i posle Bregzita. Goldman Saks zapošljava 6 hiljada ljudi u Britaniji, koja će 29. marta 2017. pokrenuti proceduru za izlazak iz EU.

Bankarski sistem V. Britanije karakteriše postojanje manjeg broje velikih banaka, od kojih neke tradicionalno spadaju u najveće na svetskom tržištu (Vunjak, Kovačević, 2016.):

- komercijalne (depozitne) banke – predstavljaju pretežan oblik funkcionisanja banaka;
- eskontne banke (*bill brokeri*) – banke specijalizovane za poslove vezane za menice i državne HOV;
- Efektne banke (*stock brokeri*) – banke specijalizovane za poslove sa HOV, a kotiraju se na berzi;
- Akceptne banke ili banke za međunarodni promet (*Merchant banks*) – bave se platni prometom sa inostranstvom, trgovinom devizama i investicionim posredovanjem;
- Korporacije za dugoročno finansiranje – zasnovane su na privatnom i državnom kapitalu, a obavljaju dugoročno kreditiranje privrede.

Britanske banke nezadovoljne pregovorima oko njihovog statusa nakon Bregzita (6.oktobar 2016., Bankar, <http://www.bankar.me/2016/10/06/britanske-banke-nezadovoljne-pregovorima-oko-njihovog-statusa-nakon-brexita/>)

Za prelazak iz Londona u druge članice EU bankama potrebne nove licence.

Britanske banke pokušavaju da dobiju poseban tretman u pregovorima oko Bregzita. Bloomberg je nedavno objavio kako vladinim funkcionerima to nije prioritet, no sada će banke za to pokušati same da se izборе. Naime, konsultanti firme Oliver Wyman objavili su izveštaj u kojem upozoravaju kako je gotovo 40 milijardi funti prihoda, 70 hiljada radnih mesta, 10 milijardi funti poreskih prihoda u opasnosti zbog takozvanog teškog Bregzita, piše Bloomberg.

Pod pokroviteljstvo lobističke grupe *The City UK* ovaj izveštaj procenjuje kako finansijske usluge generišu između 190 i 205 milijardi funti prihoda godišnje i zapošljavaju 1,1 milion ljudi. Industrija plaća između 60 i 67 milijardi funti poreza svake godine. Jedan od autora studije Hektor Santskae tvrdi da je u svačijem interesu da dođe do pozitivnog ishoda pregovora koji je obostrano koristan i za V. Britaniju i za EU, uzrokujući minimalne prekide u industriji i koristi i kupcima. Banke i dalje pokušavaju da izlobiraju prelazni sporazum kako bi se zaštitio njihov pristup Uniji, a portparol premijerke Tereze Mej ponavlja kako je fokusiran na osiguravanje najbolje ponude.

Naknada za prelazni sporazum? Vlada razgovara sa finansijskim menadžerima kako bi se usaglasili, jer nastoji da V. Britanija zadrži „veliko mesto“ za industriju, kazao je portparol. No, moglo bi potrajati dok ne pronađu rešenje. Irski ministar Egan Marfi rekao je za Bloomberg da bi pristup banaka EU mogao biti među zadnjim stvarima o kojima će se razgovarati. *Financial Times* piše kako V. Britanija i dalje pokušava doći do prelaznog sporazuma i mogli bi plaćati naknadu EU kako bi osigurali pristup.

Bankarski sistem Nemačke – Centralna banka Nemačke (*Bundesbank*) uspostavljena je 1875. godine, dok je od države dobila monopol na novčanu emisiju tek 1924. godine. Specifično za Bundesbanku je da se model njenog organizovanja menjao. Do 1948. je po modelu organizacije to bila jedinstvena institucija da bi u periodu do 1957. godine bila organizovana kao složeni model - sistem centralne banke. Od tada do danas je to ponovo jedinstvena institucija. Bundesbanka je nacionalizovana 1945. godine. Guverner i zamenici guvernera se biraju na period od osam godina, bez mogućnosti smene, a Odbor direktora broji 21 člana. Centralna banka Nemačke je u dugom periodu važila za primer veoma samostalne CB u vođenju monetarne politike. Nakon ulaska u Evropsku monetarnu uniju (EMU) i formiranja Evropske centralne banke (ECB) svoje nadležnosti prenela je na ECB i prihvatila je evro kao svoju valutu.

Struktura bankarskog sistema Nemačke karakteristična je po postojanju univerzalne banke kao osnovnog modela (Vunjak, Kovačević, 2016.):

- Privatne i javne banke – Prednjači tzv. grupa tri velike „D“banke, Deutch bank, Dresdner bank i Deutche Discont Gesellschaft, kasnije nazvana Commerz bank. Sledeću grupaciju čine državne regionalne i lokalne banke, koje obavljaju uobičajene bankarske poslove na lokalnom i regionalnom nivou. Privatne banke su brojne dugo postojeće banke na tržištu;
- Štedionice, kreditne zadruge i instituti imobilisanja kredita – ovo je karakteristična grupa banaka sa većim značajem. Štedionice funkcionišu na lokalnom nivou i služe prikupljanju slobodnih sredstava, koja formiraju potencijal za kreditiranje. Kreditne zadruge obavljaju bankarske poslove pretežno za mala i srednja preduzeća. Štedionice i kreditne zadruge imaju trostepeno organizovanje, na lokalnom, regionalnom i državnom nivou. Instituti za imobilisanje kredita se bave finansiranjem ulaganja u nekretnine i kreditiranjem stambene izgradnje.

Brisel preti američkim bankama (Politika, Vujičić T., 24. novembar 2016., <http://www.politika.rs/scc/clanak/368445/Brisel-preti-americkim-bankama>)

Sukob EU i Japana sa SAD i Švajcarskom oko pravilnika za izbegavanje sledeće globalne finansijske krize.

Deset godina od izbijanja finansijske krize bankari Zapada nemaju jedinstven plan kako da ne ponove krah iz 2007. Umesto odgovora kako da spreče eventualnu krizu Evropa i SAD su zaoštrile kavgu, preteći da svet ostave bez spasilačkog recepta. U dva sukobljena tabora svrstali su se – u prvi EU i Japan, a u drugi SAD i Švajcarska. Kavga oko profila budućih pravila kojima bi se sprečilo da banke pogrešno, svesno ili nesvesno, procene rizike poslova u koje su se upustile, eskalirala je juče najavom Brisela da će zaoštriti uslove rada velikim stranim bankama u Evropi, otkriva londonski Fajnešnel Tajms.

U osnovi najnovijeg udaljavanja Evrope i SAD na terenu finansija je procena koliko banke treba da ostave po strani za slučaj rizičnih situacija i ko o tome treba da odlučuje? EU i Japan smatraju da bankama treba prepustiti da internim modelima procene i odluče o donjoj granici kapitala za „ne daj bože“. SAD i Švajcarska upozoravaju da je uspostavljanje preciznog antikriznog recepta po modelu „jedan za sve“ pod nadzorom Bazelskog komiteta daleko ispravniji metod kontrole.

Dogovor najmoćnijih danas deluje neizvesno, pogotovo nakon najave Evropske Komisije da će stranim megabankama postaviti stroga pravila poslovanja na terenu EU. Po planu koji će danas predstaviti Valdis Dombrovski, evropski komesar za finansije, sve banke za koje se proceni da su od značaja za celinu finansijskog sistema i one koje imaju filijale u dve ili više članica EU, sa imovinom preko 30 mlrd evra moraju se podrvcí evropskoj regulativi. Dodatno, Brisel zahteva dokapitalizaciju američkih i neevropskih banaka. Čini se da to ima veze sa zahtevom američkog ministarstva finansija prema Dojče banci da plati globu od 14 mlrd USD zbog malverzacija tokom krize.

Bankarski sistem Japana - Centralna banka Japana formirana je 1882. godine, sa prenosom ovlašćenja za monetarnu emisiju nešto kasnije. Po modelu organizovanja predstavlja jedinstvenu instituciju. Karakteristično je mešovito vlasništvo nad njenim kapitalom. Vlada preko Ministarstva finansija postavlja guvernera i zamenika guvernera. Zakonodavno CB Japana ne bi trebalo da ima veću autonomiju u kreiranju i sprovođenju monetarne politike, međutim praktično je prilično nezavisna od vlade.

Bankarski sistem Japana karakteriše postojanje velikih banaka, međunarodnih igrača, koje se u pravilu pojavljuju na listama najvećih svetskih banaka (Vunjak, Kovačević, 2016.), osim njih tu su:

- *City banke* – finansijski potencijal ovih banaka se formira na osnovu štednje građana, a usmerava se na (kratkoročno) kreditiranje velikih korporacija;
- Regionalne banke – usmerene su na finansiranje malih i srednjih kompanija, pretežno kratkoročno;
- Banke za dugoročno kreditiranje – na osnovu dugoročnih izvora formiraju potencijal, koji koriste za plasman kompanijama;
- *Trust banke* – imaju brz tempo rasta, zbog visoke sklonosti štednji stanovništva, a prikupljeni izvori se koriste za investiranje u HOV;
- Specijalizovane banke – banke za devizne poslove, banka za podsticanje spoljnotrgovinske razmene, razvojna banka.

Bankarski sistem Francuske - Centralna banka Francuske uspostavljena je 1800. godine na osnovu spajanja nekoliko privatnih banaka, a znatno kasnije je dobila ovlašćenja za izdavanje novca. Po modelu organizovanja predstavlja jedinstvenu instituciju. Vlasništvo CB je državno od 1945. godine, kada je nacionalizovana. Guvernera i zamenika guvernera imenuje Vlada sa mandatom 5-7 godina. Francuska centralna banka je pod velikim uticajem političkog faktora, tj. vlade. Svoje nadležnosti u vođenju monetarne politike CB Francuske je, pristupanjem Evropskoj monetarnoj uniji (EMU) i prihvatanjem evra kao valute, prenela na ECB.

Bankarski sistem Francuske sačinjavaju, pored CB:

- Depozitne banke – finansijski potencijal stvaraju prvenstveno prikupljanjem depozita, a odobravaju kredite pretežno stanovništvu;
- Poslovne banke – sredstva prikupljaju značajnim delom emitovanjem vlastitih HOV, a usmerene su na kreditiranje privrede;
- Kreditne banke za srednjoročno i dugoročno kreditiranje – imaju specijalan status, jer se bave poslovima od posebnog javnog interesa.

Bankarski sistem Italije – Centralna banka Italije nastala je 1893. godine spajanjem 6 privatnih banaka, sa monopolom na emisiju novca. Po modelu organizovanja predstavlja jedinstvenu instituciju. Karakteristično je privatno vlasništvo nad kapitalom CB, jer je u posedu kreditnih institucija, socijalnih fondova i osiguravajućih kompanija. Vlada postavlja Guvernera i zamenika guvernera, a specifično za CB Italije je neograničen mandat guvernera. Kao i ostale članice EMU ovlašćenja CB su pristupanjem EMU preneti na ECB.

Pored CB bankarski sistem Italije sačinjavaju:

- Banke javnog prava (*Instituti di diritto pubblico*) – bave se svim bankarskim poslovima, uz mogućnost da njihov organizacioni delovi, koji raspolažu sopstvenim sredstvima mogu obavljati i specijalizovane poslove kreditiranja poljoprivrede, rudarstva i turizma;
- Banke nacionalnog interesa (*Banco di interesse nazionale*) - predstavljaju velike depozitne banke sa velikim brojem filijala na celoj italijanskoj teritoriji i obavljaju sve vrste bankarskih poslova;
- Banke običnog kredita (*Banco di credito ordinario*) – privatne banke, a najveća je Nacionalna banka za poljoprivredu;
- Narodne banke (*Banco popolari*) – osnovane su i posluju kao zadruge;
- Štedionice (*Cassa di risparmio*) – institucije koje prikupljaju sredstva od stanovništva i bave se kreditiranjem stanovništva;
- Specijalne kreditne institucije za srednjoročno i dugoročno kreditiranje.

BANKARSTVO ZEMALJA U TRANZICIJI (ZUT)

Tranzicija finansija i bankarstva predstavlja proces prilagođavanja (transformaciju) načina poslovanja i organizacije tržišnom načinu funkcionisanja, kojim se postupno kreira jak bankarski i finansijski sistem. Pored optimističkih očekivanja pokazalo se da je taj proces dugoročan i da se ostvaruje uz velike probleme, društvene otpore i ozbiljne troškove (Todaro, Smith, 2006.). **Tranzicija nacionalnog bankarstva** se sastoji u sprovođenju sledećih najvažnijih aktivnosti:

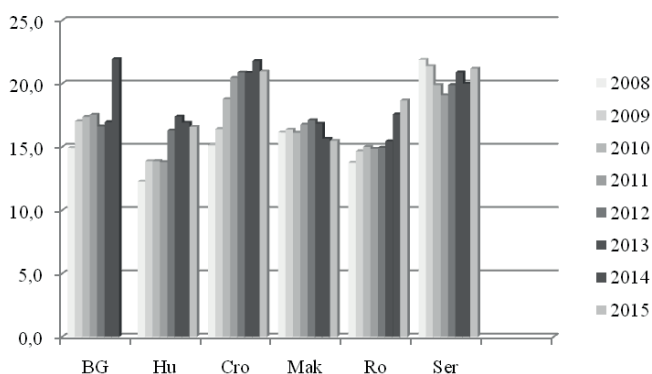
1. **Ozdravljenje, odnosno restrukturiranje postojećih banaka** – broj postojećih banaka se racionalizuje (smanjuje) kroz proces selekcije, vrši se čišćenje bilansa oslobađanjem od nenaplativih i sumnjivih potraživanja i uvodi se čvrsta finansijska disciplina, sa težnjom da se unapredi profitabilnost;
2. **Otvoravanje tržišta za ulazak inostranih banaka** – inostrane banke ulaze na tržište dobijanjem licence za rad (*greenfield licence*) ili kupovinom akcija, odnosno pripajanje postojećih banaka (*mergers and acquisitions*), čime se bankarski sistem izlaže snažnoj konkurenciji;
3. **Razvoj finansijskog tržišta** - stvaraju se institucionalni, zakonski, kadrovski i finansijski uslovi za razvoj finansijskih tržišta, kao značajna dopuna bankocentričnom finansijskom sistemu, u kojem dominiraju banke kao glavni ponuđači usluga.

Najvažnija pretpostavka i preduslov za izgradnju jakog bankarskog i finansijskog sistema ovih ekonomija je **nezavisna centralna banka**, koja samostalno vodi monetarnu politiku i nezavisno kontroliše bankarski i finansijski sistem (World Bank, 2002). To je moguće jedino ukoliko nema politike obilatog deficitnog finansiranja države tj. ako je politika javnih finansija u okvirima čvrstog budžetskog ograničenja.

Pred kreatore transformacije finansijskog sistema, obično CB, se postavlja teško pitanje čemu pristupiti: konsolidovati postojeće domaće banke, sa teretom raznovrsnih dugovanja i sumnjivim i nenaplativim potraživanjima ili se otvoriti za ulazak inostranih banaka (World Bank, 2002). Iskustvo ZUT ukazalo je jasno da zapravo dileme nema, jer se najčešće koristi kombinovani pristup. Naime, u meri u kojoj su postojeće banke zdrave i snažne moguće je osloniti se na njih u izgradnji zdravog, jakog i tržištu prilagođenog finansijskog sistema. Ukoliko toga nema tržište se mora otvoriti prema inostranstvu (World Bank, 2002). Privatizacija i preuzimanje postojećih banaka bila je važan kanal ozdravljenja bankarstva u zemljama centralne i istočne Evrope. Međutim, prodaja akcija velikih državnih banaka na finansijskom tržištu bila je limitirana nedovoljnom likvidnošću i nerazvijenošću tržišta. Transformacija malih banaka bila je lakša, jer su one privatizovane kroz proces privatizacije preduzeća njihovih vlasnika. Mogućnost privatizacije postojećih banaka je takođe preuzimanje od strane inostranih banaka. Ipak, iskustvo pokazuje da su inostrane banke radije na tržište ulazile kroz otvaranje potpuno nove banke (*green field* investiciju), nego preuzimajući deo ili čitav vlasnički portfelj postojeće banke, ako ne drugo, a ono zbog neophodnosti analize postojećeg stanja i restrukturiranja, što zahteva vreme. Razvoj finansijskih tržišta, kao treća linija aktivnosti, traži veliko angažovanje države i spremnost da podstakne i razvojnom politikom podrži razigravanje finansijskog tržišta. Pokazalo se da je najteži početni korak izgradnja odgovarajućeg zakonodavstva i izgradnja nedostajućih tržišnih institucija.

Nesumnjivo od početka 1990-tih godina zemlje u tranziciji su u velikoj meri unapredile poslovanje banaka i u velikom stepenu se integrisale u međunarodno bankarstvo (Nord, 2000.). Članice EU su postale: Bugarska, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litvanija, Poljska, Rumunija, Slovačka, Slovenija i Hrvatska. Učešće EU je između 60-70% vrednosti njihove ukupne spoljnotrgovinske razmene, inostrane direktne investicije u bankarski i realni sektor u velikoj meri su izmenile strukturu ovih privreda. Najnaprednije među njima Slovačka, Slovenija, Litvanija, Letonija i Estonija, ispunivši visoke kriterijume konvergencije su postale članice Evropske monetarne unije (EMU).

Grafikon 3.1. Adekvatnost kapitala (%)

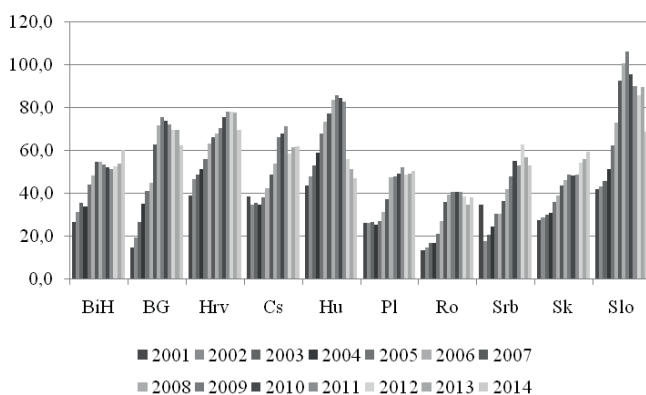

Izvor: World Bank

Razvoj u ovim zemljama nije (bio) ravnomeran. Neke zemlje se tokom aktuelne finansijske krize suočavaju sa fiskalnim problemima, druge nisu u potpunosti završile restruktuiranje banaka i preduzeća, odnosno nisu završile pravnu reformu. Negativan uticaj aktuelne ekonomske krize najviše se prelama upravo na ZUT, kao najosetljivijim privredama, a nacionalni bankarski sistemi i pojedinačne banke se suočavaju sa teškoćama (opadanje adekvatnosti kapitala – Grafikon 3.1.).

Bankarski sektor u ZUT ima naglašeno dominirajuću ulogu u zadovoljavanju finansijskih potreba realnog sektora, pri čemu je finansijsko posredovanje još uvek veoma plitko. Zbog toga se ovakvi finansijski sistemi nazivaju bankocentričnim³. To znači da je sposobnost bankarskog sektora da kanališe štednju stanovništva i preduzeća za potrebe privatnog ulaganja ograničena. Ovo se ogleda u niskom učešću plasmana banaka u BDP ovih zemalja (Grafikon 3.2.) i niskim plasmanima banaka privatnom sektoru po stanovniku.

Grafikon 3.2. Učešće kredita u BDP (%)

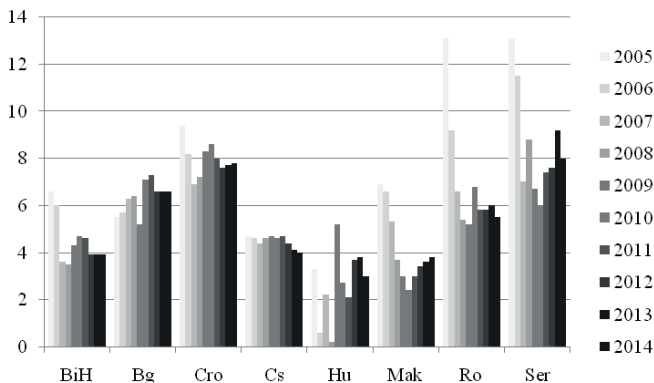

Izvor: World Bank

Zahvaljujući relativno brzom rastu poverenja stanovništva u bankarski sistem i rastućem standardu stanovništva i njihovih primanja depozitna aktivnost banaka u tranzicionim zemljama je značajno unapređena. Ona je rasla paralelno sa procesom privatizacije banaka i dolaska inostranih banaka, ali taj rast zaostaje za snažnom ekspanzijom kreditne aktivnosti, koja je bila poduprta (podsticana) relativno visokim kamatnim maržama (kao razlici između aktivnih i pasivnih kamatnih stopa) u zemljama u tranziciji (Grafikon 3.3).

3 Bankocentrični finansijski sistem je finansijski sistem u kojem su banke preovlađujući ponuđači finansijskih usluga.

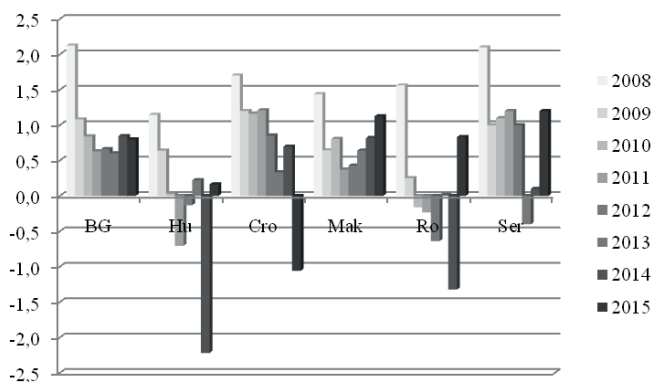
Grafikon 3.3. Kamatna margina (marža %)

Izvor: World Bank

Smisao sprovođenja procesa tranzicije je pretvaranje postojećih banaka u profitabilne kompanije. Kao rezultat procesa restrukturiranja bankarskog sektora, koji je uključio rehabilitaciju postojećih banaka, njihovu privatizaciju i dolazak inostranih banaka, jačanje konkurencije i prudencione kontrole od strane regulatornih tela (kontrola poslovanja banaka), došlo je do poboljšanja efikasnosti poslovanja banaka (porast profitabilnosti) u zemljama u tranziciji (Grafikon 3.4.). Svetska ekonomska kriza uticala je nepovoljno na opadanje profitabilnost bankarskog sektora u zemljama u tranziciji, jer je u ovim zemljama kamata dodatno opterećena rizičnom marginom za pozajmice iz inostranstva, rastom troškova poslovanja zbog opterećenja nenaplativim potraživanjima.

Grafikon 3.4. Prinos na aktivu - RoA (%)

Izvor: World Bank

TRANZICIJA BANKARSTVA SRBIJE

Tranzicija bankarstva i finansijskog sistema Srbije započeta je 2000. godine nakon političkih promena. Nesumnjivo da je prevaljen veliki put u procesu izgradnje tržištu prilagođenog bankarskog sistema, polazeći naročito od veoma teškog početnog stanja. Može se oceniti da je pre širenja globalne finansijske krize na Srbiju zaokružena prva faza tranzicije.

Pre početka procesa restruktuiranja, za razliku od drugih zemalja centralne i istočne Evrope gde su sve banke bile u državnim rukama, za Srbiju je **specifičan dvojni (dualni) karakter bankarskog sistema**, sa jasno izraženim razlikama, pod kojim se podrazumeva:

- a) **Grupa manjeg broja velikih banaka u državnoj – društvenoj svojini**, sa većinskim učešćem na tržištu i u bilansnim sumama, koje su međutim bile suočene sa velikim spoljnih i unutrašnjih dugovima i
- b) **Grupa većeg broja novonastalih, malih banaka, pretežno u privatnoj i mešovitoj svojini**, neopterećenih dugovima, ali nedovoljno snažnih da bi bile baza za uspostavljanje održivog finansijskog sistema.

Dodatno, centralna banka nije u bila dovoljno samostalna u vođenju monetarne politike, dok je istovremeno kontrolna funkcija banaka bila slaba, a finansijska disciplina i implementacija zakona bili su na niskom nivou.

Stanje domaćeg finansijskog sektora na početku tranzicije, 2000. godine, bilo je veoma teško, nepovoljnije u odnosu na stanje u realnom sektoru:⁴

- Inostrani dugovi, najviše prema Pariskom i Londonskom klubu poverilaca, IBRD i IFC, iznosili su oko 3,4 mlrd USD (pod uslovima diskonta od 67%, odnosno pod tzv. napuljskim uslovima);
- Javni dug prema građanima po osnovu deponovane, a neisplaćene devizne štednje, iznosio je oko 3,3 mlrd USD;
- Gubici aktive banaka kao posledica obezvređivanja u periodu hiperinflacije (1992-93.), su bili 8-10 mlrd USD;
- Kontrolna funkcija Narodne banke je bila slaba, uz nizak stepen nezavisnosti u vođenju monetarne politike;

Bankarski sistem je bio takođe opterećen dvojnim monetarnim sistemom u Srbiji i Crnoj Gori i u razvoju ograničen osiromašenim, stagnirajućim realnim sektorom privrede.

Postojeće beznadežno stanje zahtevalo je brzo delanje u pravcu transformacije bankarskog sistema i stvaranja osnova za jak finansijski sistem i ujedno davanje podsticaja procesu tranzicije realnog sektora. Zbog tereta velikog inostranog duga, hiperinflatornih epizoda, javnog duga prema stanovništvu, NB je imala problem nepostojanja poverenja u domaći finansijski sistem.

4 „Golgota bankarskog sektora se ogleda u činjenici da krediti kao osnovni bankarski proizvod predstavljaju tek 14% vrednosti kredita iz druge polovine 1980-tih godina, dok je zaostajanje realnog sektora oko 50%.“ Živković B. – Troškovi i benefiti restrukturiranja banaka, okrugli sto „Restrukturiranje banaka“, Ekonomist i Ekonomski institut, oktobar 2001.str.1

Sprovedene analize velikih konsultantskih kuća samo su potvrdile teško stanje domaćeg bankarstva⁵: potencijalni gubici velikih banaka su premašivali 50% aktive, samo 20 banaka ispunjavalo je kapitalni minimum⁶ (tada 5 mil USD), odomaćena je bila praksa povlašćivanja pojedinih klijenata u kreditiranju, primena zakona i upravljanje bankama je bila na niskom nivou, revizija i kontrola banaka je slaba i nedovoljna. Analizirane 74 banke (u maju 2001. poslovale su 83 banke) razvrstane su u nekoliko grupa: 9 je ocenjeno zdravim (A), 36 su procenjene kao solventne, uz nedovoljno kapitala (B), 6 su bile nesolventne banke ali od velike važnosti za čitav bankarski sistem (C), a 22 su ocenjene kao nesolventne i bez važnosti za ukupan finansijski sistem (D) (Dinkić, Jelašić, 2001.).

Ozdravljenje postojećih banaka Srbije je zbog velikih dugova i obezvređenosti bilansa po procenama zahtevalo sredstva po vrednosti približna BDP (92% ili oko 21 mlrd USD), što nije zabeleženo u ekonomskoj istoriji⁷. Izvori ovolikog obima sredstava nisu se mogli naći niti u zemlji niti u inostranstvu.

Rehabilitacije bankarskog sistema uključila je sprovođenje sledećih mera:

1. **Selekciju banaka** - kapitalni cenzus od tadašnjih 5 mil USD početkom 2001. je ispunjavalo samo 20 banaka, pa je bankama pružena prilika da do sredine 2001. godine ispune ovaj zahtev;
2. **Prinudno spajanje/ pripajanje banaka** - banke bez izvora za dokapitalizaciju su bile prinuđene da izvrše spajanje, odnosno pripajanje drugoj banci (19 banaka);
3. **Likvidaciju najvećih** - banke koje su ocenjene nesolventnim, a važnim za celinu finansijskog sistema započele su sanaciju, a početkom 2002. ovim bankama je oduzeta dozvola (Beogradska, Beobanka, Investbanka i Jugobanka) ;
4. **Otvaranje za ulazak stranih banaka** – tokom 2001. godine 5 inostranih banaka su od strane NB dobile dozvolu (licencu) za poslovanje i započele rad⁸;
5. **Jačanje kontrolne funkcije NB** –za tržišnu transformaciju banaka veoma važno je bilo sprovođenje čvrste finansijske discipline i uvođenje međunarodnih standarda;
6. **Isplata deponovane devizne štednje građana** – uz zakašnjenje rešeno je pitanje od vitalnog značaja za vraćanje poverenja u bankarski sistem;
7. **Prelazak platnog prometa u banke** – prelazak platnog prometa u banke izvršen je na početku 2003. godine;
8. **Uvođenje međunarodnih računovodstvenih standarda** – od 2004. godine uvedena je obaveza korišćenja Međunarodnih računovodstvenih standarda (MRS – *IFRS, International Financial Reporting Standards*).

5 Sprovedene od strane konsultantskih kuća Ernst & Young i KPMG krajem 2000. i početkom 2001. godine.

6 Minimalni iznos novčanog dela kapitala.

7 Najviše relativno učešće troškova restrukturiranja bankarskog sistema imale su Argentina, Čile i Izrael (55% procenjenog BDP, 43% i 31% respektivno)(Živković, 2001.)

8 Raiffeisen Bank, Micro Finance Bank, HVB Bank Austria, National Bank of Greece i Alpha Bank.

Inostrane banke nisu bile u početku zainteresovane za preuzimanje domaćih banaka, iako je to Narodna banka očekivala. Krajem 2001. godine NBS je najavila da ubuduće neće inostranim bankama izdavati licence za početak poslovanja, već su strane banke upućene da kroz preuzimanje domaćih banaka uđu na tržište. Uslovi za ovakav korak su kreirani usvajanjem Zakona kojim su regulisane obaveze po osnovu zaduživanja prema Londonskom i Pariskom klubu poverilaca⁹. Naime, po osnovu konverzije duga u ulog država je postala vlasnik u 13 domaćih banaka, kod 8 banaka postala je većinski akcionar, i to učešće ponudila je za preuzimanje stranim bankama.

Sve do 2005. godine vlasnička struktura domaćih banaka je ostala neizmenjena. Krajem 2004. godine domaće banke su preovlađivale, dok je učešće inostranih u ukupnoj aktivni bilo oko ¼. Tokom 2005. godine došlo je do 11 preuzimanja domaćih banaka od strane inostranih. Najveći interes su pokazale grčke banke koje su postale vlasnici četiri domaće banke, austrijske i italijanske banke, koje su preuzele po dve banke.

Tabela 3.2. Re - privatizacija banaka u Srbiji

Dat.	Target	Kupac/zemlja	% Ukupnog	Mil EUR	Cena / knjig. vrednost	Tržišno učešće
Feb 05	Delta Banka, Beograd	Banca Intesa – Italija	90%	333	3.3	10.6
Maj 05	Novosadska banka, Novi Sad	Erste bank – Austrija	83.2%	73	2.7	1.6
Nov 05	Exim banka, Beograd	Bank Austria-Austrija	58.7%	43	1.9	5.6
Feb 05	Atlas banka, Beograd	Pireus bank – Grčka	80%	20	1.7	1.1
Jan 05	Jubanka, Beograd	Alpha bank-Grčka	88.6%	152	1.7	3.1
Maj 05	Continental banka, Novi Sad	Nova Ljub–Slovenija	98.4%	49	1.7	1.6
Nov 05	Niška banka, Niš	OTP – Mađarska	89.4%	14	1.3	0.4
Jul 05	Meridian Banka, Novi Sad	Credit Agricole, Francuska	71% dokapitaliz.	34.5		1.8
Nov 05	Nova banka, Beograd	Findomestic, Italija	97%	22.5	1.8	0.5
Sep 05	Nacionalna Štedionica, Beograd	EFG Eurobank, Grčka	52.5%	41	5.3	1.5
Nov 05	Centrobanka, Beograd	Laikhi bank, Kipar	90.4%	30		1.0

9 Zakon o regulisanju odnosa između SRJ i pravnih lica i banaka sa teritorije SRJ koje su originalni dužnici ili garantirani prema Pariskom i Londonskom klubu poverilaca, Sl.glasnik RS br. 36/02

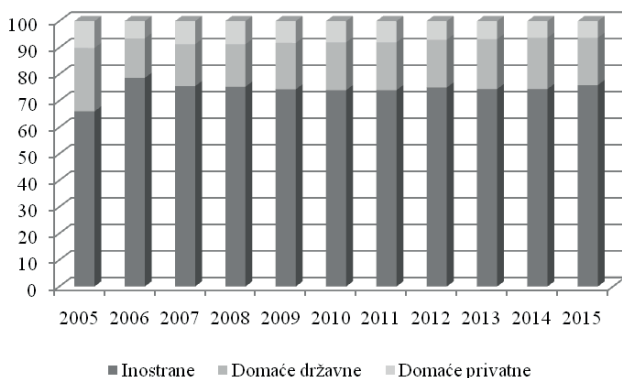
Krajem 2005. godine Agencija za osiguranje depozita je lansirala tendere za preuzimanje Vojvođanske i Panonske banke, koji su uspešno okončani. Credenbank, Kragujevac je kasnije preuzeta kroz proces dokapitalizacije od strane Nove Mariborske banke. Komercijalna banka, Beograd i Čačanska banka su dokapitalizovane od strane EBRD-a.

Do svetske ekonomske krize završena je prva faza tranzicije bankarskog sistema Srbije. Bankarski sistem je značajno transformisan: smanjen je broj banaka, vraćeno je poverenja u banke, obnovljena je depozitna i kreditna funkcija, unapređena finansijska disciplina, kontrola poslovanja banaka i poštovanje međunarodnih bankarskih standarda, delimično je sproveden proces restruktuiranja banaka i, što je najvažnije, unapređena je efikasnost poslovanja banaka.

Broj banaka je više nego prepolovljen. Sa preko 100 broj banaka se sveo na 31 na kraju 2016. godine. Ni u jednoj od tranzicionih privreda nije došlo do tako ozbiljnog smanjenja broja banaka.

Vlasnička struktura banaka se u osnovi promenila. Učešće inostranih banaka u ukupnoj aktivni bankarskog sektora Srbije se sa 27% povećalo i stabilizovalo na 75%, a državno sa preko 50% učešća se svelo na 16%, (Grafikon 3.5.). **Broj organizacionih jedinica i broj zaposlenih** je rastao sve do krize (Grafikon 3.6.), a od tada je u padu.

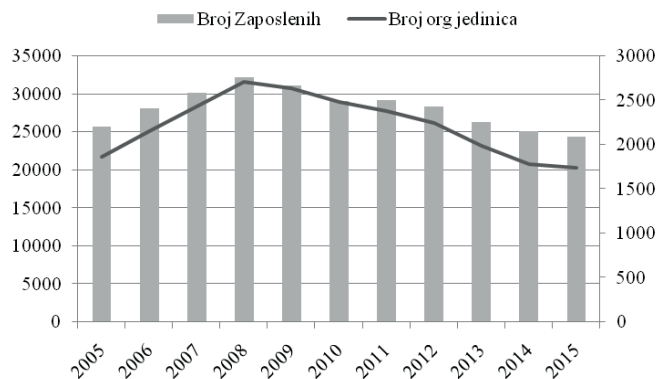
Grafikon 3.5. Srbija, Vlasnička struktura banaka (učešće u aktivni %)

Izvor: NBS

Povećanje efikasnosti poslovanja je najvažniji rezultat procesa tranzicije. Na kraju 2005. godine je prvi put nakon početka tranzicije bankarski sektor Srbije zabeležio profit od 7,3 milijarde dinara (88 miliona evra), sa tendencijom rasta. Sa ekonomskom krizom profitabilnost domaćih banaka počela je da opada, uz veći broj banaka koje beleže gubitke (Grafikon 3.7.). Kvalitativni pokazatelji poslovanja su još uvek lošiji nego u razvijenim privredama i naprednim zemljama u tranziciji. Ukupni prihodi bankarskog sektora su u proteklom periodu ozbiljno porasli sa visokom stopom rasta profita, reflektujući prvenstveno uvođenje novih usluga.

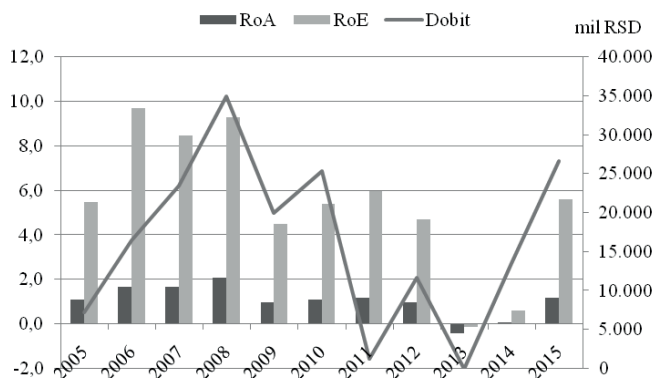
Grafikon 3.6. Srbija, Broj zaposlenih (leva skala) i org jedinica banaka (desna skala)

Izvor: NBS

Ključni pomak napravljen je u pogledu vraćanja poverenja u bankarski sistem zemlje i postupno obnavljanje depozitne i kreditne funkcije banaka. Na to je uticalo rešavanje problema devizne štednje građana, rast prihoda i standarda stanovništva, stabilizacija tržišta i opštih ekonomskih tokova. Jačanje kontrolne funkcije Narodne banke i poštovanje međunarodnih standarda poslovanja banaka je unapređeno i bilo je od ključnog značaja za ozdravljenje domaćeg bankarstva (Jelašić, 2002.). Najvažnije je bilo insistiranje na striktnom sprovođenju zakonske regulative i poštovanju međunarodnih standarda poslovanja. To se ujedno može oceniti kao veoma bolan deo procesa prilagođavanja banaka na tržišni način poslovanja. Dolazak većeg broja inostranih banaka je olakšao kontrolnu funkciju CB, jer se navika poštovanja zakona prenela i na domaće tržište, čime je samo potvrđena visoka reputacija banaka koje su pristigle.

Grafikon 3.7. Srbija, Pokazatelji poslovanja (RoA, ROE % leva skala, dobit desna skala)

Izvor: NBS

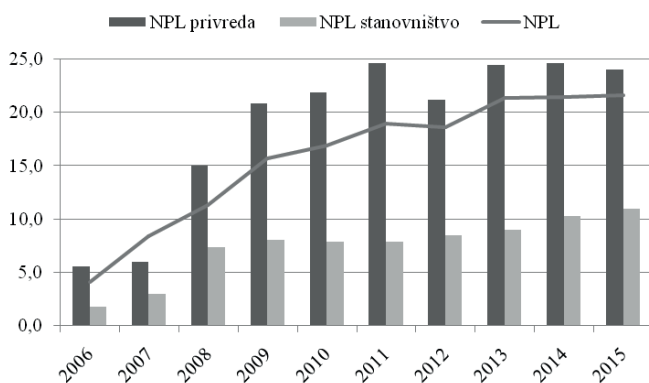
Restruktuiranje domaćih banaka svelo se na gašenje 23 banke, od kojih je najviše polemike izazvalo istovremeno gašenje četiri najveće. Ono je preduzeto s obrazloženjem da realnih izvora za sanaciju nema, jer je reč o prevelikom obimu neophodnih sredstava mereno u odnosu na BDP (Živković, 2001.). Ne sporeći pozitivne efekte iznuđenog načina restrukturiranja (porast poverenje u bankarski sistem, povećanje kontrolabilnosti kamatnih stopa, smanjenje moralnog hazarda, uklanjanje opasnosti da se u ovim bankama kroz zamenu valuta obnovi devizna štednja) (Jelašić, 2002.), ovako skrojen set mera se može kritikovati kao nedovoljno praćen od strane drugih mera ekonomske politike i prigovoriti sa stanovišta *timinga*.

Kreditna funkcija bankarskog sistema Srbije je obnovljena brzim tempom tokom perioda tranzicije. Banke u ZUT još uvek predstavljaju osnovni subjekt kanalisanja štednje građana i stanovništva za potrebe ulaganja. Krediti bankarskog sektora Srbije su povećani sa 1,6 mlrd EUR krajem 2001. godine na čak 11,6 mlrd EUR u 2008. godini, a nakon toga ukupna vrednost odobrenih kredita dostigla je 16,5 mlrd evra (2012.). Učešće kredita u BDP je povećano sa oko 10% na 35% BDP (2007.), da bi poslednjih godina prešlo polovinu BDP (55% u 2012.).

U periodu tranzicije, od kraja 2000. godine, stvorena je solidna osnova za budući, tržištu prilagođeni, efikasni bankarski sistem. Prva faza restrukturiranja bankarskog sistema je završena, ali još ima prostora za unapređenje.

U periodu finansijske krize, koja je dovela do stagnacije bankarskog sektora, najveći problem sa kojim su se suočile banke u Srbiji je veliki porast nenaplativih kredita, mereno njihovim učešćem u ukupnom kreditnom portfoliju. Neposredno uoči krize stepen naplativosti kredita se kretao oko 92-93%, da bi tokom krize opao na oko 80% (stanovništvo 90% a kompanije 70%) i taj pad je bio najozbiljniji među zemljama jugoistočne Evrope. Najviše zbog tog razloga četiri banke opterećene NPL (*non performing loans*, nenaplativim kreditima) suočene sa kritičnom potkapitalizovanošću su izgubile licencu za poslovanje (Razvojna banka, Agrobanka, Privredna banka Beograd i Univerzal banka). Povoljna je okolnost da su generalno domaće banke bile dobro kapitalizovane uoči krize, tako da u proseku svojim rezervama više nego pokrivaju sumu nenaplativih kredita.

Grafikon 3.8.Srbija, Nenaplativi kredit (%)

Izvor: NBS

Uprkos velikim najavama i očekivanjima, ozbiljnije ukрупnjavanje domaćih banaka tek treba da se desi. Naime, kriza ne predstavlja pogodnu klimu za tako nešto (Gorčić, Vuković, Mihaljčić, 2010.). Tokom krize tržište je napustilo nekoliko inostranih banaka, kao što su belgijska KBC banka, koja je kapital prodala Telenoru, Nova Mariborska banka (sada Direktna banka), Findomestic banka (prodate domaćim kupcima), Alpha banka (takođe prodate domaćim kupcima) i NBG (prodala Vojvođansku banku OTP banci). Čačanska banka prodana je turskoj Halkbanci. Na tržište su ušle *Bank of China* i Mirabank.

ISLAMSKO BANKARSTVO

Islamsko bankarstvo kao specifičan pojavni oblik organizacije i funkcionisanja bankarstva je fenomen koji se razvio poslednjih nekoliko decenija (Marinković, 2013.). Organizacija islamskih država 1975. godine je osnovala Međudržavnu islamsku banku za razvoj, sa specifičnim načinom poslovanja, jer je osnovni cilj njenog postojanja bio finansiranje ekonomskih i socijalnih projekata na principima islama. U to vreme u Dubaiju je formirana prva komercijalna banka sa sličnim pristupom.

Finansijski potencijal islamskog bankarstva stvarao se naporedo sa procesom nacionalnog oslobođenja zemalja u razvoju, prvenstveno zemalja Bliskog istoka, koje su preuzele proizvodnju i preradu nafte od kompanija svojih nekadašnjih kolonijalnih gospodara, a čiji su prihodi postali deo javnih prihoda, jer su ne retko nacionalizovane. Kada je početkom 1970-tih došlo do naglog skoka cena nafte na međunarodnom tržištu pojavili su se veliki viškovi finansijskih sredstava koji su bili upotrebljeni u svrhe zasnivanja novog koncepta bankarstva zasnovanih na islamskom zakonodavstvu i pristupu. Otada je razvoj islamskog bankarstva bio veoma brz, pored ostalog zahvaljujući rastu sopstvenog finansijskog potencijala. Na prelazu u XXI vek broj ovih banaka prešao je 200, a kapital dostiže gotovo 10 mlrd USD i bilansna suma od skoro 200 mlrd USD, a visoka stopu rentabilnosti ih svrstava u veoma profitabilne banke u svetu. Treba napomenuti da su ove banke tokom svetske finansijske krize nastavile da posluju veoma uspešno i nisu bile ozbiljnije pogođene pogoršanjem poslovanja banaka u svetu, što govori o podvojenosti klasičnog i islamskog bankarstva.

Tabela 3. 3. Usporedna analiza poslovnog finansiranja

Tip aranžmana	Naknada finansijeru	Finansijska struktura	Dodatne garancije	Period finansiranja	Distribucija vrednosti
Konvencionalni kreditni ugovor	Procena izvršenih ulaganja	Obavezno učešće agenta (korisnika)	Kolateral lično jemstvo	Utvrđen, kraći od veka projekta	Dospeće ugovora, povraćaj duga, rezidual agentu
Troškovi plus/ lizing Mudabarah / Ijara	Procenat izvršenog ulaganja,	Bez učešća agenta (preduzetnika)	Kolateral lično jemstvo	Utvrđen, kraći od veka projekta	Dospeće ugovora, povraćaj duga, rezidual agentu
Agentski aranžman Murabaha	Procenat ostvarenog rezultata, saglasno ulaganju	Bez učešća agenta (preduzetnika)	Kolateral lično jemstvo	Neoročen, do likvidacije firme	Rezidualna vrednost firme finansijeru, ili puna naplata uloga iz kolaterla, agentu ništa
Zajedničko ulaganje Musharakah	Procenat ostvarenog rezultata, saglasno ulaganju	Obavezno učešće preduzetnika	Bez dodatnih garancija	Neoročen, do likvidacije firme	Rezidual srazmerno strukturi finansiranja

Izvor: Marinković S., Islamsko nasuprot konvencionalnog bankarstva: Usporedna analiza aranžmana finansiranja, Bankarstvo br.3/2013.

Funkcionisanje **islamskih banaka** je zasnovano na filozofiji islama i otuda specifično. Islam kao religija i poimanje sveta ne prepoznaje i ne dozvoljava sticanje kamate kao cene za pozajmljeni novac. Razlog je što se smatra da su sva zemaljska blaga, uključujući i novac, "dar od Boga i da ih treba koristiti na dobro čovečanstva, a ne pojedinaca i za njihovo bogaćenje". U praktičnom (tehničkom) smislu razlika između islamske i konvencionalne banke je u tome što u islamskom modelu **ne postoji kamata kao cena novca**. To omogućava islamskim ekonomistima da umesto kamate, koja je podložna kako subjektivnim faktorima prilikom opredeljivanja njene visine, tako i spekulativnim razlozima, koriste kategoriju „efikasnosti kapitala“. Naime, očekuje se da će novčani resursi koji su orijentisani neposredno na profit biti usmeravani u sektore čiji je potencijal najveći sa tržišnog stanovništva. Upravo je *equity finance* ili mobilizacija sredstava kroz direktno učešće u kapitalu osnova islamske ekonomije. Ocena mogućnosti povraćaja kredita kod islamskih banaka nije relevantna, već se procenjuje koliko je konkretan projekat, potencijalno uspešan poduhvat i u tom smislu se procenjuje perspektivnost klijenta, a ne usko posmatrano po osnovu mogućnosti povraćaja uložених sredstava i zaloge kao garancije da će sredstva biti vraćena. Islamske banke zbog toga najčešće od klijenata ne traže zalogu¹⁰.

10 U tom pogledu primer je Gramen banka – mikrofinansiranje siromašnih (Todaro, Smith, 2006.)

U pogledu računa koje je moguće otvoriti kod islamskih banaka postoje tri vrste računa koji se nude:

- Tekući račun na koji banka ne plaća nikakvu kamatu, a klijentu garantuje povraćaj sredstava u svakom momentu;
- Račun štednje, gde banka takođe garantuje povraćaj uložених sredstava. Vlasnik računa nema pravo na učešće u profitu, ali banka može samostalno da isplaćuje određene premije vlasniku računa zavisno od profita banke. Ovako prikupljena sredstva plasiraju se najčešće kratkoročno u poslovanje s malim rizicima u finansiranje trgovinskih operacija;
- Investicioni račun, gde vlasnik ima pravo na podelu profita sa bankom, ali i obavezu da snosi rizik od eventualnog gubitka. Ovde se ne garantuje ni prinos na uložena sredstva, niti se garantuje ulog.

Rezime poglavlja: Savremeno bankarstvo se razvijalo po sledećim fazama: tradicionalno, industrijsko i međunarodno bankarstvo. U periodu razvoja industrijskog bankarstva, od 1960-1980-tih godina karakteristični su bili modeli anglosaksonskog i evropskog bankarstva, pri čemu je kod prvog bilo naglašeno razlikovanje komercijalnih i investicionih banaka, dok je kod evropskog prisutan karakterističan model univerzalne banke. U periodu međunarodnog bankarstva, od 1990-tih godina do danas, karakteristično je približavanje anlosaksonskog bankarstva modelu univerzalne banke sa naglašenim značajem poslova, a manje organizacije poslovanja. Za bankarstvo razvijenih evropskih zemalja najbitnija promena tiče se formiranja Evropske monetarne unije, EMU i Evropske centralne banke, ECB. U zemljama u tranziciji još uvek traje proces tržišne transformacije poslovnog bankarstva i povećavanja stepena samostalnosti centralnih banaka. Srbija se suočila sa veoma teškim položajem bankarstva uoči sprovođenja procesa tranzicije. Proces transformacije započet je jačanjem samostalnosti NB, uvođenjem striktnе finansijske discipline i stroge kontrole bankarskog poslovanja. Prvi korak tranzicije predstavljala je konsolidacija postojećih banaka, drugi korak rešavanje spoljnog i unutrašnjeg duga i treći proces (re)privatizacije domaćih banaka i otvaranje prema inostranstvu. Procenjuje se da je pred početak svetske krize završena prva faza tranzicije bankarstva u Srbiji. Islamsko bankarstvo, kao specifičan model funkcionisanja banaka, se razvija brzo od 1960-tih godina, a karakteriše ga nepoznavanje kamate kao cene novca.

Ključne reči: Komparativni bankarski sistemi, islamsko bankarstvo, bankarstvo zemalja u tranziciji, bankarstvo razvijenih, centralna banka, poslovne banke

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 3.1. Koji su osnovni modeli organizovanja banaka?
- 3.2. Koji je osnovni model evropske banke?
- 3.3. Kakve su karakteristike anglosaksonskih banaka?
- 3.4. Šta je specifično kod FED, CB SAD?
- 3.5. Koja je osnovna karakteristika islamskog bankarstva?
- 3.6. Šta je promenjeno kod CB razvijenih zemalja Evrope?
- 3.7. Kakva je razlika poslovnih banaka razvijenih zemalja SAD i Evrope?
- 3.8. Koje su osnovne aktivnosti u tranziciji bankarstva?
- 3.9. Karakteristike centralnog bankarstva tokom tranzicije?
- 3.10. Kakav je odnos bankarskih poslova i organizacije banaka u međunarodnom bankarstvu?
- 3.11. Kakve promene se vrše u bankama tokom krize?
- 3.12. Kakvi su pristupi informatizaciji banaka?
- 3.13. Kakva je bila struktura bankarskog sistema Srbije uoči tranzicije?
- 3.14. Koji su elementi procesa tranzicije finansijskog sistema?
- 3.15. Koje su prednosti i nedostaci dolaska inostranih banaka?
- 3.16. Šta je preuzimanje banaka?
- 3.17. Kakve su promene vlaničke strukture banaka vršene u Srbiji tokom tranzicije ?
- 3.18. Kakvo je iskustvo zemalja u tranziciji bankarskog sektora?
- 3.19. Kako se menja uloga centralne banke u procesu tranzicije?
- 3.20. Koji su najvažniji rezultati procesa tranzicije bankarskog sektora Srbije?
- 3.21. Da li je završen proces restrukturiranja domaćih banaka?
- 3.22. Koji je najozbiljniji problem domaćih banaka tokom krize?
- 3.23. Da li su i koje zemlje u tranziciji postale deo EMU?
- 3.24. Da li su sve zemlje koje su ispunile uslove konvergencije postale deo EMU?

4. MEĐUNARODNE I REGIONALNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE

Međunarodne finansijske institucije imaju veoma važnu ulogu u koordinaciji i regulisanju međunarodnih finansijskih tokova, a među njima najvažnije su grupa Svetske banke i Međunarodni monetarni fond. Integracija evropskog ekonomskog prostora dostigla je najviši stepen kroz stvaranje Evropske monetarne unije, sa jedinstvenom valutom i centralnom bankom.

Cilj učenja:

- Da studenti nauče osnovne informacije o međunarodnim bankarskim i finansijskim institucijama;
- Da znaju o nastanku, ciljevima, načinu funkcionisanja i organizaciji Međunarodnog monetarnog fonda i Grupe Svetske banke;
- Da nauče osnovne informacije o Evropskoj monetarnoj uniji, Evropskoj centralnoj banci i finansijskim institucijama vezanim za nju.

UVOD

Od početka svetske ekonomske krize još naglašenije nego ranije prisutno je negativno mišljenje šire javnosti o međunarodnim finansijskim institucijama, pre svih o MMF-u. Zemlje u razvoju ih posmatraju kao međunarodne žandarme koji nameću svoju volju u vođenju ekonomske politike, koja je uz to nepovoljna za nacionalne ekonomije i povećava njihovu zavisnost od međunarodnog kapitala. Javnost ih, s pravom, optužuje da snose deo odgovornosti za pojavu aktuelne krize. U svakom slučaju ove međunarodne institucije su se transformisale tokom decenija delovanja i umnogome odmakle od primarnih ideja postavljenih Bretonvudskim dogovorom. Za Srbiju i njenu nacionalnu ekonomiju naročito je važna Evropska unija i Evropska monetarna unija, kao grupacija sa kojom su uspostavljeni povlašćeni uslovi razmene i sa kojima se ostvaruje najveći deo trgovine robe i usluga.

MEĐUNARODNI MONETARNI FOND - MMF¹

Godine 1944. najrazvijenije zemalja inicirale su održavanje konferencije u Breton Vudsu (*Breton Woods, SAD*) sa ciljem da formulišu međunarodne finansijske institucije koje bi podstakle posleratni privredni razvoj i ekonomsku stabilnost na globalnom nivou, jer je kraj rata bio na vidiku. Tom prilikom dogovoreno je osnivanje **Međunarodnog monetarnog fonda, MMF (IMF – *International Monetary Fund*)**

1 O tome šire na sajtu: www.imf.org

i Međunarodne banke za obnovu i razvoj (IBRD – *International Bank for Reconstruction and Development*). Krajem naredne godine formiran je Međunarodni monetarni fond, a njegovo poslovanje je započeto tokom 1947. godine. Fond je uspostavljen uz osnovni zadatak opšteg organizovanja svetske privrede kroz međunarodnu monetarnu aktivnost (Salvatore, 2009.).

Slika 4.1. Sedište MMF u Vašingtonu

Osnovni ciljevi MMF-a su:

- unapređenje monetarne saradnje među zemljama,
- podsticanje spoljnotrgovinske razmene,
- kreiranje multilateralnog sistema plaćanja,
- devizna stabilnost i uspostavljanje pravila u deviznim aranžmanima,
- stabilnost deviznih kurseva i izbegavanje konkurentske devalvacije,
- ukidanje deviznih ograničenja,
- uspostavljanje *stand-by* rezervi i
- pomoć članicama u prevazilaženju platnobilansnih problema.

MMF vrši nadzor nad međunarodnim monetarnim sistemom u cilju njegovog efikasnog funkcionisanja. U Fond je učlanjeno 189 zemalja, njime upravljaju 24 izvršna direktora, ima oko 2.700 zaposlenih iz 148 zemalja. Ukupna vrednost kvota iznosi 668 mlrd USD², sa dopunskom mogućnošću vrednom 1.000 mlrd USD, zajmovi iznose 159 mlrd USD², a najveći zajmoprimci poslednjih godina su Grčka, Portugal, Ukrajina i Pakistan. Tehnička, savetodavna pomoć je obezbeđena za 125 zemalja³. Prilagođavajući se teškoćama proisteklim zbog svetske ekonomske krize MMF je povećao svoj kapacitet pozajmljivanja (Gorčić, Vuković, Mihaljčić, 2010.), uz dodatnu mogućnost korišćenja specifičnih vidova preventivne pomoći, dok je za najsiromašnije zemlje pomoć udvostručena (Todaro, Smith, 2006.).

2 Septembar 2016.godine.

3 2015. godine.

U organizacionom smislu MMF-om rukovodi Bord guvernera i Izvršni odbor, dok pojedinim organizacionim delovima rukovode direktori:

- regionalna odeljenja – afričko, azijsko i pacifičko odeljenje, evropsko, odeljenje za srednji istok i odeljenje zapadne hemisfere,
- funkcionalna i specijalna servisna odeljenja – pravno odeljenje, Institut MMF, razvojno, statističko i istraživačko odeljenje,
- informatika i veze – odeljenje za inostrane odnose, kancelarija fondova i tri regionalne kancelarije,
- servisi i podrške, administrativno, sekretarsko odeljenje, kompjuterski, jezički servis, investicioni poslovi.

Najviši organ rukovođenja MMF-a je **Bord guvernera**, koji čine predstavnici zemalja članica. Bord se sastaje samo jednom godišnje, sa ciljem analize monetarne i ekonomske sfere svetske privrede i usvajanja završnog računa i budžeta Fonda. Sednicama Borda predsedava **izvršni direktor MMF-a**⁴. Izvršni direktor je rukovodilac zaposlenih u MMF i predsedavajući Izvršnog odbora uz pomoć tri zamenika izvršnog direktora. On ne može biti guverner zemlje članice ili izvršni direktor. Preko godine Fondom upravlja **Izvršni odbor**, a čine ga 24 izvršna direktora, od kojih 5 imenuju zemlje sa najvećim kvotama, rukovođen od strane Borda i potpomognut od strane eksperata zaposlenih u MMF.

Specijalna prava vučenja (*Special Drawing Right, SDR*) predstavljaju obračunsku jedinicu, koja je ustanovljena 1969. godine, a MMF ih je prvi put distribuirao zemljama članicama sledeće godine. Ona zapravo predstavljaju knjigovodstvenu vrednost koju Fond stvara odobravanjem određenih iznosa na računu zemlje članice. Dakle, SDR predstavljaju ne stvarni već obračunski novac, ali se mogu koristiti za kupovinu konvertibilnih valuta.

Prilikom prvog uvođenja jedinica SDR vredela je 0.88671 grama čistog zlata i bila je jednaka vrednosti jednog USD. Ovaj odnos važio je do 1971. godine, kada je došlo do devalvacije dolara i suspendovanja njegove zamenjivosti (konvertibilnosti) za zlato (napuštanje zlatnog standarda). Od 1974. godine jedinica SDR se određuje prema korpi 16 najznačajnijih valuta zemalja članica, da bi se od 1981. godine broj valuta korišćenih za korpu sveo na pet i to: USD, DEM, Jen, FrF i GBF.

Kreditni potencijal MMF se formira na bazi uplaćenih kvota zemalja članica. Prilikom prijema svake zemlje određuje se kvota koja se zatim uplaćuje Fondu. Do 1972. godine zemlje članice uplaćivale su Fondu 25% kvote u zlatu, a 75% u nacionalnoj valuti, od kada umesto zlata uplaćuju specijalna prava vučenja, SDR ili konvertibilne valute. Iznos kvote svake pojedine zemlje se izračunava prema visini njenog BDP, veličini monetarnih rezervi kojima raspolaže, spoljnotrgovinskom i platnom bilansu i dodatnim indikatorima. Kvota je bitna za zemlju članicu, jer se njome utvrđuje glasačka snaga zemlje, pristup sredstvima MMF-a i učešće u alokaciji specijalnih prava

4 Od 2011. godine francuskinja Kristina Lagard je Izvršni direktor MMF.

vučenja. Najrazvijenijim zemljama (10 zemalja) pripada 55% od ukupnog obima kvota u Fondu, a ostatak čine kvote ostalih zemalja. Broj glasova kojima raspolaže zemlja zavisi od veličine kvote, odnosno učešća u kapitalu MMF-a. Svaka zemlja pri tom ima 250 glasova plus jedan glas na svakih 100.000 specijalnih prava vučenja.

MMF odobrava kratkoročne i srednjeročne kredite zemljama članicama za pre-vazilaženje platnobilansnih teškoća. Obim sredstava koje ima pravo da koristi zemlja članica zavisi od njenog učešća u kreditnom potencijalu Fonda. Sredstva pomoći se mogu koristiti direktnim vučenjem od Fonda ili putem *stand-by* aranžmana. **Direktno vučenje** se vrši kada zemlja kupuje valute drugih članica, plaćajući ih sopstvenom valutom. **Stand-by aranžmani** su krediti koji se odobravaju zemljama članicama uz određene uslove, prvenstveno vođenje odgovarajuće ekonomske politike. Ukoliko zemlja članica zatraži od Fonda sredstva u visini od 25% od svoje kvote takva se sredstva, ukoliko su potrebna za otklanjanje platnobilansnih teškoća, odobravaju automatski. Ukoliko međutim, zemlja članica zatraži sredstva u visini od 100% kvote potrebno je da Pismom o namerama uveri Fond da vodi ekonomsku politiku u skladu sa ciljevima MMF-a. U tom slučaju, u pravilu, Fond odobrava sredstva u vidu *stand-by* aranžmana i povlačenje ovih sredstava se vrši u tranšama, a zavisi od stepena izvršenja.

MMF tvrdi da EU treba da ponudi kredibilni program za dug Grčke (3.maj 2017, EURACTIV.com with AFP and Reuters)

Izvršna direktorka MMFa, Kristin Lagard, se na prolećnom zasjedanju MMF i Svetske banke u Vašingtonu založila za novi, kredibilni paket mera za Grčku od strane EU, pre nego što MMF obezbedi dodatno finansiranje.

Grčka je sa svojim kreditorima uspjela da postigne dogovor o dodatnim merama koje sadrže dopunske restrikcije penzija i poreza nakon višemesečnih pregovora. „Sada je neophodno da to ide paralelno sa kreiranjem kredibilne strategije održivog duga“, rekao je Pol Tomsen, šef departmana MMF za Evropu.

Grčka je sa inostranim kreditorima postigla 2.maja dogovor o paketu dodatnih reformskih mera, najavio je grčki ministar finansija, Euklid Cakalotos, pronasavši put za dalje finansiranje otplate duga. Iako je postignut dogovor Evropa je neodlučna da obezbedi dodatnu finansijsku pomoć, naročito Nemačka, pošto su dodatne koncesije nepopularne, naročito imajući u vidu predstojeće izbore u Nemačkoj u septembru.

Kompromis je neophodan kako bi se oslobodila tranša kredita Grčkoj koja treba da otplati oko 7 milijardi evra dospelih kredita u julu. MMF je spreman da se saglasi samo ukoliko Grčka ostvaruje zacrtane ciljeve. Pri tom su istakli saglasnost sa EU kakva je priroda potrebnih mera, što znači da je otplata duga održiva uz restruktuiranje i ocenjeno da su predložene fiskalne mere okrenute razvojnoj strategiji, jer podrazumevaju širenje poreske osnovice, uz sniženje poreskih stopa i sniženje troškova za penzije.

Zahtev za **povlačenje sredstava** od MMF zemlja članica može vršiti u sledećim slučajevima:

- U slučaju **strukturnih poremećaja** u proizvodnji, trgovini ili cenama, pri čemu može koristiti sredstva do visine od 140% kvote. To su tzv. proširene olakšice. Od 1986. godine odobravaju se tzv. olakšice za strukturno prilagođavanje – SAF (*Structural Adjustment Facility*). Ovi krediti se odobravaju na rok od deset godina uz *grace period* (odlaganje početka otplate) od pet godina i kamatnu stopu od 0.5%, a od 1987. godine i povećane olakšice za strukturno prilagođavanje ESAF (*Enchanced Structural Adjustment Facility*);
- U slučaju iznenadnog **pada izvoznih performansi** zemlja članica može zatražiti dopunska sredstva i to u vidu kompenzacionog finansiranja, koje su uvedene od 1963. godine (CCFF – *Compensatory and Contingency Financing Facility*). Na ovaj način se mogu koristiti sredstva do visine od 122% kvote, sa rokom od tri godine i tri meseca do pet godina, kada zemlja članica da doprinos odobrenom međunarodnom stoku zaliha;
- Olakšice za **finansiranje tampon zaliha** (*Buffer Stock Financing Facility*) su uvedene 1969. godine. Zemlja članica može da zatraži 45% kvote maksimalno, sa rokom povraćaja od tri do pet godina;
- U slučaju **deficita platnog bilansa**, koji je veći od sopstvene kvote u Fondu zemlja ima mogućnost za dodatne finansijske olakšice SFF (*Supplementary Financing Facility*), koje su uvedene 1979. godine. Počev od 1981. godine ove olakšice zamenjene su politikom uvećanog pristupa (*Enlarged Access Policy*) i u tom slučaju zemlji članici na raspolaganju može biti između 280 – 345% kvote.

Na odobrene kredite MMF zaračunava i naplaćuje kamatu koje se utvrđuje godišnje, a na sredstva iz dopuskog i proširenog finansiranja naplaćuje se tržišna kamatna stopa uvećana za administrativne troškove Fonda. Istorijski podaci pokazuju da se najveći deo odobrenih kredita odnosi na stand-by aranžmane, pri čemu je obim kredita u porastu.

SVETSKA BANKA - SB⁵

Grupu Svetske banke (WBG) čini pet institucija:

- Međunarodna banka za rekonstrukciju i razvoj (*International Bank for Reconstruction and Development, IBRD*),
- Međunarodno udruženje za razvoj (*The International Development Association, IDA*),
- Međunarodna finansijska korporacija (*International Finance Corporation - IFC*),
- Agencija za međunarodne investicione garancije (*The Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA*.) i

5 O tome šire na sajtu: www.worldbank.org

- Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (*International Center for Settlements Investments Disputes - ICSID*)

Termin Grupa Svetske banke (*World Bank Group, WBG*) podrazumeva svih pet institucija, dok se termin Svetska banka (*World Bank, WB*) posebno odnosi samo na dve od pet institucija, IBRD i IDA.

Slika 4.2. Sedište SB u Vašingtonu

Međunarodna banka za rekonstrukciju i razvoj, IBRD (*International Bank for Reconstruction and Development, IBRD*) osnovana je već 1945. godine sa prvobitnom idejom obnove ratom razorene Evrope. Bankom rukovodi predsednik Banke⁶. U IBRD je učlanjeno 189 zemalja, koje su istovremeno i akcionari Banke u skladu sa svojom ekonomskom snagom. Banka ima oko 10 hiljada zaposlenih sa preko 140 predstavništava u svetu. Ukupni zajmovi dostižu 298mlrd USD, odnosno godišnje 7,6 mlrd USD⁷. Cilj osnivanja Banke transformisan je u današnji cilj da se smanji siromaštvo u zemljama u razvoju i prvenstveno u najnerazvijenijim zemljama sveta i da se promoviše održivi razvoj. Ovako formulisanom cilju podređene su pozajmice, garancije, analitičke i savetodavne usluge Banke.

Međunarodno udruženje za razvoj, IDA (*The International Development Association, IDA*) osnovana je 1960. godine. Broji ukupno 173 zemalja članica⁸. Udruženje obezbeđuje pomoć za 77 najsiromašnije zemlje u svetu, od kojih je 39 u Africi. IDA realizuje finansijsku podršku pod vrlo povoljnim uslovima, sa niskim kamatnim stopama, dugačak period otplate, do 25-40 godina, uz takođe dug grejs period 5-10 godina (*grace period*, odlaganje početka otplate). Obezbeđuje i bespovratna sredstva (grantove) za zemlje koje su razvojno veoma ugrožene. IDA godišnje plasira sredstva za pomoć najsiromašnijim zemljama u visini od 19 mlrd USD, od čega je 13% bespovratna pomoć⁹.

Međunarodna finansijska korporacija, IFC (*International Finance Corporation, IFC*) je osnovan 1956. godine i ima **učlanjene** 184 zemlje. IFC podstiče ekonomski razvoj uglavnom kroz pomaganje privatnog sektora. Korporacija obezbeđuje pri tom investicije i konsultantske usluge, kroz portfolio investiranje, kreditiranje i podsticaje

6 Od 2012. godine Predsednik IBRD je korejanac Jim Yong Kim.

7 2016. godine.

8 2016.godine.

9 2015 godine.

u vidu likvidnih sredstava. Investicije IFC-a dostižu oko 19 mlrd USD godišnje¹⁰. U fokusu ovoj organizaciji su razvoj tržišne privrede, podsticanje zaštite životne sredine i održivi razvoj, infrastruktura, zdravstvo, obrazovanje i finansijska tržišta.

Agencija za međunarodne investicione garancije, MIGA (*The Multilateral Investment Guarantee Agency, MIGA.*) je osnovana 1988. godine, sa ciljem podsticanja razvoja kroz obezbeđenje garancija investitorima koji sredstva plasiraju u zemlje u razvoju. Ostvarene garancije dostižu 4,3 mlrd USD godišnje, uz ukupnu vrednost garancija od preko 14 mlrd USD¹¹.

Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (*International Center for Settlements Investments Disputes, ICSID*) je formiran 1966. godine i ima učlanjeno 161 zemlju¹². ICSID podstiče i ohrabruje inostrane direktne investitore pružajući usluge međunarodne arbitraže, stvarajući atmosferu poverenja i sigurnosti kroz rešavanje međusobnih sporova.

U nesigurnim vremenima, neophodna jasnija strategija Svetske banke, WB (Kumar R., 18. april 2017., <https://www.devex.com/news/in-uncertain-times-a-clearer-world-bank-strategy-emerges-90077>)

Prolećno zasedanje Svetske banke imalo je odjeka sličnih događanja poslednjih meseci, kao što su Bregzit, pobeda Trampa, populizam, protekcionizam, nacionalizam. Ova događanja teraju na razmišljanje kako da se osavremeni i prilagodi strategija WB.

Ovi izazovi mogli bi kristalizovati novu eru za Svetsku banku, koja po mnogim mišljenjima kao institucija gubi svrhu postojanja, pošto tokovi privatnog kapitala u svetu i rast novih rastućih ekonomija Kine, Brazila i Indije dovode u pitanje njeno dalje postojanje poslednje dve decenije. U prvom mandatu Džim Kim je pokušao da naglasak stave na nove izazove, kao što su pandemije, klimatske promene i izbeglice.

Nedavni izveštaj eksperata SB ukazuje na konfuziju u generalnu strategiji institucije koja zapošljava 15 hiljada ljudi. Ukazuje se takođe na minimiziranje glavnih ciljeva Banke u ostvarivanju razvojnih projekata i obezbeđivanju kredita.

Otuda je važna pozicija Džim Kima u drugom mandatu, koji nastoji da obezbedi jasniju, sveobuhvatnu strategiju Banke oslanjajući se na ukupan kredibilitet Banke, čak i po cenu suprotstavljanja zemljama glavnim donorima.

Svetska banka funkcioniše kao udruženje sa zemljama članicama kao akcionarima. Broj akcija koje poseduje jedna zemlja članica je obračunat na osnovu veličine i snage privrede pojedine zemlje. SAD su najveći pojedinačni akcionar sa 16% kvote, Japan sa 8%, Nemačka sa 5% Velika Britanija sa 4% i Francuska sa 4%. Preostale kvote su podeljene među zemljama članicama. Zemlje članice su predstavljene – zastupljene u Svetskoj banci kroz **Bord guvernera**. Po praviluto su nadležni ministri finansija ili

10 U 2016. godini.

11 2016. godine.

12 2016. godine.

razvoja. Guverneri su ovlašćeni za donošenje odluka u Svetskoj banci i sastaju se jednom godišnje. Bord guvernera prenosi svoja ovlašćenja za svakodnevno poslovanje Banke **izvršnim direktorima** koji su u Banci zaposleni. Pet najvećih akcionara imaju svoje izvršne direktore, dok su druge zemlje predstavljene sa ukupno 19 izvršnih direktora. Članice Svetske banke su predstavljene u Bordu guvernera - telu koje upravlja Bankom. Svaka zemlja članica nominuje jednog predstavnika, sa alternacijom. Mandat guvernera je pet godina. Snaga upravljanja bankom je koncentrisana u Bordu guvernera, a Bord guvernera delegira svoje pravo upravljanja na Izvršne direktore, koji rukovode svakodnevnom aktivnošću Banke. Guverneri odlučuju o prijemu i prestanku članstva u Banci, povećavaju i umanjuju kapital banke, određuju raspodelu dobiti, raspravljaju i odlučuju o finansijskim izveštajima i o drugim stvarima za koje svoje pravo upravljanja nisu delegirali izvršnim direktorima. Izvršni direktori sačinjavaju **Bord direktora Svetske banke**. Oni su odgovorni za rukovođenje Bankom preko godine. Bord direktora se sastoji od 24 direktora koji su izabrani ili postavljeni od zemalja članica ili grupe zemalja i Predsednika, koji je ujedno i predsedavajući. Po prvi put je narušena decenijska tradicija da **Predsednik Svetske banke** bude predstavnik SAD ili EU⁶. Četiri institucije Svetske banke - IBRD, IDA, IFC i MIGA imaju Bord izvršnih direktora.

Svetska banka pozajmljuje Srbiji 66 miliona evra da unapredi odgovor na prirodne katastrofe (4.maj 2017., SeeNews <https://seenews.com/news/world-bank-lends-serbia-661-mln-euro-to-improve-response-to-natural-disasters-567434>)

Svetska banka pozajmljuje Srbiji 66 miliona evra da pomogne u prevazilaženju teškoća izazvanih prirodnim katastrofama.

Politika upravljanja štetama od prirodnih katastrofa koju sprovodi Svetska banka kreirana je na osnovu iskustava ove organizacije iz drugih delova sveta. Kredit će Srbiji omogućiti da stvori neophodne fondove kao zaštitu za ove svrhe i da omogući podizanje institucionalne i zakonske infrastrukture, kako bi se smanjili zahtevi za intervencije iz budžeta i privatnog sektora u slučaju prirodnih katastrofa i otklanjanja njihovih negativnih posledica. Ovaj kredit će takođe omogućiti podizanje tehničkih kapaciteta za planiranje i implementaciju mera za otklanjanje posledica klimatskih promena.

EVROPSKA MONETARNA UNIJA, EMU

Regionalne ekonomske integracije su ubrzane nakon Drugog svetskog rata. **Evropska unija** je dobar primer takve integracije, koja u novije vreme prevazilazi ekonomski sadržaj i poprima elemente političke integracije evropskih zemalja. Ideja integrisanja evropskog ekonomskog prostora je prilično stara, međutim, svest o neophodnosti njene realizacije nastala je tek nakon suočavanja sa velikim ratnim razaranjima. Često se kao glavni razlog navodi težnja da se prevaziđe viševekovno rivalstvo velikih država, prvenstveno Francuske i Nemačke, što je često bio izvor prethodnih sukoba širih razmera.

Evropska ekonomska zajednica, EEZ formirana je na osnovu Pariskog ugovora 1951. godine. Za jačanje integracionih procesa naročito su važna načela tržišne ekonomije sadržana u Rimskom ugovoru iz 1957. godine o tri slobode: slobodi kretanja kapitala, slobodi otvaranja biznisa i slobodi pružanja usluga. Naporedo uz snaženje integracija vršene su promene propisa:

- Rimskim ugovorom iz 1957. uspostavljeno je **zajedničko tržište**, prešlo se na promenljive kurseve valuta, pošto je dolar prestao da bude zamjenjiv (konvertibilan) za zlato 1971. godine;
- „Belom knjigom“ iz 1985. godine definisano je usvajanje 282 zakona, kojima se u periodu do 1992. godine dovršava platforma za **jedinstveno tržište**;
- „Jedinstvenim evropskim aktom“ stvorene su pretpostavke za jedinstveno evropsko tržište;
- Sporazumom iz Mاستrihta 1992. godine stvoreni su temelji **Evropske ekonomske i monetarne unije** i
- Belom knjigom o pripremi pridruženih članica iz centralne i istočne Evrope za integraciju u EU.

Nakon Drugog svetskog rata zemlje zapadne Evrope su započele saradnju u monetarnoj oblasti donošenjem Sporazuma o intraevropskim plaćanjima. Pošto ovaj plan nije doneo očekivane efekte 1950. godine pristupilo se formiranju Evropske platne unije (*European Payment Union*), a pet godina kasnije počeo je da funkcioniše Evropski monetarni sporazum.

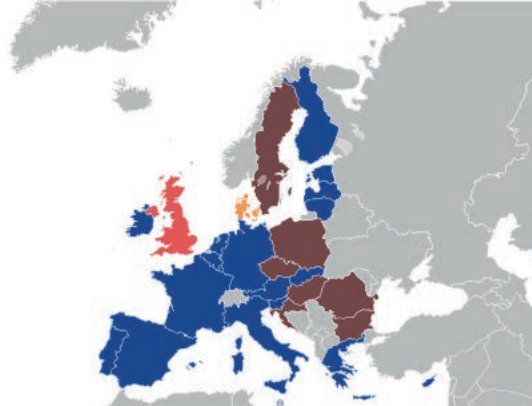
Evropski monetarni sistem (*European Monetary System, EMS*) lansiran je 1978. godine, a počeo da funkcioniše godinu kasnije, kada je stavljen van snage dogovor o promenljivosti valuta evropskih zemalja. Ovo je bilo neophodno pošto su tokom funkcionisanja prethodnog sistema ispoljene brojne slabosti: nepostojanje institucionalnih mogućnosti za intervenciju kod dostignute gornje granice, nepostojanje finansijskih izvora za pomoć u odbrani deviznih kurseva i fluktuiranje kurseva iznad gornje granice u praksi. Stvaranje EMS-a imalo je za svrhu rešavanje problema rastućih deficita platnog bilansa, međunarodne nelikvidnosti i nestabilnosti valuta. Ti problemi su se javili u periodu posle prestanka važenja BrettonWood-skog sistema deviznih kurseva 1971. godine, jer je zbog sve većih problema sistem fiksni devizni kurs bivao sve manje efikasan, pa je bilo neminovno da bude napušten. Najvažniji ciljevi uspostavljanja EMS-a su bili: odbrana stabilnosti valuta članica EEZ i jačanje integracija, poboljšanje ekonomskih performansi i podizanje standarda stanovništva.

Baza za efikasno funkcionisanje Evropskog monetarnog sistema bili su: obezbeđenje kreditnih olakšica i finansijske pomoći zemljama u problemima platnog bilansa, transfer finansijskih resursa iz razvijenijih članica u manje razvijene zemlje i efikasno delovanje mehanizma promenljivih deviznih kurseva.

Evropska valutna jedinica – ECU (*European Payment Unit*) nastala je iz evropske obračunske jedinice EUA (*European Unit of Account*), koja je uvedena 1975. godine. Uvođenje Evropske valutne jedinice bilo je od velikog značaja i imalo je za cilj stvaranje zone monetarne stabilnosti. ECU je bio sličan Specijalnim pravima vučenja kod MMF,

s tim što je obuhvatao korpu valuta svih zemalja Evropske zajednice, pri čemu je njihov ponder bio definisan u zavisnosti od snage pojedinačne ekonomije koja je merena: visinom BDP-a, obimom spoljne trgovine i kvote zemlje u evropskom sistemu kratkoročne podrške. Ponder se kretao od 0.54% za GRD (grčku drahmu), 0.72% za Portugalski esku, do 32.02 % za DEM (nemačku marku) i 20.37% za FrF (francuski franak).

Slika 4.3. Područje EMU

Monetarna unija je jedinstveno valutno područje nastalo od više nacionalnih valutnih područja, koje uključuje sledeće elemente: **jedinstvenu centralnu banku, jedinstvenu valutu i jedinstvenu monetarnu politiku**. Sporazumom iz Mاستrihta prihvaćen je program formiranja **Evropske monetarne unije, EMU**, što je bio najsloženiji korak u ostvarivanju pune ekonomske integracije zemalja članica. Jedinstveno unutrašnje tržište predstavljalo je osnovu za prelazak na viši nivo integracije, ekonomsku i monetarnu uniju.

Ekonomске koristi od formiranja EMU najviše se ogledaju u sledećem (Salvatore, 2009.) :

- jedinstvena valuta anulira troškove konverzije valuta zemalja članica (procenjeno 0.5% BDP Evropske unije) i
- ukida rizik fluktuacija deviznih kurseva, domaćih i svetskih, na unutrašnju trgovinu EU.

Međutim, formiranje Monetarne unije istovremeno ima **negativne posledice**:

- odricanje od monetarnog suvereniteta zemalja članica,
- ograničena mogućnost samostalnog vođenja fiskalne politike, što otežava vođenje ukupne ekonomske politike.

Evropska monetarna unija je formirana kroz nekoliko faza:

I faza- 1990 - 1993. -stvaranje jedinstvenog finansijskog tržišta, puna liberalizacija kretanja kapitala unutar Zajednice. Sporazum o Evropskoj uniji potpisan je februara 1992. godine u Mاستrihtu, a nakon ratifikacije Sporazuma na nacionalnom nivou stupio je na snagu novembra 1993. godine;

II faza – 1993 -1997(1999.) -formiranje **Evropskog monetarnog instituta (EMI)** januara 1994. godine, kao prelazne institucije. EMI nije imao ovlašćenja da vodi monetarnu politiku EU, ni za devizne intervencije. EMI je bio posvećen jačanju saradnje između centralnih banaka i koordinaciji monetarnih politika, kao i pripremama za uspostavljanje evropskog sistema centralnih banaka (ESCB).

III faza- uvođenje jedinstvene valute, uz vođenje jedinstvene monetarne politike i intervencije na deviznom tržištu od strane ESCB.

Slika 4.4. Tri faze ekonomske i monetarne unije, EMU

Ugovorom iz Mاستrihta su definisani **kriterijumi konvergencije** – uslovi koje zemlja (nacionalna ekonomija) treba da ispuni za ulazak u monetarnu uniju:

- **stabilnost cena** – inflacija do 1,5 procentnih poena iznad proseka tri zemlje članice sa najnižom inflacijom;
- **godišnji budžetski deficit** do 3% BDP;
- **ukupan javni dug** do 60% BDP;
- **dugoročna kamatna stopa** do 2 procentna poena iznad proseka kamatnih stopa u tri zemlje sa najnižom kamatnom stopom i
- **stabilan devizni kurs** (u granicama dozvoljenih fluktuacija) i posebno, da nije devalvirala valutu u prethodne dve godine.

Iako do 1997. godine nijedna zemlja članica nije ispunjavala predviđene uslove, u maju 1998. godine analiza je pokazala, a Savet ministara usvojio odluku, da se 11 zemalja članica kvalifikovalo za EMU: **Belgija, Nemačka, Španija, Francuska, Irska, Italija, Luksemburg, Holandija, Austrija, Portugal i Finska**. Grčka se pridružila EMU 2001. godine, dok su Danska i Velika Britanija zadržale pravo da ne učestvuju u trećoj fazi. Švedska nije ispunila uslov stabilnosti kursa. Kasnije zemlje članice EMU postale su **Slovenija, Kipar, Malta, Slovačka, Litvanija, Letonija i Estonija**.

U decembru 1995. doneta je odluka da **jedinstvena valuta Evropske monetarne unije bude EVRO**, koji je uveden u tri etape:

I etapa je počela 1998. godine, sa ispunjavanjem **uslova konvergencije**;

II etapa je počela januara 1999. godine **fiksiranjem deviznih kursa** i određenjem referentnog kursa EVR-a prema dolaru za 1,16675 dolara za jedan EVRO;

III etapa je započela januara 2002. godine, kada je nakon dvogodišnjeg perioda funkcionisanja kao elektronskog novca, emisijom kovanica i banknota **EVRO uveden u upotrebu**.

Sistem platnog prometa EMU, TARGET su razvile ECB i centralne banke zemalja članica EU kao sistem za međusobno bruto poravnanje u realnom vremenu (*real time gross settlement, RTGS*) na bazi plaćanja u evrima. On se sastoji od nacionalnih RTGS sistema i mehanizma platnog prometa ECB, koji su povezani tako da pružaju jedinstvenu osnovu za obradu svih plaćanja u evrima. Ciljevi TARGET-a su: obezbeđivanje sigurnog i pouzdanog mehanizma za plaćanje van zemlje na osnovu RTGS sistema, povećanje efikasnosti platnog prometa među zemljama članicama EU i lakše sprovođenje monetarne politike ESCB i novčanog tržišta evra. Sistem funkcioniše u realnom vremenu, što omogućava veoma brzu realizaciju plaćanja. On se koristi za plaćanja među zemljama članicama EMU i za plaćanja sa drugim zemljama EU koje nisu članice EMU.

EVROPSKA CENTRALNA BANKA, ECB¹³

Evropski sistem centralnih banaka, ESCB čine centralne banke svih članica EU i ECB. ESCB je stub monetarne vlasti koji utvrđuje okvire monetarnih agregata, odnosno formuliše i sprovodi monetarnu politiku i primenjuje instrumente monetarne politike, uključujući i politiku kamatnih stopa. Zadatak je takođe upravljanje deviznim rezervama zemalja

članica, unapređenje platnog prometa i nadzor nad poslovanjem banaka i drugih finansijskih institucija.

Evropska centralna banka (*European Central Bank, ECB*) je centralna banka zemalja članica EMU (Evrozona)¹⁴. Formirana je 1998. godine, a njeno sedište je u Frankfurtu na Majni. Osnovni cilj ECB je održavanje cenovne stabilnosti u evrozoni (područje EMU). Cilj se svodi na održavanje inflacije ispod ili blizu 2% u srednjem roku, iako to nije izričito definisano Statutom ECB. Evropska centralna banka predstavlja Evropski sistem centralnih banaka u oblasti međunarodne saradnje. U međunarodnim monetarnim institucijama učestvuje ECB i, uz njenu saglasnost, nacionalne centralne banke.

ECB i nacionalne centralne banke su nezavisne u izvršavanju svojih zadataka i ovlašćenja. One ne mogu tražiti niti prihvatati instrukcije organa i tela EU, od vlada država članica ili druge organizacije. Teorijski i praktično nezavisnost ECB počiva na institucionalnim okvirima jedinstvene monetarne politike EMU. Finansijski aranžmani ECB se obavljaju odvojeno od aranžmana EU. ECB ima sopstveni budžet koji se popunjava od strane centralnih nacionalnih banaka.

13 O tome šire na sajtu: <https://www.ecb.europa.eu>

14 U 2016. je 19 zemalja članica EMU.

Grafikon 4.1. Inflacija u evrozoni

Izvor: ECB

ECB je pravno lice i u svakoj državi članici ima najšira pravna ovlašćenja koja nacionalno pravo priznaje pravnim licima. Početni kapital ECB je bio 5 mlrd EUR koji su uplatile članice ESCB. Obračun za utvrđivanje učešća u osnivačkom kapitalu bio je zasnovan na učešću pojedinačne zemlje u ukupnom BDP i stanovništvu EU. Svaka zemlja članica takođe učestvuje u formiranju deviznih rezervi ECB do ukupnog iznosa od 50 mlrd evra. Organi odlučivanja ECB¹⁵ upravljaju zapravo Evropskim sistemom centralnih banaka. **Organi upravljanja ECB su: Savet guvernera i Izvršni odbor.**

Savet guvernera ECB čine članovi Izvršnog odbora (6) i guverneri nacionalnih centralnih banaka članica EMU. Glasačka snaga guvernera odražava upisani kapital zemlje u ECB. Savet guvernera utvrđuje pravce i odlučuje pri sprovođenju zadataka ECB. IO kreira i definiše monetarnu politiku, po potrebi srednjeročne monetarne ciljeve, ključne kamatne stope i rezerve. Savet se sastaje obično dva puta mesečno.

Izvršni odbor ECB čine : predsednik, potpredsednik i četiri člana, koje imenuju vlade država članica. Odgovoran je za tekuće poslovanje ECB, realizuje monetarnu politiku u skladu sa smernicama i odlukama guvernera i daje potrebna uputstva centralnim bankama. Članovi Izvršnog odbora ne mogu biti ponovo birani na ovu funkciju, a biraju se na period od pet godina i ne mogu biti smenjeni, osim zbog nekompetentnosti ili ozbiljne zloupotrebe.

Generalni savet ECB čine predsednik ECB, potpredsednik ECB i guverneri zemalja članica. Ovaj savet se može oceniti kao tranziciono telo, koje preduzima zadatke koje dobija od EMI, a koji su predviđeni za treću fazu EMU imajući u vidu da sve zemlje članice EU nisu istovremeno prihvatile članstvo u EMU. On istovremeno ima i save-todavnu ulogu u odnosu na ECB, prikuplja statističke informacije, priprema godišnje izveštaje, priprema standarde i pravila za računovodstveno izveštavanje centralnih banaka i priprema određivanje odnosa kursa.

15 Predsednik ECB je italijan Mario Dragi od 2011. godine.

Nacionalne centralne banke članica EMU su prenele svoja ovlašćenja na ECB u kreiranju i vođenju monetarne politike i deluju u skladu sa smernicama i uputstvima ECB. ESCB, ECB i nacionalne centralne banke mogu u cilju ostvarivanja ciljeva monetarne politike da:

- intervenišu na finansijskom tržištu direktnom kupovinom i prodajom (promptno i na termin) ili u skladu sa sporazumom o naknadnom otkupu odobravanjem i uzimanjem na zajam potraživanja i drugih instrumenata;
- obavljaju kreditne operacije sa kreditnim institucijama i drugim učesnicima na tržištu, uz odgovarajuća sredstva za obezbeđenje.

ECB utvrđuje osnovne principe kreditnih operacija na otvorenom tržištu koje sama obavlja ili koje obavljaju nacionalne centralne banke, uključujući i uslove pod kojim mogu da izvršavaju te operacije (Mishkin, 2010.). Ona je ovlašćena da nacionalnim centralnim bankama naloži držanje minimalnih rezervi kod ECB i nacionanih centralnih banaka.

ECB i nacionalne centralne banke mogu da:

- uspostave odnose sa centralnim bankama i drugim finansijskim institucijama trećih zemalja i u slučaju potrebe sa međunarodnim organizacijama;
- kupuju i prodaju promptno i na termin sve kategorije devizne aktive i plemenitih metala i da njima upravljaju;
- da obavljaju sve vrste bankarskih operacija sa trećim zemljama i međunarodnim organizacijama uključujući operacije odobravanja i uzimanja zajmova.

ECB i nacionalne centralne banke mogu da odobravaju olakšice, a ECB može da donosi propise kojima obezbeđuje efikasan sistem kompenzacija i platni sistem u okviru EU i sa trećim zemljama.

Tokom **svetske finansijske krize** ECB je bila suočena sa veoma ozbiljnim problemima. Neposredno nakon vrhunca krize u septembru 2008. godine, ECB je bila u ulozi „poslednje odstupnice likvidnosti“ i upumpavanjem velike količine svežeg novca (16 hiljada mlrd evra) **spašavala ugroženu likvidnost finansijskog sistema**, jer poslovne banke nisu bile spremne da zbog opasnosti od tzv. domino efekta¹⁶ pozajmljuju novac jedne drugima. Banke koje su bile suočene sa velikim gubicima i nenaplativim potraživanjima spašavane su preuzimanjem sumnjivih i nenaplativih potraživanja i delimičnom nacionalizacijom.

Pošto je finansijska kriza prerasla u recesiju realnog sektora ECB je reagovala promenom profila monetarne politike ka ekspanzivnoj preko **snižavanja dugoročnih kamatnih stopa** (na stope bliske nuli), kako bi stimulisala ekonomski oporavak. Najveći problem sa kojim se ECB suočila poslednjih godina je kriza javnog duga u nizu zemalja, uključujući članice EMU, Portugal, Irsku, Grčku, Španiju i Italiju. ECB je najpre intervenisala kupovinom državnih HOV, kasnije i preuzimanjem loše i nenaplative aktive banaka iz ovih zemalja u svoje bilanse, što je od strane jačih i stabilnijih zemalja članica EMU kritikovano kao monetizacija sa sigurnim inflatornim dejstvom. ECB je insistirala na prilagođavanju politike javnih rashoda u pogođenim zemljama obezbeđivanjem dovoljnih prihoda za servisiranje javnog duga i snižavanjem državnih rashoda.

16 Domino efekat – opasnost od masovnog bankrota poslovnih banaka.

Sredinom 2010. godine osnovan je Fond za finansijsku stabilnost (*European Financial Stability Facility, EFSF*) u cilju zaštite finansijske stabilnosti evrozone obezbeđivanjem finansijske podrške članicama. Njime je predviđena mogućnost: kreditiranja zemalja u problemima, intervenisanja na primarnom i sekundarnom tržištu dugova, reagovanja na bazi programa predupređivanja problema i rekapitalizacije finansijskih institucija kroz kredite vladama. Osim toga ECB je preduzela otkup javnih dugova zemalja u problemima. Za ove svrhe krajem 2010. godine ECB je donela odluku o dupliranju kapitala, dokapitalizacijom od 2 hiljade mlrd evra.

Evropska banka doštampava milijarde evra (T. Vujić. www.politika.rs/sr/clanak/.../Evropska-centralna-banka-dostampava-milijarde-evra, 9.decembar 2016.)

ECB uvodi dvofazni program kupovine evropskih hartija od vrednosti do kraja 2017. godine, što je izazvalo iznenađenje na berzama.

Evropska centralna banka, ECB, doštampaće najmanje 780 milijardi evra do decembra 2017. godine ne bi li dodatno podstakla oživljavanje privrede i rast inflacije u evrozoni. Ukoliko situacija u 2017. godini bude iziskivala drugačije ECB će povećati obim svežeg novca u finansijskom sistemu i nastaviti sa praksom usijavanja kovnice novca i nakon kraja iduće godine. Ove neočekivane odluke ECB iznenadile su juče svetska finansijska tržišta koja su očekivala skoriji kraj nekonvencionalnog programa podsticaja privrede monetarne unije u koji je ECB inače već uložila preko 1,4 biliona (hiljade milijardi) evra sa prilično skromnim ekonomskim i inflatornim rezultatima.

Da podsetimo, program doštampavanja evra kao nekonvencionalne mere za borbu protiv posustalog privrednog rasta i anemične inflacije uveden je marta 2016. godine sa zvaničnom najavom da bi u martu 2017. godine trebalo da bude okončan proces zasipanja finansijskog tržišta Evrope jeftinim novcem u obimu od 80 milijardi mesečno. I pored novčanog rafala ECB evrozona je u drugom i trećem kvartalu 2016. godine ostvarila, po Mariju Dragiju, predsedniku ECB „postojani rast“ od 0,3%, dok je inflacija u novembru iznosila 0,5%.

ECB je dugo godina, najviše pod pritiskom Nemačke, odbijala da koristi **nestandardne mere ekspanzivne monetarne politike za oporavak privrede**, za razliku od FED, BoE (*Bank of England*, Banke Engleske) i CB Japana, koje su svesno dugoročno vodile, ekspanzivnu monetarnu politiku pod firmom nestandardnih mera (*money easing policy*). Konačno, početkom 2015. godine suočena sa recesijom i gotovo nultom inflacijom ECB je, uprkos protivljenju Nemačke, izglasala program kupovine državnih HOV u periodu od marta 2015. do septembra 2016., a po potrebi i dalje, kojim će svakog meseca biti kupljeno 60 milijardi evra HOV, drugim rečima novčana emisija u istom iznosu. Program monetarne ekspanzije je čak proširen na obim od 80 mlrd evra svežeg novca mesečno, uz snižavanje kamatnih stopa na bliske nuli, a kod kamatnih stopa na držanje novca poslovnih banaka na računima kod ECB je uvedena negativna kamatna stopa, kako bi poslovne banke bile naterane da što više kredita plasiraju.

Treba li ECB da okonča kvantitativno popuštanje (Financial Times, 1.maj 2017., H.W. Steenis)

Stabilan privredni oporavak i rast inflacije u evrozoni znače da je došlo vreme da se pokrene jedno važno pitanje – kako da se na elegantan način stavi tačka na vanredne mere monetarne politike.

Malo je intervencija u istoriji centralnih banaka koje su bile tako dramatične kao ona kada je ECB povećala svoj bilans stanja na preko 4 hiljade milijardi (biliona) evra da bi pomogla posrnuloj privredi evrozone. Stabilan privredni oporavak i rast inflacije u ovoj zoni znače da je došlo vreme da se pokrene važno pitanje zaustavljanja takve politike. ECB je uspela da skoro bez ičije pomoći odbrani evrozonu od deflacije i spreči propast evra, što je bio zaista herkulovski podvig, ali je taj uspeh doveo i do brojnih poremećaja. Prelaz iz deflacije u inflaciju mogao bi uslediti brže nego što se očekuje i stoga je neophodno da ECB preispita izlaznu strategiju za svoju nekonvencionalnu i ekspanzivnu monetarnu politiku.

Tržišta polaze od pretpostavke da će ECB ići stopama FED. Najpre smanjiti razmere kupovine aktive, zatim podići kamatne stope, a tek nakon toga vrlo postupno pozabaviti se pitanjem bilansa stanja od četiri biliona evra. Takva procedura bi se mogla pokazati previše sporom i postepena ako bi privredni oporavak i inflatorni pritisci osetno ojačali. Osim toga, SAD nikad nisu eksperimentisale s negativnim kamatnim stopama, što je verovatno najveća greška u monetarnoj politici jedne centralne banke od izbijanja finansijske krize. Kamatne stope u evrozoni su trenutno negativne, a njihovo podizanje bi bilo ne samo izvodljivo već zapravo i korisno za ECB, pre nego što donese odluku o prestanku kupovine državnih obveznica.

Već je poznato da su se negativne kamatne stope pokazale kao izuzetno štetne po zaradu banaka, kao i u širem smislu, po poverenju u celokupan bankarski sistem. Drugo, kombinacija fiskalne i monetarne politike tzv. policy mix, mogla bi da postane neuravnotežena. Treće, trenutno izgleda verovatno da će FED podizati referentnu kamatnu stopu tri puta tokom 2017. godine. Ako ECB ne počne da podiže svoje kamatne stope u skladu sa tim razlike u kamatnim stopama će se ozbiljno povećati, sa neminovnim posledicama na odnose valuta. Četvrto, ako bi se rešilo pitanje negativnih kamatnih stopa to bi takođe imalo pozitivan efekat po poverenje u celokupan bankarski sistem.

EVROPSKA INVESTICIONA BANKA, EIB¹⁷

Evropska investiciona banka (*European Investment Bank*), čija je centrala u Luksemburgu, osnovana je Rimskim ugovorom iz 1957. godine, kao nezavisna finansijska institucija za podršku ekonomskim politikama EU, sa ciljem

da finansira investicije koje jačaju integracione procese u Evropi. Evropska investiciona banka obezbeđuje podsticaje za stvaranje zajedničkog tržišta i zajedničkog razvoja. U 2000. godini doneta je odluka o formiranju Evropskog investicionog fonda (*European Investment Fund, EIF*), koji sa EIB sačinjava EIB grupu.

17 O tome šire na sajtu: www.eib.org

Pošto sredstva finansijskog potencijala prikuplja pozajmicama na tržištu kapitala prvenstveno a manje iz sredstava Budžeta EU, EIB obezbeđuje nezavisnost u donošenju odluka u odnosu na institucije EU. Uz to struktura upravljanja i kontrole EIB reflektuju njenu nezavisnost i dopušta joj nezavisnost u odlučivanju. Akcionari EIB su zemlje članice EU. Učešće svake pojedinačne zemlje je formulisano po osnovu njene ekonomske snage u okviru EU. Ukupni kapital EIB dostiže 243 mlrd evra.

Strukturu upravljačkih tela EIB čine: **Bord guvernera, Bord direktora, Menadžment komitet i Revizorski komitet**. Bord guvernera se sastoji od ministara zemalja članica, obično ministara finansija, zadužen je za definisanje kreditne politike, prihvatanje godišnjih bilansa, odlučivanje o kreditiranju van EU i o povećanju kapitala i bira članove Borda direktora. Bord direktora odlučuje o kreditima, garancijama i pozajmicama. Čine ga 26 direktora, predstavnika zemalja, plus predstavnik EU. Organizacione jedinice EIB su direktorati i odeljenja: generalni sekretarijat, odeljenje za kreditiranje, Direktorat finansija, Direktorat za projekte, Direktorat za upravljanje rizikom, Kadrovsko odeljenje, generalni inspektorat i Savetnički komitet.

EIB prukuplja sredstva sa tržišta kapitala i oslanja se takođe na sopstvena sredstva. Odobrava zajmove i garancije na neprofitnoj osnovi svim sektorima privrede. EIB olakšava mobilizaciju kapitala unutar EU i omogućava priliv kapitala van EU. Finansira projekte koji se realizuju u manje razvijenim regionima i projekte za modernizaciju infrastrukture zemalja članica. Prioritetni su sledeći projekti:

- programi razvoja manje razvijenih regiona,
- projekti unapređenja saobraćajne i telekomunikacione infrastrukture,
- projekti zaštite životne sredine i unapređenja kvaliteta života,
- projekti u oblasti energetike,
- podsticajne razvoja malih i srednjih preduzeća,
- projekti za restrukturiranje kompanija ili pokretanje novih delatnosti prouzrokovanih postepenim uspostavljanjem zajedničkog tržišta,
- projekti od zajedničkog interesa za više država članica.

EIB pomaže finansiranje investicionih programa uz učešće strukturnih fondova i drugih finansijskih instrumenata EU. Odobrava kredite za privatne i javne industrijske projekte i projekte infrastrukture u Evropi, kao i preko sedamdeset zemalja koje su povezane sa EU, a koji su usmereni na jačanje održivog rasta i jačanje napora za ostvarivanje stabilnosti i mira u nekoliko važnih regiona.

Za razliku od drugih bankarskih i finansijskih institucija EIB ne upravlja finansijskim resursima na bazi prikupljanja depozita ili tekućih računa, već prikuplja finansijske resurse na svetskom tržištu kapitala, a posluje kao neprofitna institucija. Osnovu kreditnog potencijala Banke čine: upisani kapital zemalja članica i prihodi od obveznica koje su plasirane na međunarodnom tržištu kapitala.

EIB ima plasiranih kredita u iznosu od ukupno 458 mlrd evra¹⁸. EIB vrši finansiranje kroz kredite, odobravanje garancija, mikrorfinansiranje malih i srednjih preduzeća i portfolio investicije. Dodatno, EIB obezbeđuje finansijsku podršku preko sredstava

18 Krajem 2015. godine.

odobrenih iz budžeta EU i za konsultantske usluge. EIB finansira velike projekte (iznad 25 mil EUR pojedinačno) putem pojedinačnih zajmova direktno sa njihovim nosiocima, a mala i srednje investicije podržava indirektno putem globalnih zajmova koji postaju operativni preko 130 banaka koje posluju na nacionalnom i regionalnom nivou. Sredstva EIB ne mogu preći 50% troškova projekta, a mogu biti korišćena u kombinaciji sa nacionalnom pomoći ili pomoći EU. EIB ne odobrava olakšice na kamate, ali te olakšice je moguće da obezbedi neka druga institucija. Banka odobrava kredite i daje garancije i to najčešće u oblasti saobraćaja, telekomunikacija, prenosnih sistema i sl. Krediti se odobravaju sa rokom od 6 do 20 godina, uz kamatnu stopu koja se određuje u odnosu na tržišnu kamatnu stopu na emitovane obveznice Banke.

Dubravka Negre: Do sada je u Srbiju uloženo oko 150 miliona evra iz EIB (<https://www.energetskiportal.rs/dubravka-negre-do-sada-je-u-srbiji-ulozeno-oko-150-miliona-evra>)

Prema svim pokazateljima 2015. godina bila je rekordna po investicijama EIB u klimatske projekte, a ukupan iznos premašuje 20 milijardi evra. U svim dokumentima ili na interaktivnim portalima institucija Evropske unije fraza „da su klimatske promene najveći izazov čovečanstva“, je nezaobilazna.

EIB je institucija koja na najdirektniji mogući način učestvuje u borbi protiv klimatskih promena i finansira konkretne projekte. EIB je investiciona institucija koja je formirana 1958. godine i koju su osnovale članice Evropske unije. Blisko sarađuje sa svim institucijama EU. Sedište se nalazi u Luksemburgu, banka ima oko 2.900 zaposlenih i pored projekata u okviru EU sarađuje sa blizu 150 zemalja koje nisu članice EU. Te države dobijaju oko 10 odsto ukupnog fonda EIB.

EIB podržava investicijama održive projekte u više od 160 zemalja, a potpomaže i privatno finansiranje za klimatske aktivnosti, ohrabruje druge da budu uključeni u dugoročne investicije. U 2015. godini je obezbeđen najveći obim investicija u ove svrhe, što čini 27% ukupnih kredita EIB ili 20,7 milijardi evra.

EIB je u Srbiju do sada investirala oko 80 miliona evra kroz Fond za zeleni razvoj (*Green for Growth Fund*), između ostalog u hidroelektrane ili vertoparkove, kao i solarne elektrane, elektrane na biogas, biomasu i geotermalne izvore. Osim toga u energetiku Srbije uloženo je oko 150 miliona evra, istakla je na kraju Dubravka Negre, šef kancelarije EIB za jugoistočnu Evropu.

Saradnja Srbije sa EIB obnovljena je u periodu tranzicije i od tada je EIB odobrila zajmova u vrednosti od oko 4,5 mlrd evra, pretežno za obnovu i izgradnju saobraćajne infrastrukture i za MSP sektor¹⁹ (samo za MSP oko 395 miliona evra). Aktuelne su kreditne linije za MSP, obnovljive izvore energije, rehabilitaciju putne infrastrukture i obnovu Kraljeva, nakon zemljotresa.

19 Sektor malih u srednjih preduzeća.

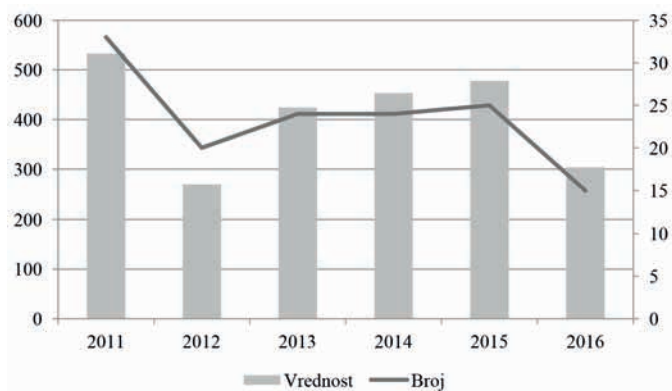

Evropska banka za obnovu i razvoj (*European Bank for Reconstruction and Development, EBRD*) je osnovana je 1991. godine. Sedište EBRD je u Londonu. Cilj osnivanja je podrška procesu

tranzicije u tržišnu privredu i promocija privatnog sektora i preduzetničke inicijative u zemljama centralne i istočne Evrope, kao i njihovo uključivanje na međunarodno tržište. U EBRD je učlanjeno 65 zemalja, uz EU i EIB. Akcionari EBRD su EU, EIB i zemlje članice. Glasačka snaga pojedinačne zemlje članice je u srazmeri sa brojem posedovanih akcija. Početni kapital EBRD iznosio je 10 mlrd ECU, a u aprilu 1996. godine taj iznos je dupliran. EBRD izvore sredstava za plasmane obezbeđuje na svet-skom tržištu kapitala.

Najviši organ upravljanja je **Bord guvernera** Banke i čine ga predstavnici zemalja članica, po pravilu ministri finansija ili njihov ekvivalent. Svoja ovlašćenja Bord guvernera prenosi **Bordu direktora**, koji vodi svakodnevno poslovanje i sprovodi politiku. Predsednik Banke na osnovu smernica Borda direktora upravlja radom Banke. Organizacionu strukturu EBRD po poslovima čine sledeće organizacione jedinice: bankarstvo, finansije, risk menadžment, kadrovi, generalni sekretarijat, interna kontrola i revizija i ekonomska analitika.

Grafikon 4.2. EBRD i Srbija
(vrednost mil evra, leva skala, broj projekata, desna)

Izvor: EBRD

EBRD pruža pomoć privredama u tranziciji u sprovođenju strukturnih ekonomskih reformi, uključujući liberalizaciju, decentralizaciju i privatizaciju. To takođe uključuje podsticanje razvoja privatnog sektora, jačanje finansijskih institucija i pravne države i razvoj infrastrukture neophodne za podršku razvoja tržišne privrede u celini. EBRD odobrava kredite pretežno MSP, doprinoseći efikasnom obavljanju procesa privatizacije.

20 O tome šire na sajtu: www.ebrd.org

Banka daje garancije i savete prilikom ulaganja kapitala. EBRD ulaže direktno ili preko finansijskih posrednika u kapital kompanija, pruža garancije, lizing usluge, finansira spoljnotrgovinsku razmenu i pruža konsalting usluge.

EBRD je Srbiji kao zemlji u tranziciji od 2001. godine pružila podršku u 206 projekata, ukupne vrednosti investicija od 4,3 mlrd evra, od čega je oko 40% investiranje u privatni sektor. U toku je realizacija 102 projekta u Srbiji, sa ukupno 2,1 mlrd evra sredstava koja se investiraju, pri čemu je struktura investija sledeća: 17% u energetiku, 24% u finansijske institucije, 21% u industriju, trgovinu i poljoprivredu i 38% u infrastrukturu²¹. Osim ulaganja EBRD je prisutna sa savetodavnim uslugama.

Rezime poglavlja: Međunarodni monetarni fond i Svetska banka formirani su na osnovu međunarodnog dogovora koji je postignut krajem Drugog svetskog rata, sa ciljem uspostavljanja funkcionalnog međunarodnog monetarnog poretka i obnove ratom razrušene privrede. Najveći broj zemalja iz međunarodne zajednice učlanjen je u ove finansijske institucije, čiji su ciljevi vremenom transformisani i postali složeni, kao i pomoć koju pružaju zemljama članicama. Posebno važan za Srbiju i druge zemlje u tranziciji i razvoju je sistem Svetske banke, čiji je cilj unapređenje potencijala za razvoj ovih zemalja. Evropska monetarna unija, koja je nastala u više faza u složenom i dugotrajnom procesu, predstavlja vrhunac koordinacije i harmonizacije evropskih ekonomskih integracija. Osmišljavanje i implementacija jedinstvene monetarne, kamatne i devizne politike je zadatak Evropske centralne banke. ECB predstavlja primer uspešne i nezavisne centralne banke, sa stanovišta zacrtanog cilja postizanja i održanja makroekonomske stabilnosti, pored brojnih teškoća sa kojima se suočava tokom aktuelne krize.

Ključne reči: Međunarodni monetarni fond (*International Monetary Fund, IMF*), Svetska banka (*World Bank, WB*), Evropska centralna banka (*European Central Bank, ECB*), Evropska investiciona banka (*European Investment Bank, EIB*), Evropska banka za obnovu i razvoj (*European Bank for Reconstruction and Development, EBRD*)

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 4.1. Koji su ciljevi Međunarodnog monetarnog fonda (MMF – IMF)?
- 4.2. Koje organizacije ulaze u sastav Grupe Svetske banke (SB - WB)?
- 4.3. Koji su ciljevi Svetske banke?
- 4.4. Da li je Srbija članica MMF i SB?
- 4.5. Šta je EMU i kako je nastala?
- 4.6. Šta predstavlja ECB?
- 4.7. Kada je uveden i kakav značaj ima evro kao jedinstvena valuta?
- 4.8. Šta predstavlja EIB i koji su njeni ciljevi?
- 4.9. Koji je osnovni cilj postojanja Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD)?

21 2016. godine.

- 4.10. Kakav je odnos Srbije i EBRD?
- 4.11. Koji su uslovi za ulazak (principi konvergencije) u EMU?
- 4.12. Šta su Specijalna prava vučenja Međunarodnog monetarnog fonda?
- 4.13. Kako Međunarodna finansijska korporacija IFC podstiče razvoj?
- 4.14. Koji je osnovni zadatak ECB ?
- 4.15. Da li su sve članice EU istovremeno i članice EMU?
- 4.16. Šta je ESCB?
- 4.17. Da li članice EMU vode samostalno monetarnu politiku?
- 4.18. Da li EBRD finansira projekte u Srbiji?
- 4.19. Da li EIB finansira projekte u Srbiji?
- 4.20. Kakav je stepen nezavisnosti ECB u vođenju monetarne politike?
- 4.21. Šta su i koje su bretonvudske institucije?
- 4.22. Kakva je razlika između ECB i ESCB?
- 4.23. Koje su najvažnije prednosti i nedostaci monetarne unije?
- 4.24. Razlike u vođenju monetarne politike između ECB i FED tokom aktuelne krize?

5. CENTRALNA BANKA

Centralna banka je banka banaka, odnosno najvažnija banka u nacionalnom bankarskom sistemu, koja emituje novac i vodi računa o optimalnoj količini novca u optičaju, vodi monetarnu, kamatnu, kreditnu i deviznu politiku.

Cilj poglavlja:

- Upoznavanje sa karakterom, ulogom centralne banke, njenim osnovnim funkcijama i organizacijom;
- Opis osnovnih karakteristika centralnih banaka razvijenih zemalja i karakteristike centralnog bankarstva zemalja u tranziciji;
- Osnovne karakteristike, funkcije, organizacija i osnove monetarne politike Narodne banke Srbije.

UVOD

Centralno bankarstvo se smatra jednom od najvažnijih ideja do kojih je čovečanstvo došlo. Centralno bankarstvo je ne retko kritikovano sa stanovišta monopola nad izdavanjem novca, koje mu ustupa država koju predstavlja, naročito od strane ekonomista izrazito liberalne orijentacije. Centralne banke su meta kritike, u vreme još uvek aktuelne krize, zbog toga što štampaju previše novca, obezvređujući na taj način njegovu jediničnu vrednost. U svakom slučaju, centralno bankarstvo snosi dobar deo odgovornosti za nastanak krize, jer nije predupredilo negativne tokove, naročito tamo gde predstavlja istovremeno i instituciju nadležnu za kontrolu bankarskog poslovanja. Istovremeno, kriza je otvorila niz pitanja proširenja nadležnosti centralne banke, naročito makroprudencijalne kontrole finansijskog sistema, i vezano s tim, stepena njene nezavisnosti. Drugim rečima, veoma aktuelno je pitanje adekvatnog mesta i nadležnosti centralne banke u budućnosti.

Gotovo da nema zemlje u svetu bez centralne banke, gde je njena emisiona funkcija najvažnija i istovetna kod svih, ali u pogledu ostalih funkcija, organizacije, vlasništva nad bankom i stepena samostalnosti u vođenju monetarne politike, postoje manje ili veće razlike među centralnim bankama, koje proizilaze iz tradicije, kulture i istorije.

KARAKTER I ULOGA CENTRALNE BANKE

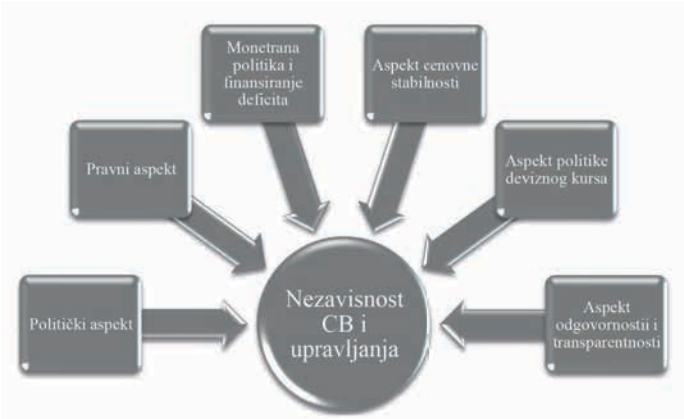
Ekonomska suverenost¹ zemlje zasnovana je pored ostalih i na monetarnoj suverenosti. Monetarna suverenost zemlje pak obuhvata monetarni, valutni i devizni sistem.

1 Suverenitet je pojam uveden u XVI veku od strane Žana Bodena, francuskog filozofa, i označava vlast države nad određenom teritorijom.

Već iz same definicije proizilazi da je u uloga centralne banke ključna u sprovođenju vlasti države u ovim oblastima. Monetarna suverenost usko je povezana sa ekonomskom suverenošću zemlje. Nakon formiranja Evropske monetarne unije u suštini je došlo do prenosa nacionalne monetarne suverenosti na nadnacionalni nivo Evropske monetarne unije (zajednička valuta i centralna banka).

Centralna banka je banka zadužena za emisiju novca (kovanica i novčanica), koja osmišljava i realizuje monetarnu politiku. U sadržaj **monetarne politike**, sem novčane emisije i regulisanja količine novca u opticaju - **monetarna politika u užem smislu**, ulaze kreditna, kamatna i devizna politiku - **monetarna politika u širem smislu** (Mishkin, 2010) .

Slika 5.1. Model nezavisnosti CB i upravljanja

Koncept CB, njene funkcije, monetarna politika i mere monetarnog regulisanja zavise u prvom redu od osnovne **ciljne funkcije centralne banke- stabilnosti valute** po pravilu. Ciljevi drugog reda, podređeni ciljevi CB, mogu biti likvidnost privrednog sistema (unutrašnja i spoljna), monetarna i devizna kontrola banaka, puna zaposlenost i privredni rast.

Slika 5.2. Centralna banka Švedske, najstarija CB

Istorijski posmatrano **prva u svetu je osnovana Centralna banka Švedske - *Sverigen Riksbank***, emisiona banka Švedske, 1668. godine, a zatim Engleska centralna banka, *Bank of England, BoE*, takođe emisiona banka, osnovana 1694. godine. Sve zemlje u svetu imaju jasno konstituisanu "banku banaka", sa nekoliko izuzetaka (Luksemburg i Hong Kong na pr.) i specifičnih prelaznih oblika u nekoliko drugih zemalja.

Centralne banke su „banke banaka“, pod čime se podrazumeva da su to institucije sa najvažnijom funkcijom u organizovanju, usmeravanju i regulisanju monetarnih kretanja, na vrhu piramide bankarskog sistema zemlje i ujedno institucije čija je odgovornost da emituju novac i regulišu količinu novca koji cirkuliše u privredi. Posebne karakteristike CB su nastale pod uticajem različitih istorijskih, ekonomskih i drugih faktora, tako da nema istovetne CB, niti jedinstvenog koncepta CB.

Samostalnost centralne banke (CB) veoma je bitna za efikasno funkcionisanje finansijskog i bankarskog nacionalnog sistema. Nezavisnost centralne banke se meri stepenom slobode u formulisanju i sprovođenju kreditno - monetarne i devizne politike. Manje samostalne centralne banke imaju niži stepen slobode i najčešće sprovode politiku koju formuliše vlada i pod direktnim su uticajem nadležnih ministarstava, obično ministarstva finansija ili su organizaciono i funkcionalno njima podređene. Više samostalne centralne banke su relativno nezavisne, jer je reč o koordinaciji mera razvojne i ekonomske politike. Veći stepen nezavisnosti CB je češći u onim zemljama gde su CB pod ingerencijom (nadležnošću) parlamenta, nego kod CB koje su pod nadležnošću ministarstva finansija. U većem broju zemalja centralne banke su pod ingerencijom ministarstva finansija, a ređe parlamenta (SAD, Nemačka, Švajcarska, Švedska, Holandija).

Samostalnost centralne banke je pretpostavka efikasnosti njenog funkcionisanja i zavisi od većeg broja činilaca (Dušanić, 2003.):

- Samostalnost centralne banke u odnosu na državne organe – ogleda se u ekonomskoj (pri izboru monetarnih instrumenata) i političkoj nezavisnosti (pri utvrđivanju monetarnih agregata);
- Samostalnost članova organa centralne banke - guverner, odbor guvernera, savet se biraju i odlučuju bez uticaja političkog faktora;
- Formalno -pravni status centralne banke - CB je samostalnija ako je formalno i proceduralno teže menjati njene nadležnosti.

Ograničenja slobode: razmatrajući budućnost centralne banke (Global Government Forum, 9.maj 2017. Gavi O'Toole, <https://www.globalgovernmentforum.com/the-limits-of-freedom-considering-the-future-of-central-banks/>)

Prošlo je 20 godina od kada je Banka Engleske izborila pravo da određuje kamatne stope, a Gevin O'Tul se osvrnuo na neke brige ljudi koji su bili uključeni u takvu odluku.

Od vremena bankarske krize i njome izazvane recesije politička i ekonomska pitanja vezana za CB se tiču njene nezavisnosti i dovođenja u sumnju. U Velikoj Britaniji na pr. osvrćući se na prilično loše pokazatelje BoE tokom Bregzita i krize došlo je zapravo do otvaranja debate o potrebnim reformama CB. Imajući u vidu istorijsku ulogu ove CB kao modela za druge zemlje ova diskusija se pomno prati od strane investitora širom sveta.

Debata je počela zapravo na King koledžu u Londonu prilikom održavanja seminara Stradn grupe, povodom 20 godina nezavisnosti rada BoE. Tom prilikom je napravljena analiza posledica ovakve odluke. Odluka je bila važna naročito za uslove pritiska od strane političara pred izbore, kada oni zapravo žele da podstaknu privrednu aktivnost. Često je u prošlosti u takvim uslovima dolazilo do veštački stvorenog kreditnog buma, što je negativno delovalo na investicije i kreiranje radnih mesta. Dakle, depolitizacija monetarne politike je viđena kao preduslov za postizanje cenovne stabilnosti i održavanje vrednosti valute. Međutim, nezavisnost CB nije bitna jednačina: svakoj CB sloboda leži između autonomije, formalne i neformalne snage koja se menja tokom vremena. Dva su aspekta ove snage operaciona i politička nezavisnost CB. U vreme niskih stopa rasta uticaj na inflaciju je bitan. Snižavanje uticaja političkog faktora je u neskladu sa rastućom snagom i odgovornostima CB, vezanim za krizu. Nakon krize zemlje su proširile odgovornost CB izvan tradicionalnih, šireći se napr. na makro prudenčionu kontrolu. Zbog toga se dovodi u pitanje nezavisnost CB gotovo svuda. U SAD se traži veći uvid u rad FED, dok se u V. Britaniji i Evropi konstatuje smanjenje nezavisnosti CB. Ukratko, sada je izazov da se uz neizmenjen stepen nezavisnosti CB nađe način da vlada proširi mogućnost delovanja zbog rastućih potreba stanovništva u brzomenjajućem svetu.

Izvršena različita ekonometrijska istraživanja utvrdila su povezanost stepena efikasnosti funkcionisanja i stepen samostalnosti CB. Pri tom je ukazano na Nemačku i Švajcarsku CB kao nezavisne u odlučivanju i uspešne u dugom periodu, mereno stepenom stabilnosti i istovremeno stopom privrednog rasta (Alesina, Summers, 1993).

FUNKCIJE CENTRALNE BANKE

Centralne banke imaju privilegovan, monopolski položaj koji je nastao prenosom ovlašćenja države u upravljanju monetarnim, kreditnim i bankarskim sistemom. To se u prvom redu odnosi na **monopolski status (položaj)** u novčanoj emisiji, izdavanju kovanica i novčanica. **Funkcije centralne banke** su (Rose, Hudgins, 2015.) :

- Emisiona – monopol na emisiju i regulisanje primarnog novca, a preko njega regulisanje potrebne količine novca u opticaju;
- Kreditna - upravljanje kreditnim potencijalom banaka i usmeravanje kreditne politike banaka;
- Bankar države – upravljanje trezorom;
- Poslednje utočište likvidnosti (*the lender of the last resort*) - regulisanje likvidnosti bankarskog i privrednog sistema;

- Nadzor – kontrola boniteta i zakonitosti poslovanja banaka, a u nekim zemljama i drugih finansijskih institucija;
- Devizne rezerve – formiranje i upravljanje deviznim rezervama i spoljnim dugom zemlje;
- Kurs domaće valute - upravljanje deviznim kursom nacionalne valute;
- Platni promet – organizacija i kontrola platnog prometa.

U međunarodnim odnosima **CB saraduje sa međunarodnim finansijskim organizacijama** IMF, WB, EBRD, BIS. Centralne banke imaju i specifične uloge, kao što je napr. razvojna funkcija u zemljama u razvoju, gde centralna banka podstiče privredni razvoj obezbeđivanjem povoljnih, subvencionisanih kredita za sektore i regione čiji je značaj ocenjen kao prioritetan. Funkcije centralne banke se određuju zakonskom regulativom i statutom centralne banke, jer se pridaje veliki značaj efikasnom i racionalnom funkcionisanju ove ustanove (Todaro, 2006.).

Treba naglasiti da CB nije profitna institucija, jer njena ciljna funkcija nije kao kod poslovnih banaka maksimiranje profita, već uspostavljanje i održavanje stabilnosti finansijskog sistema zemlje. Centralna banka raspolaže sopstvenim izvorima prihoda, prvenstveno po osnovu novčane emisije tzv. senioraže² (Rogoff, 2016), kao i drugim izvorima prihoda i najčešće ostvaruje pozitivan finansijski rezultat, dobit koja se raspoređuje zavisno od prirode vlasništva centralne banke.

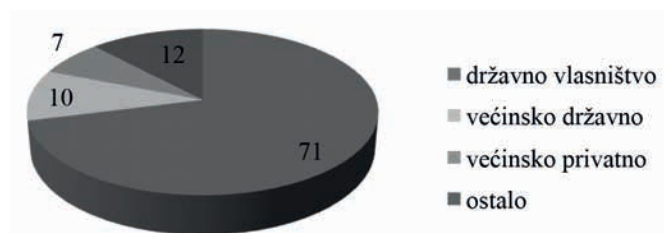
ORGANIZACIJA CENTRALNE BANKE

Organizacija CB zavisi od političkog i administrativnog uređenja, ustrojstva zemlje, kao i od razvijenosti i strukture ekonomskog i finansijskog sistema. Od tih faktora zavisi pitanje vlasništva centralne banke, model organizacije i stepen samostalnosti u vođenju monetarne politike.

U pogledu **vlasništva kapitala CB** može da bude

- u državnom vlasništvu,
- u privatnom vlasništvu i
- mešoviti oblik svojine.

Grafikon 5.1. Vlasništvo CB (%)

Izvor: BIS.org

2 Senioraža (*Seniorage*) – izvorni prihod CB po osnovu emisije novca, kao razlika između vrednosti novca i troškova njegovog štampanja/ kovanja i distribucije (Mishkin, 2010.).

Centralna banka je obično konstituisana kao akcionarsko društvo, a kapital najčešće pripada državi. Do sredine 1930-tih godina samo manji broj centralnih banaka bio je u državnom vlasništvu, kao što su centralne banke Švedske, Rusije, Finske i Bugarske. Većina centralnih banaka bila je dotad u privatnim rukama. Pod uticajem, od tog vremena preovlađujuće ekonomske doktrine, Kejnzijanizma, veći broj centralnih banaka je nacionalizovan (Danska, Kanada, Novi Zeland, Bolivija i Gvatemala), da bi nacionalizacija dobila naročito na zamahu u periodu nakon Drugog svetskog rata: Engleska, Francuska, Nemačka, Holandija, Čehoslovačka, Jugoslavija, Mađarska, Rumunija, naporedo sa daljim jačanjem tzv. Države bagostanja³. Mešovito vlasništvo opstalo je do danas u nizu zemalja: Španija, Japan, Venecuela i Pakistan. U Belgiji polovina kapitala pripada državi, a u Japanu udeo javnog vlasništva iznosi 55%. Pretežno ili čak potpuno privatno vlasništvo centralne banke zadržalo se u manjem broju zemalja: Italija, Grčka, Južnoafrička Republika, Portugal i Čile.

Osnovni modeli organizacije centralne banke su:

- centralna banka kao jedinstvena institucija,
 - sistem centralne banke sa složenom organizacijom,
 - nadnacionalna centralna banka kao specifičan složeni oblik organizacije CB više zemalja.
1. **Jedinstvena centralna banka** - najčešći koncept, "jedna država – jedna centralna banka", CB je jedno pravno lice.
 2. **Sistem centralne banke** – postoji više institucija, banaka preko kojih centralna banka obavlja svoje funkcije, kako je koncipiran Sistem federalnih rezervi SAD (*Federal Reserve System, FED*).
 3. **Nadnacionalna centralna banka** – organizuje se u slučaju postojanja monetarne unije više zemalja. Države su se odrekle monetarnog suvereniteta i prenele ga na nadnacionalno telo, imaju jedinstvenu valutu, usklađuju kreditno – monetarnu i deviznu politiku, formiraju zajedničke devizne rezerve i centralnu banku, koja je u organizacionom smislu složena. Primer je CB – ECB, odnosno ESCB (Evropski sistem centralnih banaka), kao centralna banka monetarne unije većeg broja članica EU (EMU).

Pored navedena tri osnovna tipa organizacione forme CB postoji niz drugih oblika institucionalizacije centralnog monetarnog autoriteta. Tako napr. postoji forma organizovanja CB kao **državne ustanove – agencije**, koja vrši ove poslove: Luksemburg, Saudijska Arabija, Bahrein, Makao. U nekim zemljama emisiona funkcija je poverena određenim **licenciranim poslovnim bankama**: Hong Kong. Jedna od mogućnosti, aktuelna u novijem periodu kao prelazno rešenje u tranzicionim privredama je osnivanje monetarnog odbora (*Currency Board*, Bosna i Hercegovina).

U razvoju centralnih banaka bilo je primera izmene organizacione forme CB, transformacije od jednog ka drugom obliku organizovanja. SR Nemačka je tako do 1948. godine imala jedinstvenu centralnu banku, da bi u periodu do 1957. imala

3 Država blagostanja (*Welfare state*) je kao koncept nastao na temelju dugo vladajuće Kejnzijanske ekonomske doktrine, koja je preuzela primat nakon velike ekonomske krize 1930-tih godina, a koja je naglašavala važnu ulogu države u regulisanju privrednih tokova (Jakšić, 2008.).

sistem centralne banke, koji je ponovo objedinjen u jedinstvenu ustanovu Bundesbanke. Narodna banka Jugoslavije je 1974. godine transformisana u sistem centralne banke – NBJ i CB republika i pokrajina. U oba slučaja se pokazalo da je ovakva složena CB, sistem centralnih banaka kao forma organizovanja, manje funkcionalan i, što je važnije, manje efikasan.

Upravljanje centralnom bankom ima dve dimenzije: spoljnu i unutrašnju. **Spoljna dimenzija upravljanja** CB je način uspostavljanja veze između države i centralne banke, gde je prisutna dvojnost u savremenim bankarskim sistemima. Naime, u pojedinim državama centralna banka odgovara parlamentu za svoj rad, dok u drugim državama odgovara vladi, odnosno resorno nadležnom, ministarstvu finansija.

Unutrašnja dimenzija upravljanja centralnom bankom je način funkcionisanja i upravljanja samom institucijom i poslovima centralne banke. Tu je uobičajeno postojanje

- Borda guvernera (Monetarni odbor, Izvršni odbor), kao kolektivnog organa,
- Guvernera, kao inokosnog organa upravljanja bankom i
- Saveta guvernera kao savetodavnog tela.

Guverner je inokosni organ koji upravlja centralnom bankom i predstavlja CB, a koji ima jednog ili više viceguvernera. Guverner predstavlja centralnu banku u javnosti i njega po pravilu imenuje predsednik države na period od 4-8 godina. Pored guvernera obično postoje i odbori direktora (*Council of Administration, Supervisory Council, General Council, Monetary Board*), koji u suštini predstavljaju štab koji pomaže guverneru u upravljanju centralnom bankom, tj. definiše i sprovodi monetarnu politiku. Odluke guvernera, odnosno odbora direktora, u pravilu, sprovode upravljački odbori (*Management Board*).

CENTRALNE BANKE RAZVIJENIH ZEMALJA

FED – Sistem centralne banke SAD⁴ – FED je osnovan je 1913. godine kao Federalni sistem rezervi SAD (*Federal Reserve System, FED*), kao sistem centralne banke sa složenom organizacionom strukturom, što respektuje federalno državno uređenje SAD, sa 12 banaka rezervi u svom sastavu (Mishkin, Eakins, 2005.). Banka je u vlasništvu svojih banaka članica.

FED emituje novac, koncipira (definiše) i realizuje monetarnu politiku, obavlja operacije i usluge za banke članice, obavlja poslove za vladu i vrši superviziju i kontrolu poslovanja banaka članica. FED takođe ima ulogu fiskalnog agenta SAD. FED emituje novčanice preko državne blagajne. Uloga banke federalnih rezervi u Njujorku je koordinirajuća u vođenju operacija na otvorenom tržištu (OOT, a reč je o kupoprodaji državnih HOV), kao osnovnog instrumenta monetarnog regulisanja, što je omogućeno zahvaljujući veoma razvijenom finansijskom tržištu. Guverner predsedava odborom od 7 guvernera. Mandat guvernera i zamenika, koje postavlja predsednik traje 4 godine, a članova 14 godina. Najvažnije odluke donosi Komitet za OOT.

4 www.federalreserve.gov

FED ispunio očekivanja, dokaz – nema straha (Tanjug, 4.5.2017.)

Funkcioneri američkih Federalnih rezervi zadržali su nepromenjene kamatne stope, ali su ostali pri stavu o postepenom pooštavanju monetarne politike. Tako signaliziraju da nisu uznemireni zbog nedavno slabijeg ekonomskog rasta SAD, izveštava agencija Blumberg.

„Odbor guvernera smatra da je usporavanje rasta tokom prvog tromesečja verovatno prolazno“, naveo je Federalni komitet za operacije na otvorenom tržištu (FOMC), u saopštenju objavljenom sinoć po završetku dvodnevnog zasedanja u Vašingtonu. Američki centralni bankari su bili neuobičajeno eksplicitni u saopštenju, navodeći da razočaravajuće prvo tromesečje u kom je ekonomija porasla po godišnjoj stopi od 0,7% nije pokolebalo Odbor u pogledu planiranog podizanja kamata još dva puta ove godine, nakon povećanja stope u martu, prenosi njujorška agencija.

Prema oceni FED pad stope nezaposlenosti je na nivou koji odgovara njihovim očekivanjima o maksimalnoj zaposlenosti, a inflacija je blizu cilja američke centralne banke od 0,2%. Bazna inflacija, koja isključuje volatilne cene hrane i goriva, spustila se na 1,6% prema podacima Ministarstva trgovine, ali je u martu opšti rast potrošačkih cena iznosio 1,8%. Potrošnja domaćinstava je zabeležila samo skromnu ekspanziju, ali su fundamenti za podsticanje rasta potrošnje ostali solidni, navodi se u saopšteju. Stopa nezaposlenosti u martu je bila 4,5%. Odluka o tome da kamatna stopa na federalna sredstva ostane nepromenjena u rasponu od 0,75 do 1% bila je jednoglasna, baš kako je pretežan broj investitora i očekivao.

BANK OF ENGLAND

Bank of England⁵ - Centralna banka Velike Britanije, Banka Engleske, (*Bank of England, BoE*) je osnovana 1694. godine, kao druga u svetu po vremenu nastanka, sa monopolom novčane emisije, a organozovana je

kao jedinstvena institucija. Dugo je važila kao dobar primer za organizaciju i efikasno funkcionisanje centralnih banaka u svetu. Organizaciono se sastoji od emisionog sektora i bankarskog sektora. Do 1966. godine bila je u privatnom vlasništvu, kada je nacionalizovana. Guvernera i zamenika guvernera postavlja kraljica, na predlog premijera, sa mandatom od 5 godina. Odbor direktora broji 16 članova, sa četvoricom izvršnih direktora. Treba podsetiti da Velika Britanija i pored članstva u EU i ispunjenosti uslova konvergencije nije postala deo Evropske monetarne unije (EMU), što znači da nije prihvatila evro kao valutu, a predstoji joj proces formalnog udaljavanja iz Sistema Evropske centralne banke (ESCB), na osnovu Bregzita, referenduma na kojem je većina stanovnika u junu 2016. godine glasala za izlazak zemlje iz EU.

5 www.bankofengland.co.uk

Banka Engleske ne želi da rizikuje sa kamatom sve dok se ne završi Bregizit (Bloomberg markets, J.Ward, 10.maj.2017, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-05-09/boe-won-t-budge-on-rates-until-brex-it-is-done-niesr-says>)

Banka Engleske po svoj prilici neće ništa menjati oko kamatnih stopa sve dok se ne završe pregovori oko Bregizita, sudeći po Nacionalnom institutu za ekonomska i društvena istraživanja.

„Mi pretpostavljamo da će kamatne stope ostati nepromenjene sve dok se ne zaključe pregovori oko izaska iz EU, jer ima dosta otvorenih i teških pitanja za pregovaranje i uspostavljanje ugovora o trgovini. Dok se privreda ne oseća ništa lošije naročito u odnosu na naše pretpostavke, istovremeno prekid slobodne trgovine će svakao imati negativnog odraza na privrednu aktivnost.“ Međutim, i pored toga što BoE ne namerava da menja kamate, oni svoja predviđanja o inflaciji pomeraju naviše i istovremeno snižavaju predviđanja o privrednom rastu. Guverner, Mark Karney, će ta predviđanja objasniti u narednim danima.

U nedavno publikovanom Izveštaju BoE privredni rast projektuje se na 1,7% , a u 2018. godini na 1,9%. Istovremeno, očekuje se da inflacija dostigne maksimum krajem 2017. godine na 3,4% , što je niže od očekivanja, ali više u odnosu na target od 2%.

Bundesbank – Nemačka centralna banka⁶, Bundesbank, je osnovana 1875. godine, a monopol na izdavanje novca stekla je tek 1924. godine. Organizacija Banke se menjala tako što je od jedinstvene transformisana u složeni model CB u periodu 1948 –57. godine, a onda ponovo postala jedinstvena. Do 1945. godine bila je privatna,

kada je nacionalizovana. Guverner i zamenik guvernera se biraju na period od 8 godina, bez mogućnosti opoziva. Veće centralne banke broji 21 člana. Zbog dužine mandata guvernera i njegovog zamenika, tradicije i adekvatnog definisanja nadležnosti i organizacije Bundesbanka je decenijama bila primer samostalne CB, jer je u praksi bila veoma efikasna u postizanju svojih ciljeva, ekonomske stabilnosti i istovremeno zavidne stope privrednog rasta. Nakon ulaska u EMU i formiranja ECB svoje ingerencije (nadležnosti) u pogledu monetarne politike prenela je na ovo nadnacionalno telo, a takođe je prihvatila evro kao zajedničku valutu članica EMU.

Bundesbanka računa sa dodatnim troškovima po osnovu napuštanja nestandardnih monetarnih mera (J. Randow, Bloomberg, 22.februar 2017.,<https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-02-22/bundesbank-considers-exit-cost-from-ecb-s-unconventional-policy>)

Nemačka centralna banka, Bundesbanka, računa sa gubicima po osnovu kasnijih pomeranja kamatnih stopa naviše. Predsednik Banke, Jens Weidman, je predstavio moguće rizike na nedavnom publikovanju godišnjeg izveštaja Banke.

Nemačka CB je zabrinuta zbog mogućih gubitaka koji bi se javili nakon napuštanja programa kupovanja državnih hartija od strane ECB i usled porasta kamatnih stopa. On je zbog toga ukazao na potrebu stvaranja dovoljno obimnog fonda za takav slučaj pooštavanja monetarne politike.

Rekordno niske kamatne stope i 2,28 biliona evra težak plan monetarnog popuštanja su često kritikovani od strane političara, naročito sa stanovišta davanja za pravo evroskepticima uoči izbora u Nemačkoj predviđenih za septembar 2017.

Najveći problem Bundesbanke predstavlja kupovina obveznica sa negativnim prinosom, koji svakako donose gubitak sve dok se nalaze u bilansima Banke. Za sada ti gubici su teži nego što su prihodi po osnovu negativnih kamatnih stopa na depozite, kao penalizacija preterane likvidnosti banaka.

Centralna banka Francuske - Centralna banka Francuske⁷ osnovana je 1800. godine spajanjem nekoliko privatnih banaka, a monopol na izradu novčanica je dobila znatno kasnije, 1848. godine. Organizovana je kao jedinstvena institucija. Vlasništvo je bilo mešovito sve do 1945. godine, kada je

nacionalizovana. Guvernera i zamenika guvernera imenuje Vlada na period 5-7 godina. Ispunivši uslove konvergencije svoja ovlašćenja CB Francuske je prenela na ECB, kao članica EMU i prihvatila evro kao valutu.

Centralna banka Italije – formirana je 1893. godine spajanjem 6 privatnih banaka, a monopol na novčanu emisiju dobila je 1926. godine. Organizovana je kao jedinstvena institucija. Specifično je vlasništvo nad kapitalom CB Italije – akcionari su privatno - kreditne institucije, socijalni fondovi i osiguravajuće kompanije. Guvernera i zamenika postavlja Vlada, pri čemu je karakteristično da mandat guvernera vremenski nije ograničen. Odbor direktora bira Skupština akcionara. CB Italije je pristupivši ECB prenela nadležnosti u vođenju monetarne politike na ECB i prihvatila evro kao zajedničku valutu zemalja članica EMU.

Centralna banka Japana - Formirana je 1882. godine, a monopol na izdavanje novca dobila je 2 godine kasnije. Organizovana je kao jedinstvena institucija. U mešovitom je vlasništvu, a privatni kapital je vlasnik 45% akcija Banke. Ministarstvo finansija postavlja guvernera i njegovog zamenika. Odbor direktora broji 7 članova.

CENTRALNE BANKE ZEMALJA U TRANZICIJI

Nakon raspada SSSR-a pokrenut je proces uspostavljanja i organizovanja monetarne vlasti u nezavisnim zemljama u skladu sa prelaskom na tržišni način privređivanja, kao deo šireg procesa tranzicije. Sve zemlje osnovale su svoje centralne banke kapitalom poteklim od 5 komercijalnih banaka, koje su funkcionisale u bivšem SSSR-u i

7 www.banque-france.fr

od kapitala ogranaka nekadašnje centralne banke - Gosbanke. U vreme tranzicije pokazao se nedostatak mehanizama i instrumenata, monetarne vlasti, kao i nedostatak stručnjaka, koji je prevaziđen delom uz savetodavnu i ekspertsku pomoć međunarodnih finansijskih institucija.

Centralna banka Rusije⁸ – osnovana je 1990. godine, kao državna banka Ruske Federacije i preuzela je funkcije Gosbanke. Pod ingerencijom je Parlamenta, tj. Državne Dume. Ona postavlja i razrešava Predsednika Banke na zahtev i predlog Predsednika Ruske Federacije, kao i članove Borda direktora Banke, na zahtev Predsednika Banke, sa kojim se saglašava Predsednik

Ruske Federacije. Banka ima i Bord predstavnika nacionalnih banaka, koji raspolaže određenim kvotama glasova. Savet Banke funkcioniše kao savetodavno telo Banke, a broji 12 članova. Organizacija Banke se u pogledu poslova sastoji od Sektora (departmana): opšte ekonomski, sistem plaćanja, računovodstvo, trezor budžeta, platni bilans. Organizaciona struktura Banke je takođe podređena teritorijalnom pokrivanju poslova Banke u članicama Ruske Federacije – nacionalnim bankama i regionalnim filijalama Banke.

Banka Ruske Federacije je pravno lice. Ruska federacija je vlasnik kapitala Centralne banke. Ona ima isključivo pravo novčane emisije. Monetarna politika se vodi sa ciljem uspostavljanja finansijske stabilnosti i održivog ekonomskog rasta.

Guvernerka CB Rusije Elvira Nebulina najbolji je rukovodilac među guvernerima CB u svetu za 2015. godinu prema izboru lista „Juromani“ (Sputnjuk, 16.septembra 2015, <https://rs-lat.sputniknews.com/rusija/201509164607467>)

Po mišljenju Juromani ruska CB je uspela, bez obzira na međunarodne sankcije i nisku cenu nafte na svetskom tržištu, da stabilizuje valutu, uključujući naglo povećanje referentne kamatne stope. List je pohvalio napore CB Rusije u čišćenju bankarskog sektora putem zatvaranja nepouzdatih kreditnih organizacija.

„Ova nagrada je za mene velika čast i pokazatelj rada ekipe Centralne banke u celini“, citira list reči Elvire Nabuline. Ovu nagradu je prošle godin dobio guverner indijske CB, 2013. godine guverner CB Meksika, a 2012. godine guverner CB Kanade. Elvira Nabulina stupila je na dužnost guvernera CB Rusije 24.juna 2013. godine.

U periodu 1990-tih godina sproveden je veoma težak i bolan proces transformacije CB RF i sektora poslovnih banaka u strukturu prilagođenu potrebama razvoja tržišne privrede. U početnom periodu 1991-92. godine kreirana je struktura poslovnih banaka i to kroz transformaciju, odnosno komercijalizaciju specijalizovanih ekspozitura dotadašnje Gosbanke. Kao rezultat uspostavljanja jedinstvenog trezora, pod

ingerencijom Ministarstva finansija, od kraja 1992. godine Centralna banka je prestala da Budžet direktno finansira, da bi tokom 1995. godine bilo obustavljeno kreditiranje budžetskog deficita. U periodu 1992-95. Banka je uspostavila u tržišnim privredama uobičajen sistem supervizije i inspekcije komercijalnih banaka i deviznog sistema. Od 1998. godine u cilju prevazilaženja problema oštre finansijske krize Banka je preduzela mere restruktuiranja bankarskog sistema. U najnovijem periodu uvode se međunarodni računovodstveni standardi MRS.

Nekoliko nacionalnih privreda koje su najviše napredovale u procesu prelaska na tržišni način privređivanja, treba podsetiti, a u grupaciji su zemalja u tranziciji, ZUT pristupilo je Evropskoj monetarnoj uniji (EMU) ispunivši uslove konvergencije, a njihove centralne banke su svoja ovlašćenja, uključujući emisiju novca i vođenje monetarne politike, prenele na ECB i prihvatile evro kao zajedničku valutu zemalja članica EMU. To su: Slovenija, Slovačka, Letonija, Litvanija i Estonija.

NARODNA BANKA SRBIJE

Народна банка Србије

Narodna banka Srbije (NBS)⁹ je centralna, emisiona banka Republike Srbije. NBS je od države dobila ovlašćenja da kreira i sprovodi monetarnu, kreditnu, kamatnu i deviznu politiku. Kapital NBS je u državnom posedu, kao i u većini zemalja u svetu, vlasništvu Republike Srbije. Po modelu organizovanja NBS je jedinstvena institucija. NBS predlaže zakone i donosi podzakonska akta iz oblasti monetarno – kreditnog i deviznog sistema i politike. Za svoj rad odgovara Narodnoj skupštini RS, koja postavlja guvernera.

Osnovna ciljna funkcija NBS je stabilnost cena, pri čemu su u Zakonu, što je specifično među centralnim bankama u svetu, takođe nabrojani: porast proizvodnje i zaposlenosti, ostvarivanje stope privrednog rasta i ostvarivanje platnobilansnih ciljeva¹⁰.

Funkcije NBS su:

- Novčana emisija i regulacija količine novca u opticaju;
- Sprovođenje monetarne politike;
- Utvrđivanje režima kursa dinara i sprovođenje politike kursa;
- Formiranje i u pravljanje deviznim rezervama;
- Staranje o likvidnosti u zemlji i u plaćanjima prema inostranstvu;
- Vršanje operacija na otvorenom tržištu (OOT);
- Kontrola poslovanja banaka, osiguranja, lizinga i dobrovoljnih penzionih fondova;
- Upravljanje sistemom platnog prometa;
- Poslovi bankara države.

9 www.nbs.rs

10 Zakon o NBS, Službeni glasnik RS br. 55/2004, 85/2005, 44/2010, 76/2012, 106/2012, 14/2015 i 40/2015.

NBS kao centralna banka utvrđuje i realizuje **šire definisanu monetarnu politiku**. Ovako shvaćena monetarna politika uključuje **monetarnu, kamatnu, kreditnu, deviznu i politiku platnog bilansa**. Monetarnu politiku NBS sprovodi korišćenjem **instrumenata monetarno – kreditne politike**: referentne kamatne stope, eskontne stope, obavezne rezerve, utvrđivanja minimalne rezerve likvidnosti, kupovine i prodaje HOV (operacija na otvorenom tržištu, OOT), učešća u deviznim transakcijama i ograničenja plasmana.

Kontrola funkcionisanja bankarskog sistema podrazumeva izdavanje dozvole, licence za rad, kontrolu poslovanja, preduzimanje mera i sankcija, od naloga i opomene do uvođenja mera sanacije, stečaja i likvidacije banke. Kao što je istaknuto, osim bankarskog sistema NBS je nadležna takođe za kontrolu poslovanja društava za osiguranje, poslova lizinga i fondova.

ORGANIZACIJA I ORGANI NBS

NBS je organizovana na osnovu **Zakona o NBS i Statuta NBS**. NBS ima Statut koji utvrđuje Narodna skupština RS. Statutom je regulisana organizacija i način upravljanja NBS. **Organi upravljanja NBS su: Izvršni odbor, koji sačinjavaju Guverner i viceguverneri i Savet Guvernera.**

Izvršni odbor NBS – sastavljen je od guvernera i viceguvernera. IO NBS je odgovoran za utvrđivanje i realizaciju monetarne politike, i to:

- izdavanje kratkoročnih HOV,
- sprovođenje OOT,
- odobravanje kratkoročnih kredita,
- režim kursa dinara i politiku kursa,
- upravljanje deviznih rezervi,
- eskontnu stopu i ostale kamatne stope,
- obaveznu rezervu,
- održavanje likvidnosti banaka.

Sednice Izvršnog odbora se održavaju po potrebi, u pravilu 15-dnevno, uz obavezno prisustvo najmanje 2/3 članova. Sednicama predsedava guverner, a odluke se donose većinom glasova prisutnih. Sednicama prisustvuje i Ministar finansija, ali bez prava glasa.

Slika 5.3. Organi Narodne banke Srbije

Guverner Mandat 6 godina	Savet guvernera 5 članova, mandat 5 godina	Izvršni odbor Guverner i viceguverneri
• zastupa i predstavlja NBS • rukovodi poslovanjem i organizuje rad • sprovodi odluke Izvršnog odbora i Saveta • donosi propise, opšte i pojedinačne akte • uređuje unutrašnju organizaciju i sistematizaciju radnih mesta • imenuje i razrešava rukovodioce organizacionih jedinica	• donosi Statut NBS • utvrđuje režim kursa dinara • donosi strategiju upravljanja deviznim rezervama • odlučuje o članstvu u međunarodnoj finansijskoj organizaciji i instituciji • donosi finansijski plan NBS • usvaja godišnje finansijske izveštaje • bira rukovodioca interne revizije • bira spoljnog revizora; • donosi strategiju razvoja NBS	• utvrđuje i realizuje: • monetarnu i deviznu politiku • stara se o stabilnosti finansijskog sistema • kamatnu politiku i kamate NBS • uslove i način realizacije OOT i diskontnih poslova • politiku kratkoročnog kreditiranja • politiku kursa dinara • način obračuna i politiku OR • politiku deviznih rezervi • politiku likvidnosti

Guverner NBS¹¹ – bira ga Skupština sa mandatom od 6 godina, s pravom ponovnog izbora. Za izbor guvernera neophodno je da lice pored uslova uobičajenih za rad u državnim organima ima visoku stručnu spremu, odgovarajuće radno iskustvo u oblasti ekonomije, finansija i bankarstva i istaknuto mesto kao stručnjak ili naučni radnik. Izveštaj o radu guverner podnosi Savetu i Skupštini. Guverner je nadležan za ostvarivanje ciljeva NBS, a posebno:

- sprovođenje odluka IO i Saveta,
- organizaciju i poslovanje NBS,
- donošenje akata iz nadležnosti NBS, koji nisu u nadležnost IO i Saveta.

Viceguverneri – 3-5 se biraju sa mandatom od 5 godina, s pravom ponovnog izbora. Viceguvernera bira Savet na predlog guvernera. Uslovi koje treba da ispunjavaju istovetni su kao i za guvernera. Guverner i viceguverneri su stalno zaposleni u NBS i ne mogu obavljati istovremeno druge društvene dužnosti.

Savet – predsednik i 4 člana, biraju se na 1-5 godina, s pravom ponovnog izbora. Savet bira Skupština na predlog odbora nadležnog za finansije. Uslovi za izbor članova istovetni su kao i za guvernera. Sednice Saveta se održavaju po potrebi, a najmanje tromesečno, uz prisustvo najmanje tri člana, a odluke se donose većinom glasova od ukupnog broja članova saveta. Jednom godišnje Savet podnosi izveštaj o radu Narodnoj skupštini. Članovi Saveta nisu zaposleni u NBS. U nadležnosti Saveta su:

- Statut NBS,
- finansijski plan NBS,

11 Guverner NBS od 2012. godine je dr Jorgovanka Tabaković.

- godišnji račun NBS,
- cenovnik NBS za izvršene usluge,
- zarade guvernera i viceguvernera,
- izbor revizora NBS,
- lista radnih mesta rukovodilaca.

Narodna banka Srbije u svom sastavu ima specijalizovanu organizacionu jedinicu – **Zavod za izradu novčanica i kovanog novca „Topčider”**, pet filijala i sedište – centralu NBS. Narodna banka Srbije organizovana je po poslovima, funkcionalno u sektore za pojedine grupe poslova i teritorijalno, hijerarhijski u svom sastavu ima centralu i filijale.

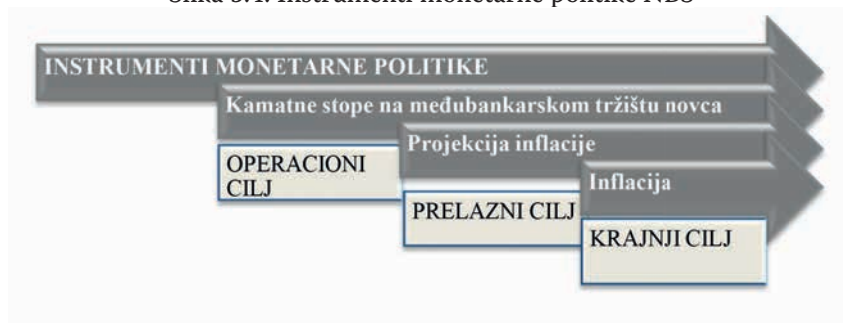
Organizacija NBS ključuje sledeće **organizacione jedinice**:

- Sektor za monetarni sistem i politiku,
- Sektor za platni sistem,
- Centar za istraživanje,
- Sektor za devizne poslove,
- Sektor za međunarodnu saradnju,
- Direkcija za poslove trezora,
- Sektor za kontrolu i nadzor poslovanja banaka,
- Sektor za poslove nadzora nad obavljanjem delatnosti osiguranja,
- Direkcija za registre i prinudnu naplatu,
- Generalni sekretarijat,
- Informaciona tehnologija,
- Filijale,
- Direkcija za zakonodavno – pravne poslove,
- Interna revizija,
- Direkcija za računovodstvo i finansije,
- Nacionalni centar za platne kartice i
- Zavod za izradu novčanica i kovanog novca.

MONETARNA FUNKCIJA NBS

Monetarna politika je najvažnija ekonomska politika, koja uključuje skup mera koje na privredni život utiču emisijom novca, povlačenjem novca, raspodelom i preraspodelom kupovne snage novca u nacionalnoj ekonomiji (Jakšić, 2008.). Široko definisana monetarna politika se raščlanjava na: emisionu, politiku monetarnog regulisanja, kreditnu, kamatnu, politiku kursa dinara i platnobilansnu politiku. **Kreditna politika** je politika kojom se utvrđuje način kreiranja novčanih sredstava u kojem preovlađuje kreditni odnos. Zbog uzajamnog delovanja i zamenjivosti govori se najčešće o monetarno – kreditnoj politici (Hadžić, Barjaktarović, 2013.). Ciljevi monetarne politike su: optimalna količina novčane mase, emisija kredita banaka, selektivno delovanje i koordinacija na međunarodnom monetarnom planu.

Slika 5.4. Instrumenti monetarne politike NBS

Instrumenti monetarne politike¹² su:

kvalitativni

- krediti CB poslovnim bankama,
- uslovi kreditiranja i
- selektivni krediti

kvantitativni

- obavezna rezerva,
- eskontna stopa i druge kamatne stope,
- operacije na otvorenom tržištu.

Kreditni NB poslovnim bankama – NBS ne može kreditirati kompanije i građane, već isključivo poslovne banke. NBS samo izuzetno kreditira budžet države i to ograničeno vremenski i obimom, što je regulisano zakonom. NBS odobrava bankama kreditiranje do 1 godine, uz zalogu portfelja HOV, po pravilu kredite za likvidnost. Kada CB odobri kredit za likvidnost poslovnoj banci dolazi do povećanja količine novca u opticaju i obratno, kod vraćanja tog kredita, dolazi do smanjenja novčane mase. U prošlosti, tj. u vreme funkcionisanja tržišno - planske privrede, korišćeni su osim ovih i selektivni krediti tj. krediti za refinansiranje poslovnim bankama pod povoljnim uslovima, refinansiranje kredita koje su poslovne banke već odobrile, za namene i regione koje je vlada definisala kao prioritetne sa razvojnog stanovišta.

Obavezne rezerve banaka (OR) – NBS utvrđuje visinu obavezne rezerve propisivanjem stope obavezne rezerve, vrste depozita i drugih sredstava na koja se stopa primenjuje. Ovaj način regulisanja je rigidan i netržišni, ali se pretežno koristi u zemljama u razvoju i tranziciji, zbog nelikvidnosti i nerazvijenosti HOV na finansijskom tržištu. Ovaj instrument ima direktno delovanje na kreditni potencijal banaka i ne iziskuje nikakve troškove za CB. Povećanjem stope OR NBS direktno ograničavajuće deluje na kreditni potencijal banaka i obratno, snižavanjem stope OR poslovnim bankama se oslobađa deo investicionog potencijala za dodatno kreditiranje kompanija i građana.

Operacije na otvorenom tržištu (OOT) – NB može izdavati kratkoročne HOV (obveznice i blagajničke zapise). Kupovinom HOV od banaka i kompanija NBS vrši emisiju, odnosno prodajom HOV povlačenje novca iz opticaja. Ovaj način regulisanja

12 www.nbs.rs

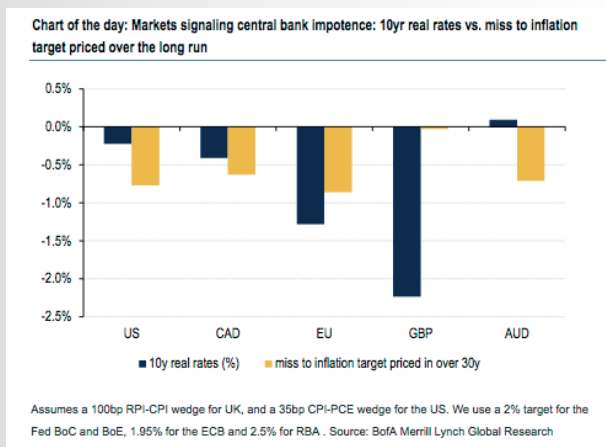
novčanih agregata se smatra tipično tržišnim mehanizmom finog regulisanja (*fine tuning policy*). Međutim, korišćenje ovog instrumenta pretpostavlja relativno razvijeno finansijsko tržište i uz to, iziskuje troškove za CB.

Čak niže kamatne stope? Ne, hvala, kažu bankari širom sveta (Fiancial Times, I.Kaminska, 11.jul 2016. <https://ftalphaville.ft.com/2016/07/11/2168870/even-lower-rates-thanks-but-no-thanks-say-banks-everywhere/>)

Uprkos popularnom verovanju mi nemamo mnogo razloga za zadovoljstvo kod opadajućih kamatnih stopa i poručujemo da je to zapravo loš znak. To kaže Šijam Rajan, član borda i šef tima za izveštavanje o likvidnosti, a pretpostavlja se osnovano da govori u ime čitave bankarske industrije.

Ranije smo utvrdili, sledeći misao Pola Krugmana, da nulte kamatne stope, a naročito realno negativne, nisu blagotvorne za bankare. Zaista, bez kapaciteta da prebace negativne kamane stope na klijente negativne kamatne margine nisu prihvatljive za banke. Svi ostali prihodi ne mogu nadoknaditi nestanak prihoda po osnovu pozitivnih kamatnih stopa i pozitivnih kamatnih margina. Zapravo, kako je to Krugman ranije ustvrdio, bankarima je u interesu da se zalažu za pooštavanje monetarne politike, čak i kada to nije u skladu sa opštim stanjem ekonomije.

Mi naravno znamo da su već neko vreme kamatne stope blizu nule ili čak negativne, što govori o ograničenjima monetarne politike, uprkos protivljenju bankara, jer je realna ekonomija bila u stanju recesije. Ali to više nije slučaj. Ono što zabrinjava je uticaj monetarne politike na inflaciju, jer se u tom smislu ekspanzivna monetarna politika pokazala neefikasnom, jer pad kamatnih stopa nije uslovio ubrzanje inflacije.

Diskontni poslovi – NB može kupovati od banaka HOV, a kupljene HOV može prodavati i pre isteka roka dospeća, uz odgovarajući diskont.

Emitovanje i povlačenje novca – Ovo je osnovna funkcija CB u vođenju monetarne politike, gde je u centru pažnje obezbeđivanje adekvatne – optimalne količine novca u opticaju, koji neće ograničavati plaćanja i promet roba i usluga koje su proizvedene, ponuđene u toku godine, a istovremeno neće obezvređujuće delovati na cenu novca. U pravilu, količina novca u opticaju treba da raste, zbog opšteg rasta cena i privrednog rasta tj. realnog rasta BDP. Tri su osnovna toka **kreiranja novca (primarne emisije)**:

- **Kreditna aktivnost banaka** – odobravanje kredita klijentima i eskontovanje menica;
- **Kupovina deviza ili transakcije deviznim sredstvima plaćanja** – kada dolazi do kupovanja deviza od strane banke, istovremeno dolazi do povećanja količine novca u opticaju i obratno, kada NBS prodaje devize dolazi do povlačenja dinara iz opticaja;
- **Promena nemonetarnih depozita banke** – prelivanje unutar pojedinih kategorija depozita takođe može dovesti do novčane emisije.

Potrebna količina novca u opticaju – predstavlja ravnotežnu količinu novca u opticaju tj. količinu novca koja zadovoljava normalno funkcionisanje finansijskog sistema i privrede. Stanje monetarne ravnoteže predstavlja ravnotežu između agregatne ponude novca i agregatne tražnje za novcem (Mishkin, 2010.).

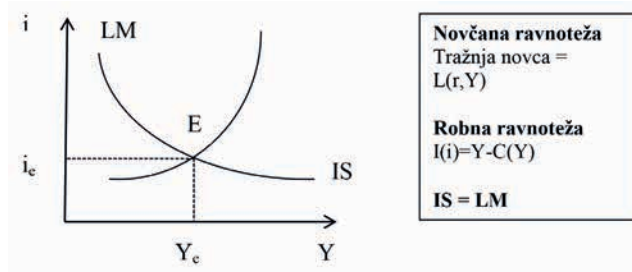
Faktori potrebne količine novca u opticaju:

- Suma robnih cena,
- Brzina novčanog opticaja,
- Suma cena roba prodatih na kredit,
- Dospela plaćanja,
- Uzajamna prebijanja – kompenzacije

$$K_n = \frac{S_{rc} - (k) + d_p - Pr(k)}{BrO}$$

gde su: K_n – količina novca, S_{rc} – suma roba i usluga koji se razmenjuju, $Pr(k)$ – odloženo plaćanje, d_p – plaćanja koja su dospela za robu prodatu na kredit, k – trampa, BrO – brzina novčanog opticaja.

Slika 5.5. Monetarna ravnoteža

Anomalije u odnosu na ravnotežno stanje predstavljaju inflacija, deflacija, devalvacija revalorizacija.

Inflacija – javlja se u slučaju veće količine novca u opticaju od potrebne, a bez pokrića, što dovodi do porasta opšteg nivoa cena i smanjenja kupovne snage novca.

Deflacija– ukoliko je u opticaju manja količina novca od potrebne dolazi do pojave opadanja opšteg nivoa cena i porasta kupovne snage novca.

Devaluacija – predstavlja snižavanje pariteta određene valute prema zlatu ili drugoj valuti.

Revaluacija – povećanje pariteta određene valute prema zlatu ili drugoj valuti.

Novac se koristi za razmenu roba, tako da sa porastom robnih fondova (bruto domaćeg proizvoda, BDP) raste i potreba za većom količinom novca u opticaju, s tim što količina novca može biti (delom) kompenzirana njegovim bržim obrtom.

$$\text{Novac} \times \text{Brzina opticaja} = \text{Cene} \times \text{Transakcije}$$

$$\text{Novac} \times \text{Brzina opticaja} = \text{Cene} \times \text{BDP}$$

$$(M1 \times V = P \times T)$$

gde su T – transakcije (broj razmena roba i usluga), P – cene (prosečna tržišna cena), V – brzina opticaja novca (broj obrta / godini), M1 – novčana masa

Monetarni agregati (novčana ponuda Ms)- Monetarni agregati predstavljaju količinu ukupne, agregatne ponude novca u nekoj zemlji. Oni se razlikuju zavisno od stepena likvidnosti vrste novca koji sadrže (Hadžić, Barjaktarović, 2013.).

Mo– primarni novac – gotov novac, žiro računi banaka, blagajna, depoziti države, obavezna rezerva banaka (OR), rezervni fondovi;

M1 – novčana masa - Osnovna mera agregatne ponude novca je transakcioni novac ili novac u užem smislu, tj. onaj koji služi za robno-novčane transakcije ili kupoprodaje roba i usluga (M1- novčana masa, kovani, papirni i depozitni novac). Udeo gotovine u strukturi M1 veoma je važan podatak, ali različit u različitim zemljama i različitim razdobljima kod iste zemlje. Kreće se obično od 1/3 do 2/3 novčane mase. Smanjenje tog udela povoljan je pokazatelj, a povećanje loša vest za CB, jer se povećavaju troškovi štampanja novca, javlja se nepoverenje u depozitni novac i monetarni sistem. Do perioda tranzicije tj. do 2000. godine NBS je pratila M1 kao kontrolnu veličinu u vođenju monetarne politike

M2– likvidna sredstva - je šira mera ukupne ponude novca, jer obuhvata novac u širem smislu tj. i novac koji obavlja funkciju čuvanja dela ukupne imovine u novčanom obliku. Od 2000. godine NBS prati M2 kao kontrolnu veličinu u vođenju monetarne politike.

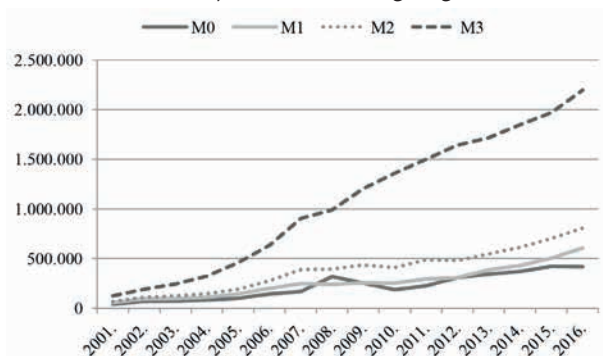
M3 - ukupna likvidna sredstva : M2 + oročeni depoziti preko godinu dana.

M4 – ukupni depoziti: M3 + manje likvidna sredstva.

M5 - monetarni potencijal (M4 + instrumenti tržišta novca).

$$Ms = M1 + M2 + M3 + M4$$

Grafikon 5.2. Srbija, Monetarni agregati (mil RSD)

Izvor: NBS.rs

KONTROLA BANKARSKOG POSLOVANJA

Kontrola bankarskog poslovanja vrši se na dva nivoa: unutrašnja (u samim bankama) i spoljašnja (od strane NBS). **Unutrašnja kontrola** poslovanja banaka se vrši u samim bankama u posebno organizovanom odeljenju kontrole i revizije. Ovo odeljenje sprovodi mere unutrašnje kontrole i revizije, odnosno izveštavanje upravljačkih struktura banke.

Spoljašnja kontrola poslovanja banaka se vrši od strane državne institucije nadležne za to, centralne banke ili agencije. **U Srbiji spoljašnju kontrolu bankarskog poslovanja vrši NBS** (Zakon o NBS). NBS u zavisnosti od težine utvrđenih nepravilnosti, pokazane spremnosti za korigovanje propusta i sposobnosti organa banke da otklone nepravilnosti i stepena ugrožavanja finansijske discipline i nesmetanog funkcionisanja bankarskog sistema, **prema poslovnoj banci preduzima sledeće mere:**

- upućuje pismenu opomenu,
- upućuje nalogodavno pismo ,
- izriče naloge za otklanjanje nepravilnosti,
- uvodi prinudnu upravu i
- oduzima dozvolu za rad.

Pismena opomena – banci se upućuje pismena opomena zbog uočene manje nepravilnosti koja neposredno ne utiče na finansijsko stanje. U njoj se navodi do kog roka je banka dužna da obavesti NBS o preduzetim aktivnostima na otklanjanju uočenih slabosti.

Nalogodavno pismo – upravnom odboru, izvršnom odboru i predsedniku IO se upućuje pismo zbog uočavanja nepostupanja ili postupanja u neskladu sa standardima savesnog bankarskog poslovanja, a koja mogu dovesti do ugrožavanja finansijskog stanja banke. Ovo pismo sadrži: ukazivanje na radnju ili nečinjenje koje ugrožava poslovanje banke i dokaz o tome, zahtev za preduzimanje aktivnosti u cilju otklanjanja uočenih nepravilnosti, rokovi za njegovo sprovođenje i način izveštavanja NBS.

Nalog za otklanjanje uočenih nepravilnosti – banci se nalaže da u roku do godinu dana sprovede aktivnosti usklađivanja poslovanja sa propisima ako nakon upućivanja nalagodavnog pisma banka NBS ne dostavi plan aktivnosti, ukoliko on ne bude odobren ili se ne poštuje zadati rok ili dođe do pogoršanja finansijskog položaja banke.

Uvođenje prinudne uprave – prinudna uprava se uvodi u banku ukoliko je adekvatnost kapitala ispod 4%, ukoliko banka u roku ne izvrši nalog NBS ili dođe do pogoršanja finansijskog položaja banke.

Oduzimanje dozvole za rad – kao krajnja mera banci se oduzima dozvola za rad ukoliko:

- Se utvrdi da je banka osnovana na bazi neistinitih podataka;
- Banka nije upisana u Registar privrednih subjektata u predviđenom roku;
- Nije otpočela sa poslovanjem nakon 60 dana od dana upisa;
- Ako kapital postane manji od zahtevanog cenzusom;
- Ako banka ne postupa u skladu sa nalogima NBS;
- Ako se pogorša finansijsko stanje banke;
- Ako prinudna uprava ne može dovesti do poboljšanja finansijskog položaja;
- Ako banka nije omogućila revizoru ili NBS kontrolu poslovanja.

NBS oduzima dozvolu za rad banci ako banka ne postupa u skladu sa zakonom, kao i ako ne dostavlja propisane izveštaje NBS. Danom donošenja rešenja blokiraju se svi računi banke i počinje sprovođenje postupka stečaja u banci.

Rezime poglavlja: Gotovo sve zemlje u svetu imaju centralnu banku kao emisionu banku i banku na vrhu piramide bankarskog sistema. Centralne banke su nastajale najčešće udruživanjem nekoliko poslovnih banaka, kojima je država dodeljivala monopol na izdavanje novca. Centralne banke se razlikuju po tipu vlasništva, koje može biti državno (najčešće), mešovito i privatno. Organizacija CB je slična, zbog gotovo istovetnih osnovnih funkcija, a razlike potiču od stepena razvijenosti finansijskog sistema, istorijskih i drugih karakteristika. Kod centralnog bankarstva razvijenih zemalja su karakteristični primeri centralnih banaka, FED, kao složena CB i ECB, kao sistema centralne banke zemalja EMU. Kod zemalja u tranziciji se najviše naglašava značaj samostalnosti CB u vođenju monetarne politike. Narodna banka Srbije je banka banaka i vrhovni monetarni autoritet u RS, koji je u velikoj meri transformisan u procesu tranzicije finansijskog i bankarskog sistema Srbije.

Ključne reči: centralna banka, Narodna banka Srbije, monetarna politika, kamatna politika, devizna politika, politika kursa dinara, monetarni agregati, instrumenti monetarne politike

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 5.1 Šta uključuje monetarnu suverenost jedne zemlje?
- 5.2 Koja je uobičajena ciljna funkcija CB?
- 5.3. Koja je ciljna funkcija NBS?
- 5.4. Da li je CB profitonosna institucija?
- 5.5. U čijem vlasništvu može biti CB?
- 5.6. Koji su modeli organizovanja CB?
- 5.7. Koji je model organizovanja FED i ECB?
- 5.8. Koji su uobičajeni organi upravljanja CB?
- 5.9. Koji su organi upravljanja NBS?
- 5.10. Šta čini unutrašnju organizaciju NBS?
- 5.11. Koje mere NBS može preduzeti prema bankama?
- 5.12. Koje su osnovne karakteristike ECB?
- 5.13. Koje su osnovne karakteristike FED?
- 5.14. Kakvo je najčešće vlasništvo CB u svetu?
- 5.15. Sličnosti i razlike FED i ECB?
- 5.16. Čime se karakteriše nemačka CB u višedecenijskom periodu?
- 5.17. Šta je specifičnost CB Italije?
- 5.18. Koje su najvažnije funkcije CB?
- 5.19. Koji su najčešći instrumenti regulisanja količine novca u opticaju?
- 5.20. Koja je prva nastala CB u svetu?
- 5.21. Kakva je kamatna politika vodećih CB u svetu tokom krize?
- 5.22. Šta je politika monetarnog popuštanja?
- 5.23. Da li postoji veza između samostalnosti CB, stope rasta i stabilnosti?
- 5.24. Koji su izazovi nezavisnosti CB danas?
- 5.25. Šta znači neutralna monetarna politika CB?
- 5.26. Kada je monetarna politika ekspanzivna/restriktivna?
- 5.27. Karakteristike operacija na otvorenom tržištu, kao instrumenta monetarnog regulisanja?
- 5.28. Karakteristike obavezne rezerve kao instrumenta monetarnog regulisanja?
- 5.29. Koja je ciljna funkcija NBS?

II *deo*

Mikroaspekt bankarstva

6. OSNIVANJE, STATUS I ORGANIZACIJA BANKE

Banka se kao novčano preduzeće i akcionarsko društvo osniva od strane jednog osnivača, pravnog ili fizičkog lica, domaćeg ili stranog. Njeno funkcionisanje definisano je Zakonom o bankama i statutom banke, a pod kontrolom je Narodne banke Srbije kao regulatornog tela.

Cilj poglavlja:

- Da studenti znaju postupak osnivanja domaće poslovne banke;
- Da nauče osnovne odredbe matičnog, Zakona o bankama;
- Da znaju kako se banke spajaju, odnosno pripajaju;
- Da znaju šta je i čemu služi akcionarski kapital banke;
- Da znaju vrste poslova, osiguranje depozita i način kontrole bankarskog poslovanja;
- Da nauče organizaciju poslovne banke i ključne organe upravljanja;
- Da znaju kako se utvrđuju prihodi, rashodi i obračunava dobit banke;
- Da znaju sadržaj procesa usklađivanja bankarskog zakonodavstva sa propisima EU i ISO standardima.

UVOD

Uobičajeno je da smatramo da dovoljno poznajemo banku i njen način poslovanja, zbog činjenice da svakodnevno koristimo bankarske usluge bilo kao građani ili kao preduzetnici. Međutim, u pravilu po načinu poslovanja i organizaciji banke su međusobno različite. Poslovanje banaka je veoma striktno regulisano pravilima koja su harmonizovana na međunarodnom nivou. Pored činjenice da kompanije i građani svakodnevno posluju sa bankama često se suočavamo sa nepoznavanjem osnovnih odrednica njihovog funkcionisanja, tehnologije njihovog rada i nadležnosti pojedinih zaposlenih u banci i/ili organizacionih jedinica banke. Kljentima banaka bi poznavanje osnova bankarskog poslovanja i organizacije olakšalo traženje najboljih rešenja i adekvatnih sagovornika u bankama za prevazilaženje problema ili nalaženje pravih odgovora. Onima koji sutra treba da rade u banci – studentima - poznavanje načina funkcionisanja i nadležnosti u bankama olakšaće početno prilagođavanje na način funkcionisanja organizacije i poboljšaće njihove performanse već od samog početka angažovanja. U ovom poglavlju fokus je na pravnim osnovama bankarskog poslovanja u Republici Srbiji.

PRAVNI OKVIR BANKARSKOG POSLOVANJA

Banka se kao akcionarsko društvo osniva ugovorom o osnivanju, pribavljanjem osnivačkog kapitala banke, tehničkih sredstava i ljudskim resursima, kao i dobijanjem dozvole za rad, licence od Narodne banke Srbije. **Zakon o bankama**¹, kao matični zakon koji reguliše poslovanje banaka, je u najvećoj meri **harmonizovan sa međunarodnim bankarskim zakonodavstvom, prvenstveno evropskim i usklađen sa odredbama ključnih privrednih zakona, Zakonom o privrednim društvima**², Zakonom o registraciji privrednih subjekata³ i Zakonom o stečajnom postupku⁴ (Vunjak, Kovačević, 2016.).

Zakonom o bankama je definisano osnivanje banke, poslovanje, organizacija i upravljanje bankom, kontrola unutar banke i od strane NBS, kao i mere koje se preduzimaju prema bankama. Važno je da se Zakon ograničio na uređenje poslovanja banaka, te se ne odnosi na druge finansijske organizacije.

Suvišna regulativa izaziva beg iz banaka (Too much regulation creates bank brain drain, 18.oktobar 2015. E,Parker, M.Gupta, Finacial Times, <https://www.ft.com/content/4dfc4190-719f-11e5-9b9e-690fdae72044>)

Zaoštravanje bankarske regulative utiče na promene bankarske strukture, organizaciju i strategiju banaka.

1 Službeni glasnik RS br. 107/05 , 91/10 i 14/15.

2 Sl.glasnik RS br. 36/11, 99/11, 83/14, 5/15.

3 Sl. Glasnik RS br. 99/11., 83/14.

4 Sl. Glasnik RS br. 104/09., 99/11, 71/12, 83/14.

Pooštrena regulativa je kreirana u nameri da unapredi standarde, ali je neželjena posledica dekuražiranje talentovanih investicionih bankara. Mnogi bankarski eksperti sada gravitiraju prema slabije regulisanim, manjim finansijskim institucijama i privatnim ekviti i investicionim fondovima. Ovi visoko-obučeni profesionalci sa sobom odnose znanje i veštine, što nije dobra vest za velike banke.

Regulativa je promenjena u pravcu preko-granične kontrole i povećanih kapitalnih zahteva. Dod-Frenkov zakon je najveća promena od 1930-tih godina u SAD. Izmene računovodstvene regulative su donele pojačane zahteve za objavljivanjem i ograničavaju špekulativno investiranje. U Evropi su donete izmene bazelskih sporazuma sa većim kapitalnim zahtevima. Ukratko, danas je finansijsko tržište jače regulisano nego ikad.

Izmenama Zakona o bankama,⁵ koje su nastale zbog promena uslova poslovanja kao posledice širenja krize na Srbiju i obavezama iz sporazuma sa Svetskom bankom, nastojalo se da se obezbedi očuvanje finansijske stabilnosti bankarskog sistema, zaštita interesa deponenata, očuvanje kredibiliteta banaka, minimiziranje troškova države i očuvanje imovine banaka. Novine su bile sledeće: obezbeđenje dozvole za rad banci u postupku administriranja, proširenje razloga za uvođenje prinudne uprave, obustava ispunjenja obaveza banke u prinudnoj upravi, delimične izmene nadležnosti UO, IO i Odbora za reviziju, izmena obuhvata povezanih lica, povećanje transparentnosti objavljenih informacija, povećanje broja revizija od strane istog revizora na maksimalno 5 puta, dopuna razloga za odbijanje saglasnosti članu UO, proširenje razloga za uvođenje privremenih mera u cilju zaštite deponenata, izuzimanje od tretmana poslovne tajne vezano za sprečavanje pranja novca, odredbe o mogućnosti dobrovoljnog prestanka rada banke i reklasifikacija kažnjivih dela.

Smisao izmena Zakona o bankama iz 2015. godine⁶ bio je jačanje kontrole i preventivna intervencija Narodne banke Srbije, poučeno negativnim iskustvom oduzimanja dozvole za rad za četiri banke⁷ i posledično velikim društvenim troškovima. Ovim izmenama uvedeni su preventivni mehanizmi, kao što su planovi oporavka, prevencija banaka i ranija intervencija i reakcija NBS. Rana intervencija NBS uključuje restrukturiranje banke, smena IO i UO i uvođenje privremene uprave u banku. Restruktuiranje banke uključuje test minimalnih troškova i procenu imovine banke. Kao instrumenti restrukturiranja se koriste: prodaja akcija, prenos dela imovine i obaveza, prenos akcija, imovine na banku posebne namene, odvajanje imovine (preuzimanje loših kredita) i raspodela gubitaka (akcionari i poverioci).

5 Službeni glasnik RS br. 91/10.

6 Službeni glasnik RS br. 14/15.

7 Agrobanka, Razvojna banka Vojvodine, Privredna banka Beograd i Univerzal banka.

Živković: hitno rešavati problem nenaplativih kredita (Beta, 20.jun 2014., http://www.oradio.rs/sr_lat/ekonomija/zivkovic-hitno-resavati-problem-nenaplativih-kredita_496731.html)

Profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu Boško Živković danas je upozorio da je od visokog nivoa problematičnih kredita u Srbiji još opasnije oklevanje da se taj problem reši.

„Vrednost nenaplativih kredita poslednjih nekoliko kvartala je postao kritičan i taj problem neće moći da se reši bez intervencije države.“ Kako je dodao, država štiteći javni interes, mora da se uključi u traženje najboljeg rešenja za problematične kredite koji su dostigli vrednost od oko četiri milijarde evra, odnosno 27% ukupnih bankarskih pozajmica.

„Rešenje za smanjenje nivoa nenaplativih kredita će biti skupo, ali će biti još skuplje ako se što pre taj problem ne počne rešavati,“ kazao je Živković i podsetio da je državu koštalo 800 miliona evra što na vreme nije rešavala probleme u četiri državne banke koje su izgubile dozvolu za rad.

Poslovanje banaka je pored Zakona o bankama definisano nizom drugih relevantnih zakona.

Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga⁸ je donet da bi se unapredila dobra poslovna praksa i fer odnos prema klijentima, tj. obezbedila ravnopravnost ugovornih strana i pravo na zaštitu. Zakonom je unapređen način informisanja, precizirane su odredbe ugovora, definisana su posebna prava korisnika, precizirani mehanizmi zaštite prava klijenata i izvršena dalja harmonizacija sa međunarodnim zakonodavstvom. Najvažnije novine su: obaveza obezbeđivanja jasnih, tačnih i nedvosmislenih informacija pri oglašavanju, obaveza predočavanja detaljnih uslova kod predugovaranja, obaveza obezbeđenja prethodne saglasnosti za promenu uslova ugovaranja, obaveštenja o promeni kamatnih stopa i sačinjavanja plana otplate, uvođenje posebnih prava u vezi vođenja tekućih računa, kao što je besplatno podizanje gotovine, dobijanje izvoda i gašenje računa, posebna prava u vezi platnih kartica – snošenje troškova gubitka kartice do maksimalno 15 hiljada RSD, omogućavanje prijave gubitka i besplatno gašenje, omogućen je odustanak i otkaz ugovora u roku od 14 dana, omogućena je prevremena otplata duga bilo kada, potpuno ili delom, uz neplaćanje kamate i troškova preostalog dela duga, precizno su definisane obaveze, onemogućno je ispoljavanje jednostrane volje i pozivanje banke na poslovnu politiku, uključeno je pravo klijenta na zaštitu, pravo prigovora i njegovo obraćanje NBS, NBS je postala medijator sporova.

8 Službeni glasnik RS br. 36/11 i 139/14.

Evo šta banka sve zna o nama i kome to može da otkrije (Kamatica, 21.januar 2014., <https://www.kamatica.com/vesti/evo-sta-banke-sve-znaju-o-nama-i-kome-to-otkri-vaju/8386>)

Kada od banke uzmete dokumentaciju koju morate da popunite verovatno će se većina vas zapitati šta će banci podaci poput onih da li je neko od članova porodice vlasnik firme, preduzetnik, član upravnog odbora ili drugog organa upravljanja ili rukovođenja ili možda čak politički angažovana ličnost.

Koje to sve podatke banka zapravo traži od nas? Podatke koje banke traže od nas možemo klasifikovati u dve grupe – lični podaci i podaci o imovinskom stanju. Uz lične podatke, sem osnovnih podataka, kao što su JMBG (jedinstveni matični broj građana), ime i prezime, datum rođenja, mesto rođenja, adresa prebivališta, traže se i sledeći podaci: ime roditelja, devojačko prezime majke, telefoni, stambeni status, bračni status, broj članova domaćinstva, vanredni prihodi, školska sprema, zanimanje, primanja, obaveze, poslodavac itd. Uz to, traže se podaci o imovini: nepokretna, pokretna. Naravno, može se desiti da banka zatraži dodatne podatke.

Ali to nije sve. Bitno smo prevideli, a bankari nisu smatrali da je bitno da nam to pomenu. Naime, obično kada uzmemo obrasce za dobijanje kredita, kartice ili otvaranje računa, ne čitamo baš sve što piše, a pozivajući se na zakon banka nas upozorava da sve naše podatke može dostavljati NBS, Kreditnom birou, spoljnom revizoru i drugim državnim organima i trećim licima sa kojima je potpisala ugovor o saradnji. Osim toga u slučaju kašnjenja o tome se takođe obaveštavaju svi navedeni učesnici.

Zakonom o platnom prometu⁹ su definisani poslovi platnog prometa, prava i obaveze banaka i klijenata. Njime je platni promet konačno prebačen u poslovne banke, kao rešenje uobičajeno u tržišnim ekonomijama. Poslovi platnog prometa mogu se obavljati u dinarima, odnosno u stranoj valuti. Pravna lica i fizička lica koja obavljaju privrednu delatnost dužna su da otvore račun u banci, da vode sredstva na račun i vrše plaćanja preko računa, u dinarima i stranoj valuti. **Zakonom o platnim uslugama**¹⁰ omogućeno je da usluge platnog prometa osim banaka obavljaju i druge finansijske institucije, a uređena su pitanja elektronskog plaćanja.

Zakonom o tržištu kapitala¹¹ utvrđuju se: javna ponuda i sekundarno trgovanje finansijskim instrumentima, regulisano tržište, multilateralna platforma i OTC tržišta u RS¹², pružanje investicionih usluga i obavljanje investicionih aktivnosti, uključujući i izdavanje dozvola za rad i uređivanje investicionih društava i drugih učesnika na tržištu kapitala, obelodanjivanje finansijskih i drugih podataka, kao i obaveza izveštavanja izdavalaca i javnih društava, zabrana prevarnih, manipulativnih i drugih protivzakonitih radnji i činjenja u vezi sa kupoprodajom finansijskih instrumenata, kao i ostvarivanje

9 Sl. glasnik RS 3/02, 5/03, 43/04, 62/06, 31/11 i 139/2014.

10 Sl. Glasnik RS br. 139/14.

11 Sl. glasnik RS 31/11, 112/2015 i 108/2016.

12 *OTC tržište* je sekundarno tržište za trgovanje finansijskim instrumentima koje ne mora da ima organizatora tržišta i čiji sistem trgovanja podrazumeva pregovaranje između prodavca i kupca finansijskih instrumenata u cilju zaključenja transakcije.

prava glasa u vezi sa HOV, kliring, saldiranje i registrovanje transakcija finansijskim instrumentima, kao i organizacija i nadležnost Centralnog registra, depoa i kliringa HOV i organizacija i nadležnost Komisije za HOV.

Zakonom o deviznom poslovanju¹³ se uređuju: plaćanja, naplaćivanje i prenos između rezidenata i nerezidenata u stranim sredstvima plaćanja i dinarima, između rezidenata u stranim sredstvima plaćanja, kupovina i prodaja sredstava plaćanja između rezidenata i nerezidenata i prodaja stranih sredstava plaćanja između rezidenata, računi rezidenata u inostranstvu i rezidenata i nerezidenata u zemlji, kreditni poslovi sa inostranstvom. Poslovne banke nakon dobijanja licence za obavljanje poslova sa inostranstvom mogu obavljati tekuće devizne poslove, plaćanja prema inostranstvu i iz inostranstva i kreditne poslove sa inostranstvom.

Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma¹⁴ ima za cilj sprečavanje legalizacije novca koji je nastao od nezakonitih radnji i da spreči finansiranje terorizma. Preventiva podrazumeva da banka nadležnoj instituciji obavezno prijavljivuje sve transakcije u iznosu većem od 15 hiljada evra, odnosno dinarskoj protivvrednosti.

Zakonom o regulisanju javnog duga SRJ po osnovu devizne štednje građana¹⁵ i Zakonom o regulisanju javnog duga po osnovu deviznih depozita Dabimment banke i Banke privatne privrede Crne Gore¹⁶ uređen je način povraćaja zamrznutih deviznih uloga građana.

Isplata stare devizne štednje u Sloveniji trajeće godinama (Tanjug, Blic, 5.januar 2015., <http://www.blic.rs/vesti/svet/isplata-stare-devizne-stednje-u-sloveniji-trajace-godinama/> I19fb0q)

Slovenija će poštovati presudu Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, po kojoj do sredine ove godine mora da prihvati model za isplatu stare devizne štednje Ljubljanske banke štedišama u Hrvatskoj i BiH, ali će isplata potrajati više godina.

Po rečima Ane Polak, zadužene u slovenačkoj vladi za pitanja sukcesije bivše SFRJ, Slovenija do 16. januara mora da donese akcioni plan za izvršenje, a onda i zakonske mere. Presudom Suda obuhvaćeno je oko 300 hiljada štediša sa glavnicom depozita od 250 miliona evra. Nova Ljubljanska banka praktično nema nikakve obaveze prema starim štedišama.

Banka je pravno lice kod kojeg se koriste odredbe Zakona o privrednim društvima, što znači da se banka osniva i funkcioniše kao akcionarsko društvo. Banka poslove koje obavlja to čini u svoje ime i za svoj račun, što znači da je njena ciljna funkcija profit i njegovo povećanje, pored povećanja novčanog dela akcijskog kapitala, u čemu je banka specifična. Banka takođe obavlja poslove u svoje ime, a za račun poslovnog partnera

13 Sl. glasnik RS 62/06, 31/11 i 119/12 i 139/2014.

14 Sl.glasnik RS br.20/09, 72/09, 91/10 i 139/2014.

15 Sl.list SRJ 36/02, 80/04, 101/05 i 108/2016.

16 Sl.list SRJ 36/02

ili u ime i za račun nalogodavca. Pošto je bankarstvo striktno regulisano, poslovi koje banka može da obavlja su nabrojani u Zakonu o bankama, a banka je dužna da obezbedi saglasnost NBS za njihovo obavljanje. Bankarski poslovi su:

- depozitni,
- kreditni,
- devizni, devizno – valutni i menjački,
- platni promet,
- kartičarstvo,
- brokersko – dilerski i drugi poslovi sa HOV,
- izdavanje garancija, avala i drugih oblika jemstava,
- kupo/prodaja potraživanja,
- zastupanje u osiguranju.

Osnivači banke zaključuju ugovor u kojem se uređuju pitanja osnivanja, organizacije, poslovanja, upravljanja i prestanak rada banke. Banka se osniva na osnivačkoj skupštini banke, a odluka o osnivanju se potvrđuje od strane NBS. Prilikom osnivanja banke se zaključuje osnivački ugovor, utvrđuje statut i druga akta neophodna za funkcionisanje banke.

Akcionari banke učestvuju u upravljanju bankom i u ostvarenoj dobiti, srazmerno učešću u osnivačkom kapitalu i snose rizike za poslovanje banke do visine uložениh sredstava. Uloženi kapital postaje stalni kapital banke i on je neotuđiv sve dok banka funkcioniše, pri čemu se mogu menjati vlasnici tih akcija.

OSNIVANJE BANKE I GUBITAK DOZVOLE ZA RAD

Banka se osniva isključivo kao **akcionarsko društvo** i to kao **akcionarsko društvo otvorenog ili zatvorenog tipa**. Ukoliko to nije opredeljeno u osnivačkom aktu banke banka se smatra akcionarskim društvom otvorenog tipa. Ukoliko je banka akcionarsko društvo zatvorenog tipa to znači da se njenim akcijama ne trguje na finansijskom tržištu. **Banku mogu osnovati domaća i strana fizička i pravna lica** sa osnivačkim kapitalom u novčanom i nenovčanom obliku (stvari i prava). **Novčani deo osnivačkog kapitala, kapitalni cenzus** je minimalno 10 miliona evra. Procenu nenovčanog dela kapitala, uloga u stvarima, pravima i opremi, vrši ovlašćeni procenjivač.

Dvofazni postupak u osnivanju banke znači da u prvoj fazi NBS izdaje preliminarno odobrenje za osnivanje banke, a u drugoj izdaje dozvola za rad. U roku od 60 dana od dobijanja preliminarne odobrenja podnosi se zahtev za izdavanje dozvole za rad NBS sa odgovarajućom dokumentacijom, kojom se dokazuje da su obezbeđena sredstva, oprema, prostor i ljudi za rad banke. Dokumentacija koja se podnosi sadrži:

- podatke o osnivačima banke, iznosu uloga i broju, vrsti i iznosu akcija,
- ugovor o osnivanju banke,
- predlog statuta,

- izjavu o uplati osnivačkog kapitala,
- izjavu o prenosu nenovčanog dela kapitala na banku,
- podatke o licima sa učešćem u banci i osnovu tog učešća,
- predlog članova upravnog odbora (UO) i izvršnog odbora (IO),
- predlog programa rada banke za tri godine i poslovne politike,
- predlog procedura za upravljanje rizicima i unutrašnju kontrolu,
- saglasnost nadležnog inostranog regulatornog tela,
- za inostranu banku ili finansijsku organizaciju izveštaje na konsolidovanoj osnovi.

Rok za donošenje preliminarne dozvole za rad je 90 dana. U roku od sledećih 60 dana osnivači podnose zahtev za dozvolu za rad, uz dokaze o uplati novčanog dela kapitala i prenosu nenovčanog dela kapitala, dokaze o tehničkoj i kadrovskoj osposobljenosti i izboru spoljnog revizora. NBS izdaje dozvolu za rad u roku od narednih 30 dana. Nakon toga se održava osnivačka skupština banke, na kojoj se (dvotrećinskom većinom glasova) donosi statut banke, biraju članovi UO i IO, usvajaju program i poslovna politika, osnivački i drugi akti.

Banka je obavezna da izvesti NBS o: povećanju osnivačkog kapitala, novoj emisiji akcija, učešću u kapitalu banaka i drugih pravnih lica, ulaganjima u osnovna sredstva banke, odobrenju velikog i najvećeg kredita, prodaji akcija banke kojom neko lice stiče više od 5% učešća u kapitalu, otvaranju filijala, poslovnih jedinica i predstavništava u inostranstvu, promenama UO i IO.

Po dobijanja dozvole za rad od NBS banka se u roku od 30 dana mora **upisati u Registar privrednih subjekata**, čime stiče svojstvo pravnog lica.

Osnivačkim aktom banke je definisano:

- poslovno ime i sedište osnivača i banke,
- iznos novčanog i nenovčanog osnivačkog kapitala,
- rok za prenos sredstva u osnivački ulog banke,
- prava, obaveze i odgovornosti osnivača,
- broj akcija banke, nominalna vrednost, vrste i klase akcija,
- poslovi koje obavlja banka,
- način pokriće gubitaka,
- uslovi i način povećanja kapitala i rezervi,
- način rešavanja sporova,
- uslovi za prestanak rada,
- način odlučivanja o statusnim promenama banke.

Statutom banke su definisani:

- organizacija i poslovanje,
- nadležnost skupštine i drugih organa upravljanja,
- mere i odgovornosti organa za obezbeđenje likvidnosti i solventnosti,
- prava, obaveze i odgovornosti UO i IO,

- ovlašćenja za potpisivanje i zastupanje,
- način vršenja interne kontrole i interne revizije banke,
- poslovna tajna i način postupanja.

Dozvola za rad banke prestaje da važi:

- oduzimanjem dozvole za rad,
- dobrovoljnim prestankom rada,
- statusnom promenom,
- ako se osnivačka skupština ne održi u zakonom propisanom roku i
- ako banka ne dostavi blagovremeno zahtev za upis u registar.

Narodna banka oduzima banci dozvolu za rad ako:

- je banka kritično potkapitalizovana,
- banka onemogućiti kontrolu poslovanja,
- banka šest meseci neprekidno obustavi uzimanje depozita i davanje kredita, osim u slučaju uvedenih mera NBS,

Narodna banka može banci oduzeti dozvolu za rad ako:

- banka ima kritični nivo likvidnosti,
- su neistiniti podaci u dokumentaciji za dobijanje dozvole ,
- osnivač povuče sredstva osnivačkog kapitala,
- banka nije započela sa radom 60 dana od registracije,
- banka nema jasnu strukturu osnivača, nije omogućena kontrolu poslovanja ili nije održana osnivačka skupština na vreme,
- je banka znatno potkapitalizovana,
- banka ne ispunjava pokazatelje usklađenosti poslovanja,
- je banka teže i/ili trajnije povredila neki zakon ili propis,
- nije postupila po nalogu NBS,
- ne vrši osiguranje depozita,
- je uključena u pranje novca i finansiranje terorizma.

Rešenje o oduzimanju dozvole za rad banke je konačno, a njime se pokreće postupak likvidacije, odnosno stečaja banke i vrši blokada računa banke.

SPAJANJE I PRIPAJANJE BANAKA

Tokom procesa globalizacije realizovane su brojne (**mega**) fuzije banaka, spajanje, pripajanje (*mergers and acquisitions*), kojima je omogućeno stvaranje međunarodnih banaka. Ovim korakom se nastoji: povećati kapital i finansijski potencijal banaka, smanjiti troškovi poslovanja, lansirati nove bankarske usluge, pojačati marketinški nastup i ubrzati uvođenje i razvoj E – bankinga. Međutim iskustvo je pokazalo da postoje velika ograničenja procesu pripajanja i preuzimanja: veliki troškovi fuzije i teškoće

harmonizacije poslovanja. Istovremeno se otvara niz pitanja u vezi konkurencije: stvaranja barijera finansijskim uslugama, nacionalnog tretmana takvih banaka i njihovog monopolnog/dominantnog položaja, odnosno potencijalne zloupotrebe tog položaja.

U domaćim uslovima u prvoj fazi tranzicije ostvaren je postupak prinudnog spajanja većeg broja banaka. Naime, restrukturiranje bankarskog sistema Srbije nakon 2000. godine imalo je naglašeno selektivnu funkciju, kroz proces rigorozne selekcije kada je došlo do gašenja velikog broja banaka (23). Prvi talas selekcije je ostvaren preko kontrole ispunjenosti kapitalnog cenzusa, minimalnog iznosa novčanog dela kapitala, tada u iznosu od 5 miliona USD, do sredine 2001. godine. Kod jednog broja banaka cenzus je postignut dokapitalizacijom, putem novih emisija akcija. Kod 18 banaka je cenzus zadovoljen pripajanjem manjih banaka većim bankama, čime su se manje banke spasle stečaja i likvidacije. Kasniji proces pripajanja domaćih banaka inostranim u periodu od 2005. godine realizovan je kroz privatizaciju banaka u vlasništvu države i prodaju većinskog paketa akcija privatnih banaka inostranim bankama.

Nije tajna – Srbiju će napustiti još banaka (Beta, B92.net, 2.februar 2017., http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2017&mm=02&dd=02&nav_id=1226443)

Povlačenje evropskih banaka iz jugoistočne Evrope zbog visokog nivoa problematičnih kredita i ukupnjavanje bankarskog sektora u Srbiji bilo je očekivano, kažu ekonomisti.

Profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu Boško Živković rekao je agenciji Beta da nije iznenađenje što strani investitori prodaju banke u Srbiji, a kupuju ih domaći biznismeni. „Perspektiva rasta bankarskog sistema u zemljama jugoistočne Evrope je slaba. Evropske banke su u problemima i sa relativno niskim kapitalom, a rešavanje problema u bankama u JI Evropi bi zahtevalo dosta dodatnog kapitala,” rekao je Živković. Treba očekivati da se evropske banke prema njegovim rečima i dalje povlače iz JI Evrope, pa i iz Srbije. Stranci su preuzimali banke u Srbiji, jer su bili relativno povoljni uslovi. Kako će ih voditi domaći investitori u ovom trenutku je teško proceniti.

Ekonomista Ivan Nikolić istakao je da je „koncentracija na srpskom bankarskom tržištu mala i da se očekivalo ukupnjavanje banaka. Ukupnjavanje je poželjno, a ne vidim problem da to rade domaći investitori, a posebno da kupuju banke koje su imale ograničene aktivnosti, a neke verovatno i probleme u poslovanju. Ukupnjavanje je zakon tržišta i pozitivan proces, jer će podići performanse i pojačati konkurenciju među bankama, a to će doneti dobrobit i klijentima, jer će pojeftiniti kredite. Iskustvo pokazuje da strani vlasnici nisu uvek uspešni“.

Ove nedelje su dve strane banke prešle u ruke srpskih biznismena. Najpre je biznismen i vlasnik MK Komerca, Miodrag Kostić saopštio da je dogovorio kupovinu 100% kapitala grčke Alpha banke. Alfa banka posluje u Srbiji od 2002. godine, kada je kupila Jubanku. Kostić je ranije kupio AIK banku, šestu u Srbiji po neto bilansnoj sumi u iznosu od 1,5 milijardi evra na kraju 2016. godine, a vlasnik je 20% akcija slovenačke Gorenjske banke.

Druga banka koja je iz inostranog prešla u srpsko vlasništvo je Findomestik, koju su kupili vlasnici kragujevačke Direktne banke, Andrej Jovanović i Bojan Milovanović. Findomestik je deo Findomestik banke Italija, koja je u sastavu BNP Paribas.

U bankarskim krugovima nije tajna da još nekoliko vlasnika stranih banaka u Srbiji namerava da ih proda i napusti ovo tržište.

Spajanje dve ili više banaka je postupak transformacije – fuzionisanja više banaka u jednu poslovnu banku. NBS izdaje dozvolu za rad banci koja se osniva spajanjem dve ili više banaka. Banke koje započinju proces fuzije podnose NB zahtev za izdavanje dozvole za rad banke koja se osniva spajanjem, uz koji podnose:

- odluke skupštine obeju banaka koje se spajaju,
- osnivački akt, koji utvrđuje osnivanje, način i rok zamene akcija banaka,
- predlog statuta banke,
- predlog članova UO i IO,
- program aktivnosti banke za period od tri godine i predlog poslovne politike,
- dokaze o kadrovskoj i tehničkoj osposobljenosti,
- ekonomsku analizu opravdanosti spajanja,
- dokaze da spajanje neće negativne uticati na stabilnost finansijskog sistema.

NBS u roku od 90 dana donosi odluku o zahtevu.

Pripajanje banke drugoj banci – transformacija pri kojoj banka koja se pripaja gubi pravni subjektivitet, a zadržava ga banka kojoj se banka pripaja. Banka kojoj se pripaja druga banka podnosi NBS zahtev za saglasnost, uz koji podnosi:

- izmene osnivačkog akta,
- odluku skupštine banke o prihvatanju pripajanja,
- odluku skupštine banke koja joj se pripaja,
- ekonomsku analizu opravdanosti pripajanja i
- dokaze da pripajanje ne ugrožava stabilnost finansijskog sistema, niti narušava konkurencija.

U roku od 90 dana NBS odlučuje o zahtevu.

AKCIONARSKI KAPITAL BANKE

Kapital banke je od suštinskog značaja za banku, njeno dnevno poslovanje i dugoročno efikasno i održivo poslovanje. Kapital obavlja sledeće funkcije: prilikom osnivanja obezbeđuje dozvolu i omogućava organizovanje i operativno poslovanje banke, ostvaruje poverenje deponenata i kreditora, izvor i regulator je rasta banke i **štiti** banku od rizika.

Osnovni kapital definisan je Zakonom o privrednim društvima i matičnim Zakonom o bankama i to naročito u pogledu **kapitalnog cenzusa**, minimalnog novčanog dela osnovnog kapitala, **koji ne sme biti manji od 10 miliona evra** u dinarskoj protivvrednosti na dan uplate. Osim novčanog dela osnivački kapital može biti u stvarima i pravima, ali ne i u radu i uslugama koje banka pruža. Ako akcionari ulažu uloge u stvarima i pravima jedan ili više ovlašćenih procenjivača sastavljaju izveštaj o proceni vrednosti pre registracije. Osnivačka skupština banke na osnovu procene ovlašćenog procenjivača usvaja vrednost dela osnovnog kapitala u stvarima i pravima. Vrednost

neto imovine, a naročito kapitalnog cenzusa, se održava na nivou koji je jednak ili veći od zakonom propisanog. Zakon o bankama razlikuje pri tom **tri slučaja manje vrednosti novčanog dela kapitala**:

- a) **potkapitalizovanost**, kada je kapital ispod cenzusa,
- b) **znatnu potkapitalizovanost**, kada je kapital za više od trećine ispod cenzusa i
- c) **kritičnu potkapitalizovanost**, kada je kapital za $\frac{1}{2}$ niži od propisanog.

Mere koje Narodna banka Srbije preduzima prema potkapitalizovanoj banci razlikuju se za ove situacije.

Povećanje osnovnog kapitala otvorenog a.d. se vrši na osnovu odluke skupštine akcionara, sem u slučaju odobrenog kredita kada odluku može doneti i upravni odbor. Odluka o novoj emisiji se može doneti tek nakon potpune uplate već upisanih akcija iz prethodnih emisija. Osnovni kapital se može povećati: novim ulozima, iz sredstava banke, kod a.d. otvorenog tipa izdavanjem novih emisija akcija ili povećanjem nominalne vrednosti postojećih akcija. Akcije otvorenog a.d. mogu se izdavati putem zatvorene emisije i otvorene (javne) emisije. Zatvorena emisija je namenjena postojećim akcionarima i imaocima varanata¹⁷ i zamenjivih obveznica i/ili ograničenom broju profesionalnih investitora. Skupština otvorenog a.d. može odlučiti da se osnovni kapital poveća pretvaranjem rezervi i neraspoređene dobiti u osnovni kapital.

Smanjenje osnovnog kapitala Odluku o smanjenju osnovnog kapitala otvorenog a.d. poništenjem sopstvenih akcija donosi upravni odbor, a odluku o smanjenju osnovnog kapitala i poništenju akcija po drugim osnovima donosi skupština akcionara. Smanjenje se vrši: poništenjem stečenih sopstvenih akcija i povlačenjem i poništenjem akcija u posedu akcionara, smanjivanjem nominalne vrednosti akcija i računovodstvene vrednosti kod akcija bez nominalne vrednosti, isplatom uplaćenog iznosa akcionarima za akcije koje nisu u potpunosti uplaćene i neizdavanjem tih akcija.

Bazelskim sporazumom, koji je usvojen 1988., Bazel I (Basel Committee on Banking Supervision, 1988), definisani su standardi u pogledu adekvatnosti kapitala. Strukturu kapitala čini: **nivo jedan kapitala** – jezgro kapitala i **nivo dva kapitala** – dodatni kapital. Neophodno je od nivoa kapitala jedan i dva oduzeti akcije u portfelju čiji su emitenti druge finansijske organizacije i pravna lica realnog sektora. Izmenama Bazelskog sporazuma iz 1996. godine uveden je pojam **kapitala tri** – ove akcije imaju fiksni rok od minimum 2 godine i klauzulu o uslovnom zadržavanju od isplate.

Prema Bazelu I koeficijent adekvatnosti kapitala, kao odnos kapitala i rizikom ponderisane aktive, mora biti **minimalno 8%**. Treba naglasiti da po Zakonu o bankama RS, koji respektuje povećani rizik tržišta Srbije, taj **minimum je 12%**. Banka je dužna da radi stabilnog i sigurnog poslovanja i ispunjenja obaveza prema poveriocima pokazatelj adekvatnosti kapitala stalno održava na propisanom nivou.

17 Varanti – HOV koje pružaju imaocu pravo na kupovinu.

Bankarska reforma: šta je promenjeno od krize? (BBC, 4. februar 2103., <http://www.bbc.com/news/business-20811289>)

Pet godina nakon početka krize bankarski sektor je pod najvećim pritiskom ikad. Bankarski sistem je spašen pomoću miliona funti poreskih obveznika, koji su besni na bankare koji su rizikovali sa tuđim novcem. Šta se zapravo u međuvremenu promenilo?

Bankari su pod vatrom poreskih obveznika, akcionara i regulatora zbog bonusa koji su delimično razlog za krizu. U decembru 2010. evropski regulatori su uveli restrikcije za bonuse koje banke plaćaju same sebi, tako da bankar može primiti odmah samo 20-30% bonusa, ostatak do 5 godina i 50% u akcijama.

U junu 2010. godine obznanjeno je da će biti uveden godišnji porez na ukupan iznos iskazan u bilansima banaka, sa idejom obezbeđenja poreskih prihoda od 8 milijardi GBP u četiri godine. U januaru 2011. porez je definisan kao 0,04% da bi naredne godine bio podignut na 0,088%.

Osnovana je državna komisija sa idejom obezbeđivanja da se komercijalno bankarstvo razdvoji od rizičnog investicionog bankarstva. U slučaju nesolventnosti banke posebno se izdvajaju i štite depoziti građana. Zahtevi za kapitalom se povećavaju.

Zakonodavna regulativa je izmenjena, tako da Banka Engleske nadgleda novčano tržište, Agencija za finansijske usluge nadgleda pojedinačne banke i brine o zaštiti korisnika usluga, dok Ministarstvo finansija obezbeđuje njihovo finansiranje.

Građani su zaštićeni u slučaju bankrota banke u pogledu svojih depozita, a zaštićeni depozit je dupliran sa 31.700 GBP na 85 hiljada GBP.

Banka ne može sticati sopstvene akcije, osim ako su ih akcionari ponudili u sekundarnoj prodaji akcija, a prodajom tih akcija drugim licima bi se nanela šteta akcionarima banke. Dakle, **izuzetno banka može sticati sopstvene akcije** i to uz prethodnu saglasnost NBS. Banka je dužna u roku od godinu dana da otuđi sopstvene akcije. Pravni posao čiji je predmet davanje avansa, kredita ili jemstva banke radi direktnog ili indirektnog sticanja akcija te banke je ništav, kao i sticanje sopstvenih akcija bez saglasnosti NBS.

Vlasnik kapitala u banci kao akcionarskom društvu je banka, a akcionari su vlasnici akcija banke.

Za sticanje akcija sa pravom upravljanja kojim se ostvaruje najmanje 5% učešća u akcionarskom kapitalu banke mora se pribaviti saglasnost NBS. NBS će odobriti sticanje ukoliko pozitivno proceni bonitet sticaoca ili kupca i to u roku od najviše 60 dana od podnošenja zahteva.

VRSTE I OBIM BANKARSKIH POSLOVA

Domaće banke su gotovo bez izuzetka opšteg, univerzalnog tipa, što je u skladu sa preovlađujućim evropskim modelom poslovnih banaka. Zakon o bankama definiše kojim se poslovima sve banke mogu baviti. Banka se može baviti **osnovnim, tradicionalnim bankarskim poslovima** - depozitnim, kreditnim i drugim poslovima u zemlji:

- depozitni posao – primanjem i uzimanjem depozita,
- kreditni posao – davanjem i uzimanjem kredita,
- deviznim, devizno - valutnim i menjačkim poslom,
- emisionim poslom - izdavanjem HOV i novčanih kartica,
- depo poslovima - čuvanjem sredstava i HOV i njihovim upravljanjem,
- kupoprodajom HOV,
- garancijskim poslovima i jemstvima,
- poslovima platnog prometa.

Obavljanje navedenih poslova zabranjeno je pravnim licima koja nemaju dozvolu NBS.

Banka se takođe može baviti **sporednim, netradicionalnim, sekundarnim ili parabankarskim poslovima:**

- dilersko - brokerskim poslovima u trgovini HOV,
- kupoprodajom i naplatom potraživanja,
- zastupanjem u osiguranju.

Poslove sa inostranstvom banka može obavljati jedino ukoliko obezbedi od NBS ovlašćenje za poslove sa inostranstvom: poslove platnog prometa, kreditne poslove sa inostranstvom, devizno - valutne i menjačke poslove.

Usklađivanje obima bankarskih poslova obaveza je banke. Banke koje su u svom poslovanju sklonije rizicima moraju da raspolazu većim kapitalom, saglasno propisanim kriterijumima radi sigurnosti poslovanja i zaštite poverilaca. **NBS može po osnovu zakona banci koja je sklona rizičnom poslovanju propisati viši minimalni koeficijent adekvatnosti kapitala od predviđenog Zakonom (12%).** Banka je u obavezi obrazovanja **organizacione jedinice za upravljanje rizicima.** Procedure za identifikovanje, merenje i procenu rizika, a posebno upravljanje rizicima donosi sama banka u skladu sa zakonom, standardima i pravilima struke. U skladu sa odredbama Bazela II **banka je obavezna da upravlja svim vrstama rizika:** likvidnosti, kreditni rizik, kamatni i devizni rizik, rizik izloženosti banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica, rizici ulaganja banke u druga pravna lica i u osnovna sredstva, rizici koji se odnose na zemlju, kao i operativni rizik banke.

Zakon o bankama i Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga definišu odnos klijenta i banke i njihove međusobne obaveze. Banka je dužna da opšte uslove poslovanja, promene ovih uslova klijentima učini lako dostupnim, pri čemu klijent ima pravo i na dopunsko objašnjenje i informaciju. Klijent ima pravo da uputi prigovor na postupanje banke. Na ovaj način je ozakonjena praksa u vezi obaveze objavljivanja obračuna i troškova klijenta na jedinstven, jasan i transparentan način od strane banaka, kakav je slučaj kod obaveze objavljivanja tzv. **efektivne kamatne stope.**

Zakon je definisao **poslovnu tajnu**, podatke koji se tako tretiraju, postupanje sa tim podacima, lica obuhvaćena obavezom čuvanja tajne i izuzetke od obaveze čuvanja tajne. **Bankarskom tajnom** se smatraju podaci poznati banci, a koji se odnose na lične podatke klijenta, finansijsko stanje i transakcije, vlasništvo, poslovne veze klijenta, podaci i promet na računima i dr. Ovi podaci se ne smatraju tajnom u slučaju pokretanja

odgovarajućeg postupka od strane nadležnih institucija prema klijentu. Bankarskom tajnom se takođe ne smatraju podaci koji se odnose na urednost izmirivanja obaveza klijenta, uključujući podatke koji se dostavljaju **Kreditnom birou¹⁸ pri Udruženju banaka Srbije**, čime se omogućava bankama da smanje rizik pozajmica i poslovanja sa fizičkim i pravnim licima neurednim u pogledu ispunjavanja svojih finansijskih obaveza.

PRIHODI, RASHODI I DOBIT BANKE

Banka utvrđuje prihode, rashode i dobit. Višak prihoda iz poslovanja koji se javi po godišnjem obračunu nad rashodima, uključujući druge zakonske obaveze, banka iskazuje kao **neraspoređenu dobit**. **Dobit** se raspoređuje na osnivače kroz dividendu, srazmerno učešću u kapitalu, povećanje kapitala i rezervi i ostale namene. Dividende se ne mogu isplaćivat na teret akcionarskog kapitala, već samo iz dobiti. Ukoliko se zbog gubitka banke smanji akcionarski kapital akcionari nemaju pravo na dividendu dok se sredstva akcionarskog kapitala korišćena za pokriće gubitaka ne nadoknade.

Radi obezbeđenja sigurnosti poslovanja banka je dužna da na teret prihoda obrazuje **posebnu rezervu za obezbeđenje potencijalnih gubitaka**. NBS propisuje kriterijume za klasifikaciju aktive i vanbilansnih stavki prema stepenu naplativosti.

Banka iskazuje **gubitak** ukoliko su rashodi i druge zakonske obaveze veći od ostvarenih prihoda. Za visinu gubitka smanjuju se najpre rezerve, a ako one nisu dovoljne onda i akcionarski kapital banke.

Tabela 6.1. Specifičnost bilansa uspeha banke

BILANS USPEHA BANKE	
Prihodi	Rashodi
Prihodi od kamata	Rashodi od kamata
Prihodi od naknada i provizija	Rashodi od naknada i provizija
Prihodi od prodaje HOV	Rashodi od prodaje HOV
Prihodi od kursnih razlike	Rashodi od kursnih razlika
Prihodi od dividendi i učešća	
Ostali poslovni prihodi	
Prihodi od ukidanja indirektnog otpisa plasmana i rezervisanja	Rashodi od indirektnog otpisa plasmana i rezervisanja
	Troškovi zarada, naknada i ostali lični rashodi
Prihodi od promene vrednosti imovine i obaveza	Rashodi od promene vrednosti imovine i obaveza
Dobitak i z redovnog poslovana	Gubitak iz redovnog poslovanja

18 www.Kreditnibiro.rs

KORPORATIVNO UPRAVLJANJE BANKOM

Formalno – pravno poslovna **banka je akcionarsko društvo** (a.d.), koje osniva jedno ili više pravnih ili fizičkih lica, pod zajedničkim poslovnim imenom, čiji je osnovni kapital utvrđen i podeljen na akcije. Banka odgovara za svoje obaveze celokupnom imovinom, a akcionari odgovaraju za obaveze banke do iznosa ugovorenog, a neuplaćenog uloga u imovinu.

Statutom, koji mora biti u pisanoj formi, se bliže uređuje organizacija i način poslovanja banke, pitanja o kojima odlučuje skupština i drugi organi, mere i odgovornost za obezbeđenje likvidnosti i solventnosti, prava, obaveze i odgovornosti članova upravnog i izvršnog odbora, ovlašćenje za potpisivanje i zastupanje banke, način vršenja unutrašnje kontrole i revizije, podaci i isprave koje se imaju smatrati poslovnom tajnom. Izmene i dopune Statuta donosi upravni odbor, ukoliko izričito to pravo nije dato skupštini.

Organi upravljanja bankom su skupština, upravni odbor, UO i Izvršni odbor, IO.

Osnivačka skupština Osnivači, u slučaju uspele emisije i dobijanja rešenja o davanju dozvole banci za rad od strane NBS, su obavezni da sazovu i održe osnivačku skupštinu u roku od 30 dana od dana dobijanja dozvole za rad od NBS i to pismenim pozivom svakom upisniku akcija. Svi upisnici potpuno uplaćenih akcija imaju pravo da učestvuju na osnivačkoj skupštini. Kvorum za odlučivanje je obična većina uplaćenih akcija, a osnivačku skupštinu otvara osnivač sa najvećim brojem uplaćenih akcija. Na osnivačkoj skupštini dvotrećinskom većinom glasova osnivača donosi se statut, biraju članovi upravnog i izvršnog odbora, usvajaju programi aktivnosti banke za period od tri godine i poslovna politika i donosi odluka o prvom izdavanju akcija. Ukoliko osnivačka skupština nije održana ili nije donela potrebne odluke smatra se da osnivanje banke nije uspelo. Na osnivačkoj skupštini svaka obična akcija daje pravo na jedan glas.

Skupština akcionara Skupštinu akcionara čine svi akcionari. Svaki akcionar u skladu sa statutom banke lično ili preko punomoćnika ima pravo učestvovanja u radu skupštine, pravo glasa ako ima akcije s pravom glasa, pravo podnošenja predloga i dobijanja odgovora, kao i pravo postavljanja pitanja. Statutom se ne može onemogućiti akcionarima koji imaju 1% ili više akcija s pravom glasa neposredno vršenje prava glasa. Skupštini po pravilu prisustvuju i učestvuju u radu članovi izvršnog i/ili članovi upravnog odbora, kao i spoljni revizor. Skupštini banke može prisustvovati i predstavnik NBS, pri čemu NBS može na dnevni red staviti određena pitanja o poslovanju banke. Postoje godišnja skupština i vanredna skupština.

Upravni odbor, UO čini najmanje pet članova, pri čemu najmanje jedna trećina članova mora biti nezavisna od banke, tj. da nije zaposlena u banci, niti je akcionar banke. UO ima upravno - nadzornu funkciju.

Izvršni odbor banke, IO je kolektivni organ upravljanja bankom. Čine ga najmanje dva člana, i odgovoran je za svakodnevno funkcionisanje banke.

Akcije Banka kao a.d. može izdavati obične i preferencijalne (povlašćene) akcije. Obične akcije uvek predstavljaju jednu klasu akcija i imaju istu nominalnu vrednost ili su bez vrednosti. Akcije, kao i identitet akcionara se upisuju u Centralni registar

HOV¹⁹. Najniža nominalna vrednost akcija ne može biti manja od 5 evra u dinarskoj zaokruženoj protivvrednosti. Akcija može imati jednog ili više vlasnika, a suvlasnici se smatraju jednim akcionarom. Akcionar ima pravo uvida u knjigu akcionara koji je banka obavezna da vodi. Svaka obična akcija daje akcionaru ista prava, tj. pravo pristupa pravnim aktima i drugim dokumentima, pravo učešća u radu skupštine, pravo glasa na skupštini, pravo na isplatu dividende, pravo učešća u raspodeli likvidacionog viška po likvidaciji, a nakon isplate poverilaca, pravo prečeg sticanja akcija iz novih emisija. Obične akcije se ne mogu pretvoriti u preferencijalne ili druge HOV. Prava akcionara vlasnika preferencijalnih akcija se određuju osnivačkim aktom banke. Ona uključuju naročito prednost u odnosu na obične akcije u pogledu prvenstva isplate dividende i kod prvenstva naplate kod likvidacije banke. Sticanje akcija od strane same banke nije moguće, osim u slučaju ponude akcionara banke u sekundarnoj prodaji, pri čemu bi se prodajom akcija drugim licima akcionarima banke nanela znatna šteta. Sticanje akcija se vrši iz sredstava dobiti banke. Sticanje sopstvenih akcija moguće je samo uz pribavljanje saglasnosti NBS. Stečene sopstvene akcije banka je dužna da otuđi u roku od jedne godine od dana sticanja. Pravni poslovi davanja kredita, avansa, jemstva ili garancija banke radi direktnog ili indirektnog sticanja akcija lica koje poseduje akcije banke ništavi su.

Dividende i druge isplate akcionarima Banka može odobriti isplatu dividende jednom godišnje u skladu sa odlukama redovne skupštine ili između skupština. Odluku može doneti i upravni odbor, ako je tako određeno osnivačkim aktom.

UPRAVLJAČKA STRUKTURA BANKE

Organizacija i upravljanje banke se utvrđuje statutom banke²⁰. Pošto se banka obavezno osniva kao akcionarsko društvo, to za upravljanje važe pravila upravljanja akcionarskim društvom. Bankom upravljaju akcionari srazmerno učešću u ukupnom kapitalu i to neposredno ili preko svojih predstavnika u skupštini. Ukoliko se akcionari udružuju, to su obavezni da banci dostave ugovor o udruživanju i ovlašćenje za svog predstavnika u skupštini. Poverioci banke mogu pod uslovima određenim ugovorom o osnivanju i statutom ostvarivati određene funkcije upravljanja bankom, ukoliko je takva mogućnost utvrđena posebnim ugovorom između banke i poverilaca.

Organi upravljanja bankom su skupština, upravni odbor, UO i Izvršni odbor, IO. Statutom se određuje nadležnost pojedinih organa banke, sastav i postupak odlučivanja, kao i drugi organi upravljanja i njihova nadležnost.

Skupštinu čine akcionari banke sa pravom upravljanja. Pravo glasa akcionari ostvaruju neposredno ili preko svojih predstavnika. Statutom se akcionarima koji imaju 1% ili više akcija s pravom glasa ne može onemogućiti neposredno vršenje prava glasa. Skupština:

- usvaja akte poslovne politike i strategiju banke,
- donosi statut i izmene i dopune osnivačkog akta i statuta,

¹⁹ www.crhov.rs

²⁰ Čl.14 Zakona o bankama.

- usvaja godišnji finansijski izveštaj,
- odlučuje o raspoređivanju dobiti i pokriću gubitka,
- odlučuje o povećanju i smanjenju osnivačkog kapitala banke, o ulaganjima u drugu banku, pravna lica i osnovna sredstva banke,
- imenuje i razrešava UO i utvrđuje naknadu članovima UO,
- odlučuje o statusnim promenama i prestanku rada banke,
- odlučuje o sticanju stečajne, odnosno likvidacione mase, imenuje i razrešava spoljnog revizora i
- donosi poslovnik o radu skupštine.

Narodna banka Srbije daje saglasnost na statut banke, odnosno izmene i dopune osnivačkog akta i statuta. Redovno zasedanje skupštine se održava najmanje jednom godišnje. Vanredna skupština banke se saziva na zahtev UO ili drugog ovlašćenog organa banke, akcionara sa najmanje 10% akcija s pravom glasa i likvidacionog upravnika banke. Upravni odbor banke saziva vanrednu sednicu skupštine kada banka postane potkapitalizovana, na zahtev unutrašnje revizije banke, spoljnog revizora ili odbora za praćenje poslovanja banke, kao i na zahtev NBS.

Faktori koji opredeljuju konkurentske prednosti u bankarskom sektoru (E.A. Kasasbeh, Y. Harada, 3.decembar 2016., <http://scialert.net/abstract/?doi=rjbm.2017.67.73>)

Banke predstavljaju finansijske institucije koje stimulišu rast nacionalne ekonomije povećanjem operativnih prihoda, depozita i omogućavajući kreditiranje. Banke su takođe odgovorne za domaći investicioni portfolio, a u slučaju krize pomažu njeno lakše prevazilaženje. Komparativne prednosti su koncept koji objašnjava kako organizaciju postaviti u lidersku poziciju među konkurentima. Obično se strateško planiranje, konkurentska inteligencija, korporativna društvena odgovornost, inovativnost i kreativnost uzimaju kao sinonimi komparativnih prednosti. S druge strane komparativne prednosti su konstrukt koji ukazuje na unapređenje organizacije. U tom slučaju organizacione performanse, operaciona efikasnost, finansijske performanse, finansijska održivost, organizaciona kreativnost i inovativnost se takođe uzimaju da opišu komparativne prednosti.

Upravni odbor (*Bord of Directors*) se sastoji od najmanje pet članova, a najmanje jedna trećina članova mora biti nezavisna²¹. Najmanje tri člana UO moraju imati odgovarajuće finansijsko iskustvo. Najmanje jedan član UO mora znati srpski jezik i imati prebivalište na teritoriji Republike Srbije. Predsednika i članove UO bira skupština, uz pribavljane saglasnosti NBS. Članovi UO ne mogu istovremeno biti članovi IO banke.

21 Nezavisno od banke je lice koje nema ni direktno ni indirektno vlasništvo u banci ili grupi kojoj banka pripada, niti je lice zaposleno u banci.

Nadležnosti UO su definisane Zakonom o bankama²² i statutom banke. Zakonom o bankama UO je dobio karakter upravno – nadzornog odbora. Delokrug UO je:

- saziva skupštinu,
- daje predloge skupštini i izvršava njene odluke,
- donosi akte poslovne politike,
- utvrđuje opšte uslove poslovanja,
- bira članove IO banke,
- utvrđuje limite do kojih IO može odlučivati o plasmanima i zaduživanju,
- daje prethodnu saglasnost za izloženost banke prema jednom ili grupi povezanih lica preko 10% i preko 20% kapitala,
- vrši nadzor na radom IO,
- usvaja program i plan unutrašnje revizije,
- uspostavlja sistem unutrašnje kontrole,
- definiše upravljanje rizicima,
- analizira izveštaje spoljne i unutrašnje revizije,
- razmatra i usvaja tromesečne i godišnje izveštaje o poslovanju,
- podnosi skupštini godišnje izveštaje o poslovanju,
- obaveštava NBS i druge nadležne organe o uočenim nepravilnostima.

Sednice UO se održavaju prema potrebi, a najmanje jednom u tri meseca. O održavanju sednica i dnevnom redu banka obaveštava NBS. UO održava vanrednu sednicu na zahtev NBS. Prema potrebi predstavnik NBS može prisustvovati sednicama UO banke.

Izvršni odbor banke (*Executive Board*) je kolektivni organ upravljanja bankom. Čine ga najmanje dva člana, a predsednik IO zastupa i predstavlja banku. Pri preduzimanju pravnih radnji u ime i za račun banke predsednik IO je dužan da obezbedi potpis jednog člana IO – supotpisnika. Članovi IO su u radnom odnosu u banci. Članovi IO moraju imati dobru poslovnu reputaciju i odgovarajuće kvalifikacije. Najmanje jedan član IO mora znati srpski jezik, a svi članovi IO moraju imati prebivalište na teritoriji RS. Članove IO bira UO banke, pri čemu je banka dužna da od NBS pribavi saglasnost. Izvršni odbor banke organizuje poslovanje banke i vrši dnevni nadzor nad aktivnostima banke. Delokrug rada IO je:²³

- izvršava odluke skupštine i UO,
- obezbeđuje zakonitost rada,
- odlučuje o plasmanima i zaduživanju do utvrđenih limita,
- odlučuje o povećanju izloženosti prema povezanim licima,
- sprovodi poslovnu strategiju,
- upravlja rizicima,

22 čl.73 Zakonao bankama.

23 čl. 76 Zakona

- utvrđuje organizacionu strukturu,
- primenjuje procedure nadzora,
- obezbeđuje da zaposleni budu upoznati sa propisima i drugim aktima,
- obezbeđuje sigurnost i praćenje rada sistema informacione tehnologije, IT,
- obezbeđuje sigurnost i redovnost trezorskog poslovanja,
- informiše UO o problemima poslovanja,
- tromesečno podnosi UO izveštaj o poslovanju,
- o pogoršanju finansijskog stanja banke informiše UO i NBS,
- odlučuje o pitanjima van nadležnosti UO ili skupštine.

Po Zakonu o bankama banka je u obavezi da formira sledeće **odbore na nivou banke**.²⁴

- Odbor za praćenje poslovanja banke, odbor za reviziju,
- Kreditni odbor,
- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom.

Odbor za praćenje poslovanja banke, odbor za reviziju čine najmanje tri člana od kojih su najmanje dva člana članovi UO koji imaju finansijsko iskustvo, a najmanje jedan je nezavisno lice. Odbor pomaže UO u nadzoru nad radom IO i zaposlenih. Sastaje se najmanje jednom mesečno, a najmanje jednom u tri meseca u sedištu banke. Obaveze Odbora za reviziju su:

- analiza godišnjih izveštaja i drugih finansijskih izveštaja,
- analiza i usvajanje predloge politika i procedura upravljanja rizicima i sistema unutrašnje kontrole i nadzor primene,
- mesečno izveštavanje UO o aktivnostima i utvrđenim nepravilnostima, sa predlogom mera,
- razmatranje ulaganja i aktivnosti banke,
- predlaganje spoljnog revizora,
- razmatranje godišnje revizije i predlaganje mera,
- donosi poslovnik o radu.

Kreditni odbor čine članovi menadžment tima tj. članovi IO, izvršni direktori banke, odnosno rukovodioci sektora i direktor filijale o čijem se klijentu odlučuje. Odbor odlučuje²⁵ o:

- kreditnoj politici, lošim plasmanima i rezervisanjima,
- kreditnim limitima filijala ili limita sektora kredita i investicija,
- kreditnom portfoliju i njegovom razvoju,
- produženju kredita,
- izdavanju garancija, avala, akceptata, otvaranju akreditiva,

24 čl. 79 Zakona

25 Zakon o bankama nije detaljno razradio delokrug poslova Kreditnog odbora, već se to utvrđuje aktima banke.

- gubicima po kreditima i garancijama,
- potencijalnim rizicima,
- internoj reviziji i nadzoru.

Pojedinačne odluke o odobravanju kredita, odnosno garancija i drugih oblika jemstava donose i niži organizacioni delovi, filijale do nivoa limita.

Odbor za upravljanje aktivom i pasivom banke sačinjavaju: članovi menadžment tima banke, tj. članovi IO, izvršni direktori, odnosno rukovodioci organizacionih delova (sektora, odeljenja) banke sredstava i likvidnosti, računovodstva i izvrši direktor za strateško pomeranje. U delokrug ovog odbora spadaju praćenje izloženosti banke rizicima, predlaganje mera za upravljanje kamatnim rizikom i rizikom likvidnosti i drugi poslovi opredeljeni aktima banke. Odbor odlučuje o:

- politici upravljanja tržišnim rizicima i analizi njihovog uticaja,
- definisanju strukture kapitala,
- politici portfolija,
- politici cena,
- novim uslugama,
- upravljanju rizicima,
- stepenu izvršenja poslovnog plana banke.

Banka može formirati i druge odbore. Jedan od najčešćih je Odbor za informatičke tehnologije, IT, koji sačinjavaju članovi menadžment tima, tj. članovi IO, rukovodilac sektora (odeljenja, službe) za IT, rukovodioci sektora (odeljenja) za poslove sa stanovništvom, za kredite i investicije, za poslove sa inostranstvom, računovodstva, za sredstva i likvidnost i direktori glavnih filijala. Ovaj odbor odlučuje o:

- strategiji razvoja IT,
- razvojnim planovima IT, realizaciji i merama,
- investicijama u IT,
- razvoju IT supsidijara,
- primeni sistema IT u filijalama.

Kontrola bankarskog poslovanja vrši se prvo, u samim bankama i drugo, od strane državne nadležne institucije, najčešće centralne banke. Članovi IO odgovorni su za vršenje unutrašnje kontrole. Odbor za praćenje poslovanja banke i unutrašnja revizija banke vrše kontrolu pravilnosti rada banke i efikasnosti funkcionisanja sistema unutrašnje kontrole. Banka je dužna da postupke sistema unutrašnje kontrole uredi i sprovodi na način koji omogućava kontinuirano praćenje i merenje svih vrsta rizika. Banka je takođe dužna da sistem unutrašnje kontrole razvija na način koji omogućava blagovremenu procenu rizika.

Kontrolu poslovanja vrše same banke u posebno organizovanom odeljenju za reviziju i kontrolu poslovanja. Banke su u skladu sa Zakonom o bankama dužne da obrazuju organizacione jedinice za kontrolu usklađenosti poslovanja banke i unutrašnju reviziju.²⁶

26 čl.83 Zakona.

Organizaciona jedinica za kontrolu usklađenosti banke (*Compliance Unit*) ima rukovodioca kojeg postavlja UO, koji je odgovoran za identifikaciju i praćenje rizika i za upravljanje rizikom, posebno rizikom od sankcija regulatornog tela i reputacionim rizikom. Zaposleni u njoj su nezavisni u radu i obavljaju isključivo te poslove. Ova organizaciona jedinica je dužna da najmanje jednom godišnje identifikuje i proceni glavne rizike usklađenosti i predloži planove upravljanja tim rizicima. O propustima koji se odnose na oblast usklađenosti poslovanja rukovodilac je dužan da odmah obavesti IO i Odbor za praćenje usklađenosti poslovanja banke. Organizaciona jedinica za praćenje usklađenosti poslovanja banke je dužna da sastavi program praćenja usklađenosti poslovanja banke, koji posebno sadrži metodologiju rada te organizacione jedinice, planirane aktivnosti, način i rokove izrade izveštaja, način provere usklađenosti i plan obuke zaposlenih.

Organizaciona jedinica unutrašnje kontrole i revizije ima rukovodioca kojeg postavlja UO banke, i ima najmanje jednog zaposlenog koji ima zvanje revizora. Zadaci organizacione jedinice su: davanje nezavisnog, objektivnog mišljenja o reviziji, savetodavne aktivnosti radi unapređenja unutrašnje kontrole i pružanje pomoći UO u ostvarivanju ciljeva. Rukovodilac Jedinice rad zasniva na programu unutrašnje revizije, metodologiji rada, uputstvima za rad, načinu i rokovima izrade izveštaja o unutrašnjoj reviziji, načinu praćenja aktivnosti, načinu i odgovornosti, korišćenju i čuvanju dokumentacije. Zaposleni u unutrašnjoj reviziji ne mogu obavljati druge poslove u banci. Unutrašnja revizija:

- ocenjuje adekvatnost i pouzdanost sistema unutrašnjih kontrola i funkcije usklađenosti poslovanja,
- obezbeđuje identifikaciju i kontrolu rizika,
- utvrđuje slabosti u poslovanju, propuste i zloupotrebe zaposlenih i korektivne mere,
- održava sastanke sa UO i Odborom za reviziju,
- priprema izveštaje o aktivnostima.

Zaposleni u Unutrašnjoj reviziji imaju pravo uvida u sve dokumente banke i njenih podređenih društava. Banka je dužna da NBS dostavi godišnji izveštaj o adekvatnosti upravljanja rizicima i unutrašnjoj kontroli banke.

ORGANIZACIJA BANKE PO POSLOVIMA

U skladu sa tendencijom univerzalizacije u evropskom bankarstvu, bankarstvo u Srbiji sa malim izuzecima ima karakteristike univerzalnog modela. Zakon o bankama nabraja kojim se osnovnim i sporednim poslovima banke mogu baviti po dobijanju saglasnosti od NBS. Banka obavlja osnovne, tradicionalne bankarske poslove: depozitne, kreditne i poslove platnog prometa. Banka se takođe bavi sporednim, netradicionalnim, parabankarskim poslovima: brokersko-dilerskim poslovima sa HOV, kupoprodajom potraživanja, posredovanjem u osiguranju i drugim finansijskim uslugama. Ukoliko banka obezbedi dozvolu NBS za obavljanje poslova sa inostranstvom, a za to je neophodno da poseduje tehnička sredstva i obučene ljude, može da obavlja tekuće poslove sa inostranstvom, poslove platnog prometa i kreditne poslove sa inostranstvom.

Pet zahteva za pozicioniranje organizacije banke koja raste (J.Marous, 8. maj 2017., The Financial Brand Free, <https://thefinancialbrand.com/65210/banking-customer-technology-growth-investment-trends/>)

Bankarska industrija je i dalje okružena nesigurnošću, bez garancije da će biti profitabilna. Uprkos toj nesigurnosti finansijske institucije se moraju fokusirati na inovacije i nove digitalne tehnologije, koje stvaraju osnov za rast.

Od finansijske krize 2008. godine bankarska industrija se suočava sa nesigurnošću, novom regulativom, rastućom konkurencijom i erozijom poverenja javnosti. U istraživanju je uzelo učešća 300 izvršnih direktora iz sveta, među kojima svega 11% očekuje poboljšanje performansi banke u narednih godinu dana. Uprkos pada poverenja oko 60% anketiranih smatra da će banke morati da ulože u nove tehnologije. Preko 60% veruje da je pravilna regrutacija ljudi ključ uspeha.

„Banke shvataju da ne mogu čekati povratak u normalu da bi dostigle profitabilnost. One moraju da inoviraju i optimizuju biznis da bi postale efikasnije i istovremeno zadovolje postavljene zahteve regulatora“, kaže Dej Bredford, glavni savetnik u EY Global Banking and Capital Markets. Glavni zahtevi koji se postavljaju pred bankama su: 1) Preoblikovanje postojeće organizacione strukture; 2) Kontrola - jačanje linije defanzivnog modela kod nefinansijskih pitanja; 3) Zaštita – obnova poverenja i kreiranje prave organizacione kulture; 4) Optimizacija – pojačanje efikasnosti kroz nove tehnologije i partnerstva; 5) Rast – investiranje u naprednu analitičku tehnologiju, da bi se personalizovala ponuda targetiranim klijentima.

Organizacija banke se definiše kao unutrašnja organizacija: organizaciona šema, organizacija rada i način menadžmenta. Statutom se organizacija banke detaljno opredeljuje, a kako u Zakonu o bankama nema preciznijih određenja, to je zapravo organizacija banke u rukama menadžmenta i njegove procene o racionalnosti. U organizaciji banaka se uočava veliki broj sličnih ili istovetnih elemenata, međutim, nije moguće uočiti banke sa identičnom organizacijom. Naime, veliki broj faktora ima uticaj kako će banka biti organizaciono uspostavljena. Faktori od uticaja na organizaciju banke su:

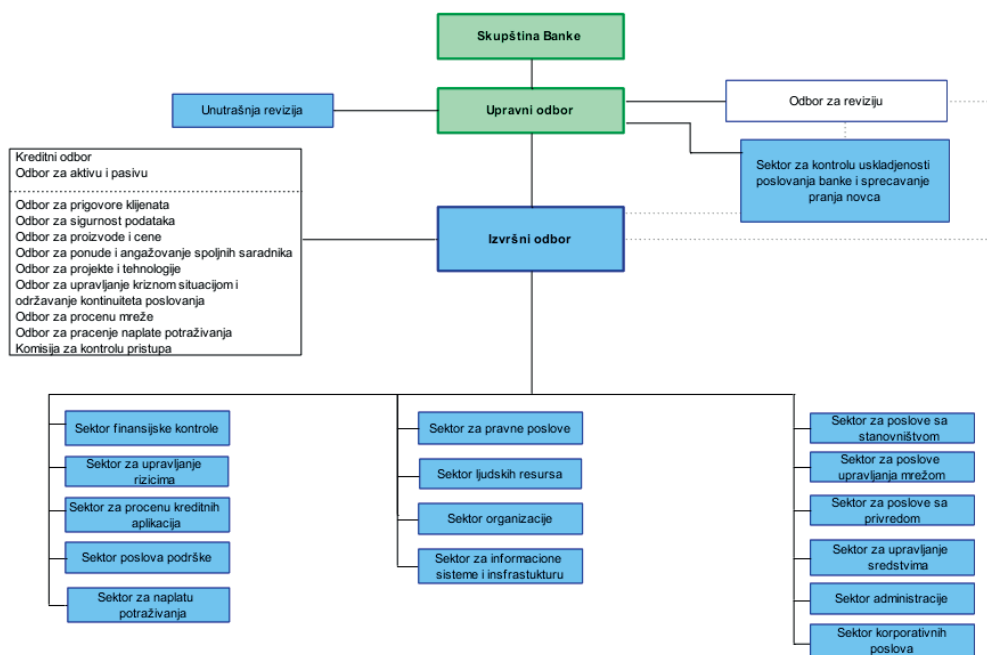
- Razvijenost finansijskog sistema,
- Veličina kapitala,
- Obim poslovanja,
- Vrsta poslova,
- Razvijenost mreže organizacionih jedinica,
- Racionalizacija,
- Struktura klijenata,
- Običaji,
- Istorijski i kulturološki faktori.

Organizacija banke po poslovima, funkcionalno podrazumeva organizacione jedinice kao što su sektori, direkcije, odeljenja.

Sektori su osnovne organizacione jedinice po poslovima koje se formiraju po najvažnijim grupama poslova, poslovnim linijama, tj. po funkcionalnom principu. Zavisno od značaja koji banka daje pojedinim grupama poslova formiraće se organizacione jedinice višeg reda, sektori ili nižeg reda, direkcije. U sektorima se vrše obično sledeći poslovi:

- za rad sa stanovništvom - *retail*,
- za poslove sa privredom – *corporate*,
- za poslove sa inostranstvom,
- za poslove sredstava likvidnosti – trezor

Slika 6.1. Primer organizacije banke po poslovima

Sektorom rukovodi direktor ili izvršni direktor, čija su ovlašćenja neposredno podređena predsedniku IO. Direktori i / ili izvršni diektori zajedno sa članovima IO čine menadžment tim banke koji upravlja svakodnevnom poslovanjem banke. Upravni odbor, kao upravno nadzorno telo, svoja ovlašćenja prenosi na IO, koji u svakodnevnom poslovanju donosi odluke važne za poslovanje banke, a njihova egzekucija se sprovodi u pojedinačnim sektorima, u kojima učestvuje na prvom mestu rukovodilac sektora.

U okviru sektora se organizuju **direkcije**²⁷, koje predstavljaju organizacione jedinice u kojima se vrše važnije grupe poslova. To su:

- direkcija za kredite,
- direkcija za devizno - valutne poslove,
- direkcija za kredite sa inostranstvom,
- direkcija za platne kartice,
- direkcija za e – banking.

U okviru direkcije, odnosno sektora organizuju se **odeljenja**, koja su organizacione jedinice koje se formiraju u cilju obavljanja uže specijalizovanih poslova neposredno. Razmere banke i gustina mreže opredeljuje strukturu odeljenja, pošto je reč o pojedinačnim poslovima ili grupama poslova koje obavljaju. Ako obuhvata više srodnih poslova, deli se na odseke, a ovi na grupe. Na primer, odeljenje blagajne obično se deli na odsek likvidature i odsek blagajne, a odsek blagajne se može podeliti na grupu uplata i grupu isplata.

Bankarska odeljenja se mogu podeliti, prema tome gde su organizovana i čime se bave, na centralna, poslovna i administrativna odeljenja. U **centralna odeljenja** spadaju odeljenja koja obavljaju poslove za banku kao celinu, obuhvatajući centralu i filijale ili obavljaju poslove koji su svojom prirodom vezani za centralu: odeljenje za pravne poslove, odeljenje za organizaciju, za ekonomsku analizu, odeljenje za ljudske resurse (*human sources*). U isto vreme **poslovna odeljenja** vrše poslove i njihova najvažnija odlika je što su u neposrednom kontaktu sa klijentima banke, pa predstavljaju ogledalo banke: blagajna, devizno – valutno, akreditivno, hipotekarno, tekući računi itd. **Administrativna odeljenja** svojim poslovanjem omogućavaju efikasno funkcionisanje administracije: ekonomat, arhiva, ekspedicija pošte, statistika.

U periodu razvoja tzv. industrijskog banakarstva (1960-1990-te godine u razvijenim zemljama) razvile su se **banke organizovane kao holding kompanije**. Prva grupa takvih banaka u pravilu su banke nastale kao korporativne banke, koje su pratile razvoj grupe povezanih kompanija. U njihovoj organizacionoj strukturi javljaju se i preduzeća ćerke holdinga, supsidijari, povezana sa bankom i to obično u trgovini, turizmu, proizvodnji. Druga grupa banaka organizovanih u formi holdinga su banke koje su razvile poslove vezane za finansije, kao svojevrsan odgovor na konkurenciju nebankarskih finansijskih institucija. U ovom slučaju kao supsidijari, kompanije ćerke banke se organizuju kompanije koje se bave finansijskim poslovima: osiguranjem, konsaltingom, brokersko - dilerske kompanije, lizing kompanije.

ORGANIZACIJA BANKE PO TERITORIJI

Velike banke koje imaju raznovrsnu delatnost ili su poslove razvile na širem području, više regiona, organizovane su tako da imaju više različitih poslovnih jedinica, koje pokrivaju pojedina područja. Kao i kod organizacije banke po poslovima i struktura

27 Direkcije (direktorati) su po pravilu prisutne kao organizacione jedinice u organizacionoj šemi međunarodnih finansijskih institucija i banaka.

banke po teritoriji se definiše statutom banke, kojim se utvrđuju delovi banke koji imaju određena ovlašćenja na određenoj teritoriji i obim tih ovlašćenja. **Delovi banke, filijale nemaju svojstvo pravnog lica, zbog čega nemaju sopstveni žiro račun, već poslove obavljaju preko podračuna u okviru žiro - računa banke.** To znači da glavne filijale, filijale, ekspoziture ne mogu odobravati kredite ili izdavati garancije, sem do određenog relativno malog iznosa - limita, već samo banka. O osnivanju pojedine poslovne jedinice ili njenom gašenju banka mora obavestiti NBS u kratkom roku (pet radnih dana).

Sve poslovne jedinice jedne banke čine materijalno pravnu celinu – **mrežu poslovnih jedinica**. Knjigovodstveno se objedinjavanje poslovanja realizuje na sledeći način: svakodnevnom ili periodičnim uklapanjem osnovnih računa poslovnih jedinica u račune poslovnih jedinica višeg hijerarhijskog reda ili vođenjem samostalnog knjigovodstva u poslovnim jedinicama nižeg ranga. Alternativno računi se spajaju na kraju perioda posmatranja, prilikom izrade periodičnog bilansa banke.

Slika 6.2. Primer organizacije banke po teritoriji

Ideja organizacije velikih banaka po poslovnim jedinicama je, s jedne strane, specijalizacija pojedinačnih poslovnih jedinica za određene poslove, a s druge strane, bliži dodir sa klijentima, kompanijama i građanima, i svebuhvatno sagledavanje njihovih potreba, problema i ukupnog poslovanja i ponašanja. Poslovne jedinice za pojedino područje, državu,

region, lokalno područje, zbog neposrednog dodira sa klijentima, ostvaruju mogućnost da se prilikom zasnivanja poslovnih odnosa potpunije informišu o bonitetu klijenata, kao i da efikasnije izlaze u susret potrebama klijenta i time lakše ostvare politiku lojalnosti klijenata.

Kako će se banka teritorijalno organizovati i kojem vidu poslovnih jedinica će se pridati veći značaj, filijalama ili ekspoziturama, kao poslovnim jedinicama višeg ili nižeg reda, zavisi od procene UO, odnosno menadžment banke. Pri tom se prvo, procenjuje stepen sposobnosti kontrole poslovanja nižih poslovnih jedinica, i drugo, uzima se u obzir neophodan stepen decentralizacije banke tj. davanje adekvatnog nivoa nezavisnosti poslovnim jedinicama i motivisanju zaposlenih u njima, prvenstveno rukovodiocima da samostalno odlučuju. U pravilu poslovne jedinice višeg reda - glavne filijale i filijale - se posmatraju kao profitni centri i ukoliko ne posluju profitabilno, moraju biti u kraćem ili dužem periodu zatvorene ili pripojene profitnim centrima koji uspevaju da posluju samodovoljno.

Organizacija banke po teritoriji, po hijerarhiji uključuje poslovne jedinice kao što su glavna centralu, centrala, glavna filijala, filijala, afilijacija, ekspozitura, istureni šalter, platna ispostava i depozitna kasa.

Glavna centrala je hijerarhijski posmatrano na vrhu piramide, tj. na najvišem stupnju u organizacionoj šemi banke. U glavnoj centrali se organizuje uprava banke. Glavna centrala obavlja poslove za čitavu banku: utvrđuje poslovnu politiku, uslove za odobravanje kredita, garancija, uslove za uzimanje depozita, tarife i naknade za bankarske proizvode i usluge, formuliše način primene poslovne politike, upravlja i vrši kontrolu rada centrale i drugih poslovnih jedinica. Poslovanje glavne centrale obuhvata područje određene zemlje, tj. čitavo područje poslovanja banke. Glavna centrala donosi i odobrava plan i završni račun banke.

Tabela 6.2. Srbija – Mreža bankarskih organizacionih jedinica

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Posl.jedinice	80	66	68	54	68	70	110	94	94	94
Filijale	519	593	565	582	615	591	612	549	540	537
Ekspoziture	1.544	1.762	1.733	1.662	1.495	1.455	1.187	1.106	1.059	1.047
Šalteri	258	285	247	153	110	95	75	35	34	36
Ukupno	2.435	2.734	2.635	2.487	2.319	2.243	1.989	1.787	1.730	1.717

Izvor: Narodna banka Srbije

Centrala je poslovna jedinica banke po rangu neposredno ispod glavne centrale. Treba naglasiti da je u nacionalnim bankarskim sistemima nalik domaćem, sa relativno manjim bankama po obimu poslovanja i broju zaposlenih, uobičajeno da banke formiraju centrale, ne i glavne centrale. Obim njene samostalnosti i odnos prema glavnoj centrali je različit, zavisno od organizacione strukture banke. Područje delovanja centrale je najčešće veća teritorija na području određene zemlje, region, pokrajina, grad. Centrala koordiniše i kontroliše rad glavne filijale i ostalih poslovnih jedinica.

Glavna filijala je poslovna jedinica koja je po svojim obeležjima slična centrali, s tom razlikom što je njeno poslovno područje na kojem deluje znatno uže, a stepen samostalnosti u radu manji. Obično je region područje na kojem se organizuje glavna filijala.

Filijala je osnovni oblik poslovne jedinice po teritoriji²⁸. Po svojoj prirodi filijala je **profitni centar**, što znači da je razvojno samostalna, jer bi trebalo da uspeva da uskladi prihode i rashode, tj. da ima profitno poslovanje. Organizovanjem mreže filijala banka ostvaruje jedinstvo kreditnog i platnog prometa u zemlji, kao i jedinstvo sredstava. Svrha osnivanja filijala je širenje poslova na što veće područje. U njima se obavlja platni promet, prikupljaju i plasiraju sredstva, plasiraju HOV.

Afilijacija je organizaciona jedinica banke u inostranstvu, koja je prva faza nastupa na međunarodnom tržištu, kada banka hoće da proširi područje poslovanja na drugu zemlju. Ona otvara afilijaciju da bi ispitala mogućnosti za ozbiljnije delovanje u prekograničnom području.

Ekspozitura predstavlja poslovnu jedinicu koja se organizuje u gradovima koji imaju veći privredni potencijal, ali se ocenjuje da je rano da se osnuje profitni centar, zbog nedostatka dovoljno jakih klijenata za profitabilno poslovanje, te da ne može poslovati na održiv način. Ove poslovne jedinice obavljaju šalterske poslove: štednja, menjački poslovi, prijem naloga za platni promet, prijem zahteva za kredite. Ekspozitura najčešće nema svoju službu platnog prometa, knjigovodstva, pa je u poslovanju opslužuju hijerarhijski više poslovne jedinice.

Platna ispostava je poslovna jedinica koja obavlja samo uplatu i isplatu u većem mestu, dok sve druge naloge šalje na izvršenje u filijale. Ona je aktivna povremeno, u određene dane i časove i to sa osobljem filijale.

Depozitna kasa je poslovna jedinica koja je po poslovanju slična platnoj ispostavi, s tim što radi stalno i ima svoje osoblje.

Velike banke imaju razvijenu mrežu filijala i nefilijalskih delova (kućno bankarstvo). U savremenim uslovima filijalska mreža se organizuje kroz manji broj glavnih filijala koje posluju kao profitni centri, koje opslužuju veći broj satelitskih filijala. Postoje mišljenja da je do određenog kapitalnog limita (250 miliona USD finansijskog potencijala) filijalski model funkcionisanja banke efikasan, a da je preko tog limita neophodna organizaciona transformacija u pravcu organizovanja čvrstog holdinga, bez mogućnosti izlaska novooformiranih banaka iz sistema, a banke ćerke bi bile regionalno poslovno fokusirane.

HARMONIZACIJA SA MEĐUNARODNIM ZAKONODAVSTVOM

Period 1990-tih godina, u uslovima duboke privredne krize, karakteriše zaostatak funkcionisanja i kontrole rada banaka u Srbiji u odnosu na bankarstvo u zemljama Evropske unije. Tranzicije bankarstva Srbije, započeta 2000. godine, je kao važan element uključila usaglašavanje, harmonizaciju domaćeg bankarskog zakonodavstva sa evropskim. Ključni korak u tome je bilo donošenje Zakona o bankama, čime je ubrzana

28 Termin filijala potiče od latinskog izraza kći. Pod nazivom filijala se podrazumeva odvojeni ogranak bilo kog preduzeća, pa i banke.

reforma bankarskog sistema. Među razlozima za donošenje Zakona bile su: harmonizacija zakonskog okvira poslovanja banaka sa direktivama Evropske unije, principima Bazelskog komiteta za nadzor nad poslovanjem banaka (tzv. Bazel II) i usklađivanje sa tendencijama u uporednom pravu.

Zakonski okvir za funkcionisanje domaćih banaka je usklađen sa EU i pravilima Bazelskog sporazuma tj., međunarodnim standardima. Dobijanje dozvole za rad banke u Srbiji zahteva istovetne ili čak oštrije uslove nego u EU. Kapitalni cenzus u EU je 5 miliona evra, plus 5 miliona evra za sopstveni fond, a u RS je (od 2004. godine) kapitalni minimum 10 miliona evra.

Uslovi za dobijanje dozvole za rad banke (kreditne organizacije) u EU su:

1. početni kapital od 5 miliona evra, sem ukoliko je banka već prisutna na tržištu,
2. sopstveni fond kredita ne manji od 5 miliona evra, sem za banke nastale pre 1993. godine,
3. osnivači banke moraju biti iskusni i poznati regulatoru,
4. država članica može posebno zahtevati:
 - centrala mora biti u državi izdavaocu dozvole,
 - poslovi moraju biti razvijeni prvenstveno u zemlji izdavaocu dozvole,
 - akcionari sa učešćem preko 10% ili preko 25% u kapitalu moraju biti poznati,
 - vodi se evidencija dozvola,
 - filijale i/ili prekogranične organizacione jedinice ne obezbeđuju dozvolu,
 - obavezno je usvajanje procedure i unutrašnje kontrole.

Nakon dobijanja dozvole banka može obavljati poslove u svim zemljama članicama EU. Banci se može oduzeti dozvola za rad: u slučaju izbegavanja standarda zemlje u kojoj banka posluje, u slučaju konflikta interesa sa vlastima zemlje gde se traži dozvola, u slučaju procene da banka ne može uredno obavljati poslove.

Zakonski okvir Republike Srbije takođe predviđa precizno proceduru i ispunjenje uslova za dobijanje dozvole. Upis u Registar privrednih subjekata pretpostavlja dobijanje dozvole za rad, za šta je neophodno ispuniti veći broj uslova, od zadovoljavanja cenzusa novčanog dela kapitala, do ispunjavanja kadrovskih i tehničkih uslova. Prisutno je diskreciono pravo NBS da izda dozvolu ili oduzme dozvolu.

Harmonizacija propisa **podrazumeva takođe harmonizaciju nadzora nad poslovanjem banaka.** Nadzor nad bankama se obavlja: a) upravnim nadzorom i b) nadzorom nad savesnošću poslovanja, odnosno revizijom.

Upravni nadzor uključuje kontrolu zakonitosti poslovanja od osnivanja do oduzimanja dozvole za rad. Nadzor nad savesnošću poslovanja je novi zahtev Bazelskog komiteta, odakle je inkorporiran u pravo EU. Osnovni instrumenti nadzora nad savesnošću poslovanja su sopstveni fondovi, značajni udeli, koeficijent solventnosti i veliki krediti.

Međunarodno priznati standardi bankarskog poslovanja uneti u domaće propise:

- pokazatelj adekvatnosti kapitala minimalno 12%²⁹;
- obaveza saglasnosti NBS kod sticanja značajnog udela u ukupnom kapitalu (od 5%³⁰ do 20%, više od 20% do 33% i više od 50%);
- velika izloženost riziku ne sme preći 25%;
- izloženost prema povezanom licu ne sme preći 5%, a ukupna izloženost prema povezanim licima 20% kapitala banke;
- zbir svih velikih izloženosti riziku mora biti od 400% do 800% kapitala banke;
- banka može imati maksimalno 10% učešća u pravnom licu van finansijskog sektora;
- maksimum ulaganja u pravna lica van finansijskog sektora i osnovna sredstva do 60% kapitala banke.

Obaveza revizije knjigovodstvenih izveštaja prisutna je kao i u pravu EU i to jednom godišnje.

USKLAĐIVANJE POSLOVANJA BANKE SA ISO STANDARDIMA

ISO³¹ 9.000 standardi su međunarodno priznati i širom sveta poznati standardi o upravljanju i obezbeđenju kvaliteta poslovanja, usvojeni 1987. godine. Uključujući Srbiju pristupilo im je 90 zemalja, a ISO 9000 - ISO 9004 predstavljaju bazu koncepta „borbe za kvalitet“. Predstavnici najvećih nacionalnih certifikacionih organizacija u saradnji sa finansijskim stručnjacima su izradili smernice za primenu standarda ISO 9001 u oblasti finansijskih usluga (bankarstvo, osiguranje, poštanski poslovi i druge srodne usluge).

Nadležna institucija u Srbiji za izradu srpskih standarda (ISS) je Institut za standardizaciju Srbije. Srpski standardi za bankarstvo i finansijske delatnosti se donose na osnovu Zakona o standardizaciji³². Zahtevi savremenog tržišta su za stabilnom, pouzdanom, efikasnom i racionalnom bankom i u tom pravcu banke treba da postave organizaciju koja je tržišno orijentisana, efikasna i fleksibilna, da neposredno i adekvatno reaguje na promene i zadovolji zahteva tržišta. Uspešne su one banke u kojima zaposleni razumeju i realizuju „orijentaciju ka kvalitetu“, tj. prihvataju i realizuju zahteve standarda ISO 9000 i teže uspostavljanju i održavanju procesa totalnog menadžmenta kvaliteta (TQM) (Ralp, Meisner, 1995.). Za vrhunske rezultate banke treba da uvedu sistem kvaliteta serije standarda **ISO 9.000 za bankarske usluge i posebno ISO 15.000 za poslove sa HOV.**

29 Ovaj kriterijum je rigorozniji od zahteva Bazela I, i u uporednom bankarskom zakonodavstvu se sreće jedino još u Hrvatskoj, BiH i Crnoj Gori.

30 U EU taj limit je viši i iznosi 10%.

31 ISO – *The International Organization for Standardization*, je svetska federacija sastavljena od nacionalnih tela (ISO članica).

32 Sl.glasnik RS 16/07.

Osnovni elementi sistema kvaliteta su: ispunjenje zahteva korisnika usluga, neophodnost planiranja svih procesa od značaja za kvalitet, neophodnost permanentnog unapređenja kvaliteta usluga, obaveznost kontrolisanja i proveravanja usluga, kao i smanjenje troškova poslovanja.

Standardizacija u bankama ima tri osnovne uloge:

- da obezbedi specifikacije za proizvode/ usluge;
- da obezbedi ispitivanja koja predstavljaju osnovu za kontrolu kvaliteta;
- da obezbedi informacije o tehnici upravljanja i elementima sistema kvaliteta, odnosno kriterijume po kojima treba ocenjivati upravljanje kvalitetom u banci.

Društvena odgovornost u bankarskom sektoru: iskustva Srbije (V.Stojanović - Aleksić, J. Erić Nilsen, A. Bošković, Bankarstvo br.2/2016)

Društvena odgovornost predstavlja neizostavan segment poslovanja savremenih kompanija. Imajući u vidu visok nivo konkurencije između banaka na domaćem tržištu, društvena odgovornost može biti posmatrana kao jedna od mogućnosti za diferenciranje i prepoznavanje pojedinačne banke na tržištu. Ubrzani proces globalizacije, kao i svetska ekonomska kriza u značajnoj meri su otežavali nadmetanje na tržištu korišćenjem tradicionalnih mehanizama, pa inovacije u oblasti društvene odgovornosti dobijaju na značaju. S druge strane, preduzimanjem raznih socijalno poželjnih inicijativa i aktivnosti, kao što je ulaganje u zaštitu životne sredine, doprinose razvoju obrazovanja, sporta, kulture, smanjenju siromaštva i drugo, može biti podstaknuto zahtevima prihvaćenih međunarodnih standarda kvaliteta, ili čak istinskim altruističkim i filantropskim motivima.

Istraživanje je pokazalo da osim što banka na taj način pruža doprinos razvoju društvene zajednice, zaštiti životne sredine i zadovoljstvu klijenata, podstiče se i zadovoljstvo samih zaposlenih, izgrađuje se pozitivan imidž i obezbeđuje veće poverenje stejkholdera. Banke u Srbiji pretežno ulažu u humanitarne aktivnosti, kao i aktivnosti koje imaju za cilj doprinos obrazovanju, kulturi i sportu. Odgovornost prema klijentima takođe predstavlja važan aspekt poslovanja, što govori o tržišnoj orijentaciji banaka. Neznatno manje pažnje posvećuje se zaštiti životne sredine. Aspekt koji u odnosu na ostale, ima nešto niži nivo razvijenosti, jeste briga za dobrobit sopstvenih zaposlenih.

Standardi serije ISO 9.000 govore kako se može uspostaviti, dokumentovati i održavati efikasan sistem kvaliteta koji će dokazati kupcima da je banka sposobna da zadovolji njihove potrebe za kvalitetom. Upotreba standarda omogućava da se sačini tačan pregled svih pojedinačnih usluga banke, utiče na kvalitet usluga i utvrdi odgovornost za otklanjanje svake greške.

Međunarodni i evropski standardi ne pokrivaju sve oblasti bankarskog poslovanja, tako da su za nepokrivene oblasti izrađeni srpski standardi.

Usvajanjem specijalizovanog ISO 9004-2³³ za usluge stvaraju se uslovi za pojašnjenja i olakšava se rad na razvoju sistema kvaliteta u uslužnim delatnostima: ugostiteljske usluge, komunikacije, zdravstvene usluge, trgovina, finansije, administracija itd.

Proces pružanja usluga prema standardima ima četiri stepena:

1. Izrada koncepta pružanja usluga,
2. Dizajn pružanja usluge,
3. Vršenje usluge,
4. Analiza i poboljšanje pružanja usluge.

Uvođenje sistema kvaliteta u banku je veoma složen i zahtevan projekat, zahteva širok vidik, odličan menadžment projekta, visokokvalifikovane saradnike i dobro osmišljen proces komunikacije. Na prvom mestu važan je top menadžment banke. Početni korak se sastoji u sagledavanju poslova koje banka obavlja. **Projekat uvođenja sistema kvaliteta** u banku uključuje:

- Utvrđivanje koncepta,
- Analiza stanja,
- Analiza slabosti,
- Strukturiranje projekta,
- Kontinuelno unapređenje sistema kvaliteta,
- Priprema za sertifikaciji
- Sertifikacija

Na osnovu realizacije Projekta banka stvara **dokumentaciju**:

- Priručnik o kvalitetu – dokument za čitavu banku koji prikazuje način funkcionisanja sistema kvaliteta;
- Koncept usluge ili planovi kvaliteta – opis kontrole kvaliteta pojedinačnih usluga, pomoću dijagrama toka;
- Procedure kvaliteta usluga – procedure i formulari koji definišu tokove odvijanja aktivnosti, inspekcije i aktivnost;
- Radna uputstva kvaliteta – rezultati inspekcija i mere obuke za pojedine zadatke.

33 ISO 9004-2 je serija standarda koja je pripremljena tako da se odnosi i na uslužne delatnosti i definiše specifičnosti upravljanja i elemente sistema obezbeđenja kvaliteta usluga što olakšava primenu čitave serije u ovoj oblasti.

Rezime poglavlja: Upravljanje bankom se zasniva je na pravilima korporativnog upravljanja iz direktiva EU i preporuka OECD. Zakonski osnov za upravljanje bankama jesu Zakon o privrednim društvima i Zakon o bankama. Upravljačku strukturu banke čine upravljačka tela: skupština, upravni i izvršni odbor i obavezni odbori banke. Banke se po poslovima organizuje u organizacione jedinice: sektore, direkcije i odeljenja. U hijerarhijskom, odnosno teritorijalnom smislu, organizacione jedinice banke su centrala, glavna filijala, filijala, ekspozitura i šalter. Harmonizacija bankarskih propisa sa međunarodnim je zaokružena. Usklađivanje poslovanja banaka sa ISO standardima teži uvođenju najviših standarda u pravila i procedure poslovanja kako bi se podigao kvalitet usluga i zadovoljile potrebe klijenata banke.

Ključne reči: osnivači banke, osnivački kapital, kapitalni cenzus, otvoreno i zatvoreno akcionarsko društvo, skupština banke, korporativno upravljanje, upravni odbor, izvršni odbor, organizacija po poslovima, sektori, direkcije, odeljenja, organizacija banke po teritoriji, centrala, filijale, ekspoziture.

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 6.1. Šta uključuje organizacija banke?
- 6.2. Koje su organizacione jedinice banke po poslovima?
- 6.3. Šta uključuje organizacija banke po teritoriji?
- 6.4. Koji su organi upravljanja bankom?
- 6.5. Šta je izvršni odbor, sastav i nadležnost?
- 6.6. Koji su obavezni odbori banke?
- 6.7. Kojim aktom se utvrđuje organizacija banke?
- 6.8. Šta je zakonski osnov za korporativno upravljanje bankom?
- 6.9. Ko čini skupštinu banke i nadležnost skupštine?
- 6.10. Ko su članovi upravnog odbora i njihova nadležnost?
- 6.11. Šta je kapitalni cenzus za domaće banke i koliki je?
- 6.12. Šta spada u osnivački kapital banke?
- 6.13. Postupak za osnivanje banke po Zakonu o bankama?
- 6.14. Ko je vlasnik kapitala u banci?
- 6.15. Šta je poslovna tajna?
- 6.16. Koliko osnivača može da ima banka i ko može biti osnivač?
- 6.17. Ko su revizori i koje zahteve moraju ispunjavati?
- 6.18. Koji su organi upravljanja u banci?
- 6.19. Šta je odbor za reviziju?
- 6.20. Kako se osiguravaju depoziti kod nas, a kako u EU?
- 6.21. Koji su ISO standardi za bankarske poslove, a koji za poslove sa HOV?
- 6.22. Koji je smisao promena u Zakonu o bankama poslednjih godina?

- 6.23. Šta su osnovni, a šta sporedni bankarski poslovi po Zakonu o bankama?
- 6.24. Koji su novouvedeni poslovi po Zakonu o bankama?
- 6.25. Preko kog udela u ukupnom kapitalu je neophodno obezbediti saglasnost NBS za sticanje?
- 6.26. Šta je neophodno banci za početak rada osim novčanog dela kapitala?
- 6.27. Šta je kreditni odbor?

7. FINANSIJSKI POTENCIJAL BANKE

Finansijski potencijal banke predstavlja sumu kapitala banke uvećanog tokom poslovanja, prikupljenih depozita i pozajmljenih sredstava od drugih banaka i finansijskih institucija.

Cilj poglavlja:

- Da studenti nauče šta predstavlja finansijski potencijal banke i kako se formira;
- Da znaju strukturu finansijskog potencijala banke;
- Da nauče šta su depoziti i depozitni posao;
- Da znaju vrste depozita;
- Da nauče faktore depozitnog potencijala banke i nacionalnog bankarstva;
- Da znaju kako se štite depoziti kod nas i u svetu;
- Da nauče šta je ročna transformacija, kakve pogodnosti pruža i kakva ograničenja postoje u njenom korišćenju.

UVOD

Svakodnevno se suočavamo sa nastojanjem banaka da nas kao klijente privuku da jedan deo novca koji nam je na računima ostane trajnije kod njih. Pri tom su banke spremne da nam za to i plate, a ta cena novca se naziva kamatom, i to pasivnom kamatom, jer su u ovom, depozitnom poslu banke dužnici klijenata. U borbi za klijente i svakodnevnoj borbi sa nebankarskim finansijskim institucijama koje im konkurišu, banke su osmislile niz različitih proizvoda, koji su u osnovi depoziti. Država takođe mora da brine o tome koliko banke prikupe depozita od klijenata, jer je to važan deo finansijskog potencijala, koji je moguće pozajmiti onima kojima sredstva nedostaju, veoma često za investiranje. U cilju sticanja i zadržavanja poverenja u banke, država nastoji da zaštiti depozite za slučaj bankrota banaka. Depoziti, dakle, predstavljaju važan deo finansijskog potencijala banaka, sredstava koja su njima na raspolaganju. Osim depozita finansijski potencijal sadrži kapital banke, kao i pozajmice od centralne banke i drugih finansijskih institucija na tržištu. Jedno od najvažnijih pitanja u poslovnim bankama je veličina kapitala kojim raspolaže banka. Za nas građane ili preduzetnike veličina kapitala opredeljujuće utiče da se odlučimo da upravo određenoj banci ukažemo poverenje poveravajući joj naš novac na štednju ili obraćajući joj se da nam odobri kredit. Slično i oni koji brinu o kontroli bankarskog poslovanja, a to su najčešće centralne banke, imaju više poverenja u banke sa većim kapitalom. Čak i druge banke koje pozajmljuju novac određenoj banci vode računa o njenom kapitalu i radije pozajmljuju većim, nego manjim bankama i to pod povoljnijim uslovima.

FINANSIJSKI POTENCIJAL

Kada banka omogućava klijentima da kreditnim linijama povećaju svoju kupovnu moć, građani, ili da investiraju, preduzetnici, mora voditi računa da tako plasirana sredstva budu oplođena sa adekvatnom zaradom, jer su krediti još uvek usluge na kojima banke najviše zarađuju. Da bi uopšte bila u mogućnosti da plasira kredite i druge slične proizvode banka mora prikupljati sredstva na najrazličitije načine od depozita, do pozajmica na tržištu od banaka i drugih bankarskih i nebankarskih finansijskih institucija. Ovako prikupljena sredstva moraju da budu adekvatna po obimu i strukturi da bi se izašlo u susret potrebama klijenata, a profit maksimizirao. Ova sredstva nazivaju se finansijskim, odnosno investicionim potencijalom banke i prikazuju se u bilansu stanja na strani pasive.

Finansijski potencijal banke je zbir prikupljenih sredstava banke, a u njegovoj strukturi učestvuju: depozitna sredstva, multiplikovana (umnožena) sredstva, kreditni plasmani uzeti od finansijskih institucija i kapital banke (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.). Struktura finansijskog potencijala banke je zapravo suma izvora sredstava iz pasive bilansa stanja. Kako je bilans stanja po definiciji u ravnoteži to zapravo znači da aktiva, koja iskazuje plasmane, odražava obimom i strukturom finansijska sredstva koje je banka uspeła da obezbedi kroz poslovanje i prikupljanjem na tržištu. Dakle, ako bi banka pokušala da poveća kreditne i druge plasmane bila bi ograničena izvorima sredstava tj. da bi to ostvarila morala bi da na strani pasive poveća depozite i pozajmice. To je naročito važno u vreme ekspanzije bankarskog sektora kakav je bio u periodu 2003-2008. u Srbiji, kada su bile dvocifrene stope rasta obima poslovanja i kreditne aktivnost, jer tempo rasta izvora uslovljava tempo rasta plasmana. Nakon eskalacije krize došlo je do zamiranja do tada izdašnih izvora finansiranja bankarske aktivnosti iz inostranstva, kada je rast izvora kreditne aktivnosti ograničen, a same banke svesno usporile dalji rast kredita pribojavajući se rizika.

Investicioni potencijal je samo deo finansijskog potencijala koji banka može nesmetano plasirati, tj. upotrebiti za svrhe zarađivanja na tržištu. Banka zbog višestrukih razloga ne može čitav finansijski potencijal usmeriti u kredite i druge plasmane. Najpre, poslovne banke po zakonu moraju izdvojiti **obaveznu rezervu (OR)**, kao deo svoj potencijala koji moraju držati na svojim računima ili na računima kod centralne banke neupotrebljen (imobilisan), zamrznut i ne smeju ga koristiti za plasmane. Zatim, dodatni deo prikupljenih sredstava finansijskog potencijala mora se držati van korišćenja kao **rezerva likvidnosti**, zbog mogućnosti da banka bude izložena kratkoročnim problemima likvidnosti tj. nedostatka sredstva. Dakle, bankarska rezerva je zbir obavezne rezerve, kao instrumenta monetarnog regulisanja, i rezervi likvidnosti, kao instrumenta odbrane tekuće likvidnosti banke.

Finansijski potencijal se može prikazati na sledeći način:

$$Fp = Ro + Ip, \text{ odnosno } Ip = Fp - Ro$$

Gde je Fp – finansijski potencijal, Ip – kreditni potencijal, Ro – obavezna rezerva

Finansijski potencijal se može iskazati i preko pojedinačno iskazanih rezervi tj.

$$Ip = Fp - (Ro + R2)$$

Gde je Fp – finansijski potencijal, Ip – kreditni potencijal, Ro – obavezna rezerva, R2 – rezerve likvidnosti

Investicioni potencijal banke je u bankarskom poslovanju najveći mogući obim plasmana, kredita, plasmana u hartije od vrednosti i drugih plasmana i kredita, koji banka može obezbediti, a da ne dovede u pitanje sposobnost da u svakom trenutku može da odgovori svojim finansijskim obavezama.

Tabela 7.1. Stope obavezne rezerve banaka u Srbiji (oktobar 2017.)

	Do dve godine	Preko dve godine
U dinarima	5%	0%
U devizama	20%	13%
U devizama – na dinarske obaveze indeksirane deviznom klauzulom	100%	100%
Izdvajanje obavezne rezerve		
U dinarima	• iznos obračunat primenom stope (5%) na dinarske izvore do dve godine,	
	• 38% iznosa obračunatog primenom stope na devizne izvore do dve godine, u dinarskoj protivvrednosti,	
	• 30% iznosa obračunatog primenom stope na devizne izvore preko dve godine, u dinarskoj protivvrednosti.	
U devizama	• 62% iznosa obračunatog primenom stope na devizne izvore do dve godine,	
	• 70% iznosa obračunatog primenom stope na devizne izvore preko dve godine.	

Izvor:NBS

Investicioni potencijal se može prikazati preko strukture aktive i pasive bilansa stanja:

AKTIVA

Ip= investicioni potencijal

Kp=kreditni plasmani

Op = ostali plasmani

PASIVA

Cb = trajni kapital

Rb = rezerve banke

Db = depoziti

Zb = obaveze banke po zajmovima

Finansijski potencijal i raspoloživi potencijal za plasmane (investicioni potencijal) opredeljeni su faktorima koji utiču na visinu i strukturu izvora finansiranja: obim i struktura kapitala, struktura, kvalitet depozita i njihova dinamika, priliv kredita obezbeđenih od centralne banke i drugih finansijskih institucija i dinamika njihove otplate i sredstava rezervi banke. Na pomenute faktore banka može da utiče svojom

poslovnom strategijom i politikom. Pored toga na investicioni potencijal banke utiču zakonske odredbe koje opredeljuju strukturu i stopu obavezne rezerve, kao i obaveze držanja rezevi likvidnosti. Ovi faktori koji ograničavaju investicioni potencijal su za banku dati i ona na njih ne može uticati.

Šta su efekti promena obavezne rezerve na ponudu novca? (FED Reserve Bank of San Francisco, avgust 2010.)

Obavezna rezerva predstavlja monetarni instrument kojim FED upravlja monetarnom politikom. Međutim, u skorije vreme FED je uneo značajne promene u upravljanje obaveznim rezervama, jer su se operacije na otvorenom tržištu (OOT) pokazale mnogo preciznijim instrumentom.

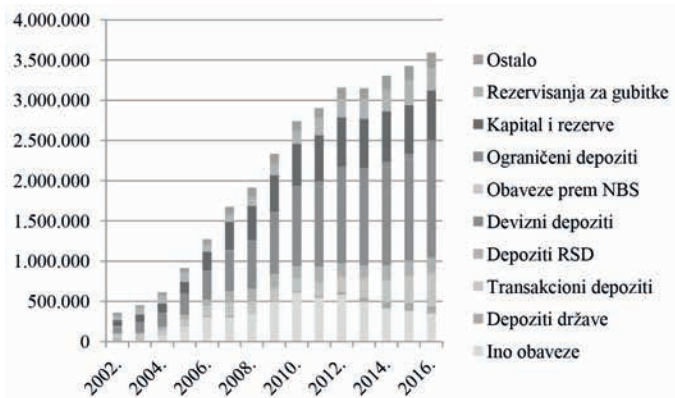
Šta je obavezna rezerva? Banke i druge depozitne institucije su u obavezi da drže imobilisanim deo svojih depozita i rezervi. Depozitne institucije mogu rezerve držati u kešu ili na računu kod FED. Decembra 2000. godine depozitne institucije su morale da drže obaveznu rezervu od 3% u odnosu na iznos od 42,8 miliona USD na neto transakcionim računima i 10% u odnosu na njihove transakcione račune iznad 42,8 miliona USD. Trenutno nema obavezne rezerve na oročene i štedne depozite. Podaci pokazuju da su ukupne obavezne rezerve iznosile juna 2001. godine ukupno 36,9 milijardi USD.

Obavezna rezerva je procenat depozita koji depozitne institucije moraju držati kao rezervu i ne smeju ih pozajmljivati. Na primer, sa obaveznom rezervom na nivou od 10% na neto transakcionom računu, kada dođe do porasta od 200 miliona ovih depozita od banke će biti zahtevano da imobilise tj. drži u rezervi 20 miliona USD. Banka će tako biti u mogućnosti da ostatak od 180 miliona USD plasira klijentima, na taj način povećavajući ukupne plasmane. Dakle, povećanje u obaveznoj rezervi tj. porast racio obavezne rezerve smanjuje obim depozita koji se mogu koristiti za plasiranje na tržištu klijentima. Na taj način posledično dolazi do relativnog smanjenja novčanog stoka i povećanja troškova kredita u odnosu na pređašnje stanje. Obratno, ukoliko dođe do smanjenja stope obavezne rezerve javiće se viškovi rezervi i doći će do povećanja obima sredstava koja su banci na raspolaganju za plasiranje na tržištu. To će posledično uticati na povećanje kredita i depozita kod banaka i snižavanje kamatnih stopa. Postoji nekoliko razloga zašto se stope obavezne rezerve ne menjaju često, od kojih je najvažniji da OOT predstavljaju mnogo precizniji instrument monetarne politike. Kada FED kupi 10 milijardi USD obveznica za sopstveni portfolio to predstavlja istovremeno povećanje od 10 milijardi USD bankarskih sredstava. Naprotiv, uticaj promene stope obavezne rezerve je teško izračunati, jer ista promena stope može izazvati različito reagovanje različitih depozitnih institucija, zavisno od njihove depozitne osnove. Istovremeno, promena stope obavezne rezerve izaziva promenu cena bankarskih usluga, jer su cene bankarskih usluga zavisne od obavezne rezerve kod većine banaka.

STRUKTURA FINANSIJSKOG POTENCIJALA

Finansijski potencijal predstavlja izvore finansijskih sredstava banke ili zbir sredstava koja su prikazana u pasivi bilansa stanja. Finansijski potencijal uključuje: kapital banke, depozite, nedepozitne izvore sredstava banke i obezbeđene kredite (Rose, 2003.).

Grafikon 7.1. Srbija, Struktura pasive banaka (mil RSD)

Izvor: NBS

- a) **Kapital banke** – veoma bitan deo finansijskog potencijala banke, od kojeg zavisi privlačenje svih drugih izvora sredstava. Čine ga akcionarski kapital, koji je nastao na osnovu osnivačkog kapitala i uvećanja kapitala tokom vremena iz raspodele profita, dokapitalizacije i drugih mogućih izvora porasta;
- b) **Depoziti** - depozitni potencijal nastaje od finansijskih sredstva koje kompanije, neprivreda i stanovništvo ostavljaju na čuvanje bankama. Pošto su depoziti po strukturi veoma različiti, naročito po ročnoj strukturi, to je različita i mogućnost njihovog korišćenja kao izvora za plasmane banaka;
- c) **Nedepozitna sredstva banaka** – dodatni izvori finansijskog potencijala banaka, koja su prikupljena na različite načine:
 - › Obezbeđeni krediti – krediti CB za različite namene, u prvom redu krediti za likvidnost, i drugi krediti i slični proizvodi domaćih i stranih banaka i
 - › Druga sredstva nebankarskih institucija – sredstva na osnovu pozajmica i drugih plasmana sa finansijskog tržišta.

INVESTICIONI POTENCIJAL

Investicioni potencijal je deo finansijskog potencijala koji se može upotrebiti za kredite i druge plasmane, a da likvidnost banke ne bude narušena. Na formiranje investicionog potencijala banaka utiču sledeći faktori:

- promena pasive bilansa banaka i njegove strukture,
- promena osnovice i stope OR i
- promena rezervi likvidnosti.

Za potrebe definisanja obima, dinamike i strukture plasmana banaka važno je imati na umu faktore koji određuju izvore. Promene izvora utiču na povećanje / smanjenje obima sredstava raspoloživih za plasmane, bez obzira na formu u kojoj se realizuju. Ukoliko na pr. dođe do promena u obimu i strukturi pasive i pojedinačnih stavki to

će se neminovno odraziti na obim i strukturu plasmana. Ukoliko se proširi osnovica za obračun OR ili povisi stopa OR, banka će morati više sredstava da izdvoje na računima kod CB, posleđično će im manje sredstava ostati za plasmane. Dakle, u oba slućaja doći će do smanjenje investicionog potencijala poslovnih banaka. Ukoliko se povećaju zahtevi u pogledu rezervi likvidnosti, to će ponovo potencijal za plasmane biti manji i obratno, snižavanje zahteva za rezervama likvidnosti će neminovno dovesti do većeg investicionog potencijala banke.

Sredstva investicionog potencijala moraju se razvrstati prema roku na kratkoroćni ili obrtni potencijal i dugoroćni ili investicioni potencijal, a podela je zasnovana na roćnoj ili kvalitativnoj strukturi. Ova struktura izvora naravno utiće na strukturu plasmana. **Zahtev za održavanje strukture bilansne ravnoteže** znaći da banka na osnovu kratkoroćnog potencijala odobrava kratkoroćne kredite, a na osnovu dugoroćnih izvora dugoroćne plasmane. Ovaj zahtev se izražava:

Kratkoroćni plasmani = kratkoroćni izvori sredstava

Dugoroćni plasmani = dugoroćni izvori sredstava

Ovaj zahtev omogućava banci održavanje dugoroćne stabilnosti poslovanja, ali se često narušava, jer stalni (ogranićeni) raskorak izaziva roćno preusmeravanje tj. **roćnu transformaciju**.

Roćna transformacija, strukturna neravnoteža izvora i plasmana se vrši

- Ukoliko se dugoroćni izvori plasiraju na kratak rok i
- Ukoliko se sredstva kratkoroćnih izvora plasiraju na dugi rok.

KAPITAL BANKE

Kapital banke je prikazan u pasivi bilansa stanja i predstavlja najstabilniji deo strukture finansijskog potencijala banke (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.). Kapital banke je forma izvora sredstava trajno uloženih u banku i neophodan je uslov za osnivanje i uspešno poslovanje banke (Dušanić, 2003.). Kapital se može izraziti kao neto aktiva banke, identićna razlici vrednosti aktive i obaveza banke:

Kapital banke = Ukupna aktiva – Obaveze banke
(Neto aktiva)

Osnivaći banke su zaduženii za osnivaćki kapital banke¹, koji može biti novćani i nenovćani (zgrade, oprema i druga sredstva). **Kapitalni cenzus** je novćani deo osnivaćkog kapitala i minimalno je 10 miliona evra, u dinarskoj protivvrednosti po srednjem kursu na dan uplate. Banka se ne može osnovati, niti poslovati bez propisanog

1 Čl.12 Zakona o bankama

kapitalnog cenzusa. Zakon o bankama diferencira potkapitalizovanost na tri nivoa: potkapitalizovana (ispod cenzusa), znatno potkapitalizovana (za 1/3 i više) i kritično potkapitalizovana (za ½ i više manji od propisanog).

Koeficijent adekvatnosti kapitala je odnos između kapitala i rizične aktive banke, a Zakon propisuje **adekvatnost kapitala na minimalno 12%**, strože u odnosu na Prvi Bazelski sporazum (8%). Dodatno NBS može propisati banci viši pokazatelj adekvatnosti od propisanog, ukoliko oceni da banka više rizikuje u poslovanju.

Bazel III je kapitalni standard koji nije voljen, ali je neophodan (TheEconomist, Ten years on: Bother over Basel Basel 3, an international capital-adequacy standard, is unloved but much needed, 4.maj 2107., <http://www.economist.com/news/special-report/21721497-international-bank-regulation-grinding-towards-completion-or-possibly-halt-basel-3>

Krajem 2016. Supervizori banaka su pretpostavili da su blizu dogovora o reviziji Bazela III. To se, međutim, nije desilo najviše zbog nastojanja nekih evropskih supervizora da se kapitalni zahtev čak poveća. Dogovor nije na vidiku naročito ako imamo u vidu nastojanje predsednika SAD, Trampa, da liberalizuje i pojednostavi bankarsko zakonodavstvo.

Kriza je pokazala da veliki broj banaka nema dovoljno kapitala da apsorbuje gubitke, da je suočeno sa prevelikim dugom i nedovoljnom imovinom, pa su suočene sa nelikvidnošću. Pokazalo se da je zahtev Bazela II u pogledu kapitala neadekvatan. Treba imati u vidu da su evropski supevizori uveli taj standard najšire, dok su američki to uradili u manjem broju globalnih banaka. Bazel III je prihvaćen s obe strane Atlantika. On je imao brojna prilagođavanja, fazni pristup i prilagođavan je nekoliko puta. Standard je mnogo rigidnije nego raniji.

Sticanje akcija od 5% učešća u ukupnom akcionarskom kapitalu zahteva dobijanje saglasnosti NBS. Lice ne može bez prethodne saglasnosti NBS steći direktno ili indirektno vlasništvo u banci od 5% do 20%, više od 20% do 33%, više od 33% do 50% i više od 50% glasačkih prava (čl. 94 Zakona). Ako NBS pozitivno oceni bonitet stikaoca ili kupca odobrava sticanje.

U cilju obezbeđenja transparentne vlasničke strukture banaka detaljno je razrađena odredba o **povezanim licima** koja stiču pravo upravljanja bankom.

Treba podsetiti da banka kao novčano preduzeće ima **ciljnu funkciju ostvarivanja profita i povećanja kapitala**, jer je rast kapitala uslov rasta poslova banke i sticanja poverenja klijenata i regulatornog tela. **Akcionarski kapital se može povećati:**

- dokapitalizacijom,
- raspodelom dobiti,
- konverzijom duga u akcije
- revalorizacijom (do maksimalno 30% kapitala) .

Smanjenje akcionarskog kapitala se javlja ako:

- banka povuče i poništi akcije,
- ako su akcije amortizovane u slučaju nestanka ili uništenja,
- ako se pokriće gubitaka vrši na teret kapitala.

STRUKTURA KAPITALA

Struktura kapitala banke se može iskazati:

Tabela 7.2. Kapital banke – funkcionalno

Primarni (osnovni) kapital	Sekundarni (dodatni) kapital
Akcijski kapital	Opšte rezerve za pokriće gubitaka po kreditima
Objavljene rezerve	Neobjavljene rezerve
Odbitne stavke kapitala: vrednost biznisa u bilansu (<i>goodwill</i>)	Namenske rezerve za pokriće gubitaka
Ulaganja u druge finansijske organizacije	Rezerve za revalorizaciju aktive

Izvor: Živković A., Komazec S., Ristić Ž., 2002.

Treba razlikovati bruto i neto kapital. **Bruto kapital** banke nastaje na osnovu:

- osnivačkog kapitala,
- rezervi banke,
- revalorizacionih rezervi,
- neraspoređene dobiti iz ranijeg perioda,
- dobiti iz tekućeg poslovanja banke.

Neto kapital banke je bruto kapital umanjen za:

- ulaganja u akcije preduzeća, banaka i drugih finansijskih organizacija,
- nepokrivene gubitke iz ranijeg perioda i
- gubitak iz tekućeg obračunskog perioda.

Izvori kapitala su: uplate akcionara (osnivački kapital), emisije redovnih ili prioritetnih akcija i deo dobiti raspoređen za novododati kapital. Kao kapital se tretiraju dugoročni izvori sredstava banaka, iako je to u funkciji kreditiranja.

Globalni regulatori očekuju dogovor o pravilima za bankarski kapital (Global regulators expect deal soon bank capital rules, The Star, 25. maj 2017., <http://www.thestar.com.my/business/business-news/2017/05/25/global-regulators-expect-deal-soon-on-bank-capital-rules/>)

Globalni regulatori će uskoro definisati set pravila kojima će osigurati da banke širom sveta imaju dovoljno kapitala, da na uzburkanom tržištu opstanu i bez pomoći poreskih obveznika.

Bazelski komitet se nadao dogovoru u januaru, ali dogovor nije postignut o pitanju minimalnog nivoa kapitala. Najveći deo donetog Bazel III standarda je utvrđen i implementiran. Treba podsetiti da se predsednik SAD, Tramp založio za labavljenje regulative za banke i optužio evropske institucije da previše traže od banaka. Viliam Koen, sekretar Bazelskog komiteta, je ukazao da je „minimalni nivo kapitala još uvek nezavršen posao, i da se nada da će dogovor najznačajnijih stejkohdera uključujući bankare biti uskoro postignut.”

Preostali elementi Bazela III zahtevaju od banaka da budu konzistentne u ocenjivanju rizika kredita i odgovarajućih rezervi. Inicijalna ideja je bila da se od banaka zahteva da kapital ne bude ispod 60-90% vrednosti ako bi se računalo sa većinom zajmotražilaca na standardan način. Dogovor je formulisan 2010., a očekuje se da bude realizovan do 2019. godine.

I Bazelski sporazum u kapital ubraja **osnovni kapital** (jezgro kapitala banaka) i **dodatni kapital** (funkcionalni kapital – kroz poslovnu politiku banaka). Istovremeno kapital se može raščlaniti na uplaćeni akcionarski kapital (osnivački kapital) i rezerve.

Bazel I (Committee on Banking Regulation and Supervisory Practices, 1988.) definiše sedeće tipove izvora kapitala:

Nivo jedan kapitala – tier 1 - jezgro kapitala – uključuje

- obične akcije,
- višak iznad nominalne vrednosti akcija uplaćen od strane akcionara banke,
- nekumulativne trajne prioritetne akcije,
- neraspoređeni profit,
- učešće u supsidijarima koja su ispod kontrolnog paketa akcija.

Nivo dva kapitala – tier 2 - dodatni kapital – uključuje

- Konvertibilne prioritetne akcije,
- Kumulativne trajne prioritetne akcije,
- Rezervacije za pokriće gubitaka,
- Subordinirani zajam,
- Konvertibilni zajam sa obaveznom zamenom,
- Druge instrumente duga koji kombinuju karakteristike zajma i akcije

Nivo tri kapitala – tier 3 - Amandmanima na Bazel I iz 1996. godine uveden je pojam kapitala tri, koji uključuje stavke:

- imaju fiksni rok od minimum 2 godine i
- klauzulu o uslovnom zadržavanju od isplate.

FUNKCIJE KAPITALA

Kako su za banku najvažnije obaveze prema svojim kreditorima i deponentima kapital banke, kao obaveze banke prema akcionarima, su od drugorazrednog značaja. Naime, ukoliko dođe do gubitka dozvole za rad banke i pokrene se automatski stečajni postupak, iz stečajne mase se najpre podmiruju obaveze banke prema depozitarima i kreditorima, a tek potom se regulišu dugovanja prema akcionarima i osnivačima banke. Uloga kapitala banke je da prvenstveno privuče klijente, građane i kompanije da depozite povere banci i kreditore da lakše i pod povoljnim uslovima banci odobre pozajmice. Ujedno on odražava svojom veličinom efikasnost njenog poslovanja, jer što je banka profitabilnija početni, osnivački kapital se više uvećao, multiplikovao. Ovim je ujedno potencijalnim investitorima ukazano koliko će brzo vratiti sredstva investirana u banku.

Kapital banke obavlja sledeće funkcije, omogućavajući banci da obavlja svakodnevne poslove i da se dugoročno razvija:

- Onivački kapital je uslov dobijanja dozvole i omogućava rad banke i pre obezbeđenih prvih depozita i kredita;
- Generator je poverenja klijenata i kreditora;
- Izvor je rasta i razvoja banke;
- Regulator je rasta banke;
- Pokriva gubitke banke u slučaju nedostatka rezervi.

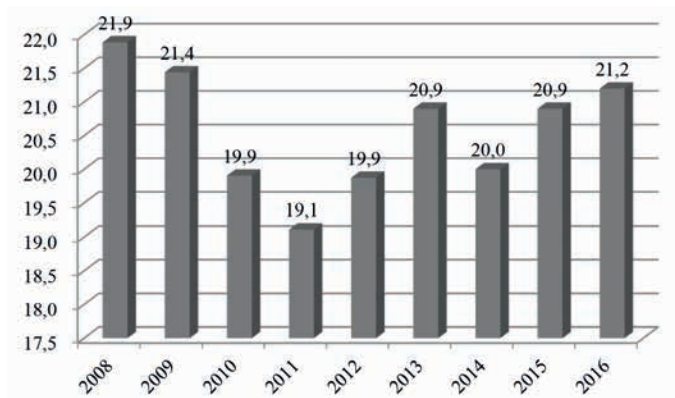
ADEKVATNOST KAPITALA

Banke su finansijske institucije koje obezbeđuju podsticaje i dodatne izvore privrednog razvoja i osiguravaju stabilnost finansijskog sistema. U cilju realizacije depozitno – kreditne funkciju moraju zadobiti i održati poverenje klijenata i kreditora. Da bi apsorbivale najvažniji rizik, kreditni rizik, uveden je prvi međunarodni standard za bankarsko poslovanje, adekvatnost kapitala. **Koeficijent adekvatnosti kapitala** meri procenjeni stepen rizičnosti plasmana banaka i angažovanja sredstava. Time se meri i nivo solventnosti (sigurnosti) poslovanja banaka, kao i njihova mogućnost apsorbovanja eksternih šokova sa tržišta. **Minimalni koeficijent adekvatnosti kapitala** je 8% prema međunarodno priznatom standardu, Bazel 1. To je odnos kapitala i rizične aktive, kreditnog portfolija banke, ponderisanog stepenom rizičnosti svake bilansne pozicije.

Koeficijent adekvatnosti kapitala banaka

1. Bruto kapital
 - Osnivački fond a) u novčanom obliku b) u naturalnom obliku
 - Rezerve banke
 - Revalorizacije rezerve
 - Ostali fondovi
 - Dugoročna rezervisanja
 - Neraspoređena dobit ranijih godina
 - Dobit tekućeg perioda
 - Bruto kapital – ukupno
2. Umanjeno za:
 - Ulaganja u preduzeća, banke
 - Nepokrivene gubitke iz prethodnih godina
 - Gubitak iz tekućeg poslovanja
3. Kapital (1 - 2)
 - Umanjeno za rezervacije i potencijalne gubitke (A)
4. Neto kapital (3 – A)
 - Rizična aktiva
 - Ukupna bilansna rizična aktiva (B)
 - Ukupna vanbilansna rizična aktiva (C)
 - Ukupna rizična aktiva (B + C)
 - Umanjena za:
 - Ulaganje u preduzeća, banke
 - Nepokriveni gubitak iz prethodnih godina
 - Gubitak tekućeg perioda
 - Potrebne rezervacije za potencijalne gubitke
5. Neto rizična aktiva (D)

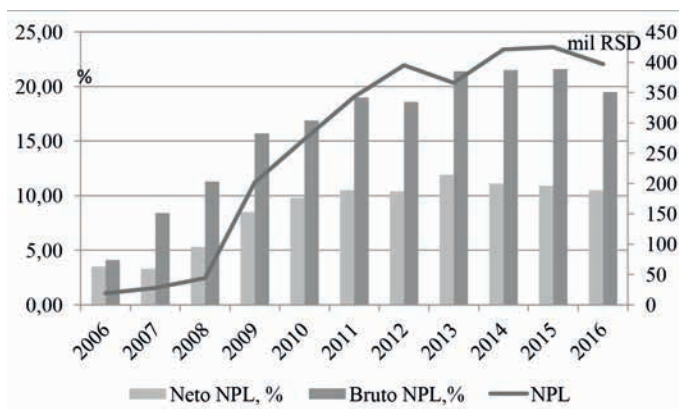
Grafikon 7.2. Srbija, Adekvatnost kapitala (%)

Izvor: NBS

Koeficijenti rizika pojedinih kategorija aktive od 0% do 100%, obračunavaju se na osnovu iskustvenih ocena o potencijalnim gubicima. Oni istovremeno povlače izdvajanje odgovarajućih rezervi manjih ili većih, zavisno od procenjenog stepena rizičnosti.

Grafikon 7.3. Srbija, Nenaplativi krediti, NPL (mil desna, % leva skala)

Izvor: NBS

EU mora obezbediti bankama mnogo jednostavnije kapitalne zahteve (EU must complete banking union with more simple capital rules: Villeroy, Reuters, Business News, 29. maj 2017. <http://www.reuters.com/article/us-ecb-banking-regulation-idUSKBN18P0MG?il=0>)

Guverner CB Francuske Vileroy Galej, istakao je tokom nedavnog zasedanja ministara finansija zemalja grupe G7, da EU treba da formuliše jednostavna pravila o kapitalu banaka, kao i da postoji potreba za boljom koordinacijom između ECB, EK i nacionalnih regulatora.

„Postoji značajan napredak posle dve i po godine rada na formulisanju pravila, ali posao još nije završen, a ono što nam treba su jednostavna pravila. Dodao je takođe da su neophodne brze mere za rešavanje problema banaka u Italiji i Portugalu, naglašavajući da lokalni problemi ne smeju da bace senku na evropski bankarski sektor. Na kraju, dodao je neophodnost prebacivanja kliring kuće za najveće evropske finansijske transakcije iz Londona u Evropu, nakon Bregzita.

Rizična aktiva banke je zbir rizične aktive u bilansu i rizičnih vanbilansnih stavki, od kojih se oduzimaju rezerve za procenjene gubitke i pomnožene odgovarajućim ponderima rizika (Odluka o adekvatnosti kapitala banke i Odluka o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke)²:

1. ponder 0 %:

- gotovina u blagajni, sredstva na računu, zlato i plemeniti metali,
- HOV koje se mogu refinansirati kod NBS,
- potraživanja od NBS ili Republike Srbije i potraživanja obezbeđena njihovim безусловnim garancijama plativim na prvi poziv,
- potraživanja obezbeđena безусловnom garancijom fondova koje je osnovala Republika Srbija plativim na prvi poziv,
- potraživanja od vlada i centralnih banaka zemalja članica Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) i potraživanja obezbeđena njihovim безусловnim garancijama plativim na prvi poziv,
- pokriveni akreditivi za koje je pokriće obezbeđeno na posebnom računu kratkoročnih depozita,
- potraživanja obezbeđena gotovinskim depozitom kod banke, u visini depozita, uz uslov da je ugovoreno da depozit služi kao obezbeđenje i da su rok dospeća depozita i dospeća potraživanja isti,
- potraživanja obezbeđena zalogom na zlatu, plemenitim metalima, kratkoročnim HOV koje se mogu refinansirati kod NBS, obveznicama RS do visine tržišne vrednosti ili HOV koje su izdale vlade i centralne banke zemalja članica OECD-a, u vrednosti zaloge;

2. ponderom 20 %:

- potraživanja od banaka rangiranim od strane Standard & Poor, Fitch-IBCA ili Thompson Bank Watch sa najmanje VVV ili onim izvršenim od Moody's najmanje Vaa3, kao i potraživanja obezbeđena безусловnim garancijama plativim na prvi poziv,
- potraživanja od međunarodnih razvojnih banaka (IBRD, EBRD, EIB, IFC i sl.), kao i potraživanja obezbeđena njihovim безусловnim garancijama plativim na prvi poziv;

3. ponderom 50%:

- sredstva na računima banaka koje nisu rangirane na način iz odredbe 2,
- potraživanja obezbeđena hipotekom na nepokretnosti čija vrednost, prema proceni ovlašćenog procenjivača, nije manja od ukupne visine potraživanja banke;

4. ponderom 100%:

- ostala bilansna aktiva.

Banke su prezadovoljne kapitalnim jačanjem, što brine računovođe (FinancialTimes, N. Megaw, 14. maj 2017, <https://www.ft.com/content/14aec08a-372c-11e7-99bd-13beb0903fa3>)

ICAEW, Institut ovlašćenih revizora Engleske i Velsa (The Institute of Chartered Accountants in England and Wales, ICAEW), je lansirao jasniji okvir za procenu rizika. Računovodstveno trgovačko telo procenjuje da su banke previše zadovoljne glavnim racionim za merenje snage banke, pa su predložili nova uputstva za jačanje uloge računovodstva u bankarskom sektoru.

Pokazatelji poslovanja banaka su poboljšani od početka krize, ali nadležna računovodstvena tela se pribojavaju ukazujući da su banke potcenile rizike, a istovremeno precenile kapital kojim raspolažu. Greške koje su uočene kod izveštaja prestižnih banaka, kao što je Royal Bank of Scotland, ukazuju na sistemske probleme i alarmiraju regulatorna tela da ojačaju poverenje u izveštavanje. ICAEW će uskoro lansirati novi okvir za banke i računovođe koji je baziran na standardizovanom pristupu.

Jan Kuk, šef finasijskih usluga Instituta, ističe da složenost pripreme adekvatnih pokazatelja ukazuje da su odgovorni ljudi bili više zadovoljni nego što bi trebalo. Iako Asocijacija banaka V.Britanije ističe da su banke snažnije nego ikad, on tvrdi da je naročito procena kapitalnog racia osetljiva na greške i pristrasnost. Nedavna kritika regularotornih tela širom Evrope pojačala je pritisak prema bankama da pokazatelji budu pouzdani, jer su neka ispitivanja ukazala da su mnoge banke koristile standarde ispod neophodnog nivoa. Bazelski komitet se takođe angažovao da unapredi standardizovane pokazatelje. Činjenica je da još uvek postoji raskorak i neslaganje između donosilaca odluka u SAD i Evropi na ovu temu.

Rizične vanbilansne stavke su zbir knjigovodstvenih vrednosti vanbilansnih stavki umanjene za rezerve za gubitke po vanbilansnim stavkama i pomnoženih odgovarajućim faktorima kreditne konverzije:

1. faktorom 0%:

- neiskorišćeni iznos okvirnih kredita s rokom dospeća do jedne godine ili kredita koje banka može bezuslovno i bez najave da otkáže,
- obveznice emitovane po osnovu Zakona o regulisanju javnog duga po osnovu devizne štednje građana,
- vanbilansne stavke obezbeđene gotovinskim depozitom položenim kod banke, u visini depozita,
- vanbilansne stavke po kojima ne može doći do plaćanja;

2. faktorom 20%:

- dokumentarni akreditivi obezbeđeni zalogom na robi koja se plaća akreditivom;

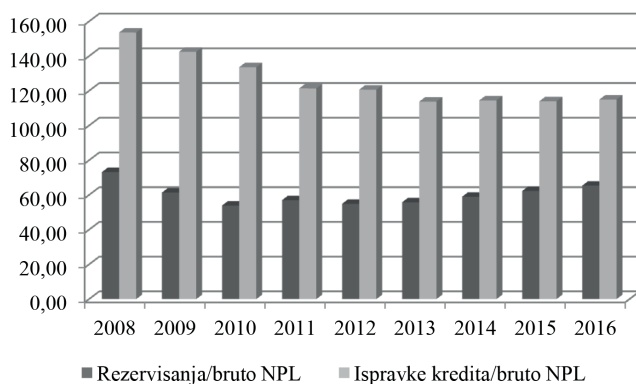
3. faktorom 50%:

- činidbene garancije, kao i neiskorišćeni iznos okvirnih kredita sa rokom dospeća preko jedne godine ili kredita koje banka ne može bezuslovno i bez najave da otkáže;

4. faktorom 100%:

- plative garancije,
- aval i akcepti menica,
- nepokriveni akreditivi, ostale preuzete neopozive obaveze.

Grafikon.7.4. Srbija, Pokriće NPL (%)

Izvor: NBS

Uobičajena je preporuka da za rizičnije poslovanje banka mora angažovati veći kapital tj. „opšta poslovna zakonitost jeste da većem stepenu procenjenog rizika odgovara veća stopa kapitala, koja naročito važi za banke kao imanentno rizične poslovne organizacije.”(Terry, Mercer, 1978.).

FONDOVI I REZERVE

U periodu još uvek aktuelne krize nije neobično zalaganje za formiranje neophodnih rezervi banaka u cilju njihovog efikasnog i samostalnog suočavanja sa spoljnim šokovima, dok je to tokom perioda ekspanzije poslovanja pitanje koje se potcenjuje (Rose, 2003). **Fondovi i rezerve** su namenski izdvojena sredstva, koja se formiraju i održavaju na adekvatnom nivou, kako bi u slučaju potrebe kada se pojave gubici, kada je banka suočena sa udarima iz okruženja ili treba da prevaziđe probleme nastale zbog izmena monetarne politike, uspešno prebrodila teškoće i bez pomoći državnog autoritea. Fondovi i rezerve se finansiraju iz:

- iz dobiti,
- revalorizacije,
- neraspoređene dobiti ranijih godina,
- rezervisanja za potencijalne gubitke.

Ukoliko banka dođe u situaciju da zbog nedovoljno efikasnog upravljanja ili zbog neočekivanih nepovoljnih promena na tržištu na koje nije uspela da se brzo prilagodi, na kraju godine generiše gubitak, preostaje joj da gubitak pokrije iz prihoda tekućeg poslovanja, tačnije iz formiranih rezervi, odnosno posebnih rezervi za pokriće gubitka. Ukoliko ove rezerve nisu dovoljne onda banci preostaje da deo duga pokrije rezervama, a nepokriveni deo duga rasporedi na naredne godine, pretpostavljajući da će se uspešnost poslovanja unaprediti ili da, kao krajnju mogućnost, iskoristi da nepokriveni deo gubitka knjiži na teret kapitala. Ovo je, naravno, mogućnost koja se koristi samo kratkoročno, dok je na dugi rok jedina preventiva od gubitaka ulaganje napora da banka rentabilno, tj. profitabilno posluje. Današnji softverski alati za praćenje poslovanja banke omogućavaju da se uspešnost poslovanja meri na mesečnom nivou, da bi se korektivne mere mogle preduzeti što pre, u cilju prevazilaženja raskoraka između prihoda i rashoda.

DEPOZITI

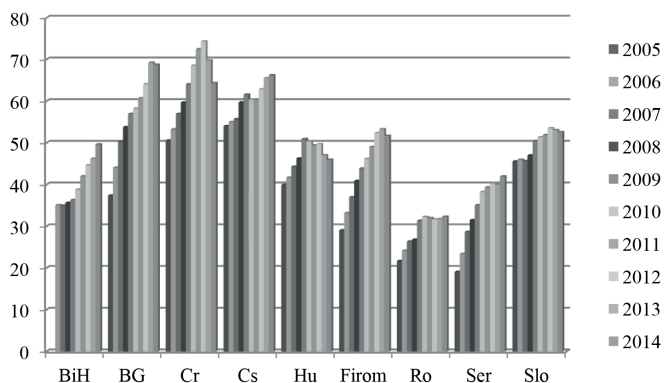
Prikupljanje depozita je za banku veoma važno za formiranje finasijskog i investicionog potencijala banke. **Depozit** predstavlja uslugu kod koje klijent stavlja na raspolaganje, na čuvanje, određenu sumu novca (HOV) banci, a banka je u obavezi da mu sredstva vrati (najčešće) uvećana za (pasivnu) kamatu. Depozitni posao je **osnovni bankarski posao**, zajedno sa kreditnim i poslom platnog prometa. Sa stanovišta računovodstva depozitni posao je **pasivan**, jer je u njemu banka u ulozi dužnika prema klijentu. Depozitni³ potencijal banke je ukupna suma depozita prikupljenih na tržištu i predstavlja značajan deo u strukturi finasijskog i investicionog potencijala banke. Ugovorom o novčanom depozitu se predviđa da klijent, deponent stavi kvantifikovan iznos novca banci, koja ga može koristiti za svoje poslovanje i zarađivanje, ali ga mora vratiti klijentu uz uvećanje za kamatu. (Mishkin, 2010.).

Prema vrstama depoziti su (Đukić, 2011.):

- dinarski ili devizni,
- neoročeni ili oročeni,
- namenski ili nenamenski,
- dati ili uzeti,
- sudski ili garantni,
- kamatni ili beskamatni.

3 Reč depozit potiče od latinske reči *depozitum*– nešto što je dato na čuvanje.

Grafikon 7.5. Depoziti /BDP (%)

Izvor: datamarket.com

Depozit po ročnosti se dele na:

- kratkoročne
 - › depozitni novac,
 - › devizni depoziti po viđenju,
 - › ostali depoziti po viđenju,
 - › ograničeni depoziti,
 - › oročeni depoziti do 1 godine,
 - › oročeni depoziti preko 1 godine
- dugoročni
 - › dugoročni dinarski/devizni depoziti i
 - › depoziti za stambeno – komunalnu izgradnju.

Depoziti po viđenju, *a – vista* depoziti se nalaze na žiro računima i tekućim računima i osnovna karakteristika je da se mogu podizati u bilo koje vreme, bez ograničenja.

Devizni depoziti po viđenju – novčana sredstva kompanija koja su privremeno u devizama. Devizni depoziti građana su na štednim i deviznim računima građana.

Ograničeni depoziti – depoziti čija je upotreba odložena na određeno vreme, a to su sredstva rezervi, investicije, depoziti po poslovima sa inostranstvom.

Oročeni depoziti do 1 godine – dinarski / devizni depoziti istekom perioda oročenja na raspolaganju.

Oročeni depoziti preko 1 godine – dinarski / devizni depoziti sa ili bez otkaznog roka, na raspolaganju istekom ugovorenog roka.

Nenovčani depozit – depozit kojim se banci poveravaju na čuvanje pokretne stvari uz plaćanje naknade, a banka ima obavezu čuvanja „s pažnjom dobrog privrednika“ i stavljanja na raspolaganje po ugovoru. Predmet deponovanja mogu biti umetnine, plemeniti metali, dragocenosti, dokumenti i HOV.

DEPOZITI PO VIĐENJU

Depozitipo viđenju su neoročeni depoziti, koji ne donose kamatu, nemaju rok dospeća i predstavljaju instrument bezgotovinskog plaćanja. Drugačije se nazivaju **dnevnim novcem, novcem po pozivu**. Preko depozita po viđenju i njihovim plasiranjem (delom) na dugi rok vrši se monetarna multiplikacija (umnožavanje), što generiše dodatni novac u opticaju i nove depozite. Iz ovog je očigledno da su neoročeni depoziti veoma primamljivi za banku, jer se na njima preko ročne transformacije može zaraditi, a po osnovu njih banke nemaju troškove, jer ne plaćaju kamatu klijentima. U pravilu banke na depozite po viđenju ne plaćaju (pasivnu) kamatu. Izuzetno, za veće iznose depozita banke su spremne da plaćaju kamatu zbog osiguranja likvidnosti banke. Na drugoj strani sami klijenti za depozite po viđenju su veoma malo zainteresovani, jer po njihovom osnovu najčešće imaju trošak održavanja računa, a moraju ih imati kao uslov za obezbeđivanje drugih usluga od banke. Imajući u vidu da banke koriste ove depozite kao osnovu plasmana, da učestvuju u monetarnoj multiplikaciji, centralna banka nastoji da kontroliše i ograniči njihovu ročnu transformaciju, što čini: stopom obavezne rezerve, OR⁴, stopom specijalnih rezervi, definisanjem ograničenja kratkoročnog kreditiranja i ročne transformacije.

Dugoročno posmatrano udeo ovih depozita, koji ne donose kamatu, u ukupnim depozitima ima tendenciju snižavanja, zbog jačanja konkurencije drugih nebankarskih finansijskih institucija i usluga koje se nude, a koje klijentima mogu doneti više. Takvi proizvodi su NOW – *negotiable order of withdrawal*, čekovni računi sa kamatnim prinosom kreirani u SAD 1986. godine i bili su izuzeti od maksimiranja kamatnih stopa, a mogli su ih koristiti građani i neprofitne institucije. Slični su bili ATS, automatski transferi, hibridni čekovno – štedni depoziti, koji su od klijenta tražili najavu povlačenja i banci davali pravo da sa štednih uloga nadoknade eventualna negativna salda. Kreirani su takođe super NOW sa fleksibilnim kamatnim stopama, kod kojih su banke mogle zahtevati veći iznos depozita.

OROČENI DEPOZITI

Oročeni depoziti su novčani iznosi stavljeni na račune u banku sa rokom dospeća i predstavljaju dugoročna potraživanja klijenata, odnosno dugoročne obaveze banaka. Osnovna karakteristika je ugovorom utvrđeni rok dospeća, datum povlačenja, obavezna (pasivna) kamata. Ako bi po bilo kom osnovu klijent hteo da podigne novac ranije od predviđenog datuma, posledica bi bila da ne može računati na kamatu. Drugim rečima, kamata bi bila kao kod depozita po viđenju (Rose, 2003.).

Za razliku od depozita po viđenju oročeni depoziti su od ključnog značaja za formiranje investicionog potencijala banke. Poto je reč o dugoročnim depozitima, dugoročni izvori sredstava nemaju problem ročne transformacije, već mogu biti bez ograničenja upotrebljeni za dugoročno kreditiranje. Rast ovih depozita povećava finansijski poten-

4 Obavezne rezerva predstavlja deo prikupljenih depozita banaka, koji se moraju držati na računima banaka (kod centralne banke) i ne mogu se koristiti za kreditiranje.

cijal i obezbeđuje stabilnost i sigurnost poslovanja banke. Centralna banka za razliku od depozita po viđenju čije korišćenje za kreditiranje nastoji da kontroliše, prikupljanje oročenih depozita stimuliše propisivanjem stimulativnih, niskih obaveznih rezervi (OR) po tom osnovu. Što se tiče interesa klijenata da novac drže oročenim u banci uslov njihovog interesovanja je pozitivna realna kamatna stopa na ove depozite, tj, kamatna stopa viša od stope inflacije.⁵

Modaliteti oročenih depozita su: štedni depoziti, depozitni certifikati i depoziti na otvorenom računu. Depozitni certifikati, CDs, su se razvili u SAD kao depoziti obično iznad 100 hiljada USD, sa rokom 14-270 dana, fiksnom kamatnom stopom i njima se može trgovati na berzi. CD iznad 100 hiljada USD su bili bez ograničenja kamatnih stopa, sa fiksnim i fleksibilnim rokovima i bez mogućnosti trgovanja na berzi. CDs ispod 100 hiljada USD su bili sa fiksnom kamatnom stopom, bez trgovanja na tržištu, depoziti iz penzionih šema, javnih entiteta. U EU se za razliku od SAD u oročene depozite uključuju i depoziti na određeni fiksni rok i depoziti na otkazni rok.

ŠTEDNI DEPOZITI

Štedni depoziti su sredstva sa prinosom kamate, bez roka dospeća (Karić i dr., 2010.). U pitanju su srednjeročni depoziti, a mogu biti transakcioni i oročeni. Cilj njihovog formiranja je planiranje rashoda ili pokriće vanrednih rashoda. Kod nebankarskih finansijskih institucija ovakvi depoziti se ne mogu pretvoriti u novac bez gubitka. Njihov izvor je kumulirana štednja građana. Veoma važna karakteristika njihovog prikupljanja je koncentracija velikih suma u bankama, koja omogućava plasiranje na dugi rok. Pogodnost za klijente je mogućnost da se polažu mali iznosi bez ograničenja povlačenja. Štedni depoziti se javljaju kao ulozi na štednoj knjižici, *pass book accounts* i kao ugovori o otvaranju štednog računa. U periodu kada banke implementiraju IT štedni ulozi se praktikuju jednostavnim unosom u bazu podataka banke, *statement saving deposits*.

Kao i oročeni depoziti štedni depoziti su stabilan izvor sredstava banke koje je moguće plasirati na dugi rok. Institucije osiguranja štednih depozita se često koriste u razvijenim privredama.

Za otvaranje štednih depozita banke klijente motivišu bogatom ponudom vrsta usluga: 1) premijska štednja, 2) zlatna štednja, 3) rentna štednjom, 4) štednja za školovanje, 5) štednja za penzije 6) lutrijska štednja 7) štednja mladih bračnih parova 8) štednja za novorođenčad. Štedne depozite mogu otvarati građani, neprofitne organizacije, tela, organi države i kompanije. Limit za kompanije u SAD je 15 hiljada USD, dok u EU ovi depoziti imaju ograničenja u raspolaganju, do 500 evra mesečno.

5 Nominalna kamatna stopa viša od stope inflacije.

Savetujemo: šta da uradite kada banke ukinu kamate na štednju (Blic, S.Lakić, 23.septembar 2015., <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/savetujemo-sta-da-uradite-kada-banke-ukinu-kamate-na-stednju/16fn8nw>)

Kada banke ukinu kamate na štednju građani novac mogu da uvećaju u privatnim penzijskim fondovima, kupujući državne hartije i na Beogradskoj berzi.

Kamata na štednju u pojedinim bankama već krajem godine mogla bi da bude nula, a bankari pominju mogućnost da štedišama i naplaćuju to što im čuvaju novac. U takvoj situaciji mnogi će povući ušteđevinu u slamarice, a biće onih koji će želeti da ponovo ulože novac. Gde je ušteđevinu moguće uvećati osim u bankama, te koliko dobit i rizike treba očekivati?

Privatne penzije danas u Srbiji uplaćuje 188 hiljada građana. Oni koji imaju 30 godina staža i ako mesečno do svoje 60 godine uplaćuju po 2.800 RSD, od 60. do 80. godine mogu da očekuju penziju od 40 hiljada dinara mesečno. Godišnje će dakle uplaćivati 33.600 RSD, a za tri decenije ukupno 1.008 hiljada. Sve što su uplaćivali tokom tri decenije nadoknadiće za dve godine i tri meseca, a ostalih 17 godina i devet meseci dođe kao nagrada za štednju.

Danas 500 hiljada građana uplaćuje životno osiguranje. Klijenti koji recimo 20 godina uplaćuju po 154 evra mesečno mogu računati od 60. do 80. godine na mesečnu naknadu od 203 evra. Nakon ugovorenog perioda uplate klijent može sav novac uzeti odjednom ili mesečno podizati narednih 20 godina.

Kamata na državne HOV u evrima ove godine je bila 2,45% a na dinare 8,4% u proseku. Za dugoročne zapise ona raste. Tako se recimo za jedan evro uložen u zapise na dve godine dobija 3,45% a na pet godina čak 5%. Zarada po ovom osnovu se ne oporezuje.

Ulaganje na Berzi jeste rizik, ali ukoliko se kupuju akcije stabilnih kompanija rizik je minimalan. Cene akcija Aerodroma, koje su dobijene od države 2010. godine, porasle su za godinu dana sa 715 na 1.448 RSD.

Štednja, kao odložena potrošnja, spada u osnovne izvore finansiranja kreditne aktivnosti banaka. Namenska štednja se javlja u vidu:

- dečije namenske štednje
- đачke,
- studentske,
- namenska štednja zaposlenih,
- penzionerska,
- stambena,
- potrošačka,
- proizvodna namenska štednja.

Štednja i njen obim u prvom redu zavise od stimulativnosti kamate, tj. koliko je realna kamatna stopa. U zemljama sa visokom inflacijom može se koristiti valutna klauzula u cilju održavanja realne vrednosti depozita.

Premijska štednja predstavlja polaganje depozita u pravilnim obrocima, kao štednja u ratama, sa ciljem upotrebe posle ugovorenog roka. To je oročena štednja na period od 1-5 godina. Klijent ima obavezu da mesečno polaže određeni iznos, a ako zakasni period se produžava. Klijent sam opredeljuje rok i mesečnu uplatu. Kamata je osnovna, zaštitna, premijska i stimulatívna.

Raste štednja u jugoistočnoj Evropi, uprkos niskim kamatnim stopama (Erste Bank Research Team, Savings on the rise in CEE, despite low interest rate environment, 17.maj 2017., <https://www.fxstreet.com/analysis/savings-on-the-rise-in-cee-despite-low-interest-rate-environment-201705290757>)

Domaćinstva su stavila više novca u oročene uloge nego u neoročene. Postavlja se pitanje kako je do toga došlo uprkos niskim kamatnim stopama.

U Hrvatskoj u uslovima opadajućih kamatnih stopa na uloge u domaćoj valuti i devizama štednja raste poslednjih nekoliko godina. Najnoviji podaci pokazuju da su štedni ulozi u domaćoj valuti i devizama veći za 10% u odnosu na isti period 2016. godine, dok su depoziti tražnje porasli za 20%, dok su investicije u investicione fondove porasle za 30%. Očekuje se nastavak tendencije, iako će slučaj Agrokora imati negativan uticaj i na štednju.

Obećavajući rast češke ekonomije i niske kamate su uticale na strukturu depozita i njihovu vrednost. Postoji pomeranje od oročenih u neoročene depozite zbog niskih kamata. U proteklih šest godina depoziti domaćinstava su povećani 14%, a interesnih fondova za 6%. Istovremeno, životno osiguranje je raslo veoma sporo.

Štednja je u Mađarskoj dostigla nivo od 126% u odnosu na BDP u 2016. Niske kamatne stope su uticale na zaustavljanje ulaganja u privatne fondove, uz rast oročenih depozita za 13%. Brz rast imala su ulaganja u državne obveznice (49%).

U Poljskoj štednja raste stabilno po stopi od 3%. Štednja je porasla za 8%, uz brži rast neoročenih depozita od 15%. i blagi pad oročenih za 2%. Vrednost investicionih fondova povećana je za 4%. Istovremeno došlo je do rasta ulaganja u privatne penzione fondove.

U Rumuniji su štedni depoziti porasli za 12% u 2016. Ulaganje u privatne fondove je raslo neravnomerno, kao i ulaganje u državne HOV. Životno osiguranje je poraslo za 6%.

U Srbiji banke nude relativno povoljnije uslove za štednju u odnosu na ostale zemlje regiona JI Evrope. Zbog toga je vrednost štednje stabilno porasla 4%, iako je došlo do pada devizne štednje.

Rentna štednja je jednokratno ili višestruko polaganje i oročavanje depozita radi dobijanja rente nakon ugovorenog roka. Ovaj depozit se namenski oročava, a isplata nema namenu. Renta je novčani iznos koji obuhvata glavnica i pripisanu kamatu. Vlasnik rentnog depozita i korisnik rente se mogu razlikovati. Ugovor o ovoj štednji predviđa period formiranja mize (uplata), broj obroka, korisnika, visinu kamate, obračun kamate, način isplate, uslove razočavanja i raskid ugovora.

Štednja za školovanje – interesatna je naročito za finansiranje srednjeg i visokog školovanja dece, kao oblik štednje u cilju pokrivanja budućih rashoda.

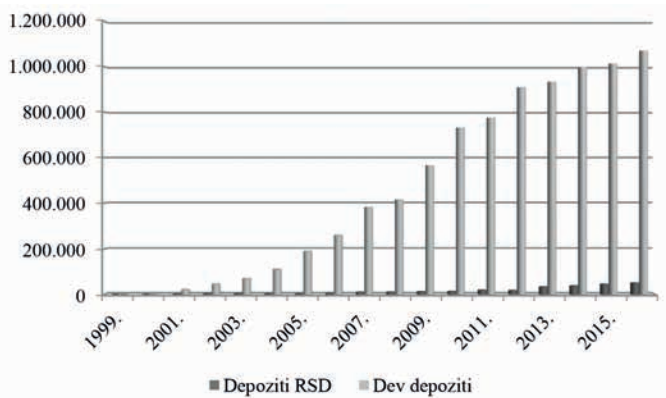
Štednja za penzije – interesantna je u slučaju problema i/ili nemogućnosti isplate penzija od strane državnih fondova osiguranja, ili nedovoljnog nivoa iznosa penzija. U pitanju je dobrovoljno penziono osiguranje.

Osiguranje života – je kombinacija štednje i osiguranja, tj. oblik dugoročne namenske štednje. Prisutno je više oblika osiguranja života:

- Lifestar* – kombinacija za slučaj osiguranja smrti i za slučaj da osiguranik doživi osigurani vremenski rok;
- Lifefund* – stavlja na raspolaganje osiguraniku HOV koje su predmet transakcija na finansijskim tržištima;
- Lifepension* – namenjen je starijim osiguranicima, a predviđa jednokratnu uplatu na osnovu čega se isplaćuje renta.

Zlatni štedni račun – koristi se tamo gde je inflacije visoka, jer nema zainteresovanih građana za oročenu štednju, niti dovoljno stimulativnih kamatnih stopa.

Grafikon 7.6. Srbija, Depoziti stanovništva (mil RSD)

Izvor: NBS

DEPOZITI HOV

Depoziti HOV su posebna vrsta nenovčanog depozita, otvoreni depoziti. Ugovorom se predviđaju čuvanje, vraćanje HOV, kao i finansijske operacije vezane za HOV. HOV se pružaju banci uz zadržavanje specifičnosti, koju gube ako su deponovane na tekući račun. Može se utvrditi pravo prenosa HOV na banku putem cesije. Obaveze banke su da čuva HOV sa pažnjom dobrog privrednika, ostvaruje prava po osnovu HOV, stavlja na raspolaganje naplaćena sredstva, vraća deponovane HOV ili vrši plaćanja, informiše o zahtevima trećih lica i vrši povraćaj HOV.

Računi novčanog tržišta (*money market accounts*, MMDAs) - su štedni depoziti fizičkih lica i društava sa neograničenom solidarnom odgovornošću. Kreirani su u SAD 1982. godine, kako bi banke konkurisale fondovima novčanog tržišta (*money market mutual funds*) i nisu imali ograničenja maksimiranja kamatnih stopa i bili su izuzeti iz osnovice za obračun OR. Tokom vremena je njihov značaj opao. U EU depoziti novčanog tržišta su predstavljali rezultat transakcija na međubankarskom tržištu novca.

DEPOZITNI POTENCIJAL BANAKA

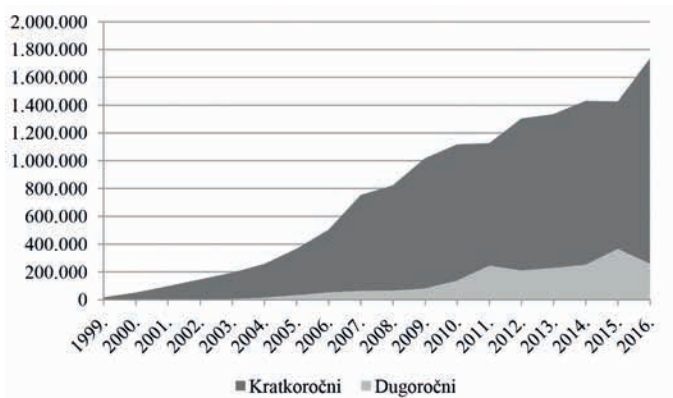
Depozitni potencijal se može posmatrati na nivou poslovnog bankarstva (makronivo) i nivou banke (mikronivo) (Vunjak, Kovačević, 2016.). **Depozitni potencijal nacionalnog bankarstva**, makronivo se menja tokom vremena, jer u vreme privrednog prosperiteta i poleta (uzlazna faza privrednog ciklusa) dolazi do rasta kreditiranja, što izaziva povećanje kreditne sposobnosti privrede i stanovništva i uvećava depozite. Obratno, u silaznoj fazi ciklusa prisutno je usporavanje privredne aktivnosti i sa njim dolazi do pada kreditiranja privrede i stanovništva, opadanja prihoda i snižavanja depozita.

Faktori depozitnog potencijala nacionalnog bankarstva su:

- agregatna štednja,
- razvijenost i integrisanost bankarskog sistema,
- monetarno – kreditna politika,
- ponuda nebankarskih institucija,
- inflacija,
- spoljnotrgovinski promet,
- obrazovanost i informisanost stanovništva,
- troškovi prikupljanja depozita.

Depozitni potencijal poslovne banke, mikronivo zavisi od kvaliteta menadžmenta banke. Banke su zainteresovane prvenstveno za najjeftinije izvore, depozite po viđenju. Klijenti sa obimom štednje opredeljuju depozitni potencijal. Ponuda nebankarskih institucija konkuriše bankama i fleksibilnija je u odnosu na banke. Za banku je najznačajnija stabilna osnova depozitnog potencijala, koja ne bi bila podložna uticaju kolebanja kamatnih stopa ili napuštanju banke od strane klijenata (Barać, Stakić, Ivaniš, 2003.)

Grafikon 7.7. Srbija, Depoziti - ročno (mil RSD)

Izvor: NBS

Zašto strategija depozita mora biti top prioritet (Banking exchange, Why deposit strategy must be a top priority, Darnel Canada, <http://www.bankingexchange.com/news-feed/item/6863-why-deposit-strategy-must-be-a-top-priority?Itemid=101>)

Pošto raste stres likvidnosti pokrivanje troškova neće biti tako daleko.

Vreme je da se prihvati realnost da troškovi depozita izgleda rastu. Otuda se otvaraju sledeća pitanja: kako će brz biti taj rast i kako da uključimo kamatnu marginu?

Mnogi bankari nisu podigli svoje cene, ali jedan dobar broj je ponudio specijalne CD i izuzetke na selektivnoj osnovi. Tokom 2016. prosečni troškovi su ostali neokrnjeni. To je zbog toga što kratkoročne kamate (FED ili 1 mesečni LIBOR) su tek nešto iznad nule, pa su neki depozitori našli osnovu da slobodna sredstva pomere u alternativna ulaganja. Prinos na neke privatne fondove je ostao negativan ako se isključe troškovi upravljanja. Konkurentski podsticaji su rasli sporo stvarajući veći rizik. Čak i da toga nema javno mnjenje stvara klimu rastućih cena.

Za banke i udruženja kreditora koje su imale iskustvo rasta kredita, dodatni argument se može razumeti da bi se apsorbovali viši marginalni troškovi depozita i nastojanja da se poveća dohodak.

Kratki pogled na podatke ukazuje na nisku likvidnost srednjih banaka, sa bilansnom sumom između 500 miliona i 10 milijardi USD. Izuzimajući veće banke (preko 10 milijardi USD aktive) kod kojih postoji zahtev Bazela II za držanjem povećane likvidnosti, i isključujući i najmanje banke koje se tradicionalno ponašaju konzervativno, prosečno banke su na niskom nivou likvidnosti.

Faktori depozitnog potencijala banke su:

- strategija, poslovna politika i snaga,
- tražnja klijenata,
- profit po osnovu pojedinih usluga,
- lokacija banke i poslovnih jedinica,
- startna pozicija,
- motivisanost i kvalitet ljudskih resursa.

ZAŠTITA DEPOZITA

Zajedničko obeležje zakonodavstva EU i Srbije je obezbeđivanje isplate naknade depozita za slučaj gubljenja dozvole za rad finansijske institucije. **Razlike postoje kod težnje EU da zaštiti depozite, dok je u Srbiji naglasak na osiguranju depozita.** **Zaštita depozita** uključuje skup mera kojima se posrednom i neposrednom zaštitom obebeđuju interesi klijenata. **Posrednom zaštitom** se štiti očuvanje i stabilnost bankarskog i finansijskog sistema, a ostvaruje se nadzorom nad zakonitošću poslovanja banaka. **Neposredna zaštita depozita** je samo dopunska i predstavlja osiguranje nadoknade za nenaplative depozite. Depoziti se štite zbog brige za interes štediša i očuvanja stabilnosti bankarskog sistema. Zaštita depozita se svesno ograničava kvantitativno i kvalitativno, da bi se depozitanti naterali da donose racionalne odluke.

EU je Direktivom o zaštiti depozita iz 1994. propisala elemente zaštite, a način zaštite definišu zemlje članice. Istovremeno u zemlji može egzistirati više sistema zaštite (Nemačka i Italija na pr.). Direktiva priznaje zatečeno stanje:

- neprofitna zaštita depozit,
- preovlađuje međubankovna zaštita,
- obaveznost zaštite,
- jedan ili više sistema,
- obaveznost učlanjenja u sistem zaštite,
- sistem za zaštitu štiti deponenet u drugim državama.

Banka može biti izuzeta ako je sistem zaštite postojao i ranije, ako obezbeđuje zaštitu protiv nenaplativosti i da ima sredstva za to, kao i da se ne oslanja na garancije države. Direktiva priznaje sve sisteme - javne i privatne. Sistemi zaštite se kontrolišu: preduzimanjem mera i kazni, mogućnost isključenja iz sistema zaštite i odlaganje isplate naknade je izuzetna.

Kreditne ustanove su obavezne da budu u sistemu zaštite depozita i moraju posedovati posebne fondove, imaju minimum sopstvenih fondova i najmanje dva lica koja vode poslove. Dakle, postoje banke koje moraju i koje mogu da štite depozite.

Depoziti u EU se štite do iznosa od 100 hiljada evra ukupno (od oktobra 2008. godine, a do tada 20.000 EUR). Zaštita je kvalitativno ograničena:

- isključeni su depoziti koje je izvršila druga banka u svoje ime i za svoj račun, instrumenti kao što su obavezni fondovi i transakcije pranja novca;
- banka može biti isključena iz sistema zaštite, ukoliko se ne pridržava propisanih obaveza;
- izvesni deponeneti ili depoziti mogu biti isključeni ili mogu dobiti nižu zaštitu.

U EU se nadoknada nenaplativih depozita mora izvršiti **u roku od tri meseca** od datuma kada nadležna ustanova utvrdi činjenicu nenaplativosti ili od datuma donete presude, a izuzetno se može produžiti najviše dva puta po tri meseca.

U Srbiji je uveden sistem osiguranja depozita Zakonom o osiguranju depozita⁶, a cilj je zaštita klijenta u slučaju stečaja banke. Model osiguranja depozita obezbeđuje obeštećenje za depozit, uvećan za kamatu **do osiguranog iznosa od 50 hiljada evra u slučaju stečaja banke** (do 2008. osigurana suma je bila 3.000 evra pojedinačno). Isplatu garantuje Republika Srbija preko **Agencije za osiguranje depozita**. Agencija prikuplja premiju osiguranja depozita od banaka, investira sredstva Fonda i organizuje isplatu osiguranih depozita. Banke moraju uplaćivati premiju osiguranja. Osigurani su dinarski i devizni depoziti građana, a nisu depoziti pravnih lica, preduzetnika, depoziti lica povezanih sa bankom i depoziti nastali pranjem novca.

U slučaju stečaja banke građani se obeštećuju. Depozitima se pripisuje kamata, a iznos se umanjuje za obaveze klijenta. Ako je depozit veći od zakonom garantovanog potraživanje se ostvaruje u stečajnom postupku.

6 Sl.glasnik RS br.14/15 i 51/17.

Isplata depozita banaka u stečaju počinje u roku od 30 dana od oduzimanja dozvole. Uslov za isplatu je da **klijent podnese pismeni zahtev za isplatu**, najkasnije tri godine od oduzimanja dozvole za rad. Isplata se vrši u roku od 90 dana od dana podnošenja zahteva.

NEDEPOZITNI IZVORI SREDSTAVA

Nedepozitna bankarska sredstva su dopunska sredstva koja se stvaraju institucionalnim putem ili „dopunskom delatnošću banaka“ (Živković. Komazec, Ristić, 2003.). U razvijenim zemljama nedepozitna sredstva učestvuju u ukupnim izvorima plasmana 10-20% finansijskog potencijala banaka, uz tendenciju rastućeg učešća. U ove izvore se uključuju krediti drugih banaka, prikupljeni drugi izvori i kapital banaka – fondovi banaka.

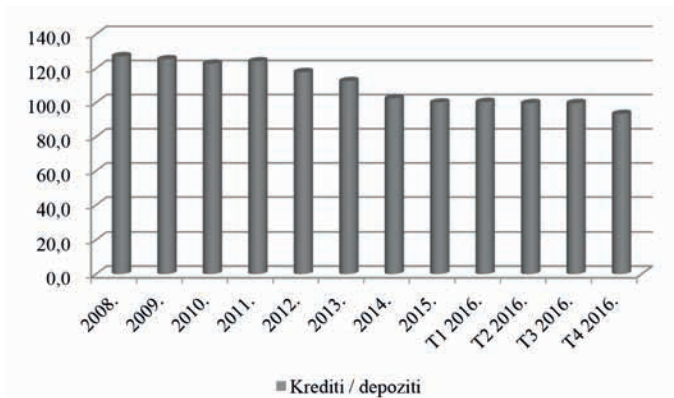
Dodatne izvore za plasmane sredstava obezbeđuju krediti CB, korišćenje kredita sa finansijskog tržišta, izdavanje i prodaja HOV. Pošto mogućnost prikupljanja ovih sredstava zavisi od kamatnih stopa na tržištu, banke, za koje su kamatne stope date i ne mogu na njih ozbiljnije uticati, ograničene su u prikupljanju ovih izvora stanjem na tržištu. Tako, ukoliko je veća tražnja za kreditima, banke se orijentišu na tržišne izvore, jer na kratak rok ne mogu izazvati ozbiljniji rast depozitnih izvora sredstava. Fleksibilnost kod nedepozitnih izvora skopčana je sa činjenicom da njihovo prikupljanje zavisi od tržišno formiranih kamatnih stopa u delu dodatno pribavljenih sredstava. Obratno, ako dolazi do porasta kamatnih stopa na depozite, ovaj porast kamata tiče se svih depozita banke, što ima direktne negativni uticaj na povećanje troškova poslovanja banke.

Odluka banke da se opredeli za prikupljanje nedepozitnih izvora finansiranja zavisi od:

- tražnje kredita od strane nebankarskog sektora,
- kamatnih stopa, kamatnih margina i sposobnosti zarađivanja uz povećane troškove,
- rizika zaduživanja na finansijskom tržištu,
- odnosa depozitnih i nedepozitnih sredstava,
- dinamike odliva / priliva banke,
- privredne situacije i očekivanja,
- monetarno – kreditne politike.

Treba naglasiti razliku u poziciji između velikih i manjih banaka prilikom zaduživanja na tržištu. U pravilu kapitalom veće banke, zbog veće sposobnosti zaduživanja, lakšeg i jeftinijeg pozajmljivanja na novčanom tržištu, lakše mogućnosti pokrivanja povećanog rizika, imaju težnju da se više oslanjaju na prikupljanje nedepozitnih izvora sredstava. Veće banke, naime, imaju veće mogućnosti zaštite od rizika diversifikacijom pozajmica i transformacije rizika. Po pravilu manje banke su u odnosu na veće orijentisane manje na nedepozitne izvore kao oslonac u poslovnoj politici. Ovo zbog toga što njihova manja kreditna sposobnost i slabiji rejting na finansijskom tržištu utiču na lošije uslove, veće kamatne stope pri pozajmicama, i generalno teže pozajmljivanje na tržištu.

Grafikon 7.8. Srbija, Krediti / Depoziti (%)

Izvor: NBS

Kreditni banaka i drugih finansijskih institucija Kreditni izvori za povećanje finansijskog potencijala i rast plasmana, mogući su od domaćih i inostranih banaka, od centralne banke i na finansijskom tržištu. Nedovoljno razvijeno finansijsko tržište u zemljama i razvoju i tranziciji znači da banke podižu izvore finansiranja pretežno oslanjajući se na kredite drugih banaka, kao najznačajnije igrače u bankocentričnom finansijskom sistemu

U međubankarskom kreditiranju kamata nije osnovni motiv uspostavljanja kreditnih odnosa. Pri plasmanu slobodnih novčanih sredstava bankama banka kreditor vodi računa o sledećim faktorima:

- obimu slobodnih sredstava za plasman,
- dinamici priliva / odliva sredstava,
- sigurnosti plasmana.

Kod izbora između kreditiranja banke ili kompanije, banka kreditor će se uvek opredeliti za banku, polazeći od sigurnosti kreditiranja. Međukreditiranje bankarskog sektora pri svemu ima karakter preliivanja i redistribucije sredstava.

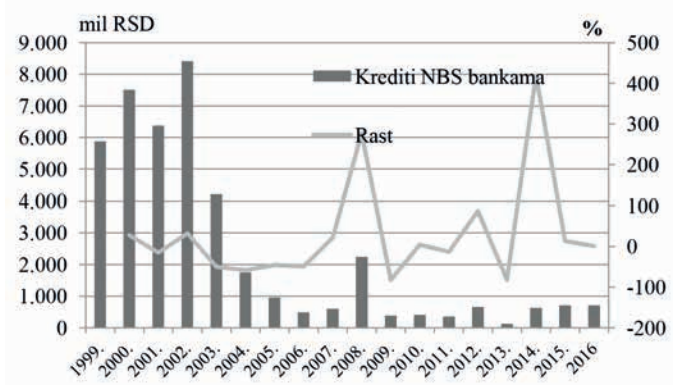
Banke se mogu zadužiti kod finansijskih institucija u inostranstvu. Do aktuelne krize domaće banke, prvenstveno banke u inostranom vlasništvu, obezbeđivale su izdašno inostrane kredite od svojih centrala, što je omogućilo ekspanziju kreditne aktivnosti banaka. Tokom krize ovaj izvor je veoma ograničen i domaće banke su prvenstveno oslonjene na domaće izvore finansiranja.

Kreditni centralne banke Centralna banka kao jedan od instrumenata monetarnog regulisanja vrši kreditiranje banaka. Odobravanje kredita bankama može biti linearno ili selektivno. U tržišnim privredama poslovne banke zadržavaju nezavisnost prema poslovnim subjektima, što znači da CB ne vrši selekciju i ne upliće se u alokaciju sredstava na krajnje korisnike. Na osnovu primarne emisije novca na osnovu kreditiranja banaka nastaje kreditna multiplikacija, odnosno sekundarna emisija novca.

CB kreditiranje banaka vrši kroz:

- **Kredite za likvidnost** – CB održava likvidnosti ukupnog bankarskog sistema i ujedno privrednog sistema. Kod nelikvidnosti pojedinih banaka ili bankarskog sistema CB je poslednje utočište likvidnosti (*lender of the last resort*), kao što je bio slučaj na vrhuncu svetske finansijske krize (treći kvartal 2008.), koja se manifestovala kao nelikvidnost banaka;

Grafikon 7.9. Srbija, Krediti NBS bankama (mil RSD: levo, rast: desno)

Izvor: NBS

- **Krediti na osnovu raspoloživih HOV** – U tržišnim privredama realizacija primarne emisije CB kroz operacije na otvorenom tržištu (OOT) je dominantna. Iako rastući udeo ovakvog načina primarne emisije je skroman u domaćim okolnostima, zbog nerazvijenosti finansijskog tržišta;
- **Selektivni krediti** – Primarna emisija CB ovim načinom bila je decenijama korišćena u uslovima tržišno – planske privrede. To su krediti CB bankama na osnovu već odobrenih plasmana banaka za prioritetne namene, finansiranje poljoprivredne proizvodnje i izvoza;
- **Krediti državi** – CB ovim kreditima vrši pokrivanje budžetskog deficita. Ovaj instrument se takođe koristio dugo i bio je uzrok visoke domaće inflacije⁷. Zakonom je ovakvo kreditiranje budžeta vremenski ograničeno unutar kalendarske (fiskalne) godine, a obimom na 5% Budžeta.

7 Ovo je bio osnovni izazivač hiperinflacije 1992/3. godine.

Uticaj kredita CB poslovnim bankama povećava finansijski potencijal banke kojoj je kredit odobren. Istovremeno poboljšava se, unapređuje, likvidnosna pozicija poslovne banke, što je i bila namera prilikom odobravanja kredita CB.

Kako se vidi na primeru ilustrovanom T računima CB i poslovne banke, Banke „A“ računovodstvene promene koje izaziva odobrenje kredita CB poslovnoj banci se kod CB svode na povećanje aktive CB za iznos odobrenog kredita i istovremeno povećanje pasive CB za iznos državnih HOV koje su dobijene od strane poslovne banke kao zaloga. Kod poslovne banke kojoj je kredit CB odobren, Banke „A“ dolazi do smanjenja aktive za iznos državnih HOV koje su dostavljene CB kao kolateral (obezbeđenje), uz istovremeno povećanje pasive. Najvažnija promena do koje dolazi odobravanjem kredita CB poslovnoj banci (za likvidnost) sastoji se očigledno u povećanju pasive Banke „A“, odnosno povećanju njenog finansijskog potencijala.

Primer: Kreditiranje poslovne banke od strane CB

Centralna banka	
Aktiva	Pasiva
Kredit za likvidnost Banci „A“ + 1.000 RSD	Državne HOV + 1.000 RSD

Banka „A“	
Aktiva	Pasiva
Državne HOV - 1.000 RSD	Dugovanje prema CB 1.000 RSD

ROČNA TRANSFORMACIJA

Među osnovni funkcijama banaka u politici usklađivanja,formiranja i plasiranja sredstava je ročna transformacija (Živković, Komazec, Ristić, 2003.).**Ročna transformacija** predstavlja pristup u kojem se sredstva sa jednom ročnom strukturom plasiraju korisnicima na drugačije rokove. Drugim rečima, kratkoročni izvori sredstava se plasiraju dugoročno ili se dugoročni izvori sredstava plasiraju na kratak rok. Time se postiže:

- veća elastičnost sredstava i plasmana,
- slobodnija politika kreditiranja,
- operativnija kreditna politika,
- veća elastičnost poslovne politike i
- operativnija i efikasnija politika kamata i troškova poslovanja.

Prema ročnoj strukturi sredstva banaka se dele na a) kratkoročna i b) dugoročna sredstva. Prema konzervativnom pristupu banka bi morala da kratkoročna sredstva plasira isključivo u kratkoročne namene i dugoročne izvore u dugoročne kredite, što bi banci osiguralo stalnu likvidnost. Međutim, banka svakodnevno u operativnoj politici poseže za ročnom transformacijom. Razlikuju se dva tipa ročne transformacije:

1. **Ročna transformacija dugoročnih izvora sredstava u kratkoročne plasmane**, koja omogućava povećanje kratkoročnog kreditnog potencijala na račun dugoročnog, pri čemu se likvidnost banke ne ugrožava. Banke ovakvoj transformaciji pristupaju naročito ukoliko CB vodi restriktivnu monetarnu politiku;
2. **Ročna transformacija kratkoročnih izvora sredstava u plasmane na dugi rok**, pri čemu se postiže povećanje dugoročnog kreditnog potencijala na račun kratkoročnog, ali se pri tom dovodi u pitanje likvidnost banke. „Pretvaranje novca u kapital“, kako se često naziva ročna transformacija ovog smera, mora uzeti u obzir ograničenja ove vrste, bez ugrožavanja likvidnosti banke. U pravilu **preporučuje se da do 20%** kratkoročnih sredstava bude dugoročno plasirano. Banke **po zakonu ne mogu da vrše ročnu transformaciju** sredstava dobijenih pozajmicama od domaćih i ino banaka i finansijskih institucija i centralne banke.

Uz istaknute na ročnu transformaciju utiču i sledeći činioci:

- Struktura i finansijski potencijal deponenata – veći broj deponenata omogućava obilniju ročnu transformaciju. Zbog toga banka treba da teži disperziji deponenata banke, jer inače postoji opasnost od rizika likvidnosti ako banka zavisi od depozita nekoliko krupnih klijenata i njihovih depozita u slučaju njihovog povlačenja sa računa iz banke;
- Struktura i broj kreditnih linija – kao i kod deponenata, veći broj zajmotražilaca smanjuje kreditni rizik, zbog disperzije rizika i manje mogućnosti da veći broj klijenata zapadne u docnju ili probleme otplate kredita;
- Snaga banke – ukoliko je veličina finansijskog i investicionog potencijala banke veća manji je rizik ulaska u zonu nelikvidnosti;
- Kapital banke – kapital banke predstavlja poslednju odstupnicu ukoliko je likvidnost banke ugrožena, međutim veličina kapitala banke opredeljuje njen rejting i poverenje klijenata i drugih banaka, što smanjuje rizik.

Prilikom operacionalizacije optimalne ročne transformacije sredstava i plasmana banka treba da uzima u obzir:

- odnos priliva i odliva sredstava,
- vreme prosečnog zadržavanja sredstava,
- stepen naplativosti kredita,
- izvršen obim ročne transformacije,
- odnose stavki u bilansu i podbilansima,
- obim kredita centralne banke,
- visinu i strukturu fiksnih obaveza.

Postoji **mogućnost indirektne transformacije sredstava i kredita**, koja je uobičajena u domaćoj bankarskoj praksi, a reč je o zanavljanju (revolviranju) kredita. Ovo je rasprostranjen način da se krediti koji se ne mogu vratiti kroz postupak produžavanja roka učine formalno naplativim. Time kratkoročni krediti prelaze u dugoročne i ulaze u zonu ročne transformacije sredstava.

Skriiveni oblik ročne transformacije sredstava je situacija kada se krediti koriste za isplatu zarada, namirivanje poreskih i drugih obaveza kompanija ili isplatu kamata. Tada se zapravo vrši ročna transformacija, jer se kratkoročna sredstva banke usmeravaju u centralne depozite budžeta, zarade i gotov novac. U pravilu reč je o pozajmicama kompanijama koje su u teškoćama, pa ne retko dolazi do zanavljanja već odobrenih kredita i dalje ročne transformacije. Približno se događa kada se krediti iz primarne emisije upotrebe za unapređenje likvidnosti banke.

U cilju sprečavanja masovnije i nekritičke ročne transformacije postoje limiti, kojima se ne dozvoljava kreditiranje investicija ili odobravanje dugoročnih kredita iz kratkoročnih izvora, već banka za to mora upotrebiti kreditne fondove, sredstva prikupljena na rok duži od 1 godine, dugoročne inostrane kredite i druga dugoročna sredstva.

Rezime poglavlja: Finansijski potencijal banke sačinjavaju depoziti, umnožena sopstvena sredstva i krediti. Investicioni potencijal banke je maksimalno mogući deo finansijskog potencijala koji banka može koristiti za kreditiranje, a da ne ugrozi solventnost i likvidnost.

Pošto su banke specifična, novčana akcionarska društva, za njih važe opšta i posebna pravila u pogledu kapitala. Za osnivanje banke se zahteva kapitalni cenzus od 10 miliona evra u dinarskoj protivvrednosti novčanog dela kapitala, kojim banka mora raspolagati u svakom trenutku postojanja. Banka mora raspolagati i nenovčanim delom kapitala, koji se ulaže u opremu, sredstva, prava i nekretnine. Kapital se može povećati iz profita, izdavanjem akcija nove emisije, konverzijom duga u ulog poverilaca i revalorizacijom. Bazelskim sporazumom o adekvatnosti kapitala (Bazell) uveden je međunarodni standard za banke koji je ugrađen u bankarsko zakonodavstvo, pri čemu se stavlja u odnos veličina kapitala kojim banka raspolaže i njena ukupna aktiva ponderisana odgovarajućim koeficijentom rizičnosti plasmana. Rezerve bankama služe za pokrivanje gubitaka i kao zaštita od fluktuacija na tržištu.

Depozitni posao je osnovni, pasivan bankarski posao. Depozit je ulog klijenta u banku i istovremeno obaveza banke prema klijentu. Depoziti mogu biti depoziti po viđenju, oročeni i drugi depoziti. Depoziti po viđenju ne nose kamatu. Oročeni depoziti predstavljaju osnovu kreditnog potencijala banke i klijentu donose kamatu. Faktori depozitnog potencijala banke su snaga banke, lokacija, mreža, startna pozicija i kadrovi. Depozitni potencijal nacionalnog bankarstva zavisi od agregatne štednje, razvijenosti bankarskog sistema, monetarno - kreditne politike i inflacije. Depoziti se u EU štite prvenstveno kontrolom poslovanja banaka, dok se kod nas štite obavezanim osiguranjem kod Agencije za osiguranje depozita.

U nedepozitne izvore spadaju: kreditni bankarski izvori, krediti CB i ostali tržišni izvori.

Ključne reči: osnivački kapital, (ne)novčani deo kapitala, kapitalni cenzus, struktura kapitala, funkcije kapitala, adekvatnost kapitala depoziti, (ne)oročeni depoziti, depoziti po viđenju, štednja, rentna štednja, namenska štednja, finansijski potencijal banke, investicioni potencijal banke, ročna transformacija.

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 7.1. Šta je finansijski potencijal banke?
- 7.2. Šta je investicioni potencijal banke?
- 7.3. Šta je ročna transformacija?
- 7.4. Šta čini strukturu finansijskog potencijala banke?
- 7.5. Koji su faktori investicionog potencijala banke?
- 7.6. Šta su nedepozitni izvori sredstava?
- 7.7. Koji se izvori sredstava ne mogu ročno transformisati?
- 7.8. Koje su pogodnosti koje pruža ročna transformacija?
- 7.9. Da li se banka može zaduživati kod centralne banke?
- 7.10. Ima li razlike prilikom zaduživanja na tržištu između velike i male banke?
- 7.11. Kako se osiguravaju depoziti kod nas?
- 7.12. Kakvi mogu biti oročeni depoziti?
- 7.13. Koje su vrste depozita?
- 7.14. Koje su vrste namenske štednje?
- 7.15. Kakva je razlika zaštite depozita kod nas i u EU?
- 7.16. Koji su faktori depozitnog potencijala banke?
- 7.17. Koji su faktori depozitnog potencijala nacionalnog bankarstva?
- 7.18. Kolika treba da bude stimulatívna kamatna stopa?
- 7.19. Kakav je odnos banaka prema depozitima po viđenju?
- 7.20. Šta su depoziti?
- 7.21. Kako se povećava kapital banke?
- 7.22. Načini smanjenja kapitala banke?
- 7.23. Koje su funkcije kapitala banke?
- 7.24. Koliki je minimalni koeficijent adekvatnosti kapitala po Bazelu I?
- 7.25. Šta je nenovčani deo kapitala i kako se obračunava?
- 7.26. Koliki je kapitalni cenzus za domaće banke?
- 7.27. Koliko je koeficijent adekvatnosti kapitala po Zakonu o bankama?
- 7.28. Kako se izračunava koeficijent adekvatnosti kapitala?
- 7.29. Šta su rezerve banaka?
- 7.30. Čemu služe rezerve banaka?
- 7.31. Kada je banka potkapitalizovana?
- 7.32. Kada je banka kritično potkapitalizovana i kakve su posledice?
- 7.33. Preko kog procentualnog udela je neophodno obezbediti saglasnost NBS za sticanje akcija?
- 7.34. Da li je gotovina rizična aktiva?

- 7.35. Koliko su rizični krediti obezbeđeni hipotekom?
- 7.36. Šta može NBS naložiti banci koja je sklona rizičnom poslovanju?
- 7.37. Šta čini aktivu banke pretežno?
- 7.38. Kako se na kapital odražava konverzija duga u akcije?
- 7.39. Da li je kapital stavka u aktivni/pasivni bilans banke?
- 7.40. Da li se emisijom novih akcija smanjuje ili povećava kapital banke?

III *deo*

Bankarski poslovi

8. KREDIT I KAMATA

Kredit je osnovni bankarski posao i predstavlja odobravanje određene sume novca zajmotražiocu, uz obavezu da kredit vrati banci uvećan za kamatu. Kamata, koja predstavlja cenu kapitala, jedno je od najsloženijih pitanja bankarstva kao nauke.

Cilj poglavlja:

- Da studenti znaju šta je kreditni posao, kao osnovni bankarski posao,
- Da nauče karakteristike i funkcije kredita,
- Da znaju koje su vrste kredita,
- Da nauče osnovne elemente kredita za obrtne potrebe i kredita za investicije,
- Da znaju osnove kreditne politike banaka,
- Da nauče najvažnije uslove odobravanja kredita i proceduru kreditnog posla,
- Da studenti znaju pojam, poreklo i opravdanost kamate kao cene kapitala,
- Da nauče faktore koji utiču na visinu kamatne stope i vrste kamatnih stopa,
- Da znaju funkcije kamate i politiku kamata u poslovnim bankama.

UVOD

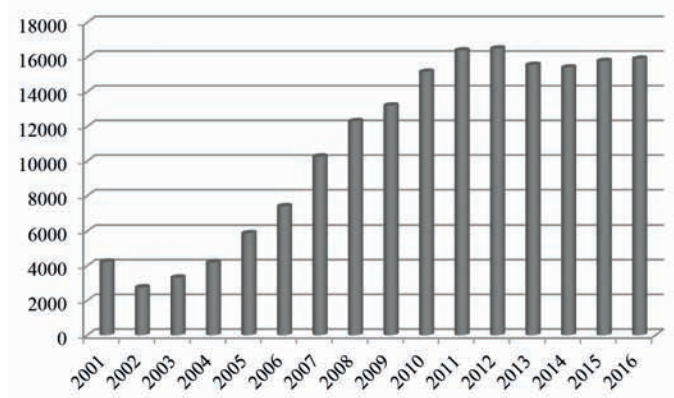
Kao klijenti banaka, kao potrošači ili kao preduzetnici, često se susrećemo sa ograničenjem da trošimo više nego što u datom trenutku možemo, a banka nam izlazi u susret kako bi taj problem rešili pozajmljujući nam sredstva, što se naziva kreditiranjem ili kreditnim poslom. Na taj način kreditiranje povećava našu platežnu sposobnu tražnju. Tako, kao preduzetnici možemo da ulažemo u postojeći posao, nastojeći da ga proširimo, ili kao potrošači da kupimo nešto što želimo ili nam nedostaje, od aparata za domaćinstvo, automobila, do stana. Moramo imati u vidu razliku u uticaju kredita pojedinim kategorijama klijenata na ukupnu tražnju/ponudu, pošto kreditiranje kompanija (preduzeća) povećava agregatnu (ukupnu) ponudu, delujući time stabilizujuće na privredne tokove uravnotežujući odnose ukupne ponude i tražnje, dok kreditiranje stanovništva (građana) suprotno povećava agregatnu tražnju, narušavajući agregatne odnose ponude i tražnje, delujući inflatorno. Bankama je kreditni posao najznačajniji, ima najveći udeo u strukturi ukupnih prihoda banke, jer na njemu banke kao poverioci ostvaruju kamatu koja se naziva aktivnom kamatom, koja je po pravilu viša od pasivne kamate, koju banke plaćaju klijentima da bi ih motivisale da ulažu kod njih.

KREDITNI POSAO, ZNAČAJ I FUNKCIJE

Banke kao posrednici vrše koncentraciju finansijskih sredstava prikupljajući viškove sredstava od građana i kompanija, na jednoj strani, da bi im to omogućilo da iz tako prikupljenih fondova, sopstvenih izvora i pozajmica, formiraju investicioni potencijal iz kojeg onim privrednim subjektima, stanovništvu i preduzećima kojima su neophodna dodatna sredstva plasiraju kredite, na drugoj strani. Banke otuda nazivamo depozitno – kreditnim institucijama, jer još uvek najveći deo svog finansijskog potencijala formiraju na osnovu depozita, dok najviše zarađuju upravo na kreditima. Kreditni posao je zajedno sa depozitnim poslom i platnim prometom **osnovni bankarski posao**. Sa stanovišta računovodstva ovi poslovi spadaju u **grupu aktivnih poslova**, jer kod njih je banka u ulozi poverioca, dok su zajmotražiocu dužnici, i banke naplaćuju od njih aktivnu kamatu, koja se pripisuje kreditu, a klijent ima obavezu da je plaća zajedno sa otplatom glavnice.

Kredit je dužničko – poverilački posao u kome banka kao poverilac stavlja na raspolaganje određenu količinu finansijskih sredstava klijentu – dužniku – u formi koja, pored ostalog, uključuje definisanje kao najvažnijih uslova: kamate, načina otplate, vremena otplate i obezbeđenje (Dušanić, 2003.) Osnovno svojstvo kreditnog posla je **povratnost**, što govori o obavezi zajmotražioca, klijenta da novac koji mu je dat na raspolaganje vrati, uz dodatak ugovorene kamate.

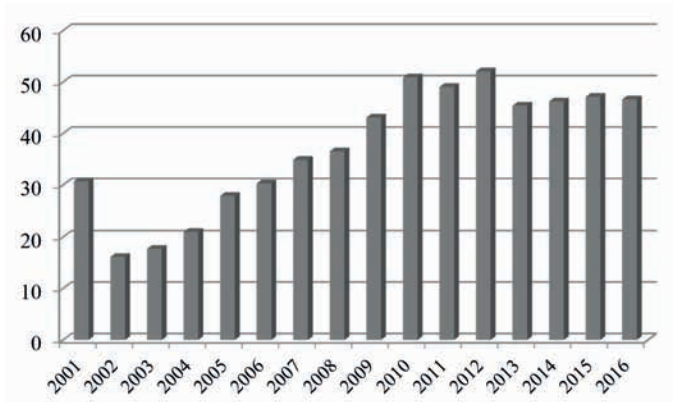
Grafikon 8.1. Srbija, Ukupni krediti(mil evra)

Izvor: NBS

Normalno odvijanje bankarskih poslova zasnovano je na **međusobnom poverenju između nje, kao poverioca i zajmotražioca, dužnika**, naročito kod kreditnog posla. Klijent će se sa zahtevom za pozajmicu obratiti samo banci u koju ima poverenja, a banka će kredit odobriti takođe samo onim klijentima u koje ima poverenje, što znači da ima razloga da veruje da će kredit vratiti. O tome govori i sam termin kredit, jer potiče od latinskog *creditum*, koja ima osnovu u glagolu *credo, credere*, sa značenjem verovati. Evolucija kredita išla je od pozajmica u robi, u vreme naturalne privrede, do današnjeg vida kredita, koji je isključivo u finansijskom obliku, u vreme tržišne, robno novčane privrede.

Grafikon 8.2. Srbija, Krediti/BDP (%)

Izvor: NBS

U tržišnoj ekonomiji kredit obavlja raznovrsne **funkcije** (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.):

- Mobilizatorska – od prikupljenih viškova atomiziranih sredstava, kroz centralizaciju preko banke, kroz kreditni plasman se vrši efikasna alokacija;
- Kontinuitet reprodukcije – kredit obezbeđuje prevazilaženje povremenih teškoća u finansiranju proizvodnje i usluga;
- Likvidnost i stabilnost privređivanja – kredit obezbeđuje usklađivanje ponude i tražnje i prevazilaženje raskoraka između plasmana i naplate;
- Regulisanje ponude i tražnje – kredit može povećati agregatnu ponudu investicionim kreditima ili agregatnu tražnju plasmanima građanima i uskladiti ih na tržištu;
- Stimulisanje spoljnotrgovinske razmene – u stimulaciji izvoza kredit podiže konkurentnost preduzeća i nacionalne privrede;
- Neutralisanje regionalnih razlika – kredit omogućava prevazilaženje razlika u stepenu razvijenosti pojedinih područja, odnosno zemalja;
- Kontrola – procesom negativne selekcije klijenata¹ kroz analizu ispunjavanja kreditnih uslova i stalno praćenje poslovanja tokom perioda monitoringa otplate kredita, vrši se kontrola boniteta klijenata.

VRSTE KREDITA

Do velike ekspanzije kredita došlo je naročito nakon Drugog svetskog rata sa izlaskom u susret građanima u cilju zadovoljenja njihovih povećanih potreba. Istovremeno, konkurencija nebankarskih finansijskih institucija učinila je da dođe do razvoja velikog broja u osnovi sličnih proizvoda. Veliki broj korisnika kredita zahtevao je da dođe do standardizacije ovih usluga, kako bi se brže i lakše obradio veliki broj informacija. Tako se kredit razvio u uslugu (proizvod) sa velikim brojem namena.

Krediti se razvrstavaju:

- **prema obliku** –
 - › naturalni – najstariji oblik plasmana kredita u realnom dobru;
 - › robno - novčani – kredit koji se odobrava u robi, a vraća u novcu;
 - › novčani kredit – u savremenim uslovima dominantan oblik, gde se kredit daje i vraća u novcu,

1 Negativna selekcija – selekcija kreditnih zahteva prema bonitetu potencijalnog korisnika, pri čemu se odbijaju oni zajmotražioc koji ne ispunjavaju uslove, gde postoji opasnost (rizik) od nevraćanja kredita.

Da li je beskammatni auto kredit zaista bez kamate? (11.9.2014. Kamatica, <https://www.polovni-automobili.com/auto-vesti/aktuelno/da-li-je-beskamatni-auto-kredit-zaista-bez-kamate.php>)

Kreditni bez kamate, kako to lepo zvuči. Međutim, postoje li tu neki skriveni troškovi, klauzule, uslovi i slično? Da li je korišćenje beskammatnih kredita isto kao klasična kupovina, ali sa „razvučenim“ plaćanjem ili ipak vreba neka „caka“ koju ne primećujemo pre potpisivanja ugovora.

Da li stvarno postoji beskammatni kredit? Banke su profitne institucije i u najvećoj meri prihod su im kamate na kredite. Dakle, one ne daju novčana sredstva bez kamate. Ako ovo imamo u vidu onda je jasno da pravi beskammatni krediti ne postoje. Postoje samo „beskammatni krediti“ u kojem kamatu plaća neko drugi, u slučaju auto kredita to su auto plac ili auto salon koji prodaje automobil.

Zašto bi auto plac platio kamatu za vas? U čemu je tajna? Vrlo jednostavno – mnogi autoplacevi daju popust ako automobil platite u kešu. Na sajtoima nekih auto placeva su čak jasno razdvojene cene koje važe za gotovinsko plaćanje i kupovinu na kredit. Na primer cena vozila je 4.950 evra, ali ako plaćate u kešu dobijate popust od 300 evra, te će cena biti 4.650 evra.

Upravo tu razliku u ceni banka dobija od auto placa kao nadoknadu za pozajmljivanje novca (to je praktično kamata), auto plac je prodao vozilo po ceni po kojoj bi ga prodao bez kredita, tj. za keš, a kupac odlazi srećan zato što je dobio „beskammatni“ kredit.

Da skratimo, umesto da vama da popust auto plac plaća kamatu banci. Dakle, kupac zaista ne plaća kamatu, ali je automobil platio više nego što bi platio da je auto kupio za gotovinu ili običan auto kredit i na taj način indirektno platio kamatu.

Da li je to legalno? Da, „beskammatni“ kredit u kome prodavaca plaća kamatu su legalni i uobičajena praksa u mnogim državama. Ali bitno je da je kupac svestan o čemu se tu u stvari radi. Prodavac bi trebalo ukoliko nudi besplatnu kupovinu da istakne koji su to troškovi takve transakcije, odnosno koja bi cena bila prilikom kupovine za keš ili kupovine običnim kreditom.

Da li je beskammatni kredit dobar za kupce? Nije loš, ali nije idealan. Evo zbog čega: kraći je rok za otplatu kredita, manja kamata, ali veća rata. Da li se više isplati uzeti beskammatni kredit ili klasični auto kredit? To zavisi od mnogo faktora: od kamate kod kredita između kojih birate, iznosa popusta koji možete da dobijete ako ne uzimate „beskammatni kredit“, ostalih troškova oko odobravanja kredita, pa sve do vaše preferencije banke sa kojom želite da radite.

Ako imate u vidu sve ovo što smo nabrojali uvidećete da je, pored toga što ima određenih povoljnosti, beskammatni kredit zapravo jedna vrsta marketinga. Zašto to kažemo? Zato što tehnički vi dobijate kredit bez kamate, ali se istovremeno odričete popusta koji ste mogli da dobijete da ste platili kešom ili uzeli auto kredit sa kamatom od banke.

• **prema nameni (upotrebi) –**

- » potrošački – krediti koji su namenjeni građanima, stanovništvu;
- » proizvođački – krediti namenjeni kompanijama, a mogu biti
 - » kredite za obrtne namene – za finansiranje redovnog procesa proizvodnje i
 - » investicioni krediti – za pribavljanje osnovnih sredstava;

- **prema ročnosti -**
 - › kratkoročni – odobravaju se na period do dve godine,
 - › srednjeročni krediti – od 2 do 5 godina i
 - › dugoročni krediti – rok preko 5 godina,
- **prema poveriocu -**
 - › bankarske / kompanijski,
 - › javni/ privatni,
 - › domaći /inostrani;
- **prema dužnika, korisniku -**
 - › industrijski,
 - › komunalni,
 - › zanatski,
 - › državni,
 - › trgovački;
- **prema obezbeđenju -**
 - › lični – personalni – krediti bez posebnog pokrića, a nazivaju se blanko kreditom, odnosno otvorenim kreditom,
 - › pokriveni ili realni kredit – kredit sa realnim pokrićem iz kojeg se poverilac može namiriti, hipotekarni, založni i garantni kredit;

Trump gura sistem kreditiranja studija na granicu izdržljivosti (Trump is pushing the student loans sytem to the brink of failure, Boston Globe, A. Collinge, 6 jun 2017., <https://www.bostonglobe.com/opinion/2017/06/05/trump-pushing-student-loan-system-brink-failure/qVdq1lhfc9mJwoaaZ1z1kM/story.html>)

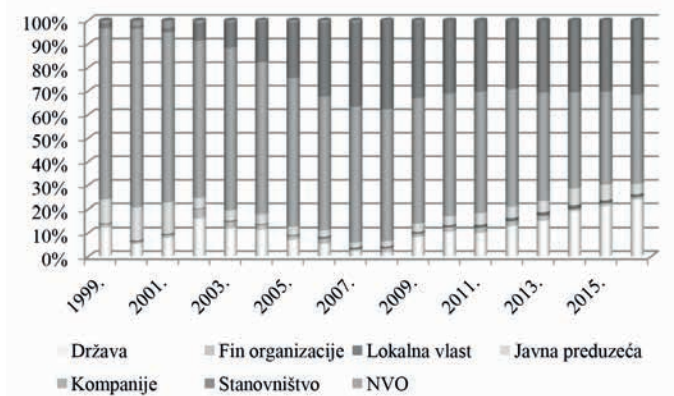
Ministarka prosvete, Betsi De Vos, stavila je 16% dodatni trošak na nenaplative kredite. U prva četiri meseca Trampove vlasti između ostalog, ponovo se čuje nezadovoljstvo u vezi reformisanja studentskog kreditiranja. Ministarka prosvete je nakon dobijanja ovlašćenja uvela dodatnih 16% troškova na zaostale dugove. Njeno ministarstvo je onda istaklo da su pisma poslata klijentima bila greška. Državni budžet je u međuvremenu zagovarao potpuno ukidanje ovog programa, kao i za eliminaciju kamata bilo da su na studijama ili su u zaostatku plaćanja duga. Sve to poskupljuje kreditiranje i biva profitabilnije za državu i budžet.

Da budemo jasni: kriza studentskog kreditiranja eskalirala je pre Trampovog preuzimanja dužnosti. Pod Obaminom administracijom skoro 1 hiljada milijardi dodatno je povećala iznos studentskog duga na ukupno 1,5 hiljada milijardi. Prošle godine 1,1 milion ljudi je ušlo u postupak nenaplativih, zaostalih potraživanja, što je veliko povećanje u odnosu na prethodnu godinu i 400 hiljada novih. Sve to upućuje na podatak da će oko 25% svih dužnika biti u docnji sledeće godine.

Reportaža Vol Strit Žuranala ukazala je da 63% dužnika nje u stanju da dug vrati, a to je 27 miliona ljudi od ukupno 44 miliona koji su se zadužili na ovaj način. Samo kamata na dug od 1,5 hiljada milijardi USD iznosi godišnje oko 90 miliona USD.

- **prema kamaćenju** -
 - › kamatni – krediti koji zaračunavaju kamatu kao cenu kredita i
 - › beskamatni – ne predviđaju zaračunavanje kamate, već cenu obračunavaju na drugi način.
- **prema povlačenju**-
 - › jednokratni – krediti koji se isplaćuju u jednoj tranši i
 - › sukcesivni – krediti koji se povlače po odobrenju u više rata.

Grafikon 8.3. Srbija, Struktura kredita po nameni (%)

Izvor: NBS

Kreditni za investicije

Investicioni krediti su krediti kojima se nastoji uvećati ponuda proizvoda/usluga kompanije (Rose, 2003.). Investiranje preduzeća i nacionalne ekonomije, bilo iz sopstvenih ili tuđih izvora, su preduslov rasta i razvoja. Preduzeće ili nacionalna privreda se mogu finansirati iz različitih izvora: 1) sopstvena akumulacija, 2) bankarski izvori ili 3) finansijsko tržište. U svakom slučaju izvori sredstava za investicije moraju imati karakter dugoročnih. Kod banaka to su: sredstva fonda osnivača, sredstva rezervi, dugoročni depoziti, dugoročna kreditna sredstva. Investicioni krediti se koriste za:

- početno investiranje kod preduzeća u osnivanju,
- tehničko – tehnološko unapređenje ili
- trajna obrtna sredstava.

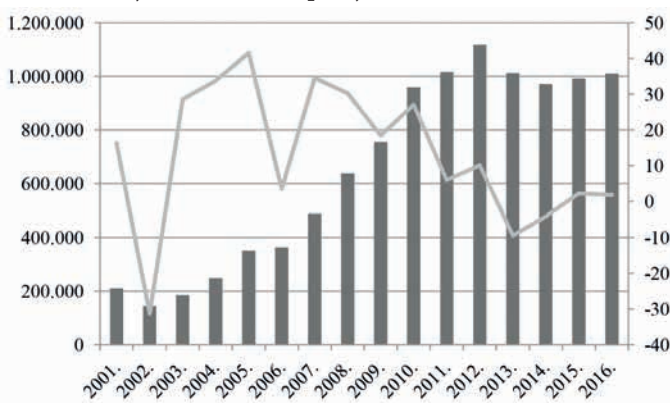
Za odobrenje investicionog kredita bankarska procedura je, imajući u vidu dugoročni karakter zaduženja, stroža i složenija. **Ključni deo zahteva je investicioni program** sa odgovarajućom dokumentacijom, koji je zapravo detaljno objašnjenje cilja i svrhe investiranja. On sadrži:

- objašnjenje projekta,
- ekonomsku opravdanost investiranja,
- sirovinsku bazu,

- energetske izvore,
- transport,
- radnu snagu,
- potrebna obrtna sredstva,
- asortiman proizvodnje,
- kalkulaciju cene,
- rentabilnost itd.

Ključno je da investicioni program dokazuje **isplativost poduhvata**, a posredno pokaže mogućnost vraćanja kredita banci. Dakle, dokazuje se potencijalna rentabilnost poduhvata, prvenstveno kroz dokaz da na tržištu postoji uvećana platežno sposobna tražnja, koja će apsorbovati uvećanu ponudu kompanije u budućnosti.

Grafikon 8.4. Srbija, Krediti kompanijama (mil RSD levo, rast % desno)

Izvor: NBS

Kreditni za obrtne potrebe

Obrtna sredstva menjaju oblik od finansijskog u materijalni i ponovo u novčani. Obrtna sredstva čine: novac, sirovine i materijal, proizvodnja u toku, zalihe gotove robe, potraživanja od kupaca. Treba praviti razliku između stalnih obrtnih sredstava i obrtnih sredstava u užem smislu. Trajna ili stalna obrtna sredstva su stalno vezana za proizvodnju i promet i nisu podložna sezonskim promenama (Rose, 2003.).

Kreditni za trajna ili stalna obrtna sredstva su zbog trajnog karaktera stalnih obrtnih sredstava dugoročni investicioni krediti, iz kojih se dobavljaju sredstva za repro materijal, nedovršenu proizvodnju, poluproizvode i gotove proizvode. Ove kredite je neophodno obezbediti na početku postojanja kompanije radi započinjanja proizvodnje/prometa i njenog kontinuiteta ili ako su sredstva namenjena za obrtna sredstva utrošena nenamenski, za investiranje. Pošto je reč o dugoročnom karakteru ovih kredita za njih treba obezbediti dugoročne izvore. Ujedno, kako se radi o dugoročnim kreditima procedura i uslovi za njihovo odobravanje su stroži i složeniji.

Kredit za kratkoročne, obrtne potrebe predstavljaju kratkoročne kredite, čiji je cilj savladavanje povremenih, sezonskih i vanrednih problema u proizvodnji/prometu. Njihova namena je proizvodnja, obezbeđenje zaliha i promet. Procedura i uslovi za odobravanje ovih kredita nisu rigorozni ni dugotrajni kao kod investicionih kredita, a obezbeđenje mogu biti zaloga, jemstva, garancije. Kada se ovi krediti sklapaju banka treba da ima u vidu: tražnju za proizvodima i uslugama koji se finansiraju, postojeći obim zaliha poluproizvoda i gotovih proizvoda, eventualne sezone oscilacije i izvozu tražnju.

Ostale vrste kredita

Postoje takođe krediti koje banke odobravaju uz realno obezbeđenje: eskontni, hipotekarni, rambursni, krediti po tekućem računu, krediti po osnovu akcepta, avala i garancija. Posebna vrsta kredita su za podsticanje izvoza.

Eskontni kredit – podrazumevaju menično jemstvo kao obezbeđenje, pa se mogu nazvati i meničnim kreditom. Menica se kao jemstvo kupuje (eskontuje) pre roka dospelosti, uz umanjeње za iznos kamate i proviziju.

Hipotekarni kredit – dugoročni krediti sa zalogom nepokretne imovine (nekretnine ili njenog dela, kuće, zemljišta) ili pokretnih stvari veće vrednosti (plovila, vazduhoplovi).

Lombardni kredit – kratkoročni krediti sa obezbeđenjem u vidu zaloge pokretnih stvari, stokova robe, HOV i dragocenosti.

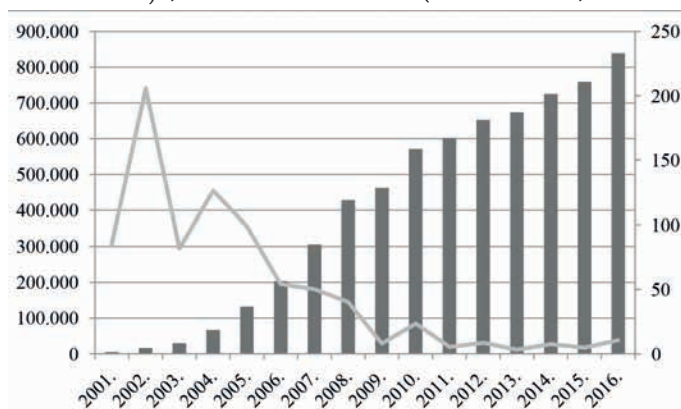
Rambursni kredit – krediti u spoljnotrgovinskom poslovanju, a nastaju kada konfirmirajuća banka (prvoklasna banka) isplaćuje robna dokumenta i zadržava ih do otkupa, rambusiranja² od strane korespondentske banke.

Kredit po tekućem računu – predstavlja pasivno, negativno stanje tekućeg računa (ograničeno vremesni i obimom) na osnovu prethodne saglasnosti banke da vlasnik tekućeg računa skine sa računa više sredstava nego što se na njemu nalazi.

Kredit po osnovi akcepta, avala i garancije – kredit zasnovan na jemstvu, garanciji banke koji je dala korisniku za slučaj neizmirivanja obaveza od strane klijenta.

2 Rambursirati ima francusko, odnosno englesko značenje naplatiti. Akceptom prvoklasne banke se stimuliše spoljna trgovina.

Grafikon 8.5. Srbija, Krediti stanovništvu (mil RSD levo, rast % desno)

Izvor: NBS

Fama ili realnost, da li su rata kredita i kirija jednake? (Blic, S. Gavrić, 23. januar 2017., <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/fama-ili-realnost-da-li-su-rata-kredita-i-kirija-za-isti-stan-jednake/vvd1spc>)

Biti podstanar u Srbiji danas se barem kratkoročno više isplati nego plaćati stambeni kredit, ako se uporede mesečna kirija i rata kredita.

Građani su sve više u dilemi uzeti kredit ili ne. Na duge staze posle 25 godina mesečnog plaćanja kirije, neće imati ništa svoje, dok će posle 25 godina rata kredita na kraju ipak imati stan. Kako to izgleda na primerima u praksi?

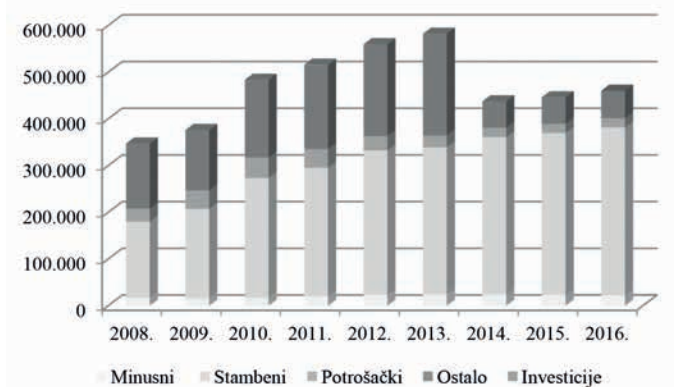
Za stan od 35 kvm u Bulevaru kralja Aleksandra na Zvezdari kirija trenutno iznosi 160 evra. Isti taj stan košta minimum 50 hiljada evra, pa ako biste za njega uzeli kredit na 25 godina, mesečna rata bi iznosila oko 230 evra, što je 70 evra više od kirije.

Sličan primer je i sa stanom od 45 kvm na Voždovcu koji vredi oko 80 hiljada evra, pa mesečna izdvajanja za otplatu kredita takođe na 25 godina iznose 370 evra. Najam ovog prostora je 260 evra, pa je razlika u odnosu na kredit 110 evra.

Trgovci nekretninama potvrđuju ovu računicu. Katarina Lazarević iz agencije za promet nekretninama kaže da je zaduživanje za 90% mladih u Srbiji nezamislivo. Potrebno je obezbediti barem 20% učešća. Platiti obradu kredita, osiguranje i druge troškove što iznosi nekoliko hiljada evra. To znači da mladi moraju da zarađuju više od 1.000 evra da bi se mogli zadužiti. Ekonomista Mladen Kovačević ističe da su kod nas kamate na kredite i dalje visoke u odnosu na zemlje u okruženju i EU. To je jedan od razloga zašto su rate tolike. Ipak uzeti stan ili biti podstanar je stvar izbora. Naime, na kraju otplate kredita ostaje vam u vlasništvu stan koji vredi 50 ili 60 hiljada evra. Dakle, izbor je da li želite da imate imovinu za 25 godina.

Kreditiranje izvoznih poslova– kredit sa namenom finansiranja pripreme ili spoljnotrgovinskog posla i deo su sistema podsticaja međunarodne razmene.

Grafikon 8.6. Srbija, Krediti stanovništvu, namena (mil RSD)

Izvor: NBS

KREDITNA POLITIKA

Banka razvija na osnovu svoje strategije i poslovne politike **pravila kreditne politike** (Dušanić, 2003.), univerzalna i specifična (Rose, 2003.). **Univerzalni principi kreditne politike su:**

- Disperzija plasman na grane, sektore, klijente;
- Obaveza učešća klijenata;
- Obaveza sprovođenja formalizovane procedure odobrenja kredita;
- Obaveza podnošenja minimum tri finansijska izveštaja;
- Obaveza pripreme amortizacionog plana isplate i plana priliva klijenta;
- Prioritet kredita za likvidnost i restrikciju zanavljanja;
- Monitoring korišćenja kredita.

Specifični principi kreditne politike:

- Limit kratkoročnog kredita do 90 dana;
- Limit vrednosti kredita u odnosu na zalogu;
- Limit obima dugoročnog kredita;
- Limit kredita do godinu dana, uz mogućnost zanavljanja (*revolving*);
- Posebna ograničenja za specifične namene³.

3 Kao specifičan vid ograničenja rasta plasmana banaka, pre svega kreditiranja stanovništva, NBS je u sklopu mera monetarne restrikcije u maju 2006. godine uvela obavezu vezivanja maksimalnog iznosa ukupnih kredita građana za kapital banke i to na dvostruku vrednosti ukupnog kapitala.

USLOVI ODOBRAVANJA KREDITA

Unovije vreme zahvaljujući korišćenju IT kredit je postao visokostandardizovan proizvod, uz ubrzanje i olakšanje obrade dokumentacije pri čemu se zadržava pouzdanost procene boniteta klijenta. Razvijena je mogućnost za relativno manje iznose, obično nenamenski gotovinski kredit, apliciranja i odobrenja elektronskim putem tj. elektronski krediti. U cilju odobrenja kredita građaninu ili kompaniji moraju biti ispunjeni opšti i posebni uslovi, po pravilu svi zahtevani uslovi (Mishkin, 2010.).

Opšti uslovi za odobravanje kredita su pravna i kreditna sposobnost klijenta, a formulisani su zakonom, podzakonskim aktima i kreditnom politikom banke. Pravna sposobnost klijenta, pravnog ili fizičkog lica, se utvrđuje pregledom dokumentacije koja je priložena. Najvažniji uslov je ipak ekonomske prirode, kreditna sposobnost klijenta, a to je sposobnost da uspešno posluje i da izvrši povraćaj dobijenih sredstava uvećanih za kamatu. **Analiza kreditne sposobnosti** klijenta procenjuje:

- karakteristike zajmotražioca,
- sposobnost plaćanja,
- veličina kapitala, imovine,
- obezbeđenje kredita i
- uslovi poslovanja.

Postoji veći broj zahteva koje pravno ili fizičko lice, zajmotražilac mora ispunjavati da bi bilo ocenjeno kao kreditno sposobno: pozitivan poslovni rezultat, nepostojanje nepokrivenih gubitaka, kvalitetni ljudski resursi i pozitivno iskustvo u otplati ranije odobrenih kredita. Dodatno naročito za dugoročne kreditne linije neophodno je napraviti analizu ukupnih prihoda i rashoda. Bankama je omogućeno da koriste bazu podataka **Kreditnog biroa**, pri Uduženju banaka Srbije, čime se dobija slika ukupne zaduženosti klijenta i njegovih navika otplate finansijskih obaveza.

Posebni uslovi za odobrenje kredita su: namena korišćenja sredstava, sopstveno učešće klijenta, polaganje depozita, instrumenti obezbeđenja, vraćanje kredita itd.

Primer: kredit za preduzetnike sa deviznom klauzulom – fiksna kamata - Obezbeđen (bez jemstva drugih pravnih lica)	Nov klijent banke	Postojeci klijent banke
Iznos kredita	EUR 10.000**	EUR 10.000**
Rok (u mesecima)	60	60
NKS (godišnja, fiksna)	6,95%	6,95%
Mesečna rata	197,78 EUR**	197,78 EUR**
EKS**	10,95%	10,47%

TROŠKOVI KOJI PADAJU NA TERET KORISNIKA KREDITA		
Trošak kamate	1.901,55 EUR**	1.901,55 EUR**
Trošak menica	10 x 50 RSD= 500 RSD	10 x 50 RSD= 500 RSD
Trošak Osnovnog izveštaja Kreditnog biroa	600 RSD	600 RSD
Trošak Osnovnog izveštaja za osnivača	246 RSD	246 RSD
Provizija za obradu zahteva	100 EUR**	100 EUR**
Overa založne izjave	10.080 RSD	10.080 RSD
Taksa za upis hipoteke	20.000 RSD	20.000 RSD
Izdavanje lista nepokretnosti	10 EUR**	10 EUR**
Osiguranje nepokretnosti za ceo period trajanja kredita	200 EUR**	200 EUR**
Procena vrednosti nepokretnosti za ceo period trajanja kredita	200 EUR**	200 EUR**
Trošak uverenja o plaćenom porezu/ oslobađanju poreza na imovinu	600 RSD	600 RSD
Naknada za vođenje tekućeg računa za klijente koji nisu postojeci klijenti Raiffeisen banke***	60 x 250,00 = 15.000 RSD	
*Obračun EKS-a je izvršen na dan 14.07.2017. godine		
** Obračun u dinarskoj protivvrednosti po zvaničnom srednjem kursu, na dan uplate		
***Za postojeće klijente banke, trošak mesečnog održavanja računa ne ulazi u obračun efektivne kamatne stope		

Izvor: domaća banka u inostranom vlasništvu, 2017.

PROCEDURE U POSTUPKU KREDITIRANJA

Sve aktivnosti koje obavljaju klijent, zajmotražilac na jednoj strani i poslovna banka na drugoj strani, tokom procesa odobravanja kredita, njegovog puštanja klijentu i vraćanja, nazivaju se **postupkom kreditiranja** (Vunjak, Kovačević, 2016.). Postupak kreditiranja je u vreme savremenog bankarstva pojednostavljen kroz proces standardizacije, naročito tamo gde su banke usvojile ISO standarde, kako bi na najviši nivo podigle kvalitet usluga koje pružaju. Kao što kod organizacije poslovnih banaka postoje velike sličnosti, uz određene specifičnosti, tako je i ovaj postupak u osnovi istovetan u bankama sa stanovišta sadržaja, ali ima razlika koje proizilaze iz različite strategije i politike banke, njene veličine, tradicije, bankarskih običaja. Najduži i najsloženiji je postupak kod dugoročnih kredita velikog obima za kompanije, dok je kod napr. gotovinskih kredita malog obima stanoviništvu maksimalno pojednostavljen i brz, u većem broju slučajeva sveden na elektronski kredit (Rose, 2003.).

Sadržaj postupka kreditiranja:

- zahtev za kredit,
- analiza kreditnog zahteva,
- odluka o zahtevu,
- zaključivanje ugovora,
- korišćenje kredita,
- vraćanje kredita,
- monitoring kredita.

Podnošenje zahteva za kredit

Početna faza postupka kreditiranja je dostavljanje **zahteva banci za kredit**. Zahtev ima u pravilu osnovne stavke, elemente potencijalnog ugovora:

- namena kredita,
- iznos kredita,
- uslovi korišćenja kredita – rok, kamata, dinamika, način otplate, učešće,
- obezbeđenje.

Sa zahtevom zajmotražilac pruža **obrazloženje** sa uobičajenom dokumentacijom. U njemu se navodi razlog kreditnog zahteva, šta se očekuje kao rezultat uzimanja kredita i sposobnost vraćanja kredita uvećanog za kamatu. **Prateća dokumentacija** vezana je za vrstu i obim kreditnog zahteva, dotadašnju istoriju odnosa između klijenta i banke. Obično dokumentacija (kompanije) sadrži:

- odluka nadležnog organa kompanije o zaduženju,
- biznis plan,
- plan realizacije,
- finansijski izveštaji,
- izveštaj o zalihama,
- pregled realizacije,
- obrtna sredstva,
- stanje obaveza,
- pregled potraživanja,
- fondovi klijenta.

Ako se podnosi zahtev za investicioni kredit neophodno je dostavljanje investicionog programa.

Obrada kreditnog zahteva

Analizu kreditnog zahteva vrši posebna služba, odnosno kreditni referenti, koja se pojačava ako kredit predviđa investiranje, radi procene tehničko - tehnološke strane investicionog programa. Analiza podrazumeva **formalno - pravni aspekt**, gde se utvrđuje da li je kompanija validno prijavljena i legalno posluje, i ključni deo **finansij-sko - ekonomski aspekt**, koji dokazuje bonitet klijenta i njegovu sposobnost da kredit vrati. Na osnovu urađene analize sačinjava se **kreditni referat**, koji sadrži:

- naziv, sedište i delatnost klijenta, zajmotražioca,
- kreditna sposobnost,
- istorija prethodnih zaduženja,
- zahtevani iznos,
- namena zaduženja,
- dinamika kredita,
- projekcija efekata.

Ključni deo referata je **zaključak, predlog odluke kreditnog odbora**, sa svim neophodnim elementima ugovora o kreditu: iznos, namena, rok otplate, kamatna stopa, način korišćenja, dinamika otplate i obezbeđenja.

Rešenje o kreditnom zahtevu

Nadležni organ za donošenje odluke je **kreditni odbor banke**, a u nekim slučajevima **rukovodioci nižih organizacionih jedinica**, ukoliko je zahtev za kredit u okviru njihovog limita i nadležnosti. Rešenje može biti pozitivno ili negativno, identično zaključku referenta, delom ili u celosti različito. Uz pozitivno rešenje o zahtevu klijentu se dostavlja poziv za ugovaranje kredita, a u slučaju negativnog rešenja, neophodno je sačiniti obrazloženje za odbijanje.

Zaključivanje ugovora o kreditu

Ugovor o kreditu ima obaveznu pismenu formu, koja je tipizirana. U njemu su navedeni svi osnovni elementi kredita koji je odobren klijentu

- naziv i sedište banke,
- iznos kredita,
- namena kredita,
- rok korišćenja,
- rok vraćanja,
- kamatna stopa,
- zatezna kamatna stopa,
- obezbeđenje,

- kontrola korišćenja,
- ostale obaveze banke,
- ostale obaveze korisnika,
- nadležnost suda u slučaju spora,
- mesto i datum potpisivanja ugovora.

Broj primeraka ugovora o kreditu je minimalno dva, za oba ugovarača po jedan, uz uslov punovažnosti ako je potpisan od strane ovlašćenih lica.

Primer: Stambeni kredit iz sredstava banke sa promenljivom kamatnom stopom		
<i>Vrednost nekretnine</i>	<i>30.000 evra</i>	<i>50.000 evra</i>
<i>Učešće 20%</i>	<i>6.000 evra</i>	<i>10.000 evra</i>
<i>Iznos kredita</i>	<i>24.000 evra</i>	<i>40.000 evra</i>
<i>Rok otplate</i>	<i>300 meseci</i>	<i>300 meseci</i>
<i>NKS na godišnjem nivou</i>	<i>3,25 % + šestomesečni EURIBOR</i>	<i>3,25 % + šestomesečni EURIBOR</i>
<i>Mesečna obaveza</i>	<i>116 evra</i>	<i>193 evra</i>
<i>Administrativni trošak</i>	<i>240 evra</i>	<i>400 evra</i>
Troškovi koji prate odobrenje kredita poznati u trenutku oglašavanja		
Menica	50 dinara	
Izveštaj kreditnog biroa	246 dinara	
Overa založne izjave	10.800 dinara	
Osiguranje nepokretnosti (godišnje)	40 evra u dinarskoj protivvrednosti	
Osiguranje života (godišnje)	100 evra u dinarskoj protivvrednosti	
Izdavanje lista nepokretnosti	10 evra u dinarskoj protivvrednosti	
Procena vrednosti nepokretnosti	100 evra u dinarskoj protivvrednosti	
Trošak NKOSK (premija osiguranja i obrada zahteva)	480 evra u dinarskoj protivvrednosti	
Upis hipoteke	8.000 dinara + 60 evra u dinarskoj protivvrednosti	
EKS na godišnjem nivou	5,86%	4,50%
Ukupan iznos kredita (glavnica, kamata i troškovi)	39.527 evra	62.988 evra
EKS obračunat na dan	11.03.2016.	

Izvor : domaća banka u inostranom vlasništvu, 2017.

Korišćenje kredita

Korišćenje kredita je uslovljeno potpisivanjem ugovora o kreditu, a način korišćenja predviđen je ugovorom. Neki krediti predviđaju **automatsko korišćenje**, dok je kod drugih **neophodno dostavljanje odgovarajuće dokumentacije**. Sledeći korak u korišćenju kredita je **puštanje kredita u tečaj**, tj. prebacivanje sredstava na račun korisnika ili drugog lica, dobavljača klijenta i sl. Dostavljanje dokumentacije je veoma važno, jer u nekim slučajevima nedostavljanje dokumentacije automatski zaustavlja njegovo dalje korišćenje.

Vraćanje kredita i monitoring

Najosetljivija faza u kreditiranju je **kontrola i praćenje vraćanja kredita**, tj. monitoring kredita. Kredit se prema uslovima ugovora može vraćati **odjednom ili najčešće u anuitetima, ratama**, mesečno, tromesečno, polugodišnje. Banka vodi evedenciju o puštanju kredita, namenskom korišćenju i urednosti vraćanja glavnice uvećane za kamatu. Klijent je u obavezi da prema uslovima ugovora kredit uredno vraća. Ukoliko dođe do docnje ili delimične otplate banka mora utvrditi razloge i reagovati preventivno. Najbolja solucija je istovremeno praćenje otplate kredita i uspešnosti poslovanja klijenta, jer je to najbolja preventiva od moralnog hazarda, nevraćanja kredita bilo voljnog bilo nevoljnog. Preventivno delovanje znači da banka prateći aktivnosti klijenta reaguje na znake problema u poslovanju kroz pomoć bilo izradom sanacionog programa, zaustavljanjem plaćanja na neko vreme ili u krajnjem slučaju restruktuiranjem kredita. Praćenje uključuje i uredno izveštavanje IO i UO banke. Najnepovoljnija situacija je kašnjenje, docnja u otplati kredita više od 90 dana, kada se kredit tretira **nenaplativim (NPL – non performing loan)** i otpisuje na teret rezervi. Banci preostaje da pristupi naplati kredita iz obezbeđenja ili kroz prodaju nekoj od specijalizovanih finansijskih institucija za otkup potraživanja

ORGANIZACIJA KREDITNIH POSLOVA

Realizacija kreditnih poslova i drugih plasmana može biti različito organizovana u banci, najčešće **kao kreditno odeljenje** u okviru sektora za rad sa kompanijama (*corporate banking*), odnosno sektoru za rad sa stanovništvom (*retail banking*) ili kao poseban **sektor za kreditne poslove i plasmane**. Izdvajanje ovih poslova u posebno odeljenje ili sektor motivisano je važnošću kreditnih poslova i neophodnim znanjima angažovanih ljudi na ovim poslovima i posebnoj tehnologiji celine ovih poslova.

Na osnovu prikupljenih sredstava investicionog potencijala banke koji se centralizuje kreditni odbor odlučuje o racionalnosti njegove upotrebe usmeravajući sredstva na različite vrste kredita i druge plasmane, uključujući obezbeđenje garancija i drugih oblika jemstava. Obim i struktura plasmana zavisi od strategije, poslovne i kreditne politike banke, prethodne istorije plasmana, ponašanja i tražnje klijenata i stanja na tržištu.

U cilju efikasne realizacije poslova kreditiranja i plasmana banka izrađuje **pravila, dokumentaciju** za postupanje:

- Pravila o odobravanju kredita, garancija i drugih oblika jemstva u zemlji i inostranstvu,
- Odluka o kamatnim stopama,
- Odluka o tarifi naknada,
- Uputstva o oceni boniteta, kreditne sposobnosti klijenta banke i
- Postupak odobravanja kredita i drugih oblika plasmana pravnim licima i građanima.

KAMATA, POJAM, POREKLO I OPRAVDANOST

Pojam kamate i njena opravdanost, među najsloženijim je i najkontroverznijim pitanjama monetarne teorije (Kastratović, 1998.). Za shvatanje kamate i njenu opravdanost od velikog uticaja tokom istorije bila je priroda društveno – ekonomskog, u to vreme vladajućeg sistema. Otuda i razlike u poimanju kamate i njenim funkcijama tokom istorije. Naime, u robovlaništvu je postojala dominacija zelenaškog kapitala, dok tek u kapitalizmu tržišnog tipa kamata postaje legitimna kao cena pozajmljenog novca.

Zajam spada među najstarije transakcije. U rodovskoj zajednici razvijeni su oblici beskamatnog zajma, koji je korišćen u naturalnom vidu da se pomogne članovima istog plemena, zajednice u nerodnim godinama, kao i kamatnog zajma koji je korišćen kod pozajmica namenjenih porodicama koje su van matične zajednice.

Dugo vremena, kako je navedeno, praktično do kapitalizma društvo je imalo pretežno negativan stav prema kamati i zarađivanju po osnovu pozajmica novca. Takav stav bio je prisutan u antičkoj Grčkoj, za koji je karakteristično neslaganje sa zaradom na osnovu pozajmice svojstveno recimo Platonu, slično kao i kod Aristotela. Srednji vek nije doneo novine u tom pogledu, pa je recimo Toma Akvinski smatrao da kamata nije opravdana ni sa moralnog, ni sa legalnog stanovišta.

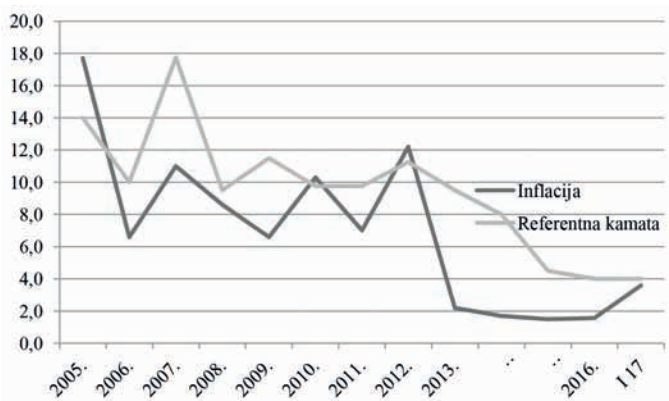
Kapitalizam je prihvatio kamatu kao realnost, minimizirajući etički aspekt, a u prvi plan stavljajući ekonomski aspekt kamate. Naime, krajem srednjeg veka novac je dobio svojstvo kapitala, a kamata legitimitet kao cena kapitala.

Pošto su realni i finansijski kapital povezani, uz pretpostavku njihove potpune mobilnosti, prihvodi po oba osnova bi trebalo da budu jednaki. Međutim, i pored razvijenosti oba tržišta kapitala i velike mobilnosti uvek postoji razlika u njihovoj profitabilnosti. Kod kamate kao cene kapitala reč je o oportunitetnom trošku, kao meri zarađivanja po osnovu pozajmica.

Kamata je cena upotrebe finansijskog kapitala i obračunava se kao procenat pozajmice, najčešće u periodu od godinu dana (Labus, 1997.). Banke kao finansijski posrednici pozajmljuju slobodna sredstva od transaktora sa viškovima, da bi ih pozajmile onim transaktorima sa manjkovima kapitala. Da bi banka zaradila neophodno je da postoji određena razlika između cene na depozite i uzete kredite (pasivna kamata) i cene na

kredite i druge pozajmice (aktivna kamata), gde je reč o **kamatnoj margini** (razlika, *spread*), naravno pozitivna, jer su aktivne kamate veće od pasivnih kamata.

Grafikon 8.7. Srbija, Inflacija i referentna kamata (%Y/Y)

Izvor: NBS

Nominalna kamatna stopa je stopa koju klijent plaća banci za korišćenje pozajmljenih finansijskih sredstava (Dušanić, 2003.) i ona se sastoji iz:

- **realne kamatne stope** – stvarne cene kredita i
- **stope inflacije** – stopa kretanja cena na malo, odnosno troškova života.

Kada kredit odobrava banka nastoji da pokrije osnovne troškove pozajmljivanja na tržištu uz dodatak za zaradu. Pošto je reč o negativnoj selekciji klijenata na one za koje banka procenjuje da će kredit moći da vrate i na one za koje postoji sumnja, rizik od nevraćanja, prvoj grupi klijenata banka zaračunava najnižu, **primarnu kamatnu stopu**, a za ostale uz primarnu kamatnu stopu zaračunava dodatak kako bi se zaštitila od moralnog hazarda, rizika nevraćanja kredita.

Osim kreditnog rizika banka se suočava i sa kamatnim rizikom, kao tržišnim rizikom od gubitka ili izostajanja profita zbog oscilacija kamatnih stopa. Od ove vrste rizika banka se može zaštititi prevaljivanjem rizika na klijenta ugovaranjem **varijabilnih kamatnih stopa**. Ukoliko je kredit odobren na kraći rok, uobičajeno je ugovaranje fiksne kamatne stope, dok je kod srednjeročnih i dugoročnih kredita uobičajena varijabilna (promenljiva) kamatna stopa. Zaštita korisnika finansijskih usluga ukinula je mogućnost da varijabilna kamatna stopa bude zasnovana isključivo na politici banke, tako da banke ugovaraju fiksni deo kamatne stope i varijabilni, koji je istovetan kamatnoj stopi na HOV države i CB ili nekoj kamatoj stopi na finansijskom tržištu.⁴

⁴ Cena na evropskom tržištu kapitala EURIBOR, na londonskom tržištu kapital LIBOR (*London Interbank Offer Rate*) ili domaćem tržištu BELIBOR.

Kamate na dozvoljeni minus i do 36% godišnje (Danas, 4.jun 2017, [https://www. kamatica.com/vest/kamate-na-dozvoljeni-minus-i-do-36-godisnje/53571](https://www.kamatica.com/vest/kamate-na-dozvoljeni-minus-i-do-36-godisnje/53571))

Sa prosečnom platom od 49.635 dinara ili 400 evra, svaki dinar preko plate građanima Srbije znači mnogo. Ko ima tekući račun i stalno zaposlenje ima i dozvoljeni minus, što je najlakši način zaduživanja.

Prema izveštaju NBS o visini kamatnih stopa na dozvoljene minuse za mart kamatne stope su u proseku oko 30% godišnje, a idu i do 36% kod nekih banaka. Kod nedozvoljenog minusa one idu čak i do 59% na godišnjem nivou. Verovali ili ne ovo je kod nekih banaka čak i smanjenje u odnosu na stanje pre 2014. godine, pošto je zabeležen slučaj jedne banke koja je naplaćivala kamatu na nedozvoljeni minus od čak 98%.

U februaru 2014. godine NBS je pokrenula kampanju da poslovne banke spuste kamatne stope na prekoračenje po tekućem računu, ali gledajući unazad neke banke jesu poslušale savet, ali neke nisu.

Najskuplji dozvoljeni minus je kod Eurobanke, Socite Generale, koji naplaćuju 36,2% godišnje, a odmah iza je Findomestic banka sa 35,7%. Iznad 30% imaju i Piraeus (32%) Addiko (31,7%), Credit Agricole (31,5%), Erste (31%) i Sberbanka (31,2%). Najskuplji nedozvoljeni minus ima Societe Generale (59%), zatim OTP banaka (50,5%), Direktna banka (50%) i Addiko banka (44%). Zanimljivo je recimo da Reiffesen banka ima kamatnu stopu na nedozvoljeni minus 11%, a Erste banka 12,7%, što je skoro tru putra manje.

Koliko je minus značajan izvor dodatnih prihoda pokazuje iznos od 44,3 milijarde dinara (357 milona evra), koji se koristi prema podacima Udruženja banaka Srbije. Od 4,9 miliona tekućih računa građana skoro 270 hiljada ili 13% je u docnji.

FAKTORI I VRSTE KAMATNIH STOPA

Tržišni faktori koji utiču na kamatnu stopu:

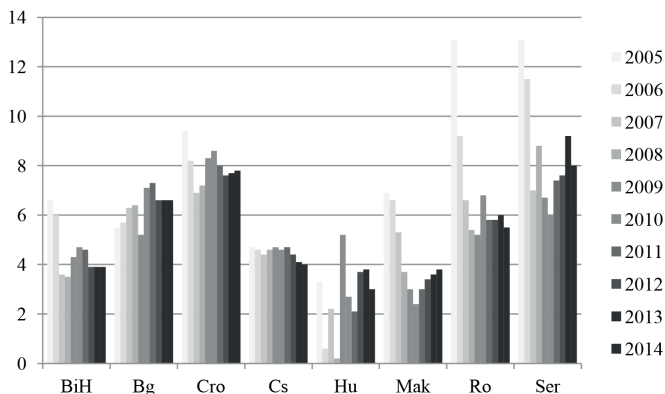
- profitna stopa,
- ponuda / tražnja zajmovnog kapitala,
- rizik,
- troškovi banke,
- monetarna politika.

Na kamatne stope utiču i netržišni faktori, kao što je delovanje države da na pr. snižavanjem referentne kamatne stope ili stope obavezne rezerve stimuliše privrednu aktivnost.

Kamatna stopa se ne formira jedinstvena, već je reč o **sistemu kamatnih stopa**:

- aktivne / pasivne kamate,
- kratkoročne / dugoročne kamatne stope,
- kamate prema vrstama poslova,
- realne / nominalne kamatne stope.

Grafikon 8.8. Kamatna margina (%)

Izvor: helgilibrary.com

FUNKCIJE KAMATE I UTICAJ NA PRIVREDNU AKTIVNOST

U tržišnoj ekonomiji funkcije kamate su brojne:

- formiranje štednje – regulator odnosa štednje i potrošnje,
- racionalna upotrebe sredstava,
- efikasno funkcionisanje finansijskog tržišta,
- efikasna alokacija sredstava,
- faktor monetarno – kreditne regulacije i efikasne monetarne politike,
- efikasno funkcionisanje banaka,
- struktura troškova poslovanja i raspodela dohotka,
- međunarodno kretanje kapitala,
- zaštita realne vrednosti kapitala.

Na nivou nacionalne privrede (makronivo) optimalna kamatna stopa je važna kako bi uticala na racionalno korišćenje kapitala, jer ako je previsoka usporiće privrednu aktivnost, a ako je preniska investiranje neće biti racionalno. Na nivou preduzeća (mikronivo) treba kalkulisati sa kamatnom stopom kao reperom racionalnog ulaganja, bez obzira da li se koriste sopstveni ili pozajmljeni izvori sredstava.

Visoke kamate, barijera za brži oporavak (Vijesti, 15.jun 2017., <http://www.rtcg.me/vijesti/ekonomija/165029/visoke-kamate-barijera-za-brzi-oporavak.html>)

Aktivne kamatne stope u Crnoj Gori su, i pored prisutnog trenda smanjenja u prvim mesecima ove godine i dalje visoke i predstavljaju barijeru za dinamičan oporavak privrede, ocenio je bankarski ombdusman u Crnoj Gori, Halil Kalač.

„Blagi pad aktivnih kamatnih stopa bio je prisutan u prošloj godini, kao i ranijim. Međutim, ocena je da su aktivne kamatne stope i dalje visoke i da predstavljaju ozbiljno razvojno ograničenje“, rekao je Kalač agenciji Mina – business. On je saopštio da je prosečna ponderisana efektivna kamatna stopa na ukupne kredite u februaru iznosila 7,4%, a na novoodobrene 7,25%. „Privrednici smatraju da su zbog visokih kamatnih stopa i visokog koletarala nepovoljni krediti za brži ekonomski oporavak, pokretanje novog biznisa i otvaranje novih radnih mesta“, rekao je Kalač i dodao: „u prošloj i početkom ove godine rezervisanja su smanjena i imaju tendenciju pada, zbog smanjenja nekvalitetnih kredita. Finansijski rizici se smanjuju, ali su i dalje prisutni na individualnom nivou.“ On je naveo da se inovacijama u bankarstvu, razvojem elektronskog bankarstva, uvođenjem novih bankarskih proizvoda očekuje nastavak trenda smanjenja operativnih troškova, što će omogućiti bankama dalje smanjenje kamatnih stopa u ovoj i narednim godinama. Očekivanom smanjenju kamatnih stopa ide u prilog i to što je bankarski sistem kao dominantan deo finansijskog sistema stabilan, finansijski rezultat banaka na agregatnom nivou u prošloj godini bio je pozitivan, a likvidnost i solventnost i dalje su značajno iznad propisanog minimuma. U prošloj godini skoro sve pozicije bilansa beleže rast – ukupna aktiva, depoziti, kapital, pokazuju podaci Centralne banke Crne Gore. On je takođe rekao da je razlika između prosečnih kamatnih stopa na kredite i depozite i dalje visoka i iznosi 6,48%. Prosečna ponderisana aktivna kamatna stopa na kredite u martu, prema podacima CBCG, iznosi 7,4%, a na štednju 0,92%.

Kamatne stope deluju na kompanije direktno ili indirektno. Direktna uticaj kamatne stope na kompaniju je preko učešća u troškovima poslovanja. Niske kamatne stope mogu delovati pozitivno na kraći rok, ali na dugi rok su opasne jer utiču na neracionalnost investiranja⁵. Visoke kamatne stope na kraći rok ograničavaju ponudu, ali na duži rok se pozitivno odražavaju na racionalnost investiranja.

Kamatne stope utiču na odnos štednja / potrošnja i alokaciju sredstava. Visoke kamatne stope će uticati na veću sklonost štednji i veći oslonac na sopstveni kapital u odnosu na pozajmice. Niske kamatne stope suprotno će uticati na manju sklonost štednji i veći oslonac na pozajmice pri ulaganju.

Kamatne stope deluju na akumulaciju i investiranje. Niske kamatne stope će uticati na povećanje investicione tražnje, dok će visoke kamatne stope delovati na njeno usporavanje. Istovremeno niske kamatne stope će delovati na nisko vrednovanje projekata, a visoke će delovati na strožu selekciju projekata.

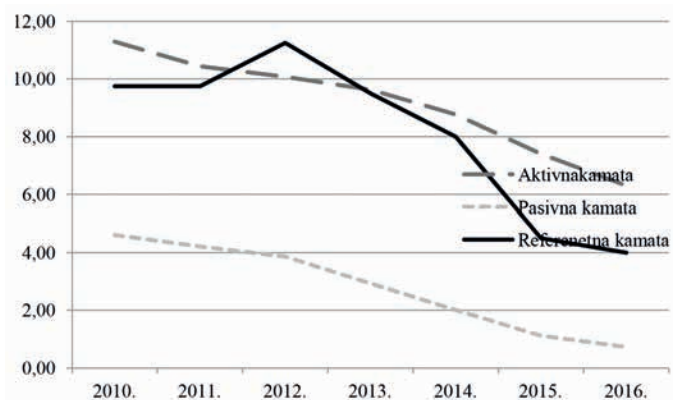
Kamatna stopa takođe utiče na prihode i profit preduzeća. Niže kamatne stope će imati odraza na snižavanje finansijskih troškova i posledično na povećanje prihoda i profita, dok će suprotno visoke kamatne stope troškovno opteretiti preduzeća i posledično profitabilnost će biti niža.

5 Takav je bio slučaj u većini bivših socijalističkih zemalja, koje su došle u krizu zbog neracionalne upotrebe finansijskih sredstava.

KAMATNA POLITIKA

Kod određivanja kamatnih stopa kao cene bankarskih usluga neophodno je ukazati na razliku u odnosu na tržište roba (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.). Naime, karakteristika tržišta bankarskih usluga je prvo neravnoteža informacija između banke i klijenata. Banka, ne može unapred znati da li klijent ima dobru volju da kredit vraća uredno i da li će imati normalno poslovanje ili će biti suočen sa mogućim problemima. Otuda banke pribegavaju **negativnoj selekciji klijenata**, odbijajući da onima kod kojih procene da postoji izvestan rizik od nevraćanja kredit i odobre. Uz to, banke se u nastojanju da pokriju moralni hazard opredeljuju da manje pouzdanim klijentima zaračunju **dodatak na primarni nivo kamatne stope**. Istovremeno, treba imati u vidu nedostatke finansijskog tržišta naročito kod zemalja u razvoju i tranziciji, gde su banke glavni ponuđači usluga, gde finansijsko tržište nije dovoljno razvijeno i gde je prisutan **višak tražnje za uslugama banaka** u odnosu na ponudu.

Grafikon 8.9. Srbija, Aktivne, pasivne i referentna kamatna stopa (%y/y)

Izvor: NBS

Šta je neto kamatna margina? (What is net interest margin?, S. Constable, Wall Street Journal, 7.maj 2017, <https://www.wsj.com/articles/what-is-net-interest-margin-1494209342>)

Glavna mera bankarske profitabilnosti poslednjih meseci je počela da širi raspon. Nedavno je došlo do povoljnog razvoja kod banaka i drugih pozajmljivača: neto kamatna margina je počela da se širi.

Jednostavno rečeno, neto kamatna margina je mera bankarske profitabilnosti, tako da što je šira veći je profit banaka. Preciznije, to je mera između onoga što banka plaća svojim depozitarima ili za druge izvore finansiranja, i onoga što ona naplaćuje kada pozajmljuje novac. Uobičajeno je da banke određuju koliko će naplaćivati dužnicima na osnovu dugoročne kamatne stope, dok ono što plaćaju za izvore određuju na osnovu kratkoročnih kamatnih stopa.

Za sve banke u SAD prosečna kamatna margina je 3,05 p.p. (procentna poena), dok je početkom 2015. godine iznosila 2,95 p.p., prema podacima Sent Luis Banke, članice FED. Od prvog kvartala 2010. godine do prvog kvartala 2015. godine kamatna margina je stalno padala.

Nedavni rast kamatne margine ne mora da znači veliku razliku, ali sa 1,2 hiljada milijardi USD kredita banaka, povećanje profita je veoma veliko.

„Pomeranje u prinosu je zapravo preispitivanje stopa očekivane inflacije za tržište obveznica“, istakao je Stefan Vud, glavni tržišni strateg Njujorške Rusell Investment banke. To znači da investitori sa fiksnim prinosom očekuju rast inflacije, pa zbog toga traže povećanje prinosa na dugoročne obveznice. To je samo deo priče. Ostatak je da i prinos na kratkoročne obveznice raste takođe, istina ne toliko. Otuda proširenje kamatne margine. Ukoliko inflaciona očekivanja nastave rast, čini se da će kamatna margina dalje rasti, utičući povoljno na profitabilnost banaka.

Potrebno je imati u vidu da su **interesi klijenta i banke u vezi kamatnih stopa suprotni**. Banke kao poverioci imaju veću sklonost ka kreditima sa višim kamatnim stopama i sigurnije projekte, jer imaju interes da profit bude veći, kao i sigurnost plaćmana. Klijenti su, nasuprot tome, zainteresovani za što niže kamatne stope i manje sigurne projekte, jer na taj način snižavaju troškove poslovanja, a istovremeno povećavaju profitabilnost preko manje sigurnih projekata.

Banka treba da teži **optimalnoj kamatnoj stopi**, imajući u vidu svoje interese i različite interese klijenata, na koju utiče negativna selekcija i negativni podsticaj. **Efekat negativne selekcije** se javlja kada banka pogrešno proceni i odbije klijenta koji je solidan, odnosno odobri kreditni zahtev klijentu kod koga posle dolazi do docnje i nevraćanja uzetog kredita. **Efekat negativnog podsticaja** se javlja kada banka vrši povećanje kamatnih stopa i na taj način odbije solidne klijente koji su osetljivi na promene uslova zaduživanja i potraže alternativne izvore finansiranja, odnosno kada takvo povećanje kamatnih stopa prihvate nesolidni klijenti koji kredit neće vratiti.

Na kraju, važno je imati u vidu da su nacionalna bankarska tržišta najčešće visokokonkurentna, te da je zbog toga kamatna stopa veličina koja bitno utiče na efikasnost poslovanja banaka, ali na njih banke ne mogu da utiču. Situacija se u tom pogledu u mnogome izmenila u odnosu na period 1980-tih kada se cena kredita, odnosno kamatna stopa objašnjavala teorijom racionisanja kredita, koja je ujedno služila za klasifikaciju korisnika kredita.

Rezime poglavlja: Kredit još uvek predstavlja osnovni bankarski posao, koji donosi najviše prihoda bankama. Banka je prilikom odobravanja kredita poverilac i obračunava i naplaćuje aktivnu kamatu. Funkcije kredita u savremenoj tržišnoj privredi su: mobilizatorska, kontinuitet reprodukcije, stabilnost, likvidnost, usklađivanje ponude i tražnje i smanjenje regionalnih razlika. Krediti se mogu klasifikovati prema kriterijumu oblika, namene, poverilaca, korisnika, načina kamaćenja i ročnosti. Najvažnije vrste kredita koje banke odobravaju prema vrsti su za obrtnu i investicione potrebe i potrošački krediti. Principi kreditne politike uključuju disperziju, učešće klijenta, strogu proceduru, nadzor i kontrolu trošenja. Poštovanje procedure odobravanja i korišćenja kredita veoma je važno. Postupak pri odobravanju kredita ima sledeće faze: zahtev, analiza, formulisanje predloga i donošenje odluke, povlačenje kredita, vraćanje i kontrola i nadzor. Kamata je cena upotrebe finansijskog kapitala. U ekonomskoj istoriji dugo je vladao antikamatni stav, uz različite teorije o njenoj prirodi. Na kamatu utiču profitna stopa, ponuda /tražnja kapitala, inflacija, rizik, troškovi zajmodavca. Kamata je za pojedinačnu banku data veličina i na nju minimalno može uticati.

Glavne reči: kredit, aktivan bankarski posao, monitoring kredita, investicioni kredit, kredit za obrtna sredstva, potrošački kredit, kamata, kamatna marža, nominalna i realna kamatna stopa.

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 8.1. Šta je kredit?
- 8.2. Koji su osnovni elementi kredita?
- 8.3. Koje su funkcije kredita?
- 8.4. Koje su osnovne vrste kredita?
- 8.5. Kakva je razlika kod kredita za obrtnu i investicione potrebe?
- 8.6. Koja su osnovna pravila kreditne politike banaka?
- 8.7. Kakva je procedura odobrenja kredita?
- 8.8. Koji organ u banci odlučuje o odobravanju kredita?
- 8.8. Kako na agregatnu ponudu i tražnju utiču krediti kompanijama?
- 8.10. Kako na agregatnu ponudu i tražnju utiču krediti stanovništvu?
- 8.11. Osnovni elementi kredita za obrtna sredstva?
- 8.12. Osnovni elementi kredita za investicije?
- 8.13. Šta je kamata?
- 8.14. Šta je realna kamatna stopa?
- 8.15. Šta je aktivna kamata?
- 8.16. Šta je pasivna kamata?
- 8.17. Kako se izračunava realna kamatna stopa?
- 8.18. Šta je moralni hazard?
- 8.18. Šta je kamatna margina (marža)?

- 8.20. Kako kamata utiče na privrednu aktivnost?
- 8.21. Šta je pravna, a šta kreditna sposobnost zajmotražioca?
- 8.22. Šta je primarna kamatna stopa?
- 8.23. Šta je nominalna kamatna stopa, a šta efektivna kamatna stopa?
- 8.24. Koji je najvažniji princip kreditne politike banaka?
- 8.25. Ko je odgovoran za pojedine faze u procesu kreditiranja?
- 8.26. Kako kamata utiče na privrednu aktivnost?
- 8.27. Koje su faze postupka kreditiranja?

9. UNUTRAŠNJE PLATNE USLUGE

Unutrašnji platni promet predstavlja sva plaćanja koja se vrše između pravnih i fizičkih lica u zemlji, sa karakteristikama brzog i efikasnog, a koji je u sklopu procesa tranzicije postao posao koji obavljaju poslovne banke.

Cilj poglavlja:

- Da studenti nauče kada je i zašto u Srbiji unutrašnji platni promet prebačen u banke;
- Da znaju osnovne karakteristike unutrašnjeg platnog prometa, kao neutralnog bankarskog posla;
- Da nauče kako se organizuju poslovi platnog prometa;
- Da znaju instrumente platnog prometa;
- Da znaju šta su sistem malih i sistem velikih plaćanja.

UVOD

Svako od nas, bilo pravno ili fizičko lice, se u pravilu susreo sa potrebom da izvrši neka plaćanja ili da primi novac po različitim osnovama. U današnje vreme to je moguće uraditi veoma lako i najčešće se pri tom koriste elektronski transferi ili različite platne kartice. Karticom je moguće podići gotovinu na mnoštvu bankomata, bez obzira na radno vreme banaka ili lokaciju njihovih organizacionih jedinica. Takođe je moguće izvršiti različita plaćanja elektronski od kuće ili iz kancelarije, opet bez ograničenja mesta i vremena. U novije vreme transfer se može izvršiti još jednostavnije i uz najmanje ograničenja (vremena i prostora) pametnim telefonom, preko mobilne aplikacije. Reč je o (unutrašnjem) platnom prometu, koji predstavlja jedan od osnovnih bankarskih poslova, koji je u Srbiji počeo da se obavlja preko bankarskog sistema tokom procesa transformacije privrede na tržišni način poslovanja. Poslednjih godina poslove platnog prometa i druge vezane poslove mogu obavljati i druge nebankarske finansijske organizacije članice platnog sistema.

REGULATIVA UNUTRAŠNJEG PLATNOG PROMETA

Platni promet su novčani transferi, plaćanja bilo gotovinski ili bezgotovinski između domaćih fizičkih i pravnih lica i između domaćih i inostranih lica (Dušanić, 2003.). Platni promet su dakle, sva plaćanja koja se vrše između pravnih i fizičkih lica. Treba praviti razliku između **unutrašnjeg platnog prometa**, koji se vrši u nacionalnoj valuti i **platni promet sa inostranstvom**, koji karakteriše korišćenje inostrane valute i/ili je jedan od učesnika plaćanja nerezident, što znači strano pravno ili fizičko lice.

Najjednostavniji vid plaćanja je po osnovu kupoprodajnog odnosa, a plaćanja za osnov mogu da imaju i složene finansijske operacije. Što se tiče učesnika u platnom prometu moguće je neposredno plaćanje, sa samo dva učesnika, dužnik i poverilac, a češći je slučaj pogotovo u savremenim uslovima poslovanja, posredno plaćanje, kada se između dužnika i poverioca pojavljuju banka (banke), odnosno druge finansijske institucije.

Unutrašnji platni promet može uključivati samo plaćanja preko računa, kada govorimo o **platnom prometu u užem smislu**, odnosno sva plaćanja u zemlji koja uključuju neposredna plaćanja između poverilaca i dužnika bez posredovanja banaka i plaćanja preko banaka, tj. preko računa, kada je reč o **platnom prometu u širem smislu**.

Platni promet u savremenim uslovima poslovanja je društveno organizovan i pod njim se podrazumeva ne samo neposredno transferisanje sredstava, već čitav niz za to vezanih poslova: otvaranje i zatvaranje računa, davanje naloga za transfer, provera i kontrola naloga, izvršenje naloga, saldiranje i informisanje učesnika o izvršenim plaćanjima i stanjima na računu. Ovako društveno organizovan platni promet treba da ima sledeće karakteristike: **dobra organizovanost, efikasnost i ekonomičnost**.

Platni promet je od velike važnosti za uspešno funkcionisanje finansijskog sistema zemlje, jer je cilj da se dužničko - poverilački odnosi izvršavaju brzo i efikasno. Ukoliko je platni promet iz različitih razloga usporen ili nedovoljno efikasan za isti broj kupoprodajnih odnosa ili njihovu istu vrednost biće neohodno da se upotrebi veća količina novca, što predstavlja signal za centralnu banku da platne tokove snabde sa većom količinom novca. Pri tom treba upozoriti da nepotrebno veća količina novca u opticaju u odnosu na optimalnu može dovesti, i u pravilu dovodi do obezvređivanja nacionalne valute, tj. do opšteg rasta cena, inflacije. Platni promet utiče i na stabilnost finansijskog sistema, jer teškoće koje se mogu javiti ili se javljaju utiču negativno na normalno odvijanje dužničko – poverilačkih odnosa i na poverenje u finansijski sistem zemlje.

Platni promet zajedno sa kreditnim i depozitnim poslom spada u **osnovne bankarske poslove**. Pošto u ovom poslu banka nije niti u ulozi dužnika niti poverioca reč je o **neutralnom bankarskom poslu**. Kod njega banka niti naplaćuje kamatu niti kamatu plaća, već **naplaćuje proviziju** za učinjenu uslugu transfera novca (Vunjak, Kovačević, 2016.).

Transferi koje banka obavlja u ime i za račun svojih klijenata u poslovima platnog prometa se mogu izvršiti gotovim novcem i bezgotovinski, tako da razlikujemo

- gotovinski platni promet i
- bezgotovinski, prenosivi, virtumanski platni promet.

Kod **gotovinskog platnog prometa** reč je o plaćanjima kod kojih se koristi gotov novac i čije se učešće u ukupnoj količini novca u opticaju vremenom smanjuje. Veće učešće gotovine u platnom prometu usporava odvijanje kupoprodajnih odnosa i što je za državu nepovoljno otvara veću mogućnost za sivu ekonomiju. Otuda se poslednjih godina naročito nastoji smanjiti udeo gotovinskih transfera u ukupnim, a kod nekih zemalja se čak pripremaju projekti o prelasku na potpuno bezgotovinski platni promet, istina u dugom roku. **Bezgotovinski platni promet** se vrši prenosom sa računa dužnika na račun poverioca, što naravno ubrzava platni promet. Sa pojavom platnih kartica i

internet i mobinog bankarstva bezgotovinski transferi su povećali učešće u ukupnim na preko polovine i u Srbiji (Hadžić, Krulj, Mladenović, 2016.).

Poslovi platnog prometa su sve do 2003. godine u Srbiji obavljani van bankarskog sistema preko (para) državne institucije Službe društvenog knjigovodstva (SDK), Službe platnog prometa (SPP), odnosno Zavoda za obračun i plaćanja (ZOP) pri Narodnoj banci, što je tržišnoj ekonomiji neprimereno rešenje.

Zakon o platnom prometu¹ je stvorio osnov za prebacivanje platnog prometa u bankarski sistem, kako je to uobičajeno u tržišnim privredama. Ovim su domaće banke dobile dodatni izvor prihoda i istovremeno su zaokružile paletu finansijskih usluga koje mogu pružiti svojim klijentima. Ovim zakonom definisani su poslovi koje banke obavljaju i uređeni su odnosi banke i klijenata i njihova prava i obaveze.

Vraćanje SDK – spas za budžet (Novosti, D.I.Krasić, 20.januar 2015., <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:529868-Vracanje-SDK---spas-za-budzet>)

Da li bi pokretanje Službe društvenog knjigovodstva povećalo prihode države? Pre 12 godina Zavod za obračun i plaćanja mogao je da bude moderna agencija za platni promet.

Prazna državna kasa, ogromni dugovi privrede za neplaćene poreze, nemogućnost malobrojnih koji posluju „u plusu“ da se namire od onih blokiranih sve češće u javnosti potežu pitanje da li treba vratiti nekadašnju Službu društvenog knjigovodstva (SDK), odnosno Zavod za obračun i plaćanja (ZOP). Ova institucija je praktično nestala 2003. godine, kada je platni promet prebačen na banke. Do tada je kontrola svake transakcije bila detaljnija, plate nisu mogle da "legnu" na račune zaposlenih bez uplaćenih poreza i doprinosa, a država je bila sigurnija da će svoje "parče kolača" u vidu javnih prihoda na vreme naplatiti.

Danas, kada se mesečno u bankama u Srbiji "obrne" više od 3.000 milijardi dinara i više od 30 miliona evra, firme i pojedinci za neplaćene poreze i doprinose državi duguju oko 700 milijardi dinara, od čega blizu dve trećine nikada ne može da bude naplaćeno. Manjak u budžetu se popunjava smanjenjem penzija i plata u javnom sektoru, a hiljade radnika muku muči sa nepovezanim stažom i neoverenim zdravstvenim knjižicama.

Ekonomista Đorđe Đukić, profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu, smatra da je, pre više od decenije, propuštena šansa da se nekadašnji SDK transformiše u modernu agenciju za platni promet, poput one koju i danas ima Slovenija. A time je uništena i mogućnost efikasne kontrole naplate javnih prihoda.

Platni promet danas se obavlja preko šaltera 29 banaka u našoj zemlji. „Promena konfiguracije vlasti dovodi do urušavanja efikasnih institucija, bez toga da se one transformišu. Cenu u ovom slučaju plaćaju socijalno najsiromašniji građani, ali i efikasni privrednici koji ne mogu da naplate svoja potraživanja,“ kaže Đukić.

Na pitanje koji su nam preduslovi sada potrebni da ponovo "podignemo" ovakvu vrstu institucije, Đukić kratko odgovara: "To bi bila gradnja kuće iz početka. Značaj SDK nije bio samo u kontroli naplata poreza i doprinosa, već prvenstveno u kontroli tokova novca - SDK je praktično bio "glavni filter" koji je sprečavao pranje novca, sve se radilo na osnovu papira i moralo je da bude dobro dokumentovano“.

1 Sl. List SRJ3/02, 5/03, Sl. Glasnik RS 43/04, 62/06, 111/09 i 31/11.

NOVINE U PLATNOM SISTEMU

Zakonom o platnim uslugama², koji je donet krajem 2014., a počeo da važi od oktobra 2015. godine, čime je **(u najvećem delu) prestao je da važi Zakon o platnom prometu**, unet je niz novina u platni promet i institucije koje pored poslovnih banaka mogu obavljati ove poslove. Razlozi za donošenje novog zakona su potreba da se urede najvažnije platne usluge kao što su izdavanje, prihvatanje i plaćanje platnim karticama, novčane doznake, plaćanja preko telekomunikacionih, internet i drugih operatera, uvođenje novih pružalaca platnih usluga, uključujući i regulativu rada platnih sistema. Zakon je u najvećoj meri usklađen sa evropskim zakonodavstvom, sa Direktivama Evropskog parlamenta 2007/64/EZ i Saveta EU o platnim uslugama na unutrašnjem tržištu, kao i Direktivom 2009/110/ EZ Evropskog Parlamenta i saveta o osnivanju, obavljanju delatnosti i nadzoru nad poslovanjem institucija za elektronski novac³. Treba imati u vidu da su u periodu od usvajanja Zakona o platnim uslugama do početka njegove primene revidirani evropski propisi u ovoj oblasti, čiji je cilj proširenje polja primene ovih propisa, pošto su se po osnovu novih tehnoloških rešenja pojavile nove platne usluge, naročito u oblasti internet plaćanja, na području e – trgovine i pružanja informacija o računu. Zbog ovoga bi u skoroj budućnosti valjalo očekivati odgovarajuće izmene već donetih propisa o platnim uslugama u Srbiji (Petrović, 2016.). Pored donošenja novog zakona o platnim uslugama u cilju sveobuhvatne izmene propisa u ovoj oblasti izvršene su izmene Zakona o deviznom poslovanju i Zakona o zaštiti korisnika finansijskih usluga.

Cilj promena je: jačanje konkurencije između učesnika koji obavljaju ove poslove, tj. bankarskih i nebankarskih finansijskih institucija, snižavanje troškova platnih usluga za njihove korisnike, unapređenje kvaliteta pružanja ovih vrsta usluga i poboljšanje kontrole, odnosno zaštita korisnika usluga.

Zakon o platnim uslugama uređuje tri važne celine:

- Pružanje platnih usluga;
- Elektronski novac i
- Platni sistemi.

Najvažnije novine u Zakonu o platnim uslugama. Prvo, promenjena je do tada uobičajena terminologija u ovoj oblasti. Na primer u bankama umesto pojma klijent u ovoj oblasti će se koristiti termin primaoci platnih usluga. Zakonom je stvoren osnov za povećanje konkurencije na tržištu platnih usluga. Pored poslovnih banaka i JP Pošte Srbije, ovom delatnošću mogu da se bave i druga pravna lica, ako ispunjavaju odgovarajuće uslove, a od njihovog početnog kapitala zavisi kojim uslugama će moći da se bave. Novine se u prvom redu odnose na pojavu novih hibridnih, nebankarskih finansijskih institucija, koje pored poslovnih banaka mogu takođe da pružaju usluge

2 Sl. Glasnik br. 139/14

3 Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council on Payment Services in the internal market amending Directive 97/5/EC. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of the electronic money institutions amending Directive 2005/60/EC and 2006/48/EC.

elektronskog platnog prometa. Nove hibridne institucije koje mogu obavljati ove poslove platnog prometa se prvenstveno bave elektronskim plaćanjima i izdavanjem platnih kartica. Novinu takođe predstavlja uvođenje elektronskog novca kao značajne tehnološke novine u ovom domenu. Zakon je definisao da se poslovi plaćanja i naplate obavljaju istog dana, u cilju poboljšanja efikasnosti platnog sistema. Nadzor nad ovim poslovima poveren je Narodnoj banci Srbije.

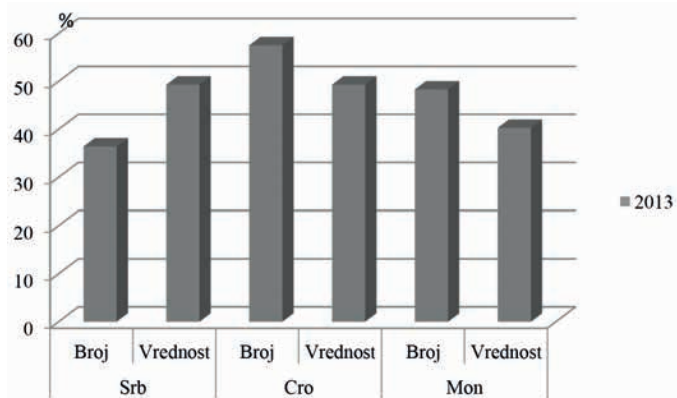
PLATNE USLUGE

Zakon o platnim uslugama se primenjuje na **platne usluge**, pod kojima se podrazumevaju (čl.4 Zakona):

1. Usluge uplate gotovog novca na platni račun, kao i usluge potrebne za otvaranje, vođenje i gašenje računa;
2. Usluge koje omogućavaju isplatu gotovog novca s platnog računa, kao i usluge potrebne za otvaranje, vođenje i gašenje računa;
3. Usluge prenosa novčanih sredstava sa platnog računa, odnosno na platni račun i to
 - Transferom odobrenja,
 - Direktnim zaduženjem, uključujući jednokratno zaduženje,
 - Korišćenjem platne kartice ili sličnog sredstva;
4. Usluge izvršavanja platnih transakcija kod kojih su novčana sredstva obezbeđena kreditima odobrenim korisniku platnih usluga i to
 - Transferom odobrenja,
 - Direktnim zaduženjem, uključujući jednokratno zaduženje,
 - Korišćenje platne kartice ili sličnog sredstva;
5. Usluge izdavanja platnih instrumenata i/ili prihvatanja ovih instrumenata;
6. Usluge izvršavanja novčane doznake, bez otvaranja platnog računa za platioca ili primaoca plaćanja, isključivo radi stavljanja tih sredstava na raspolaganje primaocu plaćanja;
7. Usluge izvršavanja platne transakcije za koju platilac daje saglasnost upotrebom telekomunikacionog, digitalnog ili informaciono – tehnološkog uređaja i plaćanje se vrši operatoru telekomunikacione, digitalne ili informaciono -tehnološke mreže, posrednika između korisnika platnih usluga i prodavca proizvoda ili pružaoca usluga.

Revidirana evropska direktiva o platnim uslugama iz 2015. godine je proširila polje primene uvodeći još dve platne usluge: uslugu iniciranja plaćanja i usluge pružanja informacija o računu, pa bi se u skorije vreme mogle očekivati i odgovarajuće promene zakonodavstva u Srbiji i proširenje definicije platnih usluga (Petrović, 2016.).

Grafikon 9.1. Učešće elektronskih plaćanja u ukupnim (%)

Izvor: centralne banke

Pod **platnim uslugama** dakle, Zakon podrazumeva uplatu, odnosno isplatu na platni račun i vođenje platnog računa. Platne usluge takođe uključuju prenos sredstava sa platnog računa i na platni račun: transferom odobrenja, direktnim zaduženjeme (uključujući i jednokratno zaduženje), korišćenjem platne kartice ili drugog instrumenta (elektronskog novca, mobilnog telefona itd). Usluge predviđaju i obezbeđenje kreditom odobrenom korisniku platnih usluga. Usluge uključuju izdavanje i/ili prihvatanje platnih instrumenata i doznaka. Na kraju, platne usluge uključuju platne transakcije kod kojih se saglasno upotrebom telekomunikacionog, digitalnog uređaja, kada je operator posrednik između korisnika kupca i prodavca.

Zakon o platnim uslugama **se ne odnosi** na sledeće platne transakcije:

- Transakcije koje se obavljaju isključivo u gotovom novcu neposredno između platioca i primaoca plaćanja,
- Menjački poslovi,
- Platne transakcije zasnovane na pismenim ispravama kao što su ček, vaučer, poštanska uputnica,
- Platne transakcije između pružalaca platnih usluga.

Zakon o platnim uslugama se primenjuje na domaće i na **međunarodne platne transakcije**, koje se razlikuju prevashodno po mestu poslovanja pružalaca platnih usluga. Pod **domaćom platnom transakcijom** se podrazumeva platna transakcija kod koje pružaoci platnih usluga platioca i primaca plaćanja tu uslugu pružaju na teritoriji RS. Pošto se u definiciji ne pominje valuta u kojoj se vrše plaćanja, znači da nema ograničenja, te da se transakcije mogu vršiti u **dinarima i valuti trećih država**. **Međunarodna platna transakcija** je platna transakcija kod koje jedan pružalac platnih usluga pruža ovu uslugu na teritoriji RS, a drugi na teritoriji treće države, kao i transakcija kod koje isti pružalac platnih usluga za jednog korisnika pruža na teritoriji RS, a za istog ili drugog korisnika na teritoriji treće države. Na izvršenje međunarodnih platnih transakcija i platnih transakcija u valuti trećih država primenjuju se odredbe Zakona o deviznom poslovanju, kao matičnog.

Platni promet na čekanju (Deutsche Welle, J. Kulidžan, 4.januar2014, <http://www.dw.com/sr/platni-promet-na-%C4%8Dekanju/a-17341284>)

Srbija i Crna Gora imaju posredni platni promet, zbog čega građani i privreda godišnje gube desetine miliona evra. Iako su vlasti tražile da se uspostavi direktni platni promet, banke se opiru, posebno crnogorske.

Crna Gora i Srbija imaju posredni platni promet, odnosno novac između dve zemlje putuje preko treće, obično u Zapadnoj Evropi. To znači da novac privrednika iz Crne Gore koji ima račun u recimo mađarskoj banci u Podgorici, a kupuje proizvod iz Srbije, ide prvo do Budimpešte u centralu, a tek onda stiže do Beograda. To sve košta i provizije su veće nego da novac ide direktno od Podgorica do Beograda.

Da je to nepotreban trošak, smatra Miloš Golubović iz firme Veleteks. „Nepostojanje direktnog platnog prometa sa Srbijom prvenstveno negativno utiče na troškove platnih transakcija kod komercijalnih banaka koji su znatno viši nego u domaćem platnom prometu“, objašnjava Golubović. „Poenta je da u vremenu krize svi težimo smanjenju troškova po svim osnovama, te bi i ovo eventualno smanjenje svim učesnicima robnog prometa doprinelo poboljšanju poslovanja.“

Vlade Srbije i Crne Gore su 2007. godine pokrenule ideju da uspostave direktni platni promet. Prvi razlog je obim robne razmene – godišnje ona iznosi više od 700 miliona evra. Ipak, glavni igrači su privatne banke. „Narodna banka više puta je predstavljala projekat bankama u Srbiji i Crnoj Gori. Kako učesnici mogu biti sve banke koje sa svojom centralnom bankom potpišu ugovor o učestvovanju u obračunu ovih plaćanja, to znači da nema smetnji da i banke iz Crne Gore učestvuju u ovom platnom sistemu, ali do sada nisu iskazale interes. Banke iz Srbije su odmah iskazale interes za učešće u međunarodnom kliringu plaćanja u evrima – trenutno u sistemu učestvuje 18 banaka iz Srbije.“

Bankama je ponuđen klirinški model platnog prometa, koji podrazumeva da srpske banke plaćaju obaveze lica iz Crne Gore u Srbiji u dinarima, a crnogorske – obaveze osoba iz Srbije u Crnoj Gori u evrima. Na kraju se podvuče crta i višak se „prebije“. To, međutim, zahteva da banke sa obe strane u svakom trenutku moraju imati dovoljno dodatnih sredstava da pokriju sve te obaveze, a one su nepredvidive. U razgovoru sa generalnim sekretarom Udruženja banaka CG, Mirkom Radonjićem, saznali smo zašto je ovaj sistem neprihvatljiv za crnogorsku stranu: „Banke i dalje nisu zainteresovane za platni promet sa Srbijom na način kako im je ponuđeno, zbog ukazanih nedostataka tog sistema plaćanja sa tehničkog aspekta i aspekta likvidnosti, jer bi to uticalo na kreditnu aktivnost i profitabilnost banaka.“

Zakon o platnim uslugama se odnosi na **platne transakcije**: između rezidenta i nerezidenta u dinarima i valuti trećih država, između rezidenta u valuti trećih država, rezidenta i nerezidenta u RS u skladu sa ograničenjima utvrđenim propisima kojima se uređuje devizno poslovanje. Zakon se takođe odnosi na domaće transakcije u valuti trećih država i međunarodne platne transakcije bez obzira na valutu plaćanja ako ne raspolaže informacijama o tačnim iznosima – očekivana visina naknade i očekivani rok izvršenja, kod međunarodnih platnih transakcija i transakcija u valuti trećih država.

Zakon definiše **platni nalog** kao instrukciju platioca ili primaoca plaćanja. **Platni instrument** je personalizovano sredstvo i / ili niz postupaka (kartica, LIB, TAN, korisničko ime ilozinka). Zakon je takođe odredio i platni instrument male novčane vrednosti i platnu karticu koja ispunjava uslove iz Zakona. **Elektronski novac** je novac baziran na čipu ili baziran na serveru. **Poslovni dan** je dan ili deo dana kada je moguće izvršenje platne transakcije.

PRUŽAOCI PLATNIH USLUGA

Zakon o platnim uslugama proširio je listu institucija koje mogu pružati poslove platnog prometa. Pored poslovnih banaka, Narodne banke Srbije, javnog poštanskog operatera, JP PTT Srbije i Uprave za trezor, ove poslove mogu obavljati i platne institucije i institucije elektronskog novca. Jedna od najznačajnijih novina Zakona je uvođenje dve nove kategorije pružalaca platnih usluga, čime se nastoji proširiti krug ponuđača usluga na savremene elektronske forme i pojačati konkurencija između pružalaca usluga, sa idejom snižavanja troškova za korisnike.

Pružaoци platnih usluga u skladu sa Zakonom su:

- Poslovne banke,
- Institucije elektronskog novca,
- Platne institucije,
- Narodna banka Srbije,
- Uprava za trezor i
- Javno preduzeće PTT Saobraćaja Srbija.

Platna institucija je pravno lice sa sedištem u RS koja ima dozvolu NBS za pružanje platnih usluga. Platna institucija može biti isključivo privredno društvo. **Platne institucije** se, dakle, osnivaju kao privredna društva, uz obavezu pribavljanja dozvole Narodne banke Srbije. One nisu depozitne institucije i ne smeju izdavati elektronski novac, iako mogu primati novčana sredstva korisnika u cilju izvršenja platnih usluga. **Kapitalni cenzus** (minimalni iznos kapitala) ovih institucija varira od 20 hiljada evra u dinarskoj protivvrednosti, 50 hiljada evra, do 125 hiljada evra, zavisno koje vrste poslova obavljaju. U prvom slučaju (kapitalni cenzus 20 hiljada evra) samo izvršavanje novčane doznake, u drugom slučaju (50 hiljada evra) ovlašćene su da vrše usluge izvršavanja platne transakcije i trećem slučaju (125 hiljada evra) vrše uplatu/isplatu gotovine, transfer na račun i sa platnog i kreditnog računa i uslugu izdavanja platnih instrumenata i njihovog prihvatanja.

Pored platnih usluga platne institucije mogu obavljati operativne i pomoćne poslove vezane za pružanje platnih usluga, kao što su: obezbeđivanje izvršenja platne transakcije, čuvanje i obrada podataka, zamena valuta i davanje kredita, poslove upravljanja platnim sistemom. Platna institucija može pružati usluge i preko ogranka, zastupnika, kao i poveravanjem operativnih poslova drugom licu, pri čemu je ona odgovorna za zakonitost poslovanja.

Zakon predviđa mogućnost osnivanja **hibridnih platnih institucija**, što su privredna društva koja pored pružanja platnih usluga mogu obavljati i druge poslove koje nisu povezani sa platnim ulugama. To znači da menjačnica, supermarket ili drugi privredno društvo, koje obezbedi dozvolu NBS za pružanje platnih usluga, može izvršavati platne transakcije uplate troškova komunalnih usluga, primati i slati novčane doznake, izdati kreditne kartice itd.

Narodna banka Srbije vodi registar platnih institucija. Platna institucija registrovana u RS može pružati usluge u trećoj državi, ali samo preko ogranka koji je izdvojeni organizacioni deo i nema svojstvo pravnog lica.

Nove mogućnosti za obavljanje platnog prometa u Srbiji: Kiosk kao banka (D. Ilić, jul/avgust 2016, broj 128/129, B&F Plus, <http://bif.rs/2016/08/nove-mogucnosti-za-obavljanje-platnog-prometa-u-srbiji-kiosk-kao-banka/>)

Ko je ikada pozeleo da, čekajući u redu pred kasom supermarketa, uz hleb i mleko plati, na primer, i račun za struju, sada to može da učini. Doduše, ne na bilo kom prodajnom mestu, ali sudeći po tome da je Narodna banka Srbije izdala već devet dozvola za takozvane platne institucije, ovakve mogućnosti postajace sve češće.

Platne institucije u Srbiji su zaživele od oktobra 2015. godine, kada je počela primena Zakona o platnim uslugama. Ova novina je u početku izazvala razna pitanja, pre svih gde će ovakve institucije naći primenu u uslovima kada i same banke sve više forsiraju elektronsko bankarstvo i beg sa šaltera. Međutim, usluga koja omogućava da se mogu platiti računi i kada bankama istekne radno vreme, na primer u nekom tržnom centru koji radi do 22 časa, svakako ima svoju ciljnu grupu. O isplativosti govori i podatak da je već bilo pokušaja da se na tržište uđe bez dozvole Narodne banke Srbije, koja je u nekoliko slučajeva izrekla zabranu pružanja usluga platnog prometa, ali i novčano kaznila one koji su se time bavili bez njene licence.

Na internet stranici centralne banke (nbs.rs) dostupan je registar platnih institucija koje su ovlašćene da se bave platnim prometom. U trenutku pisanja ovog teksta (jul 2016.), u registar je upisano sedam ovakvih institucija, a još dve su, prema navodima iz NBS, dobile licence.

Iako platne institucije predstavljaju svojevrsnu konkurenciju bankama, one bez banaka ne bi mogle da funkcionišu. U Erste banci ističu da se novi igrači na tržištu platnog prometa mogu tretirati i kao partneri i kao konkurencija. „Uloga banke u saradnji sa platnim institucijama ne razlikuje se mnogo od saradnje sa drugim pravnim licima. Banka ima ulogu da obezbedi blagovremeno izvršenje platnih naloga platne institucije. Gotovinski platni promet i dalje beleži visoko učešće u ukupnom platnom prometu, te platne institucije u ovoj sferi vide mogućnost za svoj razvoj. Banka će svakako nastaviti da pruža uslugu gotovinskog platnog prometa u svojim filijalama, dok će platne institucije to činiti putem svoje, ili mreže svojih zastupnika“, objašnjavaju u Erste banci, koja je nedavno otvorila prvi namenski račun za platnu instituciju, odnosno za klijenta iPay See.

S druge strane, u kompaniji iPay See poručuju da na njihovim uplatnim mestima mogu da se obave transakcije poput plaćanja računa i drugih naknada, poreza i usluga i ističu da u partnerstvu sa Erste bankom obezbeđuju sigurno i blagovremeno izvršenje platnih transakcija svojih klijenata. „Naša ciljna grupa su fizička lica, koja imaju potrebu za platnim uslugama na lokacijama kao što su veliki maloprodajni lanci ili lokalne radnje i u radno vreme koje nije karakteristično za banke“, kažu u ovoj kompaniji, uvereni da ovakve usluge, koje klijentima daju veće mogućnosti izbora u plaćanju svojih obaveza – itekako imaju tržište.

Platne institucije poslove pružanja ovih usluga obavljaju na osnovu **ugovora** zaključenog sa korisnicima. Ovim ugovorom je definisano da platna institucija pruža odgovarajuće platne usluge korisniku, a korisnik se obavezuje da te usluge plati. Ugovor se može definisati kao okvirni ugovor o platnim uslugama ili kao ugovor o jednokratnoj transakciji. Zakon je takođe definisao **obavezu platnih institucija da pružaju detaljne i verodostojne informacije** korisnicima usluga.

Zakonom je predviđeno da se ugovor o platnim uslugama zaključuje kao:

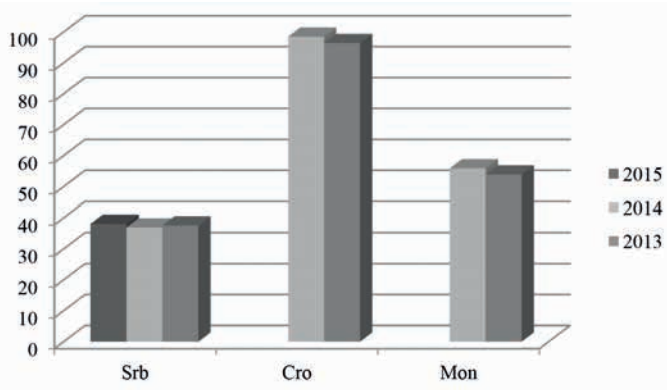
1. **Okvirni ugovor** o platnim uslugama, kojim se uređuje izvršenje budućih pojedinačnih platnih transakcija, kao uslovu za otvaranje, vođenje i gašenje platnog računa, ukoliko se otvara kod pružaoca platnih usluga;
2. **Ugovor o jednokratnoj platnoj transakciji**, kojim se uređuje izvršenje određene platne transakcije koja nije obuhvaćena okvirnim ugovorom.

Obaveza banaka je da korisnicima platnih usluga sa kojima imaju zaključen ugovor o otvaranju i vođenju računa, ugovor o izdavanju i korišćenju platne kartice ili drugi ugovor o platnim uslugama s trajnim izvršenjem, najkasnije mesec dana pre početka primene Zakona, dostave ili predlog okvirnog ugovora ili obaveštenje o tome da su izvršile usklađivanje opštih uslova poslovanja sa donetim zakonom.

INSTITUCIJE ELEKTRONSKOG NOVCA

Elektronski novac i institucije elektronskog novca su jedna od značajnih novina Zakona. Zakon o platnim uslugama stvorio je pravni osnov za osnivanje i poslovanje institucija elektronskog novca. Po prvi put zakonom su omogućene i uređene sve vrste platnih usluga, uključujući i one najsavremenije. Primer ovih usluga su *Pay Pal* i *Google checkout*, pa su ove vrste usluga zakonski moguće u Srbiji.

Grafikon 9.2. Broj bankomata / 100 hiljada stanovnika

Izvor: centralne banke

Zakon je definisao i **elektronski novac**, koji predstavlja pohranjenu novčanu vrednost (uključujući magnetno), kao potraživanje prema izdavaocu tog novca, a izdata je nakon prijema novca za izvršenje novčanih transakcija. Kao najčešći **oblici elektronskog novca** navedeni su:

1) **mrežni novac**, on line elektronski novac, evidentiran preko servera, tako da je dostupan preko interneta ili mobilnog telefona. Reč je o prefinansiranju (*pre – funded*) personalizovanim on-line šemama, on line (netradicionalni bankarski račun), kao što su *Pay Pal* ili *Google checkout*;

2) **elektronski novac baziran na karticama**, *card based money* (e – novčanice), smešten na čipu koji je ugrađen na kartici, a kartica se ne koristi za informaciju, već za autentifikaciju. Ovaj oblik novca se može koristiti za plaćanja transporta, kupovinu karata za javne manifestacije / kulturne priredbe i druga elektronska plaćanja.

Elektronski novac mogu izdavati osim **institucija elektronskog novca** i poslovne banke, javni poštanski operator, JPPTT Srbija, Narodna banka Srbije i Uprava za trezor RS. Izdavaoci elektronskog novca ne mogu plaćati kamatu niti drugu nadoknadu držaocu novca, a na zahtev korisnika dužni su da izvrše isplatu ili prenos bez odlaganja, promptno. Zakon, dakle, ne dozvoljava davanje kamate na e – novac, ali dozvoljava kreditiranje klijenta, kao i nuđenje bonusa za korišćenje e – novca, čime se omogućava unapređenje e – trgovine.

Institucija elektronskog novca mora biti privredno društvo sa dozvolom NBS i ima početni kapital minimalno 350 hiljada evra u dinarskoj protivvrednosti. Njihova osnovna delatnost je izdavanje elektronskog novca. Ove institucije pored toga:

- Pružaju platne usluge;
- Mogu davati kredite povezane sa platnim uslugama;
- Obavljaju operativne i pomoćne poslove vezane za izdavanje elektronskog novca;
- Upravljati platnim sistemom;
- Obavljati druge poslove.

Kao i za platne institucije i za institucije elektronskog novca Narodna banka Srbije vodi registar u koji do sada nije upisana nijedna institucija.

Elektronske platne transakcije su bile omogućene u Srbiji i pre donošenja Zakona o platnim uslugama, ali su one obavljane preko inostranih institucija elektronskog novca, kao što su *Pay Pal* isl.

NBS: Dok se PayPal ne licencira u Srbiji, neće biti legalan među rezidentima, 8. Jul 2016., Z. Kukić, <https://startit.rs/paypal-licenca-srbija-nbs/>

Čak i ako PayPal uvede domaću valutu, to ga, prema navodima Narodne banke Srbije, neće učiniti legalnim za transakcije među rezidentima, jer nije zvanična institucija elektronskog novca u Srbiji. Na ovaj način NBS štiti druge institucije elektronskog novca u Srbiji — da li ih i koliko uopšte ima?

Među svojim sistemima naplate vožnji, Cargo poseduje i PayPal, u okviru kojeg nije moguće naplatu izvršiti u domaćoj valuti, te je prema Zakonu o deviznom poslovanju i činjenici da je Cargo Technologies srpska kompanija, on jedini legalan ukoliko ga koriste nerezidenti. Narodna banka Srbije naglašava značaj povrede člana 32, jer PayPal nije izdavalac elektronskog novca u Srbiji i da je tu veći problem. Zakonom o platnim uslugama propisano je u članu 10. koje finansijske institucije mogu pružati platne usluge u Republici Srbiji (plaćanja između rezidenata), a među njima se nalazi samo institucija elektronskog novca koja ima dozvolu Narodne banke Srbije za izdavanje elektronskog novca (domaća institucija elektronskog novca), a ne i strana institucija elektronskog novca.

Proizilazi da je pogrešno zaključiti da se plaćanje između rezidenata preko PayPala ne omogućava zbog neuključivanja dinara u korpu valuta, jer glavni razlog zbog čega rezidenti ne mogu vršiti međusobna plaćanja preko PayPala leži u tome što domaći platni promet mogu obavljati samo institucije iz člana 10. Zakona o platnim uslugama. Dakle, PayPal je uveden u Srbiju, ali zbog toga što nije licenciran u Srbiji kod Narodne banke Srbije, nije moguće koristiti ga za transakcije između rezidenata čak ni ukoliko uvede dinar kao valutu.

Da bi bio dostupan za 7 miliona ljudi u Srbiji, koja ima prilično nizak promet trgovine na internetu i svega 30 e-prodavnica koje funkcionišu, on mora da prođe kroz postupak licenciranja i napravi sedište u Srbiji, a ne u Singapuru sa kojim su trenutno zavedeni kod nas.

Trenutno postoji 7 kompanija koje su registrovane kao platne institucije u Republici Srbiji. Nijedna od njih se ne bavi elektronskim novcem, a u regulatoru institucija elektronskog novca ne postoji nijedna kompanija.

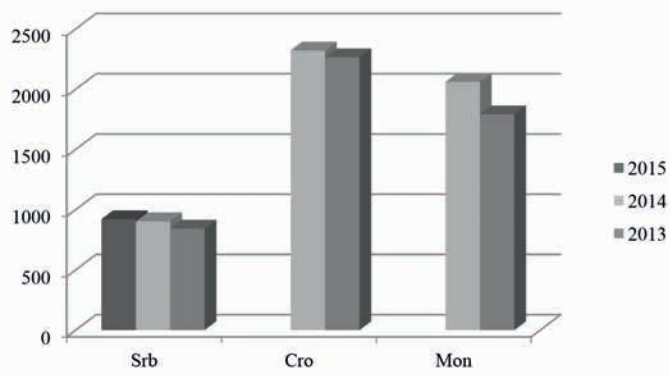
Čini se da su moguća dva predloga za prevazilaženje problema. Jedan je da čekamo da Radna grupa NBS osmisli kako da omogućiti bilo kakav način za onlajn transakcije među rezidentima u stranim valutama, jer ovako imamo problem za bilo koji sistem plaćanja koji je okrenut ka globalnom tržištu. Drugi, osnivanje firme van Srbije, što svakako nije u interesu naše ekonomije, ali izgleda da je jedino što možemo da uradimo za sebe i svoje biznise dok se država ne seti da je menjanje ovih regulativa zapravo u njenom interesu.

PLATNI RAČUNI I PLATNI SISTEMI

Platni računi Zakon o platnim uslugama je uveo mogućnost vođenja zajedničkog platnog računa tj. platnog računa koji vršilac platnih usluga vodi za dva ili više korisnika platnih usluga, s tim da ukoliko nije drugačije predviđeno ugovorom, svaki pojedinačni imalac zajedničkog platnog računa može raspolagati celokupnim sredstvima sa tog računa. Novinu predstavlja obaveza NBS da vodi jedinstveni registar tekućih i drugih računa ne samo pravnih, već i fizičkih lica. Od toga se očekuje unapređenje rada državnih organa koji imaju pravo da pribave podatke o tim računima u odgovarajućim postupcima.

Platni sistemi i nadzor nad njima takođe su definisani Zakonom. **Platni sistemi** su sistemi u okviru kojih se obavljaju poslovi obrade naloga za prenos, netiranja i/ili poravnanja na osnovu naloga za prenos, kao povezane platne sisteme koji čine dva ili više platnih sistema, čiji su operatori zaključili sporazum o prenosu novčanih sredstva učesnika u platnom sistemu učesniku u drugom platnom sistemu. Zakon predviđa ko mogu biti učesnici, odnosno operatori platnog sistema i predviđa pravila rada i uslove za učestvovanje u platnom sistemu. Za rad pojedinačnog sistema operatoru, kao pravnom licu koje upravlja radom platnog sistema, potrebna je dozvola NBS. Pravno lice, koje podnosi zahtev NBS za dobijanje dozvole je osim dostavljanja podataka i odgovarajuće dokumentacije predviđene Zakonom, dužno da obezbedi početni kapital, koji ne može biti manji od 100 hiljada evra u dinarskoj protivvrednosti. Operator, može obavljanje pojedinih operativnih poslova u vezi sa radom platnog sistema da poveri drugom licu.

Grafikon 9.3. Broj POS terminala / 100 hiljada stanovnika

Izvor: centralne banke

Zakon definiše i kategoriju **bitnih platnih sistema**, koji pored ostalih uslova predviđenih za platni sistem ima najmanje tri učesnika (ne uključujući operatora sistema, agenta za poravnanje i indirektnog učesnika) od kojih najmanje jedan ima sedište u Republici Srbiji i ukoliko je značajan za stabilnost čitavog finansijskog sistema, što je u nadležnosti da utvrdi NBS.

ORGANIZACIJA UNUTRAŠNJEG PLATNOG PROMETA

Banka poslove platnog prometa obavlja u pravilu u za to tehnički i personalno osposobljenom **posebnom odeljenju** u okviru sektora za poslove sa privredom/stanovništvom, **posebnom sektoru ili posebnoj službi**. Tehnički uslov za obavljanje ovih poslova je elektronska povezanost poslovnih jedinica banke međusobno, a pre svega poslovnih jedinica sa centralom banke i centrale banke sa službom platnog prometa NBS i drugim bankama, odnosno učesnicima platnog sistema, koji su uključeni u sistem platnog prometa u zemlji. U okviru poslova *e-bankinga* banke nude klijentima mogućnost obavljanja platnog prometa iz kancelarije/kuće – elektronski ili preko mobilne aplikacije mobilnim (pametnim) telefonom. Vršenje platnog prometa u zemlji obavlja se primenom jedinstvenog plana računa i jedinstvenih instrumenata platnog prometa, pri čemu se pridržava sledećih pravila:

- postojanje jedinstvene tehnologije,
- postojanje jedinstvene komunikacione mreže za prenos i obradu podataka,
- racionalna organizacija mreže nosilaca,
- primena međunarodnih i domaćih standarda za vršenje platnog prometa,
- brz, siguran i racionalan prenos sredstava između učesnika,
- slobodno raspolaganje sredstvima na računima i
- obezbeđivanje podataka i obrada.

Nosioci platnog sistema u zemlji su: NBS, poslovne banke, JP PTT Srbija, a od skora (od 2015.godine) i donošenja Zakona o platnom sistemu, to mogu biti specijalizovane finansijske institucije. Istovremeno učesnici platnog prometa preko računa kod nosilaca platnog prometa su pravna lica, preduzetnici i fizička lica koja vrše plaćanja.

Poslovi platnog prometa obuhvataju:

- otvaranje / zatvaranje računa,
- plaćanja sa računa na račun – prenos, naplata, obračun, uplata i isplata,
- evidentiranje prometa,
- izveštavanje o likvidnosti učesnika i nosilaca platnog prometa.

Otvaranje i vođenje računa

Banka otvara i vodi račune učesnika u platnom prometu, pravnih lica i preduzetnika i račune fizičkih lica. Pravna lica i preduzetnici dostavljaju banci zahtev za otvaranje i vođenje računa uz priloge koji su predviđeni zakonom:

- Rešenje o upisu Registar privrednih subjekata;
- Obaveštenje od Zavoda za statistiku RS o vrsti delatnosti;
- Karton potpisa ovlašćenih lica;
- Listu već otvorenih računa kod banaka;
- Overu potpisa ovlašćenih lica.

Pravna lica i preduzetnici mogu otvarati podračun za delove pravnog lica. Povodom otvaranja i vođenja računa banka sklapa ugovor sa klijentom i nakon toga otvara karton klijenta i vrši sve predviđene usluge platnog prometa.

Obavljanje platnog prometa

Kako bi se svi poslovi vezani za platni promet efikasno vršili banka:

- Vodi knjigovodstvenu i analitičku evidenciju,
- Dostavlja informacije učesnicima o stanju i prometu računa,
- Informiše NBS o prometu i
- Uredno vodi spisak računa.

U cilju vršenja platnog prometa učesnici upućuju banci naloge:

- redovne bezgotovinske,
- redovne gotovinske,
- za prinudnu naplatu i
- elektronske naloge.

Banka ove naloge realizuje na osnovu odredbi Zakona, odnosno Odluke **o načinu obavljanja platnog prometa** i Odluke **o načinu obavljanja platnog prometa elektronski**. Banka po prijemu naloga, koji se banci ispostavljaju u predviđenoj formi, vrši njihovu kontrolu i to:

- ispravnost naloga,
- provera pokrića računa,
- provera podnetih naloga prema pravu prvenstva, zakonski i obaveza prema državi.

Ukoliko su učesnici izvršili reklamaciju banka je dužna da je razmotri i reši u predviđenom zakonskom roku.

Evidentiranje prometa na računima i praćenje likvidnosti učesnika i nosilaca platnog prometa

Banka prati raspoloživost sredstava na računima učesnika (poslovi disponibiliteta):

- Stalno praćenje računa banke kod NBS;
- Stavljanje sredstva na račun kako bi se izvršili nalozi učesnika;
- Celodnevno praćenje obračunskih računa i prenos sa računa banke na obračunske račune i obratno;
- Kontrola i provera naloga za plaćanje učesnika, naročito velikih;
- Utvrđivanje prvenstva plaćanja, naročito naloga banke i velikih naloga;
- Povraćaj sredstava depozita koji su dospeli;
- Realizacija obaveza banke po osnovu kamata deponenata;

- Realizacija već odobrenih kredita kiljenata;
- Egzekucija obaveza banke po garancijama i drugih obaveza;
- Realizacija odobrenih zajmova učesnika i uzetiha zajmova banke.

Obavljanje platnog prometa gotovim novcem

Odlukom o uslovima i načinu plaćanja u gotovom novcu utvrđeno je kako se vrše plaćanja gotovinom od strane pravnih lica i preduzetnika. Oni mogu u okviru obavljanja poslova vršiti plaćanja gotovinom slobodno, bez limita. U cilju realizacije ovih plaćanja banci je potrebno priložiti odgovarajuća dokumenta sa iznosom, osnovom plaćanja i namenom plaćanja, kao što su računi, ugovori i to za iznose preko 50 hiljada RSD. Do tog iznosa isplate gotovine se vrše bez propratne dokumentacije i to u toku dana, a isplate krajnjim korisnicima se moraju istog ili narednog dana izvršiti.

Za iznose veće od 600 hiljada RSD podizanje gotovine je potrebno najaviti tri dana ranije, a izuzetno nije neophodno, ukoliko se radi o isplati zarada i ličnih primanja zaposlenih.

Pravna lica i preduzetnici su u obavezi da gotovinu prikupljenu po bilo kom osnovu (dnevni promet) stave na račun nosioca u banci u toku dana ili narednog dana.

RAČUNI ZA OBAVLJANJE PLATNOG PROMETA I TRANSAKCIJE PLAĆANJA

Ugovorom o otvaranju i vođenju računa poravnog i fizičkog lica kod banke predviđena su sva prava i obaveze obeju strana. Pri tom klijenti, pravna i fizička lica kod banaka mogu otvoriti **više računa u više banaka, dinarskih i u stranoj valuti** (Barać, Stakić, Ivaniš, 2003.).

Transakcija plaćanja se obavlja tako što banka dužnika zadužuje sredstva na njegovom računu, a banka poverioca odobrava sredstva na njegov račun ili mu sredstva odobrava na drugi način.

Ko inicira transakciju plaćanja opredeljuje i tip transfera:

- **Transfer zaduženja** – ako poverilac inicira izvršenje naloga po osnovu ugovora ili na drugi način, kojim poverilac zadužuje račun dužnika;
- **Transfer odobrenja** – ako dužnik inicira izvršenje po različitim osnovama davanjem naloga banci da izvrši transfer poveriocu ili na njegov račun.

Zavisno od toga koliko je banaka uključeno u transakciju, tj. zavisno od toga gde se nalaze računi dužnika i poverioca koji učestvuju u transakciji razlikujemo:

- **Interni transfer** – se obavlja ukoliko su računi oba učesnika, dužnika i poverioca u istoj banci, pa se transfer obavlja brže i lakše bez posredovanja druge banke;
- **Međubankarski transfer** - je transfer kod kojeg su računi dužnika i poverioca u različitim bankama, pa je otuda transfer sporiji i složeniji, jer u njemu učestvuje više od jedne banke. U njemu učestvuju onaj koji daje nalog, inicijalna banka i odredišna banka, a mogu biti uključene jedna ili više posredničkih banaka.

Kod internog transfera izdaje se samo jedan nalog za plaćanje, dok se kod međubankarskog transfera izdaju najmanje dva naloga: prijemna banka izdaje nalog drugoj prijemnoj banci i poslednji nalog odredišnoj banci.

Ukoliko dužnik, primalac u transferu plaćanja ima osnova on može **povući nalog, odnosno ovlašćenje** dato poveriocu, nalogodavcu ako obavesti banku pisano ili elektronski. Uslov je da banka nije izvršila transfer plaćanja, a takođe da pruži osnova za povlačenje naloga, čime se stvaraju uslovi da banka ne plati, odnosno suprotstavi se plaćanju na osnovu naloga pošiljaoca. To se može na pr. desiti ukoliko dođe do smrti dužnika ili dužnik izgubi poslovnu sposobnost. Dužnik takođe ima pravo da u trodnevnom roku uputi banci prigovor na izvršenje naloga, a banka će ili postupiti po tom nalogu ili će ga odbiti, ukoliko ima valjani dokaz da je postupila ispravno i izvršila transakciju.

Nalog za plaćanje učesnik u platnom prometu banci može dati:

- pismeno,
- u formi elektronskog naloga i
- usmeno.

Sadržina naloga i njegova forma propisana je od strane NBS. On treba da sadrži sve neophodne podatke o dužniku i poveriocu, odnosno o njihovim bankama ili njihovoj banci, kao i podatke o samoj transakciji i njenoj prirodi. Ako banka utvrdi nepodudarnost podataka neće i ne može izvršiti nalog. Ukoliko banka postupi po nalogu koji je pogrešno popunjen, neće se smatrati odgovornom, jer je postupila po nalogu.

Ako na računu dužnika ima pokrića banka je u transferu odobrenja obavezna da izvrši nalog, dok je kod transfera zaduženja banka u obavez izvršenja naloga samo ako postoji ovlašćenje dato poveriocu o prijemu određene sume sredstava. Banka je takođe u obavezi odobravanja, donosno zaduženja računa ukoliko utvrdi podudarnost svih neophodnih elemenata, koji se tiču dužnika i poverioca i njihovih banaka, kao i same transakcije.

Redosled izvršenja naloga određen je datumom dospeća naloga i redosledom prijema naloga. Redosled, međutim, može biti narušen ukoliko na plaćanje dospeju obaveze po osnovu sudskog rešenja, obaveze po različitim obavezama prema državi, po osnovu dospelih HOV za obezbeđenje, koje imaju prvenstvo kod izvršenja naloga u odnosu na regularne naloge.

Može se dogoditi da **na računu dužnika nema dovoljno sredstava za izvršenje naloga**. U tom slučaju se koriste ostali računi klijenta za namirenje poverilaca, naravno pod uslovim da su potraživanja utvrđena kao validna i to račun oročenih sredstava, račun sa deviznim sredstvima i drugi računi.

Moguće je **povlačenje datog naloga banci za izvršenje odgovarajuće transakcije**. Otkazivanje i povlačenje naloga se vrši pre njegovog izvršenja, pri čemu se mora jasno identifikovati koji je nalog u pitanju. Nalog će se takođe smatrati povučenim ako nije izvršen po isteku perioda od tri dana od njegovog prijema, ako banka dođe do saznanja o smrti pošiljaoca ili njegovom gubitku poslovne sposobnosti, ako je u međuvremenu došlo do zatvaranja prijemne banke ili gubitka njene dozvole za rad.

ULOGA NBS I BANAKA

Narodna banka Srbije, NBS ima u platnom prometu važnu ulogu i to: vodi račune banaka, ona vrši međubankarski kliring, upravlja gotovim novcem, zadužena je za račun RS kao bankar države, kontroliše likvidnost bankarskog sistema, bavi se obračunom čekova, stara se o informacionoj mreži, brine o platnom sistemu, o platnim, klirinškim i obračunski sistemima, pruža usluge bankama vezano za naloge, prati platni promet i račune, zadužena je za propise o platnom sistemu i kontroliše platni sistem.

Banke u platnom sistemu: vode račune učesnika i vrše transakcije plaćanja, učestvuju u međubankarskom kliringu i obračunu plaćanja, prate dnevni promet klijenata, primaju i realizuju naloge, primaju gotovinske uplate i isplate, vrše blagajničko - trezorske poslove, obrađuju i naplaćuju čekove, obavljaju poslove u vezi platnih kartica.

OBRASCI PLATNIH NALOGA

Obrasci platnih naloga za izvršenje platnih transakcija su popunjeni obrasci koji se koriste u novčanim transakcijama u korist ili na teret klijenta banke. Odlukom o obliku, sadržini i načinu korišćenja obrazaca platnih naloga za izvršenje platnih transakcija u dinarima⁴ su propisani oblik, sadržina i način korišćenja obrazaca kojima se vrše plaćanja ili naplate: nalog za uplatu, nalog za isplatu i nalog za prenos.

Nalog za uplatu i nalog za isplatu su **instrumenti gotovinskog platnog prometa**, dok je nalog za prenos **instrument bezgotovinskog plaćanja**. Instrumenti mogu biti u pisanoj ili elektronskoj formi. Pravougaonog su oblika i jedinstvenih dimenzija 99 x 210 mm.

Nalog za uplatu je platni nalog i koristi se kod uplata gotovine. Ima dva primerka, od kojih prvi po overi ostaje uplatiocu, dok drugi ostaje banci za evidenciju. Ima sledeće elemente:

- uplatilac,
- primalac,
- računa primaoca,
- valuta,
- iznos,
- svrha uplate,
- šifra plaćanja,
- broj modela poziva na broj odobrenja,
- poziv na broj odobrenja,
- mesto i datum prijema,
- datum valute.

4 Sl.Glasnik RS 55/15, 72/15 i 82/17

Slika 9.1. Nalog za uplatu

НАЛОГ ЗА УПЛАТУ	
УПОСЛОВИЦА	КАДРОВИ ОДБОЈНИК
ОСНОВНИ УПОСЛОВИЦА	ВРЕЉО
ПРИМАЉИЦА	ОДБОЈНИК
ПРЕДМЕТ И ПОСЛОВНИ УПОСЛОВИЦА	Датум пријаве
ПРЕДМЕТ И ПОСЛОВНИ НА БРОЈ (ОДБОЈНИК)	Датум пријаве

Ukoliko nema svih popunjenih elemenata banka može da izvrši nalog za uplatu ukoliko su upisani elementi dovoljni.

Nalog za isplatu je platni nalog kojim klijent podiže gotovinu sa svog (svojih) računa ili na teret računa u korist primaoca koji nema račun kod te banke. Ima dva primerka. Elementi su:

- isplatioc,
- primalac,
- račun isplatioca,
- valuta,
- iznos,
- svrha isplate,
- šifra plaćanja,
- broj modela poziva na broj zaduženja,
- poziv na broj zaduženja,
- mesto i datum prijema,
- datum valute,
- potpis primaoca i broj lične karte,
- pečat i potpis isplatioca.

Ukoliko nema svih elemenata banka može da izvrši nalog za isplatu ukoliko su elementi dovoljni.

Slika 9.2. Nalog za isplatu

The form is titled "НАЛОГ ЗА ИСПЛАТУ" (Payment Order). It contains the following fields and sections:

- ИСПЛАТНИК** (Payor): A large rectangular box for the payor's name.
- ПРИЕМАЛЬНИК** (Payee): A large rectangular box for the payee's name.
- Сумма** (Amount): A field for the payment amount.
- Валюта** (Currency): A field for the currency type.
- Срок** (Term): A field for the payment term.
- Содержание** (Content): A field for the purpose of the payment.
- Подпись и печать на бланке (подписывающий)** (Signature and stamp on the blank): A field for the signature and stamp of the payor.
- Подпись, приемный и бланк (получатель)** (Signature, receipt and blank): A field for the signature, receipt, and blank of the payee.
- Место и дата приема** (Place and date of receipt): A field for the place and date of receipt.
- Дата и место** (Date and place): A field for the date and place of the payment.

At the bottom right, it says "Формат бл. 2" (Format of form 2).

Nalog za prenos predstavlja platni nalog za prenos sredstava sa računa na račun. Ima jedan primerak. Na zahtev klijenta banka izdaje potvrdu o prijemu naloga za prenos, kao i potvrdu o izvršenju naloga. Elementi naloga za prenos su:

- način izvršenja naloga – hitno,
- dužnik nalogodavca,
- poverilac - primalac,
- račun nalogodavca,
- račun poverioca – primaoca,
- valuta,
- iznos,
- svrha prenosa,
- šifra plaćanja,
- broj modela poziva na broj zaduženja,
- broj zaduženja,
- broj modela poziva na broj odobrenja ,
- broj odobrenja,
- mesto i datum prijema,
- datum valute,
- pečat i potpis dužnika - nalogodavca.

Slika 9.3. Nalog za prenos

Forma naloga za prenos (transfer order) sa sledećim poljima:

- IZDAVAK - NAPOVEDAVANJE** (left column):
 - dužnik - napovedavajući (izdavalac)
 - svrha plaćanja
 - podređenost - primatelj
 - namet i postotak napovedavanja
 - mesto i datum prijema
- НАЛОГ ЗА ПРЕНОС** (right column):
 - iznos (broj i rečima)
 - rok (broj i rečima)
 - datum isplate
 - podređenost - primatelj
 - namet i postotak napovedavanja
 - datum isplate
 - potpis (X)

Obrasci br. 3

Ček, platna kartica i akreditiv su instrumenti plaćanja, odnosno instrumenti za raspolaganje sredstvima sa računa na osnovu kojih se ispostavljaju navedeni instrumenti.

Ček koriste fizička lica za bezgotovinska plaćanja i za isplatu gotovog novca na teret računa. Oblik, sadržinu i način upotrebe utvrđuje banka u skladu sa potrebama i Zakonom o čeku⁵. Ček kao instrument platnog prometa karakterišu načela koja su međusobno uslovljena. Među značajna čekovna načela spadaju (Vunjak, Kovačević, 2016.):

1. Načelo **pisanosti** (formalnosti), što znači da ček može biti isključivo u pisanoj formi. Učesnici nemaju pravo da menjaju sadržaj čeka, da unose ili brišu pojedine njegove bitne elemente;
2. Načelo **inkorporacije**, što govori da postoji jedinstvo između prava na ček i prava na osnovu čeka. To drugim rečima znači da dokazivanja u vezi čeka mogu da se ostvare samo na osnovu važeće isprave, a ne nekih drugih dokaznih sredstava;
3. Načelo **strogosti** znači ostvarivanje prava na osnovu čeka. Ukoliko to pravo učesnik ne može ostvariti uobičajeno, pribegava se procesnim radnjama (protest, amortizacija čeka), da bi se na najbrži način realizovalo čekovno pravo;
4. Načelo **konstantne obaveze** govori da se obaveza stvara isključivo momentom potpisivanja čeka;
5. Načelo **solidarnosti** znači da za obaveze po čeku solidarno odgovaraju svi dužnici. Činjenica je da se ček u prvom redu mora podneti na isplatu trasatu, a po njegovom odbijanju isplate treba izvršiti protest čeka i zahtevati isplatu od svih potpisnika (dužnika) čeka, ili prema izboru, nekih od potpisnika (dužnika) čeka;
6. Načelo **samostalnosti obaveze** polazi od toga da se obaveze dužnika proistekle iz njegovog potpisa posmatraju samostalno i nezavisno od ostalih izjava. Ako se ustanovi da čekovna izjava jednog dužnika nije validna, njegov potpis se smatra nevažećim i ne utiče na obaveze ostalih dužnika po čeku;
7. Načelo **pokrića** znači da ček mora imati novčano pokriće, a istovremeno da ček ne može biti ni uslovljen, niti oročen;
8. Načelo **ekonomije** ima značenje da je ček instrument platnog prometa, jer je pogodan za platni promet.

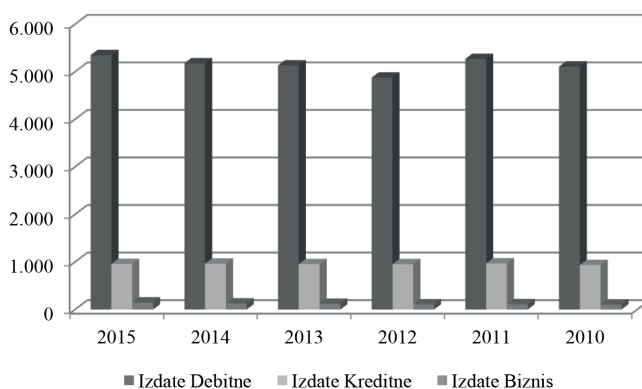
5 Sl.list SRJ 1/2003.

Ček prema Zakonu sadrži sledeće elemente:

- **Oznaka da je ček**, napisan u samom slogu isprave – to predstavlja upozorenje da se radi o čeku kao instrumentu platnog prometa. Neophodno je pri tom označiti da se radi o čeku, napisano na jeziku na kojem je napisana i cela isprava i to utisnuto u samom slogu čeka;
- **Uput da se bezuslovno plati** naznačena suma novca iz trasantovog pokrića – osim sume naznačava se vrsta novca na koju glasi ček. Ukoliko postoji neslaganje iznosa napisane slovima i brojevima, veću važnost ima suma napisana slovima. Momentom izdavanja čeka neophodno je pokriće;
- **Ime trasata** - trasat može biti isključivo banka i to u uslovima primenljivosti čeka u unutrašnjem platnom prometu, a u međunarodnom platnom prometu, trasat može biti i neko drugo lice;
- **Mesto gde treba izvršiti uplatu;**
- Oznaka **dana i mesta izdavanja čeka;**
- **Potpis trasata.**

Platna kartica omogućava bezgotovinska plaćanja i podizanje gotovine kod banke izdavaoca ili bankomata. Oblik, sadržina, način upotrebe kartice definiše banka izdavalac zavisno od propisa i međunarodnih standarda.

Grafikon 9.4. Srbija, Broj izdatih platnih kartica (hiljade)

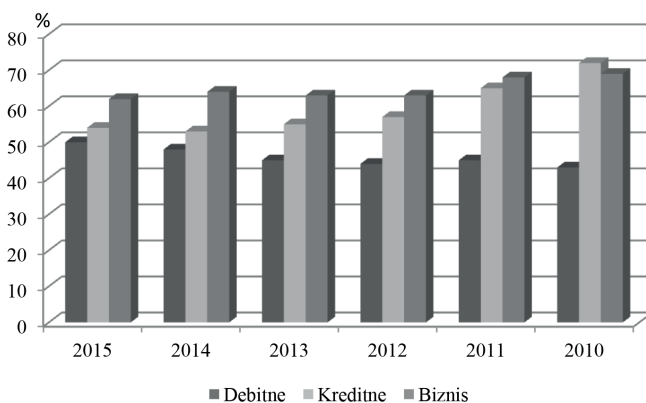

Izvor: NBS

Kartica se često upoređuju sa čekom, kao do nedavno najpopularnijim bezgotovinskim sredstvom plaćanja. Razlike između njih su, međutim, velike. Dobijanje čeka je uslovljeno stalnim zaposlenjem. Naplata čeka podrazumeva njihovu fizičku dostavu banci, tako da je postupak naplate sporiji. Kod plaćanja karticom preko POS terminala (*POS - Point Of Sale*), koji je telefonskom vezom povezan sa bankom radi autorizacije, trgovina i banka su obezbeđeni, jer odobravanjem banka potvrđuje trgovini da će naplatiti transakciju, dok banka proverom utvrđuje da li je klijent sposoban za plaćenje.

Platne kartice se dele na **debitne i kreditne**. Platna kartica je sredstvo plaćanja, a debitna i kreditna kartica su podvrste (Barać i dr., 2005.). Kod korišćenja debitne kartice postoji ograničenje, a to je da klijent na svom računu ima sumu u najmanjoj vrednosti sume koju namareva potrošiti. Debitna kartica se koristi jednostavno – ako na računu postoji dovoljan iznos transakcija će biti odobrena, a u suprotnom se neće odobriti, pa su zaštićeni i banka i trgovac. Kamate, depoziti i prateći troškovi se obično kod ovih kartica ne zaračunavaju, sem godišnje članarine. Kod korišćenja kreditne kartice novac se uplaćuje - plaća u određenom vremenskom intervalu, pa se iznos koji je u međuvremenu potrošen na taj način u celini ili delom naplaćuje od strane klijenta. Banka, dakle, delom kreditira klijenta za učinjenu potrošnju, a na iznos pozajmice mu naplaćuje kamatu, koja je po pravilu visoka.

Grafikon 9.5. Srbija, Aktivne platne kartice (%)

Izvor: NBS

Kod upotrebe platnih kartica se javljaju izvesni problemi i pored njihove rasprostranjenosti i nastojanja banaka da ih popularišu. Ne treba smetnuti s uma da se zbog ovih problema javlja i izvestan otpor koji nije vezan samo za otpor prema tehničkim novinama. Prvi problem se tiče neophodnosti da klijent zna lični identifikacioni broj, PIN kod (*Personal Identification Number*), koji se koristi radi sigurnosti klijenta. Ako klijent ne zna svoj kod ili ga pogrešno unese transakcija ne može biti odobrena, a ukoliko se to desi u više navrata, automat može zadržati karticu. Vezano za korišćenje PIN koda moguća je i njegova zloupotreba na različite načine. Druga vrsta problema je vezana za nestručnu upotrebu od strane trgovaca ili tehničkih problema koji se mogu javiti prilikom korišćenja kartice i POS terminala.

Akreditiv je instrument plaćanja koji se upotrebljava od strane banke, odnosno klijenta davanjem naloga banci da, uz određene uslove i odgovarajuću dokumentaciju, banka naznačenom pravnom ili fizičkom licu stavi na raspolaganje određenu sumu novca kod te banke ili druge banke, a vezano za izvršavanje određenog posla (Vunjak, Kovačević, 2016.).

Gotovinski ček je platni instrument koji se upotrebljava za podizanje gotovine sa računa korisnika, najčešće za isplatu zarada zaposlenim u kompaniji, radi namirenja određenih nastalih troškova poslovanja ili se gotovina isplaćuje samom korisniku potpisniku čeka, vlasniku računa u banci.

Obračunski ček je instrument koji se koristi za obezbeđenje plaćanja i za plaćanje među pravnim licima. Izdaje ga pravno lice koje je u ulozi dužnika i to u cilju zaduženja svog računa u korist računa drugog pravnog lica, kompanije ili preduzetnika, koji je u ulozi poverioca.

SISTEM VELIKIH I MALIH PLAĆANJA

Narodna banka Srbije je operater sledećih platnih sistema:

- **RTGS platnog sistema,**
- **Kliring sistema,**
- **Međunarodnog i međubankarskog kliringa sistema u devizama i**
- **Dina card platnog sistema.**

Sistem velikih plaćanja, SVP ili *Real Time Gross Settlement* – RTGS, je sistem platnog prometa gde je neposredno uključena NBS. Ovde se plaćanja obavljaju promptno, odmah, tj. u realnom vremenu po bruto principu. Obuhvata plaćanja koja pojedinačno prelaze sumu **300 hiljada dinara i više**. U svim zemljama platni promet koji obuhvata velika plaćanja SVP ili RTGS je pod upravljanjem centralne banke, dok sistem malih plaćanja (SMP ili KLIRING) obično nije pod neposrednom kontrolom centralne banke. Srbija je u tim smislu izuzetak, jer su i RTGS i KLIRING u okviru i pod kontrolom NBS, što znači da koriste infrastrukturu – mrežu i servise, kao i zakonske i druge okvire za funkcionisanje. NBS za RTGS omogućava osnovnu infrastrukturu i informacionu podršku. SWIFT mreža se može umesto RTGS koristiti alternativno, pošto je njena upotreba veoma skupa, ali je neophodno zbog sigurnosti ili u slučaju neprohodnosti prve mreže. Modeli plaćanja se obavljaju upotrebom određenih formata elektronskih poruka koji su u osnovi zasnovani na SWIFT porukama. U RTGS sistemu plaćanja NBS ima dvostruku ulogu, jer se pojavljuje uvek između banke S – sendera, pošiljaoca poruke i banke R – receivera, primaoca poruke.

Sistem malih plaćanja SMP ili KLIRING je poseban sistem za plaćanja koja pojedinačno ne prelaze sumu od 300 hiljada dinara. U sistemu kliringa plaćanja se u toku radnog dana vrše u tri ciklusa: od 10,30 – 11 časova, 12,30-13 časova i 14,45-15. Poravnanje neto pozicija se vrši u RTGS sistemu NBS.

DinaCard kliring sistem je platni sistem NBS gde se obavljaju poslovi obrade i netiranja naloga za prenos na osnovu transakcija izvršenih korišćenjem *Dina Card* platnih kartica. Poravnanje neto pozicija banaka takođe se obavlja u RTGS NBS sistemu.

Rezime poglavlja: U Srbiji je u sklopu procesa tranzicije platni promet tek 2003. godine počeo da funkcioniše u bankama, što je rešenje prilagođeno tržišnim pravilima igre. Zajedno sa kreditnim i depozitnim poslom platni promet spada u osnovne bankarske poslove. Sa stanovišta računovodstva ovaj posao je neutralan, pošto kod njega banka niti je dužnik niti poverilac, tako da naplaćuje proviziju za učinjenu uslugu. Platni promet se obično organizuje i obavlja u posebnoj organizacionoj jedinici, sektoru banke. Poslovi platnog prometa uključuju otvaranje / zatvaranje računa, obavljanje transfera novca, isplate / uplate, praćenje stanja, saldiranje. Novim Zakonom o platnom sistemu data je mogućnost da osim banaka hibridne nebankarske institucije i platni sistemi budu uključeni u obavljanje ovih poslova. Platni nalozi kojima se vrše transakcije su nalog za uplatu, za isplatu i prenos. Sistem velikih plaćanja, RTGS se odnosi na transakcije vrednije od 300 hiljada RSD i obavlja se u realnom vremenu, a organizovan je i obavlja se preko NBS. Sistem malih plaćanja, KLIRING je organizovan od strane samih poslovnih banaka i obavlja se u više iteracija u toku dana, a odnosi se na transakcije ispod 300 hiljada RSD pojedinačno.

Ključne reči: platni promet u zemlji, platni nalog, nalog za uplatu, nalog za prenos, nalog za isplatu, ček, platna kartica, akreditiv, sistem velikih i malih plaćanja

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 9.1. Šta je sistem velikih plaćanja ili RTGS?
- 9.2. Koji su obrasci platnih naloga?
- 9.3. Koji su gotovinski platni nalozi?
- 9.4. Koji su bezgotovinski platni nalozi?
- 9.5. Koji su osnovni elementi naloga za uplatu?
- 9.6. Kada je u Srbiji platni promet prebačen u banke?
- 9.7. Koji su razlozi za prebacivanje platnog prometa u banke?
- 9.8. Koje su prednosti platnog prometa u bankama?
- 9.9. Koji su elementi naloga za prenos?
- 9.9. Šta je sistem malih plaćanja (SMP) ili kliring?
- 9.11. Koje sve usluge su vezane za poslove platnog prometa?
- 9.12. U kojoj meri je razvijeno kartičastvo u Srbiji ?
- 9.13. U kakve poslove spadaju usluge platnog prometa?
- 9.14. Da li je sa pojavom krize 2008. došlo je do opadanja obima plaćanja u platnom prometu?
- 9.15. Šta je neposredno plaćanje ?
- 9.16. Šta je posredno plaćanje ?
- 9.17. Da li su poslovi platnog prometa osnovni ili sporedni bankarski poslovi?
- 9.18. Kakvi su poslovi platnog prometa sa stanovišta bilansa?
- 9.19. Da li je nalog za isplatu gotovinski ili bezgotovinski platni nalog?

- 9.20. Da li su čekovi instrumenti plaćanja?
- 9.21. Koje su novine unete Zakonom o platnom sistemu?
- 9.22. Koji je cilj izmena platnog sistema?
- 9.23. Šta su to platne institucije?
- 9.24. Šta su platni sistemi?
- 9.25. Šta je elektronski novac?
- 9.26. Koje su institucije elektronskog novca?

10. SPOREDNI BANKARSKI POSLOVI

Sporedni, inovativni, parabankarski poslovi predstavljaju sve brojniju grupu poslova koje banke obavljaju i čiji značaj raste, mereći njihovim učešćem u ukupnim prihodima banaka, a u ove poslove spadaju elektronsko bankarstvo, poslovi sa hartijama od vrednosti, forfeting, faktoring, lizing, konsalting, franšizing, hedžing i drugi inovativni poslovi.

Cilj poglavlja:

- Da studenti nauče osnovne vrste savremenih bankarskih poslova;
- Da znaju osnovne karakteristike elektronskog bankarstva;
- Do znaju kako banka obavlja poslove sa HOV i koji su to poslovi;
- Da nauče osnovne odlike forfetinga i faktoringa;
- Da znaju šta su poslovi lizinga, kako se obavljaju i koje su im odlike;
- Da nauče šta su i koji poslovi konsaltinga u bankama;
- Da znaju suštinu franšizinga u oblasti bankarstva,
- Da znaju šta su hedžing poslovi i drugi inovativni bankarski poslovi.

UVOD

Osnovni, primarni bankarski poslovi su prikupljanje depozita i drugih izvora sredstava, kao pasivni poslovi u kojima je banka dužnik, odobravanje kredita i drugih plasmana, kao aktivni poslovi u kojima je banka u ulozi poverioca i platni promet, koji predstavlja neutralni posao. Vremenom su se razvili sporedni, savremeni, parabankarski poslovi, kao rezultat tražnje klijenata za proširenjem vrsta usluga koje banke nude i nastojanja banaka da ovim zahtevima izađu u susret da bi zadržale klijente, kao i zbog pariranja banaka konkurenciji, koja se razvila od strane nebankarskih finansijskih institucija. Poslovi, kao što su elektronsko bankarstvo, poslovi sa HOV, konsalting poslovi, forfeting i faktoring, lizing i finansijski lizing zauzimaju sve veći udeo u ukupnim bankarskim prihodima i preuzimaju primat u pogledu profitabilnosti. Banke se njima bave kako bi zaokružile spisak usluga koje nude klijentima i motivisale ih da ostanu lojalni banci za koju su se prvobitno opredelili, bez potrebe da neku od usluga potraže u drugoj banci ili drugoj finansijskoj instituciji. Poslovne banke raspolažu sa velikim brojem eksperata u finansijama, tako da pokrivaju veliki broj oblasti, koje prevazilaze usko posmatrano usluge banaka, te na taj način mogu adekvatno odgovoriti na ovakve zahteve klijenata. Zahvaljujući tome, banke ostvaruju dodatne prihode, šireći osnovu zarađivanja i na taj način stabilizujući ukupne prihode.

ELEKTRONSKO BANKARSTVO

Primena informatičke tehnologije, IT (*ICT, Information Communication Technologies*) u bankarstvu je revolucionarno izmenilo način pružanja finansijskih usluga. Danas, zahvaljujući tome za većinu usluga ne moramo da odemo do banke, već možemo da ih obavimo od kuće, sa posla ili čak u pokretu putem mobilnog telefona, u bilo koje vreme i da se većim delom koristimo elektronskim novcem, a ne gotovinom. Upotrebom IT bankarstvo je u osnovi izmenjeno, njegova ponuda, menadžment banaka takođe, kao i svakodnevni život klijenata banaka i preduzetnika. Kao rezultat brzog širenja i primene IT privreda i društvo su se transformisali u informatičku ekonomiju i društvo. Jasno je da je elektronsko bankarstvo došlo da ostane i da će u budućnosti biti osnovni kanal za privlačenje klijenata i njihovo servisiranje (Agarwal, Rastogi, Mehrota, 2009.). **Korišćenje elektronskog bankarstva** je donedavno davalo imidž inovativne banke, dok je danas u bankarskom poslovanju ono **uslov opstanka banke na tržištu**.

Elektronsko bankarstvo su proizvodi i usluge banaka uz korišćenje informatičke tehnologije. Ukoliko govorimo o uslugama elektronskog bankarstva moramo razlikovati **distributivne kanale** preko kojih banke nude svoje elektronske usluge:

- **kućno bankarstvo, *Home Banking*,**
- **internet bankarstvo, *Internet Banking*,**
- **mobilno bankarstvo, *Mobile Banking*,**
- **prodajni terminali , POS (*Point of Sales*) terminali,**
- **platne kartice,**
- **bankomati (*ATM, Automated Teller Maschine*),**
- **elektronski novac (*E-Money*).**

Elektronizacija bankarstva se kao proces odvija poslednjih nekoliko decenija, sa velikim ubrzanjem poslednjih deceniju - dve. Bankarstvo je u osnovi konzervativna delatnost, koja je sklona tradicionalnim i proverenim metodama rada i upravljanja. Broj transakcija koje je trebalo obraditi i analizirati u jedinici vremena u bankarstvu je u jednom trenutku narastao do neslučenih razmera, tako da primena tradicionalnih metoda obrade transakcija, ručno, mehanički, više nije bila moguća. Tako je 1960-tih godina došlo do početne automatizacije vršenja transakcija, koje se obavljaju često i u pravilnim vremenskim intervalima. Kao rezultat toga nastale su automatske klirinške banke i veliki nacionalni elektronski platni sistemi, poput Fedvajera¹ i CHIPS-a². Navedeni međubankarski obračunski i platni sistemi razvijeni su za velika plaćanja unutar nacionalnih bankarskih sistema. Sledeći veliki iskorak u primeni IT u bankama bilo je automatizovanje međunarodnih transfera 1970-tih, čime je došlo do kreiranja internacionalnog sistema za međubankarska elektronska plaćanja na veliko, SWIFT³, a potom IBOS i FNA.

1 *Fedvajer* (Fedwire) spada među najveće platne i obračunske sisteme. Rad ovog sistema je krenuo je još 1918. godine. To je u osnovi sistem za plaćanja u realnom vremenu, RTGS sistem, koji koristi FED (Federal Reserve Wire Network).

2 CHIPS je privatni sistem za novčane transakcije i poravnanja, najveći u SAD danas.

3 SWIFT - Međunarodno udruženje banaka za prekogranične elektronske finansijske transfere.

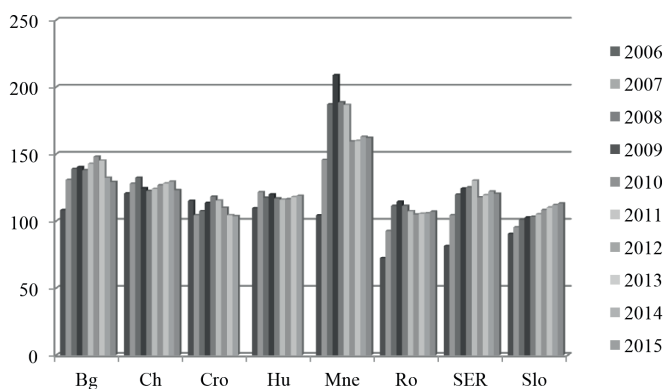
Osnovne karakteristike usluga **elektronskog bankarstva** (e-bankinga) (Seity i dr., 2003.) su:

- individualnost,
- mobilnost,
- nezavisnost vremena i mesta,
- fleksibilnost i interaktivan rad.

Među **prednosti elektronskog bankarstva** spadaju (Ljubić, 2015.):

- Uz manje angažovanje zaposlenih podiže se kvalitet servisa;
- Manja filijalska mreža banke pruža veći obuhvat teritorije;
- Mogućnost servisiranja većeg broja klijenata;
- Snižavanje troškova i cena usluga;
- Servis omogućen cele godine bez pauze (24 časa x 365 dana);
- Trenutno vršenje transakcija, obrada informacija i slanje izveštaja;
- Kreiranje brenda inovativne kompanije;
- Interakcija između banke i klijenata;
- Razvoj samouslužnih usluga;
- Konkurentsko jačanje.

Grafikon 10.1. Broj pretplatnika mobilnih telefona na 100 stanovnika

Izvor: World Bank

Banka u savremenom svetu ima veliki broj različitih klijenata, od velikih korporacija, stanovništva, do zaposlenih u samoj banci. Velike korporacije usluge e – bankinga koriste da bi vršili upravljanje gotovinom, izvršili transfere novca, obavili menjačke poslove, dobili izveštaje i na osnovu njih analizirali tokove novca i uspešnost poslovanja. Stanovništvo koristi mrežu za usluge **kućnog bankarstva**, **Internet bankarstva**, **telefonskog**, **mobalnog bankarstva**. Zaposleni u banci se u svom poslovanju, analiziranju i predlaganju rešenja i međusobnim odnosima i komuniciranju oslanjaju na **internu mrežu banke**. Banke, takođe, razvijaju i koriste privatne komunikacione mreže, koje samostalno opslužuju i nadziru (Vunjak, Kovačević, 2016.).

Brz rast transakcija mobilnog bankarstva (Mirror, V.Show, 29.jun 2017, <http://www.mirror.co.uk/money/932-million-mobile-banking-transactions-10705030>)

U 2016. godini naglo je porastao broj mobilnih transakcija u V.Britaniji. Skoro 20 miliona Britanaca redovno koristi mobilno bankarstvo sa 159 aplikacija svake sekunde. Pre samo godinu dana taj broj je bio nepunih 18 miliona građana, prema izveštaju Britanske bankarske asocijacije (BBA) i Ernest & Younga. Istovremeno u 2016. godini dostignut je rekord od 4,9 milijardi logovanja sa 932 miliona transakcija, 30 u sekundi. Tokom poslednjih pet godina mobilno bankarstvo je povećalo obim poslovanja za 354%.

Korisnici čine mnogo više od provere stanja računa, sada mnogo više njih koristi mobilnu aplikaciju za upravljanje štednjom, kreditnim karticama, hipotekama ili investiranjem.

Rekord od 4,4 miliona čatova korisnika prema bankama postignut je u 2016. godini, znači 510 svakog sata., što je rast od 25% u odnosu na prethodnu godinu. Istovremeno preko 343 miliona poruka poslato je korisnicima od strane banaka, što predstavlja porast od 18% u odnosu na godinu ranije, što je 14 poruka svake sekunde.

Erik Linders, menadžer BBA kaže: "Korisnički apetiti za upotrebom savremene mobilne tehnologije prilikom upravljanja novčanim transakcijama snažno rastu i ne pokazuju znake jenjavanja."

Istovremeno sa brojnim prednostima koje se ističu kod elektronskog bankarstva postoje **zajednički strahovi i predubeđenja korisnika, stanovništva i preduzetnika, u pogledu njegovog nesmetanog korišćenja**, pogoto u zemljama u razvoju, uključujući ekonomije u tranziciji. To je svakodnevna bojazan korisnika, uprkos štampanju dokaza o plaćanjima, svakodnevnom unapređenju sigurnosti plaćanja, korišćenju smart kartica, PIN kodova, predefinisanih formulara, personalnoj identifikaciji pre korišćenja usluga (Sanchez – Franco, 2009.). Iako postoje snažni argumenti da prednosti elektronskog bankarstva preovlađuju u odnosu na sumnje i nedostatke, novija istraživanja ukazala su da ova vrsta usluga banaka još uvek predstavlja novinu, da još uvek nema dovoljno istraživanja koja bi povezivala poverenje klijenata i njihovu lojalnost banci, što sve ukupno sugerise da banke treba da imaju diferencirani pristup za različite kategorije klijenata (Sanchez – Franco, 2009.). Uz sve to, u zemljama gde postoji relativno razvijena sklonost sivoj ekonomiji, ekonomiji u senci (*shadow economy*) očigledno će postojati otpori prema upotrebi elektronskog bankarstva, pošto transparentnost poslovanja, koje se ostvaruje na taj način, ne pogoduje poreskoj utaji (evaziji), koja je verovatnija u slučaju korišćenja gotovog novca u transakcijama (Hadžić, Krulj, Mladenović, 2016).

Jednostavan trik da na mesečnim računima godišnje uštedite 3.000 dinara (Blic, J. Gedošević, 4.maj 2017. <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/jednostavan-trik-da-na-mesečnim-računima-godišnje-ustedite-3000-dinara/96ycdt8>)

Piši, briši, precrtaj, cepaj, pa sve ispočetka... Tako, manje-više, izgleda popunjavanje uplatnice kod prosečnog građanina Srbije. Na stranu što nakon toga često budu i zaturene, pa čak i izgubljene, pa je ponovni odlazak u banku po "dokaz" plaćanja neminovan.

Za razliku od ovog, postoji lakši način koji štedi i vreme i novac - uplate i plaćanje računa preko računara ili pametnog mobilnog telefona. Na ovaj način nema odlaska u banku, fizičkog popunjavanja uplatnica, ne plaća se provizija i to po svakom računu ponaosob, a dobra stvar je što su sve elektronske uplatnice dostupne na jednom mestu, u svakom trenutku.

Povoljnost u svemu ovome je i to što e-banking i m-banking aplikacija imaju u sebi veliki broj računa, odnosno već pripremljenih "šablona", tako da ispisivanje cifara, što računa onog koji plaća, ali i onoga ko prima uplatu, pa zatim i poziva na brojeve, pa adrese, datuma, potpisa odlazi, kao i sama uplatnica, u prošlost.

Naime, kada je u pitanju on line plaćanje, dovoljno je izabrati račun, a na ekranu će se pojaviti već popunjena uplatnica u koju je potrebno samo ukucati iznos i eventualno poziv na broj za plaćanje, ukoliko ga ima. Plaćanje se obavlja sa, bukvalno, dva klika.

Osim što je jednostavno, ovakva vrsta plaćanja ne košta onoliko koliko plaćanje preko uplatnice na šalteru banke. Ilustracije radi, plaćanje jednog računa kod većine banaka košta oko 50 dinara po računu, i to ako se plaćaju na šalteru. Ako se, recimo, na mesečnom nivou na ovaj način plati pet računa, 250 dinara odlazi samo na proviziju banci. Sa druge strane, provizija se ne naplaćuje za on line plaćanje tako da, ako se ovih pet računa plate na ovaj način, ušteda na mesečnom nivou iznosi 250 dinara, a na godišnjem 3.000 dinara.

"Naš imperativ je da korisnicima izlazimo u susret tamo gde njima odgovara, i na način koji im odgovara. To mesto može da bude naša mobilna aplikacija, veb aplikacija, društvena mreža po izboru, ali i telefonski poziv ili fizička ekspozitura. Bitno je da klijenti imaju na raspolaganju sve opcije koje žele, a ne samo one koje su bankama najekonomičnije", ističu u "Societe generale banci".

Banke se suočavaju sa nekoliko **vrsta rizika u pogledu korišćenja elektronskog bankarstva**: operacioni rizik (koji se najčešće odnosi na grešku ljudskog faktora), reputacioni rizik (mogućnost da dobar imidž banke bude stavljen u sumnju), sistemski rizik, legalni rizik, kriminal, međunarodni rizik itd. (Kovačević, Đurović, 2014.). U svakom slučaju, banke moraju biti svesne da iako je sigurnost unapređena i svakodnevno se dalje unapređuje, istovremeno hiljade hakera svakodnevno pokušava da pronađe način da zaobiđu sigurnosne mehanizme unutar banaka.

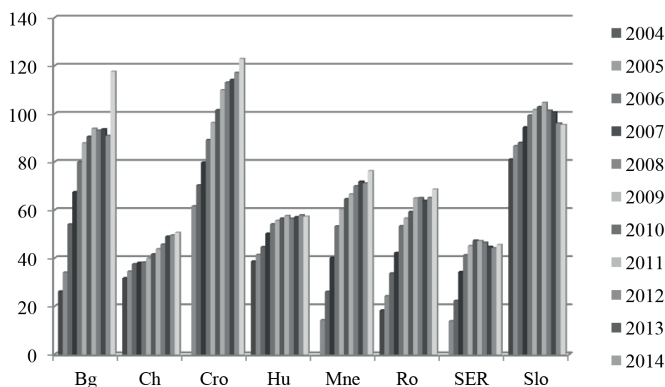
Kako bi se zadržalo poverenje klijenata i unapredila sigurnost poslovanja, banka svakodnevno mora kontrolisati i unapređivati sisteme zaštite poslovanja na mreži. Svako priključivanje na mrežu i neovlašćeno korišćenje informacionog sistema od strane korisnika koji nije autorizovan može banci i klijentima naneti materijalnu štetu i ugroziti njen imidž sigurne banke. Poseban problem u tom predstavlja činjenica

da je internet mreža bez nacionalne ili međunarodne kontrole funkcionisanja. Radi toga zaštita u ovoj oblasti uključuje korišćenje različitih nivoa ovlašćenja za pojedine kategorije zaposlenih u banci, autentifikaciju, identifikaciju i autorizaciju prilikom priključenja za zaposlene i klijente banke.

Plaćanja malih vrednosti predstavljaju važan segment elektronskog poslovanja banaka koji je takođe izložen mogućnostima zloupotrebe. Kod njega banka uspostavlja međusobnu razmenu podataka sa kompanijama koje koriste automate, mesta za plaćanje, POS terminale, a takođe i sa građanima, svojim klijentima koji koriste ove usluge, odnosno koji plaćaju robu ili usluge na ovaj način.

Poseban segment, odnosno kanal za pružanje usluga predstavlja već prilično raširena usluga korišćenja **elektronskih platnih kartica**. Elektronske platne kartice su omogućile podizanje gotovine, ili uplate gotovog novca, kao i obaveštavanje i transfere korišćenjem **bankomata** (ATM, *Automatic Teller Machine*). Na ovaj način banke nesumnjivo štede, zato što nije neophodno razvijati šaltersku mrežu, a klijenti su više zadovoljni nego ranije, jer nema vremenskog ograničenja za pružanje ovih vrsta usluga kao što je bio slučaj kod njihovog obavljanja samo u radno vreme na šalteru banke. Osim toga kao nešto novija usluga razvijeno je **kućno bankarstvo** (*home banking*), koje stanovništvu omogućava obavljanje gotovo svih bankarskih usluga od kuće, dobijanje informacija, davanje naloga, obavljanje transfera, plaćanja, korišćenjem personalnog računara (Mishkin, 2010.).

Grafikon 10.2. Broj bankomata / 100 hiljada stanovnika

Izvor: World Bank

Internet bankarstvo omogućava sledeće usluge klijentima: informisanje o stanju i prilivima / odlivima računa, kopiranje izveštaja, davanje elektronskih naloga za plaćanje sa računa i na račun, elektronska plaćanja, otvaranje računa, apliciranje za kredit, transakcije sa HOV, menjački poslovi, plaćanje premije osiguranja.

Internet bankarstvo, koji se masovno koristi poslednjih deceniju – dve, omogućava bankama da **snize troškove poslovanja**, bez potrebe uspostavljanja posebnih

informativnih mreža sa drugim bankama i klijentima. Činjenica da najveći broj kompanija i dobar deo stanovništava ima i koristi personalni računar omogućava uspostavljanje komunikacije i obavljanje usluga bez dodatnih troškova od strane klijenata, uz zavidni kvalitet usluga i dostupnost bez ograničenja. Uz sve to, banke u nastojanju da se omasovi korišćenje elektronskog bankarstva što više, najčešće ovako **pružene usluge uopšte ne opterećuje provizijom** (u zemljama gde su ove usluge u začetku, kao što su zemlje u razvoju i tranziciji) **ili manje nego klasično pružene usluge** na šalteru (u razvijenim zemljama).

Internet se u bankarstvu koristi za:

- interne potrebe banaka;
- povezivanje sa klijentima;
- globalno poslovanje;
- vršenje transakcija;
- elektronske čekove;
- elektronski i digitalni novac;
- kartičarstvo.

Zbog konzervativnosti samog bankarstva i pratećih troškova internet kao mogućnost razvoja korišćenja bankarskih usluga, kanal prodaje usluga, nije lako ni brzo prihvaćen. Danas, čak i u domaćim uslovima, gde se prilično kasni sa korišćenjem savremenih tehnologija, **sve poslovne banke imaju svoj web sajt** i preko njega omogućavaju pristup korišćenju usluga ineternet bankarstva.

Balkan između Amazona i Alibabe (Politika, D.Vukotić, 18. Maj 2017, <http://www.politika.rs/scc/clanak/380899/Balkan-izmedju-Amazona-i-Alibabe>)

Ovaj region je neiskorišćeno tržište za elektronsko poslovanje, pa je zato primamljiv digitalnim gigantima i sa istoka i sa zapada.

Beograd je ovih dana domaćin prestižne konferencije HCEED o digitalnom poslovanju, koja se prvi put održava u nekoj od zemalja centralne i istočne Evrope. Kako objašnjavaju organizatori konferencija je namenjena društvu i pojedincima koji su krenuli putem digitalne transformacije. Između ostalih tu su vodeći ljudi iz gigantata digitalnog poslovanja na globalnom nivou, poput kineskog Ali eksporta i ruskog Jundeksa, kao i predstavnici britanskih banaka, koji kontrolišu novac većeg dela planete.

Ana Kuzmina, direktorka za komercijalne poslove u ruskom Jundeksu, ističe da je neskrivene mogućnosti elektronskog poslovanja otkrila još na početku karijere, radeći u industriji video igara namenjenih internet tržištu.

Ovaj deo Evrope je veoma zanimljiv svetskim investitorima iz oblasti digitalnog poslovanja. Zašto je to tako "Mogu da govorim o ruskom iskustvu, u kojoj je u jednom trenutku došlo do tačke na kojoj su inače tradicionalne bankarske usluge polako počele da ustupaju mesto upotrebi digitalnih tehnologija za istu namenu.

Banke su postepeno počele da uvode usluge elektronskog bankarstva i tzv. elektronskih novčanika, koje su kako je vreme odmicalo privlačile sve veći broj korisnika. Rusija je u ovom domenu naučila mnogo od Kine. Pokušavamo da usvojimo njihov pristup po kojem su oni umesto običnog elektronskog bankarstva oplemenili ovu delatnost osmišljavanjem zanimljivih aplikacija. I to je upravo put kojim mi idemo, jer ne želimo da se zadovoljimo samo najosnovnijim uslugama, već osmišljavamo način za transfer novca na druge račune, plaćanje računa, slanje faktura i naravno nastojimo da se uvežemo i sa nekim popularnim servisima za komuniciranje, naročito među mlađim klijentima poput Votsapa i sl. "

"Što se tiče Balkana to je neotkriveno tržište i zbog toga je veoma interesantno. Stanje u pogledu korišćenja elektronskog bankarstva je na raskršnici i ne može se tvrditi gde će krenuti. Meni deluje da je evropski uticaj tu dominantan, ali istovremeno postoje giganti u Kini i Rusiji koji su zainteresovani za poslovanje kod vas. Trenutno stanje je negde na sredini između naginjanja američkom Amazonu i kineskom Alibabi."

Ograničenje za automatsko obavljanje **transakcija male vredosti** bila je nesrazmerna troškova ulaganja i male vrednosti pojedinačnih transakcija, koja je prevaziđena napretkom IT, što je oborilo troškove investiranja i ove transakcije učinilo isplativim. Platni sistemi na malo kreirani su, dakle, razvojem mreže bankomata većih i manjih banaka, s jedne strane, kao i postavljanjem POS terminala u trgovinama i kod pružalaca usluga, što je omogućilo masovno plaćanje na malo od strane građana, s druge strane.

IT kompanije su u međuvremenu kreirale softverska rešenja koja su omogućila pojavu **elektronskog novca, digitalnih čekova**. Softverska kompanija Intuit razvila je **program za lične finansije**, Quicken. Slično je kompanija Cyber Cash ponudila usluge na bazi korišćenja elektronskog novca. Popularnost ovih programa učinila je da dođe do pojave konkurentskih programa koje su razvile velike softverske kuće, napr. Microsoft, sa programom Money. Banke su potom samostalno nastojale da razviju pakete za on – lajn kućno bankarstvo.

Kao što se i moglo očekivati kreirane su i **virtuelne banke**, banke isključivo na internetu, bez ljudi sa gotovo kompletnom paletom bankarskih usluga. Prvi korak u ovoj oblasti načinila je Security First Network Bank iz Atlante, još 1995. godine, dok su velike banke, poput Wells Fargo i Cityibank, takođe otvorile mogućnost ovakvog poslovanja preko Interneta. Ovo je ujedno otvorilo pitanje budućnosti bankarstva, tj. da li će klasične banke ustupiti mesto virtuelnim bankama?(Mishkin, 2010.)(Marinković, Senić, 2012.)

POSLOVI SA HARTIJAMA OD VREDNOSTI

Banka ima na raspolaganju različite mogućnosti plasiranja sredstava od kredita do plasmana u hartije od vrednosti. U šta će banka usmeriti svoje plasmane zavisi od prinosa koji pojedini proizvodi omogućavaju i od rizika koji su vezani za pojedine poslove, sa stanovišta ponude. Naravno, to takođe zavisi od tražnje na tržištu kojoj se banka mora okrenuti, od zahteva klijenata za različitim uslugama banaka. Plasmani u

hartije od vrednosti, HOV omogućavaju disperziju plasiranja sredstava u bankama na različite vrste plasmana, različite rokove povaračaja i prema različitim nivoima rizika. Najvažniji uslov za angažovanje banke na poslovima sa HOV je relativno razvijeno finansijsko tržište, sa dovoljnom likvidnošću i dovoljnim brojem vrsta HOV. Banka se opredeljuje za plasmane u različite vrste HOV prvenstveno prema ročnosti, na ulaganje u kratkoročne HOV, HOV dužničkog tipa kompanija ili države (obveznice ili blagajnički zapisi) ili trajnijeg karaktera, kao što su obveznice države ili trajna ulaganja u druge kompanije, akcije.

U Srbiji tržište HOV, u procesu tranzicije finansijskog tržišta, još uvek nije dovoljno razvijeno. Naime, proces privatizacije domaćih kompanija realnog sektora još uvek nije završen, nije iskorišćena mogućnost da pojedine velike atraktivne kompanije javnog vlasništva izađu na tržište javnom ponudom akcija, a država nedovoljno koristi mogućnosti zaduživanja na tržištu, naročito na lokalnom nivou funkcionisanja plasmanom dužnikih HOV. Eskalacijom globalne ekonomske krize došlo je do povlačenja velikih inostranih investitora sa finansijskih tržišta u razvoju, uključujući Srbiju, tako da je obim prometa na Beogradskoj berzi višestruko smanjen, likvidnost tržišta takođe, a neznatno je obogaćeno tržište novim vrstama HOV, pretežno državnim obveznicama. Najviše zbog nerazvijenosti finansijskog tržišta plasmani u HOV domaćih banaka imaju mali udeo u strukturi ukupnih plasmana.

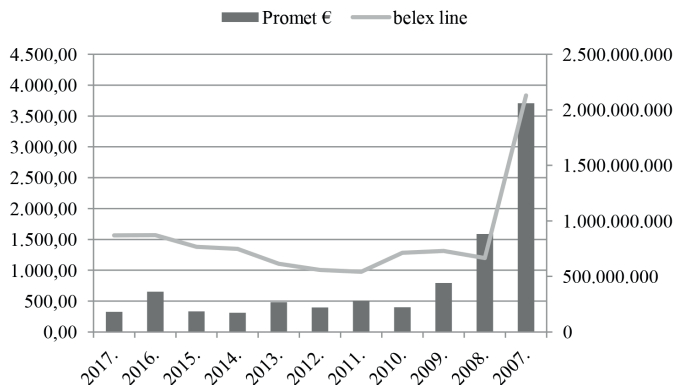
Za ove svrhe je važno da banke imaju u vidu ograničenja tržišta HOV u Srbiji (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.):

- nerazvijena struktura neophodnih institucija,
- nedovoljno razvijen broj vrsta HOV,
- posledice dugorčnog trenda realno negativnih kamatnih stopa,
- neujednačenost i specifični problemi pojedinih tržišta.

Banka se može baviti **poslovima sa HOV** i obavljati poslove dilersko - brokerskog tipa, ukoliko obezbedi posebnu dozvolu od NBS kao institucije nadležne za kontrolu bankarskog poslovanja i dodatno od Komisije za HOV, kao institucije u čijoj su nadležnosti poslovi sa HOV. Da bi dobila odgovarajuću dozvolu banka je neophodno da ima odgovarajuće tehničke uslove i zaposlene sa potrebnim znanjima, da je organizovala poseban organizacioni deo za obavljanje ovih poslova, da obezbedi posebnu evidenciju za ove poslove i posebne račune. Dakle, jedna mogućnost je da banka dilersko – brokerske poslove obavlja neposredno, a druga je da formira povezoao lice, kompaniju ćerku, koja će se ovim poslovima baviti. U tom slučaju dilersko - brokerska firma zahteva dobijanje dozvole samo od Komisije za HOV.

Baza podataka u kojoj se vode podaci o izdatim HOV, njihovom prenosu i ostalim pravima vezanim za njih, je **Centralni registar HOV, CRHOV**. Sadržaj podataka o svakoj HOV: vrsta, klasa, serija, naziv, sedište i broj izdavoca HOV, naziv, sedište i broj imaoca HOV, nominaln vrednost emisije HOV, prava i obaveze proistekle iz HOV, datum izdavanja, upisa.

Grafikon 10.3. Promet BB (desna skala) i BELEX Line (leva skala)

Izvor: Beogradska berza

Kao **izdavalac HOV** se mogu pojaviti država, nosioci vlasti lokalnog nivoa, NBS, kao i inostrana pravna lica. HOV u pravilu glase na dinarsku vrednost, a pojedine HOV se mogu izraziti u deviznom znaku⁴. Domaća i strana pravna i fizička lica mogu sticati HOV, čije se ime kao nosioca upisuje u CRHOV. Pravo se ostvaruje upisom na račun, pri čemu se kao vlasnik smatra vlasnik tog računa, osim u slučaju kada je vlasnik računa kastodi banka. Prava po osnovu HOV se stiču prenosom u pravnom prometu, pravnim sledbeništvom, u ostavinskom, stečajnom i likvidacionom postupku.

Kao što je istaknuto, za razvoj finansijskog tržišta neophodan je razvoj **različitih vrsta HOV** koje mogu biti (Jeremić, 2012.):

1. Akcije – trajne HOV po osnovu vlasničkog udela kompanije;
2. Dužničke HOV – obveznice, sa pravom na isplatu u određenom roku, sa ili bez kamate;
3. Varanti – HOV sa pravom kupovine;
4. Depozitne potvrde – HOV o posedu inostranih HOV.

Osim navedenih HOV, vremenom su se razvili drugi **finansijski instrumenti**:

- Fjučersi sa i bez isporuke predmeta ugovora – prenosivi standardizovani ugovor, kojim se kupac obavezuje da plati cenu na dan dospeća utvrđen ugovorom ili plati razliku u ceni, odnosno kojim se prodavac obavezuje da tada izvrši isporuku predmeta;
- Opcijski ugovor - prenosivi standardizovani ugovor kojim kupac stiče pravo da uz obavezu plaćanja ugovorene premije na dan dospeća kupi ili proda predmet po utvrđenoj ceni, a prodavac preuzme obavezu da tada proda ili kupi predmet.

4 Napr. obveznice izdate po osnovu deponovane, a neisplaćene devizne štednje građana.

Leto stiglo i na BG berzu, minoran promet (Tanjug, B92, 27. Jun 2017., http://www.B92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2017&mm=06&dd=27&nav_id=1276708)

Beograd -- Skromna investiciona aktivnost i blagi rast tržišta obeležili su današnji trgovački dan na Beogradskoj berzi. Ukupan promet iznosio je svega 5,5 miliona dinara (45,6 hiljada evra). Indeks BELEX15 je ojačao 0,34 odsto na 712,3 poena, a BELEXlajn je porastao za 0,18 procenata na 1.540,32 poena.

Samo dve hartije danas su zabeležile promet veći od 1,0 milion dinara, prema izveštaju Wise brokera. Građevinar Energoprojekt holding, sa trgovanjem vrednim 2,4 miliona dinara, zauzeo je skoro polovinu ukupnog današnjeg prometa, uz pad cene od 0,3 procenta na 1.445 dinara. Gornjomilanovački Metalac je registrovao promet od 1,4 miliona dinara, uz blagi rast vrednosti akcija na 1.758 dinara. Beogradski Aerodrom "Nikola Tesla" porastao je za 1,1 procenat na 1.326 dinara, uz skroman promet od 0,5 miliona. Alfa plam iz Vranja je oslabio 1,4 odsto na 34.500 dinara, uz trgovanje vredno 0,4 miliona.

Dobitnik dana bilo je "Dunav osiguranje, čije su akcije ojačale za 3,85 procenata, uz zane-marljiv promet, dok je najveći pad, od 1,9 % na 4.900 dinara, zabeležilo Jedinstvo iz Sevojna, uz minornu realizaciju. Komercijalna banka je, uz više nego skroman promet, ojačala danas za 1,9 % na 1.799 dinara.

Strani investitori su u ukupnom trgovanju učestvovali sa udelom od 29,39 %, pri čemu u kupovini sa udelom od 33,96 %, a u prodaji sa 24,83 %.

U dilersko – brokerskim poslovima banka se može baviti i **distribucijom HOV**, koja se vrši javnom ponudom objavljivanjem prospekta i poziva za kupovinu HOV. Ukoliko se distribucija obavlja od strane pokrovitelja onda je odgovoran izdavalac⁵. Komisija za HOV je odgovorna sa formu i sadržaj prospekta, koji potencijalne investitore informiše o svim važnim podacima o kompaniji, kako bi mogli objektivno da procene vrednost HOV. Zakon dozvoljava da procena vrednosti bude pogrešna, ali ne dozvoljava prikrivanje ili zloupotrebu informacija. Za podatke su odgovorni izdavalac i njegov oditor, revizor. Komisija za HOV odobrava prospekt u periodu od 20 dana. Čutanje administracije, neoglašavanje Komisije za HOV, podrazumeva odobrenje distribucije.

Postoje i preliminarni prospekt i odložni prospekt. Preliminarni prospekt ima sve neophodne podatke, osim cene HOV, kamate i pokrovitelja emisije, a može se distribuirati do 6 meseci od odobrenja. Odložni prospekt sadrži sve podatke kao i regularan, osim cene i kamate i ne traje duže od 6 meseci od rešenja. Dopuna prospekta je sastavni deo prospekta i ona je obavezna.

Strano lice vrši distribuciju HOV preko dilersko - brokerske kuće ili ovlašćene banke uz dozvolu Komisije za HOV, ugovor o organizovanju distribucije i saglasnost NBS. Uslov za distribuciju HOV je da je sedište izdavaoca u državi sa zaključenim ugovorom Komisijom za HOV Republike Srbije. Depozitne potvrde – javna ponuda inostranih HOV se može vršiti u ovom obliku ako je prospekt odobrila Komisija. Izdavalac može biti samo ovlašćena banka ako ima prethodnu saglasnost NB za izdavanje ovih HOV i ako je zaključila ugovor sa inostranim izdavaocem HOV, a za rešenje o registraciji nadležna je Komisija.

5 Zakon o tržištu kapitala - Sl. glasnik RS 31/11.

Tajming distribucije je definisan zakonom. Ona počinje objavom poziva za upis i uplatu HOV i prospekta. Rok za objavu poziva je 30 dana od odobrenja prospekta. Sadržaj javnog poziva: početak upisa i uplate i rok, mesto upisa i uplata, kao i bitne informacije o izdavaocu i o HOV. Prospekt se objavljuje kada i javni poziv i stavlja se na raspolaganje svim potencijalnim investitorima. Ako lice izvrši upis bez uvida u prospekt može da odustane od upisa. Za upis i uplatu nadležna je banka, ovlašćena banka član CRHOV, s kojom je zaključn ugovor. Rok za upis i uplatu je do tri meseca, a izuzetno se može produžiti od strane Komisije dodatno 45 dana. Uočavanjem bilo kakvih nepravilnosti Komisija nalaže njihovu korekciju, a ako se to ne učini Komisija donosi zaključak o prekidu ili obustavi distribucije, a izdavalac mora vratiti uplate u roku od 7 dana.

Država, pokrajina ili NBS vrši distribuciju bez javne ponude.

Trgovina HOV se vrši isključivo preko Berze, organizovanog tržišta HOV, a izuzetno van berze ukoliko:

- se ponuda za kupovinu / prodaju vrši bez javnog oglašavanja,
- su ugovorne strane država, pokrajina ili profesionalni investitori,
- kupovinu / prodaju vrši NB.

FORTFETING I FAKTORING

Forfeting predstavlja posao kod kojeg dolazi do otkupa potraživanja veće vrednosti i relativno dugih rokova, koji učesnicima donosi obostranu korist. Pojedinačni poslovi o kojima je reč mogu biti isporuka opreme veće vrednosti, izgradnja objekata, investicioni radovi ili izvozni poslovi (Dušanić, 2003.). Banka, koja je u ulozi forfetera otkupljuje potraživanje od kompanije klijenta koju on ima prema trećem licu zajedno sa odgovarajućim instrumentima obezbeđenja (menica, dokumentarni akreditiv, garancija trećeg lica). Banka forfeter otkupljujući potraživanje isplaćuje klijentu vrednost prenetog potraživanja umanjenog za eskont, proviziju i vezane troškove, istovremeno preuzimajući na sebe rizik naplate potraživanja.

U poslu forfetinga učestvuju najmanje tri lica: banka forfeter, kompanija klijent banke koja je u ulozi poverioca i kompanija dužnik. Pošto je forfeting posao koji se najčešće javlja kod izvoznih poslova, to su vrlo često kompanije učesnici posla kompanija izvoznik i kompanija uvoznik. Osim ova tri učesnika u pravilu je uključena i banka klijenta dužnika, kao četvrti učesnik.

Forfeting, dakle, predstavlja sporedni bankarski posao, koji je najčešće oblik finansiranja izvoza. Pošto je reč o velikim vrednostima potraživanja i dužim rokovima dospeća u ovim poslovima kao glavni učesnik forfeter javlja se najčešće banka, a rede specijalizovana institucija. Svi učesnici posla zainteresovani su za ovaj posao (Dušanić, 2003.). Naime, banka forfeter ima koristi imajući u vidu da otkup potraživanja prati naplata eskontovanja HOV, kamate i drugih pratećih troškova od kompanije klijenta. Reč je o dodatnoj mogućnosti zarađivanja i na taj način disperziji izvora zarade za banku. Važno za banku je da objektivno proceni eventualni rizik naplate potraživanja

od kompanije dužnika, a najčešće se kao obezbeđenje štiti garancijom prvoklasne banke. Osim toga, banka forfeter ima mogućnost da ovo potraživanje dalje proda na relativno razvijenom tržištu ovih hartija od vrednosti, odnosno potraživanja. Poverilac, klijent banke, kompanija koja svoje potraživanje prodaje banci motivisana je bržom naplatom potraživanja, čime se štiti od eventualnog javljanja problema naplate potraživanja u budućnosti, mogućnošću da dođe ranije do likvidnih sredstava i, ne manje važno, da izađe iz posla naplate potraživanja, za koji nije kvalifikovana i gde gubi dragoceno vreme.

Slika 10. 1. Šema Forfetinga

Slično forfetingu **faktoring** predstavlja posao u kojem kompanija poverilac ustupa, prodaje svoje potraživanje kompaniji faktoru, kompaniji specijalizovanoj za ove poslove, na koju prenosi rizik naplate potraživanja (Kasavica, 2015.). U pitanju su sporedni bankarski poslovi, specifičan vid pribavljanja sredstava prodajom potraživanja. Pošto je reč o poslovima manje vrednosti i kraćih rokova, njime se češće bave specijalizovane kompanije, faktori, nego banke.

Oblici poslova slični faktoringu javili su se već u starom veku, pre Hrista, a u periodu savremenog bankarstva krajem XIX veka pojavili su se kao oblik finansiranja izvoznog - uvoznih poslova teksila između evropskih država, prvenstveno britanskih izvoznika i uvoznika iz Sjedinjenih država kroz komisione poslove.

Učesnici poslova faktoringa su specijalizovana finansijska kompanija faktor, kompanija poverilac koja prodaje, ustupa svoje potraživanje sa odgovarajućim pratećim dokumentima, prvenstveno obezbeđenjima i dužnik, kompanija koju kao učesnika u poslu najčešće prati banka. Pošto je reč o poslovima manje vrednosti i kraćih rokova dospeća, ovaj vid prevmene naplate potraživanja koriste uglavnom mala i srednja preduzeća. Na ovaj način finansiranja preduzeća se odlučuju kada dođu u problem likvidnosti, odnosno kada potraživanja postanu preveliki deo aktive preduzeća (Starčević, Subotić, 2010.).

Razvoj faktoring tržišta u Hrvatskoj zakočila je preterana regulacija (Poslovnidnevnik, 28. jul2016., <http://www.poslovnih.hr/trzista/fiser-razvoj-factoring-trzista-u-hrvatskoj-zakocila-je-pretjerana-regulacija-315993>)

Igor Fišer, predsjednik Udruženja faktoring društava pri Hrvatskoj gospodarskoj komori ističe da u nešto manje od dve godine od donošenja Zakona o faktoringu nije osnovano nijedno novo faktoring društvo. Tržište otkupa nedospelih potraživanja u Hrvatskoj je godinama beležilo solidan rast.

Vrednost faktoring transakcija u 2014. godini premašila je 20 milijardi kuna. No, te je godine donesen Zakon o faktoringu, a s njim je nekako počela i silazna putanja ključnih pokazatelja kompanija iz tog biznisa. Što su glavni razlozi tome?

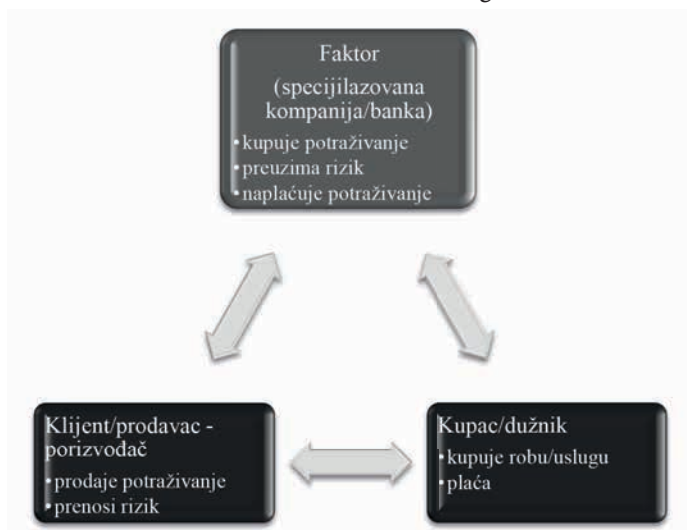
Factoring industrija je najbrže rastuća industrija u srednjoj i istočnoj Europi. Evropski prosek obima faktoringa iznosi 10% BDP-a, s tim da u Engleskoj i Belgiji on premašuje i 14 %. Istovremeno u Hrvatskoj je oko 6 % BDP-a. Prema podacima Hanfe, agregirani bilans faktoring društava u 2015. godini smanjio se 7,4 %. Volumen transakcija zabeležio je pad od 7% te je dosegnuo 17,8 milijardi kuna, a u prvom kvartalu 2016. pao je dodatnih 1%.

Stvari su na lošije krenule s novim Zakonom o faktoringu. Novih igrača nema, neka postojeća društva su ugašena, a samo tri su dobila licence po novom zakonu. Na te negativne statističke pokazatelje najviše je uticala preregulisanost tržišta koja se očituje kroz visoke zahteve regulatora kroz Zakon o faktoringu i prateće Pravilnike. Zahtevi poput traženih softverskih rešenja, interne revizije, broja članova nadzornog odbora i slično, postavili su visoke finansijske prepreke za nastavak poslovanja manjih faktoring društava.

Koje su vrste vaših proizvoda najtraženije? Ima li naznaka da, uz najveće kompanije, raste interes manjih? Interes velikih, a i malih i srednjih kompanija svakako raste. Važno je napomenuti da su faktoring proizvodi odličan alat preduzećima svih veličina, da se ubrzo likvidnost te da se rokovi plaćanja stave u okvire rokova plaćanja koje propisuje Zakon o finansijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi.

Factoring je posao u kojem dolazi do prodaje, odnosno cesije potraživanja izvoznika na specijalizovanu finansijsku kompaniju, faktor, koje prefinansira izvozni posao, a ostatak vrednosti posla se naplaćuje nakon isporuke robe kupcu, uz odbitak provizije kamate i drugih pratećih troškova fakotringa (Kasavica, 2015.).

Slika 10.2. Šema faktoringa

Značajno je naglasiti da je zakonska regulativa za obavljanje faktoringa u Srbiji doneta, za razliku od forfetinga⁶.

LIZING

Lizing je sporedni bankarski posao kod kojeg se proizvod veće pojedinačne vrednosti, kao što je oprema i transportno sredstvo, otkupljuje i koristi kroz (dugoročni) zakup (Simanić, 2003.). Na ovaj način lizing kompanija pomaže proizvođaču i prodavcu plasman robe kojoj se olakšava plasman, a zakupac, korisnik korišćenjem i otkupom u poziciji je da obezbedi robu koju inače ne bi mogao. Važno je napomenuti da je tokom perioda otkupa vlasnik robe lizing kompanija (Karić i dr., 2010.).

Naziv za ovu vrstu posla ima osnovu u engleskom „to lease“, dati u najam, u zakup. U istoriji su se poslovi slični sadašnjem lizingu pojavili u starom veku, u Vavilonu, gde su korišćeni za davanje u zakup plovila, brodova kojima se obavljala privredna aktivnost. U periodu savremenog bankarstva lizing se razvio ranih 1950-tih godina u SAD i evropskim zemljama za dugoročni zakup opreme i transportnih sredstava uz posredovanje specijalizovanih lizing kompanija, koje su najčešće organizovane kao kompanije ćerke velikih banaka i nastupaju kao posrednici između proizvođača i korisnika, kao specifičan vid kreditiranja. Zahvaljujući donošenju odgovarajućih propisa, Zakona o finansijskom lizingu⁷, u procesu tranzicije je došlo do pojave većeg broja specijalizovanih lizing kompanija i veoma brzog razvoja ove vrste poslova u Srbiji.

⁶ Sl.glasnik RS br.62/13.

⁷ Sl.glasnik RS br. 55/03, 61/05, 31/11, 99/11.

KREDIT ILI LIZING Istražujemo: Koji model kupovine automobila da izaberete ako nemate keš (Blic, S. Gavrić, 28. Mart 2017., <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/kredit-ili-lizing-istrazujemo-koji-model-kupovine-automobila-da-izaberete-ako-nemate/1jbzeft>)

Sajam automobila je u toku, pa ako razmišljate da kupite nova kola a nemate keš, sigurno se dvoumite da li da uzmete kredit ili iskoristite mogućnost lizinga.

Da biste lakše odlučili, predstavljamo vam sve prednosti i mane, s jedne strane, bankarskih pozajmica i, sa druge, lizing ugovora.

Poređenje finansijskih uslova		
Prametri	Lizing ugovor	Kredit
Učešće RSD	Min 5%	0%
Učešće Evro	Min 5%	30%
Kamata RSD	7%	10-18%
Kamata Evro	6%	7-11%

U svakom slučaju, zaključak je da oba modela imaju i dobre i loše strane, a odluka šta je bolje u konkretnom slučaju, najviše zavisi od onog ko kupuje automobil, odnosno od njegove finansijske situacije, od toga da li mu auto treba za posao ili privatnu vožnju i slično...

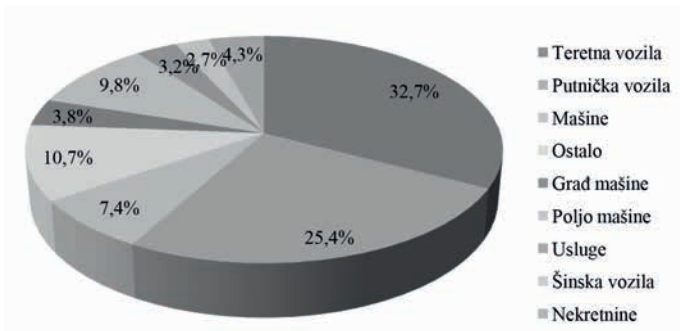
GOTOVINSKI KREDIT	LIZING UGOVOR
PREDNOST:	PREDNOSTI:
• Vlasništvo nad kolima • Nije obavezno kasko osiguranje • Ako se kredit ne otplaćuje neće mu se oduzeti vozilo • Kod dinarskih kredita nije obavezno učešće	• Lakša i brža procedura • Sa lizingom moguće je uzeti novi kredit • Lakše odobravanje lizinga • Praktičniji za kompanije
NEDOSTACI:	NEDOSTACI:
• Smanjena kreditna sposobnost • Veći troškovi i administracija • Upis u Kreditni biro	• Auto nije klijentovo vlasništvo • Ako se ne otplaćuje oduzima se vozilo • Obaveza održavanja vozila • Obavezno kasko osiguranje • Obavezno učešće

U lizing poslovima postoje **najmanje tri učesnika**: proizvođač opreme ili prodavac, lizing kompanija, kao posrednik i korisnik, odnosno zakupac. Proizvođač ima koristi od lizinga zbog olakšanja plasmana robe koju proizvodi, smanjivanja rizika naplate

potraživanja i ubrzanja obrta sredstava. Korisnik ima mogućnost koja mu povećava platežno sposobnu tražnju, obezbeđenje opreme koja može da mu omogući privrednu delatnost i relativno jednostavna i brza procedura odobrenja zakupa (Karić i dr., 2010). Za lizing kompaniju korist je od zarade po osnovu zakupa, koja je uzgred veća nego kod kredita kao sličnog proizvoda i relativno mali rizik, pošto roba ostaje u vlasništvu lizing kompanije.

Treba razlikovati sledeće vrste lizinga: operativni lizing, finansijski lizing, direktni i indirektni lizing. **Operativni** je kratkoročni lizing, gde se ugovor može otkazati obostrano tokom perioda u skladu sa odredbama ugovora. Kraći rok označava da je ugovor potpisan na rok kraći od ekonomskog veka opreme koja se zakupljuje na ovaj način, a nadoknada je manja od njene vrednosti. **Finansijski lizing** je ugovor o zakupu i korišćenju koje se ne može jednostrano otkazati, a trajanje je vezano za ekonomski vek opreme koja se daje u zakup dok je vrednost uobičajeno veća od nabavne cene opreme (Simanić, 2003.).

Grafikon 10.4. Struktura lizinga po nameni (%)

Izvor: NBS

Operativni i finansijski lizing može biti direktan ili indirektan. **Indirektni lizing** ili lizing u užem smislu je vrsta lizinga uz posredovanje lizing kompanije, tj. predstavlja trostrani ugovor između proizvođača, odnosno isporučioća opreme, davaoca lizinga kao finansijera i primaoca lizinga, korisnika. **Direktni lizing** ili lizing u širem smislu predstavlja dvostrani ugovor u kojem učestvuju samo proizvođač ili isporučilac njegove opreme i korisnik, primalac lizinga.

AKCEPTIRANJE I AVALIRANJE

Akceptiranje i avaliranje je sporedni bankarski posao kod kojeg je banka garant na osnovu vredosnih papira, menica koje je izdao klijent banke. Banka se u ovoj vrsti poslova, koji su vrsta nekreditnih plasmana, pojavljuje kao poverilac. Treba imati u vidu da se u ovim poslovima kao nekreditnim plasmanima angažuje finansijski, odnosno investicioni potencijal banke.

Akcept predstavlja vrstu jakog obezbeđenja, kod kojeg je banka u obavezi da na prvi poziv imaoca menice izvrši isplatu, pošto je banka prvi dužnik, a da kasnije izvrši nadoknadu isplaćenih sredstava od strane osnovnog dužnika, svog klijenta. Za razliku od akcepta, kod **avala** primarni dužnik ima obavezu isplate sredstva po dospelosti izdate hartije od vrednosti, a ako on to nije u stanju banka se pojavljuje na osnovu datog avala.

KONSALTING

Konsalting poslovi su sporedni bankarski poslovi savetodavnog karaktera, koji su se razvili kao deo ponude bankarskih usluga zahvaljujući brojnosti kvalitetnih, visokostručnih eksperata zaposlenih u bankama, sa raznovrsnim znanjima u oblasti finansija (Karić i dr., 2010). Naime, pokazalo se u praksi da su bankarski poslovi praćeni raznovrsnim poslovima savetodavnog karaktera, koje banke mogu ponuditi fizičkim i pravnim licima kao samostalne usluge. Motivacija banaka da se bave ovim poslovima je u mogućnosti zarade po tom osnovu i olakšanju i ubrzanju procesa koji se odvijaju u bankama. Klijenti su sa svoje strane zainteresovani za korišćenje ovih poslova kako bi više poslova obavili na jednom mestu, u banci, i kako bi izvesno uštedeli, jer je osnovana pretpostavka da će u bankama oni biti obavljani pod povoljnijim uslovima nego kod nezavisnog savetnika, kao deo paketa složenih usluga. Tako napr. mali i srednji preduzetnici ne poseduju znanja za izradu investicionih programa, koji su uslov za dobijanje investicionih kredita, a osim konsultantskih kuća za to mogu angažovati banku i obaviti ih u sklopu zaokruženog paketa usluga prilikom aplikacije za kredit.

Vrste savetodavnih poslova koje banka može ponuditi je najširi: ekonomski odnosi sa inostranstvom, od tekućih deviznih do kapitalnih poslova sa inostranstvom, izvozno - uvozni poslovi, dilersko – brokerski i poslovi investicionog bankarstva, restruktuiranje kompanija, spajanje i pripajanje, računovodstveni poslovi, procena vrednosti kapitala kompanija, marketinške aktivnosti, istraživanje tržišta, poslovi (pre)registracije kompanija i statusne promene.

FRANŠIZING

Franšizing je poslovni odnos u kojem davalac franšize ustupa primaocu franšize pravo prodaje robe ili pružanja usluga, uz tehničku, finansijsku i savetodavnu pomoć korisniku i njegovu obavezu pridržavanja standarda poslovanja i naknade za korišćenje franšize. U franšizi učestvuju dva ugovarača, davalac franšize kao velika kompanija sa poznatim brendom i standardizovanim pristupom plasmanu robe ili usluga, dok sa druge strane stoji mala kompanija zainteresovana da unapredi poslovanje i poboljša svoj položaj na tržištu i zadrži postojeće vlasništvo. Ugovor o franšizi definiše međusobne odnose davaoca i korisnika franšize, njihova prava i obaveze (Bojić, 2010.). Najpoznatiji primeri franšizinga razvijeni su u oblasti usluga, restoranima brze hrane, kao što je *Mc Donalds*.

Davalac franšize ima zaokružen poslovni sistem, na tržištu prepoznatljiv brend, visok kvalitet robe ili usluga koje pruža i zauzima značajan položaj i udeo na tržištu. Njegov interes je da se njegova delatnost i položaj na tržištu osnaži saradnjom sa manjim kompanijama, a da pri tom ne troši previše resursa i vremena za razvoj i da ne kreće od nule na nekom segmentu tržišta ili regionu koji još uvek nije pokriven. **Primalac franšize** je mala, manja privatna kompanija koja ima ograničene domete i veliku ambiciju i koja ima interesa da ubrza razvoj i podigne kvalitet pruženih usluga ili proizvoda, a da istovremeno zadrži relativnu samostalnost, naročito vlasništvo nad kompanijom.

Ugovorom davalac ustupa primaocu najpre pravo prodaje ili pružanja usluga na određenoj teritoriji i to pravo je najčešće ekskluzivno, a primalac uzima obavezu da samo tu robu ili usluge prodaje ili pruža. Davalac franšize ustupa proizvodnju proizvoda ili davanje određene usluge, a ono što korisniku daje prednost je mogućnost upotrebe brenda davaoca, uz istovremenu obavezu da proizvodnju ili pružanje usluga podigne na nivo davaoca, standardizacijom, obukom zaposlenih, nabavkom određenih sirovina i repromaterijala i korišćenjem odgovarajuće opreme. Uz sve navedeno, učesnici posla ugovaraju naknadu, koja je u vidu jednokratnog plaćanja, rede, ili učešća u prihodima korisnika ili učešća u dobiti kompanije, češće.

Davalac franšize ima **višestruke koristi** od ugovaranja franšize: lakše i brže širi svoje poslove na nova područja, regione, širenje poslova se odvija uz manje angažovanje sopstvenih sredstava i ljudi, povećanje obima poslovanja povećava njegove prihode i dobit, ostvaruje naknadu, kao i povećanje učešće na tržištu. Primalac franšize ima takođe **višestruke prednosti**: pruža mu se šansa za ubrzani razvoj i rast uz angažovanje sopstvenih sredstava i ljudi, smanjuje se rizik od eventualnog neuspeha nastupa na tržištu, olakšava mu se pristup nacionalnom i međunarodnom tržištu, stvaraju se uslovi za racionalno poslovanje, unapređenje tehnologije, znanja i kvaliteta, povećavaju se prihodi i dobit. Istovremeno, važno je imati u vidu određene **obostrane nedostatke**. Za davaoca moguća je pogrešna odluka o izboru partnera, mogući su slučajevi zloupotrebe privilegovanog položaja, ostvarivanje manjih prihoda i dobiti u poređenju sa samostalnim rastom i razvojem. Kod primaoca franšize važan momenat je gubitak samostalnosti u odlučivanju, značaj troškova naknade, koji po nekim istraživanjima dostižu i 10% od ostvarenog prometa, gubitak inicijative zaposlenih i preuzimanje obaveza nabavke sirovina i osvajanje standarda.

Franšizing se razlikuje prema vrsti poslova koji se ugovarajuna proizvodni, prometni franšizing, franšizing usluga. **Proizvodnim franšizingom** se ugovara pravo ustupanja proizvodnje i plasmana određenih roba, u celini ili delom i to na osnovu koncepta i organizacije davaoca. **Prometni franšizing** pruža korisniku pravo na plasman robe krajnjem korisniku, kupcu i to ekskluzivno pravo prodaje određenih proizvoda, na određenom području, trajno ili na određeno vreme, korišćenjem znanja i organizacije davaoca, kao i njegovog brenda (imena i žiga). **Franšizing usluga** se ugovara sa idejom korišćenja znanja, tehnologije i brenda davaoca za određeni tip usluge ili paket usluga na određenom tržištu ili njegovom delu.

Najraširenija franšiza u bankarstvu – platne kartice

Bankarski franšizing je vid franšizinga usluga kod kojeg davalac franšize, velika banka prepoznatljivog brenda, omogućava maloj, nezavisnoj banci da, uz određenu naknadu ili poseban aranžman, može koristiti znanje, tehnologiju, opremu i brend davaoca. Istovremeno, davalac franšize se obavezuje da pruži odgovarajuću opremu, izvrši obuku zaposlenih, kontrolira kvalitet usluga i pruži marketinšku podršku korisniku franšize. Korisnik franšize se obavezuje na usklađivanje rada sa zahtevima ugovora, na davanje naknade u predviđenom obliku, pri čemu ostaje samostalna kompanija u postojećoj vrsti vlasništva. Najpoznatije franšize u bankarstvu su franšize platnih kartica: VISA, American Express, Maestro.

HEDŽING I INOVATIVNI BANKARSKI POSLOVI

Hedžing su sporedni bankarski poslovi koje su banke razvile kroz korišćenje raznovrsnih hartija od vrednosti, u cilju zaštite stavki u svojim bilansima od tržišnih rizika, prvenstveno deviznog i kamatnog, da bi ih kasnije kao svoje proizvode ponudile i klijentima u cilju zaštite od ovih rizika (Barać, Stakić, Ivaniš, 2003.). Svrha korišćenja ovih inovativnih bankarskih poslova je da banka minimizira rizike koji se mogu pojaviti u poslovanju banke zbog oscilacija kamatnih stopa i deviznih kurseva, što može uticati nepovoljno na pojedine stavke u bilansima stanja banaka kroz njihovo obezvređivanje ili umanjeње projektovanog dobitka. Za ove svrhe se mogu koristiti: terminski, forward ugovori, fjučers ugovori, opcije, proizvodi na bazi forvarda, fjučersa i opcija, varanti i svopovi (Mishkin, Eakins, 2005.).

Terminski ugovor je ugovor o kupoprodaji robe ili finansijskih instrumenata u određenom periodu i po utvrđenoj ceni, a predmet ovakvih ugovora mogu biti najrazličitije robe i HOV, pri čemu su najrazvijenija tržišta deviza, plemenitih metala i druge berzanske robe.

Fjučers ugovor je ugovor o kupoprodaji standardne količine neke robe, valute ili HOV, na određeni datum po utvrđenoj ceni, a njihova bitna karakteristika jesu standardni uslovi ugovora, kao što su količina, kvalitet, mesto i dan isporuke, što im omogućava da budu lako zamenjiva aktiva i da se njima trguje na međunarodnim berzama u velikom obimu.

Opcijski ugovor pruža pravo, ne obavezu, kupovine / prodaje određene robe ili finansijskog instrumenta po utvrđenoj ceni, na utvrđeni datum ili u okviru ugovorenog perioda. Izdavalac opcije pruža pravo na osnovu čega naplaćuje premiju, a kupac je plaća za korišćenje tog prava. Razlike između američke i evropske opcije je u mogućnosti kupovine / prodaje na određeni datum (evropska) ili u okviru perioda (američka).

Na osnovu ovih razvijeni su sledeći proizvodi:

- **Sporazum o terminskoj (budućoj) stopi** – pruža kupcu mogućnost kontrole troška kamate na određeni datum, jer prekoračenje kamatne stope iznad ugovorene plaća prodavac, a smanjenje ispod ugovorene plaća kupac;
- **Kamatni plafoni, podovi i kragne** (*interest rate caps, floors, collars*) – pružaju zaštitu od rasta / pada kamatnih stopa, gde kamatni plafoni štite kupca od rasta kamatnih stopa iznad limita naknadom od strane prodavca, kamatni podovi štite od prekomernog pada kamatnih stopa, dok kamatne kragne omogućavaju zaštitu u okviru kamatnog raspona;
- **Rasponski terminski ugovor** – daju mogućnost zaštite u okviru raspona odnosa kursa valuta koje se razmenjuju, pri čemu se kupac opredeljuje za jednu od krajnjih tačaka raspona, uzimajući u obzir tržišne uslove;
- **Brake forward contract** – omogućava kupcu da raskine ugovor kod promena za koju proceni da mu ne odgovara, za šta mora platiti naknadu;

Varanti (*warrants*) daju pravo kupovine odgovarajuće aktive kupcu na određeni datum po određenoj ceni, a razvili su se na bazi proširenja mogućnosti dokapitalizacije kompanija kao novi modalitet. Takođe kao atraktivna mogućnost korišćenja varanata razvijena je raznovrsna ponuda varanata na evroobveznice.

Svopovi (*swaps*) predstavlja ugovore o razmeni tokova novca, kojima se može trgovati na berzama kao finansijskim instrumentima, a koriste se najčešće kao devizni svopovi i kamatni svopovi, što omogućava učesnicima bolje pozicije u odnosu na tržišnu.

Inovativni bankarski poslovi su se razvili kao deo ponude na brzorazvijajućim međunarodnim berzama, obogaćujući vrste finansijskih instrumenata kojima se trguje i pozitivno utičući na proce globalizacije. Međutim, treba imati u vidu da je njihova pojava i razvoj uticala i negativno kroz povećanje rizika, naročito sistemskih, uvećavajući stepen nestabilnosti globalnog tržišta i uvlačeći veliki broj finansijskih institucija u trgovanje u trgovanje njima i povećani rizik

Među inovativne bankarske poslove mogu se ubrojiti (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.):

- **Kreditne linije podrške** (*back up credit lines*), između ostalih **NIF aranžmani** (*note issuance facilities*) - forme garantovanja za direktno finansiranje, povećanje likvidnosti korisnika i podizanje kreditnog rejtinga, a zapravo je reč o revolviranju, znavljanju kredita, na osnovu kratkoročnih vrednosnih papira;
- **Sekjuritizacija bankarskih plasmana** – forma transformacije kredita u HOV i njihova prodaja na finansijskom tržištu, pri čemu su najinteresantniji za repakivanje hipotekarni krediti (Rose, 2003.);

- **Fjučersi kamatne stope** (*interest rate futures*) - terminski ugovori za kupoprodaju blagajničkih zapisa, depozitnih sertifikata, obveznica, pri čemu se njihova cena računa na bazi kamatnih stopa;
- **Forwards kamatne stope** (*forward interest rate agreement*) - ugovor sa iznosom glavnice na određeni dan, kada se plaća razlika između ugovorene i referentne kamatne stope (najčešć LIBOR);
- **Valutne i opcije kamatne stope** (*currency and interest rate options*) - trgovina finansijskim instrumentima i valutama za ugovorenu cenu, uz mogućnost odustanka;
- **Valutni i svopovi kamatne stope** (*currency and interest rate swaps*) – ugovorne strane zamenjuju plaćanje računa prema različitim kamatnim stopama. Svopovima kupona se vrši zamena fiksnih za promenljive kamatne stope. Unakrsnim svopom kao najsloženijim, se vrši zamena kamatnih stopa u različitim valutama;
- **Depozitni sertifikati** (*certificates of deposits*) - vrednosni papiri koje emituju banke u cilju pribavljanja sredstava, a veće su vrednosti, što donosi veću kamatnu stopu deponentima, a prenosive su i naplative pre roka dospeća, pa se njima trguje;
- **Računi NOW** (*negotiable order of withdrawal*) - su mešavina čeka, depozita po viđenju i štednje, nose kamatu, iako ih je moguće koristiti za tekuća plaćanja;
- **Rekupovina vrednosnih papira** (obveznica) – ugovaranje prodaje i ponovnog otkupa vrednosnih papira uz poznatu cenu reotkupa;
- **SVOP depoziti** (*cash swap accounts*) – jesu ugovori gde klijent, deponent, određuje raspon za čekovni, transakcioni račun;
- **Ovedraft računi i kreditne kartice** – opcija korišćenja negativnog stanja računa, na koji se plaća kaznena kamatna stopa, sa ograničenjem sume i dužine trajanja duga;
- **Elektronski novac** - novčana informaciju koja se u realnom vremenu prenosi pomoću on - line veze;
- **Realokacija rizika FRA** (*forward rate agreement*) - aranžman ugovorene zaštite od rizika kamatnih stopa ili deviznog kursa, a nadoknada se plaća samo u slučaju prekoračenja predviđenih ugovorom;
- **LBO** (*leveraged by out*) – kupovina (kontrolnog paketa) akcija kompanije, uz finansiranje pretežnim delom iz kredita, a manjim iz sopstvenih izvora.;
- **Ugovori sa promenljivom kamatnom stopom** (*floating rate notes*) – način izbegavanja kamatnog rizika, a u praksi su razvijene kod obveznica na evrodolarskom tržištu, za koje je korišćena tržišna kamatna stopa.

Rezime poglavlja: Sporedni, savremeni ili parabankarski poslovi imaju sve važniju ulogu u poslovanju banaka i njihovom prihodovanju. Razvijeni su u periodu jačanja konkurencije nebankarskih finansijskih institucija i liberalizacije poslovanja investicionih banaka. Elektronsko bankarstvo je revolucionarno izmenilo bankarstvo korišćenjem IT, pružajući niz novih usluga i proizvoda, kao što su kućno i internet bankarstvo, mobilno bankarstvo i elektronski novac. Banke mogu obavljati poslove sa HOV, uz uslov obezbeđenja dozvole centralne banke i Komisije za HOV. Forfeting i faktoring su bankarski poslovi kod kojih banka, odnosno posebna finansijska institucija, vrši otkup potraživanja, a naročito su važni i korisni u poslovanju sa inostranstvom. U Srbiji je kao preduslov za ozbiljniji razvoj ovih poslova doneta zakonska regulativa za faktoring, ali ne i za forfeting. Poslovi lizinga su poslednjih godina imali trend brzog razvoja kod nas i veći broj kompanija nastupio je na domaćem tržištu. Lizing je dugoročni zakup opreme ili transportnih sredstava veće vrednosti, koji pružaju koristi proizvođačima i korisnicima. Konsalting poslovi razvili su se kod banaka da bi popunili česte potrebe klijenata za dodatnim savetima. Fransizing poslovi su prekopirani u bankarstvo iz realnog sektora i predstavljaju ustupanje imena, zaštitnog znaka, tehnologije i znanja manjim firmama, koje zadržavaju samostalnost i vlasništvo u bankarskim poslovima. Hedžing poslovi su inovativni bankarski poslovi vezani za HOV, koji omogućavaju bankama smanjivanje rizika, a mogu se takođe ponuditi klijentima u cilju smanjivanja rizika.

Ključne reči: parabankarski (sporedni) poslovi, e-banking, faktoring, forfeting, lizing, brokersko – dilerski poslovi, fransizing, konsalting, hedžing.

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 10.1. Koje uslove mora zadovoljiti banka za obavljanje poslova sa HOV?
- 10.2. Koje vrste poslova sa HOV mogu vršiti banke?
- 10.3. Koja je ustanova ovlašćena za davanje dozvole bankama za obavljanje poslova sa HOV?
- 10.4. Koje su karakteristike e-bankinga?
- 10.5. Koje su opasnosti kod e-bankinga?
- 10.6. Koje su prednosti elektronskog bankarstva?
- 10.7. Koji su kanali distribucije elektronskog bankarstva?
- 10.8. Koje su osnovne vrste platnih kartica?
- 10.9. Koja je razlika debitnih i kreditnih kartica?
- 10.10. Koji su nedostaci e-bankinga?
- 10.11. Kako se banke štite od rizika u elektronskom bankarstvu?
- 10.12. Koje su pogodnosti forfetinga?
- 10.13. Kakva je razlika između faktoringa i forfetinga?
- 10.14. Koji je osnovni razlog za spor razvoj poslova faktoringa i forfetinga u Srbiji?
- 10.15. Šta je lizing posao?
- 10.16. Koje prednosti pruža lizing prodavcu, a koje kupcu?

- 10.17. Koje su vrste lizinga?
- 10.18. Da li je u Srbiji donet zakon o lizingu?
- 10.19. Šta su franšizing poslovi u bankarstvu?
- 10.20. U kojim oblastima su razvijeni poslovi franšizinga u bankarstvu?
- 10.21. Koje su prednosti korisnika franšize, a koje davaoca?
- 10.22. U koje svrhe banke koriste poslove hedžinga?
- 10.23. Da li banke mogu hedžing poslove plasirati klijentima?
- 10.24. Zašto se banke bave konsalting poslovima?
- 10.25. Koje su vrste konsalting poslova kojima se banke bave?

11. SREDSTVA OBEZBEĐENJA

Sredstva obezbeđenja predstavljaju dodatnu sigurnost za poverioce, kod banaka služe prvenstveno da pojačaju obavezu dužnika, a prema vrsti se dele na ugovorna (garancije, lična, jemstva) i stvarna obezbeđenja (zaloga i hipoteka).

Cilj poglavlja:

- Da studenti nauče svrhu i vrste sredstava obezbeđenja u raznim bankarskim poslovima;
- Da znaju šta je bankarska garancija, kako je definisana, ko su učesnici u ovom poslu, kakav je značaj, kakve prednosti pruža i koje su njene vrste;
- Da nauče šta je jemstvo, kao vrsta ličnog obezbeđenja i kada se koristi;
- Da znaju šta su stvarno - pravna obezbeđenja i kada se koriste;
- Da nauče šta je ručna zaloga pokretnih stvari;
- Da znaju šta je hipoteka, kao obezbeđenje nad nepokretnostima.

UVOD

Sredstva obezbeđenja su legalna sredstva sa kojima se ispunjenje određenih obaveza učvršćuje (Vukadinović, 2009). Pošto svaki dužničko – poverilački odnos podrazumeva manji ili veći rizik to poverilac pokušava da bude što sigurniji u realizaciji obaveza od strane dužnika. Onaj koji pruža obezbeđenje zapravo na sebe preuzima obavezu da umesto dužnika izvrši njegovu obavezu, ukoliko to ovaj ne učini ili ne učini u potpunosti ili na vreme. Obezbeđenje se zbog toga mora zaključiti, ugovoriti pre nego se dogodi da dođe do docnje prvog dužnika ili postoji neizvesnost u pogledu događanja štete. Upoređujući nacionalni pravni okvir koji reguliše obezbeđenje poverilaca utvrđeni su različiti načini da se to učini kao što su ugovorna kazna, jemstvo, zaloga i hipoteka.

Zavisno od rizika štete i prirode posla koji se obezbeđuje različita su i sredstva obezbeđenja, njihova priroda, odnosi učesnika i načini obezbeđenja. Ugovorna kazna i penali potenciraju snaženje dužnikove obaveze. Stvarna obezbeđenja, zaloga i hipoteka, potenciraju pravo da se poverilac namiri iz predmeta koji služi kao obezbeđenje. Jemstvo i garancija pak imaju karakter obezbeđenja gde je važna uloga trećih lica, jemaca i banaka, koji nemaju neposrednu ulogu u poslu koji se na taj način obezbeđuje.

Podela sredstava obezbeđenja je prema njihovoj prirodi:

- a) stvarna ili realna obezbeđenja i
- b) lična ili obligaciona.

Stvarna obezbeđenja jesu obezbeđenja kod kojih poverilac dobija pravo da se na osnovu prodaje založene ili hipotekovane stvari namiri ukoliko izostane iz različitih razloga ispunjenje obaveze dužnika, koju je o preuzeo. Kao sredstvo koje se prodaje u tom slučaju se mogu koristiti:

- pokretna stvara – kod zaloge,
- nepokretnosti – kod hipoteke i
- prava – kod zaloge potraživanja i hartija od vredosti.

Lična ili obligaciona sredstva su ona kod kojih se obaveza dužnika na određeni način pojačava ili se javljaju treća lica

- jemstva i
- bankarske garancije.

BANKARSKE GARANCIJE

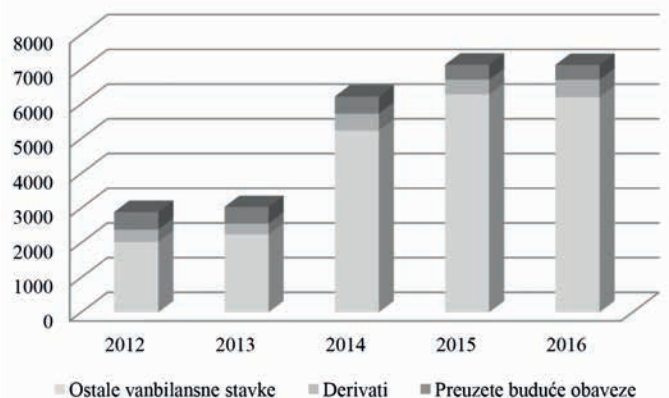
Pojam i značaj bankarske garancije

Bankarska garancija nema oformljeno jedinstveno značenje, a najčešće se poistovećuje sa jemstvom, koje ima definisano značenje u građanskom pravu, iako se moraju istaći međusobne razlike. U nacionalnim zakonodavstvima Nemačke, Francuske ili engleskom pravu se koriste odredbe jemstva ili jednostranih pravnih poslova. Međutim, glavni izvor za tumačenje i primenu su Jednoobrazna pravila, koje je oformila Međunarodna trgovinska komora sa sedištem u Parizu, donetim 1978. godine, tačnije Jednoobrazna pravila za ugovorne garancije, čija je primena dobrovoljna i koja su višestruko inovirana (MTK; 1978., 1995, 2010.).

Treba istaći da **domaće zakonodavstvo u tom pogledu predstavlja izuzetak**, jer je u njemu bankarska garancija definisana Zakonom o obligacionim odnosima, Zakonom o bankama i propisima iz oblasti deviznog poslovanja i kreditnih odnosa s inostranstvom. Pod bankarskom garancijom se smatra uspostavljanje ugovornog odnosa između banke i klijenta, dužnika u kojem se banka obavezuje prema poveriocu, korisniku garancije da će ispuniti obavezu klijenta, ukoliko iz različitih razloga dođe do toga da dužnik to ne učini, pod uslovima ispunjenja obaveza navedenih u ugovoru (Vunjak, Kovačević, 2016.).

Najmanje tri lica učestvuju u garantnom poslu: banka, dužnik i poverilac, između kojih se uspostavljaju najmanje tri pravna odnosa.

Grafikon 11.1. Srbija, Vanbilanse stavke banaka(mlrd RSD)

Izvor: NBS

Bankarska garancija dobija vremenom na značaju, naporedo sa razvojem i rastom međunarodnih ekonomskih odnosa i razmene. Najpre, usled uvođenja ograničenja i zabrana vezanih za potrebu zaštite domaćih proizvođača i ponuđača usluga, partneri iz inostranstva su bili naterani da se obrate bankama kako bi one u njihovo ime garantovale izvršenje ranije preuzetih obaveza. Takođe, bankarska garancija omogućava korisniku garancije izdate od strane banke da se brzo, bez spora namiri u slučaju izostanka ispunjenja obaveza iz ugovora od strane primarnog dužnika. Treće, bankarska garancija ima određene prednosti kao sredstvo obezbeđenja u odnosu na druge, što se prvenstveno odnosi na činjenicu da je kod banaka reč o velikim privrednim subjektima, koji veoma vode računa o svojoj reputaciji i ne žele da budu dovedeni u sumnju oko ispunjenja obaveza. Četvrto, u savremenim uslovima korišćenja sredstava komuniciranja poslovni partneri se vrlo često ne poznaju, niti su se ikada videli, pa prisustvo poslovne banke uliva potrebno međusobno poverenje.

Pravni odnosi i učesnici u garancijskom poslu

Učesnici garancijskog posla su najmanje tri lica: dužnik, banka koja garantuje ispunjenje obaveze i korisnik, poverilac. Češći je slučaj da je u garancijski posao uključena i banka poverioca preko koje će se ispuniti realizacija izostale obaveze od strane primarnog dužnika. Najjednostavnija je pretpostavka da je ugovorni odnos o davanju garancije nastao davanjem naloga od strane dužnika da njegova banka neposredno poveriocu ili preko njegove banke izvrši obavezu za slučaj da to primarni dužnik ne učini ili ne učini u potpunosti ili na vreme. Vremenski posmatrano prvo se uspostavlja napr. kupoprodajni odnos između dužnika i poverioca, kupoprodajnim ugovorom, pa potom na zahtev poverioca o pribavi garancije dužnik poziva banku da garantuje za njega, zatim dužnik uspostavlja ugovorni odnos o garancijskom poslu sa svojom poslovnom bankom koja daje garanciju trećem licu, u ovom slučaju prodavcu iz osnovnog ugovora o kupoprodaji.

Pravni odnos dužnik – poverilac uspostavlja se nekim ugovorenim, poslovnim odnosom koji može biti kupoprodajni ugovor, ugovor o delu, ugovor o kreditu ili drugi ugovor koji predviđa kasnije ispunjenje obaveze. Među ključnim elementima osnovnog ugovora nalazi se obaveza dužnika da pribavi garanciju banke, a njegova obaveza po tom osnovu nestaje sa dobijanjem garancije od njegove poslovne banke.

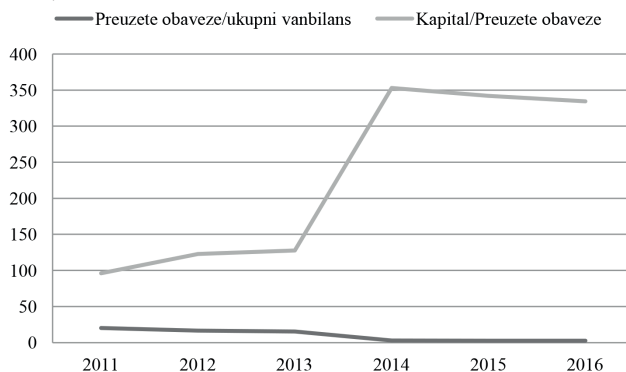
Pravni odnos banke i dužnika, nalagodavca se uspostavlja ugovorom o davanju bankarske garancije. Dužnik izdaje nalog banci da mu izda garanciju za određeni posao, a banka posao izdavanja garancije, koji je u osnovi komisioni posao, prihvata najčešće ćutanjem. Na taj način banka uspostavlja obavezu u svoje ime prema trećem licu, na osnovu ispunjenja uslova predviđenih ugovorom. Obaveza dužnika nije ništa drugo nego da u slučaju ispunjavanja njegove obaveze od strane banke on isplati banci odgovarajuću nadoknadu. Ne postoji saglasnost između pravnika o prirodi garancijskog posla, pri čemu preovlađuje mišljenje da je reč o ugovoru koji nastaje ponudom banke prema poveriocu, dok manji broj pravnika zastupa stav da je reč o jednostranom poslu, koji nastaje izjavom banke prema korisniku, poveriocu (Vunjak, Kovačević, 2016.).

Obaveze banke po osnovu garancije nastaju uspostavljanjem odnosa prema dužniku i poveriocu, a sastoji se u isplati ugovorom predviđenog iznosa u slučaju izostanka ispunjenja obaveze od strane primarnog dužnika, a ukoliko su ispunjeni uslovi predviđeni ugovorom o garanciji. Polazeći od važnosti poverenja prema banci i očuvanja njenog ugleda, obično se uopšte ne dovodi u sumnju ispunjenje obaveza banke, koja je dužna da poveriocu nadoknadi štetu.

Pravni odnos između banaka su uobičajena pojava kod uspostavljanja bankarske garancije, jer se osnovano pretpostavlja da oba učesnika u osnovnom poslu, dužnik i poverilac, prate njihove poslovne banke. Stvari mogu da budu i složenije, ukoliko se na pr. traži da garanciju mora izdati domaća banka, koja se onda umeće između dužnika i njegove poslovne banke ili se traži prvoklasna banka, kada je zapravo reč o supergaranciji.

Interesi dužnika i poverioca u bankarskoj garanciju su suprotni. Dužniku, nalagodavcu je u prvom planu da do ispunjenja uslova predviđenih garancijom do isplate ne dođe, dok je poveriocu, korisniku stalo da se naplati što brže i sa što jednostavnijom procedurom. Interes banke garanta je da ne bude narušen njen ugled i ne bude uvučena u međusobni spor učesnika.

Grafikon 11.2. Srbija, Preuzete buduće obaveze banaka, ukupan vanbilans i kapital

Izvor: NBS

Elementi bankarske garancije

Bankarska garancija je strogo formalno - pravni posao, te da bi bila punovažna neohodno je da bude u **pisanoj formi**. U interesu je banke da garancija bude što jasnije i preciznije formulisana, a za to se koriste tipski ugovori koji se obostrano usaglašavaju. Sadržaj ugovora određuje priroda posla, a bitni elementi garancije su: naziv i sedište izdavaoca, naziv i sedište korisnika garancije, sadržaj osnovnog posla, iznos garancije, datum, mesto izdavanja, rok, potpis. Nadležno pravo vezano je za sedište banke garanta.

Rok važenja je jedan od bitnih elemenata garancije i vezan je sa datumom, protekom određenog perioda ili je vezan za određeni događaj. Banka garant je u obavezi isplate samo u naznačenom roku. Zahtev za isplatu se banci dostavlja uz uslove predviđene ugovorom, a banka isplaćuje sumu u roku od 3-5 dana, a najčešće i brže, zbog nastojanja da ne naruši ugled.

Kao nebitni element garancije u praksi se po pravilu unosi obaveza korisnika, poverioca da po isteku predviđenog roka garanciju vrati banci. Kao merodavno pravo uzima se sedište, odnosno zemlja garanta, uz preporuku da se u garanciji jasno navede merodavno pravo. Jednoobrazna pravila za ugovorne garancije sugerišu da se sporovi rešavaju arbitražom kod Suda Međunarodne trgovinske komore u Parizu (MTK; 1978., 1995, 2010.). Garancija se obično označava brojem od strane banke. Moguće je takođe da se osim navedenih elemenata pojave i zlatne i valutne klauzule, klauzule o kliznoj skali i kamatnoj stopi.

Prenos prava iz garancije je moguć u skladu sa Zakonu o obligacionim odnosima¹, gde je predviđeno da prava po osnovu garancije mogu biti preneti od strane korisnika, odnosno ustupljena, cedirana trećem licu, u slučaju ustupanja, prenosa potraživanja koje je osnova izdavanja garancije. Dakle, garancija kao sekundarni posao deli sudbinu primarnog, osnovnog posla kojim se obezbeđuje.

Vrste bankarskih garancija

Različite karakteristike se koriste za razvrstavanje bankarskih garancija i to (Vukadinović, 2009.):

- Vrsta ugovora ili pravnog posla koji se štite garancijom;
- Uslovi ispunjenja da bi se garancija isplatila;
- Odnos banke prema osnovnom poslu i ugovoru.

Najčešće razlikujemo: licitacione, garancije za dobro izvršenje posla, za vraćanje avansa, uslovne i bezuslovne garancije, supergarancije, kontragarancije, samostalne, akcesorne garancije, pokrivene i nepokrivene, konzorcijalne, činidbene i platežne garancije.

Licitaciona garancija je ona kod koje banka garant uzima na sebe obavezu da isplati garantovani iznos u slučaju da pobednik licitacije ne ispunio uslove predviđene licitacijom. Ove vrste garancije karakteristične su kod investicionih radova, isporuke

1 Sl.list SFRJ 29/78, 39/85, 45/89, 57/89 i Sl. glanisk RS br.17/93, 3/96, 39/03, 74/04.

opreme ili proizvodnih pogona. Ova vrsta garancija je obično bezuslovna, što znači da je za isplatu dovoljan protest, ne i dokazivanje o neispunjenju uslova. Visina garantnog iznosa je fiksna ili procentualni iznos vrednosti robe, odnosno usluga predviđenih licitacijom. Obično je rok važenja ove garancije šest meseci.

Garancija za dobro izvršenje posla je ona kod koje se banka garant obavezuje korisniku, investitoru, naručiocu, kupcu da će mu isplatiti naznačenu sumu ukoliko dužnik, nalogodavac, prodavac ili pružalac usluga ne ispuni ili ne ispuni valjano ugovorom preuzete obaveze. Ova garancija snižava rizik neizvršenja ili nekvalitetnog izvršenja osnovnog posla. Ugovorom o garanciji je definisan iznos, kao fiksni ili maksimalni iznos. Garancija prestaje da važi rokom isteka, a po pravilima MTK rokom od 6 meseci (MTK; 1978., 1995, 2010.). Važnost garancije se može produžiti, naročito kod izvršavanja investicionih poslova.

Garancija za vraćanje avansa postoji kod preuzimanja obaveze od strane banke garanta da će korisniku isplatiti predviđeni iznos ukoliko izvođač radova, prodavac, isporučilac ne ispuni ugovorne obaveze za koje je dat avans ili se avans ne vrati. Česta je kod ugovaranja investicionih radova ili kod ugovora čiji je predmet određena stvar. Iznos garancije u pravilu je jednak preuzetom avansu. Prestaje istekom roka, a ako nije određen rok, važi pravilo MTK o šestomesečnom trajanju.

Uslovna je ona garncija kod koje se navodi koji uslov mora biti ispunjen da bi banka garant korisniku platila predviđenu garantnu sumu. Po pravilu uslovi se ispunjavaju dostavljanjem robnih dokumenata uz zahtev za isplatu garantnog iznosa od banke. U drugim slučajevima ispunjenje uslova se dokazuje nalazom nekog eksperta, veštaka kao na pr. inženjera, ukoliko je reč o opremi i nekom nedostatku ili građevinskim radovima i njihovim manjakavostima. Ova vrsta garancija je značajna za pravnu sigurnost u obavljanju delatnosti, jer se isplata zasniva na podnošenju odgovarajućih dokaza.

Bezuslovna garancija otvara mogućnost naplate garantnog iznosa i bez ispunjavanja odgovarajućih uslova, a obično se zasniva na klauzuli u ugovoru o isplati „na prvi poziv“. Ona daje prednost poveriocu u odnosu na bezuslovnu garanciju, ali sadrži skriveni nedostatak, jer može biti relativno lako zloupotrebljena.

Supergarancija predstavlja dvostruko obezbeđenje, jer se javlja kada poverilac nije zadovoljan rejtingom banke garanta, pa zahteva da neka prvoklasna banka dodatno to učini ili zbog veličine i obima posla postoji bojazan da banka neće moći da izvrši svoju obavezu po garanciji. U nekim zemljama se za sve inostrane dužnike zahteva supergarancija koju pruža neka od domaćih banaka ili alterativno neka od međunarodnih prvoklasnih banaka.

Kontragarancija predstavlja obezbeđenje kod međunarodnih poslova kada banka garant i nalogodavac, dužnik nemaju sedište u istoj zemlji. Isplata preko korišćenja kontragarncije omogućava banci isplatiocu da isplaćenu garantnu sumu nadokadi od inostrane banke koja je u zemlji nalogodavca, dužnika.

Samostalna garancija se masovno koristi kod međunarodnih poslova, jer omogućava naplatu bez prigovora. Jedini prigovori koji su mogući vezani su za samu garanciju, ali ne za osnovni posao koji se na ovaj način pokriva. Ona je u svakom slučaju pouzdanija od garancije koja je drugorazredna, akcesorna.

Akcesorna bankarska garancija je ona kod koje banka ima mogućnost stavljanja svih vrsta prigovora kao i jemac prema dužniku, nalogodavcu. Zbog ovih karakteristika se u međunarodnoj robnoj razmeni relativno malo koristi.

Konzorcijalne garancije predstavljaju obezbeđenje od strane više udruženih banaka, što se događa kada je u pitanju veliki posao, koji pojedinačna banka kao garant ne može da prati, dok su **individualne garancije** date od strane pojedinačne banke.

Pokrivene garancije se javljaju kada dužnik, nalogodavac stavlja pokriće za garantnu sumu, a **nepokrivene garancije** su one gde banka za isplatu koristi sopstveni finansijski potencijal, pa je provizija kod ovih vrsta naravno različita.

Neposredne garancije su one garancije kod kojih se garancija daje korisniku po nalogu svih klijenata, dok su **posredne garancije one** kod kojih se između dužnika, nalogodavca i banke garanta prema poveriocu postavlja jedna ili više banaka.

Činidbene i platežne garancije se razvrstavaju prema osnovnom poslu i njegovoj prirodi, tj. da li su vezane za novčanu ili obavezu činjenja, onosno radnje.

MENICE

Menice su prvobitno služile isključivo kao instrument plaćanja, da bi tokom vremena evoluirale u instrument obezbeđenja plaćanja, dok u skorije vreme dobijaju funkciju instrumenta kreditiranja (Tomić, 2003.). Pojava menice se vezuje sa sever Italije i srednji vek, XVII i XVIII vek, kada je prvenstveno korišćena kao instrument razmene, pa se tako javio naziv menica, pismo, potvrda razmene (*lettera di cambio*). Menica kasnije od sredstva razmene postaje sredstvo, instrument plaćanja. Naime, trgovci su usled nedostataka kovanica kao sredstava razmene i plaćanja, osmislili hartije od vrednosti, poznate kao menice, kako bi mogli zadovoljiti potrebe plaćanja većih vrednosti. Danas, menice takođe dopunjavaju papirni novac i kovanice u ulozi sredstva razmene i plaćanja.

Menica je naredba jedne osobe, izdavaoca, *trasanta*, drugoj osobi, *trasatu*, da izvrši isplatu bilo plaćanjem trasantu ili trećoj osobi, primaocu menice (Tomić, 2003.). Ako je menica prenosiva imalac menice može da je prenese drugom primaocu, koji je može podneti trasantu na naplatu. Prenosiva menica, dakle, funkcioniše slično kao novac. Trasantov potpis na menici znači da su njegova sredstva dovoljna za isplatu menice. Ukoliko trasat preuzme isplatu, odnosno prihvata isplatu menicu na kasniji datum, trasant mora da isplati menicu na datum dospeća. Ukoliko trasant ne plati primalac može da se obrati trasantu ili se to unapred odbacuje. Dakle, menica se vrednuje u zavisnosti od ocenjenih kreditnih sposobnosti trasanta. Otuda se menica, koja je fleksibilni instrument, zahvaljujući prenosivosti, pokazuje još fleksibilnijom.

Uzmi ili ostavi menicu banci da je poništi (Politika. J.Rabrenović, 20. oktobar 2016. <http://www.politika.rs/scc/clanak/365956/Uzmi-ili-ostavi-menicu-banci-da-je-ponisti>)

Sudbina ovog sredstva obezbeđenja može se proveriti i u jedinstvenom registru koji vodi Narodna banka

Kada je otplatio svoj pozamašni gotovinski kredit R. P. je iz banke otišao kući s potvrdom da zajam više nema i s menicama koje je dao kao sredstvo obezbeđenja. Ovaj potez banke kojim mu je vratila sredstva obezbeđenja na koje je on bio potpuno i zaboravio, jer mu je teret otplate teško pao, posebno mu se dopao. Ne samo kao papirno svedočenje da više nije dužan, već i zato što nije morao da se pita da li ovo sredstvo obezbeđenja, koje se potpisuje i pri odobravanju kreditnih kartica i dozvoljenog minusa, može da bude zloupotrebjeno.

Može li nevraćena menica da bude zloupotrebljena? Čini se da ne može, jer Narodna banka Srbije (NBS) vodi Registar menica i ovlašćenja, tako da se uz serijski broj menice može proveriti njena „sudbina“, odnosno svrha za koju je izdata.

Zaštita od zloupotreba. Interesantno je da se menica popunjava spojenim rečima i brojevima što je vrsta zaštite da se između slova ne može ubaciti nešto što nije dogovoreno ugovorom. Bankari obično traže da se menica potpiše pisanim slovima zbog autentičnosti i nedvosmislenosti potpisa. Nekada se na menici pisalo i pisaćom mašinom baš radi zaštite od zloupotreba. Zakon o menici traži da potpis bude samo čitak, ne uslovljavajući da li će biti pisanim ili štampanim slovima.

Inače, prema Zakonu o zaštiti korisnika finansijskih usluga banka je dužna da klijenta posle isteka neke obaveze obavesti da nema više potraživanja i da ga pozove da dođe u banku da uzme menicu. Ukoliko klijent to ne učini banka nije dužna da ga „vuče za rukav“ da mu uruči menicu, već nakon nekog vremena može da je uništi.

U savremenim uslovima menica pored uloge sredstva plaćanja poprima uloge **sredstva obezbeđenja plaćanja i sredstva kreditiranja**. Menica kao sredstvo obezbeđenja ima značajnu ulogu u trgovačkim odnosima, jer obezbeđuje da prodata roba bude sigurno naplaćena, što naravno povećava poverenje u privredni sistem i poboljšava likvidnost. Osim toga, omogućavanjem da se menica indosira (prenese na drugog) i eskontuje (naplati pre roka dospeća), menica je dobila funkciju obezbeđenja kredita.

Menica je tokom različitih faza svog razvoja promenila formu, od početnog insistiranja da bude ispisana istim rukopisom i mastilom, kasnije je omogućena veća fleksibilnost, zahvaljujući **čemu je došlo do** njene veće upotrebe. Naime, u savremenim uslovima podrazumeva se blanko menica, koja je validna već sa potpisom dužnika, dok ostale elemente menice može popuniti sam imalac (Tomić, 2003.).

U savremenim uslovima menica podrazumeva hartiju od vrednosti sastavljenu u zakonskoj i propisanoj formi, gde se izdavalac, dužnik obavezuje da određenom licu ili po njegovoj naredbi, ili čak da sam (sopstvena menica) isplati naznačenu svotu novca, ili će isplatiti naznačenu svotu novca licu na koju izdavalac vuče menicu (trasirana menica) i to u određenom mestu i u određeno vreme. Dakle, meničnu sumu može da isplati ili izdavalac menice ili neko treće lice (trasat).

Razlikuju se **trasirane (vučene) i sopstvene (solo) menice**(Barać, Stakić, Ivaniš, 2003.).

- **Trasirana (vučena) menica** je menica gde izdavalac menice, trasant daje nalog drugom licu, trasatu da o dospelosti menice isplati sumu novca licu naznačenom na menici, koje se označava remitentom;
- **Sopstvena ili solo menica** je ona gde se izdavalac, trasant obavezuje da u određeno vreme isplati sumu novca remitentu. Karakteristika solo menice je da su trasant i trasat isto lice (Barać i dr, 2005).

U **spoljnotrgovinskom poslovanju menica** je HOV koju trasant, uvoznik vuče na kupca robe trasata sa obavezom da remitentu, izvozniku isplati naznačenu sumu u određeno vreme i određenom mestu (Vunjak, Kovačević, 2016.).

Uzimajući u obzir kao kriterijum način određivanja dospelosti menice postoje:

- **Datumska menica (*Menica a dato*)** – menica na kojoj je dospeće tačno određeno naznačivanjem datuma, što znači da pre naznačenog datuma obaveza nije dospela, pa se ispunjenje ne može ni zahtevati;
- **Menica na određeno vreme izdavanja** – menica na kojoj je dospeće određeno periodom čijim istekom menična obaveza dospeva. Period počinje danom izdavanja menice, a može se naznačiti u danima, mesecima ili izrazima „početak meseca“, „sredina meseca“, „kraj meseca“ itd. Menica koja glasi na jedan ili više meseci dospeva onog dana u mesecu kao što je dan kada je izdata. Izraz pola meseca znači petnaest dana, a petnaest dana ili osam dana tačan broj dana koji je naznačen. Izrazi početak, sredina ili kraj meseca znače prvi, petnaesti ili trideseti dan u mesecu;
- **Menica na određeno vreme po viđenju** – menica gde je dospeće naznačeno na isti način kao u menici na određeno vreme od izdavanja, ali se vreme čijim istekom dospeva menična obaveza ne računa od dana izdavanja mence, već od dana akcepta ili od dana protesta (zbog neakceptiranja) menice (napr. četiri dana po viđenju);
- **Menica po viđenju** – menica gde se način dospeća definiše rečima „po viđenju“, što znači da je menica naplativa čim se podnese na naplatu u roku od godinu dana od datuma izdavanja, ukoliko izdavalac menice rok nije skratio ili produžio.

Pored ove podele postoje i drugi načini podele menica:

- **Robne i finansijske** – podela se odnosi na posao za koji je izdavanje menice vezano, što znači da je robna menica vezana za plaćanje, a finansijska ako je u pitanju novčana obaveza;
- **Poptune i nepotpune (blanko) menice** – potpuna menica je ona sa potpunim svim elementima, naime iznos, naziv remitenta, trasat, osnov izdavanja. Blanko je menica gde postoji samo potpis i pečat trasanta, što znači da remitent popunjava ostale elemente, ako dođe do aktiviranja;

- **Trasirana, sopstvena, trasirana po sopstvenoj naredbi i trasirana sopstvena menica** – sopstvena menica je menica gde izdavalac prihvata obavezu da će u vreme dospelosti menice isplatiti korisniku, remitentu ili po njegovoj naredbi trećem licu naznačenu svotu. Kod sopstvene menice ne postoji trasat, te postoji izričita obaveza izdavaoca za isplatu. Trasirana menica po sopstvenoj naredbi gde izdavalac menicu izdaje samom sebi, odnosno označava sebe kao remitenta. Trasirana menica sadrži trasata kao lice koje treba da plati remitentu.

Zakon o menici² utvrđuje bitne elemente menica:

- Oznaku „menica“,
- Bezuslovni uput da se isplati naznačena vrednost,
- Ime isplatioca, trasata,
- Dospelost,
- Ime remitenta, lice po čijoj naredbi se isplaćuje,
- Datum izdavanja,
- Mesto izdavanja,
- Potpis trasanta, lica izdavaoca.

Nebitni elementi menice su:

- Broj primeraka,
- Kasatne klauzule (platite za ovu prvu, a ne i za ostale),
- Solo klauzule,
- Pokriće,
- Moneta,
- Efektiva,
- Kamata,
- Protest.

LIČNA OBEZBEĐENJA

Lična, obligaciona sredstva obezbeđenja, kao što su jemstvo i garancija, poveriocu pružaju pravo da zahtevom dođu do namirenja, ukoliko primarni dužnik to nije učinio, i to od lica koje preuzelo obavezu da isplatu duga jemči svojom imovinom. To mogu da učine fizička i pravna lica, banke i druge finansijske institucije. Ugovorna kazna i lična sredstva obezbeđenja zapravo pojačavaju obavezu primarnog dužnika, jer se jemstvom i bankarskom garancijom osim dužnika za osiguranje isplate duga obavezuje i treće lice. Neka među obezbeđenjima su kreirana sa idejom da budu sredstva obezbeđenja, kao što su obveznica i bankarska garancija. Kod drugih je njihova uloga kao sredstva obezbeđenja od sekundarnog značaja, kao što je slučaj kod menice i akreditiva.

2 Sl.list SFRJ br. 16/65, 54/70 i 57/89 i Sl. glasnik RS br. 46/96

Jemstvo predstavlja lično obezbeđenje, gde u slučaju nesipunjenja primarne obaveze od strane dužnika, za to odgovara treće lice i to celokupnom svojom imovinom. Jemstvo se zasniva na izjavi o jemstvu, kojom treće lice pristupa dugu primarnog dužnika, kojom postaje obavezan da poveriocu ispuní obavezu dužnika. Ono je kao sredstvo obezbeđenja plaćanja vrlo rasprostranjeno. Mogu ga davati pravna i fizička lica, banke i druge finansijske institucije (Vunjak, Kovačević, 2016.).

Jemstvo po prirodi predstavlja sporedni, akcesorni posao, čije zasnivanje i postojanje zavise od osnovnog posla, koji se na ovaj način obezbeđuje. Otuda je trajanje jemstva ograničeno i vezano je u pravilu za rok dospevanja primarnog duga dužnika. Dakle, kod jemstva poverilac nema pravo da od jemca zahteva ispunjavanje obaveza pre dospelosti glavnog duga, osim u slučaju pokretanja stečajnog postupka dužnika, jer se pokretanjem stečajnog postupka prema kompaniji smatra da su sva dugovanja dospela. Sličan slučaj je ukoliko je poveriocu očigledno da se neće moći namiriti od primarnog dužnika.

Pošto je jemstvo sporedni posao koji zavisi od osnovnog, to su vrste jemstva upravo vezane za prirodu osnovnog posla i mogu biti: obično, zakonsko, jemstvo za gubitke, solidarno, sajemstvo, jemstvo za naknadu štete. Supsidijarno jemstvo je specifično, jer kod njega se naglašava važnost redosleda zahteva za ispunjenje obaveze, što znači da poverilac mora najpre zahtevati ispunjenje obaveza od primarnog dužnika, pa tek onda od jemca. Solidarno jemstvo karakteriše veći stepen sigurnosti poverioca i brzina ispunjenja obaveza, jer jemac u svemu odgovara kao i primarni dužnik za celu obavezu. Ukoliko dodatnu obavezu preuzima više jemaca, sajemci, koji odgovaraju solidarno, javlja se složen odnos između poverioca, primarnog dužnika i sajemaca, kao i između dužnika i jemaca i jemaca međusobno. Ova vrsta jemstva prati poslove većeg obima ili manjeg poverenja u primarnog dužnika.

Osnovni posao na osnovu kojeg se zasniva jemstvo može imati raznovrstan sadržaj, tako da može da bude reč o činjenju ili nečinjenju, a može se obezbeđivati, sadašnja, buduća obaveza, bezuslovna, kao i uslovna obaveza.

Važno je imati u vidu da je ograničenje jemstva obim obaveze primarnog dužnika.

Ugovorne strane se dogovaraju oko mesne nadležnosti prava, a ako to nije učinjeno nadležno pravo je određeno mestom ili sedištem primarnog dužnika.

Kao važna lična, odnosno obligaciona sredstva obezbeđenja, u novije vreme je razvijen niz obezbeđenja kao što su menica, *stand – by* akreditiv i bond.

Stand – by akreditiv je specifično obezbeđenje, vrsta finansijske garancije, nastao na tlu SAD u vreme kad je bankama bilo uskraćeno pravo da izdaju samostalne garancije na prvi poziv. Ovaj instrument, kao podvrsta akreditiva, znači da je banka uzela na sebe obavezu po nalogu primarnog dužnika, svog klijenta, da poveriocu isplati sumu predviđenu osnovnim ugovorom u predviđenom roku po izjavi poverioca da dužnik nije izvršio svoju obavezu. Ovaj instrument sadrži sve osnovne elemente kao što su obaveze klijenta, banke, korisnika, a ne predviđa obavezu dostavljanja dokumenata banci od strane korisnika radi dokazivanja (Vukadinović, 2009.). Rastući obim korišćenja stand by akreditiva uslovljen je rastom obima vanbilasnih poslova i niskim troškovima izdavanja akreditiva, bez opterećenja rezervi banke.

Obveznica, bond predstavlja pismenu ispravu kojom se izdavalac obavezuje na isplatu predviđene sume promptno (odmah) ili na određeni rok. Obveznice imaju brojne funkcije za koje se koriste, pa između ostalog i kao sredstvo obezbeđenja. *Surety bondovi* su obveznice kojima se preuzima određena obaveza izdavaoca. *Fidelity bondovi* se koriste da obezbede određeno ponašanje zaposlenog kod bilo kog poslodavca. *Surety bondovi* u užem smislu se upotrebljavaju prvenstveno radi ispunjenja obaveza, a kod njih je dobijanje obeštećenja od sekundarnog značaja (Vunjak, Kovačević, 2016.).

ECB je protiv razgovora o relaksaciji zone evro obveznica (Reyters, D. Ranashinge, 4. jul 2017., <https://www.reuters.com/article/eurozone-bonds->)

Troškovi zaduživanja pali su u ponedeljak, kao posledica signala da su neki donosioci odluka ECB imali sumnju u ekspanzivnu monetarnu politiku, koju ECB vodi poslednje dve godine.

Eksperti ECB su bili zatečeni rastom vrednosti evra i prinosa na evro obveznice nakon što je Mario Dragi, Predsednik ECB otvorio prošle nedelje prostor za moguće zaokrete u politici. Naime, varijacije u ekonomskom oporavku su učinile da pojedini eksperti budu nervozni zbog mogućeg zaustavljanja / odbacivanja daljeg sprovođenja programa kupovine evro obveznica, ukoliko bi se ove godine postigao zacrtani target od 2% godišnje inflacije. Eventualni zaokret u monetarnoj politici će biti diskutovan na narednom sastanku ECB 20. jula.

Rajner Guterman, ekspert za strateške stope u Komerbanci, kaže tim povodom: „Priča potkrepljuje tržište evroobveznica. Međutim, čini se da se dan preokreta u monetarnoj politici neminovno približava, tako da ECB mora započeti razmatranje opcija i posledica.“ Najveći deo prinosa evro obveznica pao je 2-3 bazična p.p., na taj način vraćajući se sa rekordnog nivoa. Napr. nemačka kontrolna stopa prinosa pala je za 2,5 bazičnih poena na 0,46% sa 3,5 mesečna rekorda u ponedeljak na oko 0,5%. Istina je da je prinos ostao 20 bazičnih poena iznad prošlonedeljnog nivoa, neposredno pre obraćanja Marija Dragija. Generalna ocena centralnih bankara poslednjih nedelja je da je monetarna politika dostigla tačku zaokreta, pošto bolji privredni izgledi daju centralnim bankama argumenta za napuštanje rekordno niskih kamatnih stopa.

STVARNOPRAVNA OBEZBEĐENJA

Stvarna, realna sredstva obezbeđenja predstavljaju način da se poverioci obezbede ukoliko primarni dužnik to ne učini ili ne učini u punoj meri kako je predviđeno, na osnovu prava na stvari dužnika ili trećeg lica. Sadržaj ovog prava je da poverilac može prodati stvar i na taj način se namiriti. Njegovo pravo ima prednost u odnosu na ostale poverioce. Ova prava se nazivaju založnim pravom. Osobine ovih založnih prava su akcesornost (zasnovanost na osnovnoj obavezi), oficijelnost (prodaja se vrši bez intervencije suda, što znači da je postupak prodaje službeno legitiman), specijalnost (određena je individualna stvar kao predmet zaloge), nedeljivost (založena stvar ostaje u zalozi sve do punog namirenja, a ako je upisano više poverilaca, prednost se određuje prema vremenu nastanka prava zaloge) i publicitet (predaja stvari kod zaloge i upis u katastar kod hipoteke) (Vukadinović, 2009.).

U stvarnopravna obezbeđenja se svrstavaju:

- a) ručna zaloga,
- b) zaloga potraživanja i HOV i
- c) hipoteka.

ZALOGA

Ručna zaloga predstavlja stvarnopravno obezbeđenje gde je poverilac svoje potraživanje obezbedio zalogom na stvari, koju ima pravo da unovči pre ostalih poverilaca i da se iz toga namiri, ukoliko primarni dužnik ne izvrši svoju obavezu. Prema založenoj stvari poverilac se mora odnositi sa pažnjom dobrog domaćina ili dobrog privrednika, što znači da je mora vratiti dužniku bez oštećenja, ako ovaj izvrši predviđenu obavezu. Ugovorom poverilac stiče pravo na zalogu i faktički prenos stvari u svoju državinu. Zalogodavac je po pravilu dužnik, ali to može da bude i treće lice (Unković, Stakić, 2011.).

Založiti se mogu **sve pokretne stvari u prometu**. Zlato i plemeniti metali se mogu dati u zalogu i njihova prednost je što imaju berzansku cenu. Drago kamenje se takođe može založiti, ali problem predstavlja određivanje njihove realne vrednosti, slično i kod umetničkih slika i drugih umetničkih predmeta. Zbog relativno lake utrživosti i postojanaj tržišne cene HOV se prihvataju takođe kao predmet zaloge. Mogu se založiti autorska prava, kao i pravo plodouživanja. Predmeti vezani za ličnost se ne mogu prenositi.

Založiti se mogu individualne i zbirne stvari, pravo potraživanja, suvlasnički udeo i buduće stvari i prava. Kod pokretnih stvari najčešće se zalaže individualna stvar, ali ako je stvar zbirna može se odrediti broj, količina i vrsta založenih stvari. Pravo potraživanja može biti predmet zaloge, osim tamo gde je to zabranjeno ili je to pravo neprenosivo. Suvlasnički ili imovinski udeo može biti predmet zaloge. Stvari i prava koje će zalogodavac steći u budućnosti se mogu založiti i to trenutkom sticanja tih stvari.

Delovanje zaloge nastaje ugovorom o zalozi. Njime **zalogodavac** dobija obavezu predaje stvari, faktički ili ispravu sa pravom raspolaganja. Zalogodvac može predmet zaloge zadržati do roka predviđenog ugovorom o izvršenju obaveze. Ako obavezu nije izvršio gubi pravo na dalju državinu založene stvari. Ako založena stvar obezbeđuje plodove zalogodavac ih može pribirati, čak založenu stvar može dati u zakup. On može založenu stvar i otuđiti ukoliko je to omogućeno ugovorom.

Istovremeno **zalogoprimac** dobija državinu na stvari, pri čemu je dužan da je vrati neoštećenu zalogoprimcu ako dođe do izvršenja osnovne obaveze, a u međuvremenu može ubirati plodove od založene stvari. U slučaju izostanka izvršenja osnovne obaveze on ima pravo prodaje stvari i namirenja iz tako dobijenih sredstava i to bez učešća suda, pri čemu se namiruje pre ostalih poverilaca, dok se redosled naplate određuje prema vremenu nastanka zaloge.

Zakon o založnom pravu na pokretnim stvarima³ definiše:

1. ugovor,
2. prava i obaveze ugovarača,
3. upis zaloge u registar,
4. namirenje poverioca,
5. prestanak založnog prava.

Založno pravo nalaže da se pokretne stvari i prava upišu u **Registar založnog prava** pri Agenciji za privredne registre⁴. To znači da se ugovorom predviđa obaveza zalagodavca da pravo prema poveriocu, korisniku upiše u Registar. Zalagodavac je po pravilu primarni dužnik, ali zakon omogućava da to bude i treće lice. Obaveze i međusobni odnosi poverioca i zalagodavca definisani su ugovorom, a ovaj ugovor se sastoji iz sledećih elemenata: datum zaključenja ugovora, ime ili naziv poverioca, ime i naziv zalagodavca, ime i naziv primarnog dužnika, specifikacija predmeta zaloge, opis potraživanja koje se obezbeđuje.

Založno pravo se stiče nakon upisa u Registar. Upis ne proizvodi pravno dejstvo u slučaju nepostojanja prava svojine na založenoj stvari ili zbog nepounovažnosti zaloge. Oba učesnika, ugovarača mogu tražiti upis u Registar.

Zaloga brodova i vazduhoplova se vrši u posebnim registrima, pošto se radi o pojedinačnim stvarima velike vrednosti, i važno je naglasiti da se tom prilikom ne primenjuje Zakon o založnom pravu. Slično kod zaloge HOV se ne primenjuju odredbe ovog zakona, već odredbe zakona o trgovanju HOV, a upis zaloge kao kod drugih oprтереćenja HOV se vrši u CRHOV.

Posebnim odredbama ugovora može se prevideti pravo zalogoprimca, privrednog subjekta da se u slučaju da nije namiren osnovni dug on obešteti izlaganjem prodaji založene stvari na javnoj aukciji. Ukoliko je založeni predmet takve prirode da ima berzansku vrednost zalogoprimac ima pravo da predmet po toj ceni proda ili da ga po toj ceni zadrži za sebe, ukoliko izostane namirenje po osnovu osnovnog duga. Ukoliko je zalagodavac fizičko lice ne može se predvideti da će založeni predmet postati svojina založnog poverioca, u slučaju da potraživanje ne bude realizovano.

Po redosledu založnih prava pravo prvenstva namirenja u slučaju izostanka izvršenja osnovne obaveze ima založni poverilac, sem ako zakon ne predviđa drugačije. U slučaju da je predmet založen kod više poverilaca redosled kojim će oni biti namireni u slučaju neizvršenja primarne obaveze biće određen vremenom upisa u Registar zaloge. Vreme nastanka založnog prava će odrediti redosled u slučaju da postoji zalogoprimac po osnovu dobijanja predmeta u državinu i zalogoprimac koji je upisan u Registar zaloge, a poverilac koji tvrdi da je državina nastala pre upisa u Registar tu činjeicu treba i da dokaže. Založno pravo prevozioca, komisionara, otpremnika i skladištara, zasnovano na Zakonu o obligacionim odnosima, a nastala otpremom ili prevozom stvari koje su predmet zaloge, ima prvenstvo u odnosu na založno pravo upisano u Registar. Takođe, zakonsko založno pravo zaposlenog za potraživanje po osnovu nagrade za rad, naknade

3 Službeni glasnik RS br. 57/03, 61/05, 64/66 i 99/11.

4 www.apr.gov.rs

za utrošeni materijal i ostala potraživanja u vezi rada, zasnovana ugovorom o delu iz Zakona o obligacionim odnosima ima prvenstvo u odnosu na založna prava upisana Registar zaloge. Za potraživanje poreza i drugih dažbina države red se utvrđuje prema vremenu upisa u Registar.

Namirenje poverioca može se realizovati sticanjem prava državine na založenoj stvari u slučaju izostanka ispunjavanja primarne obaveze dužnika. Poverilac ima pravo na namirenje osnovice potraživanja uvećane za pripadajuću kamatu i troškove koji su vezani za ostvarivanje prava na namirenje. Ukoliko postoji razlika između ostvarene cene založenog proizvoda i ovako izraženog prava poverioca, poverilac je dužan da zalagodavcu tu razliku bez ikakvog odlaganja isplati, a u slučaju kašnjenja zaračunava mu se zatezna kamata. O realizaciji namirenja zalogoprimalac obaveštava dužnika i zalagodavca ako nije u pitanju isto lice, pa je zalagodavca dužan da sarađuje, a u suprotnom mora nadoknaditi štetu. U slučaju potrebe poverilac se može obratiti sudu radi realizacije prava na državinu, ako je izostalo ispunjenje obaveze dužnika prema njemu.

Namirenje se ostvaruje na osnovu odluke suda kojem se poverilac obraća u cilju namirenja, a to se može ostvariti izlaganjem predmeta javnoj prodaji ili po ceni ako postoji tržišna ili berzanska cena založene stvari. Početak namirenja se upisuje u registar, nakon čega teku rokovi u kojem dolazi do realizacije. Prodaja predmeta na javnoj aukciji ili po tržišnoj ili berzanskoj ceni podrazumeva da je taj način namirenja predviđen ugovorom. Prodaja se može poveriti licu koje se bavi profesionalno ovim ili sličnim aktivnostima. O vremenu i mestu prodaje poverilac obaveštava zalagodavca i dužnika. Oспорavanje prodaje se može vršiti po različitim osnovama isključivo u sudskom postupku, ali postupak ne sprečava namirenje poverioca.

U slučaju ispunjenja primarne obaveze, namirenjem poverioca ili na drugi način **založno pravo prestaje** i briše se iz Registra zaloge. Založno pravo prestaje takođe u slučaju propasti predmeta zaloge. Zbog toga postoji mogućnost da se založeni predmet osigura, što otklanja problem nemogućnosti namirenja poverioca u slučaju propasti predmeta koji je založen. Založno pravo se briše iz Registra po odluci suda o namirenju poverioca, po odricanju od založnog prava.

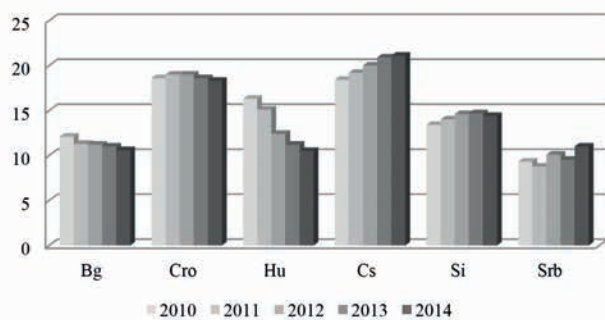
Registar zaloge je elektronska baza podataka koja predstavlja organizovani spisak u kojem su sadržana založna prava na stvarima fizičkih ili pravnih lica⁵. Registar je organizovan pri Agenciji za privredne registre, kao ustanova sa javno dostupnim podacima. Sam upis u Registar zaloge se smatra dovoljnim uslovom da su treća lica u posedu informacije o založnom pravu. Zahtev za upis u Registar mora sadržati sve neophodne informacije: o poveriocu i zalagodavcu, o založenoj stvari, o potraživanju koje se na ovaj način obezbeđuje, potpis podnosioca zahteva, izjavu zalagodavca i datum i odluku suda.

HIPOTEKA

Hipoteka predstavlja stvarnopravno obezbeđenje koje je zasnovano na nepokretnosti, kod koje poverilac dobija pravo da osnovni dug, ukoliko dužnik ne izvrši svoju obavezu, namiri prodajom nepokretnosti (Miletić, 2004.). Ovo pravo ograničava pravo vlasnika onako kako je definisano, a to može da bude na osnovu ugovora, sudske odluke ili samog zakona. Titular prava hipoteke, hipotekar, stiče pravo namirenja potraživanja po osnovu prodaje nepokretnosti pre poverilaca koji nemaju hipoteku ili poverilaca koji su svoju hipoteku naknadno upisali, što se označava kao hipoteka prvog reda, hipoteka drugog reda itd. Nosilac hipoteke je lice koje je istovremeno i poverilac, dok na strani dužnika i vlasnika hipotekovane nepokretnosti ne mora biti isto lice. Za hipoteku važe odredbe Zakona o osnovama svojinskoopravnih odnosa⁶ i Zakon o hipoteci⁷.

Pravo iz hipoteke i uspostavljanje hipoteke se realizuje upisom u javne zemljišne knjige, katastar. Pri tom je važno naglasiti da za razliku od založnog prava, gde pravo uključuje prenos državine na založenoj stvari, kod hipoteke dužnik ostaje u državini nepokretnosti. Hipoteka nestaje u slučaju prestanka potraživanja, pošto je reč o akcesornom pravu, koje zavisi od osnovnog pravnog posla.

Grafikon 11.3. Učešće hipotekarnih kredita u BDP (%)

Izvor: Svetska banka

Pošto je kod hipoteke reč o velikoj vrednosti, u poslovanju banaka se ona koristi kao zaštita, tj. obezbeđenje kod velikih potraživanja dugog roka dospeća, tj. kod investicionih kredita pravnih lica ili kod stambenih kredita fizičkih lica.

Predmet hipoteke je određena nepokretnost ili njen deo sa plodovima i pripacima, dok se ne odvoje. Drugim rečima, hipoteka se može zasnovati na zemljištu, stanu, poslovnim prostorijama, suvlasništvu kod nepokretnosti. Predmet hipoteke može biti i stan, odnosno zgrada ili njen deo u izgradnji. Zajednička hipoteka je hipoteka zasnovana na više različitih nepokretnosti. Na jednoj nepokretnosti moguće je uspostaviti više hipoteka, ako njena vrednost to dopušta, a redosled namirenja poverilaca se određuje prema vremenu nastanka hipoteke.

6 Sl. List SRJ br. 29/96, Sl. glasnik RS br. 115/05.

7 Sl. glasnik RS br. 115/05, 60/15, 63/15 i 83/15.

Narodna banka: Ne možemo da utičemo kada će i da li će hipoteka biti obustavljena (Beta, 27. mart 2017., www.blic.rs/vesti/ekonomija/narodna-banka-ne-mozemo-da-uticemo-kada-ce-i-da-li-ce-hipoteka-bit-obustavljena/fc6k4xs)

Povodom zahteva Udruženja bankarskih klijenata Efektiva da Narodna banka Srbije donese hitne mere kojima bi se sprečilo aktiviranje hipoteka kod kredita u švajcarskim francima, NBS je saopštila danas da su njene nadležnosti precizno definisane i da nije odgovorna i ne može da utiče na aktiviranje hipoteka.

NBS je odgovorna za stabilnost finansijskog sistema i zaštitu korisnika finansijskih usluga, a kada je u pitanju odluka o aktiviranju hipoteke, nije (odgovorna) i ne može da utiče - navela je Narodna banka.

U saopštenju Narodna banka navodi da je 2015. godine donela mere za očuvanje finansijskog sistema zbog problema onih koji imaju kredite u švajcarskim francima.

Povodom poslednjih saopštenja kojima se od NBS zahteva donošenje hitnih mera kod kredita u švajcarskim francima, podsećamo da je NBS još u februaru 2015. godine, u granicama svojih nadležnosti, donela Odluku o merama za očuvanje stabilnosti finansijskog sistema u vezi sa kreditima indeksiranim u stranoj valuti - navodi NBS.

NBS je navela da je tada propisala četiri modela "aneksiranja ugovora o kreditu", uvažavajući principe pravne sigurnosti, tržišnog poslovanja i odgovornosti svih tržišnih učesnika za preuzete obaveze.

Pošto je reč o predmetu velike vrednosti i obavezi upisa tereta u zemljišne knjige, hipoteka se generalno smatra sigurnim sredstvom obezbeđenja. Treba i pored sve sigurnosti imati u vidu da vrednost hipoteke može da bude nedovoljna za namirenje potraživanja poverioca ili da tokom vremena dođe do smanjenja tržišne cene koja ne dozvoljava puno namirenje poverioca, o čemu naročito banke moraju voditi računa. Ovo je jedna od najvažnijih posledica kraha tržišta nekretnina u SAD i problema sa kojima su se suočile banke kad nisu mogle da naplate ni kredite, niti da se namire prodajom nepokretnosti. (Ranisavljević, Hadžić, 2016.). Pošto je nekretnina podložna oštećenju ili uništenju što bi moglo ugroziti namirenje poverica, to je predviđena mogućnost osiguranja hipotekovane nepokretnosti i prenosa, vinkuliranja polise osiguranja na poverioca. U tom slučaju osigurana suma zamenjuje vrednost hipotekovane nepokretnosti.

Do prestanka hipoteke dolazi isplatom potraživanja, odricanjem hipoteke izjavom poverioca, sticanjem istog lica kao nosioca hipoteke i poverica, propašću hipotekovane nepokretnosti.

Hipotekarne kamate porasle u ponedjeljak (Mortgages rates advance for Monday, Bankrate, C. Bell, 3. jul 2017., <http://www.bankrate.com/financing/mortgages/mortgage-rates-for-monday-july-3/>)

Višestruke kontrolne hipotekarne stope su danas porasle. Prosečne stope na 30 godišnje fiksirane i 15 godišnje fiksirane stope su povećane. Na strani varijabilnih stopa prosečna stopa na 5 godišnje prilagodljive hipoteke takođe je porasla.

Kamate na hipoteke su u stalnom kretanju na tržištu, ali su generalno na mnogo nižem nivou nego u periodu pre globalne krize. Ukoliko ste na tržištu hipoteka čini se da je pravi trenutak da pristupite njihovom fiksiranju, jer u suprotnom ne možemo garantovati šta će se dalje dešavati.

Prosečna stopa za kontrolu 30 godišnjih fiksnih hipoteka je trenutno 3,87%, za 7 p.p. više nego prethodne nedelje. Mesec dana ranije ova stopa bila je 3,67%. To znači da ćete platiti 469,95 USD za glavicu i kamatu na svakih 100 hiljada USD koje ste pozajmili. To je istovremeno 3,99USD više nego prošle nedelje.

Prosečna kamatna stopa za 15godišnje fiksne hipoteke je 3,06%, za 4 p.p. više nego nedelju ranije. To znači veći trošak za 693 USD na pozajmljenih 100 hiljada USD, što je svakako mnogo više nego na 30 godišnju hipoteku, ali ima svojih prednosti: uštedećete hiljade dolara tokom perioda pozajmice i mnogo brže izgraditi imovinu.

Rezime poglavlja: Sredstva obezbeđenja koriste poverioci radi osiguranja obaveze dužnika u slučaju da dužnik delimično ili u celosti ne izvrši obavezu. Obezbeđenja mu stvaraju mogućnost namirenja putem prodaje založene robe ili nepokretnosti, odnosno od drugog lica koje jemči za dužnika. Bankarska garancija je sredstvo obezbeđenja gde banka preuzima obavezu da umesto dužnika, ukoliko on to ne učini, realizuje obavezu. Garancija je posao od sekundarnog značaja koji prati osnovni posao. Različite vrste garancija se koriste za razne svrhe, kao licitaciona garancija, garancija za dobro izvršenje posla, uslovna, supergarancija, kontragarancija, posredna i neposredna garancija. Menica je pismena naredba izdavaoca, trasanta, drugoj osobi, trasatu, da izvrši isplatu bilo plaćanjem trasantu ili trećoj osobi, primaocu menice. Jemstvo spada u grupu ličnih obezbeđenja, kod kojeg jemac celokupnom svojom imovinom odgovara za obavezu dužnika. Stvarnopravna obezbeđenja služe za obezbeđenje poveriocu za slučaj neizvršenja obaveze dužnika i to putem prodaje založene robe, odnosno prodajom nepokretnosti. Zalog je obezbeđenje gde je predmet zaloge pokretna stvar, a kod hipoteke nepokretnost, odnosno njen deo. U oba slučaja obavezan je, radi legitimisanja prava, upis u registar zaloge, odnosno katastar.

Ključne reči: obezbeđenje, garancija, supergarancija, lična obezbeđenja, menica, jemstvo, stvarnopravna obezbeđenja, hipoteka, ručna zaloga.

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 11.1. Šta je bankarska garancija?
- 11.2. Kakav je značaj bankarske garancije?
- 11.3. Koje su vrste garancija?
- 11.4. Ko su učesnici u bankarskom garantnom poslu?
- 11.5. U kakve bankarske poslove spada garancija?
- 11.6. Kakva je razlika između činidbenih i platežnih garancija?
- 11.7. Kako je zakonski regulisana garancija kod nas i u svetu?
- 11.8. Šta je jemstvo?
- 11.9. Šta su lična obezbeđenja?
- 11.10. Čime se vrši obezbeđenje kod jemstva?
- 11.11. Kada se koristi jemstvo?
- 11.11. Šta su stvarnopravna obezbeđenja?
- 11.13. Šta je zaloga?
- 11.14. Šta je predmet zaloge?
- 11.15. Kako se potvrđuje zaloga?
- 11.16. Kako se namiruje poverilac iz zaloge?
- 11.17. Šta je hipoteka?
- 11.18. Kada se koristi zaloga, a kada hipoteka?
- 11.19. Šta je predmet hipoteke?
- 11.20. Kako se potvrđuje hipoteka?
- 11.21. Šta je menica?
- 11.22. Koje su uloge menice?
- 11.23. Koje su vrste menica?
- 11.24. Kako je nastala menica?
- 11.25. Kakav je odnos vrednosti hipoteke i vrednosti duga?

12. MEĐUNARODNI BANKARSKI POSLOVI

Poslove sa inostranstvom: tekuće devizne poslove, platni promet i kapitalne poslove, banka obavlja u cilju zaokruživanja ponude klijentima, uz uslov da je kadrovski i tehnički osposobljena za to i da je obezbedila dozvolu za obavljanje ovih poslova od Narodne banke.

Cilj poglavlja:

- Da studenti nauče šta su bankarski poslovi sa inostranstvom i koje uslove banka mora da ispuni da bi ih obavljala;
- Da znaju šta su tekući devizni poslovi;
- Da znaju šta je devizni kurs, koje su vrste kurseva i šta je politika kursa;
- Da znaju šta su menjački poslovi i ko i kako ih može obavljati;
- Da znaju kako se vrši elektronsko plaćanje prema inostranstvu i iz inostranstva, putem SWIFT-a;
- Da nauče šta su i koja su sredstva međunarodnog bezgotovinskog plaćanja: međunarodni dokumentarni akreditiv i inkaso, bankarska doznaka i međunarodno kreditno pismo;
- Da studenti nauče šta su kapitalne transakcije sa inostranstvom;
- Da znaju šta su i ko vrši kreditne poslove sa inostranstvom;
- Da nauče šta su strana ulaganja, njihove karakteristike i stimulansi koji se obezbeđuju.

UVOD

Poslednjih decenija došlo je do značajnog povećanja obima spoljnotrgovinske razmene u svetu i do procesa globalizacije, koji, između ostalog, znači sve bliže ekonomsko povezivanje nacionalnih privreda. Uz to, stvoren je niz ekonomskih i monetarnih unija, gde robe, usluge, kapital i ljudi, kao faktori proizvodnje, prelaze granice bez ikakvih ekonomskih ograničenja. Kao građani i kao preduzetnici svakodnevno se sve više susrećemo sa potrebom obavljanja poslova sa inostranstvom, koji uključuju naplatu priliva iz inostranstva, plaćanja prema inostranstvu, investiciona ulaganja i odobravanje / povlačenje kreditnih linija. Sve ovo bilo bi nemoguće bez banaka, koje su nezaobilazan učesnik u ovim poslovima i koje umnogome olakšavaju transakcije sa inostranstvom. Za obavljanje ovih poslova banke osim specifičnih znanja zaposlenih moraju posedovati i tehniku, tehnologiju i posebne dozvole i imati uspostavljene poslovne odnose sa bankama u inostranstvu. Banke na osnovu poslova sa inostranstvom ostvaruju značajne prihode.

TEKUĆE DEVIZNO POSLOVANJE

Poslovi banaka sa inostranstvom, platni promet i kreditni poslovi, regulisani su Zakonom o deviznom poslovanju¹. Bitna odlika ovog zakona je slobodnije devizno poslovanje nego ranije, što znači da su produženi rokovi za plaćanje uvoza i unos deviza u zemlju do 6 meseci, dozvoljena je valutna klauzula kod ugovaranja i tržišno formiranje kursa domaće valute, dinara. Zakon je takođe usklađen sa Statutom Međunarodnog monetarnog fonda, jer je u njega inkorporiran član 8. Statuta, koji primorava države da izbegavaju ograničenja u tekućim plaćanjima i diskriminatorske valutne prakse kojima se pojedini subjekti stavljaju u podređeni položaj i obavezuje na konvertibilnost valute (Vunjak, Kovačević, 2016.).

Ukoliko želi da obavlja poslove sa inostranstvom banka je upućena na **dobijanje posebne dozvole za to od NBS**, a Odlukom o uslovima za davanje ovlašćenja bankama za obavljanje poslova sa inostranstvom, kao i o uslovima za oduzimanje tog ovlašćenja² bliže su utvrđeni uslovi koje banka mora da ispuni da bi dobila ovlašćenje. Uslovi uključuju uobičajenu dozvolu za rad, registraciju u Agenciji za privredne registre i posebno, kadrovsku i tehničku osposobljenost.

Jedna od najvažnijih odrednica Zakona je razgraničenje između pravnih i fizičkih lica koja imaju tretman domaćih od inostranih lica. **Rezident³ je zapravo domaće fizičko i pravno lice i pod tim se podrazumeva:**

- domaće pravno lice,
- ogranak, filijala stranog pravnog lica u zemlji,
- preduzetnik,
- fizičko lice,
- inostrani državljani sa boravkom u zemlji dužim od godine,
- državni organ i organizacija i
- diplomatsko - konzularna predstavništva.

Nerezident je strano fizičko i pravno lice, koje nema navedena svojstva (karakteristike).

Tekući devizni poslovi su tekući poslovi zaključeni između rezidenata i nerezidenata, čija namena nije prenos kapitala, što znači da njihov krajnji cilj nije upravljanje kompanijom. **Plaćanje, naplaćivanje i prenos po tekućim deviznim poslovima vrše se slobodno**, što govori da je tekući račun plaćanja zemlje sa inostranstvom liberalizovan. Istovremeno, treba naglasiti da je kapitalni račun sa inostranstvom u određenoj meri ograničen, a svrha ovih ograničenja je zaštita platnog bilansa zemlje od eventualnog bega kapitala.

1 Sl.glasnik RS br.62/06, 31/11, 119/12 i 139/14.

2 Službeni glasnik RS, br. 5/2007.

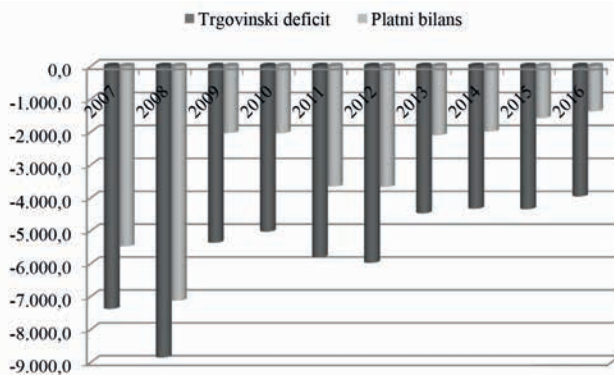
3 Zakonom je umesto odrednice domaća i strana lica uvedena definicija rezidenata, odnosno nerezidenata, kao nešto šira od ovih pojmova.

Tekući devizni poslovi obuhvataju:

1. Plaćanja po osnovu svih spoljnotrgovinskih poslova;
2. Plaćanja kamate i glavnice kredita;
3. Povraćaj uloženog i dobiti po osnovu direktnih investicija;
4. Prenos u korist fizičkih lica po osnovu penzija, invalidnina i drugih socijalnih davanja, prenos po osnovu poreza i taksi, sudskih odluka, igara na sreću, koncesionih naknada, članarina, kazni, likvidiranih šteta iz osiguranja i troškova izdržavanja porodice.

Pod **sredstvima plaćanja** Zakon ubraja domaća sredstva plaćanja i devize. **Dinar**, čija je međunarodna oznaka RSD, je domaće sredstvo plaćanja i nacionalna valuta. Njome se vrše plaćanja u zemlji i sa inostranstvom. **Strana sredstva plaćanja** su devize, potraživanja u inostranstvu koja glase na stranu valutu i efektivni strani novac, potraživanja u gotovini, odnosno papirni ili kovani novac. **Instrumenti plaćanja** su akreditivi, doznake, platne kartice, menice, čekovi i drugi bankarski i finansijski dokumenti naplativi u stranoj valuti.

Grafikon 12.1. Srbija, Trgovinski i platni bilans (mil evra)

Izvor: Ministarstvo finansija RS

Rast spoljnotrgovinske razmene Srbije (Beta, 31. maj 2017., <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/ekonomija/2753343/rast-spoljnotrgovinske-razmene-srbije.html>)

Spoljnotrgovinska robna razmena Srbije u prva četiri meseca ove godine iznosila je 10,88 milijardi evra, što je rast od 12,5 % u odnosu na isti period prošle godine, a izraženo u dolarima povećanje je bilo 7,8 odsto, na 11,59 milijardi, saopštio je Republički zavod za statistiku. Izvoz robe imao je vrednost od 4,76 milijardi evra i veći je za 11,8 %, dok je uvoz od 6,12 milijardi veći za 13 %. Deficit u robnoj razmeni sa svetom iznosio je 1,36 milijardi evra i veći je za 17,5 odsto. Pokrivenost uvoza izvozom je 77,7 % i manja je od pokrivenosti u istom periodu prethodne godine, kada je iznosila 78,6 %.

Glavni partneri Srbiji u izvozu bili su Italija (778,4 miliona dolara), Nemačka (653,9 miliona), Bosna i Hercegovina (387,7 miliona), Ruska Federacija (286,1 milion) i Rumunija (251,9 miliona). U uvozu su glavni spoljnotrgovinski partneri Srbije bili Nemačka (818,1 milion dolara), Italija (654,1 milion), Ruska Federacija (578,2 miliona), Kina (521,1 milion) i Mađarska (297 miliona). Spoljnotrgovinska robna razmena bila je najveća sa zemljama sa kojima Srbija ima potpisane sporazume o slobodnoj trgovini. Zemlje članice Evropske unije čine 64,9 % ukupne razmene. Srbiji su po važnosti drugi partner bile zemlje CEFTA sporazuma sa kojima je zabeležen suficit od 574,7 miliona dolara, koji je rezultat uglavnom izvoza poljoprivrednih proizvoda (žitarice i proizvodi od njih i razne vrste pića), gvožđa i čelika, drumskih vozila, proizvoda od metala, kao i izvoza raznih gotovih proizvoda.

PLAĆANJE, NAPLATA I PRENOS

Pošto je tekući račun plaćanja sa inostranstvom liberalizovan, to znači da su plaćanja, naplaćivanja i prenos po tekućim poslovima između rezidenata i nerezidenata slobodna. Rezidenti i nerezidenti koriste devize za plaćanje inostranstvu, ako zakonom nije drukčije određeno (Karić i dr., 2010). **Dinar je zakonsko sredstvo plaćanja u zemlji** tj. plaćanje, naplaćivanje i prenos se u zemlji vrši isključivo u dinarima, što je opredeljeno Zakonom o deviznom poslovanju⁴. Zakon takođe dopušta ugovaranje u devizama, tzv. **deviznu klazulu**, kojom se učesnici štite od obezvređivanja realne vrednosti ugovora, s tim što se plaćanje i naplaćivanje vrši u dinarima. Izlazeći u susret realnom stanju stvari, da se veliki broj transakcija u zemlji vrši i računa u devizama zakon dozvoljava **izuzetno, plaćanje, naplaćivanje i prenos u zemlji u devizama, ako je u pitanju:**

- Devizno kreditiranje za namene uvoza i kupovina nepokretnosti (čl.25 Zakona);
- Kupovine potraživanja i preuzimanja dugovanja (čl. 7. i 20. Zakona);
- Uplata depozita kao sredstva obezbeđenja;
- Premija osiguranja i prenos za životna osiguranja;
- Prodaja i iznajmljivanje nepokretnosti;
- Donacije u humanitarne, naučne i kulturne svrhe;
- Bankarske garancije, po osnovu deviznog posla;
- Službeni put u inostranstvo;
- Zarada zaposlenima u diplomatsko-konzularnim predstavništvima i međunarodnim organizacijama u Republici.

Devizna plaćanja mogu se vršiti i u devizama po osnovu programa i projekata koji se finansiraju iz razvojne pomoći Evropske unije, pri čemu sredstva mogu biti prosleđivana do ugovarača, odnosno korisnika i projektnih partnera u skladu sa odgovarajućim ugovorom za sprovođenje aktivnosti na osnovu razvojne pomoći Evropske unije.

Banka može po nalogu nerezidenta - kupca robe ili usluge, kome odobrava robni kredit, vršiti u Republici plaćanje u devizama rezidentu - prodavcu te robe ili pružaocu

4 Čl.34 Zakona.

usluge u spoljnotrgovinskom prometu. Plaćanje, naplaćivanje i prenos u Republici mogu se vršiti i u devizama po poslovima koji su uređeni zakonima koji uređuju tržište hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata i osiguranje depozita, kao i u drugim slučajevima propisanim zakonom. Banka na zahtev rezidenta može vršiti prenos sredstava u devizama sa deviznog računa tog rezidenta na njegov devizni račun kod druge banke.

Plaćanje, naplaćivanje i prenos u devizama se vrše preko ovlašćene banke, a NBS za državne organe i organizacije. Plaćanje po kapitalnim poslovima se ne može vršiti platnim karticama. Rezident koji je devize ostvario u inostranstvu i onaj koji je sredstva preneo u inostranstvo, a nije ih upotrebio dužan je da devize unese u zemlju, kao i rezident koji je ostvario dobit u inostranstvu.

Rok za unos deviza u zemlju po Zakonu za rezidente, a po osnovu izvoza robe i usluga, je godina dana od dana carinjenja, odnosno vršenja usluge. Posao izvoza sa rokom naplate dužim od godinu dana se smatra kreditnim poslom, koji podleže strožijem režimu nadgledanja, prijave i kontrole.

Banka devize može držati kod banke u zemlji ili inostranstvu, kao i kod NBS. Nerezidentima je omogućeno da imaju račune u banci u devizama i dinarima, a jedino ograničenje transfera deviza u inostranstvo je obaveza plaćanja poreskih, carinskih i drugih obaveza.

KURS DINARA

Postoje tri **vrste kurseva** (Salvatore, 2009.):

- **fiksni kurs valute** (*fixed exchange rate*) - određuje se administrativno,
- **plivajući ili slobodan kurs** (*market formed exchange rate*) – određuje se na tržištu deviza sučeljavanjem ponude i tražnje i
- **ograničeno fluktuirajući kurs** (*crawlin peg exchange rate*) – formira se u osnovi tržišno, uz moguće intervencije centralne banke u cilju smanjivanja dnevnih oscilacija kursa, gde su odstupanja u određenim zonama $\pm 1,2,3\%$.

U skladu sa zahtevima člana 7. Statuta MMF kursevi se mogu utvrđivati prema specijalnim pravima vučenja MMF (SDR)⁵, prema vrednosti valuta drugih zemalja ili nekom trećem aranžmanu.

Devize i efektivni strani novac mogu se kupovati i prodavati samo na deviznom tržištu za namene definisane zakonom. To podrazumeva da se kupovina i prodaja deviza vrši neposredno i na međubankarskom deviznom tržištu.

Devizno tržište je elektronski organizovano tržište gde se obavljaju kupoprodaje deviza i efektive, a učesnici tržišta su banke, ovlašćene banke, rezidenti, nerezidenti i NBS. **Međubankarsko devizno tržište** (MDT) organizuje NBS i na njemu se vrši aukcija deviza na osnovu prispelih naloga banaka, a po završenim aukcijama formira se kursna lista.

5 Obračunska jedinica MMF.

Kurs dinara se formira na deviznom tržištu⁶, pri čemu NBS interveniše kupovinom ili prodajom deviza - organizuje sastanak Međubankarskog deviznog tržišta po potrebi, radi stabilizovanja kursa dinara. Drugim rečima, **NBS vodi politiku ograničeno fluktuirajućeg kursa dinara**. Zvanični **srednji kurs koristi se za knjigovodstvene, statističke svrhe**, kao i za **obračun carina i drugih dažbina**, i to kurs poslednjeg radnog dana u nedelji koja prethodi obračunu. **Kupovni i prodajni kurs** za efektivu se formira od strane NB, odnosno banaka slobodno, uz neophodnost informisanja NBS.

NBS je institucija zadužena za pripremu projekcije platnog bilansa zemlje i njegovo izvršenje, pa ako se zemlja suočava za ozbiljnih problemima platnog bilansa mogu se doneti mere u cilju prevazilaženja teškoća⁷: ograničiti držanje deviza na računima, uvesti obaveza prodaje deviza, limitirati plaćanja i naplata, ograničiti poslovi sa HOV, zlatom i efektivom. Čak ograničiti kreditiranja i druge plasmane sa inostranstvom.

Evrom deru dijasporu (Vesti 11.jul 2017. <https://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/657554/Evrom-deru-dijasporu>)

Iako Srbiji na ekonomskom planu ne cvetaju ruže, domaća valuta nezaustavljivo raste. Tako je vrednost evra prvog radnog dana u julu bila 120,54 dinara, što bi trebalo da bude pokazatelj privrednog rasta. Nažalost nije tako. Prema ocenama ekonomista, dinar ovih vreljih dana jača najvećim delom zbog dolaska dijaspore na godišnje odmore. Ovde će građane iz rasejanja osim jakog dinara dočekati paprene cene i nezaposlena rodbina.

Ekonomista dr Vladana Hamović objašnjava da će slab evro isprazniti džepove naših radnika iz dijaspore.

- Ono što su pre nekoliko meseci mogli da kupe za 100 evra, sada svakako neće moći, jer su cene skočile, i to ne malo. Sve je poskupelo i hrana u samoposlugama, ali i povrće na pijacama - objašnjava dr Hamović.

Ukoliko u otadžbini imaju roditelje ili rodbinu koju pomažu dodatno će biti opterećeni, jer treba da im ostave više novca, jer su ljudi bukvalno bez dinara u džepu.

Realan kurs je 150 dinara. Narodna banka Srbije godinama veštački održava nerealan kurs evra. Realno bi bilo da evro vredi 150 dinara, ali jak uvoznički lobi i strane kompanije čine sve da dinar bude veštački jak, jer im to donosi profit. S druge strane domaće firme, izvoznici i naši građani koji dolaze u otadžbinu ispaštaju - kaže dr Milan Kovačević.

Advokat Branko Pavlović ističe da je veći priliv deviza zbog dolaska dijaspore, ali i povećanog tranzita turskih gastarbajtera kroz Srbiju, uslovio pad evra. Po ekonomskoj logici taj pad evra bi morao da izazove i pad cena, ali nažalost to se u Srbiji nikada neće dogoditi. Da je kojim slučajem evro ojačao, cene bi automatski išle gore - objašnjava naš sagovornik. Prema njegovim rečima, glavni razlog zbog čega cene ne prate kurs dinara je to što su vodeći trgovinski lanci u rukama stranaca, koji prodaju uvozu robu.

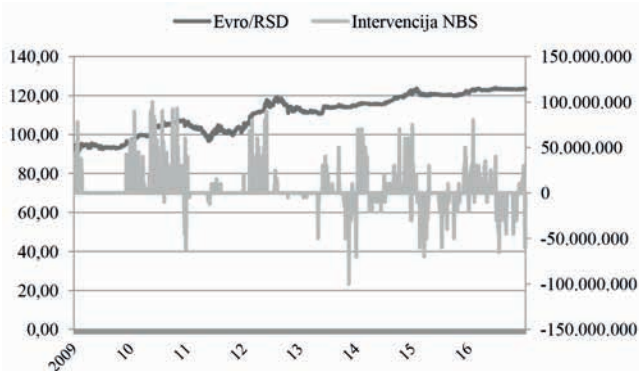
Inače, doznake dijaspore su tradicionalno jedan od najstabilnijih priliva iz inostranstva, a najviše novca stiže iz Nemačke, Švajcarske, Austrije i Francuske. Prosečan godišnji priliv u periodu od 2011. do 2015. godine bio je oko 2,7 milijardi evra, odnosno oko 8,2 odsto BDP-a. Prema statističkim podacima, 23 % građana Srbije ima bar jednog člana porodice u inostranstvu, dok 11 % ima povremene ili redovne prihode od rođaka iz sveta.

6 Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta, Službeni glasnik RS, br. 10/11, 109/12, 55/14, 51/15, 17/16, 91/16 i 82/17.

7 Koje traju dok traju poremećaji, ali ne duže od šest meseci.

Devizna klauzula predstavlja zakonski predviđeno vezivanje ugovorene sume za vrednost stabilne valute, sa svrhom da se minimizira valutni rizik, tj. obezvređivanje realne vrednosti ugovora, zbog obezvređivanja vrednosti domaćeg novca. Valutna klauzula je odomaćena u ekonomijama gde je vioka stopa rasta cena prisutna u dugom periodu, sa posledicom dugoročnog obezvređivanja vrednosti domaće valute (Mishkin, 2006). U ovim zemljama zbog nedostatka poverenja u domaću valutu prisutna je pojava, tendencija evrizacije ili dolarizacije, kakav je slučaj kod zemalja više vezanih za dolar. Negativna strana ovakvog trenda je mogućnost obimnog obezvređivanja nacionalnog bogatstva i enormnog rasta vrednosti spoljnog duga u slučaju pojave finansijske krize (Rogoff, 2016). Zaštita od oscilacija kurseva valuta takođe je moguća prebacivanjem valutnog rizika na jednog od ugovarača, na treće lice ili je zaštita omogućena upotrebom deviznih terminskih poslova, kupovine deviza na određeni datum u budućnosti. Još jednom se naglašava da je devizna klauzula zakonom dozvoljena.

Grafikon 12.2. Odnos Evro/RSD (leva skala) i intervencije NBS (desna skala)

Izvor: NBS

LIČNI PRENOS SREDSTAVA PLAĆANJA

Lični prenos inostrane efektivne, **deviza u zemlju je slobodan**, dok je **iznošenje slobodno samo za platne kartice**, tačnije slobodno je plaćanje platnim karticama u inostranstvu. Pod **ličnim prenosom** se uključuju pokloni, pomoć, nasledstvo, renta, unos useljenika i iznošenje sredstava od strane iseljenika, a lični prenos uključuje gotovinu u dinarima i devizama, čekove i HOV. Iznošenje deviza i njihovo unošenje u zemlju (za rezidente i nerezidente) je ograničeno i taj iznos se menja vremenom, a NBS je taj iznos **maksimirila na 10 hiljada evra** u dinarskoj protivvrenosti, a preko tog iznosa preko banke i pod posebnim uslovima⁸. Pri prenosu većeg iznosa od tog maksimuma lice je dužno da prenos prijavi nadležnom carinskom organu.

8 Odluka o uslovima za lične i fizičke prenose sredstava plaćanja u inostranstvo i iz inostranstva, Sl.glasnik RS br.67/06, 52/08 i 18/09.

Dijaspora nas hrani Doznake iz inostranstva znače spas za građane BiH (Blic, J. Bjelica, 21.novembra 2016. <http://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/dijaspora-nas-hrani-doznake-iz-inostranstva-znace-spas-za-gradane-bih/72jr4q>)

Doznake iz inostranstva učestvuju sa 30 % ukupnih primanja građana u Bosni i Hercegovini. Zbog brojne dijaspore priliv novca po ovom osnovu je veoma veliki, mada poslednjih godina beleži pad.

Prema analizi koju je uradilo Udruženje ekonomista RS „SWOT“, doznake iz inostranstva su smanjene u poslednjih sedam godina za čak milijardu maraka. U 2008. godini od rođaka je stiglo 2,7 milijardi KM, dok je prošle godine bilo svega 1,77 milijardi KM. Nešto veći priliv je bio samo 2014. godine, kada je od rodbine stiglo 2,09 milijardi KM. To je bila godina kada su BiH zadesile velike poplave, pa je dijaspora, kao spas, poslala nešto više novca.

- Uticaj doznaka na privredni rast je dvojak. Sa pozitivne strane, doznake smanjuju siromaštvo, odnosno povećavaju raspoloživi dohodak u porodicama. Negativna strana je da obimni prilivi dovode do smanjenje konkurentnosti i deindustrijalizacije. Još jedan od negativnih efekata je da se podstiče nerad kod primalaca doznaka – navodi se u analizi.

Navode da je zabrinjavajući podatak to što doznake dostižu jednu trećinu ukupnog robnog izvoza BiH. Doznake iz inostranstva predstavljaju čak jednu petinu ukupnog uvoza u BiH. Međutim, ono što najviše treba da zabrine je to da je priliv doznaka iz inostranstva veći od stranih direktnih investicija.

Doznake iz inostranstva predstavljaju i izvor razlike između deficita spoljnotrgovinskog i tekućeg računa. Drugim rečima, doznake peglaju deficit tekućeg računa platnog bilansa u značajnoj meri. Pokazatelji o njihovom učešću u spoljnotrgovinskom deficitu potvrđuju tezu da su one i jedan od ključnih izvora finansiranja manjka izvoza u odnosu na uvoz.

Iz „SWOT“ ističu i da bi novac koji pristiže od rođaka iz inostranstva, efikasnijom upotrebom podstakao razvoj, ukoliko bi se ulagao u investiranje. Priliv novca iz inostranstva bi trebao da bude oslonac za rast investicija i rast ekonomije. Međutim, istraživanja su pokazala da su oni kojima rođaci šalju novac, ipak, najviše skloni štednji.

Najviše novca stiže u Srbiju. Od zemalja u regionu, posmatrano u poslednjih osam godina, najviše doznaka iz inostranstva dolazi u Srbiju. U Hrvatsku i BiH, otprilike, u zavisnosti od koje godine, dolazi isto para, dok od rodbine najmanje dobijaju Makedonci i Slovenci – pokazuje analiza „SWOTA“.

KONTROLA DEVIZNOG POSLOVANJA

Kao organ nadležan za praćenje i kontrolu platnog bilansa zemlje NBS definiše obaveze učesnika u ekonomskim odnosima sa inostranstvom, vezano za kupovinu, prodaju, plaćanja, prenos u cilju kontrole deviznih tokova. Pored ostalog, učesnici, rezidenti i nerezidenti, su u obavezi da omoguće uvid u dokumentaciju i poslovne knjige, kao i da čuvaju dokumentaciju. Izveštaje o tokovima sa inostranstvom NBS sačinjava kao podlogu za izradu **projekcije platnog bilansa zemlje**, koja služi za kreiranje i realizaciju monetarno – kreditne i devizne politike zemlje.

Za **kontrolu deviznog poslovanja** nadležni su sledeći organi i institucije: NBS, devizni inspektorat, nadležna ministarstva i carina. **NBS** u okviru svoje nadležnosti kontroliše:

- uvoz i naplatu izvoza,
- specijalna odobrenja,
- poslove dugoročne kooperacije,
- unos dobiti u zemlju.

NBS posebno vrši kontrolu deviznog poslovanje banaka, menjača, rezidenata i nerezidenata.

Carina kontroliše prenos sredstava plaćanja dinara, deviza, čekova, HOV i zlata u robnom, putničkom i poštanskom saobraćaju, a **devizni inspektorat** kontroliše devizno poslovanje banaka i menjača.

MENJAČKI POSLOVI

U **menjačke poslove** se ubrajaju poslovi kupoprodaje efektivne, deviza i čekova koji glase na stranu valutu sa fizičkim licima. Oni su utvrđeni Zakonom o deviznom poslovanju⁹ i odgovarajućim uputstvima i odlukama NBS (Odlukom o uslovima i načinu obavljanja menjačkih poslova i Uputstvom o sprovođenju Odluke o uslovima i načinu obavljanja menjačkih poslova).

Menjačkim poslovima se mogu baviti:

- **banke,**
- **NBS**
- **Pravna lica i preduzetnici** koji su sklopili ugovor sa bankom.

Važno je znati da banke, ovlašćene za poslove sa inostranstvom i NBS menjačke poslove obavljaju u svoje ime i za svoj račun, dok menjači, pravna lica i preduzetnici to čine u svoje ime, ali za račun banke sa kojom su potpisali ugovor. Pri obavljanju menjačkih poslova, kupovini deviza i čekova od strane menjača se koristi **kupovni kurs**, a kod prodaje efektivne i čekova od strane menjača **prodajni kurs**. Kursnu listu, koja uključuje prodajni i kupovni kurs, formira menjač u rasponu važeće kursne liste koju su utvrdile banke, a ukoliko ima ugovor sa NBS njene kursne liste. Još jednom se ističe da se **srednji kurs koristi isključivo za statističke i obračunske svrhe**. Pri obavljanju menjačkih poslova provizija menjača je ograničena na 3%. Menjač je u obavezi da informacije o obavljenim menjačkim poslovima dostavlja NBS dnevno, desetodnevno i mesečno (Vunjak, Kovačević, 2016.).

9 Sl.glasnik br.51/15 i 3/16.

Evro najjači u poslednjih 14 meseci (Vijesti, 29.jun 2017., <http://www.pcnen.com/portal/2017/06/29/euro-najjaci-u-posljednjih-14-mjeseci/>)

Evro je danas prešao vrednost od 1,14 dolara i dostigao najviši nivo u poslednjih 14 meseci. Jačanje evra u poslednja tri dana posle jednogodišnje stagnacije i slabljenja dovelo je do pada vrednosti dolara na najnižu vrednost od oktobra.

Analitičari smatraju da je ovakav razvoj posledica govora predsednika Evropske centralne banke, Marija Dragija kada je nagovestio da će banka kasnije ove godine početi da povlači stimulaciona sredstva koja je ubacivala na tržište u prethodnom periodu.

Stručnjaci smatraju da će pravi test biti kurs od 1,15 dolara za jedna evro i da bi jačanje moglo da se zaustavi. Ostali dobitnici iz grupe deset vodećih svetskih valuta su kanadski dolar i britanska funta na čije jačanje su takođe uticali komentari guvernera centralnih banaka njihovih zemalja.

Kako je navedeno, menjač, preduzenik i pravno lice, menjačke poslove obavlja isključivo za račun banke, odnosno NBS i to po osnovu **potpisanog ugovora**. Ugovor je moguće zaključiti sa pojedinačnom bankom, sa više banaka ili sa NBS. Da bi dobio ovlašćenje za obavljanje menjačkih poslova neophodno je da uz zahtev dostavi NBS odgovarajuću dokumentaciju (ugovor, potvrdu da je registrovan, dokaze da je kadrovski i tehnički osposobljen).

Pod tehničkom osposobljenošću se podrazumeva da menjač poseduje zahtevanu opremu, kao što je ona kojom se utvrđuju falsifikati novca i brojačku mašinu. Takođe je neophodno da menjačko mesto bude elektronski povezano sa bankom ugovaračem, odnosno sa NBS. Menjač je u obavezi da za svaku transakciju klijentu izda potvrdu sa svim neophodnim elementima upisano na njoj (naziv menjača, naziv banke, naziv i adresa menjačkog mesta, šifra blagajničkog mesta, oznaka posla, ime i prezime rezidenta, šifra osnova otkupa, oznaka valute, podaci o efektivu, procenat i iznos provizije, napomena o čuvanju, datum i mesto izdavanja, vreme transakcije i potpis ili šifra blagajnika). Menjač obavezno drži odvojenu dinarsku i deviznu blagajnu, a otkup i prodaju može obavljati samo u okviru dnevnog pazara.

Za kontrolu rada menjača zaduženi su banka ugovarač, devizni inspektorat i NBS. Banka je dužna, kao i menjač da stavi na uvid dokumentaciju u cilju kontrole i da podatke i dokumentaciju čuva. Ukoliko se utvrdi neka nepravilnost u radu menjač je dužan da je otkloni u relativno kratkom roku, inače rizikuje gubitak ovlašćenja.

PLATNI PROMET SA INOSTRANSTVOM

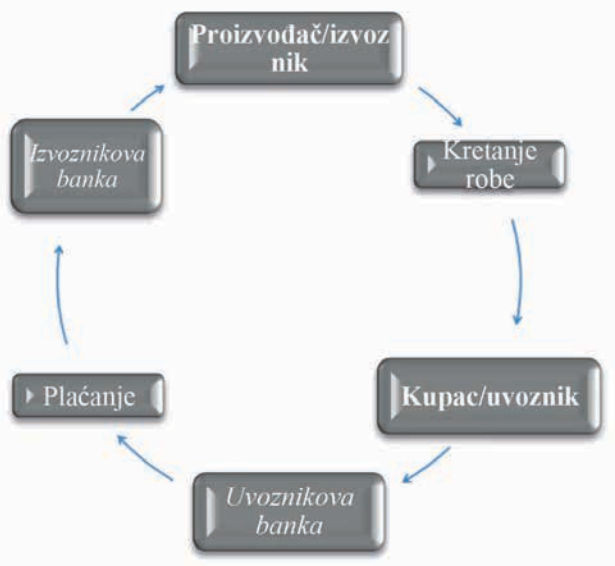
ELEKTRONSKO PLAĆANJE

Bilo koji ekonomski posao sa inostranstvom podrazumeva da se na kraju izvrši naplata, odnosno plaćanje. Komercijalni ugovor kao osnova bilo kojeg takvog posla sadrži pored ostalog i **finansijsku klazulu**, koja podrazumeva definisane uslove, način

plaćanja i instrumente plaćanja, kao poslednju fazu izvršenja. Bez obzira na iskustvo u obavljanju poslova sa inostranstvom sve banke preporučuju klijentima da se obavezno posavetuju sa bankom oko pojednostavljenja i načina plaćanja, kako bi se rizik sveo na najmanju moguću meru.

Za ilustraciju tokova robe i novca u međunarodnim ekonomskim odnosima polazimo od realizacije najjednostavnijeg kupoprodajnog posla. Tok robe, usluge je uobičajen od proizvođača, trgovca, isporučioća, do trgovca i krajnjeg kupca, korisnika. Plaćanje u međunarodnoj trgovini se obavlja preko poslovnih banaka i to od kupca i njegove poslovne banke, preko banke prodavca, da bi se završilo poslovnom bankom proizvođača, odnosno ponuđača i samim proizvođačem ili ponuđačem usluge. Plaćanje međunarodnih tokova robe i usluga se dakle vrši isključivo preko banaka instrumentima plaćanja, u pravilu bezgotovinski doznakom, čekom, inkasom, akreditivom, a moguće je korišćenje više njih ili njihova kombinacija.

Slika 12.1. Šema kretanja robe i plaćanje u međunarodnom prometu

Banke ovlašćene sa poslove sa inostranstvom razvijaju različiti stepen poslovne **saradnje sa inostranim bankama**, zavisno od svoje politike i strategije i interesa klijenata. Sa bankama svojim poslovnim partnerima mogu imati razvijene korespondentske odnose ili kontokorentne odnose. **Korespondentski odnosi** su odnosi nižeg nivoa saradnje sa inostranom bankom koji znače da su između banaka razmenjena kontrolna dokumenta, kao što su licence, izveštaji o radu, lista ovlašćenih lica, spisak banaka sa kojima banka sarađuje, cenovnik usluga i razmenjeni telefaks i SWIFT ključevi. Ova vrsta odnosa, međutim, nije dovoljna za obavljanje poslova platnog prometa sa inostranstvom, već je to moguće jedino kod uspostavljenih **kontokorentnih odnosa**, koji znače da uz sve kontrolne dokumente banke iz dveju zemalja imaju međusobno otvorene račune, koji omogućavaju međusobna plaćanja.

Da bi obavljale međunarodna plaćanja banke se učlanjuju i koriste **Organizaciju za međunarodna međubankarska elektronska plaćanja, SWIFT** (*Society for Worldwide Interbanking Financial Telecommunications*), čija je centrala u Hulpu (*La Hulpe*, Belgija) sa većim brojem svojih čvorišta širom sveta. SWIFT mreža je razvijena preko regionalnih centara, tzv. SAP (SWIFT Access Point) i zatvorenog je karaktera. SWIFT ima ulogu da poveže nacionalne i međunarodni sistem plaćanja. To je zatvoren sistem elektronskih transfera sa standardnim porukama, posebnim nosiocima sistema plaćanja, koji opslužuju kompanije iz realnog sektora i omogućavaju im međusobna međunarodna plaćanja. SWIFT mreža je vrslo složen mehanizam sa stanovišta hardvera i softvera, uključujući prvi sloj – nivo korisnika i programski *interface* prema mreži, drugi sloj – swift administracija i mrežu računara koja podržava rad korisnika i treći sloj – sama SWIFT mreža sa proizvodima i uslugama koje pruža. Kao ključni mehanizam u cilju snižavanja rizika i obezbeđenja sigurnosti plaćanja razvijen je softverski mehanizam višestruke zaštite i autentifikacije, sa razmenjenim ključevima. Ovako ustrojen mehanizam omogućava niz pogodnosti korisnicima, bankama i klijentima banaka, brzinu (vremenski rok za uručenje poruka iznosi 5 minuta za urgentne i 100 minuta za uobičajene), efikasnu kontrolu, bezbednost, ažurnost informacija, standardizovane poruke, automatizaciju obrade naloga i smanjenje troškova prenosa.

Goldman Saks prognozira da će funta slabiti prema dolaru i evru (Goldman Sachs see British Pound Sharply Lower v Dollar, Sideways Grind v Euro, W.Peters, 2. jul 2017. <https://www.poundsterlinglive.com/gbp-live-today/7077-goldman-sachs-pound-to-euro-and-dollar-exchange-rates>)

Funta će do kraja 2017. godine završiti slabija prema dolaru i evru. Međutim, odnos prema dolaru se čini veoma rizičnim za prognozu, kako analitičari sa Volstrita ističu. To dolazi nakon solidne nedelje u kojoj je funta dostigla vrednost 1,3 dolara, ali su prognoze frustrirajuće. Istovremeno, manje su pesimistične ako se funta poredi sa evrom, jer analitičari očekuju da se odnos kreće oko 1,12 u dužem periodu.

Čini se da tržište uzima suprotno viđenje u odnosu na viđenje analitičara, koje ističe manji značaj privredne aktivnosti u odnosu na inflaciju i odluke monetarnih vlasti, kaže Silvija Adanja iz Goldman Saksa. To je možda posledica opadanja privredne aktivnosti sa visoko dostignutih nivoa ranije tako da rast ostaje iznad trenda, dok je istovremeno inflacija viša od targetirane vrednosti. Naravno moramo uzeti u obzir nesigurnost vezanu za Bregzit i slabiju poziciju Vlade nakon vanrednih izbora u V.Britaniji.

Goldman Saks predviđa pad vrednosti funta/dolar na 1,2 u narednih dvanaest meseci, dok istovremeno predviđaju stabilizaciju prema evru na oko 1,13 tako da očekuju odnos funta/evro 1,15 na kraju 2017., što bi se zadržalo i naredne godine.

Narodna banka Srbije je uvela na osnovu zakonskih ovlašćenja **Kliring međunarodnih plaćanja u devizama** za banke na teritoriji RS i banke iz država sa čijim CB je NBS potpisala sporazum o neto obračunu međunarodnih plaćanja (Bosna i Hercegovina). Učesnici u kliringu međunarodnih plaćanja su centralne banke potpisnice

sporazuma i banke koje su sa centralnim banakama potpisale sporazum o pristupanju kliringu. NBS je operater kliringa koji obavlja multilateralni neto obračun – neto pozicije iz kliringa poravnavaju se na obračunskim računima banaka kod CB. Prednost međunarodnog kliringa plaćanja u odnosu na klasičan platni promet sa inostranstvom preko inokorospodentskih banaka je brzina, jer se transakcije obavljaju u toku istog dana preko NBS kao procesora uz minimalnu tarifu procesora od 10 RSD po transakciji za banke u Srbiji. Osim ovoga razlozi za uvođenje kliringa međunarodnih plaćanja su: niži troškovi, isti način za devizna plaćanja, veća efikasnost, troškovi PP se plaćaju u zemlji, priprema za ulazak u SEPA (*Single European Payment Area*) i podrška razmeni u okviru CEFTA (*Central European Trade Agreement*).

INSTRUMENTI PLAĆANJA

MEĐUNARODNI DOKUMENTARNI AKREDITIV

Dokumentarni akreditiv, DA (*Documentary Letter of Credit, LC*) predstavlja uslovnu obaveza banke da plati prodavcu. To je pismena obaveza banke data prodavcu, na zahtev i u skladu sa instrukcijama kupca, nalogodavca da prodavcu plati, po viđenju ili na definisani rok, iznos ne veći od akreditiva, a po prijemu predviđenih dokumenata.

Osnovna karakteristika DA je da služi kao **sredstvo obezbeđenja i istovremeno sredstvo plaćanja**. Zato on predstavlja najčešće korišćeni instrument plaćanja u međunarodnim ekonomskim odnosima. DA je zasnovana na kuporodajnom ugovoru između kupca i prodavca, koji u finansijskoj klazuli predviđa plaćanje putem DA (Vunjak, Kovačević, 2016.).

DA se koristi u skladu sa **Jednoobraznim pravilima i običajima za DA**, kreiranim od strane **Međunarodne Trgovačke Komore**¹⁰(*ICC - International Chamber of Commerce*) sa sedištem u Parizu, kao i pravila i Procedure za ramburs po DA.

Kako bi objasnili odlike DA i način njegovog korišćenja poći ćemo od najjednostavnijeg primera, kupoprodajnog odnosa sa karakteristikama međunarodnog. Složenost međunarodnih ekonomskih odnosa i međunarodnih plaćanja uslovljava da **u poslu dokumentarnog akreditiva postoji veliki broj učesnika**:

- Kupac, nalaže banci otvaranje DA,
- Prodavac, u čiju korist se DA otvara,
- Akreditivna banka, banka kupca,
- Avizirajuća banka, banka koja obaveštava korisnika,
- Isplatna banka, banka iz DA,
- Konfirmirajuća banka, koja otkupljuje menicu korisnika,
- Rambursna banka, izvršava ramburs,
- Potražna banka, koja traži ramburs.

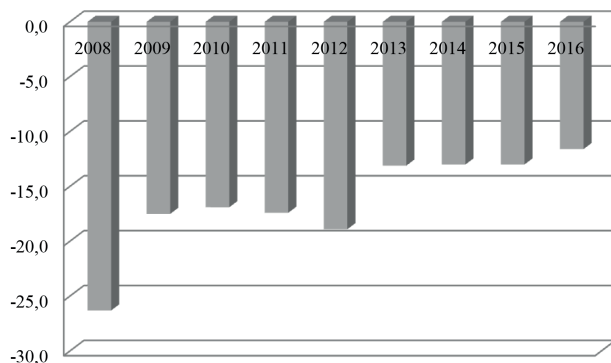
10 Jednoobrazna pravila i običaji za dokumentarne akreditive, revizija 2007., Publikacija MTK br.600. Pravila se stalno unapređuju i do sada su pretrpela pet revizija (1951., 1962., 1974., 1983., 1993. i 2007.godine.

U međunarodnom kupoprodajnom poslu postoje različiti, često **suprotstavljeni interesi učesnika**, koje moramo imati u vidu. Prodavac preferira prodaju robe unapred, a kupac plaćanje tek nakon prijema robe. Prodavac ima sigurnost da će se naplatiti po dostavi predviđene dokumentacije, naročito zbog praćenja banke sa DA, dok kupac biva siguran da će platiti samo ako svi uslovi budu ispunjeni.

Za različite svrhe i različit stepen sigurnosti plaćanja razvijen je veći broj vrsta DA:

- **Nostro, uvozni akreditiv**, se otvara nalogom domaćeg uvoznika u korist ino izvoznika, dok se **loro, dolazeći akreditiv** otvara po nalogu inostranog uvoznika u korist domaćeg izvoznika;
- **Opozivi akreditiv** je akreditiv koji se u svakom trenutku može opozvati i bez obaveštenja korisnika, a gasi se naplatom, dok je **neopozivi akreditiv** onaj koji se bez jakog pritiska učesnika ne može izmeniti ili opozvati;
- **Nepotvrđeni** je akreditiv kod kojeg banka informiše o uslovima, a **potvrđeni** akreditiv je onaj koji se potvrđuje posredničkoj banci;
- **Pokriveni akreditiv** je onaj koji uključuje prenos pokrića u trenutku otvaranja i **nepokriveni akreditiv** kod kojeg se pokriće pojavljuje tek u trenutku izvršenja plaćanja;
- **Akreditiv domiciliran u zemlji**, koji označava da je plaćanje u zemlji i akreditiv **domiciliran u inostranstvu**, gde se plaćanje vrši u inostranstvu.

Grafikon 12.3. Srbija Trgovinski bilans /BDP (%)

Izvor: NBS

MEĐUNARODNI DOKUMENTARNI INKASO

Međunarodni dokumentarni inkaso (MDI) je instrument plaćanja gde banka dobija obavezu od klijenta, prodavca, nalogodavca da naplati potraživanje prema trećem licu, kupcu, trasatu, uz uslov predaje dokumenata, a nalogodavac ima obavezu plaćanja provizije i troškova banke. Kao i akreditiv **MDI je u isto vreme sredstvo plaćanja i obezbeđenja, a upotrebljava se na osnovu Jednoobraznih međunarodnih pravila**

za dokumentarni inkaso (*Documentary Collection, DC*)¹¹ Međunarodne trgovinske komore. Zajedno sa dokumentarnim akreditivom predstavlja najčešće korišćen instrument u međunarodnim plaćanjima.

U redosledu poslova vezanih za MDI najpre prodavac prilikom slanja isporučenih proizvoda dostavlja odgovarajuća prateća dokumenta banci koja je dostavna banka, koja ih šalje korespondentskoj, inkaso banci u zemlji iz koje je kupac robe uz obavezu ove banke da ih dostavi kupcu po plaćanju robe. Prodavac je po pravilu minimizirao rizik kod naplate sa istovremenom dostavom dokumenata, međutim, banka nije preuzela odgovornost naplate za slučaj odbijanja plaćanja od strane kupca, kao kod dokumentarnog akreditiva. Dakle, kod MDI postoji relativno manja sigurnost nego kod DA.

Kao **pogodnosti MDI** ističu se:

- niska cena usluge,
- pogodnost kod proizvodnje za nepoznatog kupca,
- služi kao sredstvo plaćanja i obezbeđenja.

Banke učesnici posla kod MDI:

- dostavna banka, remitent, kojoj je dat nalog za naplatu i
- inkaso banka, banka koja prezentira dokumenta.

Složenije operacije mogu da uključe i više banaka. U jednostavnijem slučaju dostavna banka može da bude inkaso banka.

Kao i kod DA i kod MDI postoji više vrsta:

- **Čisti inkaso**, nerobni inkaso, gde je naplata potraživanja u obliku HOV i to može biti menica, obveznica, konosman, ček;
- **Dokumentarni inkaso**, robni inkaso kod kojeg se naplata HOV obavlja zajedno sa robnim dokumentima, kao i naplata robnih dokumenata bez HOV;
- **Loro inkaso** je onaj gde se se vrši naplata stranog potraživanja u domaćoj zemlji od domaćeg dužnika;
- **Nostro inkaso** je inkaso gde je naplata domaćeg potraživanja od strane dužnika preko domaće banke koja koristi banku u zemlji plaćanja.

INSTRUMENTI BEZGOTOVINSKOG PLAĆANJA

Bankarska doznaka, BD (*Bank Remittance*) predstavlja platni instrument kod međunarodnih plaćanja, gde banka nalogodavca pruža korespondentskoj banci u inostranstvu nalog da specificiranom pravnom ili fizičkom licu isplati određenu sumu na određeni dan (Vunjak, Kovačević, 2016.). Kod bankarske doznake učesnici su nalogodavac, njegova banka, korespondentska banka i korisnik doznake. Ovo je najstariji instrument međunarodnog platnog prometa, rasprostranjen pretežno u plaćanjima usluga, avansa i robnog plaćanja, gde postoji poverenje između učesnika i ne postoji velika

11 Jednoobraznih pravila za dokumentarni inkaso (*Uniform Rules for Collections, URC 522*), koje je donela Međunarodna trgovinska komora u Parizu 1956. godine, a koja su nekoliko puta revidirana i sada važeća verzija je u primeni od 1. januara 1996. godine.

verovatnoća rizika neplaćanja. Izvestan rizik ipak postoji kada se plaća unapred, jer kupac nije zaštićen pošto proizvode plaća pre prijema ili kod isporuke na otvoreno, u kojoj je pak prodavac u riziku, jer isporučuje proizvode pre njihovog plaćanja. Podela doznaka je na nostro i loro. **Nostro doznake** su doznake prema inostranstvu, koje se obavljaju na bazi naloga za plaćanje koji nalogodavac daje banci uz prateća dokumenta. **Loro doznake** su doznake iz inostranstva, gde je korisnik domaći, pravno ili fizičko lice.

Međunarodno kreditno pismo, KP predstavlja nalog kod kojeg banka assignant šalje inostranoj banci, banci assignatu da assignataru, koji je korisnik isprave isplati sredstva odjednom ili u određenom roku. Ovim instrumentom banka daje ovašćenje licu da kod ino banke raspolaze određenom sumom sredstava, uz ispunjenje odgovarajućih uslova. Često se navodi da KP predstavlja poseban oblik dokumentarnog akreditiva. KP je neprenosiv instrument, što znači da je jedan od osnovnih uslova specificiranje lica koje je korisnik. Razlika u odnosu na ček je mogućnost isplate sume sukcesivno, sve do zbirnog dostizanja punog iznosa. Razlika u odnosu na trgovačku uputnicu je što je vezana samo za novčani iznos. U poslu kreditnog pisma učesnici su izdavalac, banka assignat izdavalac KP, banka assignant upućenik i korisnik KP. Po praviliu postoje tri primerka KP i izdaje ga banka ili druga finansijska institucija. Slično prethodnim instrumentima i kreditno pismo se deli na nostro i loro, obično i cirkularno, klirinško i konvretibilno, naravno, vezano za valutu koja se isplaćuje.

KAPITALNE TRANSAKCIJE SA INOSTRANSTVOM

Kapitalni poslovi sa inostranstvom predstavljaju poslove između domaćih i inostranih pravnih i fizičkih lica, rezidenata i nerezidenata, gde je osnovni cilj prenos kapitala, što znači da postoji namera upravljanja kompanijom. Prema matičnom Zakonu o deviznom poslovanju¹² to su:

- direktne investicije,
- kupovina nekretnina,
- poslovi sa HOV,
- poslovi sa investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima,
- kreditni poslovi,
- depozitni poslovi,
- poslovi osiguranja,
- lični i fizički prenos sredstava plaćanja.

12 Sl.glasnik RS br. 62/06, 31/11, 119/12 i 139/14.

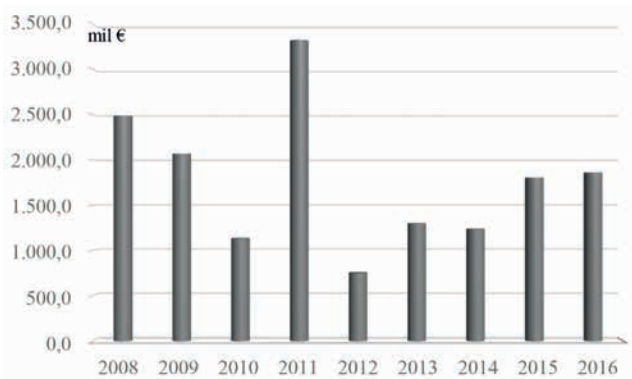
DIREKTNE INVESTICIJE

Strane direktne investicije, SDI (*Foreign Direct Investments, FDI*) su investicije domaćih lica, rezidenata u drugim zemljama i stranih lica, nerezidenata u RS, sa svrhom upravljanja poslovima pravnog lica (Todaro, Smith, 2016)¹³. Mogućnosti za SDI su:

- osnivanje pravnog lica, ogranka ili predstavništva,
- kupovina udela ili akcija, dokapitalizacija i ulaganje gde se stiče barem 10% učešća.

Inostrano investiranje je ulaganje u domaću kompaniju gde nerezident stiče udeo ili akcije, ili drugo imovinsko pravo. **Inostrani ulagač** je strano pravno lice sa sedištem u inostranstvu, strano fizičko lice i državljanin RS sa prebivalištem/ boravištem u inostranstvu preko 1 godine.

Grafikon 12.4. Srbija, Strane direktne investicije (mil evra)

Izvor: Ministarstvo finansija RS

Modaliteti investiranja nerezidenta su:

- **Osnivanje nove kompanije** (*green field investments*)
- Kupovina akcije ili udele u **postojećoj kompaniji** (*brown field investments*)
- **Koncesija** kao poseban oblik ulaganja sa dozvolom za korišćenje prirodnog bogatstva, izgradnju ili iskorišćavanje i transfer (*build, operate and transfer, B.O.T.*) određenog objekta, postrojenja, pogona ili i objekta infrastrukture i komunikacija.

SDI strategija za Srbiju i Hrvatsku jednostavna i tužna (FDI strategy for Serbia and Croatia simple and sad, DeutscheWelle, 28. januar 2016., http://www.b92.net/eng/news/business.php?yyyy=2016&mm=01&dd=28&nav_id=96852)

Prema austrijskom Kuriru osnovni problem Hrvatske i Srbije u privlačenju stranih direktnih investicija je isticanje jeftine radne snage kao osnovnog faktora atraktivnosti.

13 Pravni okvir za strana ulaganja su Zakon o stranim ulaganjima (Sl.glasnik RS 107/14), Zakon o deviznom poslovanju i Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju.

Godinama mi imamo osećaj da su investitori malo umorni od Balkana, ističe Roman Rauh predstavnik austrijske privredne komore u Hrvatskoj. Hrvatska naglašava jeftinu radnu snagu pa otuda investitori dolaze sa čerkama firmama koji zapošljavaju prostu radnu snagu, kakav je slučaj sa tekstilnim kompanijama, kao što su Calzedonia ili Benetton ili austrijskim proizvođačima auto delova.

Srbija je primarno produžena kopča proizvodnih lanaca iz Evrope sa slobodnim carinskim režimom sa EU kao velikom prednošću. Čak i skromni proizvođači se pomeraju iz Turske u Srbiju zbog jeftinijih radnika, ističe Erika Toman – Brener, predstavnica austrijske privredne komore. EU kompanije vide Srbiju kao malu Kinu u susedstvu, a nagoveštaj pridruživanja EU daje dodatni impuls investitorima.

Austrijske novine naglašavaju neophodnost nastavka reformi u obema zemljama, prvenstveno smanjenje preglomaznog javnog sektora, naročito upravljanje javnim preduzećima, što na žalost mora za posledicu da ima povećanje nezaposlenosti i odlazak mladih iz zemlje.

Šta može da bude ulog stranog ulagača: strana valuta, stvari, prava intelektualne svojine, HOV, druga imovinska prava i dinari. On takođe može svoje potraživanje pretvoriti u udeo ili akcije kompanije.

Strani investitor ima sledeća prava:

- slobodu ulaganja;
- nacionalni tretman;
- pravnu sigurnost;
- konverziju i slobodu plaćanja;
- vođenje poslovnih knjiga;
- transfer dobit i imovine i
- preferencijalni tretman.

Inostranim investitorima je od najvećeg značaja **pravna sigurnost** koja im je obezbeđena načelom da u slučaju izmena zakona mogu odabrati za njih povoljniji tretman, što će reći da u slučaju donošenja za njih povoljnijeg rešenja mogu izabrati novi pravni režim, a u suprotnom mogu ostati u režimu prethodnog zakona.

Podsticaji stranim investitorima su sledeći:

- slobodan uvoz;
- poreske i carinske olakšice;
- carinska oslobođenja.

OSTALI KAPITALNI POSLOVI

Ulaganja u nekretnine se vrše u skladu sa Zakonom. Sticanje svojine na nepokretnosti stranog fizičkog i pravnog lica, nerezidenta u Srbiji i domaćeg pravnog i fizičkog lica u drugim zemljama vrši se u skladu sa zakonom o svojinsko – pravnim odnosima, a plaćanja su slobodna.

Poslovi sa HOV Domaća pravna lica, preduzetnici i fizička lica, rezidenti mogu vršiti plaćanja radi kupovine vlasničkih HOV, da nisu investicije, i dužničkih HOV, koje su prvoklasne, izdavaoca država OECD-a i međunarodnih finansijskih organizacija, kao i druge dužničke HOV, čiji je rizik procenjen od strane NBS. Osim ovih rezidenti mogu da kupuju HOV u zemlji koje glase na stranu valutu, kao što su obveznice izdate po osnovu zamrznute devizne štednje građana ili druge obveznice države. NBS može kupovati inostrane kratkoročne HOV, a banke pod uslovima propisanim od strane NBS. Strana pravna i fizička lica, nerezidenti mogu kupovati vlasničke i dugoročne dužničke HOV u zemlji.

"Standard and Purs" zadržao ocenu kreditnog rejtinga Srbije (Beta, 16. jun 2017., <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/ekonomija/2772264/standard-end-purs-zadrzao-ocenu-kreditnog-rejtinga-srbije-bb-.html>)

Ministarstvo finansija Srbije saopštilo je da je američka agencija za finansijske usluge "Standard and Purs" zadržala ocenu kreditnog rejtinga Srbije na nivou "BB-", uz pozitivne izgleda za njegovo unapređenje.

Agencija procenjuje da će bruto domaći proizvod (BDP) nastaviti da raste do 2019. Ministarstvo prenosi stav Agencije da će rast BDP-a "biti zasnovan pre svega na prilivu stranih direktnih investicija i većoj privatnoj potrošnji koja će biti podstaknuta rastom zaposlenosti, zarada i stabilnom prilivu doznaka".

"Standard and Purs" prognozira prosečan fiskalni deficit na oko 1,9 odsto BDP za period 2017-2020. "s tim da će strukturna poboljšanja zahtevati dublje reforme javnog sektora i dalje restrukturiranje javnih preduzeća".

Ta potvrda ocene kreditnog rejtinga Srbije odraz je procene da će Vlada nastaviti sprovođenje fiskalnih i strukturnih reformi, a da će unapređenje kreditnog rejtinga Srbije biti moguće ukoliko se nastavi uspešna primena fiskalne konsolidacije, navelo je Ministarstvo finansija.

Agencija "Standard and Purs" smatra da uspešno završene revizije aranžmana Srbije sa Međunarodnim monetarnim fondom doprinose očuvanju poverenja investitora u Srbiju.

Takođe, uočava se i pozitivan trend u spoljnoj trgovini. Agencija procenjuje da će deficit tekućeg računa platnog bilansa, koji je u periodu od 2011. do 2014. godine u proseku iznosio 8,3 odsto BDP, biti u proseku na nivou od 4,0 odsto do 2020. godine, čemu će najviše doprineti postojeća strana ulaganja u proizvođačke delatnosti, kao i poboljšanje konkurentnosti u proizvođačkom sektoru i sektoru usluga.

Pored smanjenja deficita tekućeg računa, američka agencija "Standard and Purs" očekuje poboljšanje i u strukturi spoljnog duga i da će neto priliv direktnih stranih investicija u potpunosti pokriti deficit tekućeg računa platnog bilansa.

Poslovi sa finansijskim derivatima Plaćanje, naplata i prenos, prebijanje i izveštavanje po poslovima sa finansijskim derivatima vrši se pod uslovima koje propisuje NBS.

Poslovi sa investicionim i dobrovoljnim penzionim fondovima Domaća pravna i fizička lica, rezidenti, društva za upravljanje investicionim i dobrovoljnim penzionim

fondovima mogu vršiti plaćanja radi ulaganja u inostranstvu u skladu sa matičnim zakonom. Inostrana pravna i fizička lica, nerezidenti mogu ulagati u investicione i dobrovoljne penzione fondove u RS u skladu sa matičnim zakonom.

Depozitni poslovi Banka bez ograničenja može držati devize na računima banaka u inostranstvu. Rezident može držati devize na računu kod banaka u inostranstvu pod uslovima propisanim od strane NBS. Nerezidenti mogu držati na računima kod banaka domaća i strana sredstva plaćanja bez ograničenja.

Plaćanja po osnovu osiguranja Rezidenti, društva za osiguranje mogu vršiti plaćanja radi deponovanja i ulaganja u inostranstvo u skladu sa matičnim zakonom o osiguranju. Rezidenti, pravna i fizička lica mogu vršiti plaćanja premije osiguranja u skladu sa matičnim zakonom o osiguranju.

KREDITNI POSLOVI SA INOSTRANSTVOM

Kreditni poslovi sa inostranstvom¹⁴ su krediti i zajmovi koji su sklopljeni između domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica, rezidenata i nerezidenata i/ili su zaključeni u devizama, odnosno krediti i zajmovi koje odobrava banka ili strana banka. **Zajmovi sa inostranstvom** su poslovi između rezidenta i nerezidenta, kojima rezident uzima od nerezidenta ili mu daje zajam. **Kredit sa inostranstvom** su krediti sa barem jednim elementom inostranosti i to komercijalni, robni, finansijski, kratkoročne bankarske kreditne linije (do 12 meseci) i kratkoročni oročeni bankarski depozit (do 12 meseci). Tu su uključene bankarske garancije po kreditnim poslovima u inostranstvu i sa inostranstvom, jemstva i druga sredstva obezbeđenja po kreditnim poslovima sa inostranstvom i u inostranstvu. **Komercijalni krediti** su krediti kod kojih prodavac odobrava kupcu kredit prodajom robe ili pružanjem usluga, uz odloženo plaćanje. **Robni kredit** je kredit koji odobrava institucija koja nije prodavac u cilju finansiranja spoljnotrgovinskog prometa, a dug se izmiruje isporučiocu robe. **Finansijski kredit** je kredit kod kojeg kreditor stavlja na raspolaganje dužniku sredstva, ne ulazeći u namenu kredita.

Srbiji nije neophodan novi aranžman sa MMF (Serbia does not need new SBA deal with IMF – fin min said, EBRD, 24. april 2017. <https://seenews.com/news/serbia-does-not-need-new-sba-deal-with-imf-fin-min-566204>)

Srpski ministar finansija Dušan Vujošević izjavio je da Srbiji nije neophodan novi aranžman sa MMF, pošto ima solidnu privrednu situaciju.

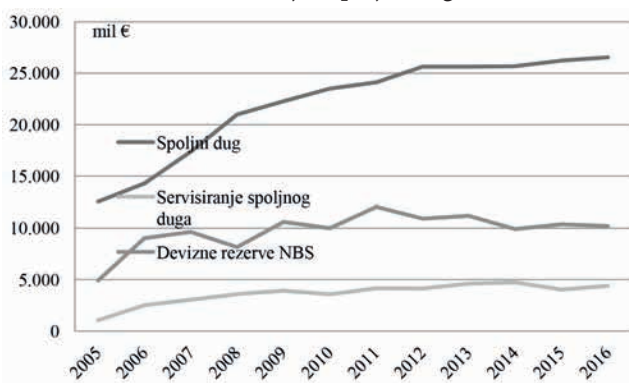
Narednih meseci Srbija i MMF će skicirati njihov budući odnos. "Jedna stvar je sigurna. MMF obezbeđuje Srbiji podršku za njen platni bilans, a to u ovom trenutku nije neophodno. U februaru 2015. potpisan je trogodišnji aranžman na iznos od 1,2 milijardi evra stand by pomoći.

Istovremeno, on je naglasio da bi nastavak saradnje bio koristan za Srbiju, jer bi se na taj način osigurao kontinuitet reformi koje su neophodne, s jedne strane, dok bi istovremeno to inostranim investitorima i poslovnim partnerima bila garancija da će se reforme zaista i sprovesti, s druge strane.

14 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju (Sl.glasnik RS br. 36/09, 36/11, 88/11 i 82/15) i Zakon o bankama.

NBS je institucija koja je zadužena za projekciju i realizaciju platnog bilansa zemlje. Tekući račun plaćanja RS je slobodan, što znači da je dinar interno konvertibilan. Istovremeno, **kapitalni račun plaćanja**¹⁵ je pod kontrolom NBS, a zaduživanje se vrši u sklopu izrade i realizacije projekcije platnog bilansa. To znači da se kreditni poslovi sa inostranstvom mogu zaključivati, uz **obavezu davanje saglasnosti NBS**. NBS se u okviru svojih ovlašćenja može zaduživati u inostranstvu. **Država se takođe može zadužiti u inostranstvu, odobriti kredite i dati garancije**, za šta je uslov donošenje **posebnog zakona za svaki kredit**. Banka može dati kredit nerezidentu i uzeti kredit, kao i primati i davati garancije i jemstva pod uslovom ovlašćenja za poslove sa inostranstvom. Banke i rezidenti, kao i nerezidenti mogu vršiti kupovinu i prodaju potraživanja. Preduzeće može da se zadužuje u inostranstvu, da daje kredite i garancije, u okviru svoje delatnosti. Preduzetnik se takođe može zaduživati u inostranstvu.

Grafikon 12.5. Srbija, Spoljni dug (milion evra)

Izvor: NBS

Kreditni poslovi sa inostranstvom se obavezno se registruju kod NB. Vodi se obavezna evidencija ugovora, promena, raskida ugovora, korišćenja kredita, otplate i naplate, kao i garancija. Domaće fizičko i pravno lice, rezident ima obavezu da o nameri ugovaranja kredita sa inostranstvom informiše NBS (Gorčić, Vuković, Mihaljčić, 2010). NBS sa svoje strane je predvidela način, rokove, i obrasce za izveštavanje i vođenje evidencije o kreditiranju sa inostranstvom¹⁶. Rezident, pravno i fizičko lice je prvo, u obavezi da NBS izvesti da namerava ugovoriti ovakav kredit (obrazac KZ-2), drugo, u roku od 10 dana izveštava o planu korišćenja kredita (obrazac KZ – 3A), treće, izveštava o izmenama, storniranju ili gašenju kredita (Obrazac KZ – 5), četvrto, obaveštava NBS o specifičnostima kredita (Obrazac KZ - 7).

15 Kapitalni račun plaćanja sa inostranstvom (finansijiski račun) zemlje uključuje tekuća plaćanja i kapitalne transakcije.

16 Odluka o načinu, rokovima i obrascima za registrovanje i evidentiranje kreditnih poslova sa inostranstvom (Sl.glasnik RS br. 9/07, 24/08, 120/08, 40/09 i 88/09)

Branko Milanović: Srbija još nije prevazišla devedesete (Danas, M. Obradović, 20.jun 2007. <http://www.danas.rs/ekonomija.4.html?newsid=348924&title=Srbija+jo%C5%A1+nije+iza%C5%A1la+iz+rupe+iskopane+devedesetih>)

Branko Milanović je profesor na City University of New York i Luxembourg Income Study. Ako je Srbija ikada imala međunarodno priznatog ekonomistu koji u svojoj specijalnosti važi za vodećeg svetskog autoriteta, to je onda Branko Milanović, kog je prošlogodišnja knjiga "Globalna nejednakost: Novi pristup eri globalizacije" vinula među zvezde međunarodne ekonomije.

Milanović upozorava da je Srbiji potrebno minimalno tri odsto održivog privrednog rasta godišnje da bi se izvukli iz rupe u koju smo upali 1990-ih godina. "Da li ćemo ga dostići ne znam, jer smo u prošlosti imali velike fluktuacije. Ja vidim dva osnovna problema. Jedan važi za ceo region, odnosno za ovaj deo Balkana, a to je da imamo deficit platnog bilansa više od 100 godina. To je strukturalni problem. Nekad se Srbija zaduživala kod Francuske, pa kod Nemačke, pa Amerike, pa je bila reciklaža petrodolara kada se Tito zaduživao i to se nastavlja, a naš dug raste. Mi prosto ne proizvodimo dovoljno koliko trošimo na kupovinu dobara.

Drugi problem je specifično srpski. To je uništavanje privrede kroz hiperinflaciju i sankcije devedesetih i to u najgorem trenutku. Mi smo već 80-ih imali stagnaciju tako da još od 70-ih ništa novo nije investirano. U vreme brzog tehnološkog razvoja u ostatku sveta mi smo imali najgore performanse. U neku ruku se i dalje nismo izvukli iz rupe u koju smo tada upali. Taman smo počeli da se izvlačimo kada je došla kriza 2008. i ponovo smo otišli nadole.

Bilo bi dobro kada bismo uspeli da se vratimo na tri odsto, ali je pitanje da li će se to ostvariti i pitanje je da li će to biti konstantno. Stope rasta koje bi nama bile potrebne da bi napravili nešto značajnije su pet-šest odsto. Ali to je nama očigledno nedostižno.

Rezime poglavlja: Da bi poslovna banka mogla da vrši poslove sa inostranstvom mora obezbediti ovlašćenje NBS, za obavljanje tekućih deviznih poslova, za kapitalne poslove i za platni promet. Tekući devizni poslovi predstavljaju poslove između rezidenata i nerezidenata, gde svrha nije upravljanje kompanijom, a obuhvataju plaćanja po osnovu spoljnotrgovinskih poslova, naplatu i plaćanje kredita i kamata i dobiti, kao i plaćanja na ime izdržavanja porodice. Zakonsko sredstvo plaćanja u zemlji je dinar, pa se plaćanja vrše u dinarima, a izuzetno u devizama prodaja i zakup nepokretnosti, plaćanja po osnovu kredita i osiguranja i po osnovu HOV. U skladu sa statutom MMF, Srbija vodi politiku slobodnog formiranja kursa dinara uz mogućnost intervencija NBS na deviznom tržištu. Dozvoljeno je ugovaranje u devizama, odnosno mogućnost korišćenja devizne klauzule. Iznošenje deviza je slobodno za platne kartice, a ograničenja postoje kod iznošenja efektive. Menjačkim poslovima kojima se vrši zamena valute i drugih sredstava plaćanja mogu se baviti NBS, banke i preduzetnici sa ovlašćenjem i ugovorom sa nekom od banaka ili NBS. Plaćanja prema inostranstvu i iz inostranstva se obavljaju putem bezgotovinskih instrumenata plaćanja, doznakom, čekom i korišćenjem inkasa, odnosno akreditiva. Elektronska međunarodna plaćanja se obavljaju preko SWIFT-a, Međunarodne asocijacije za međubankarska elektronska plaćanja. Kreditni poslovi sa inostranstvom su poslovi kreditiranja kod kojih je jedan od učesnika sa elementom inostranosti ili je ugovaranje u devizama. Kapitalni račun plaćanja sa inostranstvom je pod kontrolom NBS, kojoj se prijavljuje svaki kredit sa inostranstvom. Strana ulaganja su stimulirana u cilju postizanja većeg priliva deviza i podsticanja razvoja, a to su poreska i carinska oslobođenja i olakšice.

Ključne reči: tekuće devizno poslovanje, kapitalne transakcije, lični prenos, menjački posao, (ne)rezident, devizni kurs, revalorizacija-devalorizacija, valutna klauzula, sprečavanje pranja novca, SWIFT, međunarodni dokumentarni akreditiv, međunarodni dokumentarni inkaso, kreditni poslovi sa inostranstvom, strana ulaganja

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 12.1. Šta su tekući devizni poslovi i šta obuhvataju?
- 12.2. Kada je u zemlji dozvoljeno plaćanje u devizama?
- 12.3. Koje su vrste kurseva?
- 12.4. Šta je valutna klauzula?
- 12.5. Šta su korespodentski odnosi banaka?
- 12.6. Ko su subjekti menjačkog posla i kakve uslove moraju ispunjavati?
- 12.7. Šta su kontokorentni odnosi banaka?
- 12.8. Šta je međunarodni dokumentarni akreditiv i ko su učesnici akreditivnog posla?
- 12.9. Šta je međunarodni dokumentarni inkaso i ko su učesnici posla?
- 12.10. Koji su međunarodni instrumenti bezgotovinskog plaćanja?
- 12.11. Šta je SWIFT i čemu služi?
- 12.12. Kako se vrši zaštita u plaćanjima putem SWIFT-a?
- 12.12. Šta je kreditni posao sa inostranstvom?

- 12.14. Šta su inostrane direktne investicije?
- 12.15. Koje podsticaje imaju inostrani investitori?
- 12.16. Ko su subjekti kreditnih odnosa sa inostranstvom?
- 12.17. Koje uslove mora ispunjavati banka da bi obavljala poslove sa inostranstvom?
- 12.18. Gde postoje ograničenja za inostrana ulaganja?
- 12.19. Pod kojim uslovima država može da se zaduži u inostranstvu?
- 12.20. Šta je politika apresijacije/depresijacije kursa?
- 12.21. Šta je fiksni kurs valute?
- 12.22. Šta je i kako se formira slobodni kurs valute?
- 12.23. Šta je i kako se formira ograničeno plivajući (fluktuirajući) kurs valute?
- 12.24. Kakav je kurs dinara i kako se formira?
- 12.25. Ko ima tretman stranog investitora?
- 12.26. Koja je odredba propisa najvažnija inostranim investitorima?
- 12.27. Koji je deo računa platnog bilansa Srbije slobodan/ograničen?
- 12.28. Koji se instrumenti inostranih plaćanja najčešće koriste i zašto?

IV *deo*

Bankarski menadžment

13. PRINCIPI BANKARSKOG POSLOVANJA

Principi bankarskog poslovanja predstavljaju zakonitosti koje banke moraju poštovati svaki pojedinačno i zajedno u celini u svakodnevnom poslovanju, kako bi uspešno poslovale, a problem predstavlja činjenica da između pojedinih zakonitosti postoji konflikt.

Cilj poglavlja:

- Da studenti nauče osnovne elemente bankarskog menadžmenta;
- Da razumeju značaj principa bankarskog poslovanja, njihovu povezanost i specifičnosti, vezano za prirodu banke kao novčanog preduzeća;
- Da znaju šta je princip likvidnosti, kao najvažniji princip bankarskog poslovanja;
- Da nauče sadržaj principa poslovnosti i efikasnosti;
- Da znaju šta je princip sigurnosti, koji se vezuje za kreditni, kao najvažniji bankarski posao;
- Da nauče šta je princip rentabilnosti;
- Da znaju sadržaj principa solventnosti bankarskog poslovanja;
- Da nauče dvostruki sadržaj principa ažurnosti u bankarstvu;
- Da se upoznaju sa konfliktima između pojedinih principa.

UVOD

Menadžeri u bankama u svakodnevnom poslovanju vode brigu da izađu u susret klijentima banke, da banka opstane na tržištu i unapredi svoj položaj na njemu, da posluje u skladu sa zakonom i zahtevima regulatornog tela, obično CB i u krajnjoj instanci, liniji da efikasno posluje. Slično prirodnim zakonima i u ekonomiji deluju zakonitosti koje se moraju poštovati ukoliko se želi opstanak na tržištu i unapređenje poslovanja. Bankarstvo nije i ne može biti izuzetak, s tim što specifična priroda banke kao novčanog preduzeća, da radi i zarađuje uglavnom sa tuđim novcem, dolazi do izražaja, pa ima opštih principa, koji važe za sva preduzeća i nekih principa specifičnih samo za bankarsko poslovanje. Banka o ovim principima mora svakodnevno voditi brigu, jer će u suprotnom poslovati neefikasno, tj. neće ostvarivati profit, dobit. Problem u poštovanju principa bankarskog poslovanja je što između pojedinih principa postoji suprotnost, konflikt, što je posledica različitih, često suprotnih interesa bančinih stakeholdera (*stakeholder* - učesnik): klijenata, akcionara, deponenata, zajmotražilaca, regulatornog tela i društvene zajednice.

PRINCIPI BANKARSKOG POSLOVANJA

Banke kao depozitno - kreditne finansijske institucije u privredi imaju posredničku, intermedijernu funkciju, da prikupe i centralizuju viškove akumulacije transkatora, privrednih subjekata, koje tako mogu plasirati onim preduzetnicima i građanima koji se suočavaju sa nedostatkom finansijskih sredstava. Ovim svojim aktivnostima dobijaju mesto regulatora novčanih tokova u nacionalnoj ekonomiji, naročito u zemljama u razvoju i tranziciji, gde finansijska tržišta nisu u dovoljnoj meri razvijena, pa banke igraju dominantnu ulogu u finansijskim tokovima. Miškin čak pravi korak dalje, ustvrdivši da je bankarski sistem mozak nacionalne ekonomije (Mishkin, 2006).

Od vitalnog značaja za banku je da uskladi prilive i odlive kapitala pojedinačne banke u kratkom i dugom roku, kao i prilive i odlive kapitala nacionalnog bankarstva. Time se poštuje najbitniji bankarski princip, princip likvidnosti, koji predstavlja sposobnost banke da u svakom trenutku odgovori svojim finansijskim obavezama (Živković, Komazec, 2003.). Uz ovaj princip, koji je prepoznat kao pravilo koje je neophodno poštovati da se banka ne bi suočila sa „redovima deponenata pred svojim vratima“, banka mora uvažavati niz drugih pravila koja u tržišnim uslovima omogućavaju da banka normalno i efikasno posluje i da se razvija (Lukić, 2010.). Banka mora **uvažavati sve principe bankarskog poslovanja pojedinačno i zajedno, jer će u suprotnom biti suočena sa problemima i neefikasnim poslovanjem.**

Među principe bankarskog poslovanja se ubrajaju:

1. likvidnost,
2. efikasnost ulaganja,
3. sigurnost,
4. rentabilnost,

5. solventnost i
6. ažurnost poslovanja.

Ovi principi poznati su kao „**zlatna pravila bankarskog poslovanja**“, što se prvenstveno odnosi na prva tri principa, a nastali su uporedo sa pojavom i razvojem savremenog bankarstva uopštavanjem uočenih pravila iz bankarske prakse sredinom XIX veka. Takozvano zlatno bankarsko pravilo finansiranja formulisano je, od strane nemačkog autora Hubnera, na sledeći način: „Kredit koji neka banka može dati, a da pri tom ne dođe u opasnost u pogledu ispunjavanja svojih obaveza, mora odgovarati kreditu koji banka uživa i to ne samo po iznosu, nego i po kvalitetu.“ (Marković, 1982.) **Nepridržavanje principa bankarskog poslovanja ne znači da će banka biti sankcionisana od strane regulatornog tela**, tj. da će izgubiti dozvolu za rad, već da to može dovesti do poremećaja i blokade računa, privredne nestabilnosti, zastoja u odvijanju normalne reprodukcije, neefikasnosti investiranja, gubljenja poverenja u banku, pogoršanja uspešnosti poslovanja, a na dugi rok preti opstanku banke.

Tržišni uslovi poslovanja su osnovna pretpostavka razmatranja principa bankarskog poslovanja. Ukoliko bi pretpostavili uslove poslovanja u državno - planskoj ili tržišno - planskoj privredi, kakvi su decenijama razvijani u zemljama centralne i istočne Evrope, ovi principi nisu od većeg značaja, jer banke ne predstallaju kompanije sa ciljnom funkcijom maksimiranja dobiti, već se pre mogu označiti kao „protočni bojleri“, za distribuciju finansijskih sredstava, sa nekom drugom ciljnom funkcijom. U ekonomiji koja uvažava tržišna pravila igre banka brigom o ovim principima zapravo nastoji da unapredi efikasnost poslovanja i u tržišnoj utakmici sa drugim bankam postigne što bolji položaj na tržištu i da istovremeno parira snažnoj konkurenciji koja se sve više razvija u domenu finansijskih usluga od strane nebankarskih finansijskih institucija, uključujući igrače na finansijskim tržištima. Usklađivanje poslovanja banke sa ovim principima se ostvaruje korišćenjem savremenih IT sredstava, tako da banka može na dnevnom nivou da kontroliše svoj rad, proverava profitabilnost poslovanja kako na nivou celine banke tako i na nivou profitnih centara, filijala, čak da simulira dejstvo na efikasnost poslovanja i rizike pojedinačnih operacija.

Neka bankarska pravila su moderna u principu, ali problematična u praksi (Hill, T. Quaadaman, 4. mart 2017. ,<http://thehill.com/blogs/pundits-blog/finance/326969-certain-bank-rule-is-noble-in-principle-problematic-in-practice>)

Kao i svaka administracija koja zasedne u Vašingtonu priča naveliko o novoj politici koju donosi. Ovih dana donosioci odluka pričaju o poreskoj reformi, regulatornim promenama, ali osnovna tema je zapravo privredni rast.

Biznis komuna uvek pozdravlja optimizam za budućnost. Biznis je esencija privrednog razvoja, a kompanije treba da povećavaju efikasnost poslovanja i da rastu i razvijaju se. Takozvano Vokerovo pravilo, međutim ugrožava tu osnovnu sposobnost. Naime, Vokerovo pravilo nalaže bankama da izbegavaju rizične poduhvate i na taj način očuvaju stabilnost. U suštini ovo pravilo sprečava finansijske institucije da rastu.

Imajući to u vidu Privredna komora SAD se usprotivila njegovom uvođenju i alternativno predložila uvođenje viših kapitalnih standarda. Problematično je naročito što je pravilo uvedeno bez procene mogućih posledica njegovog uvođenja. Ono na šta je ukazivano se obistinilo, jer su rezerve gotovine u međuvremenu morale biti povećane za 100 milijardi USD. FED je krajem 2016. godine ukazao na problem tržišta obveznica kao posledicu.

U svakom slučaju ovo pravilo nije pomoglo, naprotiv. U kombinaciji sa drugim inicijativama kao što su Bazel III, pravila sistemskog rizika, nova pravila tržišta novca, došlo je do sniženja efikasnosti poslovanja banaka i posledično usporavanja privrednog rasta.

Drugim rečima, u svakodnevnom poslovanju banke moraju se vršiti složene analize uticaja na pokazatelje poslovanja i bilanse banke u vođenju poslovne politike. Pri praćenju delovanja principa bankarskog poslovanja u prvom planu su:

- Struktura finansijskih sredstava banke u pogledu roka – generalno banka se mora rukovoditi pravilom da se kratkoročni izvori sredstava koriste za kratkoročne plasmane, dugoročni izvori za dugoročne plasmane, a da se ročnoj transformaciji pribegava samo izuzetno i ograničeno;
- Dinamika priliva i odliva – kod izvora kao i kod plasmana neophodno je uvažavati potrebu disperzije klijenata, korisnika da se ne bi došlo u situaciju da banka strateški zavisi od nekolicine velikih klijenata kako u pogledu izvora finansijskog potencijala, tako još više kod kreditiranja;
- Navike i interesi privrednih subjekata – menadžment banke treba da uvažava racionalno ponašanje građana i kompanija, kako bi izbegao suprotstavljene interese ili ugrožavanje poslovanja zbog povećanog rizika, naročito kod kreditiranja;
- Makroekonomska i razvojna politika – ekonomske politike, u prvom redu monetarna i fiskalna, utiču na ponašanje privrednih subjekata i kreiraju okvir za poslovanje banaka, na koje one nemaju uticaj, pa ih moraju pažljivo pratiti i svoju strategiju i politiku prilagođavati;
- Monetarna politika – najvažnija ekonomska politika je monetarna, koja uključuje osmišljavanje i realizaciju monetarne politike u užem smislu, kreditne, kamatne i devizne politike, za banku je data i ona mora pronaći način da u datim uslovima izvuče maksimum u pogledu profitonosnog poslovanja.

PRINCIP LIKVIDNOSTI

Princip likvidnosti je sposobnost preduzeća, u ovom slučaju banke, da odgovori na svoje finansijske obaveze prema poslovnim partnerima. Imajući u vidu da je banka novčana kompanija ovo je **najvažniji princip bankarskog poslovanja**. Sadržina ovog pravila je da banka ima obavezu da u svakom trenutku uredno izvršava svoje preuzete obaveze prema deponentima, pravnim i fizičkim licima, koja su stavila svoja sredstva na raspolaganje banci, prema klijentima kojima su odobreni krediti da ih pusti

u tečaj i prema svojim poveriocima, drugim bankama, centralnoj banci i nebankarskim finansijskim institucijama da uredno izmiruje svoje obaveze. Imajući u vidu da je banka specifično preduzeće, koje posluje i zarađuje koristeću najvećim delom tuđi kapital, to je ovaj **princip specifičan za banku** (Van Horn, Wachowicz, 2007).

CB Kine podstiče likvidnost banaka (China's central bank resumes reverse repos to support liquidity, Xinhua, 11. jul 2017., http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2017-07/11/content_30072152.htm)

Centralna banka Kine je ponovo otvorila tržište nakon 12 dnevne suspenzije u nameri da podrži likvidnost banaka.

Kineska centralna banka je upumpala 40 milijardi juana (5,9 milijardi USD) u finansijski sistem kroz mehanizam repo operacija. Ranija suspenzija rada tržišta bila je obrazložena od strane CB Kine tvrdnjom da je bankarski sistem relativno visoko likvidan, pre nego što je likvidnost ocenjena skromnom neposredno pre promene odluke. Sve zajedno 280 milijardi repo operacija i 179,5 milijardi juana srednjoročnih pozajmica dospeli su za naplatu ove nedelje, na taj način pritiskajući tržište. Na međubankarskom tržištu u utorak prekonocna kamatna stopa, koja određuje po kojoj su ceni banke spremne da pozajmljuju jedna drugoj, porasla je sa 1,6 bazičnih na 2,54%.

Kina ocenjuje karakter svoje monetarne politike kao razumnu i neutralnu u 2017. godini, stvarajući odgovarajući nivo likvidnosti, ali ne prekomernu likvidnost.

Kao novčano preduzeće banka svoj finansijski potencijal zasniva uglavnom na depozitima i pozajmicama od drugih banaka i nebankarskih organizacija. Pošto je banka kompanija zasnovana na poverenju, to prikupljanje izvora sredstava zavisi od njene veličine, efikasnosti poslovanja, a na mogućnost privlačenja tuđeg kapitala naročito pogubno može da deluje umanjena mogućnost izmirivanja svojih obaveza, umanjena likvidnost, ili u krajnjem slučaju nemogućnost izmirivanja obaveza, nelikvidnost. Pošto je bankarski sektor visoko transparentan u svom radu i najveći broj informacija o poslovanju pojedinačnih banaka je javno dostupan, to bi se svako ugrožavanje likvidnosti banke kao negativna informacija brzo raširilo u privrednim krugovima. To bi za posledicu imalo umanjenu mogućnost prikupljanja sredstava putem pozajmica, uz pogoršavanje uslova zaduživanja. Istovremeno bi došlo i do zahteva deponovanja za povlačenjem dela ili celokupnih deponovanih sredstava kod banke, što bi dodatno ugrozilo likvidnosnu poziciju.

Jedna od najvažnijih uloga centralne banke je briga o likvidnosti bankarskog i šire finansijskog sistema. Smanjena likvidnost pojedinačne banke je nepovoljan signal na koji centralna banka reaguje, obično mogućnošću intervencije sa kreditima za likvidnost namenjenih ugroženoj banci. Ukoliko je reč o većoj banci, koja ima veći udeo na tržištu, umanjena likvidnost predstavlja opasnost za čitav bankarski sistem, jer može doći do širenja talasa nelikvidnosti na druge učesnika, kao „domino efekat“. Krize likvidnosti u nedovoljno uređenom bankarskom sistemu su se javljale relativno često, 1878.

godine, ponovo 1907. i u periodu velike depresije, krize 1930-tih godina i za posledicu su imale banrot velikog broja banaka. Čak se najnovija globalna ekonomska kriza na svom vrhuncu u septembru 2008. godine ispoljila kao kriza likvidnosti¹. Ova negativna iskustva uslovia su da regulatorna tela insistiraju na poštovanju principa likvidnosti, koji se sprovodi preko zakonskih obaveza banaka.

Da je banka u problemu nelikvidnosti ukazuju sledeći pokazatelji:

- Nemogućnost puštanja u tečaj već odobrenih kredita;
- Obavezna rezerva je na nivou nižem od zakonom zahtevanog;
- Nemogućnost izvršenja naloga klijenata;
- Nemogućnost otplate uzetih kredita centralne banke i drugih banaka.

Sušтина poštovanja principa likvidnosti je **usklađivanje priliva i odliva sredstava po dinamici i njihovoj ročnoj strukturi**. Pošto na raspolaganju imaju različite izvore za pozajmice i druge oblike zaduživanja banke se sve više u svom poslovanju oslanjaju na tuđe izvore finansiranja. Otuda o likvidnosti moraju da vode veću brigu. Softverska rešenja im danas omogućavaju da u velikoj meri proces usklađivanja priliva i odliva automatizuju, što znači da kada banka uđe u zonu smanjene likvidnosti pale se signalne lampice, kako bi menažment preduzeo mere za prevazilaženje problema. Jedan od načina da se preduprede epizode ugrožene likvidnosti je centralizacija prikupljenih sredstava i centralizovano odlučivanje o plasmanima.

Stepen likvidnosti se razlikuje prema stepenu naplativosti stavki aktive²:

Primarna likvidnost – uključuje samo gotovinu u blagajni banke i sredstva na računima banke kod centralne banke. Primarna likvidnost je najtačniji pokazatelj banke da promptno, odmah odgovori obavezama. Otuda banka u najvećem delu treba da računa isključivo na ova sredstva za isplatu obaveza prema bankama, centralnoj banci i klijentima, uvećano za rezervu likvidnosti, jer na prilive po osnovu ispunjenja obaveza klijenata i drugih pratnera ne može računati u punoj meri. Naravno, veoma je važno primetiti da se ovako izdvojena sredstva ne oploduju, pa ih banka nastoji iz razumljivih razloga, minimizirati.

Sekundarna likvidnost – šira je od primarne likvidnosti, pa osim gotovine u blagajni i sredstava na žiro računima uključuje i sredstva koja se mogu u kratkom roku pretvoriti u gotov novac. To su sredstva sadržana u menicam, kratkoročni krediti i sl. Pošto svakako postoje teškoće da se ova dodatna sredstva trenutno pretvore u novac banke obično koriste oprezan pristup, oslanjajući se pre svega na primarni nivo likvidnosti.

Tercijerna likvidnost – uključuje uz primanu i sekundarnu likvidnost i sredstva plasmana banke koja se realizuju, transformišu u gotov novac, u određenom roku, kao i sredstva dugoročnih kredita, obaveza, menica. U praktične svrhe banka na ovako široku postavljenu likvidnost malo može računati u svakodnevnom poslovanju.

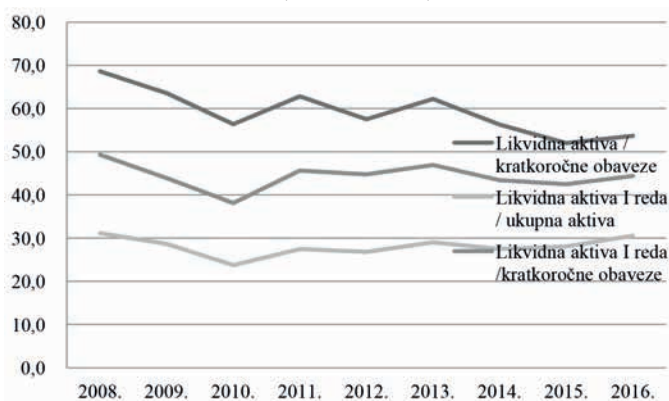
1 Upravo je upumpavanje velike količine svežeg novca od strane centralnih banaka, kao poslednjeg utočišta likvidnosti, bila prva mera u spašavanju uzdrmane likvidnosti finansijskih sistema prilikom eskalacije aktuelne krize 2008. godine.

2 U bilansima banke postoje stavke koje imaju različit nivo likvidnosti: gotovina, koja je apsolutno likvidna, dok su HOV utržive, ali je potrebno vreme dok se prodajom ne pretvore u likvidna sredstva.

Likvidnost finansijskog sistema i bankarskog sistema zavisi od situacije u kojoj se nacionalna privreda nalazi tj. od **faze privrednog ciklusa** u kojem je. U uzlaznom delu privrednog ciklusa, kada dolazi do rasta i razvoja privrede, kompanije više zarađuju, povećava se obim prometa i profit kompanija, pa dolazi do poboljšanja likvidnosne pozicije realnog sektora i banaka. Kod silaznog dela ciklusa privreda se nalazi u stagnaciji ili padu privredne aktivnosti, obim prometa stagnira ili opada, kao i efikasnost poslovanja i dobit, pa se realni sektor i banke posredno nalaze u težoj situaciji u pogledu likvidnosti.

Stopa likvidnosti banke predstavlja odnos sredstava na žiro računima banke i gotovine prema kratkoročnim izvorima sredstava. Stopa likvidnosti se računa kao prosek meseca, a ne na određeni dan.

Grafikon 13.1. Srbija, pokazatelji likvidnosti (%)

Izvor: NBS

Pokazatelji likvidnosti banke koji se najviše koriste (Vunjak, 1999.):

L1 = Novčana sredstva/Dospele obaveze

L2 = Likvidna sredstva/Kratkoročne obaveze

L3 = Plasmani u dinarima/Depoziti u dinarima

L4 = Kratkoročni plasmani/Kratkoročne obaveze

S obzirom da je princip likvidnosti ključni princip uspešnog i efikasnog poslovanja banke, da bi realizovale ovaj princip banke koriste različite strategije. U bankarstvu razvijenih zemalja sa tržišnim ekonomijama poznate su sledeće **strategije likvidnosti banaka**:

- strategija kratkoročnih komercijalnih zajmova,
- strategija utrživih aktiva,
- strategija likvidnosti na bazi plasmana sa anticipiranim dohotkom,
- strategija upravljanja pasivom.

Banke u Srbiji su obavezne da **pokazatelj likvidnosti**, kao zbir primarne i sekundarne likvidnosti prema obavezama koje dospevaju u posmatranom mesecu, održavaju na dostignutom nivou, minimalna likvidnost, usklađeno sa Odlukom o upravljanju rizikom likvidnosti NBS³. To znači da je banka u obavezi da nivo likvidnosti tokom tekućeg meseca održava na nivou proseka prethodnog meseca. Dozvoljeno je odstupanje:

- **10% niži od minimalnog pokazatelj likvidnosti tri radna dana uzastopno i**
- **20% niže od minimalnog pokazatelja likvidnosti samo jedan radni dan.**

PRINCIP EFIKASNOSTI

Princip efikasnosti je pravilo poslovanja da se maksimiziraju rezultati poslovanja, uz minimiziranje korišćenih sredstava. Ovo **pravilo je univerzalno** za sve kompanije u tržišnoj ekonomiji i nije specifično za banke. Ono omogućava ispunjenje ciljne funkcije poslovanja maksimiranja profita, dobiti.

Pošto je banka novčano preduzeće i imajući u vidu da pribavlja sredstva koja čine njen finansijski potencijal iz pozajmica i depozita, koja plasira kroz kredite i druge plasmane, princip efikasnosti znači da banka treba da nastoji da maksimizira kamatnu marginu, jer je reč o razlici prihoda i rashoda po osnovu kamata koje banka plaća za pozajmice i depozite i kamate koju banaka naplaćuje na svoje plasmane. U savremenim uslovima mogućnosti za maksimiranje kamatne margine nisu neograničene, zavise od stepena konkurencije na tržištu, stepena njegove razvijenosti, položaja banaka u finansijskom sistemu.

U poštovanju principa efikasnosti koji je jedinstveno pravilo sa principom poslovnosti neophodno je:

- Zasnivati odluke na samostalnosti i objektivnosti;
- Nastojati da novac stalno kruži;
- Osloniti se na kvalitetno predviđanje i planiranje.

Kod važnih odluka menadžmenta o zaduživanju banke na tržištu i kod odobravanja kredita veće vrednosti naročito je neophodna oprez, kako bi se izbegao iole veći stepen rizika ili došlo u opasnost od ugrožavanja likvidnosne pozicije banke. Poslovna politika banke i njena realizacija zavise i od opšteg stanja na tržištu, pa je tako u periodu još uvek aktuelne globalne ekonomske krize banka u položaju da više brine o izbegavanju rizika nego o profitabilnosti poslovanja. Drugim rečima, u vreme krize se preporučuje veća sklonost ka izbegavanju rizika nego rizičnom poslovanju, gotovo averzija prema riziku bilo koje vrste.

Svaki dinar treba da bude stavljen u funkciju zarađivanja, što će reći da banka svesno treba da nastoji da minimizira zarobljena i zamrznuta sredstva i fondove. Naravno, treba voditi računa da postoje zakonska ograničenja koja se ne smeju dovesti u pitanje, ali naročito u prosperitetnim vremenima kada postoji ekspanzija na tržištu treba nastojati da svi izvori sredstava budu uposleni u cilju maksimiziranja prihoda banke.

3 Sl.glasnik RS br.103/16

Bez obzira na tendenciju da se u tranzicionim privredama glorifikuje neoliberalni koncept, koji podrazumeva između ostalog minimiziranje i nipodoštavanje uloge projektovanja i planiranja, banka mora da svoju strategiju i poslovnu politiku bazira na realnim procenama opštih ekonomskih tokova, na profilu monetarne politike koji će verovatno biti vođen i projekcijama kako će u takvim uslovima funkcionisati bankarski sistem i kako će se ponašati konkurencija. Osnovna ideja je da se na bazi dostupnih informacija formira slika ekonomije i bankarskog sektora u budućosti i strategija banke i poslovna politika usmere u pravcu zauzimanja što bolje pozicije u takvim uslovima.

Naravno, podsećanje sa početka, da principe poslovanja treba posmatrati jedinstveno uključujući i princip efikasnosti, naročito voditi računa o njihovom međusobnom uticaju i njihovim mogućim međusobnim konfliktima.

PRINCIP SIGURNOSTI

Princip sigurnosti je sposobnost banke da ostvari naplatu svojih potraživanja na vreme i u potpunosti od svojih klijenata, po osnovu plasiranih kredita, i svojih poslovnih partnera, pozajmice i druga potraživanja. U uslovima poslovanja, gde visoki stepen konkurencije na tržištu znači i za banku nisku profitabilnost i „igru na razlici između aktivnih i pasivnih kamatnih stopa“, pravilo da banke u prvom redu treba da brinu o prilivima sredstava po osnovu potraživanja dobija na značaju. Važno je imati u vidu da je princip sigurnosti **specifičan za banke** kao novčana preduzeća, koja i na ovaj način prikupljaju sredstva za formiranje svog finansijskog i investicionog potencijala. Odlaganje naplate potraživanja banku najpre može dovesti u problem nelikvidnosti, a ukoliko banka ne uspeva da naplati i potraživanja po osnovu kredita onda se vrlo lako može naći u zoni nesolventnosti. Istovremeno, princip sigurnosti nije u toj meri značajan za kompanije iz realnog sektora.

Ovaj princip je u zoni najveće osetljivosti u **pogledu sposobnosti naplate potraživanja banke od klijenata po već odobrenim plasmanima**. Negativna selekcija kod izbora klijenata kojima se kredit neće odobriti i onih kojima će zahtev biti prihvaćen u tome je od ključnog značaja, a banka u kreditnom odeljenju proverava pravnu i ekonomsku sposobnost klijenta, u prvom redu bonitet, da bi mogla biti sigurna u njegovu sposobnost servisiranja obaveza. Osim toga veoma osetljiva faza u praćenju plasmana je monitoring, gde je banka u poziciji da analizira poslovanje klijenata i nastupa proaktivno na prve znake problema kod klijenta, a sve u cilju što bolje i sigurnije naplate.

Srpske banke prodale 460 miliona evra loših kredita (Danas, M. Obradović, 14.april 2017. [http://www.danas.rs/ekonomija.4.html?news_id=343568&title=Srpske+banke+prodale+460+miliona+evra+lo %C5% A1ih+kredita](http://www.danas.rs/ekonomija.4.html?news_id=343568&title=Srpske+banke+prodale+460+miliona+evra+lo%C5%A1ih+kredita))

Domaće finansijsko tržište hvata priključak sa regionom po pitanju oslobađanja od loših zajmova iz prošlosti. Banke često drže problematične kredite u bilansima zato što njihov otpis i prodaja znače gubitak u izveštajima, ali i izostanak bonusa za menadžere, kaže bivši guverner NBS Dejan Šoškić. Udeo loših kredita u Srbiji na kraju 2016.pao je na 17 %.

Ceo region Centralne i Istočne Evrope (CIE) smanjuje iznos problematičnih kredita i to zahvaljujući pre svega prodaji NPL-ova - problematičnih kredita, pokazuje studija Dilojta pod nazivom "CIE tržište NPL u punom zamahu".

Prema njihovim podacima prodaja problematičnih kredita porasla je u 2016. godini, usled većeg interesovanja investitora i intenziviranja aktivnosti banaka. Obim prodaje NPL-ova u regionu je u 2015. godini iznosio 4,3 milijarde evra, a do oktobra 2016. još 5,2 milijarde evra. U regionu prednjače Rumunija, Mađarska i Hrvatska.

U ovaj trend se uklapa i srpsko bankarsko tržište koje je u 2016. godini prodalo loših kredita vrednih 57,1 milijardi dinara ili oko 460 miliona evra nebankarskim institucijama, najčešće investicionim fondovima. To je prema podacima Narodne banke Srbije 3,5 puta više nego u 2015. godini. Takođe, u prošloj godini banke su otpisale problematične kredite u iznosu od 45,9 milijardi dinara (oko 370 miliona evra), za četiri milijarde više nego prethodne godine. Od prošle godine otpisi loših potraživanja se priznaju kao rashodi pa ovo bankama umanjuje osnovicu za porez na dobit. Kao rezultat svega ovoga NPL u Srbiji su pali na 17 % na kraju 2016. godine sa 21,6 % na kraju 2015. po čemu smo bili na vrhu liste 12 zemalja regiona Centralne i Istočne Evrope i Baltičkih zemalja koje je obuhvatio Dilojt.

Prema analizi Dilojta procenjuje se da u ovom regionu vrednost problematičnih kredita iznosi 51 milijardu evra. Tokom 2015. godine najveće smanjenje NPL-ova imali su Mađarska (31 odsto) i Slovenija (20 odsto).

"Restrukturiranje kredita u narednim godinama moglo bi da dodatno podstakne smanjenje problematičnih kredita, a time i doprinese rešavanju problema likvidnosti koje trenutno preživljavaju i neke dugoročno solventne kompanije i pojedinci i time se olakša otplata kredita. Druga novost je da je, za razliku od ranije, kad su se prenosili uglavnom problematični krediti poslovnih subjekata, u 2016. godini je oživelo tržište problematičnih hipotekarnih kredita stanovništvu", kaže Surla.

I dok u Srbiji propisi ne dozvoljavaju bankama da prodaju nebankarskim institucijama kredite fizičkih lica, u regionu CEE to je sve veći posao. Tako je u 2015. i 2016. godini ostvaren promet ovim kreditima od 1,6 milijardi evra.

U regionu ima čak 51 milijarda evra problematičnih kredita. U evrozoni 921 milijarda evra loših kredita, a banke evrozone takođe kubure sa problematičnim kreditima.

Najbolja ilustracija važnosti funkcije uredne naplate kredita je uzimanje **obezbeđenja** od strane klijenata prilikom zaduživanja. Svaki kredit iole veće vrednosti podrazumeva obavezu uzimanja odgovarajućeg obezbeđenja, kolateralu (*collateral*), kod kredita sa kraćim rokovima i manjom sumom pozajmice obično zaloga ili jemstvo, a kod kredita dugog roka i veće vrednosti hipoteka i garancija. Kod obezbeđenja banci nije u prvom planu naplata kredita iz prodaje založene ili hipotekovane stvari, već je u prvom planu pojačanje obaveze klijenta da vrati kredit uvećan za kamatu.

Za banku i uredno izmirivanje obaveza klijenata je važna i **faza praćenja otplate kredita**. Važno je da klijent bude svestan da se njegovo poslovanje i ponašanje u vezi naplate potraživanja budno prati i između ostalog dostavlja se Kreditnom birou pri Udruženju banaka Srbije. Monitoring praćenja realizacije otplate je stalna funkcija u kojoj se analizira svaka pojedinačna kreditna linija i kreditni portfolio banke sa obavezom izveštavanja IO i UO banke. Banka je osim detaljnog i stalnog praćenja u

obavezi da reaguje u slučaju uočavanja bilo kakvih problema kod zajmotražioca, da po potrebi detaljno utvrdi razloge problema, ako može da pomogne klijentu da ih lakše prebrodi, čak i po cenu privremene obustave plaćanja, kako bi se klijent oporavio i kasnije nastavio uredno izmirivanje obaveza.

Ako ne poštuje princip sigurnosti banka može biti suočena sa velikim i brojnim problemima. Ono što po pravilu može da se desi u slučaju povremenih i manjih problema u naplati kredita je nemogućnost obezbeđenja usklađenosti priliva i odliva banke, što znači da će **likvidnost biti ugrožena**. U slučaju većih i ozbiljnijih problema i trajnije nemogućnosti naplate, kao što je slučaj u periodima krize, što se moglo uočiti poslednjih godina u poslovanju domaćih banaka, tada i **solventnost banke može biti ugrožena**. Da se to ne bi desilo jedno od najvažnijih pravila za prevenciju u kreditnoj politici je neophodnost disperzije, tj. obezbeđenje većeg broja kreditnih linija manje vrednosti, kako bi se rizik smanjio.

Uz preventivno delovanje banke u obezbeđenju poštovanja principa sigurnosti, kroz striktno sprovođenje negativne selekcije klijenata pri odobravanju kredita i stalnog i detaljnog praćenja otplate, banci je na raspolaganju kao preventiva u zaštiti od problema nelikvidnosti i nesolventnosti **formiranje odgovarajućih rezervi**, za pokrivanje povremenih i privremenih teškoća, za odbranu od eksternih šokova i za pokrivanje eventualnih gubitaka.

PRINCIP RENTABILNOSTI

Sadržaj **principa rentabilnosti** je istovetan osnovnoj ciljnoj funkciji poslovanja banaka, a to je maksimiranje profita. Treba imati na umu da banka najviše zarađuje po osnovu razlike između prihoda po osnovu aktivnih i rashoda pasivnih kamata, prihoda od kredita i rashoda od depozita i uzetih pozajmica, a manje zarađuje po osnovu drugih nekamatonosnih prihoda i rashoda, kao što su provizije, zarada po osnovu vanbilansnih plasmana i sl. Kod banaka princip rentabilnosti je pokazatelj koji investitorima, vlasnicima akcija govori u kom periodu, zavisno od profitabilnosti banke, mogu očekivati povraćaj uložених sredstava. Ovo pravilo je **univerzalno pravilo**, kako za banke tako i za kompanije iz realnog sektora, za sva preduzeća koja posluju u tržišnim uslovima. Istina da je ciljna funkcija banaka kao novčanih preduzeća nešto kompleksnija, jer pored maksimiranja profita uključuje i rast kapitala kao uslov rasta i razvoja biznisa banke.

Banke utrostručile dobit u 2016. (Danas, N.D., 22. jun 2017. http://www.danas.rs/ekonomija.4.html?news_id=349166&title=Banke+utrostru%C4%8Dile+dobit+u+2016.)

Inteza je najveća banka u Srbiji, a Dunav najveće osiguranje, navodi se u juče objavljenoj publikaciji magazina Biznis i finansije "Finansije TOP 2016/17".

Banke su lani zabeležile skoro tri puta veću dobit, 18,4 milijarde dinara, ali je prinos na kapital bankarskog sektora u celini i dalje ispod tri odsto, dok na njegovo ozdravljenje ne ukazuje ni struktura krajnjeg rezultata.

Inteza ima aktivu od preko 551 milijarde dinara, čime je njen tržišni udeo premašio 17 odsto, a slede je Komercijalna i Unikredit banka sa 12,3 odsto, odnosno 10,3 odsto. Domaći bankarski sektor je proteklu godinu okončao sa aktivom od 26,3 milijarde evra i nalazi se na nivou od 75 odsto domaćeg BDP-a, "što ukazuje da ima još dosta prostora za njegov rast".

Inteza je na prvom mestu i po dobiti u apsolutnom iznosu, sa bruto dobitkom od skoro 10 milijardi dinara u 2016. godini, što je rast od preko 15%. U prvoj petorci po profitabilnosti slede Unikredit banka (6,2 milijarde), Rafajzen (5,4 milijardi), AIK banka (4,3 milijarde) i Sosijete ženeral (3,6 milijardi). Među bankama sa manjim učešćem, tradicionalno prednjači Prokredit banka.

Bankarski sektor je lani zabeležio skoro tri puta veću dobit, 18,4 milijarde dinara, ali je ovaj rezultat i dalje daleko od najboljih godina iz pretkriznog perioda.

Princip ekonomičnosti je pravilo koje traži od banke da sredstva na tržištu za formiranje svog finansijskog i investicionog potencijala obezbeđuje na što nižem cenovnom nivou. To znači da banka treba da teži da na depozite položene kod nje od strane građana i kompanija plaća što niže kamatne stope, kao i za uzete pozajmice na finansijskom tržištu. Na drugoj strani za odobrene kredite klijentima i drugim bankam i nebankarskim finansijskim institucijama ona treba da teži da naplaćuje što višu aktivnu kamatnu stopu. Na taj način ona postiže maksimiranje kamatonosnih prihoda. Važna osobina savremenog finansijskog tržišta je, međutim, da je stepen konkurencije na njemu veliki, da pojedinačna banka po pravilu ne može uticati na formiranje kamatnih stopa, već su one za pojedinu banke date veličine. U osnovi ove kamatne stope formira centralna banka formirajući referentnu kamatnu stopu, odnosno eskontnu stopu, kao najniže kamatne stope za pozajmice na tržištu. Na ovako formiranu kamatnu stopu za pozajmice od centralne banke, poslovne banke dodaju svoje troškove i na taj način dolaze do nivoa aktivnih kamatnih stopa za prvoklasne klijente, dok za ostale nižeg rejtinga imaju dodatnu stopu kojom se štite od moralnog hazarda.

Racio rentabilnosti - racio profitabilnosti predstavlja sintetički pokazatelj ekonomske i finansijske efikasnosti preduzeća ili ulaganja.

$$\text{Racio rentabilnosti} = \text{finansijski rezultat} / \text{poslovna sredstva}$$

Ovaj racio je najšire korišćeni pokazatelj za merenje uspešnosti poslovanja banaka u formi stope prinosa na kapital i stope prinosa na aktivu banaka: prinos na kapital, ROE (*Retrun on Equity*) i prinos na aktivu, ROA (*Return on Assets*).

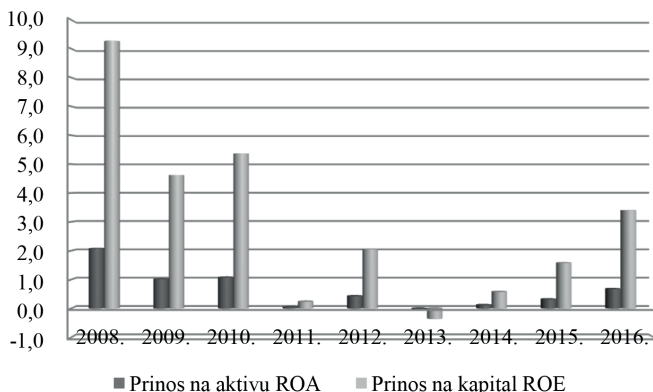
Stopa prinosa na kapital je racio kome najviše značaja pridaju investitori, jer im indicira kada će uložena sredstva biti vraćena.

$$\text{Stopa prinosa na sopstveni kapital} = \text{neto dobit} / \text{trajni kapital}$$

Stopa prinosa na aktivu je pokazatelj kojem u bankarskom sektoru najviše veruju centralne banke, odnosno institucije za kontrolu i nadzor bankarskog poslovanja.

$$\text{Stopa prinosa na ukupna sredstva} = \text{bruto dobit} / \text{poslovna sredstva}$$

Graf 13.2. Srbija, Pokazatelji profitabilnosti (%)

PRINCIP SOLVENTNOSTI

Princip solventnosti je pravilo da banka mora obezbediti sposobnost da trajno može odgovoriti svojim obavezama u celini (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.). Ovo pravilo je dugoročni aspekt principa likvidnosti. Naime, ako je princip likvidnosti sposobnost banke da odgovori obavezama na kratak rok, **princip solventnosti je sposobnost da ovim obavezama odgovori u dugom roku**. On se ostvaruje na taj način što banka ostvaruje usklađenost aktive i pasive u celini i po pojedinim stavkama bilansa, po strukturi i takođe i po rokovima izvršenja. Kao što je kod realizacije principa likvidnosti u današnje vreme rasprostranjenih softversih rešenja moguće usklađivati prilive i odlive na dnevnoj osnovi, kod praćenja i realizacije ispunjenja principa solventnosti korišćenjem savremenih metoda i modeliranja moguće je ostvariti usklađivanje aktive i pasive, po strukturi, po pojedinim stavkama bilansa i po rokovima gotovo na dnevnoj bazi. Drugim rečima, bankarski menadžment danas raspolaže alatima kojima je moguće simulirati posledice donošenja i pojedinačnih odluka, recimo odobravanja većih kreditnih linija na bilans.

Poslovna banka se čuva **nesolventnosti**, što je situacija kada aktiva nije dovoljna da pokrije obaveze banke. Drugim rečima, banka se mora truditi da aktivom pokrije pasivu, kao izvore svog finansijskog potencijala, u celini i po strukturi clijenata i rokova. Da bi se to ostvarilo:

- Banka je u stanju da se uspešno suoči sa svim rizicima u svom poslovanju;
- Da uspešno izvršava politiku kreditiranja, čime štiti na drugoj strani svoje vlasnike i clijente;

- Da uspešno ostvari svoju intermedijarnu, posredničku funkciju, tj. da efikasno koncentriše sredstva prikupljena od privrednih subjekata sa viškovima centralizuje ih i plasira onima kojima su pozajmice neophodne.

Poštovanje principa solventnosti za rezultat ima dugoročnu održivost bančinog poslovanja, omogućavajući vođenje adekvatne politike razvoja banke.

Postoji bitna razlika između **nelikvidne** i **nesolventne** banke.

- **Nelikvidna banka** nije u mogućnosti da podmiri dobijene naloge za isplatu ugovorenih obaveza, a nesolventna banka je ona u kojoj nivo formiranih obaveza prevazilazi nivo plasmana ili nivo aktive banke.
- **Nesolventna banka** ima nekvalitetne, nenaplative i fiktivne plasmane što može dovesti do likvidacije banke kroz prodaju njene imovine ili kroz njeno preuzimanje od strane druge banke (spajanje, koncentracija banaka – sredstava i kapitala).

Nesolventnost pojedinačnih banaka može prouzrokovati brojne probleme u funkcionisanju celokupnog bankarskog sistema, naročito ukoliko se radi o banci čija veličina, sa stanovišta kapitala i broja klijenata, ima veliku specifičnu težinu za celinu nacionalnog bankarskog sistema, pa u krajnjoj instanci i njegovo urušavanje. Da bi se to sprečilo regulatorne institucije intervenišu na sledeći način:

- propisuju osnivački cenzus za kapital banke (minimalni nivo novčanog dela kapitala – 10 miliona evra u dinarskoj protivvrednosti),
- zahtevaju održavanje minimalnog nivoa adekvatnosti kapitala tokom poslovanja banke (koeficijent adekvatnosti kapitala: kapital / rizikom ponderisana aktiva - 8% Bazel I i 12% Zakon o bankama RS).

Tako adekvatnost kapitala, koja u suštini označava opštu sposobnost banke da podnese rizike svog poslovanja, nije prepuštena autonomnom diskrecionom pravu i odluci pojedinačne banke, već je regulisana zakonskim propisima.

PRINCIP AŽURNOSTI

Ažurnost je vremenska adekvatnost, pa je **princip ažurnosti** zahtev da banka sve svoje poslove realizuje u predviđenom roku, a odvojeno od toga da blagovremeno knjigovodstveno beleži nastale promene. Prvi aspekt principa ažurnosti se odnosi na **sposobnost ažurnog obavljanja poslova** u banci, pa je kako se može zaključiti širi od pravila likvidnosti, jer uključuje ne samo izvršavanje obaveza banke, već i svih drugih poslova koje banka svakodnevno obavlja. Drugi aspekt principa ažurnosti je knjigovodstveni (računovodstveni) aspekt i govori o neophodnosti da se sve **nastale promene ažurno vode u knjigama**, po pravilu istog dana kada su nastale, a to je u današnje vreme elektronski, tj. pohranjivanje svih relevantnih podataka u bazu. Ovaj aspekt principa ažurnosti nametnut je od strane zakonodavca i regulatornog tela u cilju efikasnijeg praćenja i kontrole bankarskog poslovanja. Oba navedena aspekta principa ažurnosti tiču se internog, unutrašnjeg vođenja poslova u samoj banci, internog su karaktera.

Mobilno bankarstvo je omogućilo da se u savremenim uslovima transakcije koje klijent ima nameru da obavi trenutno realizuju, jer se njegov nalog ostvaruje bez obzira gde se klijent nalazi i u bilo koje vreme, bez obzira da li je radno vreme, jer današnja banka zapravo radi 24 sata 365 dana u godini, bez obzira da li su zaposleni u njoj ili ne. Isto tako nalozi menadžmenta različitih nivoa se promptno, odmah u banci realizuju bez obzira na njihovu prirodu. Dakle, masovno korišćenje IT sredstava u bankarstvu omogućilo je gotovo trenutno obavljanje transakcija, što znači da je u potpunosti zadovoljen princip ažurnosti na zadovoljstvo klijenata.

Takođe važan sadržaj principa ažurnosti se odnosi na vezu banke sa institucijom koja obavlja kontrolu bankarskog poslovanja, a to je najčešće centralna banka. Ovaj spoljni aspekt principa ažurnosti se sastoji u sprovođenju obaveze banke da o svim svojim transakcijama koje su obavljene na vreme obaveštava nadzornu instituciju i to **dostavljanjem brojnih izveštaja** na dnevnoj, nedeljnoj, dekadnoj, mesečnoj, tromesečnoj i godišnjoj osnovi. Upoređivanjem informacija dobijenih na ovaj način i prikupljenih kontrolom, odnosno javno dostupnih podataka, kontrolni organ može da višestruko, unakrsno proverava ukupno poslovanje banke i lakše ustanovi eventualne nepravilnosti.

KONFLIKT PRINCIPA BANKARSKOG POSLOVANJA

Poslovanje banaka i realizacija njihove poslovne politike oslanja se na poštovanje osnovnih principa bankarskog poslovanja: likvidnost, solventnost, efikasnost, sigurnost, rentabilnost i ažurnost. Slika poslovanja najviše je odraz sprovođenja poslova prikupljanja neophodnih sredstava i poslova različitih vrsta plasmana. Pri tom banke nastoje da usklade kako agregatne, ukupne veličine, tako i njihovu strukturu po vrstama klijenata i po rokovima.

Pošto su banke specifična preduzeća, koja posluju na osnovu plasiranja tuđeg novca i imaju veliki broj učesnika koji su vezani za poslovanje banaka, kao stejkholdera, kao što su akcionari, zaposleni u banci, menadžment banke, deponenti, zajmotražioc, država, kontrolna institucija, to u njihovom poslovanju dolaze do izražaja različiti, ne retko **suprotstavljeni kratkoročni i dugoročni interesi pojedinih stejkholdera**. Otuda dolazi neminovno i do **konflikta između pojedinih principa bankarskog poslovanja**.

Akcionari banke koji su po definiciji portfolio investitori pa su zainteresovani za maksimiziranje profitabilnosti banke, jer se njihov interes svodi na to da što pre povrate uložena sredstva investirana u banku. Ovim stejkholderima je stalo da banka ima što višu stopu profita, da bi na kraju godine mogli ostvariti što veće učešće dividendi u raspodeli dobiti (Van Horn, Wachowicz, 2007).

Menadžment i zaposleni u banci imaju dugoročniju vizuru banke, jer su prvenstveno zainteresovani da banka posluje na održiv način i da u njoj ostanu što duže, bez prevelikih rizika. Njima dakle, maksimiranje profita po svaku cenu, uključujući bespotrebno rizikovanje nije interes. Oni su zainteresovani da ugled banke ne bude narušen kako na tržištu, tako i kod regulatornog tela. Na taj način oni postavljaju ravnotežu u poštavanju principa profitabilnosti, sigurnosti i likvidnosti. Naravno da im pristup averzije prema riziku nije prihvatljiv, ali im isto tako nije prihvatljivo maksimiranje profita bez obzira na rizike.

Klijenti banke, njeni deponenti imaju interes da poverenje poklone banci sa što većim kapitalom ,koja raste i razvija se i da, što im je najvažnije, su njihovi depoziti zaštićeni maksimalno. Oni kao stejkholderi zbog ovako naglašenih ineteresa imaju averziju prema rizicima, a među principima prvenstvo daju likvidnosti, sigurnosti i solventnosti banke. Nesumnjivo, oni banku prihavataju i posmatraju na dugi rok, a ne kao akcionari na kratak rok.

Centralna banka je najčešće i regulatorno telo. Otuda je njena osnovna briga koncentrisana na zakonito poslovanje banke i na poštovanje standarda bankarskog poslovanja. Ona svakodnevno kontroliše poslovanje banke i ukoliko uoči nepravilnosti nalaže da se one otklone. Tako na pr. ako se analizom poslovanja pojedinačne banke ustanovi da je sklona suviše rizičnim poduhvatima, centralna banka po zakonu može pojedinačnoj banci propisati viši nivo stope adekvatnosti kapitala od zakonom predviđenog. Dakle, CB primat među principima bankarskog poslovanja daje solventnosti i sigurnosti u cilju ostvarivanja stabilnosti bankarskog i finansijskog sistema.

Maksimiranje profita, kao osnovna ciljna funkcija kompanije u tržišnom okruženju, je za banku relativizovano, jer upravljanje i zarađivanje zasnovano na tuđem kapitalu mora voditi računa o svim principima poslovanja i nastojati da održi ravnotežu između njih, što omogućava održivo dugoročno poslovanje i razvoj. Ako se banka opredeli za davanje primata profitabilnosti a ostale principe zanemari, može relativno lako doći u situaciju neurednog izmirivanja obaveza klijenata po osnovnu već odobrenih kredita, što može najpre dovesti do ugrožavanja likvidnosti, a u krajnjem slučaju i nesolventnosti. To će biti pozdravljeno od strane akcionara banke. Međutim, to će biti nepovoljno prihvaćeno od strane deponenata, koji bi mogli biti uplašeni za sigurnost svojih depozita i prestati da budu lojalni klijenti banke. Povrh svega, u fazi stagnacije ili globalne ekonomske krize, koja je još uvek aktuelna, primat sigurnosti je važniji od insistiranja na profitabilnosti. Druga krajnost, koja ne bi bila dočekana dobro od strane stejkholdera, je averzija prema riziku od strane menadžmenta banke. Protiv toga bi bili akcionari, zaposleni u banci, dok bi jedini bili zadovoljni deponenti, ali samo u delu sigurnosti, dok bi bili oštećeni sa stanovišta zarađivanja.

Da li će insistirati na principu rentabilnosti i maksimirati profitabilnost poslovanja ili sigurnost banci preostaje izbor između dveju opcija

- **averzija – neprihvatanje bilo kakvog rizika**
- **prihvatanje i najviše stope rizika.**

Optimalna strategija banke bi bila **maksimiziranje profita, uz istovremenu brigu o likvidnosti, sigurnosti i solventnosti**. Drugim rečima, profitabilnost banke bi istovremeno morala biti funkcija likvidnosti i sigurnosti, kao osnove za izgrađivanje i čuvanje poverenja klijenata, drugih banaka i CB. Menadžment mora da nastoji primenom odgovarajućih metoda i tehnika upravljanja da relativizuje i pomiri međusobne konflikte interesa između stejkholdera i konflikte između principa bankarskog poslovanja, u cilju održivog poslovanja i rasta i razvoja banke na dugi rok.

Rezime poglavlja: U privredi postoje zakonitosti, slično dejstvu prirodnih zakona, koje se moraju uvažavati ako se želi uspešno poslovanje kompanije. Principi bankarskog poslovanja delimično su opšti principi koji važe kod svih privrednih subjekata u tržišnoj privredi, a delimično su posebni samo za banke, kao kompanije koje rade na osnovu korišćenja tuđeg novca. Takvi, specifični su principi likvidnosti i solventnosti, a ujedno se smatraju osnovnim principima bankarskog poslovanja. Princip likvidnosti predstavlja sposobnost banke da u svakom trenutku servisira sve svoje obaveze. Praktično jedina odbrana likvidnosti banke je raspoloživost novca na računima banke i u blagajni. Princip efikasnosti je načelo da se maksimalni rezultati postižu uz minimalno korišćena sredstva. Princip sigurnosti se prvenstveno odnosi na kreditne poslove banke i govori o neophodnosti obezbeđenja urednosti izmirivanja obaveza klijenta prema banci. Princip rentabilnosti govori o maksimizaciji profita, što u slučaju banke, imajući u vidu najveći udeo kamatnih prihoda u ukupnim prihodima, znači maksimiranje razlike između aktivne i pasivne kamate. Princip solventnosti označava sposobnost banke da odgovori svim svojim obavezama u celini. Sa unutrašnjeg aspekta ažurnost znači obavljanje poslova o roku i ažurno vođenje poslovnih promena, dok je spoljašnji aspekt principa ažurnosti blagovremeno izveštavanje kontrolnog (regulatornog) tela (CB). Postoji uzajamna povezanost svih principa bankarskog poslovanja i o svima se u svakom trenutku mora voditi računa. U suprotnom, banka neće poslovati efikasno. Zbog postojanja različitih interesa pojedinih aktera u banci dolazi do sukoba između pojedinih principa bankarskog poslovanja, što otežava upravljanje bankom.

Ključne reči: likvidnost, solventnost, profitabilnost, rentabilnost, efikasnost poslovanja, sigurnost plasmana, ažurnost

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 13.1. Šta su principi bankarskog poslovanja?
- 13.2. Šta će se desiti ako banka ne poštuje principe bankarskog poslovanja?
- 13.3. Kakva povezanost postoji između principa bankarskog poslovanja?
- 13.4. Šta podrazumeva princip likvidnosti?
- 13.5. Šta znači diferenciranje likvidnosti banke?
- 13.6. Koji je najvažniji princip bankarskog poslovanja?
- 13.7. Kakvo je značenje principa rentabilnosti bankarskog poslovanja?
- 13.8. Da li je princip rentabilnosti specifičan bankarski princip?
- 13.9. Šta podrazumeva princip ekonomičnosti?
- 13.10. Šta je princip efikasnosti?
- 13.11. Šta je princip sigurnosti bankarskog poslovanja?
- 13.12. Koji su načini obezbeđenja principa sigurnosti?
- 13.13. Šta je princip solventnosti?
- 13.13. Da li je princip solventnosti specifičan za banke?
- 13.15. Kakva je razlika između principa likvidnosti i solventnosti?

- 13.16. Šta znači princip ažurnosti?
- 13.17. Da li princip ažurnosti ima više značenja?
- 13.18. Kako je princip ažurnosti vezan za NBS i kontrolu poslovanja banaka?
- 13.19. Kako je princip ažurnosti vezan za knjigovostvene poslove u banci?
- 13.20. Koji su principi poslovanja specifični za banke?
- 13.21. Da li postoje različiti interesi pojedinih aktera, stejkholdera u banci?
- 13.22. Između kojih principa bankarskog poslovanja postoji konflikt?
- 13.23. Konflikt interesa akcionari – menadžment banke?
- 13.24. Šta je unutrašnji aspekt principa ažurnosti?
- 13.25. Šta je spoljašnji aspekt principa ažurnosti?
- 13.26. Kako se obezbeđuje princip likvidnosti banke?
- 13.27. Kako se obezbeđuje princip solventnosti banke?

14. UPRAVLJANJE RIZICIMA

Rizici predstavljaju mogućnost negativnih događaja koji u bankarskom poslovanju mogu prouzrokovati materijalni rizik, koji se sastoji u gubitku sredstava ili izostanku planiranog profita, odnosno nematerijalni rizik, koji se sastoji u gubitku ugleda banke. Pošto se banka svakodnevno suočava sa brojnim rizicima ona mora njima upravljati, što je proces uočavanja, procene, minimiziranja rizika i nadoknade gubitka (izostalog profita) iz rezervi.

Cilj poglavlja:

- Da studenti nauče šta su rizici u bankarskom poslovanju;
- Da znaju koje vrste rizika postoje, kakva je njihova priroda, značaj i opasnosti koje izazivaju;
- Da nauče posebno šta je kreditni rizik kao najvažniji rizik;
- Da znaju šta je risk menadžment, kako je nastao i kako se upravlja rizicima u cilju njihovog minimiziranja;
- Da nauče kako se funkcija upravljanja rizicima operacionalizuje u banci.

UVOD

Rizici u poslovanju banaka su postojali i ranije, ali su sa ubrzanjem razvoja finansija poslednjih decenija postali sve brojniji i ozbiljniji. Svetska ekonomska kriza ogolila je opasnosti sa kojima se banke svakodnevno suočavaju u svom poslovanju. U želji da što više zarade i što brže razviju obim svog poslovanja banke ne retko izazivaju sudbinu rizikujući previše, jer se broj rizika sa kojima se one suočavaju mnogostruko povećao, kao i brzina kojom se opasnosti po banke u svetu šire zbog procesa globalizacije. Polazeći od obima poslova, sopstvene strategije razvoja, specifičnosti tržišta na kojem posluju i pristupačnosti alata risk menadžmenta banke treba da pronađu pravu meru u sklonosti rizičnim poslovima. Pri tom naravno, nema razlike kod malih ili većih banaka, kod bogatijih ili siromašnijih, sve one moraju se suočiti sa rizicima i nastojati da njima što efikasnije upravljaju. Druga krajnost, averzija, odbojnost prema riziku takođe nije dobra, jer će u tom slučaju banka malo ili nimalo zaraditi. U vreme krize banke moraju biti opreznije nego inače, jer u krizna vremena prioritet ima izbegavanje rizika u odnosu na maksimiranje profita.

POJAM RIZIKA

U savremenim uslovima, pogotovo od vremena pojave globalnih igrača na bankarskoj pozornici i međunarodnog bankarstva kao faze u razvoju, broj rizika se povećava i opasnost kojima ugrožavaju poslove banaka postaje sve ozbiljnija. Rizici dovode u

pitanje zaradu po osnovu raznovrsnih poslova, po osnovu različite vrste klijenata, pa sve neizvesnija postaje zarada po pojedinačnom poslu i u konačnoj liniji sve je neizvesniji prihod, odnosno dobit sa kojom banka računa. Nagli razvoj investicionog bankarstva i korišćenje derivata u bankarskom poslovanju i na finansijskim tržištima, dao je neslućene mogućnosti zarađivanja i još veće mogućnosti urušavanja najvećih svetskih banaka. Eskalacija globalne krize, koju su delom same izazvale investicione banke, imala je za posledicu nestajanje velikog broja banaka koje su previše rizikovale, ne pridajući dovoljno značaja zaštititi od rizika. Pokazalo se da su ne samo banke potcenile rizike, već i centralne banke i regulatorna tela, pa je otuda nakon pojave krize došlo do zaokreta i nastojanja da se rizici sistemski smanje po svaku cenu (Van Horn, Wachowicz, 2007.).

Rizik je mogućnost da, sa određenim stepenom verovatnoće, dođe do nepovoljnog događaja. Pri tom razlikujemo materijalni i nematerijalni rizik. **Materijalni rizik** je mogućnost da negativni događaj izazove gubitak na transakciji, klijenti ili poslu. **Nematerijalni rizik** predstavlja mogućnost, uz određeni stepen verovatnoće, da će nepovoljan događaj ugroziti ugled banke na tržištu, kod klijenata, drugih banaka i nebankarskih finansijskih institucija, kao i kod regulatornog tela, što naravno u krajnjem može uticati da dođe u pitanje opstanak banke na tržištu. Treba imati na umu da se rizik bez obzira na njegovu prirodu može izraziti u novčanom obliku imajući u vidu prirodu banke kao novčane kompanije. U svakom slučaju, najvažnija je svest da se nijedan **rizik ne može u potpunosti eliminisati**, već samo minimizirati, tj. svesti na razumnu meru.

U literaturi postoje različite definicije rizika, a najvažnije su sledeće (Risk and Insurance Management Society, 1985.):

- veća ili manja verovatnoća gubitka,
- šansa da dođe do gubitka,
- opasnost od posledica gubitka,
- transakcije i uslovi koji izazivaju veću učestalost i veće gubitke,
- imovina ili osoba izložena gubitku,
- gubitak potencijalne zarade,
- uvećanje mogućih gubitaka,
- neizvesnosti gubitka.

Zašto je važno da rizik opstaje u bankarskom sektoru (Why it matters, Risk remain in banking sector, Straittimes, A. Williams, 10. jul 2017., <http://www.straitstimes.com/business/risks-remain-in-banking-sector>)

Pre deset godina balon tržišta nekretnina počeo je da puca, uzrokujući bankrot banaka Lehman Brothers i Bern Stern i svetsku krizu. Decenija iza toga utrošena je da se spreči takva nova situacija. U SAD Trampova administracija se sprema da ukine bankarske reforme donete u vreme Obamine administracije, govoreći da želi da ubrza privredni rast.

Nedavno je Trezor pozvao na izmene ili umekšavanje postkriznih pravila za banke i druge finansijske kompanije. Zagovara se takođe davanje većih ovlašćenja u superviziji Beloj kući i Kongresu, time smanjujući značaj nezavisnih supervizora.

„Za bilo kakvo odlaganje primene ili povratak na prereformsko stanje mora se veoma pažljivo promisliti“, kaže Mark Karnej, guverner Banke Engleske. Banke su danas možda bolje upravljane i bolje kapitalizovane, ali rizik opstaje. Primer za to je pomoć dvema regionalnim bankama u Italiji u vrednosti oko 17 milijardi evra obezbeđene od strane italijanske vlade.

Najvažniji faktori rizika poslovanja banaka se svode na tzv.formulu **TRICK**: tehnologija, regulativa, kamatna stopa, korisnici i adekvatnost kapitala.

1. **T – rizik tehnologije** (*Technology risk*) – rizik koji predstavlja mogućnost gubitka ili izostanka profita zbog tehnoloških razloga. U vezi uvođenja savremenih IT u bankarstvo, sa razvojem informatike došlo je do masovne upotrebe elektronike u bankama u hardverskom i softverskom smislu, od obrade informacija do obrade zahteva klijenata i njihovih računa. Ovo uključuje i internet, kao mrežu koju ne kontroliše ni banka, niti ima nacionalnu ili međunarodni nadzor i kontrolu;
2. **R – rizik promene regulative** (*Regulatory risk*) – ovaj rizik se pojavljuje kao posledica promena zakona i podzakonskih akata, koji mogu delovati direktno negativno da se umanju sposobnost banke da zarađuje ili posredno da banka ne uspeva da se prilagodi uslovima nastalim izmenama propisa. Reč je o mogućnosti da dođe do većeg zahvatanja države od banaka ili pooštavanja pravila ponašanja, što bi uzrokovalo direktno povećanje troškova i iziskivalo troškove prilagođavanja novim, nepovoljnijim okolnostima. Primer za takvu vrstu promena predstavlja generalno pooštavanje bankarske regulative i uvođenje strožih pravila poslednjih godina, što se dešava kao odgovor na uzroke aktuelne krize i nastojanje da se buduće krize preduprede. Uticaj promena ovih „pravila igre“ svakako povećava troškove banaka i umanjuje mogućnost prihodovanja, a što je najvažnije, uspostavlja trajniji okvir poslovanja banaka u budućnosti;
3. **I – rizik kamatne stope** (*Interest rate risk*)– navedeni rizik se pojavljuje zbog oscilacija kamatnih stopa, koje se u savremenim uslovima visokog stepena konkurencije na finansijskom tržištu formiraju tržišno, imajući u vidu visok stepen konkurencije, banka na njih ne može uticati, već ih tretira kao za nju date veličine;
4. **C – rizik korisnika** (*Client risk*) – ovaj rizik predstavlja realnu mogućnost da u uslovima jake konkurencije među bankama klijent ne bude više lojalan banci i da povuče svoje depozite iz nje, što naravno smanjuje mogućnost plasmana klijentima i mogućnost ostvarivanja zarade za banku;
5. **K – rizik adekvatnosti kapitala** (*Capital adequacy risk*) – **rizik solventnosti** – ukoliko su se ispoljili navedeni rizici, to može ugroziti solventnost banke, odnosno adekvatnost kapitala poslovne banke, kao odnos kapitala i rizikom ponderisane aktive. Opasnost od ove situacije je vezana za neispunjenje osnovnog međunarodnog standarda bankarskog poslovanja, koji je pretočen u domaće bankarsko zakonodavstvo, što može biti razlog da regulatorno telo prema banci naloži prevazilaženje problema i preduzme kaznene mere.

VRSTE RIZIKA

U literaturi se navode sledeći **najvažniji rizici u poslovanju banaka: kreditni rizik, kamatni rizik, rizik likvidnosti i devizni, odnosno valutni rizik**. Pored ovih navode se i drugi rizici: rizik plaćanja, rizik zemlje, operativni rizik, garancijski rizik, terminski rizik, zakonski rizik i fiskalni rizik (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.), (Vunjak, 1999.).

- **Rizik plaćanja** – u svakoj transakciji plaćanja bilo gotovinom bilo transferom, sa računa na račun, može doći do neizvršenja transakcije iz različitih razloga. Jedan od najčešćih razloga za neizvršenje plaćanja javlja se na međunarodnim međubankarskim tržištima, gde se odvija veliki broj transakcija velikog obima. Obim prenosa sredstava, odnosno vrednost ne retko prevazilazi kapital banke koja učestvuje u transakciji kao posrednik, pa plaćanje može da izostane. Otuda je razvijena praksa da se plaćanja ne vrše neposredno, pojedinačno, već da se plaćanje, tačnije saldiranje i samo razlika koja postoji u plaćanjima među bankama, po neto principu, prenese na kraju poslovnog dana. Treba napomenuti da se u razvijenim zemljama velika plaćanja, tj. plaćanja velikog iznosa sredstava pojedinačno obavljaju uobičajeno u realnom vremenu preko RTGS sistema (*real time gross settlement* – RTGS). Ukoliko plaćanje nije moguće da izvrši neka veća poslovna banka, veoma lako može doći do masovne nelikvidnosti bankarskog i šire finansijskog sektora, zbog ispoljavanja tzv. domino efekta. Takav slučaj se dogodio tokom eskalacije globalne finansijske krize septembra 2008. godine, kada banke zbog bojazni od masovnog bankrota nakon kolapsa banke Lehman Brothers nisu bile spremne jedna drugoj da pozajmljuju sredstva, pa je došlo do masovne nelikvidnosti. Kao poslednja odstupnica likvidnosti morale su da reaguju centralne banke, da bi spasle likvidnost čitavog finansijskog sistema;
- **Rizik zemlje** (*Country risk*) – predstavlja rizik da banka dođe u problem naplate nekog potraživanja od kompanije, banke sa sedištem u zemlji visokog rizika ili zemlji koja ima problem dugovanja prema inostranstvu, iz različitih razloga. U ovom slučaju postoji velika verovatnoća da banka ima poteškoća u naplati potraživanja u celosti ili dođe do zastoja u otplati potraživanja. Kod nemogućnosti ili teškoća naplate potraživanja često se dešava da je država garant za uzete kredite ili zaduženja kompanija ili banaka iz te zemlje, pa se problem sa zemlje, države prenosi na kompaniju. Ovde je u pravilu reč o pretežno rizicima političke prirode, koji preovlađuju u odnosu na ekonomske razloge teškoća naplate.
- **Operativni rizik** – Bazelski sporazum II, koji je kao međunarodni standard proširio listu rizika o kojima banka treba da vodi računa, je ovaj rizik definisao kao rizik direktnog ili indirektnog gubitka po osnovu neadekvatnih ili pogrešnih internih pravila u bankama, pogrešaka ljudi ili sistemskih razloga, kao i zbog eksternih događaja. Među osnovnim razlozima za pojavu ovih rizika se navodi nedekvatno funkcionisanje IT sistema uspostavljenog u banci, pošto ovi sistemi brinu o mnogim funkcijama u bankama, neadekvatne procedure koje uslovljavaju greške ili onemogućavaju intervencije u cilju ispravki ili neadekvatna obučenost, odnosno prosto pogreške ljudi zaposlenih u banci. Dakle, rizik gubitka ili

izostanka profita po ovom osnovu ležu u ljudskom faktoru, pogrešnim procedurama ili tehničkim razlozima. Sprečavanje ili barem umanjeње javljanja ove vrste rizika je uvođenje ISO standarda u banku, što automatizuje procedure, detaljno ih opisuje i vremenom ih unapređuje;

- **Garancijski rizik** – je rizik vezan za garancijski posao i izostanak naplate potraživanja po tom osnovu i otuda gubitak ili izostanak generisanja projektovanog profita. Garancijski posao je primamljiv za banku, jer ne zahteva angažovanje banke kao kod kredita i ne zahteva sredstva odmah. Zbog ovih razloga banke ne retko olako odobravaju garancije, ne vodeći previše računa o rejtingu i bonitetu klijenta, tražioca garancije. U vreme krize postoji tendencija ubrzanja obima garancijskih poslova, kako bi se nadoknadio nedostatak prihoda po osnovu odobrenih kredita. Treba imati u vidu da garancije opterećuju bilanse banke, tačnije bankarske rezerve;
- **Terminski rizik** – predstavlja rizik izostanka profita koji je planiran ili gubitka na sredstvima po poslovima vezanim za terminske poslove. Terminski poslovi, kao što su fjučersi, opcije i drugi vezani za HOV, su se razvili do neslučenih razmera poslednju deceniju – dve, zbog trenda deregulacije kojim su oslobođene stege za rast i razvoj investicionog bankarstva. Istina jeste da je domaće finansijsko tržište nerazvijeno u ovom segmentu, ali je nesporno da je u svetu prisutan ogroman obim vrednosti HOV kojima se trguje i koji višestruko prevazilazi vrednost globalnog BDP-a, što samo po sebi predstavlja svojevrsan rizik;
- **Tržišni rizik** – predstavlja rizik da dešavanja na tržištu, zbog različitih razloga dovedu do izmene uslova koji posledično izazivaju gubitak ili izostanak projektovanog profita. Najvažniji tržišni rizici su kamatni i devizni ili valutni rizik, kao rizici zbog oscilacija kamata i kurseva valuta. U nestabilnim uslovima kakvi su već decenijama na finansijskom tržištu i visokog stepena konkurencije postoje ne retko i velike oscilacije kamata, kurseva i drugih tržišnih cena koje onemogućavaju banke da dobro planiraju i da se zaštite od ovih oscilacija. Mogućnosti zaštite od ove vrste rizika je da se rizici prevale na nekog od učesnika u poslu ili da se za zaštitu koriste hedžing ugovori i drugi oblici savremene zaštite od rizika. Banke se od kamatnog rizika zaštićuju uobičajenim ugovaranjem varijabilnih kamatnih stopa, kod kreditnog zaduživanja klijenata, ali treba imati u vidu da je u domaćim uslovima sužena sloboda banaka kod takvog načina ugovaranja. Slično kod odbrane od deviznog rizika banke su u poziciji da ugovaraju, naročito kreditne linije sa zakonski dozvoljenom deviznom klauzulom, zbog čega je poslednjih godina došlo do velikog pritiska na banke i preispitivanja ovakvog načina ugovaranja od strane klijenata i sudova;
- **Zakonski rizik** – kao i kod oscilacija kamata i kurseva uslovi poslovanja za banke mogu biti promenjeni mimo njihove volje, kao posledica izmena zakonskih i pratećih propisa. Na ovaj način uslovi poslovanja se mogu promeniti za banke i pojedine pozicije bilansa mogu postati osetljive na gubitke. Ovde se radi o nemogućnosti ili nesposobnosti banke da se relativno brzo i uspešno prilagodi na nove uslove poslovanja. Pri tom se podseća da je u uslovima krize bankarska regulativa pooštrena generalno, što je smanjilo mogućnost zarađivanja i dodatno opteretilo troškove poslovanja banaka;

- **Fiskalni rizik** – slično kao kod generalnih promena bankarskog zakonodavstva i poreski propisi vezani za banke se mogu izmeniti i banka posledično pretrpeti štetu. Takav je slučaj poslednjih godina bio kod dodatnog opterećenja ili uvođenja limita za isplate bonusa rukovodiocima banaka, što je demotivisalo pojedince, a banke opreteretilo dodatnim troškovima.

Kreditni rizik

Kreditni rizik je mogućnost da prilikom otplate odobrenog kredita dođe do zastoja u otplati glavnice kredita ili pripadajuće kamate (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.). Polazeći od činjenice da je kredit osnovni bankarski posao i da prihodi od povraćaja kredita i kamata predstavljaju najveći deo prihoda banaka, kreditni rizik predstavlja najvažniji među rizicima. Pri tom treba razlikovati situaciju kod koje dolazi do zaostojanja u otplati kredita u određenom trenutku, delimično ili je reč o situaciji kada nijedan dinar kredita uključujući kamatu nije vraćen. Opasnost od kredita koji su dospeli u docnju je velika za banku, jer povlači za sobom obavezu otpisa ovakvog potraživanja, nadoknadu iz rezervi i nastojanje banke da kredit naplati na drugi način prodajom obezbeđenja ili prodajom potraživanja specijalizovanim finansijskim institucijama. U svakom slučaju problem nenaplativosti kredita utiče na smanjenje mogućnosti zanavljanja kreditne aktivnosti i obara profitabilnost banke, a ako je ozbiljnijeg obima, može dovesti solventnost banke u kritičnu zonu (Mishkin, 2010.).

Sve zemlje regiona imaju jedan isti problem (Tanjug, 18. jun 2017., http://www.b92.net/biz/vesti/region.php?yyyy=2017&mm=06&dd=18&nav_id=1273405)

Nenaplativi krediti (*NPL, Non Performing Loans*) opterećuju gotovo sve zemlje regiona i rešavanje tog problema se mora posvetiti više pažnje u narednom periodu. To je rečeno na Samitu ministara finansija, guvernera i direktora poreskih uprava regiona u Bečićima.

Guverner Centralne banke Crne Gore Radoje Žugić je rekao da u toj zemlji postoji nekoliko ključnih ranjivosti bankarskog sektora i da je jedna od njih visok kreditni rizik nagomilan u bilansima banaka. Kako kaže, u avgustu 2011. NPL u Crnoj Gori su iznosili 25,95 %, a sada oko 9,5 %.

Prema njegovim rečima, još jedna ranjivost je i nedovoljna kreditna aktivnost bankarskog sistema, pošto je u Crnoj Gori 2009. učešće kredita u BDP-u bilo 96 %, a ove godine 68 %.

U Srbiji udeo nenaplativih kredita iznosi oko 17 %.

Guverner Centralne banke BiH Senad Softić je rekao da je u BiH procenat NPL prošle godine bio 11,8 %, dok je u prvom kvartalu ove godine bio 11,5 %. Softić je rekao da u BiH nemaju jednostavan ambijent, ali da uspevaju da održe finansijsku i monetarnu stabilnost. Imamo blagi kreditni rast od skoro tri odsto, a kamatne stope su nam na najnižem nivou u poslednjih četiri ili pet godina", rekao je on.

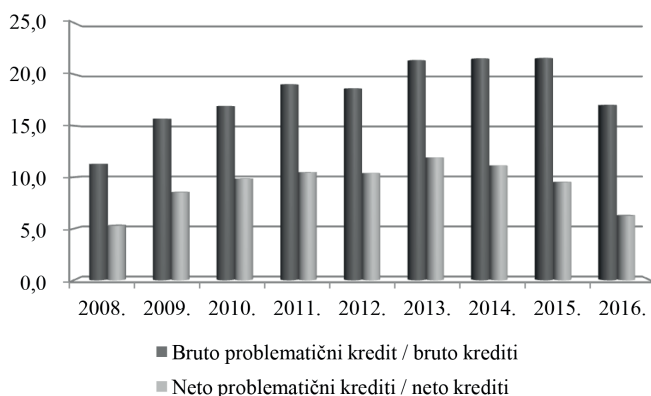
Guverner Banke Albanije Gent Sejko je rekao da ta zemlja ima rast kreditiranja od 3,2 % i da očekuju da će biti još i veći. Kada je reč o NPL, Sejko je kazao da su ti krediti na nivou od 16,5 %.

„To je manje nego ranije, ali moramo da preduzmemo drastične mere za njihovo smanjenje", kazao je on.

Najbolja preventiva od dolaska u opasnost zastoja u otplati kredita je stroga negativna selekcija zajmotražilaca, kada banka sa najvećom pažnjom procenjuje sposobnost klijenta da kredit vrati, uzimajući u obzir svaku negativnu informaciju. Kod privreda gde je finansijsko tržište razvijeno u dovoljnoj meri ima mogućnosti da se to ustanovi na lakši, brži i pouzdaniji način. **Pokazatelji pogoršanja kreditne sposobnosti klijenta su:**

- Ukoliko dođe do opadanja cena akcija kompanije,
- Ako je klijent spreman da prihvati i prosečno nepovoljne uslove zaduživanja,
- Ako rejting agencije daju nepovoljne ili lošije ocene kreditnog rejtinga klijenta.

Grafikon 14.1. Srbija, Bruto/neto problematični krediti / ukupni krediti (%)

Izvor: NBS

Domaće zakonodavstvo je olakšalo posao procene kreditnog rejtinga zajmotražilaca, omogućivši stvaranje baze podataka o urednosti izmirivanja kreditnih i drugih finansijskih obaveza pravnih i fizičkih lica. Naime, predviđena je mogućnost da se sa podataka o izmirivanju obaveza skine oznaka poslove tajne i da se uz saglasnost klijenta, i to kao uslov za odobrenje kredita, dobijaju podaci o njegovoj urednosti u otplati obaveza i da se tokom otplate kredita ovi podaci dostavljaju Kreditnom birou¹. Svakako najbolja brana od pojave kreditnog rizika je strogo sprovođenje svih proceduralnih radnji u proceni boniteta klijenta i proceduri odobrenja kredita, bez izuzetka i bez preskakanja bilo koje faze. Smanjenje mogućnosti pojave nevraćanja odobrenog kredita ili kašnjenja otplate se vrši setom aktivnosti:

- Strogom negativnom selekcijom u donošenju odluke o kreditnom zahtevu;
- Korišćenem ograničenja vrednosti odobrenog kredita, vezano za pojedinog klijenta na osnovu ocene boniteta ili grupe klijenata, takođe uzimajući u obzir imovinu kojom rasplažu, prirodu delatnosti, prihode itd;
- Poštovanje osnovnog pravila kreditne politike o disperziji rizika putem odobravanja većeg broja kreditnih linija manjeg obima;
- Zahtevom za dobijanjem kvalitetnih sredstava obezbeđenja od klijenata pri odobrenju kredita.

1 Čl. 46. Zakona o bankama.

Kod bilo kog, pa i kreditnog rizika nije moguće rizik svesti na nulu, već je cilj zaštite svođenje na razumnu meru tj. minimiziranje rizika. Teško je ako i nemoguće dobiti sveobuhvatnu informaciju o zajmotražiocu, koja bi osvetlila sve mogućnosti docnje ili stvaranja uslova za nemogućnost otplate. Naročito je kritična faza otplate, gde nije moguće detaljno i stalno pratiti veliki broj klijenata, a nemoguće je očekivati zadržavanje postojećih uslova poslovanja ili njihovog poboljšanja. Bez obzira na sveobuhvatnost postupka kreditnog monitoringa preporučuje se opreznost i proaktivni pristup u rešavanju problema.

Kamatni rizik

Kamatni rizik je mogućnost da oscilacije kamatnih stopa na tržištu rezultiraju nepovoljnim ishodom u vidu generisanja gubitka banke ili dovedu do neostvarivanja projektovane dobiti. Gotovo sve bilansne pozicije banke podložne su uticaju promena kamatnih stopa, na strani prihoda zbog oscilacija u aktivnim kamatama, a na strani rashoda zbog neusklađenih kretanja pasivnih kamatnih stopa. Pošto su gotovo sve stavke bilansa podložne manjem ili većem uticaju kretanja kamatnih stopa, to je kamatni rizik veoma ozbiljan rizik sa kojim se banka gotovo svakodnevno suočava. Kolike i kakve će posledice izazvati kretanja u kamatnim stopama zavisi, s jedne strane, od stabilnosti nacionalnog finansijskog tržišta, i, s druge strane, zavisi od veštine bankarskog menadžmenta da ovim kretanjima manje ili više prilagodi poslovanje banke. Pri tom, treba podsetiti da su za pojedinačnu banku u savremenim uslovima poslovanja bankarstva kamatne stope date veličine i da je veoma mali prostor za upravljanja kamatnom marginom od strane same banke (Mishkin, Eakins, 2005.).

Bazični kamatonosni rizik predstavlja koeficijent između stavki u aktivni bilansa stanja osetljivih na kretanje kamatnih stopa na tržištu i elemenata pasive bilansa stanja banke koje reaguju na kretanje kamatnih stopa. Ako je bančin koeficijent veći od jedan, pa kamatne stope na tržištu počnu padati, to će svakako izazvati smanjivanje prihoda banke. Onoliko koliko je u moći banke da utiče na svoje poslovanje, menadžment će nastojati da upravlja smanjivanjem kamatnog rizika na taj način što će nastojati da prepakuje bilansne stavke tako da smanji učešće stavki osetljivih na kretanje kamatnih stopa i poveća stavke koje na to nisu osetljive, kao što su provizije, prihodi po osnovu savetodavnih usluga i slični parabankarski proizvodi. Rezultat takvog upravljanja bilansom banke biće približavanje ovog koeficijenta kamatonosnog rizika jedinici.

Šta ostaje banci da čini u uslovima značajnih kretanja kamatnih stopa? Banka može upravljati ovom vrstom rizika preuzimajući na sebe rizik, prevladavajući ga na klijenta ili može pristupiti aktivnostima vezanim za korišćenje HOV koje snižavaju rizike tzv. hedžing poslovima. Malo je verovatno da će kao profitonosna kompanija na tržištu biti spremna da prihvati rizik na sebe, naročito u uslovima poslovanja na tržištima u razvoju, koje imaju karakteristike bankocentričnog, što će reći kada su banke glavni ponuđači usluga i gde je tražnja za uslugama banaka veća od njihove ponude. Ako bi banka, recimo, ugovorila zajam klijentu sa fiksnom kamatnom stopom, kada kamatne stope na tržištu osciluju, moraće da se suoči sa mogućnošću gubitka već po jednom

poslu. Zato je verovatnije da će kamatna stopa biti ugovorena kao varijabilna, što znači da će rizik biti prebačen na klijenta. Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga zaštitio je klijente u tom smislu da banka ne može korigovati kamatne stope na osnovu sopstvene odluke, već mora koristiti kao ankor (sidro) kamatne stope na tržištu, kao što su LIBOR, EURIBOR, BELIBOR i sl.

Analiza Blica: Da li je za vas bolja fiksna ili promenljiva kamatna stopa (Blic, A. Janković, 28. septembar 2016., <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/analiza-blica-da-li-je-za-vas-bolja-fiksna-ili-promenljiva-kamatna-stopa/0kgnrhb>)

Poslednjih godina građanima su sve privlačniji krediti sa promenljivom kamatnom stopom, jer su zbog niske vrednosti euribora, i belibora ovakvi krediti povoljniji od onih s fiksnom kamatnom stopom. Međutim, stručnjaci kažu da kod potpisivanja ugovora za kredit treba da razmislite dva puta, jer je na duži rok promenljiva kamatna stopa vrlo rizična.

Koja je kamatna stopa bolja za vas? Fiksna kamatna stopa znači da će plaćanja u izabranoj valuti biti ista tokom celog perioda otplate kredita. S druge strane, promenljiva kamatna stopa znači da banka ima pravo da promeni kamatu u skladu sa uslovima poslovanja ili promenama na tržištu. To znači da rate mogu da se povećaju, ali i da se smanje, sa čime upravo računaju mnogi korisnici kredita.

Promenljive (varijabilne) rate kredita sa sobom nose takozvani kamatni rizik, što znači da se u slučaju rasta referentnih kamatnih stopa tokom isplate kredita - visina rate povećava. Promenljivu kamatnu stopu čine neka od referentnih kamatnih stopa (euribor, a u slučaju dinarskih kredita belibor) ili stopa rasta cena na malo i dodata marža banke. U zavisnosti od promena euribora, ili stope rasta cena na malo - menja se i kamatna stopa.

U slučaju fiksne kamatne stope, klijenti su maksimalno zaštićeni visinom kamatne stope, kamatni rizik ne postoji, njega je preuzela banka. Ako dođe do rasta euribora, banka ne sme da koriguje ratu. U slučaju promenljive kamatne stope, kompletni rizik je na korisniku kredita. Ovo je ipak pitanje kamatnog rizika. Ako korisnik uzme stambeni kredit u periodu otplaćivanja od 20 ili 25 godina, niko mu ne garantuje koliki će biti euribor u tom periodu.

Ipak, imajte u vidu da banke mnogo brže povećavaju kamatne stope kada se uslovi promene, nego što ih smanjuju.

Dinarski kredit ili kredit u stranoj valuti? Postoji razlika između dinarskih kredita sa promenljivom kamatnom stopom i kredita indeksiranih u stranoj valuti sa promenljivom kamatnom stopom. Prvi nose samo kamatni rizik, dok je kod drugih pored kamatnog rizika prisutan i kursni rizik, koji je verovatno i najbitniji element kreditnog odnosa u našim tržišnim uslovima. Ako vaši mesečni prihodi nisu vezani za rast iste te valute izložit ćete se deviznom riziku. To znači da ako dođe do devalvacije dinara, iznos rate za kredit će iznositi više u dinarima i moraćete da izdvojite veći deo svojih prihoda za otplatu.

Funkcija upravljanja kamatnim rizikom u bankama se sastoji u aktivnostima kojima se prepackuju (restruktuiraju) pojedini elementi bilnsa banke:

- snižavanjem udela elemenata bilansa koji su osetljivi na oscilacije kamatnih stopa,
- međusobnim uravnoteživanjem elemenata aktive i pasive koje su kamatno osetljive.

Indirektni kamatni rizik je rizik koji vezan za kamatne stope i njihova kretanja koji upućuje banku da bira između klijenata koji će svoje ponašanje zasnivati na donošenju racionalnih odluka u smislu zamene aktivnosti otplate i vraćanja duga, zamene proizvoda jedna za drugi ukoliko mu prethodi povećanje finansijskih troškova otplate zbog kretanja kamatnih stopa. Dakle, banka će nastojati pojedinačno klijente da motiviše da kredit prevremeno vrati ukoliko mu prethodi povećanje troškova otplate zbog rasta kamatnih stopa ili zamene sličnih proizvoda jedan za drugi. Treba voditi računa da je indirektni rizik pri tom daleko teže izmeriti nego direktni kamatni rizik kao tržišni rizik kojem banka mora da se prilagođava.

Rizik likvidnosti

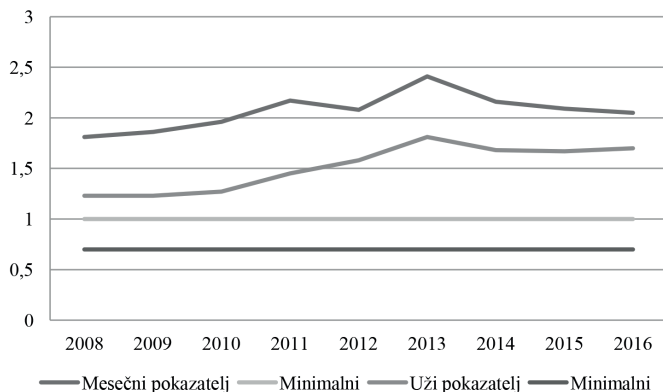
Likvidnosni rizik predstavlja rizik da banka u određenom trenutku bude suočena sa manjkom sredstava za servisiranje potraživanja ili odobravanje kredita i drugih zajmova. Kako je istaknuto, jedina praktična odbrana od ove vrste rizika je upravljanje prilivima i odlivima na taj način da sredstva na računima banke i u blagajni budu dovoljna za servisiranje dospelih obaveza. Sve banke nastoje, međutim, da minimiziraju finansijske resurse koji nisu zaposleni da donose zaradu, a kod likvidnosnih rezervi je upravo reč o njihovoj neaktivnosti i nedostatku da ne donose prihode banci. Radi toga branu dovodenju banke u opasnu zonu predstavlja disperzija klijenata u pogledu veličine i broja depozitara, s jedne strane, i veličine i broja kreditnih linija, s druge strane. Dakle, menadžment banke mora računati sa izvesnom rezervom iznad zakonom propisane, kako bi se u slučaju iznenadnih povlačenja sredstava ili nevraćanja kredita što lakše suočio sa problemom.

Rizik likvidnosti se opredmećuje kao:

- nedostatak sopstvenih sredstva – užli koncept i
- nemogućnost zaduženja na tržištu – širi koncept.

Dakle, osim nastojanja da u upravljanju rizikom likvidnosti obezbedi mali bafer, do kojeg se obično iskustveno dolazi na osnovu navika klijenata banke, iznad sopstvenih sredstva na žiro račun i u blagajni, banci preostaje mogućnost zaduživanja na tržištu. Već je navedeno da postoji razlika u mogućnosti zaduživanja između manje ili veće banke u smislu spremnosti da ih se kreditira i pod povoljnijim uslovima, ako je reč o većoj banci. Treba takođe podsetiti da je uloga CB, između ostalog, da bude poslednja odstupnica likvidnosti i da pomaže bankama u likvidnosnim teškoćama.

Grafikon 14.2. Srbija, Likvidnost banaka

Izvor: NBS

Minimiziranje likvidnosnog rizika se u upravljanju bankom svodi na sledeće aktivnosti (Vunjak, Kovačević, 2016.):

- obezbeđenjem dovoljnih sredstava primarne likvidnosti,
- uravnoteženjem priliva i odliva u pogledu roka.

Devizni, valutni rizik

Devizni ili valutni rizik predstavlja mogućnost da se banka suoči sa viškom rashoda nad prihodima ili da izostane deo planiranog profita usled oscilacija kurseva kojima banka nije uspevala da se adekvatno prilagodi. Reč je o tržišnom riziku, koji se pojavljuje zbog uspostavljanja različitih odnosa valuta tokom vremena. Kod zemalja u razvoju dolazi uobučajeno do tendencije obezvređivanja vrednosti domaće valute u odnosu na valute razvijenih zemalja, sa stabilnim kursom prevashodno usled visokih, odnosno viših stopa inflacije u ovim zemljama u odnosu na razvijene. Usled toga obično su negativne kursne razlike u bilansima banaka stavka sa velikim učešćem u ukupnim bilansima i u pravilu veće su od pozitivnih kursnih razlika koje se mogu pojaviti takođe. Različite stavke u bilansima banaka su različito osetljive na kretanje kurseva i banka treba da vodi računa o uravnoteženju pozicija aktive i pasive, potraživanja i dugovanja u pojedinim valutama u nastojanju da ih uravnoteži. Banka se suočava sa deviznim kursom ne samo na osnovu svojih stavki bilansa, već i po osnovu dugovanja i potraživanja svojih klijenata u inostranoj valuti (Salvatore, 2009.).

Banka je u različitim situacijama ukoliko ima veća ili manja dugovanja i potraživanja u određenoj valuti:

- **Kratka devizna pozicija** u određenoj valuti je situacija kada su dugovanja veća u odnosu na potraživanja u toj valuti,
- **Duga devizna pozicija** je ona kada banka u toj valuti ima veća potraživanja nego dugovanja.

Ko trpi zbog skoka dolara? (RTS; S. Ljubisavljević, 26. novembra 2016. , <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/ekonomija/2540609/ko-trpi-zbog-skoka-dolara.html>)

Nedavno je vrednost dolara dostigla najviši nivo u poslednjih trinaest i po godina. Kada dolar raste povećava se i dug zemlje zadužene u toj valuti, pa i naše. Od početka novembra dug je povećan za 350 miliona evra, jer je dolar porastao nekoliko procenata. Pravi trošak i pravi rast spoljnog duga znaće se kada budu dospele obaveze izražene u dolaru.

Posle kampanje za predsednika SAD, kao suvenir, ostao je Trampov dolar. Posle pobede Donalda Trampa, vrednost onog pravog dolara jača je prema nekoliko svetskih valuta. Zvaničan razlog je jačanje ekonomije. "Teško je izolovati jedan faktor, pogotovo na berzi gde ima mnogo spekulativnih faktora, najviše se premeštaju fondovi velikih investitora i centralnih banaka koje drže devizne rezerve i ovde je očito došlo do premeštanja", objašnjava Zoran Grubišić iz Beogradske bankarske akademije.

Iako ovaj trend može da se promeni zbog najave većih kamata Centralne banke i naznaka inflacije, posledice sadašnje promene oseća Srbija. Trećina inostranog duga Srbije je u dolarima, odnosno 8,8 milijardi. I bez novog zajma dug bi mogao biti veći - za koliko, znaće se kada budemo morali da platimo ono što smo uzeli u toj valuti. Kao posledica Bregzita, javni dug Srbije za samo nekoliko dana porastao je za 228 miliona evra, takođe zbog jačanja dolara.

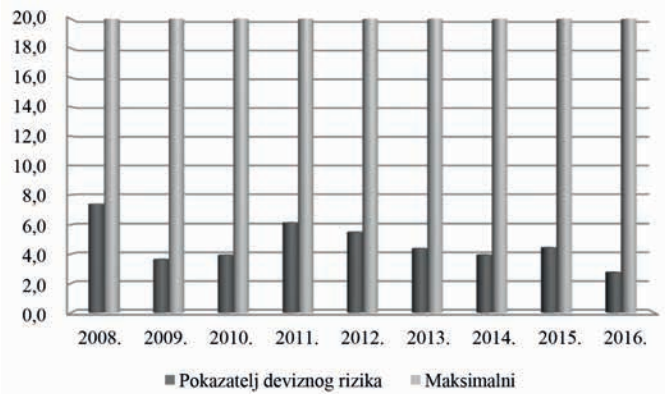
Ministar finansija Dušan Vujović navodi da je Srbija od 2014. ograničila zaduživanje u američkim dolarima. "Stanje javnog duga u toj valuti u protekle dve godine kretalo se u rasponu od 8,7 do 8,9 milijardi dolara. Plan je da naredne fiskalne godine Srbija smanji izloženost prema američkim dolarima za više od 500 miliona dolara. Zajmom Abu Dabi Emirata iz 2014. godine, kao i novim zajmom Abu Dabi Fonda za razvoj omogućeno je da se vodi adekvatna politika upravljanja finansijskim obavezama u američkim dolarima", navodi Vujović.

Privreda podeljeno reaguje na vesti o američkoj valuti. "Rast dolara utiče i na privredu, uglavnom na onu koja je bazirana na uvozu berzanskih sirovina, od nafte, gasa, kafe, palminog ulja - jer su sve te robe vrednovane u dolarima. Većina privrede, 65 % orijentisana je ka EU, ali dobar deo izvoza u bivši Sovjetski Savez, u Rusiju je u evrima, tako da najveći deo privrede nije opterećen najnovijim događanjima", navodi Toplica Spasojević iz ITM grupe.

Ono o čemu je trebalo voditi računa, ako se već zadužujete u stranoj valuti, treba uraditi hedžing. Hedžing ili zaštita od deviznog rizika postiže se tako što se s bankom unapred ugovori kupovina deviza - po kursu koji važi u trenutku sklapanja ugovora za datum kada dospevaju određena plaćanja

Kao što je istaknuto zemlje u razvoju su u pravili suočene sa problemom obezvređivanja vrednosti svoje valute usled visoke ili relativno visoke stope inflacije. Kod zemalja koje nastoje da forsirano obezbeve vrednost svoje valute, da realno depresiraju svoj kurs, da bi na taj način postigle međunarodnu konkurentnost svojih proizvoda koje izvoze, može doći do problema u bankama zbog negativnih kursnih razlika po tom osnovu. Banka će se suprotno ovoj situaciji naći u povoljnoj poziciji ukoliko dođe do apresijacije valute kada vrednost stavki u bilansu u toj valuti rastu.

Grafikon 14.3. Srbija, Pokazatelj deviznog rizika (%)

Izvor: NBS

Upravljanje deviznim, odnosno valutnim rizikom se svodi na minimiziranje valutnog rizika preko uravnoteženja pojedinih stavki u bilansu osetljivih na kretanje kurseva. Slično kao i kod kamatnog rizika kao tržišnog rizika, banka se može prilagoditi kretanju kurseva prevladavajući rizik oscilacija kursa na klijente, a postoji mogućnost korišćenja inovativnih hedžing poslova, da bi se to postiglo.

Banka mora da pažljivo planira svoje transakcije sa inostranstvom ukoliko želi minimiziranje deviznog rizika i uravnoteženje pojedinih pozicija bilansa. To znači sameravanje izloženosti banke kod pojedine transakcije (*transaction exposures*), tj. potencijalni devizni rizik priliva i odliva, koji je vezan za pretvaranje vrednosti izraženih u inostranoj valuti u domaću valutu.

UPRAVLJANJE RIZICIMA

Bankarstvo je postalo, kako se to u anglosaksonskoj literaturi najčešće ističe bankarska industrija, jer je ogroman broj korisnika usluga koje banke pružaju, jako je narastao broj i vrednost transakcija koje se svakodnevno obave u njihovom poslovanju. Uz to, poslednjih decenija došlo je do korišćenja IT u bankarstvu, što je snažno uticalo na povećanje broja usluga i proizvoda koje banke nude, kao i procesa globalizacije i bližeg povezivanja i međuzavisnosti nacionalnih bankarskih sistema. Sve je to uticalo da se broj rizika sa kojima se banke suočavaju poveća i da se umnoži broj rizika i njihov obim. Rizici sa kojima se savremena banka suočava su neizbežni i, što je važnije, ne mogu se sasvim anulirati. Zato je u današnje vreme razvijena funkcija upravljanja rizicima kao jedna od najvažnijih i istovremeno najtežih funkcija banaka, a koja se sastoji u prepoznavanju rizika, njihovom odmeravanju, oceni verovatnoće štete, njihovoj kontroli i nadoknadi izgubljenog iz sredstava rezervi.

Brzo menjajući risk menadžment (High velocity risk management, Risk management, N- Cattle, 5. jul 2017., <https://www.insuranceerm.com/content/partnered-content/high-velocity-risk-management.html>)

Rapidno brzo menjajući svet uzrokuje rapidne promene u pojavi rizika koje mogu prevazići i najsloženija predviđanja. Neil Kante predlaže kako da se unapredi osiguranje od rizika u današnjem svetu finansija.

Finansijska tržišta se često i nepredvidivo menjaju, pa je otuda risk monitoring element okvira koji treba da identifikuje rapidne promene. Ipak operativni i strateški risk menadžment čini se da se zasniva na sporo menjajućem okviru uključujući elemente, kao što su registri i razvijajući procesi.

Otuda se postavlja pitanje kako da upravljamo rizikom koji se pojavio niotkuda? U osnovi odgovor je da morate imati znanje i predvideti ih pa tako dajući fleksibilnost da možete reagovati. To zahteva stalno preispitivanje pitanjem "da li možemo videti to što dolazi?" Ako je odgovor ne ili možda, mora se napraviti unapređenje okvira upravljanja rizikom.

Uobičajena je greška da se započne sa posmatranjem trenda i da se zapita "šta nam to može štetiti?" Problem sa ovom postavkom je što je odgovor najčešće "zavisi." Zapravo nijedan trend ne dolazi izolovano, već zajedno sa drugim tendencijama međusobno utičući. Zato se morate zapitati koja vas posledica interesuje i pokušati razumeti tendencije.

Istovremeno je važno izgraditi adaptivna sredstva monitoringa rizika, koji mogu identifikovati nove trendove na osnovu podataka i objasniti veze. To uključuje posmatranje informacija koje su potencijalno vezane za ono što očekujete da će se desiti i da li se povezanost uklapa u vaše pretpostavke.

Pošto automatizacija procesa oslobađa angažovane eksperte u risk menadžmentu od obavljanja uobičajenih poslova, oni se mogu preorijentisati da posmatraju pojave iznutra nastojeći da obezbede informacije šta se očekuje i kako da se prepoznaju nove tendencije. To pomaže da se banka lakše adaptira na brzo menjajuće okruženje.

Upravljanje rizikom (*risk management*), dakle, predstavlja bančinu funkciju gde banka nastoji da rizike svede na prihvatljivu meru, a sam proces risk menadžmenta se sastoji iz prepoznavanja rizika, odmeravanja verovatnoće javljanja, proceni gubitka koji se mogu pojaviti ili izostanka projektovanog profita, nastojanja da se rizici minimiziraju i nadoknade štete koja se pojavi iz sredstava rezervi. Ova funkcija se javila i razvila u bankama relativno skoro i to na temelju korišćenja iskustava iz sektora osiguranja, čija je suština upravo suočavanje sa mogućnošću negativnih događaja. Nadoknada štete je u slučaju banaka proširena u složeni set mera, kojima se nastoji smanjiti potencijalni gubitak, tako da svojom veličinom ne utiče značajno na ukupno poslovanje banke i rezultat.

Ciljevi risk menadžmenta su:

- da se sredstva i fondovi što više sačuvaju i
- da profit bude što bliži projektovanom.

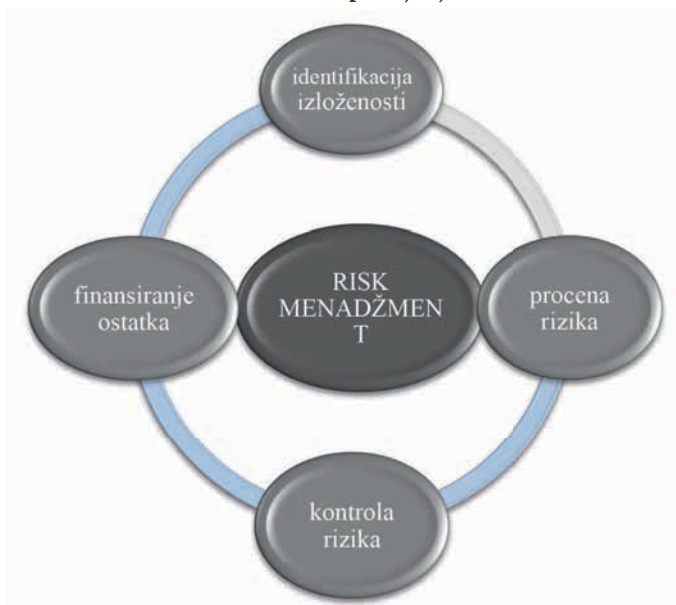
Procesi upravljanja rizicima su:

1. Identifikacija rizika;
2. Utvrđivanje veličine izloženosti;
3. Minimiziranje rizika;
4. Nadokanada štete iz rezervi.

Prva faza procesa upravljanja rizicima je **identifikacija**, prepoznavanje da je neko sredstvo, fond ili profit podložno umanjenju:

- Fizički resursi – nekretnine, oprema, dokumentacija su podložni šteti,
- Ljudski resursi – greške, procedure, zloupotreba mogu uticati na pojavu rizika;
- Finansijska sredstva – kapital, depoziti, zaloge su podložne riziku;
- Prirodni resursi - elektroenergija i sl. takođe mogu biti u riziku;
- Nematerijalni resursi – ugled banke, rejting, poverenje i njen brend mogu biti narušeni.

Slika 14.1. Proces upravljanja rizicima

Drugi korak je **procena izloženosti** svakom pojedinačnom riziku, kojim se utvrđuje verovatnoća da se po svakom identifikovanom riziku pojavi šteta po resursima pojedinačno ili da bude umanjem profit banke sa kojim je menadžment računao. Procena verovatnoće se vrši na osnovu podataka koje je banka prikupila po klijentim i poslovima u prethodnom, statistički relevantnon periodu.

Treća faza zaštite banke od rizika je nastojanje da se rizik koji je prethodno identifikovan i procenjen **minimizira**. Ova faza koja se drugačije naziva kontrolom, predstavlja nastojanje da se umani šteta na sredstvima i fondovima banke i da se banka približi

projektovanom profitu. Različite su mogućnosti i sredstva koja se pri tom koriste. Ukoliko je reč o kreditnoj aktivnosti u slučaju već prepoznatog i samerenog rizika banci preostaje mogućnost da bude tokom otplate kredita proaktivna u nastojanju da štetu smanji kroz anliziranje razloga nemogućnosti povraćaja kredita i nastojanje da se klijentu neposredno pomogne u prevazilaženju poslovnih teškoća.

Četvrta faza je **nadoknada nastalih gubitaka** i izostalog profita iz sredstva koje banka izdvaja u rezervu, za slučaj redovnih i vanrednih nepovoljnih okolnosti. U poslovanju banke kraj godine je trenutak kada se odlučuje o raspodeli generisanog profita, pa se deo profita usmerava, pored ostalih svrha, i u rezerve za pokriće gubitaka, za eksterne šokove i sl.

OPERACIONALIZACIJA UPRAVLJANJA RIZICIMA

Zakon o bankama² je definisao rizike sa kojima se banka sučava i o kojima treba da brine, razradio funkciju upravljanja rizicima i nagovestio kako banka treba da bude organizovana da bi se od rizika zaštitila. Zakon je inkorporirao, ugradio odredbe Bazela II, koji bankama nameće dužnost da upravljaju svim vrstama rizika, dok je ranija zakonska regulativa vezana za Bazel I banke obavezivala da brinu samo o kreditnom riziku (Bazel I) (Đukić, 2011). **Zakon nabraja rizike o kojima banka treba da brine:**

1. Rizik likvidnosti,
2. Kreditni rizik,
3. Kamatni, devizni i ostale tržišne rizike,
4. Rizik izloženosti banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica,
5. Rizik ulaganja u druga pravna lica i u osnovna sredstva,
6. Rizik zemlje i
7. Operativni rizik.

Banci je nametnuta dužnost da o svim navedenim vrstama rizika brine i nastoji da ih minimizira u celini i pojedinačno. Organizaciono posmatrano ona je u obavezi najpre da **formira organizacionu jedinicu sa jedinom obavezom da vrši risk menadžment funkciju**. Ova veoma važna funkcija banke se mora uskladiti sa strategijom banke, njenom poslovnom politikom, veličinom banke, brojem i vrstom klijenata, obimom poslovanja i vrstom usluga koje nudi, teritorijalnom rasprostrtenjenošću mreže banke i drugim relevantnim faktorima. Na osnovu Zakona i sopstvenog statuta banka definiše ovu funkciju formulišući organizaciju, procedure i nadležnosti. To se čini donošenjem odgovarajućih akata kojima se:

- Utvrđuju nadležnosti organa banke u risk menadžmentu,
- odvajaju funkciju risk menadžmenta i obavljanje uobičajenih poslova,
- formulišu procedure risk menadžmenta,
- vrši kontrola ove funkcije,
- definiše izveštavanje.

Cilj upravljanja rizikom likvidnosti je da banka u svakom trenutku bude u stanju da izmiruje svoje obaveze i da u krajnjem slučaju obezbedi sposobnost izvršavanja svih svojih obaveza, tj. poštovanje principa solventnosti. Uspešnost ovog posla, upravljanjem rizikom likvidnosti zavisi od efikasnosti planiranja priliva i odliva sredstava, kontrole prikupljanja depozita i zajmova i plasiranja sredstava, praćenje likvidnosti banke i donošenja odgovarajućih mera.

Zakon je obavezu banke u pogledu rizika likvidnosti formulisao tako da banka mora nivo likvidnosti održavati na dostignutom i dozvoljava sledeća odstupanja³:

- minimum 1,0, kao prosek pokazatelja za prethodni mesec,
- do tri uzastopna dana 0,9
- jedan dan 0,8.

Upravljanje kreditnim rizikom je najvažniji segment risk menadžmenta o kome su banke i ranije, pre donošenja novog Zakona o bankama morale voditi računa, u skladu sa Bazelom I. Sadržaj upravljanja kreditnim rizikom se sastoji prvenstveno u strogoj proceni boniteta klijenata zajmotražilaca, kvalitetnom obezbeđenju zajmova i kontinuiranom i pažljivom praćenju otplate uzetih kredita (Lukić, 2010.). U vezi upravljanja ovim rizikom naročito je važna dužnost banke da vrši klasifikaciju, i redovno tromesečno reklasifikaciju, aktive banke na odgovarajuće kategorije rizične i nerizične aktive. Banka je u obavezi takođe da prati rizični kreditni portfolio i da preduzima mere u cilju naplate ovako kategorisanih nenaplativih potraživanja. Na kraju, dužnost je banke da izdvaja odgovarajuće rezerve za pokriće ovako nastalih gubitaka.

Banka razvrstava aktivu u skladu sa Odlukom o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki⁴ na sledeće kategorije⁵:

A kategorija – kod ove kategorije se ne očekuje docnja, a ako je ima do 30 dana;

B kategorija – potraživanja dužnika sa usklađenom likvidnošću i izvesnim problemima poslovanja, docnjom do 30 dana, a izuzetno do 90 dana;

V kategorija – potraživanja dužnika sa nedekvatnom likvidnošću, ročnom strukturom, nedekvatnom strukturom i visinom kapitala, uz docnju do 90 dana, a izuzetno do 180 dana;

G kategorija – potraživanja dužnika koji je nelikvidan, nesolventan, sa pokrenutim postupkom za poravnanje, banke u sanaciji, uz docnju od 180, a izuzetno 360 dana i očekivanjem da se bar deo obaveza izmiri;

D kategorija - sumnjiva i sporna potraživanja, od dužnika u stečaju, uz docnju preko 360 dana⁶.

3 Odluka o upravljanju rizicima - Sl.glasnik RS br.57/06

4 Sl.glasnik RS br.57/06

5 Kategorizacija je ćirilćna.

6 Odluka o kriterijumima za klasifikaciju bilansne aktive i vanbilansnih stavki prema stepenu naplativosti i visini posebne rezerve banaka i drugih finansijskih organizacija, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 37/2004.

Nerizična aktiva i vanbilansne pozicije, tj. stavke koje se ne kategorišu, su:

- gotovina u trezoru i žiro račun,
- zlato i ostali plemeniti metali,
- osnovna sredstva i nematerijalna ulaganja,
- sredstva po viđenju i oročena do 7 dana kod banaka, rangiranim najmanje VVV (Standard&Poor's, Fitch-IBCA ili ThompsonBankWatch), ili minimum Vaa3 (Moody's),
- HOV koje se mogu refinansirati kod NBS, potraživanja od NBS ili RS ili su obezbeđena безусловnim garancijama plativim na prvi poziv,
- potraživanja od vlada i CB zemalja OECD-a ili su obezbeđena безусловnim garancijama plativim na prvi poziv,
- sredstva stečena naplatom potraživanja u toku godinu dana od dana sticanja,
- obveznice emitovane po osnovu devizne štednje građana,
- vanbilansne stavke po kojima ne može doći do plaćanja.

Studija zagovara evoluciju risk menadžmenta u strategiju (Study looks at risk management evolution to strategy, Compliance Week, J. Mont, 22 jun 2017., <https://www.complianceweek.com/blogs/the-filing-cabinet/study-looks-at-risk-management%E2%80%99s-evolution-to-strategy#.WWYmR4T5jIU>)

Sa rizikom se svi suočavaju, ali šta najpametnije kompanije rade u vezi toga?

Nedavni Deloitov globalni izveštaj je naslovljen „Izvući cilj iz vrednosti: izbeći samozadovoljstvo i ponovo se suočiti sa rizikom“. Izveštaj konstatuje da u rastuće složenom svetu direktori banaka i kompanija su previše optimistični vezano za rizike. Da li precenjuju svoje moći? U svetu koji se rapidno menja naročito IT, banke i kompanije su izuzetno osetljive na nove i postojeće izazove, ali otvara mogućnosti i sticanje komparativnih prednosti.

Uključivanje risk menadženta u svakodnevno poslovanje je poželjno, jer je vezano za strateško promišljanje i izvršenje. Čak 90% anketiranih ovom prilikom veruje da je glavni fokus risk menadžmenta kreiranje vrednosti, a samo petina veruje da su im neophodna unapređenja, a 60% veruje da su njihove kompanije / banke u stanju da se bore sa inovacijama i izazovima.

Ako pogledamo kako se pristup risk menadžmentu menja može se reći da je ranije bio fokusiran na zaštitu vrednosti i usklađivanje. Međutim, sve se promenilo, uključujući očekivanja klijenta, kao i regulatorni okvir, a IT je donela nove poslovne modele. Zato je neophodno umesto posmatranja posla danas, posmatrati posao budućnosti. Drugim rečima, risk menadžment mora umesto reaktivnog postati proaktivan.

Upravljanje tržišnim rizicima, prvenstveno deviznim i kamatnim, nameće obavezu banci da obim i strukturu sredstava uskladi kako bi se tržišnim rizicima efikasno upravljalo, da utvrdi posebne procedure i politike za ovaj segment risk menadžmenta (Lukić, 2010.).

Upravljanje deviznim rizikom posebno nameće dužnost banci da usklađuje aktivu i pasivu u deviznom znaku ukupno i po svakoj valuti pojedinačno. Zakon je posebno definisao ovu obavezu kao neophodnost da **odnos devizne aktive i pasive odstupa ne više od 20% kapitala**.

Posebno se nameće obaveza banci da ne prekorači limite rizika izloženosti prema jednom licu ili grupi povezanih lica, što znači da banka mora svakodnevno da prati ovi izloženost i ne prekorači je ukupno i pojedinačno (Đukić, 2011.). Zakonom su uvedena sledeća ograničenja za rizik izloženosti prema jednom licu i grupi lica povezanih s bankom:

- Ukupna izloženost prema jednom licu ili grupi povezanih lica do 25% kapitala;
- Prema jednom licu do 5% kapitala;
- Prema licima povezanim sa bankom do 20% kapitala,
- Zbir svih velikih izloženosti banke od 400% do 800% kapitala banke.

Rizik ulaganja banke u druga pravna lica i u osnovna sredstva je ograničen:

- do 10% učešća u pravnom licu van finansijskog sektora,
- do 60% kapitala banke ulaganja u pravna lica van finansijskog sektora i u osnovna sredstva.

Rizik zemlje porekla lica (*Country risk*) je mogućnost da potraživanje banke neće biti naplaćeno od nekog pravnog ili fizikog lica zbog činjenice da je poreklo lica vezano za zemlju gde izvesni politički, socijalni ili ekonomski faktori uslovljavaju povećani rizik naplate, dakle nevezano za sposobnost lica ili njegovu volju da kredit vrati. Ovaj rizik uključuje rizik transfera i ekonomsko - politički rizik. Banka je dužna da prati i procenjuje rizike vezano za pojedinačnu zemlju u nastojanju da ove rizike minimizira.

Upravljanje operativnim rizikom, kao rizikom koji se javlja zbog omaški ljudskog faktora, nedekvatnih procesa i procedura, zahteva od banke da se pozabavi mogućnošću generisanja štete ili izostajanja očekivanog profita po ovom osnovu. To znači da banka mora da prepozna izvore ovog rizika, da proceni mogućnost njegovog javljanja, da nastoji da ove rizike minimizira i kad se opredmeti da ih pokrije iz sredstava rezervi. Najbolja brana od ove vrste rizika je uvođenje sistema ISO standarda u banku, koji upućuju na odvijanje procesa po striktno, detaljno definisanim postupcima i, što je važnije, da na osnovu iskustva unapređuje sistem upravljanja (Lukić, 2010.).

Upravni odbor banke redovno vrši analize upravljanja sa svim vrstama rizika u banci na osnovu pripremljenih izveštaja i po potrebi vrši korekcije i preduzima mere u cilju unapređenja funkcionisanja risk menadžmenta, a najmanje jednom godišnje analizira procedure svih faza risk menadžmenta po svim vrstama rizika.

Izvršni odbor banke se upravljanjem rizicima bavi svakodnevno, a tromesečno analizira efikasnost upravljanja svim rizicima zajedno i pojedinačno, uz obavezu izveštavanja Upravnog odbora.

Odbor banke za praćenje poslovanja banke, odbor za reviziju, na mesečnom nivou analizira upravljanje rizicima i o tome izveštava upravni odbor, a naročito izveštava o uočenim propustima i merama koje su preduzete.

Odbor banke za upravljanje aktivom i pasivom mesečno prati i analizira izloženost banke rizicima i predlaže mere za upravljanje kamatnim rizikom i rizikom likvidnosti.

Rezime poglavlja: Rizik je mogućnost uz određeni stepen verovatnoće da će doći do gubitka na sredstvima, transakciji, klijentu ili poslu (materijalni rizik), kao i mogućnost da banka bude suočena sa narušavanjem ugleda na tržištu (nematerijalni rizik). Rizici su se vremenom pojavili u više oblika koji ranije nisu postojali i njihov obim je vremenom povećan, a pojava učestala, što je posledica procesa globalizacije, ubrzanja promena u privredi i društvu i povećanja stepena međuzavisnosti globalne privrede. Razlozi zbog kojih se rizici javljaju su brojni: tehnologija, promena propisa, promena kamatnih stopa, promena kurseva, promene u poslovanju klijenata. Uopšteno govoreći rizik se opredmećuje u izostanku ili umanjenju planiranog (projektovanog) profita i/ili u materijalnom gubitku. Kreditni rizik je najvažniji rizik i predstavlja rizik od izostanka vraćanja kredita ili njegovog dela. Kamatni i devizni rizik su tržišni rizici koji se javljaju zbog oscilacija kamata, odnosno kurseva različitih nacionalnih valuta na tržištu. Rizik se ne može izbeći, tj. ne može se svesti na nulu, već se može samo minimizirati, pa banka u procesu upravljanja nastoji da očuva sredstva i profit putem sprovođenja procesa upravljanja rizicima: identifikacijom i procenom izloženosti riziku, merenjem i vrednovanjem te izloženosti, kontrolom izloženosti i finansiranjem ostatka izloženosti iz rezervi. Zakon o bankama obavezuje banke da oforme i ekipiraju posebnu organizacionu jedinicu koja se isključivo bavi upravljanjem rizicima, a banka na osnovu zakona i statuta propisuje procedure upravljanja rizicima i izveštavanja. Upravljanje rizicima predstavlja funkciju u kojoj su nadležnosti raspoređene na upravni odbor, izvršni odbor, odbor za upravljanje aktivom i pasivom i odbor za reviziju.

Ključne reči: rizik, (ne) materijalni rizik, kreditni rizik, devizni rizik, kamatni rizik, rizik zemlje, tržišni rizik

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 14.1. Šta je rizik u bankarskom poslovanju?
- 14.2. Šta je materijalni rizik banke?
- 14.3. Šta je nematerijalni rizik banke?
- 14.4. Koji su ciljevi upravljanja rizikom?
- 14.5. Koji su znaci da je povećan kreditni rizik klijenta?
- 14.6. Koji su razlozi povećanja rizika bankarskog poslovanja?
- 14.7. Da li se rizici mogu izbeći?
- 14.8. Da li se rizici mogu anulirati (svesti na nulu)?
- 14.9. Šta je sadržaj upravljanje rizikom ?
- 14.10. Šta je devizni rizik?
- 14.11. Šta je rizik promene propisa?

- 14.12. Šta je rizik tehnologije?
- 14.13. Šta je operativni rizik?
- 14.14. Šta je tržišni rizik?
- 14.14. Šta je kamatni rizik?
- 14.16. Šta je rizik zemlje?
- 14.17. Šta je rizik likvidnosti?
- 14.18. Šta je klasifikacija – reklasifikacija aktive banke?
- 14.19. Kakva je promena u risk menadžmentu nastala primenom Bazela II?
- 14.20. Kojim rizicima banka mora upravljati?
- 14.21. Šta je kreditni rizik?
- 14.22. Koji je najvažniji rizik i zašto?
- 14.23. Kako se upravlja kreditnim rizikom?
- 14.24. Ko je u banci zadužen za upravljanje rizicima?
- 14.25. Kakav je odnos maksimiranja profita i zaštite od rizika u vreme krize?
- 14.26. Kako se banka štiti od kamatnog rizika?
- 14.27. Kako se banka štiti od deviznog rizika?
- 14.28. Kakva su zakonska ograničenja u pogledu rizika likvidnosti?
- 14.29. Na koji se rizik odnosi Bazelski sporazum I?

15. UPRAVLJANJE BILANSOM BANKE

Bankarski menadžment podrazumeva naročito brigu o uspešnosti poslovanja banke, usklađivanje poslovanja banke sa zakonskim zahtevima, uključujući i međunarodne standarde bankarskog poslovanja. Kako je banka novčano preduzeće mora stalno težiti povećanju kapitala banke, kao uslovu povećanja obima poslovanja i razvoja banke.

Cilj poglavlja:

- Da studenti nauče osnovu analize uspešnosti poslovanja banke;
- Da znaju šta je merenje prinosa i koji su pokazatelji uspešnosti poslovanja za banke;
- Da nauče vezu između prinosa i rizika u poslovanju finansijskih institucija;
- Da znaju osnovne elemente unutrašnje kontrole i revizije;
- Da nauče šta je usklađenosti poslovanja banke i kako se ostvaruje;
- Da studenti nauče šta je upravljanja bilansom banke;
- Da znaju osnovne odrednice upravljanja aktivom i pasivom banke;
- Da nauče načine merenja kapitala, interne i eksterne izvore rasta kapitala banke.

UVOD

Banka se u svakodnevnom poslovanju, pogotovo u savremenim uslovima, suočava sa brojnim izazovima. Da bi bila uspešna menadžment mora da prati bilanse banke, njihovu strukturu, kvalitet pojedinačnih stavki bilansa, pokazatelje prinosa i regulatorne pokazatelje poslovanja. Na sreću, savremene informatičke tehnologije omogućavaju da se monitoring, praćenje vrši na gotovo dnevnom nivou i da se operativno procenjuje kako pojedinačne (veće) transakcije utiču na bilans i pokazatelje poslovanja. Na taj način banka može prilagođavati dnevno odlučivanje i politiku strategiji i ciljevima koji su unapred postavljeni i, što je veoma važno, na vreme preduprediti negativne tokove, pogotovo zaštititi banku od spoljnih stresova. U zaštiti od šokova koji dolaze iz okruženja, pokazalo se tokom još uvek aktuelne globalne krize, da je najbolja odbrana obezbeđenje dovoljnog obima kapitala i rezervi banke. Izmene međunarodnih standarda bankarskog poslovanja i uvođenje novih, prvenstveno Bazela III, upravo povećavaju zahteve za veličinom kapitala banaka. Uz to, regulatorna tela povremeno pristupaju proverbi da li banke mogu da izdrže i prežive nove spoljne šokove sprovođenjem tzv. stres testova. Jedino pravilo koje obezbeđuje da banka ne uplovi u zonu negativnog poslovanja je njeno kontinuirano profitabilno poslovanje.

UPRAVLJANJE AKTIVOM I PASIVOM – ALM

Upravljanje aktivom i pasivom banke (*Asset Liability Management - ALM*) predstavlja složeni proces svakodnevnog i periodičnog usklađivanja ukupnog obima aktive i pasive i pojedinačnih stavki tj. strukture aktive i pasive po vrsti i ročnosti (Mishkin, Eakins, 2005.).

Usluge banaka i njihova finansijska struktura se prikazuju u osnovnim finansijskim izveštajima: bilansu stanja, bilansu uspeha, izveštaju o tokovima gotovine i izveštaju o akcijskom kapitalu. Pravilno tumačenje izveštaja je od najveće važnosti pri ocenu uspešnosti poslovanja banke i za donošenje odluka u procesu realizacije poslovne strategije i politike. Pri tom je neophodno bilanse oprezno tumačiti, jer mogu biti izmenjeni iz različitih razloga i u najvećoj mogućoj meri obezbediti poštovanje principa bilansiranja: stabilnost, uslovnost, pažnja, istinitost i jasnoća. Instrumenti bilansiranja su bilansni okvir, knjiga evidencije, dokumentacija i odgovarajući softver (Van Horn, Wachowicz, 2007.).

Bilans stanja banke je pregled finansijskih pozicija tj. sredstva u aktivu i obaveza u pasivi i akcijskog kapitala, kao posebnog oblika izvora sredstava u banci (Vunjak, Ćurčić, Kovačević, 2008.). U sredstvima, aktivu pozicije su definisane prema opadajućoj likvidnosti, a u izvorima sredstava, pasivi prema opadajućoj dospelosti.

BILANS STANJA BANKE	
Aktiva	Pasiva
Gotovina i gotovinski ekvivalenti	Obaveze prema bankama
Depoziti kod CB i HOV koje se mogu refinansirati kod CB	Obaveze prema klijentima
Potraživanja za kamatu i naknadu	Obaveze za kamate i naknade
Plasmani bankama	Obaveze po osnovu HOV
Plasmani klijentima	Obaveze za dividende
HOV i drugi plasmani kojima se trguje	Ostale obaveze iz poslovanja
Ulaganje u HOV koje se drže do dospeća	Odloženi negativni goodwill
Učešće u kapitalu i ostale HOV raspoložive za prodaju	Rezervisanja
Nematerijalna ulaganja	Ostale obaveze i PVR
Osnovna sredstva	Odložene poreske obaveze
Ostala sredstva i AVR	KAPITAL
Odložena poreska sredstva	Aksijski i ostali kapital
	Rezerve
	Akumulirana dobit
	Akumulirani gubitak

Vanbilansne stavke	
Plasmani po poslovima u ime i za račun trećih lica	Obaveze po poslovima u ime i za račun trećih lica
Izdate plative garancije	Obaveze za izdate plative garancije
Izdate činidbene garancije	Obaveze za izdate činidbene garancije
Dati avali i akcepti menica	Obaveze za date avale i akcepte menica
Jemstva za obaveze	Obaveze prema jemstvima
Ostale vanbilansne pozicije	Ostale vanbilansne pozicije

Uprošćeno posmatrano bilans stanja se može prikazati

$$\text{Aktiva} = \text{Obaveze} + \text{Kapital} \quad (\text{Assets} = \text{Liabilities} + \text{Share Capital})$$

Na osnovu bilansa banke analitičari mogu dobiti niz korisnih informacija za upravljačke potrebe, prvenstveno za operativno poslovanje (koeficijenti, racia): 1) stopa gotovine, 2) stopa likvidnosti, 3) stopa solventnosti, 4) stopa rezervi likvidnosti, 5) stopa kreditiranja, 6) stopa kapitala banke. Za bilans banke važna je ravnoteža i ročna usklađenost plasmana i izvora sredstava banke. Bilans se smatra uravnoteženim ako su valutno i ročno izbalansirane vrednosti aktive i pasive, pojedinačno i u celini.

Upravljanje aktivom i pasivom banke (*Asset Liability Management - ALM*) je bančina funkcija i proces uravnotežavanja izvora i sredstava u bilansu banke, koja uključuje definisanje strategijskog plana banke, primenu i kontrolu bankarskih procesa, kvalitet i likvidnost sredstva i obaveza. Cilj ALM je ostvarivanje stabilnog, širokog i rastućeg toka neto prihoda od kamata, kao najvažnijeg prihoda banaka, i nekamatanskih neto prihoda, odnosno zaštita profitabilnosti od iznenađenja na tržištu i rizika. To se postiže optimizacijom kombinacije i nivoa aktive i pasive i minimiziranjem finansijskih rizika. Dakle, menadžment aktive i pasive je u funkciji minimiziranja konflikta profitabilnost : sigurnost : likvidnost.

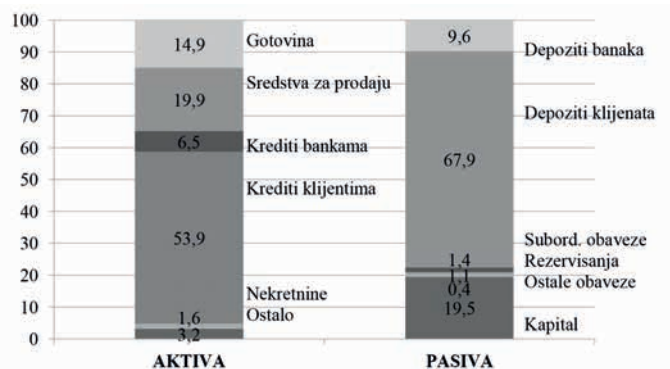
Komponente ALM-a su:

1. menadžment novca/likvidnosti,
2. upravljanje stopom adekvatnost kapitala,
3. portfolio menadžment – upravljanje kreditima i plasmanima HOV,
4. upravljanje pasivom.

Pristupi upravljanju aktivom i pasivom su različiti:

1. **Pool of funds** – ukoliko banka ima velike raspoložive izvore sredstava osnova pristupa je nezavisno alociranje (raspoređivanje) sredstava od izvora;
2. **Alokacija aktive** – kod ovog pristupa naglasak je na održavanju likvidnosti banke, a ne na zahtevima klijenata, a suština je u povezivanju pojedinačnih izvora i plasmana;
3. **Linearno programiranje** – predstavlja složeni model ALM na osnovu korišćenja naprednih softverskih rešenja.

Grafikon 15.1. Srbija, Bilans stanja banaka 2016.(struktura%)

Izvor: NBS

Upravljanje aktivom je svakodnevna aktivnost menadžmenta na alternativnom alociranju (usmeravanju) sredstava: plasmana, HOV i gotovine sa ciljem maksimiranja profita. Upravljanje aktivom je usmereno naročito na:

1. **Neaktivna sredstva** – cilj je minimiziranje ovih sredstava, pošto ona ne donose prihod, a najčešće se formiraju po osnovu zakona (obavezne rezerve – OR, blagajna i nekamatonosni krediti), jer nisu u funkciji stvaranja prihoda;
2. **Transakcije na finansijskom tržištu – ročna transformacija ovih sredstava** je ograničena, pa je otuda prvo pravilo njihovo limitiranje. Uz to, treba imati u vidu da su finansijska tržišta u Srbiji nedovoljno razvijena, pa u strukturi plasmana nemaju veći udeo, niti pružaju veliku šansu za zaradu;
3. **Transakcije na tržištu novca** – ukoliko je banka prinuđena da se zadužuje na tržištu, to ne predstavlja dobar signal konkurenciji, regulatornom telu i klijentima, pri čemu je pravilo da se velika banka lakše zadužuje i pod povoljnijim uslovima od manje banke;
4. **Devizno tržište** – svodi se na ograničavanje deviznog rizika, pri čemu je prekoračenje razlike između devizne aktive i pasive zakonski ograničeno na 20% kapitala;
5. **Tržište derivata** – reč je o rizičnom i kod nas nerazvijenom tržištu.

Postoje ograničavajući faktori za efikasno upravljanje aktivom, a tiču se ponašanja klijenata i njihovo preferiranje likvidnosti (davanje prednosti upravo likvidnosti, zbog zainteresovanosti za mogućnost podizanja njihovih depozita u slučaju potrebe ili problema banke), zakonska i druga spoljna ograničenja, kao što je monetarna politika CB, interna ograničenja banke, koja su vezana za poslovnu politiku i risk menadžment i na kraju, principi bankarskog poslovanja.

Upravljanje pasivom je funkcija menadžmenta na upravljanju depozitnim i drugim izvorima sredstava banke i akcijskim kapitalom i rezervama. Depozitni novac spada u najstarije izvore bankarskih sredstava, a u okviru strukture pasive mu pripada dominantno mesto. Ovo je naročito tačno za domaće bankarstvo u periodu nakon eskaliranja finansijske krize od 2008. godine, jer bankama u Srbiji nisu više na raspolaganju obimni prilivi od inostranih centrala banaka, već dominantno domaći izvori finansiranja, među

kojima su prikupljeni depoziti. Ujedno, depoziti prikupljeni na tržištu predstavljaju oslonac kreditne aktivnosti banaka, pa otuda i osnova rasta i razvoja banke, odnosno obima poslovanja. Drugi izvor sredstava predstavljaju pozajmice na tržištu, kao što su bankarski krediti, pozajmice od CB i izvori prikupljeni na finansijskom tržištu. Treći izvor, koji je najkvalitetniji, jeste kapital banke. Njegova veličina je osnova bankarskog poslovanja, a njegovo ograničenje je limitirajući faktor rasta i razvoja banke. Pri tom, treba podsetiti da kapital banke služi da privuče klijente i one koji banci pozajmljuju novac, a ne može se plasirati na tržištu i po tom osnovu ostvariti zarada banke. Dakle, on predstavlja najskuplji deo izvora finansijskog potencijala banke.

Modeli upravljanja pasivom banaka su:

1. **Tradicionalni model – suština** ovog modela je u grupisanju sredstava, a pretpostavka je postojanje viškova kapitala na tržištu, koji su za banku egzogeno, spolja dati;
2. **Alokacija aktive i konverzija fondova** – cilj je maksimiranje profita i kreditiranja i investicionih plasmana.

USPEŠNOST POSLOVANJA BANKE

Bilans uspeha je dvostrani pregled prihoda i rashoda banke, koji prikazuje finansijsko poslovanje banke uključujući dobit, profit, odnosno gubitak za određeni vremenski period (uobičajeno kalendarska godina) (Rose , 2003.). Osnovne pozicije bilansa uspeha su:

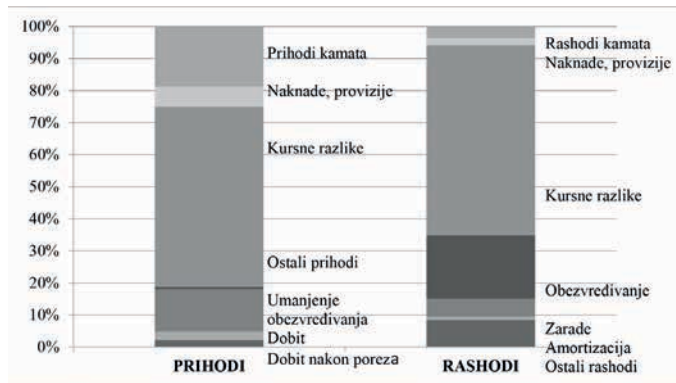
1. Finansijski prihodi, odnosno rashodi - po osnovu kamata, drugih nekamatonosnih prihoda, prvenstveno provizija i prihodi i rashodi banke kao kompanije, administrativni rashodi i rashodi po osnovu otpisa potraživanja;
2. Vanredni prihodi / rashodi - neregularni od prodaje trajnih sredstava, nematerijalne investicije;
3. Revalorizacioni prihodi/rashodi – efekti revalorizacije¹ na kapitalu, osnovnim sredstvima i plasmanima.

Merenje uspešnosti poslovanja banke koristi uobičajene pokazatelja uspešnosti poslovanja kompanija, kao i specifične pokazatelja polazeći od toga da je banka novčano preduzeće (Đukić, 2011.). Osnovni pokazatelj za merenje uspešnosti poslovanja banaka je prinos na akcionarski kapital (*Return on equity- ROE*), kod kojeg se u imeniocu uzima u obzir samo akcionarski kapital u odnosu na profit. Najkvalitetniji pokazatelj uspešnosti poslovanja kod banaka bi mogla biti tržišna cena tj. cena akcija banke koja se formira na tržištu kapitala, odnosno vrednost kapitala banke. Međutim, treba primetiti da na razvijenim finansijskim tržištima postoji veliki broj banaka koje su zatvorena akcionarska društva, te se njihovim akcijama ne trguje na berzi pa nema tržišnog repera vrednosti banke, dok su u zemljama u razvoju finansijska tržišta nedovoljno razvijena i deformisana su, tako da se i na njima ne može steći realna slika o ceni akcija banaka, odnosno o tržišnoj ceni kapitala banaka.

1 Revalorizacija predstavlja zakonsku mogućnost korigovanja nominalnih vrednosti bilansnih stavki za stopu inflacije.

BILANS USPEHA BANKE	
Struktura prihoda	Struktura rashoda
Prihodi od kamata	Rashodi od kamata
Prihodi od naknada i provizija	Rashodi od naknada i provizija
Prihodi od prodaje HOV	Rashodi od prodaje HOV
Prihodi od kursnih razlika	Rashodi od kursnih razlika
Prihodi od dividendi i učešća	
Ostali poslovni prihodi	
Prihodi od ukidanja indirektnog otpisa plasmana i rezervisanja	Rashodi od indirektnog otpisa plasmana i rezervisanja
	Troškovi zarada, naknada i ostali lični rashodi
Prihodi od promene vrednosti imovine i obaveza	Rashodi od promene vrednosti imovine i obaveza
Dobitak iz redovnog poslovanja	Gubitak iz redovnog poslovanja

Grafikon 15.2. Srbija, Bilans uspeha banaka 2016. (mlrd RSD)

Izvor: NBS

U merenju uspešnosti poslovanja banaka analitičari najčešće upotrebljavaju **sledeće pokazatelje prinosa banke** tj. njene profitabilnosti (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.):

- prinos na akcionarski kapital,
- prinos na aktivu, kamatna marža,
- nekamatna provizionna marža,
- operativni profit,
- prihodi po običnoj akciji.

1. Prinos na akcionarski kapital:

$$\text{ROE} = \text{Neto profit posle oporezivanja} / \text{akcionarski kapital}$$

Prinos na akcionarski kapital (ROE) je najčešće korišćeni pokazatelj uspešnosti poslovanja, koji investitorima i potencijalnim investitorima u banku ukazuje koliko godišnje mogu ostvariti po osnovu uloženog i koliki je period u kojem bi mogli povratiti uložena sredstva. Dobit banke je rezultat sprovođenja strategije i poslovne politike banke u toku godine. Ovaj rezultat zavisi kako od politike banke tako i od velikog broja okolnosti na koje banka ne može uticati, uključujući monetarno – kreditnu politiku centralne banke. Za potencijalne investitore u banku ovaj pokazatelj se posmatra samostalno, ali se takođe stavlja i u odnos sa profitabilnošću drugih banaka, kako bi se izveo zaključak gde je najisplativije ulagati. Pri analiziranju ovog pokazatelja treba voditi računa da se upoređuju banke iz zemalja, nacionalnih tržišta sa približnim karakteristikama u pogledu razvijenosti tržišta, veličine tržišta i karakteristikama banaka. Osim toga, u okviru jednog nacionalnog tržišta uputno je porediti banke približne veličine, strateške orijentacije i drugih karakteristika.

2. Prinos na aktivu:

$$\text{ROA} = \text{neto profit posle oporezivanja} / \text{ukupna aktiva}$$

Prinos na aktivu (ROA) predstavlja ocenu efikasnosti upravljanja ukupnom aktivom od strane menadžmenta banke. Za regulatorna tela, najčešće CB i rejting kuće, prinos na aktivu ima posebno važno mesto, jer ga oni najviše cene. Pri računanju ovog pokazatelja treba uzimati u razmatrenje prosečnu vrednost aktive tokom godine, a ne njenu vrednost na kraju godine, jer tokom godine vrednost ukupne aktive trpi sezonske i druge oscilacije, što bi moglo deformisati pokazatelj prinosa na aktivu.

3. Kamatna marža:

$$\text{Kamatna marža} = \text{prihodi} - \text{rashodi po osnovu kamata} / \text{ukupna aktiva}$$

Kamatna marža ili kamatna margina kao pokazatelj uspešnosti poslovanja banke stavlja u odnos neto prihode po osnovu kamata i ukupnu aktivu, čime ukazuje na efikasnost menadžmenta u izboru plasmana banke, s jedne strane, i izboru korišćenja različitih izvora finansijskog i investicionog potencijala banke. Pošto su za banke aktivne i pasivne kamatne stope uglavnom date i na njih malo mogu da utiču, banka je suočena da kod kamatne marže zavisi od uslova na tržištu i faze privrednog ciklusa. Ilustracije radi bankarsko tržište Srbije u periodu tranzicije do krize imalo je veoma visoke kamatne margine, kao razliku aktivnih i pasivnih kamatnih stopa, da bi se nakon krize sa padom referentne kamatne stope NBS snizile i približile kamatnoj margini u zemljama regiona.

4. Nekamatna (provizion) marža:

$$\text{Nekamatna marža} = \text{nekamatni prihodi} - \text{nekamatni rashodi} / \text{ukupna aktiva}$$

Ovaj pokazatelj, kao količnik neto nekamatonosnih prihoda i aktive, stavlja u odnos sve nekamatonosne prihode, kao što su prihodi od platnog prometa i vanbilasnih stavki, garancija, jemstava i dr., sa nekamatnosnim rashodima, kao što su zarade zaposlenih,

plaćene garancije, jemstva, troškovi održavanja osnovnih sredstva i troškovi pokrivanja gubitaka nenaplativih potraživanja i tu razliku u odnosu na ukupnu aktivu. Karakteristika nekamatonosnih prihoda banaka tokom perioda nakon eskalacije globalne finansijske krize u Srbiji je višestruko uvećanje prihoda po osnovu banbilansnih stavki, garancija, jemstava u nastojanju banaka da na taj način nadoknade smanjenje prihoda zbog stagnacije kreditne aktivnosti.

5. Operativni profit:

Operativni profit = ukupni operativni prihodi – rashodi / ukupna aktiva

Pokazatelj stavlja neto ostvareni profit tokom godine u odnos sa ukupnom aktivom banke. On ukazuje na efikasnost politike menadžmenta da realizuje ubrzani rast prihoda u odnosu na rashode. U Srbiji kao tržištu sa karakteristikama bankocentričnog finansijskog sistema najveći udeo u ostvarivanju prihoda banaka imaju krediti i drugi kamatonosni prihodi, a kod rashoda zarade zaposlenih kao najveći trošak pojedinačno.

6. Prihodi po (običnoj) akciji EPS:

EPS = neto profit posle oporezivanja / broj (običnih) akcija

Ovaj pokazatelj ukazuje na neto profit po običnoj akciji. Berzanski analitičari i dileri-brokerski najviše pažnje posvećuju upravo ovom pokazatelju kao merilu uspešnosti poslovanja. Naime, oni su okrenuti dokazivanju potencijalnim investitorima gde je najrentabilnije ulagati i koliko mogu očekivati po jedinici svog plasmana, tj. koliko bi mogli zaraditi kupujući pojedinačne akcije banke.

Samo dve banke pale na stres-testu banaka u Hrvatskoj (Vijesti, V.W. Mijić, 16. jul 2107.)

Vlasnici hrvatskih banaka solidni. Među "majkama" hrvatskih banaka najlošiji je austrijski Raiffeisen, a s kapitalom najbolje ne stoji ni UniCredit, dok je najbolje prošla Intesa.

Bankarski dan D, rezultate stres-testa koji sprovodi Europsko nadzorno telo za bankarstvo (EBA), nisu prošle samo dve banke: italijanska Banca Monte dei Paschi di Siena, inače najstarija postojeća banka na svetu i irska Allied Irish Bank. Prvoj bi u slučaju trogodišnje recesije i kolapsa tržišta obveznica, što su simulirani uslovi koje banke moraju kapitalno izdržati da bi prošle stres test, kapital skliznuo u negativnih -2,4 posto, drugoj na svega 4,3 posto.

Minimalni odnos redovnog osnovnog kapitala (tzv. Tier1) u odnosu na rizičnu imovinu trebao bi, pak, iznositi najmanje 4,5 posto da se banka smatra stabilnom i sposobnom preživeti krizu. Sve su "majke" hrvatskih banaka prošle stres test, a kapitalno je najjača vlasnica PBZ-a Intesa Sanpaolo sa 10,21 posto. Najslabiji s kapitalom je austrijski Raiffeisen koji sa 6,1 posto deli treće mesto, s Bank of Ireland u grupi najgorih.

Među deset najlošijih su i vlasnici Zabe, Uni Credit sa 7,1 posto, i Splitske banke Societe Generale sa 7,5 posto. No, sve u svemu, rezultati trećeg stres testa premašili su očekivanja, te je regulator zaključio da su banke puno otpornije na šokove nego pre dve godine.

Tabela 15.1. Srbija Pokazatelji profitabilnosti (%)

Profitabilnost	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Prinos na aktivu	2.1	1.0	1.1	0.1	0.4	-0.1	0.1	0.3	0.7
Prinos na kapital	9.3	4.6	5.4	0.2	2.1	-0.4	0.6	1.6	3.4
Kamatna marža / prosečna aktiva	5.7	5.1	4.6	4.6	4.3	4.2	4.3	4.3	3.9
Kamatna marža / poslovni prihodi	64.2	67.0	68.3	72.0	69.2	72.6	71.4	70.7	70.4
Poslovni rashodi / poslovni prihodi	59.0	62.6	63.5	61.8	66.1	65.3	64.5	62.2	64.8
Poslovni rashodi / prosečna aktiva	-5.2	4.8	4.3	3.9	4.1	3.8	3.9	3.8	3.6
Rashodi zarada / poslovni rashodi	41.2	41.9	41.1	41.9	38.3	39.4	36.7	36.7	37.7

Izvor : NBS

Kao **dopunski pokazatelji za analizu efikasnosti poslovanja** banaka upotrebljavaju se:

1. Količnik prinosne i ukupne aktive,
2. Dobit po zaposlenom,
3. Količnik nekamatonosnih prihoda i prosečne aktive,
4. Količnik rezervi i operativnog prihoda,
5. Količnik rashoda zarada i operativnog prihoda,
6. Količnik dobiti pre i nakon oporezivanja.

OPCIONI ODNOS IZMEĐU PRINOSA I RIZIKA

Menažment banke je uvek suočen sa vrstom izbora između maksimiranja profita i sigurnosti banke, odnosno stepena rizičnosti poslovanja. Dve krajnosti, u pogledu rizika, potpuni otpor prema riziku, na jednom kraju, ili prihvatanje bilo kakvog rizika, na drugoj, nisu dobri. Postoje izvesna zakonska ograničenja koja ne dozvoljavaju banci da previše rizikuje, kao što je mogućnost regulatora da uvede i viši minimalni koeficijent adekvatnosti kapitala od zakonom predviđenog (12%). Previše rizika može usloviti veliki stepen nenaplativih kredita u ukupnom portfoliju, što može da opteretiti rezultat i kapital. Bojažljivo ponašanje prilikom donošenja odluka i suvišna opreznost može rezultirati niskom ili nikakvom stopom profitabilnosti banke, što se ne bi svidelo njenim akcionarima. Tako menadžmentu svake godine na kraju ostaje da izmeri koliko je bio uspešan u igri na razlici između profitabilnosti i rizičnosti (Đukić, 2011.). Pri tom će se analizirati struktura prihoda sa stanovišta pojedinih poslova kao izvora prihoda,

da bi se ustanovilo koji to poslovi manje, a koji više donose banci. Za to se može upotrebljavati formula za izračunavanje dva najčešće korišćena racia za merenje uspešnosti poslovanja banke ROA i ROE, prinos na aktivu i prinos na akcionarski kapital.

$$\text{ROE} = \text{ROA} \times \text{Ukupna aktiva} / \text{ukupni akcionarski kapital}$$

Multiplikator akcionarskog kapitala (*leverage*) ukoliko se formuliše kao količnik aktive i akcionarskog kapitala banke daje informaciju o tome koliko je svaka novčana jedinica bančine aktive, poslova banke, bila zasnovana na novčanoj jedinici akcionarskog kapitala tj. izražava koliko je banka bila uspešna da iskoristi kapital kojim raspolaže da razvije svoj biznis.

Puni izraz odnsa ROA i ROE je:

$$\begin{aligned} \text{Neto profit posle oporezivanja} / \text{Ukupan akcionarski kapital} = \\ (\text{Neto profit posle oporezivanja} / \text{Ukupna aktiva}) \times \\ (\text{Ukupna aktiva} / \text{Ukupni akcionarski kapital}) \end{aligned}$$

Iz navedenog izraza je jasno da je profitabilnost i posledično prinos akcionara kroz dividende visoko zavistan od odnosa akcionarskog kapitala i stepena u kojem banka pozajmljuje na finansijskom tržištu. Tako banka koja raspolaže sa kapitalom malog obima biva prinuđena da se više oslanja na pozajmice od drugih banaka i finansijskih institucija, zbog ovakvog ponašanja ima relativno nisku stopu prinosa na aktivu, ROA i istovremeno relativno visoku stopu prinosa na kapital, ROE. Dakle, povezanost racia ROA i ROE ukazuje istovremeno na povezanost prinosa i rizika u poslovanju banke. Ako banka nije dovoljno uspešna u generisanju prihoda na jedinicu sredstava koje je plasirala, to se ogleda u stagnaciji ROA ili njenom opadanju, to će posledično morati da se više zadužuje na tržištu da bi postigla projektovanu stopu prinosa na kapital ROE. Dakle, banka je uvek u igri na razlici između ostvarivanja zadovoljavajuće stope profitabilnosti i sklonosti ka rizičnom poslovanju, koja ne prelazi prihvatljive okvire. Dve su krajnosti u sprovođenju opcionog odnosa između profitabilnosti i rizika:

- Izbegavanje svake vrste rizika (averzija) u kojoj se poslovna politika banke svodi na preveliki oprez sa posledicom u niskoj, ako je uopšte ima, profitabilnosti;
- Apsolutno prihvatanje rizika, u kojoj banka bez previše razmišljanja i provera nastoji da što više zaradi, što za posledicu može da ima visoku profitabilnost samo na kratak rok, jer će neminovno biti suočena sa rastom nenaplativih potraživanja, koja će kočiti dalju kreditnu aktivnost.

Stres test ostaje kao najsigurniji način za obnovu borbe u globalnim bankama (Stress test remain the surest way to restore faith in the world's banks(Bloomberg, Y. Onaran, J.Glover, 25.jun 2017.<http://www.independent.ie/business/world/stress-tests-remain-the-surest-way-to-restore-faith-in-the-worlds-banks-35860622.html>)

ECB kao supervisor za preko 100 najvećih banaka u evrozoni je u 2014. počela stres testiranje u cilju povećanih zahteva za rezervama i većim kapitalnim zahtevima.

Doktori testiraju pacijentovo srce opterećujući ga okretanjem pedala trenažnog bicikla. Slično regulatorna tela rade sa bankama odvajajući banke koje u slučaju novih poremećaja na tržištu mogu da ostanu na nogama od onih koje to ne mogu. U 2016. ECB je izvršila izmenu stres testova napuštajući ovakvu podelu i uvodeći polugodišnji test. ECB je takođe kritikovana, jer su obuhvatili samo 51 banku, bez portugalskih i grčkih banaka i testiranja na porast kamatnih stopa.

ECB je koristila stres testove prvi put 2010. i 2011. godine da bi testirala posledice krize suverenog duga zemalja grupe PIGS-a. Dve irske banke su prošle test, ali su kasnije morale biti pomognute od strane vlade. Belgijska Dexia je prošla testove, ali je bankrotirala nakon toga. U 2014. ECB je testirala više od 100 banaka nakon čega je zahtevala povećanje kapitala i rezervi.

Kada investitori tvrde da je stres test suviše lagan, čini se da unose konfuziju, uznemirujući tržište, potcenjuju poverenje u banke i čak ukazujući na eventualno bolesne banke. Regulatori se trude da stres testovi budu dovoljno rigorozni da ne bi ugrozili buduće poslovanje. Banke su veoma čudne kompanije i najgora posledica testova je da budu nejasni ili nepouzdana. Nesposobne da pozajmljuju ili kreditiraju one postaju kompanije zombi. Iako su FED, BOE ili ECB nezavisne pritisak koji vrše vlade i investitori nije bez značaja. Stres testovi treba da postanu instrument koji će obezbediti da se kriza ne ponovi ubuduće.

UNUTRAŠNJA I SPOLJNA REVIZIJA

Zakon je detaljno definisao uloge IO, UO i obaveznih odbora i specijalizovanih organizacionih jedinica u sprovođenju unutrašnje kontrole i revizije banke i kontrole usklađenosti poslovanja. Zakon je takođe definisao ulogu i nosioce spoljne revizije banke (Lukić, 2010.). Izvršni odbor se svakodnevno bavi ovim pitanjima, a upravni odbor tromesečno na osnovu izveštaja odgovarajućih nosilaca ovih funkcija. Naročitu ulogu u sprovođenju ovih funkcija imaju obavezni odbori koje je banka dužna da oformi:

- **Odbor za praćenje poslovanja banke, Odbor za reviziju,**
- **Organizaciona jedinica za unutrašnju kontrolu i reviziju,**
- **Organizaciona jedinica za usklađenost poslovanja banke (*Complain Unit*)²**

Zakonom o bankama nametnuta je obaveza banci da uvede funkciju unutrašnje kontrole i revizije i spoljne revizije. Banka po zakonu formira **Organizacionu jedinicu unutrašnje kontrole i revizije**, čija je osnovna aktivnost usmerena na kontrolu poslovanja, upravljanja banke i praćenje, kontrolu i upravljanje svim vrstama rizika

2 Odluka o načinu i uslovima identifikacije i praćenja rizika usklađenosti poslovanja banke i upravljanja tim rizikom Sl. glasnik RS br. 57/06

sa kojima se banka suočava. Ovom organizacionom jedinicom rukovodi lice koje bira UO banke, a u svom sastavu ima najmanje jednog zaposlenog u zvanju ovlašćenog revizora. Zaposleni u njoj imaju veliku odgovornost i ovlašćenja pošto se ne mogu angažovati na drugim poslovima u banci, a po njihovom zahtevu ostali zaposleni u banci dužni su da im stave na raspolaganje odgovarajuću dokumentaciju. Ona svoje dužnosti obavlja na osnovu pripremljenog i usvojenog programa, koji definiše način izrade, metodologiju rada i rokove izrade izveštaja, način praćenja, odgovornost i postupanje sa dokumentacijom.

Dužnosti ove organizacione jedinice su:

- Prati i ocenjuje funkciju unutrašnje kontrole i usklađenosti poslovanja;
- Vršiti identifikaciju i kontrolu svih vrsta rizika;
- Prati i kontroliše rad zaposlenih i stara se o otklanjanju slabosti i nepravilnosti;
- Izveštava upravni odbor i odbor za reviziju;
- Priprema izveštaje za nadležna tela i odbore.

Zakonom o bankama definisana je detaljno **funkcija spoljne revizije banke** (Lukić, 2010.)³. Ovu funkciju obavlja spoljni revizor, revizorska kuća, uz uslov da je na spisku spoljnih revizora koju priprema i odobrava NBS. Njena uloga je da utvrđuje da li finansijski izveštaji banke na celovit i zakonit način istinito i realistično prikazuju poslovanje banke. Osim toga, revizor prati funkcionisanje banke i ukazuje na slabosti prvenstveno u oblasti unutrašnje kontrole i revizije. Pošto revizor u svojoj funkciji treba da bude nezavistan, to ne sme previše zavisiti od pojedinačne revizije banke, te njegovi prihodi po tom osnovu ne mogu biti veći od polovine ukupnih godišnjih prihoda. Da bi se sprečilo subjektivno ocenjivanje i praćenje rada revizorska kuća ne može više od pet godina uzastopno da vrši reviziju iste banke. Za revizorki izveštaj odgovara lice koje ima zvanje ovlašćenog revizora i minimum trogodišnje iskustvo. Ukoliko je reč o bankarskoj grupaciji obavezna je izrada konsolidovanog revizorskog izveštaja. Smisao aktivnosti revizorske kuće u toku godine je da ukaže na nepravilnosti i slabosti u poslovanju banke kako bi one bile otklonjene. Revizorski izveštaj je banka dužna da objavi kao skraćeni izvod, sa osnovnim nalazom, ocenom i prikazom bilansa, i to u jednim dnevnim novinama koje se čitaju na čitavoj teritoriji RS, a kompletan izveštaj da objavi na svojoj veb adresi. NBS ima pravo da o trošku banke angažuje revizorsku kuću da izradi vanredni revizorski izveštaj, ako se za to ukaže potreba.

USKLAĐENOST POSLOVANJA

Organizaciona jedinica za usklađenost poslovanja banke (*Complain Unit*) je po redosledu obaveza poslednja formirana u domaćim bankama. Ona je usmerena prvenstveno na praćenje i kontrolu pokazatelja poslovanja, onih koji su ugrađeni u domaće zakonodavstvo kao međunarodni standardi bankarskog poslovanja i koje banka mora zadovoljavati, jer će se u suprotnom suočiti sa nalogom NBS da odstupa prevaziđe

3 Odluka o spoljnoj reviziji banaka, Sl.glasnik RSBr.57/06

ili će biti penalizovana. Ona svakodnevno prati usklađenost, a godišnje ukazuje analizom na osnovne rizike koji bi mogli usloviti odstupanja od zakonom predviđenih i plan za njihovo otklanjanje. Kao i kod organizacione jedinice za unutrašnju kontrolu i reviziju i kod jedinice za usklađenost zaposleni su posvećeni samo ovom poslu, te se ne mogu angažovati na drugim poslovima u banci i imaju relativno velika ovlašćenja, jer ostali zaposleni u banci su dužni da im na raspolaganje stave zahtevanu dokumentaciju. Njena aktivnost definisana je odgovarajućim programima rada, sa razrađenom metodologijom, aktivnostima, načinom i rokovima izveštavanja i treningom angažovanih na ovim poslovima.

UPRAVLJANJE KAPITALOM BANKE

MERENJE VELIČINE KAPITALA

Da bi se kapitalom banke upravljalo potrebno je definisati kako da se odredi nedvosmisleno njegova vrednost i time načini prvi korak u utvrđivanju koliki je zaista kapital banke (Lukić, 2010.). Postoji više metodologija za utvrđivanje veličine kapitala banke, ali je problem što kod nekih dolazi do sukoba interesa između regulatornog tela, koji je najčešće centralna banka i investitora, odnosno eksperata u oblasti procene vrednosti kapitala (Đukić, 2011.). Neka otvorena pitanja sa kojima se suočavamo su istovetna kao kod procene kapitala preduzeća, a postoje i specifični problemi koji se tiču banaka kao novčanih preduzeća, umnogome specifičnih. Rasprostranjeni su sledeći pristupi proceni veličine kapitala banaka (Đukić, Bjelica, Ristić, 2003.):

- knjigovodstvena vrednost,
- regulatorni pristup i
- tržišna vrednost kapitala.

1) Kapital po knjigovodstvenoj vrednosti je nominalna vrednosti kapitala ili GAAP (*General Accounting Principle*), koja u bilansu stanja banaka uključuje elemente po kojima su stečeni, kupljeni ili emitovani. To izaziva problem koji se tiče mogućeg odstupanja ovako prikazane knjigovodstvene vrednosti i tržišne vrednosti ove imovine.

$$\text{Knjigovodstvena} = \text{Knjigovodstvena} - \text{Knjigovodstvena} = \\ \text{vrednost kapitala} \quad \text{vrednost aktive} \quad \text{vrednost pasive}$$

$$= \text{Nominalna vrednost} + \text{višak} + \text{neraspoređena} + \text{rezervacije za otpis gubitaka} \\ \text{akcionarskog kapitala} \quad \text{dobit}$$

Dakle, knjigovodstvenom pristupu se može zameriti nerealističnost, zbog činjenice da knjigovodstvena vrednost tokom godine nema odstupanja, dok u realnosti vrednost pojedinih stavki imovine odstupa, kao što su potraživanja ili plasmani u hartije do vrednosti, koji su podložni tržišnim kolebanjima. Ako bi se opredelila za korišćenje knjigovodstvene vrednosti banka može ući u raskorak između postojeće i stvarno potrebne veličine kapitala u funkciji upravljanja kapitalom.

2) **Regulatorni kapital** - RAP kapital (*Regulatory Accounting Principle*) predstavlja pristup koji su formulisale centralne banke, odnosno međunarodne institucije u nastojanju da banke obezbede sa kapitalom neophodnim i za eventualna kolebanja na tržištu i suočavanje sa problemima.

$$\begin{aligned} \text{Regulatorna vrednost} &= \text{Kapital akcionara} + \text{Trajne prioritetne} + \text{Rezervacije za} + \\ \text{Kapitala RAP} &\quad (\text{obične akcije, neraspoređeni profit, rezerve}) \quad \text{akcije} \quad \text{otpis eventualnih gubitaka} \\ &+ \text{subordinirane obveznice} + \text{Ostale vrednosti} \\ &\quad (\text{sa obavezom zamene u akcije}) \quad (\text{manjinsko vlasništvo kod supsidijara}) \end{aligned}$$

Pošto se na ovaj način dolazi do korigovane knjigovodstvene vrednosti kapitala, to se sve primedbe koje su upućene knjigovodstvenom pristupu odnose i na ovaj korigovani pristup.

3) **Tržišna vrednost kapitala** – MVC (*Market value of capital*) bi trebalo da predstavlja najbolji pristup u merenju, proceni veličine kapitala, jer zapravo predstavlja veličinu od koje polaze potencijalni investitori u nameri ulaganja u određenu banku.

$$\begin{aligned} \text{Tržišna vrednost} &= \text{Berzanski kurs} / \text{akciji} \times \text{Broj emitovanih akcija} \\ \text{Kapitala (MVC)} &\quad \text{od stoka akcija u opticaju} \quad \text{plasiranih investitorima} \\ &\quad \text{umanjen za broj sopstvenog portfelja akcija} \end{aligned}$$

Mada najbolji i najrealaniji ovaj pokazatelj takođe sadrži skrivene mane. Naime, i na razvijenim i na finansijskim tržištima zemalja u razvoju postoje višestruki problemi u vrednovanju veličine kapitala na ovaj način. Na razvijenim finansijskim tržištima relativno mali broj banaka izlaže svoje akcije na tržištu i njima se trguje, pa imaju tržišnu vrednost koja je za ove svrhe relevantna. Međutim, postoji značajan broj banaka koje su zapravo zatvorena akcionarska društva i sa čijim se akcijama ne trguje, pa otuda ne postoji objektivna ocena veličine njihovog kapitala. Finansijska tržišta zemalja u razvoju su nerazvijena i često deformisana, tako da čak i ako se akcijama banaka trguje tržišna vrednost je deformisana usled nedostataka samog tržišta. Pri tom dodatno treba imati u vidu da niska likvidnost i mali obim trgovanja uslovljavaju samo sporadično trgovanje akcijama banaka. Najbolja ilustracija odstupanja tržišne cene od realne vrednosti kapitala banaka je veliki raskorak u ceni kapitala domaćih banaka pre i nakon krize, jer su uoči krize pojedine banke preuzimane po višestrukoj vrednosti u odnosu na knjigovodstvenu, dok je tokom krize došlo do preuzimanja u pravilu po cenama manjim od knjigovodstvene vrednosti kapitala banaka.

REGULATORNI PRISTUP POTREBI ZA KAPITALOM

Aдекватnost kapitala banke se izražava koeficijentom (količnikom):

$$\text{CAR} = (\text{raspoloživi kapital} / \text{rizična aktiva}) \times 100$$

Prvi međunaradni standard bankarskog poslovanja pretočen u Bazelski sporazum I zahteva od banaka da kapital banke, zbir nivoa jedan i nivoa dva kapitala, bude minimalno 8% rizikom ponderisane aktive (Đukić, 2011.). Ovaj zahtev je u bankarska zakonodavstva zemalja pretočen bez izuzetka, pri čemu su one zemlje koje su procenile da su njihova tržišta relativno više rizična formulisale ovaj zahtev na višem nivou. Tako je u Srbiji i nekim zemljama okruženja (Crna Gora, Hrvatska, BiH) minimalni koeficijent adekvatnosti kapitala podignut na 12%. Ovaj zahtev se odnosi na svakodnevnu usklađenost banke sa ovim zahtevom, a uobičajeno je tromesečno dostavljanje izveštaja o usklađenosti ovog pokazatelja sa zakonom.

Ovaj standard bankarskog poslovanja u osnovi zahteva od banke da vodi računa o riziku kreditiranja, a izmenama Bazelskog sporazuma iz 1996. godine su uvedeni novi, dopunski zahtevi, zasnovani na razvoju investicionog bankarstva i pojačanju tržišnih rizika. To znači da su povećani regulatorni zahtevi za kapitalom. Pojedine velike banke su u tom periodu počele da razvijaju sopstvene tehnike obračuna rizika svih vrsta, koji su bili najčešće oslonjeni na VaR tehnike (*Value at risk*). Nakon toga došlo je do formulisanja drugog bazelskog sporazuma, koji je bankama nametnuo obavezu upravljanja svim vrstama rizika, a naročito većim bankama i bankama sklonijim riziku obavezu razvijanja sopstvenih tehnika ocene izloženosti riziku.

Britanskim bankama naređeno povećanje kapitala (UK banks ordered to hold more capital as consumer debt surges, The Guardian, J. Treanor, 27.jun 2017., <https://www.theguardian.com/business/2017/jun/27/uk-banks-ordered-to-hold-more-capital-as-consumer-debt-surges>)

Banka Engleske (*BoE, Bank of England*) stavila u funkciju nedavno urađeni stres test pošto raste zabrinutost zbog izloženosti zajmoprimaca kod potrošačkih kredita.

Banka Engleske tera banke da ojačaju svoju finansijsku poziciju suočavajući se sa brzim rastom pozajmica po kreditnim karticama, kreditima za automobile i potrošačkim kreditima. To znači da će banke morati da obezbede dodatnih 11,4 milijardi funti dodatnog kapitala u sledećih 18 meseci, što je namera zaštite finansijskog sistema zbog međugodišnjeg rasta potrošačkih kredita za 10%. Krediti za automobile su porasli za 15%, pozajmice po karticama za 9% i potrošački krediti 7%. Polugodišnji izveštaj o rizicima finansijskog tržišta ukazuje na neophodnost pažljivog praćenja hipotekarnih kredita, zbog povećanog rizika vezanog za Bregzit.

Mark Karnej, guverner BoE, ističe razliku između kamatnih stopa kao instrumenta monetarne politike i instrumenta finansijske politike: „kamatne stope su pale na rekordnih 0,25% nakon Bregzita i naša težnja je da držimo inflaciju ispod targeta od 2%. Monetarna politika je poslednja linija odbrane finansijske stabilnosti. BoE brine o 8,8 miliona građana koji su uzeli kredite za osnovne kućne potrebe, zbog mogućnosti rasta kamata i troškova zaduženja. Naime, rast troškova zaduženja bio bi veoma problematičan zbog toga što su mnogi od zaduženih već na ivici noža.“

PLANIRANJE KAPITALA U BANKAMA

Proces ukрупnjavanja nacionalnih bankarskih sistem i globalizacije, koji su bili praćeni nastojanjem regulatornih tela za kontrolu bankarskog poslovanja da stalno insistira na rastu kapitala banaka, rezultirali su razvojem funkcije planiranja kapitala u bankama (Đukić, 2011.). Sam **proces planiranja kapitala** obuhvata sledeće faze (Mishkin, 2011.), (Rose, 1996.):

- Priprema finansijskog plana,
- Utvrđivanje optimalne vrednosti kapitala,
- Obim internog povećanja i
- Izvori eksternog povećanja kapitala.

1. Priprema finansijskog plana Operacionalizacija finansijskog plana podrazumeva odgovor na važna pitanja koja se odnose na mogućnost povećanja obima poslovanja sa postojećim resursima, kakav sastav klijenata tj. njihova struktura treba banci, koji su to proizvodi i usluge koje banka može da ponudi u narednom periodu i koliko dobiti se može ostvariti. Na osnovu strukture postojećih akcionara i eventualnih strateških korekcija strukture klijenata i ponude usluga otvara se pitanje koliko banka sme da rizikuje u svom poslovanju i kako pomiriti težnju profitabilnosti i zadržavanje stabilnosti poslovanja, solventnosti i zadržavanje rizika na prihvatljivom nivou. Veliko pitanje se otvara pred menažment u pogledu ponude usluga, pošto neke od usluga više zavise od postojećeg kapitala banke, dok druge usluge zavise više od oslonca na tuđe izvore finansijskog i investicionog potencijala. Sve u svemu, banka će imati manju potrebu za povećanjem kapitala ukoliko se nivo rizičnosti poslovanja zadrži na postojećem nivou ili smanji, ali da se istovremeno zadrži postojeća profitabilnost ili se ona unapredi. Na kraju ove faze dolazi se do privremenog, *pro forma* finansijskog plana, analize faktora od kojih zavisi budući rezultat, početne procene veličine kapitala i to uzimajući u obzir vođenje poslovne politike kakva je u tom trenutku.

2. Utvrđivanje optimalne vrednosti kapitala Pri proceni optimalne veličine kapitala polazi se od činjenice da je kapital najskuplji izvor finansijskog potencijala i da, što je takođe važno, on služi za ulivanje poverenja interesnim grupama van banke, a ne za zarađivanje. Dakle, ne može se upotrebiti u svrhe stvaranja profita. Oni koji u banci donose odluke moraju imati u vidu da ne bi bilo dobro za banku da povećava kapitala prinudno i ishitreno, pod presijom zakona ili regulatornog tela. Treba takođe računati sa sukobom interesa između regulatornog tela i akcionara banke. Ako bi banka imala vrednost kapitala veći od optimalnog tada bi bila suočena sa manjom mogućnošću da stvara profit na osnovu pozajmica, čemu će se suprotstaviti postojeći akcionari, suočeni sa mogućnošću da zarađuju manje od očekivanog po jednoj akciji, pa će biti manje zainteresovani za ulaganje, a više za izlazak iz banke u koju su investirali, što bi moglo dovesti posledično i do pada vrednosti pojedinačne akcije banke. Suprotan je slučaj kada je banka sa manjim kapitalom od optimalnog, što bi moglo uticati na akcionare da zaključe da banka nema dovoljno kapaciteta za rast i razvoj, te da bi moglo doći do

kolebanja stope profitabilnosti banke, što bi posledično moglo izazvati pad vrednost pojedinačne akcije banke. Ovo bi takođe moglo usloviti da akcionari i deponenti istupe sa zahtevom da im se treba izaći u susret u pogledu povoljnijih uslova za držanje depozita u banci i ostanak investitora kao akcionara. Oni koji donose odluke u banci, njen menadžment se dakle, suočava sa dve alternative nastojeći da adekvatno drži nivo kapitala između minimalno mogućeg nivoa pošto je skup izvor finansiranja, a time podstiču maksimiziranje profita po jedinici akcionarskog kapitala, s jedne strane, i graničnog nivoa kapitala koji neće izazvati brigu akcionara i deponenata, što bi ih moglo naterati da ne investiraju ili da zahtevaju za to povoljnije uslove, s druge strane. Kako je bankarstvo praktična ekonomska disciplina, iskustvo pokazuje da bi optimalan nivo kapitala banke bio nivo jedan kapitala između 6-6,5% rizične aktive banke. Iskustvo Srbije potvrđuje da je prekapitalizovanost situacija koja obezbeđuje sigurnost, solventnost, čak i u uslovima eksternih šokova, ali je veoma skupa i posledično izaziva nisku stopu profitabilnosti.

Tabela 15.2. Srbija, Adekvatnost kapitala banaka (%)

Adekvatnost kapitala	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Regulatorni kapital / rizična aktiva	21.9	21.4	19.9	19.1	19.9	20.9	20.0	20.9	21.8
Osnovni kapital / rizična aktiva	17.9	16.5	15.9	18.1	19.0	19.3	17.6	18.8	20.0
Bilansni kapital / bilansna aktiva	23.6	20.7	19.7	20.2	20.5	20.9	20.7	20.3	19.5

Izvor: NBS

- 3. Obim interno generisanog povećanja kapitala** Ovaj korak je izuzetno osetljiv za menadžment tim. On mora biti svestan različitih zahteva i interesa pojedinih stejkholdera banke. Regulatorno telo kao kontrolni organ zahteva da banka ima veličinu kapitala iznad minimalnog kapitalnog cenzusa, iznad zahteva u pogledu stope adekvatnosti kapitala i što je najvažnije, ima više poverenja u banku sa većim kapitalom. Akcionari imaju kratkoročan interes za što veće dividende, tj. za što veći povraćaj uloženog u banku i naravno teže da taj prinos bude stabilan. Menadžment banke kao zaposleni u njoj, imaju dugogodišnji interes da se banka razvija na zdravoj osnovi kako bi opstali kao zaposleni u banci koja se razvija na sopstvenoj bazi. Nastojeći da pomire ove interese menadžment tim predlaže skupštini akcionara odluku kojom se profit, koji je ostvaren u prethodnoj godini, raspodeljuje tako da obezbedi što veću mogućnost uvećanja biznisa banke, dakle što više u povećanje akcionarskog kapitala, što će posredno zadovoljiti i akcionare preko uvećanja njihove buduće dividende. Oni će nastojati da se što više izdvoji i za rezerve, jer i to obezbeđuje rast banke i štiti je od mogućih grešaka, gubitaka i eksternih šokova. Naravno, izuzetno je važno da vode računa o izdvajanju

za dividende, jer bi narušavanje tekućeg interesa akcionara bilo pogubno za sam menadžment tim i njegovu budućnost, jer o kontinuitetu vođenja banke odlučuju akcionari, članovi skupštine.

Stopa rasta interno generisanog kapitala banke

(1) % **Akcionarski kapital** = Prinos na akcionarski kapital (ROE) x Retencioni koeficijent
= (Neto profit posle oporezivanja / akcionarski kapital) x (Neraspoređeni profit /
neto profit posle oporezivanja), pri čemu su

(2) **ROE** = Profitna stopa x Efikasnost upotrebe aktive x Multiplikator akcionarskog kapitala

(3) **Neraspoređeni profit / Akcionarski kapital** = Neto profit posle oporezivanja /
Ukupan prihod x Ukupan Prihod / Ukupna aktiva = Ukupna aktiva / akcionarski
kapital x Neraspoređeni profit / Neto profit posle oporezivanja

Iz navedenih formula proističe da je projektovano povećanje interno generisanog kapitala u banci moguće postići ukoliko se poveća neto profit banke, kao i retencioni koeficijent ili obezbedi simultano povećanje jednog i drugog parametra. Povećanje neto profita banke se postiže kroz višu profitnu stopu, viši koeficijent prinosa na aktivu banke i/ili viši multiplikator akcionarskog kapitala.

4. Izvori eksternog povećanja kapitala Na danas veoma razvijenom finansijskom tržištu postoji veliki broj modaliteta za povećanje kapitala eksternim izvorima, sa različitim karakteristikama. U prvom planu pri odlučivanju o načinu i veličini eksternih izvora vodi se računa o uslovima na tržištu i mogućnosti zarađivanja po osnovu povećanja veličine kapitala. Ako se opredele za dokapitalizaciju menadžeri moraju voditi računa o interesima i mogućnostima, kao i zainteresovanosti postojećih akcionara da to obezbede iz svojih izvora. Posebna mogućnost je obezbeđenje preko različitih vidova zaduživanja na tržištu. Naravno, menadžment mora takođe voditi računa o svojoj reputaciji, profitabilnosti banke i tempu njenog dotadašnjeg rasta i razvoja.

EU priprema plan za loše banke (EU sets Plan for Bad Banks, Handelsblatt Global, R. Berschens, 11.jul 2017. <https://global.handelsblatt.com/finance/eu-sets-plan-for-bad-banks-796373>)

Evropski ministri finansija zagovaraju osnivanje posebnih nacionalnih institucija koje bi preuzele loše kredite i gde je neophodno pooštriti zahteve za kapitalom i rezervama. EU konačno ima plan, ali da li će biti operativan?

Ministri finansija EU su prihvatili akcioni plan za uspostavljanje loših banaka dok je uspostavljanje takve institucije na nivou EU ostalo bez podrške. Ministri su takođe pozvali na povećanje zahteva za kapitalom i rezervama što je dobilo odgovor od banaka u Nemačkoj. Naime, Asocijacija nemačkih banaka smatra da bi takvo birokratsko rešenje otežalo poslovanje naročito srednjim i malim bankama.

Isto tako su zamerili da nova pravila pozajmljivanja ne bi trebalo da ograničavaju poslovanje. Oni su istakli da podržavaju snižavanje NPL u jugoistočnoj Evropi, ali to ne bi trebalo da ugrozi poslovanje zdravih banaka u tim zemljama.

Tamo gde su razvijena finansijska tržišta, a to su razvijene zemlje, izuzetno je bogata ponuda mogućnosti za eksterno povećanje kapitla banaka od dužničkih hartija od vrednosti, dokapitalizacije različiti vrsta, do dugoročnog zaduživanja. Raspoloživost pojedinih vidova, reputacija banke i uslovi koji se nude odlučujuće utiču na opredeljenje kako će i koliko banka na taj način povećati svoj kapital. Uslovi su veličina neposrednog troška za banku, rizik koji ovakav način finansiranja izaziva, kako ovakav vid finansiranja tangira postojeću vlasničku strukturu i u kojoj meri je narušava, koliko je banka usklađena sa postojećim zahtevima za kapitalom, koliko je rizično njeno ukupno poslovanje. Pri svemu tom prilikom opredeljivanja za formu i veličinu ovako generisanog povećanja kapitala banke od odlučujućeg značaja za konačnu odluku menadžmenta biće ipak buduća stopa profitabilnosti za akcionare, koja se meri raciom prinosa po akciji, EPS (*Earnings per share*).

Prednosti i nedostaci pojedinih formi eksternog povećanja kapitala

- **Subordinirani zajam** predstavlja povećanje kapitala putem plasmana dužničkih hartija od vrednosti, obveznica. Dobra strana ovako realizovane transakcije je što utiče na rast finansijske zaduženosti (leverage) što izaziva rast prinosa po akciji, što je podsećamo glavni opredeljujući faktor, ako pri tom profit raste brže od rasta kamata. Dodatna dobra strana je što plaćene kamate izuzimamo iz osnovice obračuna poreza. Nedostatak je mogućnost rasta rizičnosti kreditiranja i rast rizika stope profitabilnosti, što u budućnosti može voditi budućem smanjenju interesovanja akcionara za ulaganje u banku.
- **Dug sa varijabilnom kamatnom stopom** je klasičan dugoročni zajam u cilju povećanja kapitala pri čemu se kod izbora forme kamatnih stopa banka odlučuje za varijabilnu. Povoljnost ovako aranžiranog zajma bi bila ako bi zaduživanje uz fiksnu kamatnu stopu povećavalo rizik poslovanja banke, pa je varijabilna kamata bolja opcija. Nepovoljna okolnost je sama činjenica stavljanja pred izbor fiksna ili varijabilna kamatna stopa, što u svakom slučaju povećava troškove zaduživanja.
- **Lizing aranžmani** su specifični aranžmani kojima banka vrši prodaju viškova svoje imovine ili imovine koja nije u funkciji preko dugoročnog zakupa. Oni su povoljni ukoliko je reč o opštim uslovima poslovanja kada inflacija i ekonomski rast uslovljavaju bitno povećanje vrednosti imovine banke u odnosu na njenu računovodstvenu vrednost. Kada ovim banka prodaje svoju imovinu ostvaruje povećani priliv gotovine kroz zakup, što može biti osnova za prihodovanje, posledično povećanje profita, a to posledično znači povećanje vrednosti banke i njene kapitalne osnove.

- **Prodaja prioritetnih akcija** predstavlja povećanje kapitala putem dokapitalizacije izdavanjem specifičnih akcija koje ne nose sva prava, a u slučaju prioritetnih akcija u prvom redu donose dividendu akcionara. Ovde se postavlja pitanje eventualnog razvodnjavanja kapitala kod dokapitalizacije, tj. pojave novih akcionara i u toj meri smanjivanje udela postojećih akcionara u upravljanju bankom. U svakom slučaju ovo je pristup koji je prihvatljiv pod nekoliko uslova, a to je ukoliko se ne plaća porez na profit, ukoliko bi ovo bilo isplativije od pribavljanja kapitala putem duga ili običnih akcija ili odredbi zakona koje bi eventualno dividende isključile iz poreske osnovice. Pogodnost ovog vida povećanja kapitala je fleksibilnost. Negativna strana u prvom redu se odnosi na visoku cenu ovako obezbeđenog dodatnog kapitala i na činjenicu nedostupnosti ovog vida investiranja za male i srednje banke.
- **Obične akcije** su najjednostavniji način povećanja kapitala kroz novu emisiju akcija, koja je privlačna ukoliko su postojeći akcionari spremni da apsorbuju celokupnu emisiju, kako ne bi došlo do umanjenja njihovog udela u kapitalu i učešća u upravljanju bankom. Ovaj način finansiranja povoljan je, jer ne opterećuje kapacitet banke za novo zaduživanje, već ga naprotiv povećava. Pravi trenutak za takav korak je eventualna precenjenost vrednosti akcija banke. Ovaj način povećanja kapitala ima ozbiljan nedostatak, jer se smatra najskupljim vidom finansiranja.

Rezime poglavlja: Merenje uspešnosti poslovanja banke je specifično pošto je banka novčano preduzeće. Najvažniji pokazatelji uspešnosti poslovanja banke su: prinos na akcionarski kapital, prinos na aktivu, kamatna marža, nekamatna proviziona marža, operativni profit i prinos po običnoj akciji. Pri tom, akcionari najviše pažnje posvećuju prinosu na akcionarski kapital kao pokazatelju uspešnosti poslovanja banke, regulatorna tela koja su zadužena za kontrolu bankarskog poslovanja najboljim pokazateljem efikasnosti poslovanja smatraju prinos na aktivu, dok specijalisti koji rade na berzama favorizuju prinos po akciji. Stopa profitabilnosti banke i stepen izloženosti riziku su pozitivno korelirani, jer veći rizik proizvodi uobičajeno i veći profit, tako da banka mora da bira i stalno održava ravnotežu između averzije prema riziku i prevelike sklonosti rizičnim poslovima. Banka je obavezna da oformi posebnu organizacionu jedinicu unutrašnje kontrole i revizije, sa velikim ovlašćenjima i odgovornostima. Banka je dužna da vrši spoljnu reviziju, za šta angažuje revizorsku kuću, koja mora biti izabrana od strane NBS. Upravljanje bilansom banke je složena funkcija bankarskog menadžmenta, koja podrazumeva korišćenje složenih metoda i tehnika. Metode kojima se utvrđuje veličina kapitala su knjigovodstvena, regulatorna i tržišna. Optimalan obim kapitala se utvrđuje i finansira kroz pripremu finansijskog plana, utvrđivanje optimalne veličine, kao i izvora finansiranja. Izvori finansiranja povećanja kapitala mogu biti interni, kroz raspodelu ostvarenog profita i eksterni izvori, čiji je broj veliki, naročito na razvijenim finansijskim tržištima.

Ključne reči: racija, prinos na akcionarski kapital (ROE), prinos na aktivu (ROA), nekamatna proviziona marža, operativni profit, prinos po akciji (EPS), unutrašnja i spoljna revizija, upravljanje bilansom banke (ALM), merenje veličine kapitala, interno povećanje kapitala, eksterno povećanje kapitala, emisija akcija, deoba profita.

Pitanja za proveru znanja i diskusiju:

- 15.1. Koji su ključni pokazatelji prinosa banke?
- 15.2. Šta je stopa prinosa na aktivu?
- 15.3. Šta je prinos po akciji?
- 15.4. Koliko iznosi koeficijent adekvatnosti kapitala po Bazelu I?
- 15.5. Koliki je minimalni koeficijent adekvatnosti kapitala po Zakonu o bankama RS?
- 15.6. Šta je stopa prinosa na kapital?
- 15.7. Kolika odstupanja devizne aktive i pasive su zakonski dozvoljena?
- 15.8. Koji pokazatelj favorizuju centralne banke, a koji brokeri?
- 15.9. Šta bi bio najbolji pokazatelj uspešnosti poslovanja banke?
- 15.10. Šta je specifičnost pokazatelja uspešnosti poslovanja za banke?
- 15.11. Koji su načini merenja kapitala banke?
- 15.12. Koji su problemi vezani za tržišnu vrednost kapitala banke?
- 15.13. Šta je nulti ponder rizika aktive?
- 15.14. Šta je 100% ponder rizika aktive?
- 15.15. Koje su faze planiranja veličine kapitala banke?
- 15.15. Na šta se prvenstveno oslanja interno povećanje kapitala banke?
- 15.17. Šta je knjigovodstvena vrednost kapitala?
- 15.18. Šta je ALM ?
- 15.19. Kakvi su pristupi upravljanju aktive i pasive banka mogući?
- 15.20. Koje su mogućnosti eksternog povećanja kapitala banke?
- 15.21. Šta uključuje upravljanje bilansom banke?
- 15.22. Na šta je prvenstveno usmereno upravljanje aktivom banke?
- 15.23. Koji su modeli upravljanja aktivom banke?
- 15.24. Koji su modeli upravljanja pasivom banke?
- 15.25. Na šta je prvenstveno usmereno upravljanje pasivom banke?
- 15.26. Koji su pristupi merenju vrednosti kapitala banke?

Literatura

- Agarwal R., Rastogi S., Mehrota A. - Customer perspective regarding e- banking in emerging economies, *Journal of Retailing and Consumer Services*, No16/2009
- Aleksić V. - Banka i moć, Stubovi kulture, Beograd, 2002.
- Aleksić V. - Strukturne promene u privatnom bankarskom sektoru Srbije – istorijske opomene i preporuke, IEN 2011.
- Alesina A., Summers L.H. – Central Bank Independence and Macroeconomic performance: Some Comparative Evidence, *Journal of Money, Credit and Banking*, 25, 1993
- Anderson R. - Transition banking, Oxford Clarendon, 1998
- Angelini P., Cetorelli N. – The effects of regulatory reform on competition in the banking industry, *Journal on Money, Credit and Banking*, Vol 35, No5, 2003
- AT Kerney, Efma - Going Digital: The Banking Transformation Road Map, 2014
- Babić B. - Novi Bazelski sporazum o kapitalu, Spoljnotrgovinski savetnik, Poslovni biro, Beograd br. 4/2003.
- Baldvin R., Viploc Č. – Ekonomija evropskih integracija, Data Status, Beograd, 2010.
- Banca D'Italia - The banking and Financial Sector in Countries of South East Europe, Roma, 2002
- Bačković R. – Kreditni biro, Bankarstvo 5-6/06
- Barać S., Hadžić M., Stakić B., Ivaniš M. – Poslovno bankarstvo, Univerzitet Singidunum, FFMO, Beograd, 2005.
- Barać S., Hadžić M., Stakić B., Ivaniš M. – Organizacija bankarstva, Univerzitet Singidunum, FFMO, Beograd, 2005.
- Barać S., Hadžić M., Stakić B., Ivaniš M. – Praktikum za bankarstvo i finansije, Univerzitet Singidunum, FFMO, Beograd, 2005.
- Barać S., Hadžić M., Stakić B., Ivaniš M., Jeremić M., Terzić I. – Pojmovnik finansija i bankarstva, Univerzitet Singidunum, FFMO, Beograd, 2006.
- Barjaktarović L. – Monetarno – kreditni i devizni sistem, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010.
- Barjaktarović, L. - Upravljanje rizikom, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
- Barjaktarović S. - Investiciono bankarstvo i tržište hartija od vrednosti, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2012.

- Basel Committee on Banking Supervision - International convergence of capital measurement and capital standard, 1988.
- Basel Committee on Banking Supervision - The New Basel Capital Accord, Basel 2001
- Bazelski komitet za bankarsku superviziju, Bazel III: Globalni regulatorni okvir za stabilnije banke i bankarske sisteme, 2010. www.bis.org
- Bertrand M., Scholar A., Thesmor D. - Banking deregulation and industry structure: Evidence from French banking reforms of 1985, *Journal of Finance*, 62 (2) 2007
- Bjelica V. - Bankarstvo, teorija i praksa, Stylos, Beograd, 2001.
- Blanchard, O. - Makroekonomija, 3.izdanje, Mate, Zagreb, 2005.
- Bodie, Z., Kane, A., Marcus, A.J. - Osnovi investicija, Data status, Beograd, 2009.
- Bojić B. – Privredni značaj ugovora o franšizingu za razvoj srpske privrede, Zbornik Fakulteta za ekonomiju i inženjerski menadžment, br.4, 2010.
- Bonin J., Miszei K. Szekeley I., Wachtel P. – Banking in Transition Economies: Developing Market Oriented banking Sector in Eastern Europe, Brookfield, Edward Elgar, Vermont, 1998
- Bolton P., Freixas X. – Corporate finance and the monetary transmission mechanism, *Review of Financial Studies*, 19 (3), 2006
- Cameron R.E., Crisp O., Patrick H.T.- Banking in the early stages of industrialization: a study in comparative economic history, 1967 - library.wur.nl
- Cerasi V., Daltung S., - The optimal size of bank: Cost and benefits of diversification, *European Economic Review*, 44 (9), 2000
- Cetorelli N., Gambera M. - Banking market structure, financial dependence and growth: International evidence from industry data, *Journal of Finance*, 56, 2001
- Claessen S., Laeven L. – Financial dependence, banking sector competition, and economic growth, *Journal of European Economic Association*, March 2005
- Clasen R. – Banka u savremenom svetu, UBS, Beograd, 2009.
- Clasen R., Marković D. - Korporativna kultura u bankarstvu, UBS, Beograd, 2011.
- Channon D.F. – Bank Strategic management and Marketing, John Wiley and Sons Ltd. 1992
- Cooper K.S., Fraser D.R. – The Financial Market place, Addison Wesley Publishing Company, New York, 1992
- Ćirović M. - Bankarstvo, Bridge, Beograd, 2001.
- Ćirović M. – Bankarski menadžment, Ekonomski institut, Beograd 1995.
- Ćurčić V. - Strategijsko planiranje u bankarstvu, Novi Sad, Feljton, 1999.
- Čičković, R. - Kvantifikacija bankarskih rizika – koncept credit metris, *Acta Economica*, br. 14/2011, 2011.
- Demirguc – Kunt A., Maksimovic V. – Funding growth in bank based and market based financial systems: Evidence from firm – level data, *Journal of Financial Economics*, 5 (3), 2002
- Diamond D.W. – Liquidity risk, liquidity creation and financial fragility, A theory of banking, *Journal of Political Economy*, 109 (2), 2001
- Dinkić M., Jelašić R. – Strategija restrukturiranja bankarskog sistema, NBJ, Beograd, maj 2001.
- Downes J., Goodman J.E. – Dictionary of Finance and Investments Terms, The fifth edition, Barrons Financial Guide, 1998

- Dušanić J. – Poslovno bankarstvo, Consecro institut, Beograd – Srpsko Sarajevo, 2003.
- Dušanić J. – Novac, kredit i banke, Consecro institut, Beograd, 2002.
- Dušanić, J. - Monetarna ekonomija i bankarstvo, Consecro institut, Beograd, 2004.
- Đukić Đ. - Centralna banka i finansijski sistem, Litopapir, Čačak, 2001.
- Đukić Đ. - Upravljanje rizicima i kapitalom u bankama, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011.
- Đukić Đ., Bjelica V., Ristić Ž. – Bankarstvo, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003.
- Đukić Đ., Hanić H. – Privatizacija banaka u Srbiji, BBA i IEN, Beograd, 2005.
- Đurić D. – Bankarska industrija i finansijska tržišta, SES, SECG – Finansijska tržišta, 1999.
- Đurović – Todorović, J., Jovanović, M., Krstić, B. - Monetarni i fiskalni menadžment, Ekonomski fakultet, Niš, 2006.
- Faure, A.P. - Financial System: An Introduction, Quoin Institute and Bookboon.com, 2013
- Fabris N. - Centralno bankarstvo u teoriji i praksi, CB Crne Gore, Podgorica 2006.
- Filipović M. – Investicione banke – osnovne funkcije i karakteristike, Bankarstvo, 3-4/92
- Freixas X., Giannini C., Hoggart G., Soussa F. – Lender of last resort: What have we learnt since Bagehot, Journal of Financial Services, 18 (1), 2000
- Freixas X., Santomero A.M. – An Overall perspective on banking regulation, Working paper 02-1, Federal Reserves Bank of Philadelphia, 2003
- Freixas X., Rochet J.C. – Microeconomics of Banking, MIT Press, Cambridge, London, 2006
- Gnjatović D.- Sarafi – prvi bankari u Srbiji, Bankarstvo 5/2012.
- Godard J., Molyneux P., Wilson O.S. - European Banking, Chichester, New York, 2001.
- Goothart C.A.E. ed. - Financial development and Economic Growth, explaining the links, Hampshire, New York, Palgrave Mac Millan, 2004
- Gorčić J., Vuković D., Mihaljčić M. - Upravljanje krizom preduzeća i banaka, Proinkom, Beograd, 2010.
- Grening H., Brajović S. – Analyzing and Managing Banking Risk, WB, 2003
- Green E. - Banking: an illustrated history, Phaidon Inc Ltd., 1989
- Hadžić, M., Barjaktarović, L. - Monetarna ekonomija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2015.
- Hadžić M., Mladenović Krulj M., Mladenović V. - E – Banking in Serbia – great potential, Synthesis 2016, Međunarodna naučna konferencija Univerziteta Singidunum, DOI <http://dx.doi.org/10.15308/Synthesis-2016->,
- Hausler G. – The Globalization of Finance, Finance and Development, IMF, Washington D.C., No 03/2003.
- Helman F.T., Hurdock K.C., Stiglitz J.E. - Liberalization, moral hazard in banking and prudential regulation: Are Capital requirement enough? American Economic Review, 90 (1), 2000
- Henderson, D. - Nezavisnost i koncept – uticaj ekonomskih ideja na politiku, Ekonomski institut, Beograd, 1991.
- Hembel G. - Bank Management, John Willey & Sons, 1999
- Hausler G. – The Globalization of Finance, Finance and Development, IMF, Washington D.C., No 3 /2003
- Ianotta G., Nocera G., Sironi A. – Ownership structure, risk performance in the European banking industry, Journal of Banking and Finance, Vol 31, No7, 2007

- Iqbal Z., Mirakhor A. – Uvod u islamske finansije, teorija i praksa, Mate, Zagreb, 2009.
- Jakšić, M. - Osnovi makroekonomije, Ekonomski fakultet, Beograd, 2008.
- Janković M. – Karakteristike, metode i inovacije hipotekarnog stambenog kreditiranja, Bankarstvo -5-6/2001.
- Janković M. – Hipotekarno tržište – razvoj finansijskih mehanizama stambene izgradnje, Udruženje banaka Jugoslavije, Čigoja štampa, 1999.
- Jednoobrazna pravila i običaji za dokumentarne akreditive, prevod Udruženja banaka Srbije, 2007.
- Jednoobrazna pravila za dokumentarni inkaso, prevod Udruženja banaka Srbije od 2000. godine
- Jednoobrazna pravila za dokumentarni inkaso (UniformRulesforCollection) od 1996. godine
- Jelašić R. – Bankarski sistem Srbije – juče, danas, sutra, Ekonomski anali, tematski broj „Privatizacija i razvoj, modeli privatizacije preduzeća i banaka i tempo rasta“, NDE i EF, Beograd, april 2002.,
- Jeremić Z. - Finansijska tržišta, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010.
- Jeremić, Z. - Finansijska tržišta i finansijski posrednici, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2012.
- Joanidou V.P. – Does monetary policy affects the central bank`s role in bank supervision? Journal of Financial Intermediation, 14 (1) , 2005
- Jovancai, A., Stakić, N. - Nestandardne mere monetarne politike, Bankarstvo br. 1/2013, 2013.
- Jovanović M. Evropska ekonomska integracija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.
- Jović S. – Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990.
- Jović Z. - Menadžment finansijskih institucija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008.
- Jurman, A. - Kreditna politika poslovnih banaka u funkciji učinkovite multiplikacije kredita i depozita, Ekonomski fakultet, Rijeka, 2002.
- Kahn C., Santos J. – Allocating bank regulatory powers: lender of last resort, deposit insurance and supervision, European Economic Review, 49 (8), 2005
- Karacadag C. and Taylor M.W. - Toward a New Global Banking Standard: The Basel Committee`s proposals, Finance and Development, IMF December 2000, Vol37 No4
- Kapor P. – Međunarodne poslovne finansije, Megatrend, Beograd, 2010.
- Karić D., Bojović P., Nedeljković O., Aničić A., Marković J., Malović M., Miletić M., Praktikum iz bankarstva, Alfa Univerzitet, Beograd, 2010.
- Kasavica P. – Fenomen faktoringa, benefiti sa stanovništa korisnika i nacionalne ekonomije, Ekonomski signali, br.1, 2015.
- Klasens R., Virc F. – Upravljanje filijalom banke, UBS, Beograd, 2005.
- Kovačević R. – Međunarodne finansije, Ekonomski fakultet, Beograd, 2010.
- Kovačević M., Đurović M. - Elektronsko bankarstvo, Pravo - teorija i praksa, br.1-3/2014.
- Krstić B. - Bankarstvo, Ekonomski fakultet, Niš, 2001.
- Krstić B. - Međunarodno bankarstvo, Ekonomski fakultet, Niš, 2001
- Kršev B. - Osnovne karakteristike bankarstva u Srbiji do I Svetskog rata, Civitas 7/2014.
- Krueger, D.- Makroekonomika, Ekonomski fakultet, Sveučilište Zagreb, 2009.
- Labus, M. - Osnovi ekonomije, Jugoslovenska knjiga, 1997.

- Latković M. – Upravljanje rizicima: identifikacija, mjerenje i kontrola, *Financijska teorija i praksa*, No 26 (2) 2002.
- Lazarević Ž., - Developmental paths of banking in Great Britain and Ireland, *Bankarstvo*, 2013.
- Levine R., Bank – based or market – based financial systems: Which is better? *Journal of Financial Intermediation*, 11 (4), 2002
- Lovelock C.H., Yip G.S. – Developing Global Strategies for Service Business, *California Management Review*, 37,3, 1996
- Lukić, R. - Bankarsko računovodstvo, jedanaesto izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011.
- Lukić, R. - Bankarsko računovodstvo, Primeri, zadaci, testovi, Ekonomski fakultet, Beograd, 2006.
- Lukić R. - Revizija u bankama, Ekonomski fakultet, Beograd, 2010.
- Ljubić M. - Kvalitet usluge u elektronskom bankarstvu, Konferencija „Quality 2015“, Neum, Jun 2015.
- Mankju G. – Principi ekonomije, III izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.
- Mankiw, G., Taylor, M. - Ekonomija, Data status, Beograd, 2008.
- Marinković S. - Islamsko nasuprot konvencionalnog bankarstva: Uporedna analiza aranžmana finansiranja, *Bankarstvo* br.3/2013.
- Marinković V., Senić V. - Analiza kvaliteta elektronskih usluga u korporativnom bankarstvu, *Ekonomski horizonti*, Kragujevac, I-IV/2012.
- Marković I. – Poslovne finansije, Savremena administracija, Beograd, 1982.
- Marquez R.- Competition, adverse selection and information dispersion in the bank industry, *Review of Financial Studies*, 15 (3), 2002
- Matić V. - Prestrukturiranje banaka u tranzicionim ekonomijama, Ekonomski fakultet, Beograd, 2001.
- Matić V. – Kreditni rizik u svetlu odredbi predloga Novog Bazelskog sporazuma IRB pristup, *Bankarstvo* 1-2/2003
- Mešić D. - Prudenciona kontrola banaka i finansijskih konglomerata, *Stylos*, Beograd, 2004.
- Mikerević D. - Finansijski menadžment, EF Banja Luka, 2001.
- Miller R. - Moderni novac i bankarstvo, Zagreb, Mate, 1997.
- Miletić J. – Makoekonomski i mikroekonomski uzroci nestabilnosti banaka, *Ekonomska istraživanja*, Vol 22, No1, 2009
- Miletić, S. - Hipotekarni krediti i hipotekarne hartije u zemljama u tranziciji, Beograd, 2004.
- Milojević D. - Leksikon bankarstva, 2003.
- Milošević, M. - Upravljanje rizikom likvidnosti, *Bankarstvo*, br.1/2014., 2014.
- Miljković M., Filipović S., Tanasković S. - Trišna koncentracija u bankarskom sektoru – primer Srbije, *Industrija*, Vol 41, No2, 2013.
- Mirzaei A., Moore T., Liu G. – Does market structure matter on bank`s profitability and stability? Emerging VS. Advanced economies, *Journal on Banking and Finance*, Vol 3, No7, 2013
- Mishkin F.S.–Ekonomija novca, bankarstva i finansijskih tržišta, VIII izdanje, Mate, Zagreb, 2010.
- Mishkin F.S., Eakins S.G., – Finansijska tržišta i institucije, Mate, Zagreb, 2005.

- Mishkin F.S. – The Next Great Globalization, Princeton University Press, 2006
- Mishkin, F.S. - Strategija monetarne politike: Kako smo dospeli dovdje? Paneconomicus, Novi Sad, 2004/4
- Mises, L. – The Theory of Money and Credit, Jale UP, 1953
- Mitchel J. – Bed debt and the cleaning of bank`s balance sheets: An application to transition economies, Journal of Financial Intermediation, 10 (1) 2000
- Mizen P. ed. - Central Banking Monetary Theory and Practice, Cheltenham, Northampton, 2003.
- Momirović, D. - Široki konsenzus pre i tokom krize i budući izazovi centralnog bankarstva, Bankarstvo br.5/2013.
- Međunarodna trgovinska komora- Jednoboobrazna pravila za garancije na prvi poziv 1978. (458 URDG), 1995.
- Međunarodna trgovinska komora - Pravila za garancije na poziv (URDG 758), 2010.
- Mulleineux P.- European Banking, Blackwell Publishers, Oxford, 1992
- Nord R. - Central and Eastern Europe and the New Financial Architecture, Finance and Development, September 2000, IMF, Washington D.C., 2000
- Pavlović M., Marković J., Marković D. – Analysis of customer relationship in the banking sector, Ekonomija, teorija i praksa, Vol 8, No1, 2015.
- Pepur M. – Kvaliteta usluga u bankarskoj industriji: koncept i mjerenje, Market Tržište, Vol 18, No 1-2, 2006
- Petria N., Capraru B., Ilnatov I. – Determinants of bank`s profitability: evidence from EU 27 banking systems, Procedia Economicas and Finance, vol 20, 2015
- Petrović M., - Međunarodne platne usluge u svetlu nove srpske regulative, Revija za evropsko pravo, 1/2016.
- Primorac Ž. – Budućnost bankarstva, Ekonomija, Vol 16, No2, 2009.
- Price Waterhouse Coopers, White paper, Making Change: Learning from major bank transformation projects, PWC, December 2016
- Radulović A. – Komparativna analiza tržišnih modela finansiranja stanogradnje, Bankarstvo 7-8/2005
- Ralp L., Meisner, H.- Total Quality Management, WEKA Fachverlag, 1995.
- Ranisavljević D., Hadžić M. - Realistic evaluation of the ratio: Loan – to – value – the key to minimising the credit risk, Ekonomske teme, Niš, 2016, 54, No3
- Rankov, S.- Sistemi velikih plaćanja u svetskoj bankarskoj industriji, Udruženje banaka Srbije, Beograd, 2007.
- Risk and Insurance Management Society, Risk Managment Glossary - NewYork, 1985
- Ritter L.S., Silber W.L., Udell G.F. – Principi novca, bankarstva i finansijskih tržišta, XI izdanje, UBS, Beograd, 2009.
- Rogoff K.S. – The Curse of Cash, Prinston University Press, 2016
- Rose S. P., Hudgins SC. - Bankarski menadžment i finansijske usluge, Data status, Beograd, 2015.
- Rose S. P., Menadžment komercijalnih banaka, Mate, Zagreb, 2003.
- Rose P.S. – Commercial Bank Management, 3rd Edition, Irwin, Chicago, 1996
- Roy S., Walter J. - Global banking, New York Oxford University Press, 2003

- Roover. R.D. - New interpretations of the history of banking, Journal of World History, 1954
- Sachs J. – The Price of Civilization, The Bodley Head, London, 2011
- Sachs J. – International Economics: Unlocking Mysteries of Globalization, Washingtonpost, 1998
- Salvatore D.- Međunarodna ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2009.
- Sanchez – Franco M.J.- The Moderating effects of Involvement on the relationship between satisfaction, trust and Commitment, Journal of Interactive Marketing, 23/2009
- Seity J et all. – Internet Banking – An Overview, Journal of internet banking and commerce, Vol 3, No1, 2003
- Septeu, D. – Analiza ponude kredita stanovništvu u Srbiji, Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju, Beograd, 2016.
- Simanić Đ. – Finansijski lizing u funkciji privrednog razvoja, Ekonomski vidici, br.3 2003.
- Sironi A. – Testing for market discipline in the European banking industry: Evidence from subordinated debt issues, Working papers, Bokoni University, Milan, 2003
- Solnik B. – International Investment, Adison Verlag, 2000
- Sretenović A. - Uvod u analizu poslovnog bankarstva, SRRS, Računovodstvo, 2003.
- Stakić B. – Međunarodne finansijske institucije, Univerzitet Singidunum, Beograd. 2012.
- Stakić, B., Radojević, T. - Finansijski i devizni menadžment, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
- Stanojević D., Mitić P., Rakić S. – Strategija bankarskog sektora u kontekstu održivog razvoja – perspektive Srbije, Poslovna ekonomija, Ekonomski fakultet, Subotica, 2013.
- Starčević V., Subotić S. - Faktoring kao oblik finansiranja MSP u zemljama u tranziciji, Poslovni konsultant, br. 8/9, 2010.
- Stiglitz J.E. – Ekonomija javnog sektora, II izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.
- Stiglitz J.E. - Making Globalization Work, Penguin Books, 2006
- Stiglitz J.E. - The Price of Inequality, PenguinBooks, 2013
- Stojkovski J. - Reforming the Banking Sector in Serbia, 2003
- Svigals J. – Bank Branching – Laffertz Publications, The Tower, IDA Centre, Dublin, 2010
- Šehović D. -Pojava i razvoj banaka- Bankarski menadžment, Podgorica, 2007.
- Šević Ž. – Upravljanje Centralnom bankom, Finansije 1-6/2003.
- Šljivančanin M. – Banka – finansijsko preduzeće, Univerzitet CG, Podgorica, 1999.
- Terry R., Mercer Z.Ch., - Capital Planning and Capital Adequacy (in : The Banker's Handbook, ed. by W. H. Baugh/Ch. E. Walker), 1978
- Todaro M.P., Smith S.C. - Ekonomski razvoj, Šahinpašić, Sarajevo, 2006.
- Tomić M. - Menica u novom platnom sistemu, Poslovni biro, 2003.
- Unković M., Stakić B.- Spoljotrgovinsko i devizno poslovanje, Univerzitet Singidunum, 2011.
- Vajnfeld V. – Evropa od A do Š, Konrad Adenauer fondacija, Beograd, 2003.
- Van Horn J.C., Wachowicz J.M. – Osnovi finansijskog menadžmenta, XII izdanje, Data Status, Beograd, 2007.
- Vasiljević B. – Osnovi finansijskog tržišta, Diamond Hard, Beograd, 1997.
- Vidas – Bubanja M. – E - Poslovanje, menadžment, tehnologije, aplikacije, Beogradska poslovna škola, Beograd, 2005.
- Vujačić I.- Kejns protiv klasika, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

- Vukadinović R. – Međunarodno poslovno pravo, Kragujevac, 2009.
- Vuksanović E. – Istorija nacionalnog novca- Bankarstvo, 2003
- Vunjak N. – Finansijski menadžment, Ekonomski fakultet , Subotica, 1999.
- Vunjak N., Kovačević Lj. – Bankarstvo, bankarski menadžment, Proleter, Bečej, EF Subotica, 2016.
- Vunjak N., Čurčić U., Kovačević Lj. – Korporativno i investiciono bankarstvo, „Proleter“ Bečej, EF Subotica, BLC, Banja Luka College, 2008.
- Warwick B. ed. – The Handbook of Risk, John Wiley and Sons Ltd., 2003
- World bank - Transition, The First Ten Years, WB, Washington D.C., 2002
- Zaponnidis C. ed. – New Trends in Banking Management, Physisca, Verlag, 2002
- Živković A., Komazec S., Ristić Ž. – Berzanski i bankarski menadžment, Poslovna škola Beograd, Beograd, 2003.
- Živković A., Stankić R. , Krstić B. - Bankarsko poslovanje i platni promet, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.
- Živković A., Kožetinac G. – Monetarna ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2008.
- Živković B. – Troškovi i benefiti restrukturiranja banaka, okrugli sto „Restrukturiranje banaka“, Ekonomist i Ekonomski institut, oktobar 2001.

Propisi:

- Zakon o bankama - Službeni glasnik RS br. 107/05, 91/10 i 14/15.
- Zakon o finansijskom lizingu – Sl.glasnik RS br. 55/03, 61/05, 31/11, 99/11.
- Zakon o deviznom poslovanju - Sl. glasnik RS 62/06, 31/11, 119/12 i 139/14.
- Zakon o hipoteci, Sl. glasnik RS br. 115/05, 60/15, 63/15 i 83/15.
- Zakon o Narodnoj banci Srbije – Sl.glasnik RS br. 72/03 i 55/04.
- Zakon o platnom prometu - Sl. glasnik RS 3/02, 5/03, 43/04 62/06 i 31/11.
- Zaklon o platnim uslugama – Sl. Glasnik RS br. 139/14.
- Zakon o privrednim društvima – Sl.glasnik RS br. 36/11, 99/11, 83/14, 5/15.
- Zakon o registraciji privrednih subjekata – Sl. Glasnik RS br. 99/11., 83/14.
- Zakon o regulisanju javnog duga SRJ po osnovu devizne štednje građana - Sl.list SRJ 36/02.
- Zakon o osnovama svojinskopравnih odnosa, Sl. List SRJ br. 29/96, Sl.glasnik RS br. 115/05.
- Zakon o spolnotrgovinskom poslovanju - Sl.glasnik RS br. 36/09, 36/11, 88/11 i 82/15
- Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma - Sl.glasnik RS br.20/09, 72/09, 91/10,139/14.
- Zakon o stečajnom postupku – Sl. Glasnik RS br. 104/09., 99/11, 71/12, 83/14.
- Zakon o stranim ulaganjima – Sl.glasnik RS br. 3/02, 5/03, 22/06., 107/14.
- Zakon o tržištu kapitala - Sl. glasnik RS 31/11, 112/15, 108/16.
- Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga - Službeni glasnik RS br. 36/11, 139/14.

Ostali izvori:

www.aod.rs
www.belex.rs
www.bdklegal.com,
www.bis.org
www.gdeinvestirati.com
www.ebrd.org
www.ecb.int
www.economy.rs
www.emportal.rs
www.emagazin.co.yu
www.eu.org
www.Investopedia.com
www.ifc.com

www.imf.org
www.iso.org
www.kamatica.com
www.miga.org
www.mfin.gov.rs
www.nbs.rs
www.oecd.org
www.poslovni-informator.com
www.swift.com
www.ubs-asb.com
www.un.org
www.unece.org
www.worldbank.org

Spisak korišćenih skraćenica

- BIS - Banka za međusobna bankarska poravnjanja (BIS).
- BD – bankarska doznaka
- B.O.T. – (*build, operate and transfer*) – koncesioni aranžman za izgradnju, korišćenje i transfer
- CB – centralna banka
- CEFTA – Centralnoevropski trgovinski sporazum (*Central European Trade Agreement*)
- CRHOV – Centralni registar hartija od vrednosti
- DA – dokumentarni akreditiv (*LC – letter of credit*)
- DAF (*delivered at frontier*) – isporučeno na granici
- DEM - nemačka marka
- EBRD - Evropska banka za obnovu i razvoj (*European Bank for Reconstruction and Development – EBRD*)
- ECB - Evropska centralna banka (*European Central Bank*)
- ECU – Evropska jedinica za plaćanje (*European Payment Unit*)
- EEC - Evropska ekonomska komisija (*European Economic Commission*)
- EIB - Evropska investiciona banka (*European Investment Bank – EIB*)
- EMI - Evropski monetarni institut (*European Monetary Institut*)
- EMS - Evropski monetarni sistem (*European Monetary System*)
- EMU – Evropska monetarna unija (*European Monetary Union – EMU*)
- EPU - Evropska platna unija (*European Payment Union*)
- EPS – prinos po akciji (*Earning per share*)
- ESCB - Evropski sistem centralnih banaka
- EUA - Evropska obračunska jedinica (*European Unit of Account*)
- EUR – evro (*Euro*)
- EURIBOR - međubankarska kamatna stopa na tržištu evrozone (*Eurozone Interbank Offer Rate*)
- FDIC - Savezna Korporacija za osiguranje depozita SAD (*Federal Deposits Insurance Corporation*)
- FED - Sistem federalnih rezervi SAD (*Federal Reserve System, FED*)
- FRF - francuski franak
- GAAP – opšti računovodstveni principi
- GDP– BDP – bruto domaći proizvod (*Gross Domestic Product*)
- GRD - grčka drahma
- HOV - hartije od vrednosti
- IBRD - Međunarodna banka za rekonstrukciju i razvoj (*International Bank for Reconstruction and Development, IBRD*)

- ICSID - Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (International Center for Settlement Investments Disputes)
- IDA - Međunarodno udruženje za razvoj, (*The International Development Association, IDA*)
- IFC - Međunarodna finansijska korporacija (*Internationa Finance Corporation - IFC*)
- IO – Izvršni odbor
- IOSCO – Međunarodna organizacija komisija za hartije od vrednosti (*International Organization of Securities Commissions*)
- ISO - Međunarodna organizacija za standardizaciju (*International Organization for Standardization*)
- JIK - Jugoslovenska izvozna - kreditna banka
- JUBMES banka - Jugoslovenska banka za međunarodnu ekonomsku saradnju
- KP – kreditno pismo
- LIBOR -međubankarska kamatna stopa na Londonskoj berzi (*London Interbank Offer Rate*)
- MDA – međunardno dokumentarni akreditiv (*Letter of credit - IC*)
- MDI - međunarodni dokumentarni inkaso
- MDT – međubankarsko devizno tržište
- MIGA - Agencija za međunarodne investicione garancije (*The Multilateral Investment Guarantee Agency, MIGA*)
- MMF - Međunarodni monetarni fond (*International Monetary Fund, IMF*)
- MRS – Međunarodni računovodstveni standardi
- MTK - Međunarodna trgovinska komora (*Internationa Chammer of Commerce, ICC*)
- MVC - Tržišna vrednost kapitala (*Market value of capital*)
- NBS – Narodna banka Srbije
- NO - Nadzorni odbor banke
- OECD – Organizacija za međunarodnu saradnju i razvoj (*Organization for Economic Cooperation and Development*)
- OOT - operacije na otvorenom tržištu
- RAP – opšti računovodstveni principi (*Regulatory accounting principles*)
- ROA - Prinos na aktivu (*Return on assets, ROA*)
- ROE - Prinos na vlasnički ulog (*Return on equity, ROE*)
- RSD – srpski dinar
- RTGS - poravnanje u realnom vremenu (*Real time gross settlement, RTGS*)
- SB - Svetska banka SB (*World Bank, WB*)
- SDI – strane direktne investicije (*Foreign Direct Investments, FDI*)
- SDK - Služba društvenog knjigovodstva
- SDR – specijalna prava vučenja (*Special Drawing Right, SDR*)
- SEPA – Jedinstveno evropsko područje plaćanja (*Single European Payment Area*)
- SPP - Služba platnog prometa
- STO - Svetske trgovinska organizacija (*World Trade Organization, WTO*)
- SWIFT - Međunarodna organizacija za međubankarska elektronska plaćanja (*Society for Worldwide Interbanking Financial Telecommunications*)
- ŠKO - Štedno - kreditne organizacije
- ŠKZ - Štedno - kreditne zadruge
- UO - Upravni odbor
- USD – SAD dolar
- ZOP - Zavod za obračun i plaćanja
- ZUT - zemlje u tranziciji

Sadržaj slika, tabela i grafikona

Spisak slika

Slika 1.1.	Mesto banaka u ekonomiji	8
Slika 1.2.	Mesto banaka u procesu reprodukcije	11
Slika 1.3.	Finansijske institucije	12
Slika 1.4.	Novac Cara Konstantina (306-337.) zlatnik	18
Slika 1.5.	Srebrni dinar Kralja Radoslava (1228-1234.)	18
Slika 1.6.	Bakrenjak Kneza Mihaila	20
Slika 1.7.	Srebrnjak Kneza Milana	20
Slika 2.1.	Faktori uspešne digitalizacije banke	31
Slika 2.2.	Banka pod pritiskom promena	33
Slika 2.3.	Vrste međunarodnih bankarskih organizacija i institucija	35
Slika 2.4.	Aktivnosti investicionih banaka	40
Slika 2.5.	Bazel III, Koncept kapitala banke	47
Slika 4.1.	Sedište MMF u Vašingtonu	74
Slika 4.2.	Sedište SB u Vašingtonu	78
Slika 4.3.	Područje EMU	82
Slika 4.4.	Tri faze ekonomske i monetarne unije (EMU)	83
Slika 5.1.	Model nezavisnosti CB i upravljanja	95
Slika 5.2.	Centralna banka Švedske, najstarija CB	95
Slika 5.3.	Organi Narodne banke Srbije	107
Slika 5.4.	Instrumenti monetarne politike NBS	109
Slika 5.5.	Monetarna ravnoteža	111
Slika 6.1.	Primer organizacije banke po poslovima	140
Slika 6.2.	Primer organizacije banke po teritoriji	142
Slika 9.1.	Nalog za uplatu	229
Slika 9.2.	Nalog za isplatu	230
Slika 9.3.	Nalog za prenos	231

Slika 10.1. Šema forfetinga	249
Slika 10.2. Šema faktoringa	251
Slika 12.1. Šema kretanja robe i plaćanje u međunarodnom prometu	290
Slika 14.1. Proces upravljanja rizicima	337

Spisak tabela

Tabela 2.1. Najviše banaka ubrzava digitalizaciju	29
Tabela 2.2. Tri karakteristična pristupa digitalizaciji	30
Tabela 2.3. Top 10 banaka	37
Tabela 2.4. Usluge međunarodne banke	39
Tabela 2.5. Organizaciona šema međunarodne banke	39
Tabela 3.1. Tradicionalno – Industrijsko bankarstvo	50
Tabela 3.2. Re - privatizacija banaka u Srbiji	65
Tabela 3.3. Usporedna analiza poslovnog finansiranja	70
Tabela 6.1. Specifičnost bilansa uspeha banke	131
Tabela 6.2. Srbija – Mreža bankarskih organizacionih jedinica	143
Tabela 7.1. Stope obavezne rezerve banaka u Srbiji (oktobar 2017.)	153
Tabela 7.2. Kapital banke – funkcionalno	158
Tabela 15.1. Srbija, Pokazatelji profitabilnosti (%)	352
Tabela 15.2. Srbija, Adekvatnost kapitala banaka (%)	360

Spisak grafikona

Grafikon 3.1. Adekvatnost kapitala (%)	60
Grafikon 3.2. Učešće kredita u BDP (%)	61
Grafikon 3.3. Kamatna margina (marža %)	62
Grafikon 3.4. Prinos na aktivu, RoA (%)	62
Grafikon 3.5. Srbija, Vlasnička struktura banaka (učešće u aktivu %)	66
Grafikon 3.6. Srbija, Broj zaposlenih (leva skala) i org jedinica banaka (desna skala)	67
Grafikon 3.7. Srbija, Pokazatelji poslovanja (RoA, ROE % leva skala, dobit desna skala)	67
Grafikon 3.8. Srbija, Nenaplativi kredit (%)	68
Grafikon 4.1. Inflacija u evrozoni	85
Grafikon 4.2. EBRD i Srbija (vrednost mil evra, leva skala, broj projekata, desna)	91
Grafikon 5.1. Vlasništvo CB (%)	98
Grafikon 5.2. Srbija, Monetarni agregati (mil RSD)	113
Grafikon 7.1. Srbija, Struktura pasive banaka (mil RSD)	155
Grafikon 7.2. Srbija, Adekvatnost kapitala (%)	162
Grafikon 7.3. Srbija, Nenaplativi krediti, NPL (mil desna, % leva skala)	162
Grafikon 7.4. Srbija, Pokriće NPL (%)	165

Grafikon 7.5.	Depoziti /BDP (%)	167
Grafikon 7.6.	Srbija, Depoziti stanovništva (mil RSD)	172
Grafikon 7.7.	Srbija, Depoziti - ročno (mil RSD)	173
Grafikon 7.8.	Srbija, Krediti /Depoziti(%)	177
Grafikon 7.9.	Srbija, Krediti NBS bankama (mil RSD: levo, rast: desno)	178
Grafikon 8.1.	Srbija, Ukupni krediti (mil evra)	187
Grafikon 8.2.	Srbija, Krediti/BDP (%)	187
Grafikon 8.3.	Srbija, Struktura kredita po nameni (%)	191
Grafikon 8.4.	Srbija, Krediti kompanijama (mil RSD levo, rast % desno)	192
Grafikon 8.5.	Srbija, Krediti stanovništvu (mil RSD levo, rast%desno)	194
Grafikon 8.6.	Srbija, Krediti stanovništvu, namena (mil RSD)	195
Grafikon 8.7.	Srbija, Inflacija i referentna kamatna stopa (%Y/Y)	203
Grafikon 8.8.	Kamatna margina (%)	205
Grafikon 8.9.	Srbija, Aktivne, pasive i referentna kamatna stopa (%y/y)	207
Grafikon 9.1.	Učešće elektronskih plaćanja u ukupnim (%)	216
Grafikon 9.2.	Broj bankomata / 100 hiljada stanovnika	221
Grafikon 9.3.	Broj POS terminala / 100 hiljada stanovnika	223
Grafikon 9. 4.	Srbija, Broj izdatih platnih kartica (hiljade)	232
Grafikon 9.5.	Srbija, Aktivne platne kartica (%)	233
Grafikon 10.1.	Broj pretplatnika mobilnih telefona na 100 stanovnika	239
Grafikon 10.2.	Broj bankomata / 100 hiljada stanovnika	242
Grafikon 10.3.	Promet BB (desna skala) i BELEX Line (leva skala)	246
Grafikon 10.4.	Struktura lizinga po nameni (%)	253
Grafikon 11.1.	Srbija, Vanbilanse stavke banaka (mlrd RSD)	263
Grafikon 11.2.	Srbija, Preuzete buduće obaveze banka, ukupan vanbilans i kapital	264
Grafikon 11.3.	Učešće hipotekarnih kredita u BDP (%)	276
Grafikon 12.1.	Srbija, Trgovinski i platni bilans (mil evra)	282
Grafikon 12.2.	Odnos Evro/RSD (leva skala) i intervencije NBS (desna skala)	286
Grafikon 12.3.	Srbija, Trgovinski bilans / BDP (%)	293
Grafikon 12.4.	Srbija, Strane direktne investicije (mil evra)	296
Grafikon 12.5.	Srbija, Spoljni dug (mil evra)	300
Grafikon 13.1.	Srbija, pokazatelji likvidnosti (%)	311
Grafikon 13.2.	Srbija, Pokazatelji profitabilnosti (%)	317
Grafikon 14.1.	Bruto / neto problematični krediti / ukupni krediti (%)	329
Grafikon 14.2.	Srbija, Likvidnost banaka	333
Grafikon 14.3.	Srbija, Pokazatelj deviznog rizika (%)	335
Grafikon 15.1.	Srbija, Bilans stanja banaka 2016.(struktura%)	347
Grafikon 15.2.	Srbija, Bilans uspeha banaka 2016. (mlrd RSD)	349

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

336.71(075.8)

ХАЦИЋ, Милољуб, 1958-

Bankarstvo / Miroљub HadВiћ. - 11. izd. - Beograd : Univerzitet Singidunum, 2025
(Beograd : BiroGraf). - XI, 379 str. : ilustr. ; 24 cm

TiraВ 1.200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 365-373.

ISBN 978-86-7912-670-2

а) Банкарство б) Банкарско пословање

COBISS.SR-ID 162042633

© 2025.

Sva prava zadrВana. Nijedan deo ove publikacije ne moВe biti reprodukovан u bilo kom vidu i putem bilo kog medija, u delovima ili celini bez prethodne pismene saglasnosti izdavaћа.

Miroljub Hadžić

Bankarstvo

Novo izdanje udžbenika Bankarstvo nastalo je kao posledica potrebe za izmenama kojima se materija usklađuje sa aktuelnim kretanjima u finansijskoj sferi. Velike promene u bankama se dešaju takođe kao rezultat ubrzane primene informatičkih tehnologija, koje snažno menjaju ponudu bankarskih usluga i ujedno utiču na izmene bankarskog menadžmenta.

Sadržaj udžbenika je takođe usklađen sa izmenama propisa, koji se prvenstveno odnose na poslove u oblasti platnog sistema, kontrole poslovanja banaka i međunarodnih standarda bankarskog poslovanja.

Udžbenik je koncipiran tako da su uključene brojne studije slučaja, podaci i ilustracije koje odslikavaju aktuelna događanja u bankarstvu i primeri iz prakse, koji mogu poslužiti kao podloga za izradu seminarskih i pristupnih radova, diskusiju i analizu na predavanjima i vežbama. Ovo ujedno omogućava približavanje bankarske prakse i tehnike slušaocima predmeta.